Politikada Nükte

Nejat Muallimoğlu

Dünya çapında politikacı ve devlet adamları bu kitapta pek bilmediğiniz yönleri ile görünecek, tatmadığınız zevkleri tattıracak, kahkaha ve neşe dolu anlar yaşatacaklar

Muallimoğlu Yayınları

50 TL

Politikada Nükte

Kasım 1, 1994

İnan Bursalar kardeşime,

Bu kitapta adları
geçen politikacılara benzeyecek
biri olmasın temennisiyle

M. Mullaoğlu

SERMET MATBAASI
Sermet Arkadaş
İstanbul — 1976

Nejat Muallimoğlu'nun diğer kitapları

Güzel ve Tesirli Konuşmak

Bir Türk Vatana Döndü

Sovyet Emperyalizmi, Balkanlar ve Türkiye (Tercüme)

Bütün Yönleri ile Komünizm

Kütlelerin İsyanı (Ortega y Gasset'ten tercüme)

Hazırlananlar

Söz Söyleme Yolları—Hitabet Tekniği

Ben de Havladım (Makaleler)

Handbook of English—İngilizcenin El Kitabı

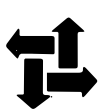
Yayınlanmış kitaplar arasında birincisinin mevcudu kalmadı. İkinci ve üçüncüsünü bazı MEB yayınevlerinde bulmak hâlâ mümkün; ikinci baskıları yapılmayacak. *Kütlelerin İsyanı* bir diğer yayınevi nâmına tercüme edildi, Muallimoğlu Yayınevinden istenmemesi bilhassa rica olunur.

Nejat Muallimoğlu

Politikada Nükte

Onsekizinci yüzyıldan günümüze
kadar uzanan devir boyunca
Batı siyaset sahnelerinde rol oynamış
nüktedan politikacıların
biribirleriyle nasıl vuruştuklarını
gösteren rehber.
Ayrıca, tarihimizin en hoş-sohbet
iki devlet adamının eşsiz nükteleri.
Politika merdiveninde hızla tırmanmak isteyen
herkesin el kitabı.

BİRİNCİ BASKI
1976

Muallimoğlu Yayınları
"Muhtevada zenginlik
kalitede üstünlük"
P.K. 16, Şehremini, İstanbul

Her hakkı mahfuzdur.
Copyright, 1976, by Nejat Muallimoğlu
Birinci Baskı, Eylül, 1976

Dizgi, tertip, baskı, cilt	**Sermet Matbaası**
Kapak baskısı	**Cem-Zi Matbaası**
Kapak Kompozisyonu	**Yaşar Koş**
Yayınlıyan	**Muallimoğlu Yayınları**

İçindekiler

	Takdim	9
Bölüm I	Richard Brinsley Sheridan	26
Bölüm II	Benjamin Franklin	48
Bölüm III	John Randolph ve bazı çağdaşları	67
Bölüm IV	Benjamin Disraeli	84
Bölüm V	Abraham Lincoln	113
Bölüm VI	David Lloyd George	139
Bölüm VII	Franklin Roosevelt'in köpeği	166
Bölüm VIII	Winston Churchill	181
Bölüm IX	Aneurin Bevan	221
Bölüm X	İngiliz ve Amerikan politikacılarının kendilerine hâs özellikleri	253
Bölüm XI	Adlai Stevenson	317
Bölüm XII	John F. Kennedy	380
Bölüm XIII	Keçecizade Fuad Paşa	383
Bölüm XIV	Ömer Faiz Efendi	407
	Bibliyoğrafya	429
	İndeks	433

Dildendir mutluluk, dildendir değer,
Dili olmayana insan mı derler!

İnsanda dilince değişir kader:
Ya yurda baş olur ya başı gider.

Bir söz edeyim ki kalsın seninle
Dilinden sızlanan insanı dinle:

Ağzından uygunsuz bir söz kaçırma.
Dilinle taş atıp başını kırma!

Çoğu faydasızdır, eyisi özdür,
Asıl söz, bilerek söylenen sözdür.

Kem söz duyanları hep düşman eder,
Ederse insanı söz sultan eder.

Ne yumruktan ne kılıçtan iz kalır,
İnsan ölür arkasında söz kalır.

Söyle: doğru, güzel, öz sandığını,
Söyle: bildiğini, inandığını.

Söyle: inananlar gelsin izinden,
Canına mal olsa dönme sözünden!

Akıllı söz söyler, amma az söyler,
Er olan sözünü sakınmaz, söyler.

Eyi söz, söyleyenden yanadır.
Oğul! Bütün bu öğütler sanadır.

Dinlersen sözümü, geçmez iş işten,
Değerlidir söz gümüşten, demirden.

Gümüş mümüş harcandıkça harcanır,
Söz gününde harcandı mı kazanır.

Yel altunu sürü sepet götürür,
Bir nasihat bin musibet götürür.

Behçet Kemal Çağlar
Kutadgu - Bilik'ten

Takdim

Amerikan Yüksek Mahkemesi önceki baş hâkimlerinden John Marshall, bir gün kitaplığındaki merdivene tırmanır. Baş Hâkim o yıllarda epey yaşlı ve oldukça da hâlsizdi. Aradığı kitap da en üst rafta ve diğerleri arasına sıkışmıştı. Kitabı çeker—ve çekmesiyle birlikte raftaki bütün kitapların başına düşerek kendini yerde bulması bir olur. Patırdıyı işiten hizmetçisi telâş içinde koşar, ve efendisini, yerde, odanın her tarafına dağılmış kitaplar arasında ağrıyan yerlerini kahkahalarla ovalarken bulur. Baş Hâkim Marshall, hayret ve şaşkınlık içinde yüzüne bakan kadına, "Nihayet böyle olacağı belliydi," der. "Yıllarca kanunları çiğnedim, şimdi de kanunlar benden öç aldı—beni çiğnedi."

Helen Keller meşhur bir Amerikan yazarı ve hatibi idi. Fakat bu ünlü ve muhterem kadın kör ve dilsiz doğmuş, kendi kendine konuşmak öğrenmişti. Bn. Keller, bir gün bir üniversitedeki konuşmasına şu sözlerle başladı: "Siz gençler benden çok daha talihli insanlarsınız. Bendeki bir eksiklik hiç birinizde yok." Hatip, bu sözlerinden sonra biraz durakladı, ve üniversiteli gençler de, bu kör yazar ve hatip kadın nâmına üzüntü duymağa başlamışlardı ki, Bn. Keller sözlerine devam etti: "Çünkü dişlerim takma.

Amerikan Temsilciler Meclisinin şimdiki başkanı Carl Albert'in boyu çok kısadır. Ama kütleleri sürüklemesini iyi bilen Carl Albert, bir seçim nutkunda şunları söyledi:

"Saklayamam. Görüyorsunuz, ben çok kısa boylu biriyim. Sadece dört *ayak* ve beş *inç* kadar [1.35 cm]. Bir gün bir kasabada heyecanlı bir nutuk irad ettikten sonra, küçük bir çocuk yanıma yaklaşarak dedi ki: 'Efendim, bugün bana gerçekten ilham verdiniz. Çok teşekkür ederim.'

"Gülümseyerek çocuğa baktım. Onunla biraz konuşmak istedim. Alacağım cevabı daha sonraki nutuklarımda kullanmayı düşünerek, ona ilham veren sözlerimin hangileri olduğunu sordum.

"Çocuk cevap verdi: 'Bana ilham veren nutkunuzdaki herhangi bir sözünüz değildi. Sizin gibi karides boylu minicik bir adam Temsilciler Meclisine başkan seçilirse, kendimin de bir gün Cumhurbaşkanı olabileceğimi düşündüm de onun için size teşekkür ettim.' "

Baş Hâkim Marshall'ın merdivenden düştükten sonra kendi haline gülebilmesi ve hizmetçisine söyledikleri; kör hatip Bn. Keller'in en büyük eksikliğinin takma dişleri olduğunu söylemesi; ve Temsilciler Meclisi Başkanı Carl Albert'in seçim nutkunda kendisinden "karides boylu" diye bahsedebilmesi, bu insanların *hümor* hissine sahip bulunduklarını gösterir. Türkçede karşılığı olmayan bu kelime ile, kendimizdeki, etrafımızdaki ve cemiyetteki tuhaf ve eğlendirici şeyleri görebilme yeteneği anlatılır. *Hümor* hissine sahip bir insan, hayatın karanlık ve ümitsiz görünen anlarında dahi, onun komik ve ümitli taraflarına bakabilecek cesarete sahip biridir. *Hümor* hissine sahip bir kimse, diğerlerinin, kendisinin acayip hallerini ve aptallıklarını nükte konusu yapmalarına alınıp kızmadığı gibi, aleyhinde söylenen nükte ve anekdotları, yine kendisi —hem de zevkle—anlatmasını bilir.

Bununla beraber, hümor hissine sahip bir insan sadece, hayatın ve kendisinin trajik ve komik taraflarını sezinleyen biri değildir. Hümor hissine sahip insanlar bildiklerini zarafetle taşımasını da bilirler. Gerçekte, hümor hissinden mahrum kültürlü bir insan tasavvur edilemez. Bildiklerini önemsememek, bildikleri arasındakilerin ap-

talca ve eğlendirici olanlarıyle ciddi ve öğretici olanlarından da aynı hislerle bahsedebilmek, hümor hissine sahip bir insanın başlıca vasıflarından biridir. Hümor hissine sahip olmak, eşyanın tuhaf ve eğlendirici taraflarını görebilmekten, yani mizah hissine sahip olmaktan çok daha fazla bir vasıf. Bir filozof hümor hissini şöyle tarif eder: "Hümor hissi, insandaki bütün melekelerin tam bir dengesidir; beşeri varlığın iniş ve çıkışlarını akıllı bir sabırlılıkla karşılamamıza yarıyan bir vasıta, bilgili olmaktan mütevellit gurura karşı en iyi bir emniyet süpobu."

Hümor'a giden yolun ilk adımı gülebilme ile başlar. Biz ise, gelgelelim, gülmesini pek bilemeyen insanlarız. Burada benden ayrılıyorsanız, geçen akşam ailenizle birlikte sofrada yemek yerken—şayet yemek sırasında ailenin fertleri biribirleriyle konuştuysa—neler konuştuklarınızı, yemekten sonra ziyaretinize gelen dostunuzla sohbet mevzularını, veya bugün öğle yemeğini birlikte yediğiniz iş ve mesai arkadaşlarınızla konuştuklarınızı hatırlayınız. Güle konuşa yemek yediniz, biribirlerinize neşeli fıkralar anlattınız mı? Çevrenizdekilere bir göz atınız: dolmuşta, otobüste, trende, vapurda sabah akşam beraber yolculuk yaptığınız vatandaşlarınıza bakınız, muhaverelerine kulak kabartınız; şen şakrak kaç kişi görüyorsunuz? Seçim sıralarında işittiğiniz nutukları hatırlayınız! Nükteli konuşan, hitabelerini anekdotlarla süsleyen, tuzlayan kaç politikacı vardı? Zaman zaman konferanslara gidiyor, "isim" yapmış hatipleri dinliyorsunuz. Şu kimse "nüktedan" diye birini gösterebilir misiniz?

Bir Amerikalı arkadaşım vardı. Yedi sekiz yıl önce Türkiye'yi görmeğe gelmiş; İstanbul, Bursa, Konya, İzmir, ve Antalya'yı görmüştü. Türkiye izlenimlerini sorduğum vakit, bir an düşündükten sonra, "Gücenme, ama senin vatandaşların oldukça garip insanlar," dedi. "Altı hafta kaldım, inanır mısın, güleç bir tek Türke rastlamadım." Arkadaşım, bu sözlerinden sonra biraz duraklamış ve şunları ilâve etmişti: "Bazılarının gülümsemelerinde bile usta bir pokercinin düşünüşünü hatırlatan esrarlı bir hava var."

Küfretmekle, lânet okumakla işin işinden çıkamayız. Gerçek bu: bizler—pek çok yerleri görmüş, dolaşmış biri ola-

rak söylüyorum—yeryüzünün en az gülen insanları arasında her halde pek iyi derece alırız. Bir müddet önce televizyonda Tayland'la ilgili filmi zannederim seyrettiniz. Film, şu sözlerle takdim edilmişti: "Güler yüzlü insanların ülkesi." Türkiye'yi böyle tanıtmak mümkün mü? Gerçekten, yedisinden yetmişine kadar milyonlarca insanın, "öldüm," "verem oldum," "sarhoş olamıyorum, "bir ihtimal daha var, o da ölmek mi dersin," nevinden şarkılarla mest olup kendilerinden geçtikleri bir ülkede güleç ve nüktedan insanlar bulmak Veliefendi'de altılı ganyanı tutturmak kadar güç.

Aramızda gülmeyi, neşelenmeyi hafiflik, ayıp ve hattâ soytarılık sayanlar hiç de küçümsenecek sayıda değil. Bayram sofrasında bile—gülmek, neşelenmek bir yana—sessiz sedasız, zaman zaman bir tek kelime dahi lâf etmeksizin yemek yiyen insanlarız. Bir Çin atasözü, "Gülmesini bilmeyen dükkân açmamalı," der. Türkiye'de ise... Evet, Türkiye'de ise, satın aldığınız herhangi bir eşyayı tebessümle teşekkür ederek uzatan kaç satıcı, tezgâhtar biliyorsunuz? Amerika'da herhangi bir yere girdiğiniz zaman karşınıza çıkan genç kız, gönülleri okşayan sesiyle, "Size yardım edebilir miyim?" diye sorar. Bizde ise—bu tür bir hitaptan vazgeçtim—iş yerlerinde, resmî dairelerde, bankalarda veya lokantalarda gülümseyerek hizmet edenleri hiç gördünüz mü? Hattâ ve hattâ, zaman zaman, Ticaret Müsteşarı Dr. Agâh Oktay Güner'in dediği gibi, "Mağazalarda tezgâhtardan dayak yemediğin için şükrediyorsunuz." *(Orta Doğu,* 13 Temmuz, 1975).

Dış ülkelerde televizyon spikerleri en sempatik, gülümsemesini bilen insanlar arasından seçilir. Bizimkiler ise, ilâmaşallah, tıpkı bizler gibi. Tevekkeli, biz bize benzeriz dememişler! Haberlerini okurken veya bir şarkıcıyı tanıtırken, suratından düşen bin parça olacak dedirtmeyen birini tanıyor musunuz? Mübareklerin çoğu soğukluk müsabakasına hazırlanan cansız ve ruhsuz şeyler sanki. Mağazaların vitrinlerindeki mankenler—vallahi—onlardan çok daha cana yakın.

Niye gülmüyoruz? Gülmesini bilmesek bile, her şeye kulp takmakta elimize su dökecek bulunmadığı için, cevap ha-

zır: geçim sıkıntısından gülmeye vakit mi kalır? (Aynı insanlara, bizler niçin dünyanın en az okuyan insanlarıyız, diye sorduğum vakit, körün değneğini bellemesi gibi, aynı basma kalıp cevap: geçim sıkıntısından kimin okumaya vakti var ki.) Ama onların yaşayışlarına bakıyorum: hiç de ipin iki ucunu bir araya getirmekte sıkıntı çeken insanlar değiller. Çoğunun altlarında birer otomobil. Senelik izinlerini başka başka yerlerde, hattâ Avrupa'da geçiriyor, rahat ve konforlu apartman dairelerinde yaşıyorlar.

Geçim sıkıntısı! Türkiye, kafalarındaki ürkütücü boşlukları da, yüzlerinde okunan haşinlik ve sertliği de, "geçim sıkıntısı"na yükleyen milyonların ülkesi. Geçim sıkıntısıymış! Ankara'daki temsilcileriniz de mi akşam yemeğinin nereden geleceğini düşünen insanlar? Seçim sırasında—ve seçimi kazandıktan sonra—elinizdeki gazetede karşınıza çıkan yüzlerce politikacının fotoğraflarına bakarak kaç tanesi için "ne sempatik insan" diyebiliyordunuz? Gazeteler, bilmem hangi meyhanede söylediği beş altı popüler şarkılarla milyonlar kazanan "sanatçı"ların, bir çoklarımızın hayatımız boyunca göremeyeceğimiz parayı bir transferde ceplerine indiren "yıldız" futbolculara kadar hepinizin tanıdığı, pek çocuğumuzun hayranlık beslediği insanların resimleriyle dolu. Allah aşkına söyleyin: kaç tanesi gülüyor? Yoksa onlar da mı yarınlarına endişe içinde bakan talihsiz insanlar?

Hayır, bizler, gülmesini bilmiyoruz. Bakınız, yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, "hümor" kelimesinin dilimizde karşılığı bile yok. Kim bilir, belki de, hümor hissinden mahrum insanlar olduğumuz için, kimse bu iyi kelimeye Türkçe bir karşılık bulmak lüzumunu hissetmemiş.

Millî Kütüphane Genel Müdürlüğünün hazırladığı *Türk Atasözleri ve Deyimleri* kitabında 10,730; Feridun Fazıl Tülbentçi'nin *Türk Atasözleri* kitabında da 15,080 atasözü ve deyim var. Bu binlerce atasözümüz arasında "gülme" ile başlayanlar sadece şunlar: Güldükçe güller açılır; Güle güle de gerçek söylenebilir; Gülenler gülsün, dost bizim olsun; Gülme eşine, gelir başına; Gülme ile ağlama bir çıkın içinde. Hepsi bu kadar! Hümor sahasının geniş kapsamı içinde, "şaka" konusunda, "şakanın sonuna kaka" dan

başka bir tek atasözümüz yok. "Latife," "nükte, "mizah" konularında ise hiç bir şey!

Kitaplığımda Türk müellifleri tarafından hazırlanmış iki "vecizeler" kitabı var. Biri, Hasan Basri Erk'in 480 sayfalık *Vecizeler, Güzel Sözler*'i; diğeri, Ertuğrul Saraçbaşı'nın *Unutulmaz Sözler*'i (400 sayfa). Bu iki büyük kitaptan sadece Ertuğrul Saraçbaşı'nınkinde şunları görebildim:

Gül gülse dâim ağlasa bülbül acep değil
Zirâ kimine ağla demişler kimine gül.—Bâki

Ağlamanın elbet gülmesi vardır—Kâtibi

Yaktı nice canlar o nezâketle tebessüm
Şirin dahi kastetmesi câna gülerektir.—Ziya Paşa

Değer mi sevincine, kederine
Hatırladıkça güldüğümüz şeyleri.—Cahit Sıtkı Tarancı

Çok gülenin heybeti azalır.—Hz. Ömer

Şen adam güneşe benzer, girdiği yeri aydınlatır
Cenap Şahabettin

Eskiden, bugün "mizah" dediğimiz mefhum üç tâbir içinde gösterilirdi: *hezliyyat, şathiyyat, mizâh.* Yani, "lâtife, şaka, alay, ciddî olmayan söz, edebiyatta bazı fikirleri, şaka, nükte ve târizlerle ifade eden yazı çeşidi, eğlendirici fıkralar."

Mizah, Arapça bir kelime. İranlılar mizahla uğraşana "mizâhgûy" demişler, ve "dalkavuk" mânasında kullanmışlar. Araplar ise, "eğlendirici fıkralar, hezliyât" karşılığında kullandıkları *şath* kelimesini *şathiyyat* şekline sokarak işin işine dini de karıştırmışlar, şeriata aykırı sözleri "şathiyyat" olarak damgalamışlar.

Yabancıların gözünde niye "çatık kaşlı" göründüğümüzü belki de bunda aramak gerek. Cemal Kutay, *Nelere Gülerlerdi?* adlı eserinde der ki:

İşte bu dar kalıplar içine itilen, fakat insanlığın düşünce zerafetini temsil eden *mizah,* musiki ve rakıs gibi, asırlarca dar kafalılığın içinde sıkışmış kalmış. Nükteler yüksek sesle söylenmez olmuş. Bazan kalın ciltlerin ifade edemediğini bir tebessümle sararak hafızalara yerleştirmek kudretinde olan zekâ

belirtileri, çatık kaşların ve yapmacık ciddîliğin korkusuyle sahiplerinin kafasının içinde sönmeye ve ölüme mahkûm edilmiş.

...Acıyı, katıyı, isyan duygusu uyandırıcı bu hüviyeti içinde dile getirmek elbette ki, kolay değil. Fakat asıl zor olan, insan zekâsını büyük ifade mertebesine eriştirebilmek: o sert, katı, isyan ettirici gerçekleri acı da olsa, gözyaşından veya haykırıştan daha tesirli bir tebessümün veya kaskatı olan-bitenleri sadakatle belirten tablolar yerine çizgilerle ifadeleyebilmek!

Mizah işte bu.

Mizah hürriyetin çocuğudur: özgürlük hakkına toplum erememişse, mizah onu, sövüp-sayma, hırpalama, itip-kakma yerine "utanma duygusu"nu tokaddan ağır tebessümlere sararak kazanmaya çalışır. Düşüncelerin her türlü sansüre uğradığı baskı devirlerinde bu fıkracıklar kulaktan kulağa söylenir, çizgiler elden ele gezer, hâfızalar ve gözler vefâsının kutsal emaneti olur ve hürriyet kavgasını yapanlar, istibdadı, dar kafalılığı, insanlığın en tabiî hakkı olan tebessümü önlemiş baskıyı yıkabilmek için mizâhın kudretinde, top-tüfeğin, ilmî etüdlerin, yıllar ve belirli idrak seviyesi isteyen ciddî telkinlerin getiremediğini bulurlar.

Tabii, Batı ile aramızda çok geniş mesafelerin açılmasının başlıca sebebi, matbaanın bize çok geç gelmiş olması. Böylece, beşerî duyguların zarafet kaynağı sayılan mizah, basılı olabilmek saadetinden mahrum kaldı. Cemal Kutay bunu şöyle anlatıyor:

1500 yılında basının kültür temeli matbaa, bizde, ilk denemenin Patrona Halil ayaklanması ile yıkılışından sonraki kımıldama safhası dışında, ancak 1780'de yerleşebildi. İki yüz elli senelik gecikme! İnanınız ki, bugünkü kafa karanlığımızın asıl sebebi bu. Ötekiler mazaret masalları.

Matbaanın Türkiye'ye Avrupa'dan asırlar sonra gelebilmesi genel kültür seviyemizin düşük kalmasına, kültür seviyemizin düşüklüğü de *hümor* hissinin yerleşememesine sebep oldu. Hümor hissinin en fazla geliştiği yerler, genel kültür seviyesinin belirlice yüksek olduğu ülkelerdir.

Fakat biz kabahati hâlâ "geçim seviyesi"nde buluyoruz. Kaloriferin, sıcak suyun, otomobilin, kışları Uludağ'da, yazları Ege sahillerinde tatil geçirmenin hoş bir rüyadan

beriye geçemediği çok yakın bir mazide, hayat, şimdikinden çok, çok daha meşakkatli idi. Yine de, kış sabahlarının dondurucu ayazında çıra ile tutuşturulan sobanın oturma odamızı ısıtmadan yataklarımızdan kalkamadığımız yıllarda; ekmeğin karne, gazın fiş, basmanın muhtar vesikasiyle verildiği harp senelerinde dahi bizim evde güle oynaya, kahkaha ile geçen zamanları dünmüş gibi hatırlıyorum.

Elinizdeki bu kitabın büyük bir kısmını onsekizinci asır İngiltere ve Amerika'sından günümüze gelinceye kadar hümor hisleri sayesinde şöhrete ulaşmış Anglo-Amerikan politikacıları ve devlet adamları dolduruyor. Gönül, Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa ile Ömer Faiz Efendi dışında diğer Türk devlet adamı ve politikacılarının da kitapta yer almasını elbette arzu eder. Gelgelelim, bütün araştırma ve soruşturmalarıma rağmen, bu kitaba girecek yüksek kalitede nükteleriyle şöhret yapmış, kelimenin gerçek mânasıyle hümor hissine sahip diğerlerini, maalesef, bulamadım. Bulamadığım gibi, bu araştırmalar sonunda mazisine, kültürüne bizim kadar yabancı başka bir milletin belki de hiç bir yerde bulunamayacağını, yürekleri sızlatan, bütün milletçe utanç duyarak başlarımızı öne eğdirecek gerçeği bir kere daha anladım.

Ömer Faiz Efendi gibi nüktedan, hoş-sohbet bir Türk devlet adamı belki de gelmedi. İnanmak güç, ama İstanbul belediye reisliği yapmış, Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatine katılmış bu büyük nüktedan Türk'ün hayatı hakkında başta *Meydan-Larousse, Hayat* ve *Cumhuriyet* ansiklopedileri olmak üzere hiç bir ansiklopedide bir tek satır yok. Daha da hazin tarafı, İstanbul Belediyesinin 1971 yılında yayınladığı *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri* ve *Partiler Tarihi* adlı 800 sayfalık kitapta dahi Ömer Faiz Efendi zikredilmiyor!

Çok şükür, Cemal Kutay aramızda da, onun araştırmaları sayesinde Ömer Faiz Efendi, bu büyük Türk, tarihimizin karanlıklarına ebediyen gömülmekten kurtuldu. Cemal Kutay, Ömer Faiz Efendi'nin *Ruznâme*'sinden uzun uzun parçalar vermiş olmasaydı, böyle bir kitabın mevcudiyetini dahi bilmeyecektik!

Tarihimizin bir çok karanlık sayfalarını gün ışığına çıkaran, Türk kitaplığına biribirinden ilgi çekici ve ibretle okunacak düzüne ve düzünelerle eser veren Cemal Kutay —kendi deyişiyle—seksenine merdiven dayamış. Ama katiyen üzülmeyin, düşünmeyin. Kendisinin yarı yaşındaki pek çoklarından fazla enerjiye sahip, kendisini yakından tanıyanları gıpta ettiren, hayrete düşüren dinamizmi ile Cemal Kutay, daha senelerce, ununu eleyip eleğini asıp köşesine çekilmek niyetinde değil. Türk tarihinin, Türk kültürünün çok şeyler borçlu olduğu Cemal Kutay, kendisini, "hac"ca giden karınca ile mukayese ediyor. "Bu bacaklarla mı hacca gideceksin?" sualine, karınca, "Hiç olmazsa o yolda ölürüm ya," cevabını vermiş.

Bu satırların yazarı gibi, Cemal Kutay'ı yakından tanımak bahtiyarlığına erişenler; onda bu ruh, onda bu azim, onda bu enerji ve onda bu "gençlik" bulunduğu müddetçe, daha defalarca "hac"ca gidip geleceğini, her gidişinde bizlere, bizden sonrakilere emanet etmekle kıvanç duyacağımız eserler armağan edeceğini çok iyi biliyorlar.

Nükte, ne yazık ki, Türk politika hayatına giremedi. Ömer Seyfettin, bir arkadaşına yazdığı mektupta, kendi zamanının politikacılarından şu kelimelerle şikâyet ediyordu: "Onların hangisi ile bir arada bulunsam, kendimi, penceresiz, ve kapısız bir kümeste zannediyorum."

Adalı Avni adıyle tanınan İstanbul Belediyesi Daimî Encümen üyesi Avni Yağız, bir gün, iki arkadaşıyle beraber bir taksi ile Ada iskelesine gider. Arkadaşları uğraştıkları halde otomobilin kapısını bir türlü açamayınca, Avni Yağız dayanamayarak şoföre seslenir: "Oğlum, mebus ağzı mı bu—neden açılmıyor?"

Politikacının açılan ağzından da zaman zaman neler çıktığını, son 1975 ara seçimleri fazlasiyle gösterdi. Türkiye'nin kaderine tesir etmiş bir çok politikacı günlerce, durmaksızın biribirlerini suçladılar: "Hırsız, sahtekâr, riyakâr..." Bu neviden bayağı sözler dışında, muhaliflerine, nükteli yolla hücum eden, hümoru bir silâh olarak kullanan bir tek Türk politikacısı biliyor musunuz? Bu sualin cevabı, üzülerek söylemek gerek, "hayır"dan başka bir şey

olamaz. Gerçekte, günümüzün politikacılarının biribirlerine belirli yerlerin diliyle saldırışları, İkinci Meşrutiyet devrinin Mebusan Meclisindeki "nükteli" konuşmaları hatırlatıyor. O Meclisin zabıtlarında aynen şunları okuyoruz:

Yalan söyleme be! Doğru konuşsana!
Kendine gel... Ben yalan söylemem... Ben sen değilim...
Hadsiz, terbiyesiz! Söylediği sözün mânasını bilmeyen cahil. Ağzından çıkanı kulağın işitmez mi?
Ben orada konuşursam, sen burada kalamazsın. Hafiye eskisi...
Müfteri... Jurnalci... Cahil herif!
Cahil mi? Bana mı bu târiz? A cim karnında nokta...
Sen kim, ilim kim... Lâf salatası, geveze...

Mebusan Meclisindeki bu "nükteli" konuşmalar üzerinde duran *Cem* haftalık dergisinde (2 Aralık, 1910), biribirine tamamen zıd iki kişi, "Ak" ve "Kara," devrin mebuslarının ağzı ile biribirine sövüyor, sayıyor.

Dergideki karikatürlerden biri de şöyle: Sedirin köşesinde oturan kadın çorap yamıyor. Semt politikacısı olan kocası da ayakta, jestlerle, mimiklerle, bağıra çağıra küfrediyor. Kocasının, isim zikretmeden bazılarına küfrettiğini duyan hanımı sorar: "Ayol, efendi, kime kızdın da böyle fena sözler söylüyorsun?"

Adam söylenmeye devam eder: "Ah, alçaklar, mürteciler, namussuzlar, hamiyetsizler!"

Kadın şaşırmış, tekrar sorar: "Elâleme neden hakaret ediyorsun? Kim bunlar?"

Politikacı karısına cevap verir: "Senin aklın ermez... Başkalarına böyle demezsem, kendimin hamiyetli olduğunu herkes nereden bilecek?"

Bu kitabı okurken onların politikacılarıyle bizimkilerini mukayese etmekten kendinizi alamayacaksınız.

Hümorun, bilhassa siyasî hümorun en fazla geliştiği yerler, elbette demokratik rejimlerin yerleşip kökleştiği ülkeler. Diktatoryalarda hümor hissi olamaz. Bir despot, alt kademelerde yer alanlar hakkında şu veya bu şekilde nükteli sözler söyleyebilir, fıkralar anlatabilir. Fakat, bu nükte ve fıkralara konu olanlar, liderlerine, aynı şekilde cevap

verebilmeyi ancak rüyalarında düşünebilirler. Cumhurbaşkanı Kennedy anlatırdı:

Khruschev'in bir zamanlar, Kremlin koridorlarında, "Khruschev aptalın biridir!" diye bağırarak koşuşan bir Sovyet vatandaşından bahsettiği söylenir. Rus lideri, o vatandaşının yirmi üç yıl hapse mahkûm edildiğini söyledi: "Üç sene, Komünist Partisi Genel Sekreterine hakaret ettiğinden; ve yirmi yıl da, devlet sırrını açığa vurduğu için!"

Hümorun Garp kültüründe hakikaten büyük bir yeri var. Gerçekte, kadîm Yunan ve Roma dünyalarında da hümorun rol oynadığını görüyoruz. O çağların büyük hatibi Demostes, General Phocia'ya dedi ki: "Atinalılar bir gün gazaba gelecek ve seni öldürecek."

Tarih generalin şu cevabı verdiğini kaydediyor: "Ve akılları başlarına geldiği zaman da seni."

Hümor hissinin, insanlarımız arasında yerleşmemesinin sebebini yine kendimizde aramak gerek. Ezkaza, birisi bize kendisinin aptalca bir hareketinden bahsedecek olsa, hemen "estağfurullah"ı yapıştırıveriyoruz. Bu yazar, aptalca pek çok hareketler yaptı, ve Allah bilir, hâlâ da yapıyor. Her hangi bir sohbet sırasında bu aptallıklarımdan bahsedecek olsam derhal karşıma aynı kelime ile çıkılıyor: es-tağ-fu-rul-lah. Anlamıyorum: niye? Şayet ben kendi yaptıklarımı "aptalca," buluyorsam, niçin, âdeta, "hayır, efendim, ne münasebet, bilâkis çok iyi etmişsiniz," dercesine, aptalca hareketlerimin belirtilmesine müsaade edilmiyor? Sebebini, biraz da, benim aptalca hareketler yapacağıma inanmıyanların, kendilerinin de aptalca hareket yapamayacaklarına inanmalarında aramak doğru olmaz mı? Ve, şahsından hiç bir aptalca hareket sâdır olamayacağına inanan biri için de, "hümor sahibi" insan nasıl diyebiliriz?

Çeşitli insan topluluklarının dillerindeki atasözleri ve deyimler onların hayat anlayışları ve yaşayış tarzları hakkında çok şeyler söyleyebilir. İki sene önce Japonya'nın İstanbul konsolosluğunda görevli olan ve Türkçe de bilen Hiranao Matsunati adlı genç bir Japon diplomatı *Türk*—

Japon Dilleri Arasında Bir Karşılaştırma adlı küçük kitabında Türkçedeki "kız almak," "kız vermek" gibi sözlerin "pederşahî" cemiyet tipinin belirtileri olduğunu söyler. Dilimizde diğer dillerde olmayan "emredersiniz," "bir emriniz mi var?" gibi sözlerin, bence, Batı anlayışında hümor hissinin yerleşmemesinde rolü oluyor. "Bir isteğiniz mi var?" veya "Bir arzunuz mu var?" yerine "Bir emriniz mi var?" diyen insanların, ben, hümor hissine sahip olabileceklerine pek inanamıyorum.

Tekrar hümor ve politika konusuna dönelim. Bizim politikacılar kendilerini vazgeçilmez, "gayri kabili elzem" görür, kendileri meydanı terkettikleri takdirde Türkiye'nin batacağını sanırlar. İsim yapmış bazı politikacılarımızın, bilhassa muhalefette iken, zaman zaman "âdi" hatta "pespaye" denecek hırçınlıklar göstermelerinin sebebi bu: ya ben ya hiç. Akla, bir Amerikan mezarlığının girişinde yazılı olduğu söylenen kelimeler geliyor: "Bu mezarlık, hayatta iken, dünyanın, ancak dümende kendileri bulunduğu müddetçe yürüyeceğine inanan insanlarla dolu. Onlar bu dünyayı çoktan terkettiler, fakat dünya hâlâ yürümekte devam ediyor."

Batılı, bilhassa bir Anglo-Amerikan politikacısı kendini hiç de vazgeçilmez bir insan olarak görmez. (Gerçekte, politikacıdaki bu his, politika merdiveninde tırmandıkça artar.) Bir insanın kendini vazgeçilmez görmesinin ilk işareti kibirdir ki, Batılının tahammül edemeyeceği insanların başında da kibirli politikacılar gelir.

Cumhurbaşkanı Kennedy, hayatı ve mevkiini gayet ciddiye almasına rağmen, kendisini, hiç de vazgeçilmez bir insan olarak görmedi. Onu yakından tanıyanlar, Cumhurbaşkanının, banyosundaki küvetin köpüklü suyu içine gömülü iken dahi zaman zaman resmî yazıları okuduğunu ve müşavirleri ile muhavere ettiğini de yazdılar. Bir gün bir arkadaşı Cumhurbaşkanını görmeğe geldiği vakit, yine küvette idi, sıcak köpüklü suda da oğlu John-John'ın plastik ördekleri... Kennedy, başını kaldırarak arkadaşına baktıktan sonra yanındaki oyuncak ördeklere bir göz attı ve gülümseyerek dedi ki "Halk, Amerika Cumhurbaşka-

nını, banyosunda, bu *ördeklerle* beraber görse acaba ne düşünürdü?"

Evet, nükte ve mizah bizim cemiyetimizde daha dün diyebileceğimiz kısa bir zaman öncesine kadar "hafiflik" addedildi. Yukarıda belirttiğimiz gibi, mizah, medresenin sert ve kuru hükmü ile, *şathiyyat* yani "mânasız, âfâki sözler" sayılıyordu. Bu düşünce, zamanla, devleti idare edenlere de hâkim olmuş, ve hükümet bir ara Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde mizâhı ortadan kaldırmak için kanun dahi getirmek istemişti.

Şinasi'nin 1860'da kurduğu *Tercüman-ı Ahval* adlı ilk Türk gazetesinden sonra, "ciddi" gazetelerin yanısıra mizah gazete ve dergileri de yayınlanmağa başlandı. Fakat mizâh perdesi altında, kendilerinin tenkid edilmesine tahammül edemeyen hükümet mensupları, bu gazete ve dergileri kapatmak için Meclise bir kanun teklifi sundu. Mithat Paşanın yerine gelen Sadrazam Ethem Paşanın, Zât-ı Şâhane adına ilettiği ferman, ülkede mizah gazete ve mecmualarının yasaklanmasını irade etmekteydi. O zaman (1876) hazırlanan Matbuat Nizamnamesinin 8 inci maddesi şöyle idi: *"Mizâh gazete ve mecmualarının neşri memnudur. Memalik-i Şâhanede mizah gazete ve mecmuaları neşredilmez ve hariçte intişar edenlerin ithali memnudur."*

Birinci Meşrutiyet Meclisinin *Müzakere Zabıtları*'nda (7 Mayıs, 1877) devrin Matbuat Müdürü Macit Beyin, kanun teklifini şu kelimelerle sunduğunu öğreniyoruz:

"Efendim, mizah gazeteleri ve mecmuaları lüzumsuz ve faydasız olduğu gibi, zararları da azimdir.... Malûmdur ki, gazetelerin iki vazifesi vardır: Birincisi, hakların muhafazası; ikincisi, mürebbiliktir. Bu gibi mühim mesâilde [meseleler], yâvegûluk [saçma sapan söylemek], soytarılık ve hoppalığa ne lüzum var?... Sonra, daha mühimmi, devletin siyasetini öylesine tenkit ve teşbihler yaparak o hâle getirirler ki, halkda devlet vekar ve ciddiyeti pâyimal olur [çiğnenir]. Geçenlerde, mağlûp olan bir devletin ordusunu, galibin bacakları arasından geçiren bir resim neşrettiler. Bir diğeri kanatlı bir merkep yapıp uçurmuş. Bu resme bakanlar, hâşâ, merkebi melek mi zannedecekler?...

Gazetecilik ciddî bir meslektir. Mizah ise soytarılıktır. Kimse soytarı hoca istemez.... Mizah gazeteleri münhasıran bizde değil, başka milletlerde de haysiye-i meslekiye ve şahsiyeyi muhafaza edememişlerdir. İnsanda hezele [alay etmek] ve terbiyesizliğe dair temayül vardır. [Yoktur, bizde yoktur, belki sizde vardır. Gürültüler...] Zamirleriyle ifadeye ne lüzum var? Mizaha, temsilî resme ne lüzum var? Herkes söyleyeceğini ciddî olarak söylesin.... Bu itibarla mizah gazete ve mecmualarının neşri ve böyle nâbeca [uygunsuz] resimler yapılması sureti kat'iyede men edilmiştir."

Hükümetin teklifini destekleyen Kozan mebusu Mustafa Efendi de şunları söylemişti:

"Bizim şeriatımızda bunlara dair bahis vardır. Bunlar şer'an memnudur.... Macit Beyin dediğine bakılırsa, hükümet dahi böyle istiyor. Ben, şer'an değil, aklen diyorum ki, bunlara lüzum yoktur."

Suriye mebusu Nufel Efendi de hükümeti desteklemişti:

"Bu şarivari [bir kimseyi yuhalamak için evinin önünde teneke çalarak patırdı yapmak mânasına gelen Fransızca kelimenin Türkçeleştirilmiş şekli] gazeteler rümuz ile alay ediyorlar. Herkesin şan ve şerefi bir mizah gazetesi ile mahkeme huzuruna çıkmaya müsait değildir. O zaman daha çok alay ederler, teşhire bağlarlar. Avrupa'da varmış. Olsun... Bizde olmaz, olmamalı. Öyle şeyler yazıyorlar ki, muhatabı belli olmuyor, okuyanlar da, kime âid diye endişe ediyorlar. Bu azâba neden tahammül etmeli?"

Hükümet teklifinin reddedilmesinde bilhassa şu mebusların büyük rolleri oldu. İstanbul mebusu Hasan Fehmi Efendi:

"Efendim, bazı nâbeca resimler neşredildi diye mizah gibi, beşeri tefekkürün kadim devirlerden beri mergup [istenilen, sevilen] olmuş nüktedanlığı toptan reddetmek, bir kısmı mikroplu diye su içmemeğe benzer.... Ecnebiler çocuklarını mizahın mütefekkirlerle payidar olacak fıkraları ile terbiye ediyorlar. Nükte, edebiyatın zarafet ve tezyinatıdır. Beşeriyetin hayat-ı fikriyesinde bu kadar derin yeri olan bu mevzuu, nâ lâyıktır diye kökünden söküp atmak hangi akla ve mantığa hizmet etmek olur?"

Bursa mebusu Şeyh Rıza Efendi: "Rica ederim, Hoca Efendi, Şeriatı karıştırmayınız. Şeriatı, kâffe-i hürriyet [hürriyetlerin bütünü] ve hakk-ı beşer teminat altına almıştır. Tefekkürün her şekli mubahtır (şeriatla ilgisi olmayan davranış]. Nükte, tefekkürün bâlâsıdır [yücesidir]. Hangi mesned-i şer'iye dayanarak böyle konuşuyorsunuz? Söyleyiniz de biz de öğrenelim.... Macit Beyefendi, terbiyesizlik başka, mizah başkadır. Mizah, nükte, insanların fıtrî [yaradılıştan] varlığı arasında ve lütf-i ilâhidir. Herkes nükte yapamaz, herkes resim çizemez. Bunlar ırsî ve fıtrî mevhibelerin [Allah vergisi] ilim ve irfanla terkib ve mahsulüdür. Karagözü de mi kaldıracaksınız? Meddahları da mı yasak edeceksiniz? Evlerde lâtife yapanları da mı hapse atacaksınız?... Zararlı mikroplar durgun sudadır. Dibe çöker. Göz önünde ve açıkta olan fenalığın tamir ve ıslahı mümkündür. Mizah gazetesi çıkacak, resimler yapılacak, fakat zararlı olanları devlet, kanuni tedbirlerle men edecek, şahsi tasallutlara, iftiralara mâni olacak? Mahkemelerin vazifeleri nelerdir?"

Niş mebusu Süleyman Bey: "Her hâdisenin kendi bünyesi içinde tekevvünü [yerleşmesi] meşruttur [şarta bağlıdır]. Zararı, zaman ve âmme efkârı tâdil ve hayra tebdil eder. Gülü koklarken dikenine tahammül edeceksin. Komedya binlerce senedir payidar olmuştur. Öyle komedyalar vardır ki, bünyesinde bin facianın elemini temsil eder. Bazan bir kaç çizginin fikirde yaratacağı neticeyi cildlerle kitap anlatamaz. Mizahlı men etmek, Cenab-ı Hak tarafından beşere bahşedilen bir hakkı elinden almak demektir.

Hükümetin mizah gazete ve mecmualarını kapatmak üzere getirdiği kanun teklifi reddedildiyse de, ertesi yıl Rus Harbi sebep gösterilerek, mizah gazetelerinin "adab-ı İslâmiye ve an'anat-ı mahalliye-ye adem-i intibak-ı derkâr olduğundan nâşi," başka bir ifade ile, "din ve geleneklere uygunsuzluğundan ötürü," kapatılmasına karar verildi. Böylece, imkân verilseydi, çok başarılı meyvalar verebilecek olan Türk mizah edebiyatı, otuz seneden fazla sürecek bir karanlığa itildi.

Yukarıki satırları, "niye bizden de örnekler almadın,"

diye târizde bulunacaklara, kısmen de olsa, bir cevap olmak üzere yazdım.

Nükte, eğer zekâya daha çabuk anlaşılma ve hatırlama canlılığını verebiliyorsa, ancak o zaman üzerinde durulmağa değer. Bayağı ve kaba kelimelerin oluşturduğu bir dil bir politikacının, veya herhangi bir insanın âleti olabilir. Nükte ise, sadece bir muhalife hücum etmek, veya gerginleşen politik atmosferi yatıştırmak, ve yahut sadece eşyayı ve hâdiseleri zahmetsizce görülebilecek bir perspektife yerleştirmeğe yarar bir âlet değildir. Nükte, gerçekten, bir mazhariyettir. Nükte, cesaret kadar asil, iman kadar yüceltici olmayabilir, ama düşünebilme ve gülebilme hassaları, hayvanlar âleminde sadece biz insanlara ihsan edildiğinden, hümor hissine sahip bir insan, fikirler ve kelimeler arasında diğerlerinin göremediği aptallık ve komiklikleri görebilecek hususî bir sezgi kabiliyetiyle teçhiz edildiğinden, politikada nükte, doğruya giden yolu her zaman açık tutmasa dahi, zekâ ve cesaret yolunda ışık tutabilir.

Türkiye'de hümor hissinin yerleşmemesinin diğer sebepleri de var. Kafalarının içindekilerden ziyade isimlerinin önlerindeki unvanları konuşturan üniversite hocaları Türk kültür hayatına hâkim olduğu müddetçe, hastalarından para yerine gazetelerde "teşekkür mektubu" isteyen doktorlarımızın sayısı hiç de küçümsenemeyecek sayıda kaldığı müddetçe, ve hele biribirlerimize "sayın"sız hitap edemediğimiz müddetçe—siz ne derseniz deyin—"hümor" denilen şeyin sınırlarımızdan içeri gireceğine benim aklım kesmiyor.

Buna bir de, maalesef, cemiyetimizin başlıca özelliği halini alan "nefret"i eklerseniz, hümordan söz etmenin, kavağa çıkmış balıktan bahsetmek kadar saçma olduğunu daha iyi anlayacaksınız. Bu memlekette, sağcı ve solcu, köylü ve şehirli, işçi ve patron, varlıklı ve varlıksız arasında dünyanın başka hiç bir ülkesinde görülmeyen nefret uçurumları teşekkül ediyor. Ve cemiyetimizin dokularını parçalamak hedefini güdenlerin liderleri de politikacılar.

Bu kitap, bilhassa Anglo-Amerikan türünde siyasî bir geleneğin bu topraklarda—korkarım—mahşere kadar niye yerleşemeyeceğini açık seçik gösterecek.

İngiliz İşçi Partisinin asit dilli Aneurin Bevan'ı, bir nutkunda, Churchill'in bir kaç defa parti değiştirdiğine değinerek, Muhafazakâr Partinin liderine şu kelimelerle hücum etmişti:

> Memleketin umacısı, Parlamentonun komedyanı bu adamın bukalemun karakteri, artık iyiden iyiye kaani oldum ki, ondaki hissî kötürümlük üzerine bina edilmiştir. O, siyasî istikrarsızlığının sebebini böylece açığa vurarak, üzerine aldığı rolleri, seyredenleri hayretler içinde bırakan bir cambazlıkla oynuyor.

Bu sözlerin muhatabı Churchill, Bevan'un bu hücumundan sonra ne yaptı zannedersiniz? Avam Kamarası başkanından derhal söz istedi ve Bevan'ı bu ateşli nutkundan ötürü tebrik ederek dedi ki: "Böylesine canlı ve gerçek tartışmalı bir nutuk, Parlamentoda, ne yazık ki, artık pek ender işitiliyor."

Bunu bir de, "Hava kapalı olunca yağmur yağar, yağmurdan göl olur, gölde ördekler yüzer, ve benim bir adım da 'ördek' " diyerek; "bugün hava kapalı," diyen muhatabına, "sen bana 'ördek' dedin" deyip üzerine çullanan insanların hiç de azımsanamayacak sayıda olduğu cemiyetimizin genel manzarası ile karşılaştırırsanız, "hakiki demokrasi" ve "mahşer" kelimelerini aynı cümle içinde kullanmakla hiç de hata ve haksızlık etmediğimi göreceksiniz.

Her neyse, şimdi sayfayı çevirelim ve onların bu işi nasıl yaptıklarını locadan seyredelim.

NEJAT MUALLİMOĞLU

Şehremini, İstanbul
Eylül, 1976

I

Richard Brinsley Sheridan

Gerçek nükte bir Hint madeninden çıkarılmış
Parlak bir taş gibidir, ve
iki büyük kudret vardır onun:
Biri kesmek, diğeri parlatmak için.

"Grub Street Journal," 1730

Zamanı geldiği vakit iyi bir nükte söyleyebilmek fırsatını kaçıranlara, büyük meselelerin halli tevdi edilemez.

William Hazlitt

Nüktedan bir insan, eğer aptallar olmasaydı, çok defa ne söyleyeceğini bilemezdi.

La Rochefoucould

Meşhur İngiliz nüktedanları arasında Irlanda asıllı olanları pek çoktur. Richard Brinsley Sheridan da böyle bir İngilizdi. Gerçi günümüzde, genellikle, onsekizinci asır İngiliz komedisinin zirvesi kabul edilen *The School for Scandal* (Skandal Mektebi) adlı piyesin müellifi olarak tanınırsa da, Sheridan, devrinin parlamenterleri arasında en nüktedanı olarak biliniyordu.

Bir tiyatronun aktör-menecerinin oğlu idi. Dublin'de doğdu; onbir yaşında iken, İngiltere'deki *Harrow* adlı ünlü mektebe gönderildi. Fakat küçük Sheridan burada kendini mesut hissedemeyecekti: öğrencilerin büyük bir çoğunluğunu aristokrat ailelerinin çocukları teşkil ediyordu. Onlar bu aktör çocuğu ile merhametsizce alay ediyor, tepe-

den bakıyor, aralarına almıyor, oyunlarına sokmuyorlardı. Küçük Sheridan'ın onlara ne cevaplar verdiği bugün unutulduysa da, bir tanesi zamanımıza kadar ulaştı. Bu, Londralı tanınmış bir doktorun oğluna verdiği cevaptı: "Haklısın, benim babam insanları güldürerek bizim maişetimizi temin ediyor—seninki ise onları öldürerek."

Aristokrat ailelerden gelme çocukların kendisine sırt çevirmelerine, onu hiç bir zaman kendilerinden biri saymamalarına rağmen, Sheridan, hayatı boyunca aristokratik zümreye özendi, kendisini onlardan biriymiş gibi kabul ettirmeğe çalışmakta direndi. Onu yakından tanıyanlar, dostları, Sheridan'ın kendisini tiyatro ile zerrece ilgisi bulunmayan "asil" bir insan olduğu izlenimini yaratmağa çalışmasının beyhude bir gayretten beriye geçemeyeceğini iyi biliyorlardı. Sheridan, bir defa, sadece devrinin en büyük dramatisti değildi, erişkinlik yıllarının büyük bir kısmı da bilfiil tiyatroda geçmişti. Sonra, geçimini, Londra'nın ünlü tiyatrosu *Drury Lane*'in getirdiği para ile sağlıyordu; en büyük hissedarı idi. Bu vakıalara rağmen, Sheridan, bütün ömründe kendisini hakiki bir "aristokrat" olmaya hasretti, ve bu yüzden de, giyinişinde, eğlencesinde ve kumarında ifrata kaçtı, ölünceye kadar borçtan kurtulamadı. Uzun yıllar *Whig* partisinin Avam Kamarasındaki temsilcilerinden biri olmasına rağmen, mebusluk bile onu pek tatmin etmedi. O, bir "tiyatro adamı"ndan ziyade bir "centilmen" olduğu hissini uyandırmak ve yerleştirmek için her şeyi göze aldı—sefalet içinde ölmeyi bile.

Sheridan, *Harrow*'dan mezun olur olmaz, kendisini, ömrü boyunca kurtulamayacak fırtınalı bir hayatın içinde buldu. Diploma alalı henüz bir ay olmuştu ki, Elizabeth Linley adlı onaltı yaşında bir kızla tanıştı ve derhal gönül bağladı. Gerçi, nihayet 1773'te Elizabeth'le resmen evlendiyse de, bu romantik aşk macerası boyunca iki kişi ile düello yapmak zorunda kaldı; sevgilisini, göz gözü görmeyen fırtınalı bir havada Fransa'ya kaçırdı, ve orada bir rahibe mektebinde gizledi. İki âşık gizlice ve gayri kanuni olarak Fransa'da evlendiler.

Beş parasız bir insandı. Karısı ise devrinin en popüler

şarkıcılarından biri. Ama o karısını halk önünde şarkı söylemekten men etti. Bir "aktör çocuğu" olarak çektiği ıstırap ve maruz kaldığı küçük düşürülmeleri unutamayan Sheridan, bir "şarkıcı kocası" olmak istemiyordu. "Centilmenlik ateşi" benliğini kasıp kavuruyorsa da, karnın duyurulması daha önemliydi. İstemeye istemeye yeniden tiyatroya döndü—ve çok da başarılı oldu. Kısa bir müddet sonra, 1775'te, *The Rivals* (Rakipler) adlı eseri sahnelendi. Sheridan artık para kazanıyordu. Bir kaç arkadaşiyle birlikte *Drury Lane* tiyatrosunu kurdu.

Para, onu bir diğer emeline, seneler boyunca göz diktiği bir diğer emeline daha kavuşturdu: Sheridan şimdi aristokrasiye de girmiş, bir "asil" olmuştu. Ulaşılması gereken bir hedef daha vardı: bilfiil siyasi hayata atılmak. Onu da başardı, ve 1870'de Statford kasabasından *Whig*'li sıfatiyle Avam Kamarasına seçildi. (*Whig* partisinin adı sonraları Liberal parti olarak değiştirildi.)

Günümüzde dahi, Avam Kamarasına seçilen bir mebusun ilk nutku, umumiyetle, bir "hâdise"dir. Kendisini yazılariyle, piyesleriyle, eşsiz nükteleriyle geniş halk kütlelerine tanıtan Sheridan'ın Parlamentodaki ilk nutkunun "şaheser" olacağı sanılıyordu. Ve o söz alıp kürsüye çıktığı ândan itibaren de bütün üyeler müstesna bir dikkatle Sheridan'ı dinlemeğe başladı. Göz ve kulaklarını Sheridan'a dikenlerden biri de, dinleyiciler locasındaki gazeteci arkadaşı Woodfall'dı. Parlamento dışında Sheridan intibaını sorduğu vakit, Woodfall dedi ki: "Maalesef söylemeğe mecburum: bu senin harcın değil. Bana kalırsa, önceki mesleğine dönersen daha iyi edersin."

"Ama o benim içimde," diye cevap verdi Sheridan. "Ve Allahın yardımıyle de bir gün dışarı çıkacak."

Sheridan, filhakika, "içindeki"ni dışarı çıkarmak için uzun bir müddet de beklemeyecekti. Bir iki ay içinde, William Pitt (Başvekil), Edmund Burke (devlet adamı ve yazar), Charles James (devlet adamı ve hatip) gibi söz ve kelime üstadlarını yetiştiren neslin en iyi Parlamento hatibi unvanına hak kazandı. Bunda, şüphesiz, önceki hayatından, tiyatrodan getirdiği hümorun inkâr edilemez rolü oldu.

Sözlerini bir türlü bağlayamayan bir mebus su içmek için duraksadığı vakit, Sheridan, derhal ayağa kalktı ve Kamaraya başkanlık edene hatibin sadetten dışarı çıktığını söyledi. Başkan, sebebini sorunca, Sheridan şu cevabı verdi: "Efendim, bir yel değirmeninin su ile çalışmakta direnmesi saadetten dışarı çıkmaktır da onun için."*

Dünyanın her tarafında vergi beyannameleri çok defa içinden çıkılamayacak güçlükler arzeder. Pek çoklarınız, İngiltere Parlamentosuna getirilen bir kanun teklifi üzerine, Sheridan'ın söylediklerini sempati duyarak okuyacak:

Bundan önceki hükümet zamanında Parlamentodan çıkarılan vergi kanunlarının sayısı öylesine artmış, bilhassa yürürlükteki vergi kanunlarına ilâve edilen ekler öylesine muğlak hâle gelmişti ki, vergilerin tatbikinden sorumlu hâkimler dahi içinden çıkılamayan bu bilmeceler karşısında, ellerinden, hayret ve şaşkınlıkla kaşlarını çatmak, kızgınlıkla başlarını sallamaktan başka bir şey gelmiyordu. Başka ne yapabilirlerdi ki! Bakıyorsunuz, önce bir vergi kanunu çıkarılıyor, ardından alelacele, Parlamentodan henüz çıkmış bu kanunun bazı maddelerinin tâdili ile ilgili yeni bir kanun teklifi önümüze konuyor. Nihayet bu da kanunlaşıyor, fakat "çok şükür" demeğe vakit kalmadan, hükümet, yürürlükteki kanunu tâdil eden kanunun kusurlu ve hatâlı taraflarını düzelten ikinci kanunun eksiklerini tamamlayacak yepyeni bir kanun teklifi ile karşımıza dikiliyor. Gelgelelim, iş bununla da bitmiş olmuyor. Bir müddet sonra, bir de bakıyoruz ki, yürürlükteki vergi kanununu tâdil eden kanunun kusurlu yönlerini düzelten en son kanunun eksik taraflarını tamamlayacak yepyeni bir kanun teklif ediliyor, ve böylece vatandaşlar, bir türlü sonu gelmeyen vergi kanunları fâsit dairesinde bocalayıp duruyor.

Bu, ancak denize indirildikten sonra, dümeninin konmadığı anlaşılan gemiyi akla getiriyor. Gemi, dümen takılması için, tekrar kızağa alınıyor. Ne var ki, geminin denize her indirilişinde yeni yeni eksikliklerin, yeni yeni hatâların farkına varılıyor. Omurgasındaki çemberlerin vidaları takılmadığından,

*Sheridan'dan hemen hemen iki yüz sene sonra, 1952 ve 1956'da Amerikan Demokrat Partisinin cumhurbaşkanlığı namzedi Adlai Stevenson, bir nutkunu, Sheridan'ın bu sözüyle dantellemişti.

omurgadaki bazı tahtaların kaybolmuş olduğu anlaşılıyor; eksik tahtalar tamamlanıyor, yeniden çemberleniyor, ve tam denize indirileceği sırada harcanan bunca paraya rağmen, geminin tamamen parçalanmasına ve yeni baştan yapılmasına karar veriliyor. Gerçekte, Parlamentodan, son yıllarda çıkan bütün kanunlar, yumurtadan çıkan böceğin kelebek haline istihalesine kadar geçirdiği her safhayı hatırlatırcasına, bir sürü tâdilden geçiriliyor.

Başvekil William Pitt'in (Muhafazakâr) kabine üyelerinden Henry Dundas, bir ara, üç vekilliği de aynı ânda yürütüyordu. Sheridan, Pitt'in bu vekili için şunları söyledi: "Hakiki centilmenler şayet kendilerini—söylenildiği gibi—şahsî menfaat gözetmeksizin memleket hizmetlerine vakfedebiliyorsa, biz, bugün, İngiltere'nin en centilmenli hükümetine sahip olmakla cidden gurur duyuyoruz. Vekil Mr. Dundas, bildiğiniz gibi her hangi bir centilmenden üç defa daha fazla centilmendir—çünkü onun oturacak üç yeri var."

boğdu. Dundas kısa bir müddet önce evlenmişti, ve bir Sheridan'ın şu nüktesi de Parlementoyu kahkahalara gün Parlementoda, hükümet işleri ile ilgili olarak izahat verirken, kendi durumunun hiç de gıpta edilecek bir tarafı bulunmadığını, zira sadece sabahları uyandıktan sonra değil, geceleri yattığı sırada da, beşer takatının üstünde güç bekleyen görevleri nasıl yerine getireceğini düşündüğünden fazlasıyle yorgun düştüğünü anlattı. Sheridan, Dundas'ın bu sözleri üzerine hemen ayağa fırladı, ve Vekil Dundas'ı "Home Office"indeki (Dahiliye Vekâleti) yorgunluğundan kurtarmanın kendisi için büyük bir zevk olacağını söyledi. (Bu son derece ince manâlı nükteyi daha iyi anlayabilmek için, "home" kelimesinin ilk manâsının "ev" olduğunu hatırlatmak gerekir.)

Sheridan'ın, Dundas için söylediği bir söz de şu: "Muhterem Centilmen, hafızasını şakalarına, gerçeklerini de tahayyül kudretine borçlu."

Nükteleri, ânında söyleniyormuş hissini veriyorsa da, Sheridan, her iyi nüktedan hatip gibi, onları önceden titizlikle hazırladı. Bir makalesinde der ki: "Bir hatip, nüktelerini, bir generalin savaş plânı üzerinde çalışması gibi

hazırlar; sohbet veya tartışmanın hangi şartlar altında geçeceğini önceden sezer ve görür; araziyi dikkatle tetkik eder, çarpışmayı gerektirecek durumlar üzerinde inceden inceye durur, ve ondan sonra da, muhaliflerini, önceden hazırladığı pusuya düşürmek için, ortaya bir sual atar ve nükteli kancasını derhal onlara geçiverir."

Parlamentodaki nüktelerini nasıl hazırladığını şöyle anlatır: "Avam Kamarasını teşkil edenlerin beşte dördünün kasaba ve köylerden gelmiş toprak sahibi ağalar ve büyük aptallar olduğunu biliyorum. Bunun için, önce alaylı bir nükte veya istihzalı bir ifade ile onları güldürürüm. O zaman, yani benim sözlerime güldükleri vakit, fikir ve görüşlerimle ilgili ve kafalarında daha önceden yerleşmiş düşünceler silinmiş olur. Daha sonra, artık önümdeki bütün engeller temizlendiğinden, fikirlerimi iyice pişirip önlerine koymak için, yeniden münakaşama dönerim."

Whig partisinin üyesi Sheridan, siyasi bağımsızlığını, kendi partisi aleyhinde ısırıcı nükteler söylemekten çekinmeyecek kadar ileri götürmüştü. Bu tâvizsiz bağımsızlığı onu sadece politik hayatın zirvesine ulaştırmakla kalmadı, oradan kolayca alaşağı edilmesine de sebep oldu. Kendi partisi, iktidardayken, son derece gayri popüler bir kanun neklifi getirmişti. Sheridan bu teklifin aleyhindeydi. Nitekim, Parlamento da reddetti. Sheridan, bunun üzerine, partisinin ahmaklığını, yine Parlementoda, şu sözlerle belirtti:

"Çaresizlik içinde bunaldıklarından ne yapacaklarını bilemeyen insanların, kafalarını, zaman zaman duvara vurduklarını işitmiştim. Ama kafalarını duvara vurmak için, onların özel olarak bir duvar inşa ettiklerini de ilk defa görüyorum."

Partisinin iktidarda olduğu iki kısa devre müstesna, Sheridan'ın bütün siyasi hayatı muhalefette geçti. Fakat bu, onun yaradılışına tıpatıp uyuyordu. Yirmi beş yıllık politika hayatında, bilhassa iki dikenli meseledeki tavizsiz tutumu ile en iyi arkadaşlarını dahi gücendirmekten çekinmedi. Bu çetrefil meseleler de, İngiliz Katoliklerinin

vatandaşlık hakları ve Irlanda'ya karşı güdülen politika idi.

Hükümetin Irlanda politikasını tasvip eden bir mebus, Irlandalıları yola getirecek tek hal çaresinin şiddetli tedbirler ve katı cezaî müeyyideler olduğunu, böylelikle, oradaki İngiliz aleyhtarlığı cereyanının ezileceğini, ve artık bir daha İngiltere'ye başkaldırmanın söz konusu olmayacağını söylediği sırada, Sheridan, oturduğu yerden şunları söyledi: "Haklısınız, tıpkı karşı konulmadığı takdirde, ırza tecavüzün de bahis konusu olamayacağı gibi."

Whig partisi iktidarda iken getirilen bir vergi kanununu Sheridan da destekliyordu. Onun bu tutumu aleyhinde konuşmalara yol açtı. Sheridan, en yakınlarının dahi kendisine cephe olmasına rağmen tutumunu yine değiştirmemişti. "Aleyhimde konuşuyorlarmış. Konuşsunlar, konuşsunlar." dedi. "Nihayet parayı ödeyecek olanlar da onlar. Verecekleri paranın hakkını çıkarmak için biraz eğlenmelerinden daha tabii bir şey olamaz."

Parlamentoya getirilen ve basınla ilgili bir kanun teklifi Sheridan'ı küplere bindirdi. Teklif, kanunlaştığı takdirde, basının faaliyeti oldukça sınırlanacaktı. Sheridan'ın Parlamentodaki sözleri (1810) bugün dahi hayatiyetinden zerresini kaybetmiş değil:

> Dejenere bir Lordlar Kamarası onların olsun; sefil bir Avam Kamarası onların olsun; dalkavuk bir mahkeme onların olsun; müstebit bir hükümdar onların olsun. Siz bana zincire vurulmamış bir basın verin, yeter! Ben o zaman, İngiliz vatandaşlarının hürriyetlerine kıl kadar dahi tecavüz edilemeyeceğini onlara göstereyim.

Richard Sheridan sadece büyük bir nüktedan değildi; muhaliflerini kızgın kelimelerin ateşinde kavurmasını bilen bir hatipti de. İngiltere'nin Hindistan'daki ilk Genel Valisi Warren Hastings aleyhindeki tarihi nutkunda, kelimelerle neler yapabileceğinin en berrak örneğini verdi.

Hastings, 1750 senesinde bir çırak olarak Hindistan'a gitmiş, Hindistan'ın bir İngiliz sömürgesi haline gelmesinde çok büyük rol oynayan *East Indian Company* adlı şir-

kette en alt kademede çalışmaya başlamış, zamanla şirketin müdürlüğüne kadar yükselmiş, ve oradan da Hindistan Genel Valiliğine tayin edilmişti (1773). Vali Hastings, otoriter idaresiyle, Hindistan'da malî ve idarî reformları gerçekleştirmiş, o zamanlarda pek yaygın olan eşkiyalığı kaldırmış, İngiliz idaresini pekleştirmişti. Fakat, ülkeyi bir İngiliz sömürgesi haline getirmeğe çalışırken, yer yer başgösteren ayaklanmaları zor kuvvetiyle bastırmaktan da kaçınmamış; üstelik, emrindeki devlet memurları üzerinde demir bir hakimiyet kurmuştu. Bütün bunlar, İngiltere'de, Genel Vali aleyhindeki akımı tetikledi; İngiliz liberalleri, Hasting'in ülkede ferdî hürriyeti kısıtladığını, Hindistan'da şahsî ve keyfî bir idare kurduğunu sert ve yakıcı bir dille tenkide başladılar. Vali, nihayet 1784'te istifaya mecbur tutuldu ve İngiltere'ye döndü; Edmund Burke ve (Hindistan'da bir düelloda yaraladığı) Sir Philip Francis tarafından "yüksek suçla" itham edildi.

Sheridan'ın, Parlamentoda, Genel Valiyi itham eden nutku tam beş saat sürdü. Nutuk nihayete erince, Kamara o günkü oturumuna son verdi, zira Başvekil Pitt dahi, Parlamentonun, "bir sihirbaz âsasının tesiri altında" kaldığını itiraf etti. Pitt, nutkun, "kadîm ve modern dünyadaki üstün hitabet ve belâgat örneği bilinen her nutuktan da yüce" olduğunu ve "dehanın veya sanatın beşer aklını kışkırtacak veya kontrol edecek her unsurunu ihtiva" ettiğini, ve o "âna kadar söylenmis nutuklar arasında bundan daha üstününün bulunamayacağı"nı söyledi.

Başvekilden başlayarak devrin en büyük hatip ve yazarlarından Edmund Burke'e kadar hemen hemen—muhalif ve muvafık—herkesin alkış tufanına boğduğu bu şaheser hitabenin tam metni, ne yazık ki, elimizde yok. Bundan böyle, nutkun, dinleyenler üzerindeki büyüleyici ve elektrikî etkisinde, jestlerin, mimiklerin, ve irad edildiği ândaki hissi atmosferin ne derece rol oynadıklarını bilemeyeceğiz. Bununla beraber, aşağıdaki kısa bir iktibas dahi, Sheridan'ın üslûbu hakkında bir şeyler gösterecek:

Mr. Hasting'in devlet memuru olarak yaptığı işler onun... hiç bir zaman büyüklük iddiasında bulunamayacağının müşahhas örnekleri. Onun rejiminde veya kafasında, elle tutulur veya nüfuz edici, asil veya müşfik, samimi, dolaysız, liberal, erkekçe bir tek şey göremezsiniz. Ele aldığı her iş karanlığa gömülü; hepsi sefilce, hepsi açık kalplilikten uzak, hepsi riya.

Gayelerini ve vasıtalarını seçme fırsatı eline verildiği zaman, o, insiyakî olarak derhal en kötüsünü seçiyor. Takip ettiği yol, her zaman doğruluk ve dürüstlük yolundan ayrı. Yılan, kaçmak istediği vakit, hiç olmazsa—samimi ve namuslu olduğunu söyleyerek—bazan, yayından fırlamış bir okun dümdüz gidişini tercih edebilir. Bu zelil ve soğuk adam [Hastings] ise, daima eğilip bükülüyor, daima ayaklarını sürüyerek hareket ediyor, Onun hareketlerinde açık ve samimi, basit ve hileden âri bir tek şey göremezsiniz.

Günâhlarında bile bir takım garip, anlaşılmaz üstünlükler göze çarpıyor. Bunlar öylesine üstünlükler ki, kendisinde gerçekten mevcut olabilecek bazı fazilet örneklerini dahi tamamen gölgeliyor, tamamen gizliyor. Onun kafasında—her ne ise—hileli, anlaşılmaz, samimiyetten uzak, öylesine fizikî bir vakıa bulunuyor ki, beşer tabiatının başını, üzüntü ve mahçubiyet içinde, önüne eğdiriyor, insanoğlunu insanlığından utandırıyor. Onun hakkında söylenecek büyük şeyler varsa, bunlar, sadece ve sadece onun irtikâp ettiği büyük suçlar. Ve bu büyük suçlar da, onun gaye ve hareketlerindeki küçüklük ile tam bir tezat halinde. O herhangi bir ânda, hem bir müstebit, hem bir göz boyayıcı, hem bir hülyaperest, ve hem de bir sahtekâr. O, kendisini, bir fatih ve kanun bahşedicisi, bir İskender ve bir Sezar gibi görüyorsa da, gerçekte, bir Dionysius* ve bir Scapin'den** başka bir şey değil.

O, tumturaklı cümlelerle etrafını gürültüye getirip, kendi ha-

*Dionysius, kadim çağlarda Sicilya'daki Siraküze devletinin müstebit hükümdarı idi. Tahtından indirerek yerini aldığı Evander'i, açlıktan öldürmek için, muazzam bir kayanın dibindeki bir mahzene hapsetti. Fakat Euphrasia mahzene girmeğe muvaffak oldu ve kendi sütüyle onu doyurdu. Timomeon, Sicilya'yı istilâ ettiği vakit, Dionysius, mahzene saklanmak istedi. Orada, tahtından indirdiği önceki kral Evander'i görünce, derhal üzerine atılıp öldürmek istediyse de, Euphrasia fırlayarak elindeki bıçağı zalim kralın göğsüne sapladı.

**Scapin, Molière'in eserlerinden birindeki karakter; sahtekâr ve kurnaz uşak.

reketlerini mazur göstermek için çırpınıyor. Mecazi sözlerden, yalan ve dolandan medet umuyor, ve kahramanca ifadelerle süslediği cümleleriyle çevresindekilerin gözlerini boyamağa yelteniyor.

Vali Hastings, 1794'te *Westminister Hall*'da muhakeme edildi. Her gün dinleyicilerle dolup taşan mahkeme salonunda dört gün süren bir hitabede bulunan Sheridan, İngiltere'nin Hindistan'ı sömürmesinde Hastings'in oynadığı rolü şöyle anlattı:

Sanayiin bütün mamüllerini buraya çekmek, ülkenin bütün hazine ve kaynaklarına el uzatmak için kuvvete başvurulmaktan, ordunun kullanılmasından çekinilmiyor. Onlar, zalim pençelerini ülkenin hayatî uzuvlarına geçirerek diğer yırtıcı kuşları dahi kaçıran akbabalara benziyorlar. Hasting'i korumağa çalışmak, kuzuyu kurban vermek için, akbabayı korumak istemekten başka bir şey olamaz.

(Vazifesinden resmen azledilerek, "yüksek suç"la itham edilen Hastings, muhakeme neticesinde beraat etti. Varını yoğunu savunması için harcıyan önceki Hindistan Genel Valisi, *East Indian Company*'nin yardımıyle geçindi. Sonraları popüleritesini yeniden kazanmağa muvaffak olan Hastings, Kraliyet Danışma Konseyine üye tâyin edildi.)

Sheridan zamanında Parlamentonun en mümtaz şahsiyeti, tabiatiyle, William Pitt idi. Aristokratik bir aileden gelme Pitt'in—ki babası da tanınmış bir devlet adamıydı—şaheser bir kafası vardı, daha yirmi iki yaşındayken Parlamentoya seçilmiş (Muhafazakâr) ve ertesi yıl da Başvekilliğe getirilmişti. Pitt, 1783'ten 1801'e kadar 29 yıl başvekillik yaptı. Üç sene sonra (1804) tekrar başvekilliğe getirilen Pitt ölümüne kadar (1806) o mevkide kalmıştı. Bundan böyle, Sheridan karşısında her zaman Pitt'i görüyordu.

İngiltere'nin Fransa İhtilâline hiç bir şekilde müdahale etmesini istemeyen Sheridan, maamafih, Napoleon'un ihtiraslarına inat ve şiddetle gem vurulmasını savundu. Parlamentodaki bir tartışma sırasında (1802), Pitt'e hücum

ederken, bilhassa şu iki nokta üzerinde durdu: Pitt, başvekillik koltuğundan bir süredir uzak kalmasına rağmen, hâlâ orasını kontrol ediyordu; ve Pitt'in uzun yıllar aynı zamanda Maliye Vekilliği sandalyesini de işgal edişi, Sheridan'a göre, Yunan mitolojik kahramanlarından Theusus'u akla getiriyordu: "Herkül, içinde bocaladığı çıkmazdan Theusus'u çekip kurtardığı vakit, Theusus, bir insan vücudunun oturmaya yarıyan tarafını geride bırakmıştı."

Bu nutkunda, Sheridan, Pitt'in, Napoleon'a karşı tutumunu da tenkit etti. Napoleon, İngiltere'yi, "bir esnaf milleti" diye tavsif etmişti. William Pitt, kendi halinde bırakıldığı takdirde, Fransa'nın, bir gün İngiltere'ninkine benzer demokratik bir rejime sahip olacağını savunuyor, Fransız diktatörünün zamanla yumuşayıp uslanacağını ve diğerlerinin toprağına göz dikmekten vazgeçeceğini iddia ediyordu. Sheridan dedi ki:

Muhterem Üye [Pitt], Fransa'nın harpten çekindiğini söylüyor. Fransa'nın diğer milletlerle iyi ticarî ilişkiler kurmaktan başka bir gayesi yokmuş.... Bonapart'ı, barış perisine âşık biri gibi göstermek için çırpınan Muhterem Üyenin, sahneye, daha iyi bir rolle çıkabileceğini düşünemiyorum. Napoleon'un istediği tek şey barış imiş! Halbuki hepimiz biliyoruz ki, o [Napoleon], askerî bir eğitim gördü, Fransa dışında seyahat etti. O halde, böyle biriyle anlaşmak hiç de zor değilmiş. Muhterem Üye böyle buyuruyor. Yeter ki, onu [Napoleon] kısa bir müddet için tezgâhın başına koyalım: göreceksiniz, hemencecik uysal ve munis bir kuzuya dönecek! Ama bana sorarsanız, Napoleon'u yola getirmenin tek yolu şu: Londralı tacirler aralarında teberru toplamağa başlasınlar ve hasılatı bu aptal adama göndersinler....

Bu arada, Muhterem Centilmen [Pitt] için de, çok daha fazla para sarfedilerek, büyük bir heykelin dikileceği kulağıma çalınıyor. Bana kalırsa, toplanacak parayı bahsettiğiniz ticarî münasebetlere iyi bir başlangıç olmak üzere İmparatora [Napoleon] gönderiniz. Ben, şunu da ümit ediyorum: Muhterem Centilmen, tıpkı o İmparator gibi, hayatta iken kendisi için bir heykel dikilmesine razı olmayacaktır. Bununla beraber, bu, takdir edersiniz ki, ileride dikilecek heykelin yerinin şimdiden işaretlenmesine bir engel teşkil edemez. Kim bilir, belki kendileri de bu heykel için en uygun yerin neresi olabileceği üzerin-

de kafa yormağa başladılar. İngiltere Bankasından şunu sormak isterim [Pitt'in aynı zamanda Maliye Vekilliği de yaptığını söylemiştik]: Pek âlâ, elde para kalmadığından heykel neyle yapılacak? Hayır, hayır, altından yapılamaz!... Muhterem Üye memlekette altın mı bıraktı ki! Şu halde benim nâçiz teklifim şu: Muhterem Centilmenin heykeli kartondan ve tedavülden çıkarılmış eski banknotlarla yapılsın.

Sheridan, daha önceki bir hitabesinde, İngiltere Bankasını, Maliye Vekiline (Pitt) kur yapan uslu ve çekingen fakat yaşlı bir kadına benzetmişti:

Geçen sene gazetelerde Maliye Vekili ile Banka arasındaki münasebetlere dair pek çok haber çıktı; ikisi arasında bir izdivacın olamayacağı belirtildi. Çünkü, Muhterem Centilmenin tutumu, onun böyle bir birleşmeyi sadece hanımın vereceği başlık için düşündüğünü gösteriyordu— bir yuva kurup karısını rahata kavuşturmayı değil.

İkisi arasındaki aşk, önceleri, bir tövbekârın sevgilisini baştan çıkarmasını hatırlatan bir durum arzediyordu; fakat artık, aralarındaki bu aşk macerası, her iki tarafın da sevinçle kabul ettikleri bir fuhuşa inkılâp etti. Memleket, onların bir gün akıllarını başlarına toplayıp kendilerine çeki-düzen vereceklerini, bundan sonra daha dikkatli hareket edeceklerini düşünerek onları affetmek istiyor. Yalnız, bu kara sevdanın nasıl geliştiğini tahmin etmek hiç de kolay bir iş değil. Sakın, Muhterem Centilmen sevgilisine aşk iksiri vermiş olmasın! Çünkü, görüyorsunuz ki, biribirlerine karşı besledikleri küllenmiş aşk yeniden tutuşturuldu ve Muhterem Çapkın [William Pitt], ihtiyar hanımın [İngiltere Bankası] tekrar gözdesi oldu.

Nükteli çuvaldızlarının çoğu kendisinin olmakla beraber, Sheridan, lüzum hissettiği vakit, diğerlerinden ödünç almaktan da çekinmedi. Herkül'ün Theusus'u çekip içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarırken, ikincisinin, oturacak yerlerini geride bıraktığını ilk defa, bir millet vekili Charles Fox'a yazdığı bir mektupta kullanmıştı. Fox da mektubu, Parlamentodaki tartışmadan bir kaç dakika önce Sheridan'a okudu. Bir diğer konuşmasında da, Parlamentoya gelirlerken, Sir Philip Francis'ten işittiği bir nükteyi kullandı: "Efendim, bu barış öyle bir barış olacak ki, her-

kes memnun kalacak—ama kimse iftihar etmeyecek." Bourbonlar (bir zamanlar Fransa, İspanya ve İtalya'da hükümran olan hanedanlık) hakkında söylediklerini de Arthur Pigott'tan aktarmıştı: "İngiltere'nin yüklendiği borçların yarısı Bourbonları yıkmak için kullanıldı—diğer yarısı da onları tekrar yerlerine oturtmak için."

Başkalarının sözlerini mehaz göstermeksizin serbestçe kullanabilen Sheridan, aynı yolu takip eden diğerlerini şiddetle tenkit etti. William Pitt'in Hindistan ile ilgili bir kanun teklifinde kullandığı söz (1788) üzerine Sheridan şunları söyledi: "Bu, Mr. Fox'tan aşırılmış bir ifade. Gerçi Mr. Fox'un sözleri, Muhterem Centilmenin ağzı ile, karşımıza şekil değiştirerek çıkıyorsa da, bu, tıpkı Çingenelerin çaldıkları çocukların giyimlerini değiştirerek kendilerininmiş gibi göstermek istemelerine benziyor."

Başvekil Pitt'in Muhafazakâr hükümeti 1880 de, İngiliz vatandaşlarının gerektiğinde mahkeme kararına müracaat edilmeksizin, polis tarafından sorguya çekilebileceklerini âmir bir kanun teklifi ile geldi. Muhafazakârların, halkı bir düzüye sıkıntıya sokmaktan başka bir şey yapmadıklarını ifade eden Sheridan, Manchester şehrindeki Patterson adlı bir tacirin, dükkânının vitrinine Pitt adını da ekleyerek, "Pitt ve Patterson Şirketi" yazdığını söyledi. Kendisinin Pitt adlı bir ortağı bulunmamasına rağmen, niye bu isimde biriyle ortakmış gibi görünmek istemesinin sebebi sorulduğunda, Sheridan'ın hayalî taciri Patterson şu cevabı vermiş: "Haklısınız, Pitt'in benim işimle hiç bir ilgisi yok, ama kârın yarısı onun cebine giriyor."

William Pitt için de, nüktedan bir insan değildi pek denemez. Bir gün, gönüllü olarak askerlik yapmak isteyen bir grup Londralının mektubunu okuyordu. Mektupta, bazı istekleri yerine getirildiği takdirde, üniformayı seve seve giyecekleri belirtilmişti. Şartlarından biri de, kendilerinin, hiç bir zaman İngiltere dışına gönderilmemeleriydi. Pitt, bu cümlenin yanına, el yazısıyle şunları ekledi: "İngiltere'nin fiilen istilâ edilmesi müstesna."

Pitt'in, Sheridan'ı hedef tutan nükteleri de vardı. Sheridan'ın *Pizzaro* piyesini (ki şovenist bir eserdir) gördük-

ten sonra, düşüncelerini, belki de Sheridan'ın Hastings nutkunu müteakip söylediklerini unutarak, şöyle belirtti: "Piyesi Sheridan'ın yazdığını söylemek istiyorsanız, onda yeni hiç bir şey yok. Çünkü ben onları senelerce önce Hastings'in mahkemesinde söylediği nutuklarında işittim."

Sheridan, kendinden nükte beklenmeyen ânlarda dahi, nüktedan bir insan olduğunu gösterdi. Aşağıdaki nükteyi daha iyi kavrayabilmek için, Mr. Henry Dundas'ın bir ara, Başvekil Pitt'in kabinesinde üç vekilliği yürüttüğünü hatırlamanız gerekecek. Sheridan, Parlementonun bir gece oturumuna geldiği vakit sarhoştu. Bu, Başvekil Pitt'in gözünden kaçmadı, ve gündemdeki konu ile Sheridan'ın yakından ilgilendiğini bildiğinden, "Muhterem üyenin halihazır durumunun göz önünde tutularak" tartışmaların ertelenmesini teklif etti.

Derhal söz isteyen Sheridan, Avam Kamarasının tarihinde Muhterem Üye'nin bahsettiği şekilde, Parlamentoya yakışmayacak sadece bir tek vakanın kaydedildiğini belirtti. Gerçi bir vakitler, iki mebusun vazifelerini ifa edemeyecek halde Kamaraya geldikleri biliniyorsa da, diğer üyelerin hoşça vakit geçirmelerine vesile olduklarından, onların takbih edilmemeleri gerektiğini de ilâve etti. Sheridan, daha sonra, Maliye Vekâleti kürsüsünde oturan Muhterem Üyeden (Pitt), eğer bahsedeceği bu iki üyenin kendi aralarında konuşurlarken sarfettikleri kelimeleri yanlış aksettirecek olursa, düzeltmesini rica ederek, Kamaraya kör-kütük sarhoş gelen bu iki üyenin hikâyesini anlattı Bir tanesi burnunun ucunu göremeyecek kadar sarhoştu, diğeri ise her şeyi çift görecek kadar. Kol kola ve sallana sallana Parlementodan içeri giren iki mebus, biribirlerine, Parlamento hakkındaki görüşlerini anlatıyorlardı.

"John, başkanı göremiyorum. Sen görebiliyor musun?"

Beriki cevap verdi: "Başkanı göremiyor musun, Bill? Niye göremiyorsun? Bak, ben, bir değil, iki tane başkan görüyorum." (Pitt ve Henry Dundas.)

Sheridan'ın, *Harrow* mektebinde aristokratlardan nefret ettiği günlerden ne kadar uzaklaştığı, artık sıkı fıkı dostluklar kurduğu bazı asilzâdeler için söylediklerinden de anlaşılır. Bir gün Londra'nın *St. James* caddesinde gider-

ken kraliyet ailesine mensup iki dükle karşılaştı. Biri dedi ki: "Bak, Sherry [yakın arkadaşlar arasında Sheridan ismi 'Sherry' olur], iyi ki seni gördük. Biz de senden bahsediyor, kulaklarını çınlatıyorduk. Yalnız bir nokta üzerinde anlaşamadık: sen, büyük bir aptal mısın, yoksa büyük bir sahtekâr mı?"

Sheridan, kollarıyle, iki dükün arasında küçük bir mesafe açtı ve aralarına girdikten sonra her ikisinin kollarından tutarak, "Bunu bilmeyecek ne var," dedi. "Ben ikisinin ortasındayım."

Sheridan'ın iğnelerine hedef olanlardan biri de Lord Lauderdale idi. Lord, bir gün, yine Sheridan'dan işittiği bir nükteyi gidip bazı arkadaşlarına anlatmak arzusunu izhar edince, Sheridan, "Allahını seversen, azizim Lauderdale," dedi. "Söyleme, çünkü senin ağzından söylenmiş bir nükte hiç de gülünecek gibi değil." Bir başka gün, arkadaşlarıyle dolu bir salona girdiği vakit, bir sessizlik sezince sordu: "Ne var, ne oluyor? Niye süt dökmüş kedi gibi duruyorsunuz? Yoksa, Lauderdale size yine mi fıkra anlatıyor?"

Devrinin en büyük nüktedanı Sheridan, bu şahaser hümor hissini elbette bir seçim silâhı olarak da kullandı. O, nükte ile siyasî muhaliflerin nasıl hırpalanacağının sayısız misâllerini vermekle kalmadı; zaman zaman, yine nükte ile en amansız düşmanlarını dahi kendi tarafına çekmesini bildi. İkincisine en ilgi çekici örnek, mebus namzedi Paul'a karşı giriştiği seçim mücadelesi sırasında, seçmenlerin nabzını yoklamak üzere Westminister kasabasına giderken başından geçen bir vakadır.

Sheridan'ı götüren yolcu arabası kasabaya doğru ilerlerken, karşısında oturan iki yolcu arasındaki şu muhavere, arabada, Westminister'li iki seçmenin bulunduğunu gösterdi:

"Reyini kime vereceksin?"

"Elbette Paul'a. Gerçi onun pısırık, silik, bilgisiz biri olduğunu da bilmiyor değilim, ama Sheridan olmasın da, kim seçilirse seçilsin."

Sheridan sesini çıkarmadı, ve bu iki yolcunun seçim üzerindeki muhavereleri de daha ileri gitmedi. Araba, yemek

molası için bir hanın önünde durduğu vakit, Sheridan, ilk suali soran seçmene sordu:

"Affedersiniz, fevkalâde bilgili ve sevimli arkadaşınızın ismini lütfeder misiniz? Onun kadar sempatik birine rastladığımı hiç hatırlamıyorum. Onun adını bilmekle gerçekten gurur duyacağım."

"Adı Richard Wilson. Çok tanınmış bir avukat. Lincoln Field Inn'de oturur."

Araba tekrar yola koyulduktan sonra, Sheridan, yine karşısında oturan bu iki seçmene hukuk mesleği hakkındaki görüşlerini anlatmağa başladı: "Gayet iyi bir meslek. Hukuk tahsil edenler, devlet ve yurt hizmetlerinde zirveye erişebilirler. Hukuk sahasında edindikleri geniş tecrübe ve derin bilgileri, kendilerine tevdi edilen görevleri lâyıkıyle yerlerine getirmelerine yardım eder. Tarihimizin asil ve faziletli insanları arasında avukatlıktan gelenler pek çoktur. Bununla beraber, üzülerek de olsa, şunu da ilâve etmek zorundayım: En büyük sahtekârlardan bazıları da avukattırlar. Ve benim işittiğim sahtekâr avukatların en büyüğü ise, Lincoln Field Inn kasabasında oturan Richard Wilson adlı avukattır."

Yolcu Avukat Richard Wilson hemen atıldı: "Ama, Avukat Wilson benim."

Sheridan tokalaşmak üzere elini uzattı: "Ben de Richard Sheridan."

Avukat Wilson, Sheridan'ın sözlerine sadece kahkahalarla gülmekle kalmadı, onun Westminister'deki seçim kampanyasının "menecer"liğini de üzerine aldı.

Westminister'deki bu seçim mücadelesi, Sheridan'ın, aristokratlarla, snoblarla istihza ile alay ettiği yılları çok geride bıraktığını, gerçekte, kendisinin de artık tam bir snob olduğunu gösterdi. Rakibi Paul'un babası terzi idi. Westminister bölgesinden çıkacak ikinci mebusluk için çarpışan Sir Samuel Hood da, politik nutuklar çektiği kürsülere göz alıcı üniformasıyle çıkar, harpte kazandığı madalyaları hiç bir zaman göğsünden eksik etmezdi. Paul, onun üniformasına hayranlığını, "İmkân olsaydı da, seçmenlerimin karşısına ben de böyle şaşaalı bir üniforma ile çıkabilseydim," diyerek belirttiği vakit, Sheridan şun-

ları söyledi: "Tabii, o üniformayı da kendin dikmiş olacaktın."

Sheridan'ın, gayet tabii, tiyatro ile ilgili pek çok nükteleri var. Çağın piyes yazarlarından Cumberland, bir gün çocuklarını Sheridan'ın *Skandal Mektebi*'ne götürmüştü. Oyun sırasında çocuklar eserdeki nüktelere neşeli neşeli gülmeğe başlayınca, Cumberland, onları hafifçe çimdikleyerek azarladı: "Niye gülüyorsunuz? Gülünecek bir şey yok ki. Haydi, yaramazlık etmeden, uslu uslu oturun."

Cumberland'ın bu sözleri Sheridan'a söylenince, "Cumberland, benim komedime gülen çocuklarını susturmakla gerçekten nezaketsizlik etmiş," dedi. "Çünkü ben, geçenlerde onun trajedisini görmeğe gittiğim vakit başından sonuna kadar kahkahalarımı zaptedemedim."

Çağın tanınmış editörlerinden biri de Gifford idi; sağda solda, kendisinin, yazarlara şöhret getirecek kudrete sahip olduğunu iddia eder, övünürdü. Sheridan ondan şöyle bahsetti: "Herkese öylesine fazla şöhret dağıttı ki, elinde kendisi için hiç bir şey kalmadı."

Tanınmış bir hâkimin *Pizarro* adlı piyesinin büyük bir kısmında uyuduğu kendisine nakledilince, "Zavallı adam," dedi, "kendini belki de mahkemede sanıyordu."

Bn. Siddon da devrin büyük bir aktrisi idi. Sheridan'ın ona karşı beslediği hisleri bilen bir arkadaşı sordu: "Bn. Siddon'a karşı hayranlık duyduğunu biliyorum. O halde niye ona ilânı aşk etmiyorsun?"

Sheridan'ın cevabı: "Siddon'a mı ilânı aşk edeceğim? İnsanı dehşet içinde bırakan o yaratığa mı? İngiltere Başpiskoposuna ilânı aşk etmeyi tercih ederim."

Clifford adlı bir avukat da, ileri geri Sheridan'ın aleyhinde konuşuyor, her yerde onu çekiştiriyordu. Sheridan, sanki avukatı müdafaa ediyormuşcasına şunları söyledi: "Bana inanmayacağınızı biliyorum ama, sizi temin ederim ki, ben onu, iki defa olmasa dahi, bir defa centilmenlere refakat ederken gördüm."

Sir Lumley Skeffington ise oldukça tanınmış bir piyes yazarıydı. Bir eseri *Covent Garden* adlı ünlü tiyatroda sahnelenmezden önce, eserinin, (Sheridan'ın tiyatrosu) *Drury*

Lane'i "şaheser bir çöl"e çevireceğini herkese söylüyordu. Eser başarılı olmadı, ve bir kaç tekrardan sonra tiyatronun repertuarından kaldırıldı. Aynı yazar, bir müddet sonra, bir diğer eserinin *Drury Lane*'de sahneye konması için, Sheridan'ın bir arkadaşının tavassuf etmesini istedi: Esere şöyle bir göz atan Sheridan, "Hayır, hayır, olamaz!" diye haykırdı. "Önceki tehdidinin gerçekleşmesinde suç ortaklığı edemem."

İngiltere siyasî tarihinde parti sadakatinin önemli bir unsur olmağa başladığı bir zamanda, Sheridan, daha da fazla bağımsızlık örnekleri verdi. Partisinin liderlerinden William James Fox'un yakın bir arkadaşı olmasına ve ona sadakatle bağlı bulunmasına rağmen, çok defa kendi arkadaşları ve partisi aleyhinde rey kullandı. Veliahdın en yakın bir arkadaşı idi, ama ondan hiç bir yardım istemedi, yardım tekliflerini reddetti. Partisinin iktidarda olduğu bir zamanda, Sheridan, bir müsteşarlık görevi almıştı. Bu arada kendisinin hem mebus hem müsteşar olarak kalması vekilin hoşuna gitmeyeceğinden, Sheridan'ın millet vekilliğini bırakacağı söylentileri dolaşmağa başladı. Arkadaşı Fox'un ölümü münasebetiyle hazırlanan törende, kendi politik bağımsızlığından da bahsetti:

Bu neviden söylenti ve îmalara bütün siyasî hayatımı işaret etmekten başka bir cevap vermeyi kendime yakıştıramam. Benim gibi bu hayatında hiç bir resmî vazife almadan büyük engellerle çarpışan birinin, böyle bir vazife kabul ettikten sonra inandığı prensipleri terketmeyeceğini söylemek dahi zait. Bunu kendimi övmek için söylemiyorum. Bir insanın prensiplere göre hareket edebilmesi için, onun bağımsız olması gerekir: ve bir kimsenin bağımsız olabilmesi için de, çok zengin olmaktan sonra en iyisi çok fakir olmaktır. Maamafih, bağımsızlığın zenginlikle, doğumla, rütbe ve unvanla, iktidarla, veya nişanlarla ilgisi yoktur. Bağımsızlık ya bir kimsenin kafasındadır, veya hiç bir yerde değildir.... Hiç bir vekil benim bir uşak gibi hizmet edeceğimi bekleyemez. Hiç bir vekil benden bağlı kalmağa söz verdiğim prensiplerimden ayrılmamı, veya verdiğim sözü terketmemi isteyemez. Muhalefette iken sarıldığım fikirlerden ayrıldığımı sanmıyorum. Tanıdığım vekillerden farklı

biri çıkar da, benden değişik bir tutum isterse, mevkiim yarın onun hizmetinde olur. Böyle bir vekil beni yerimden atabilir, bana oldukça malî fayda sağlayan mevkiimden beni uzaklaştırabilir, fakat haklı olduğuma dair beslediğim gururlu inanışımdan beni uzaklaştıramaz; kendi kendime olan hürmetimden beni ayıramaz; zannedersem, halkın bir kısmında şahsım için beslenen itimat ve iyi niyetleri silemez.

Oğlu Tom da, Sheridan'ın nüktedanlığını—ve parasızlığını—tevarüs etmişti. Sheridan bir gün oğluna artık kendisi için bir "karı" bulmasının zamanı geldiğini söyleyince, Tom cevap verdi: "Kimin karısını, Efendim?"

Bir ara oğluna kırgındı, görüşmüyorlardı. Tom'un evlenmesinden kısa bir müddet önce, sokakta onunla karşılaştı ve vasiyetnâmesini hazırladığını ve ona sadece bir liracık bıraktığını söyledi. Oğlu Tom, babasının kendisine hâlâ kızgınlık beslemesinden müteessir olduğunu belirtti ve dedi ki: "Bahsettiğiniz bir liracık yanınızda mı, Efendim?"

Tom yine parasız kalmıştı, babasına müracaat etti. Sheridan, oğluna, "Git, yol kes," deyince, Tom cevap verdi: "Onu da yaptım, ama talihsizlik orada da yakamı bırakmadı. Yolcu dolu bir arabayı çevirdimse de, hiç birinin üzerinde tek metelik yoktu. Çünkü hepsi *Drury Lane*'de [Sheridan'ın tiyatrosu] çalışıyordu, ve kendilerine aylardır maaş verilmemişti."

Bir başka gün, Tom, babasını onun Hounslow Heath'deki sayfiye evinde ziyaret etti. (O yıllarda Hounslow Heath bölgesi eşkiyaların at koşturdukları bir yer idi.) Yine para istedi. Babası, yok, diyor, fakat Tom muhakkak para bulmam lazım diye direniyordu. Sheridan, "O halde yukarı çık," dedi. "Bir sürü tabanca göreceksin. İçlerinde kurşunları da var. Bir kaçını takın. Ahırda at da hazır, gece de karanlık—ve Hounslow Heath'den de sadece yarım mil uzaktasın."

Tom cevap verdi: "Ne demek istediğinizi anlıyorum, Efendim. Ama ben dediğinizi geçen gece yaptım. Önünü kestiğim şahıs veznedarınız Peake idi. Bana, kendisini, biraz önce sizin çevirdiğinizi ve son meteliğine kadar, nesi var nesi yok, alıp götürdüğünüzü söyledi."

Fakat Sheridan oğlunu gerçekten seviyor, ve bilhassa, çapkın bir insan olarak da bilindiğinden, bir aile reisi ve çocuk babası olmanın seçmenler üzerinde oynayacağı rolü biliyordu. Bunun için, Westminister'de irad ettiği bir nutkunda (1806) söylediği şu sözleriyle hem gerçekten samimi olduğunu gösteriyor, hem de politika yapıyordu: "Bana tevcih edilecek en büyük iltifat, beni işaret ederek, işte, Tom Sheridan'ın babası gidiyor!' denmek olacaktır."

Gerçekten öylesine bağımsız bir insan idi ki, partisi *Whig* üyeleri arasında dahi ondan "güvenilemez" diye bahsedenler vardı. Parasızlık içinde kıvranıyor, fakat samimi dostu Valiahd'dan asla yardım talep etmiyordu. Hattâ hayatının son yıllarında, paraya şiddetle ihtiyaç hissettiği günlerde dahi Veliahd'ın yardım tekliflerini reddetmesi, müstakbel İngiltere Kralını kızdırdı.

Avam Kamarasının 24 Şubat, 1809 oturumunda Mr. Ponsoby'nin teklifi üzerine, Fransa'ya karşı girişilmiş harbin yürütülmesiyle ilgili hususlar görüşülüyordu. Bir ara, birdenbire, kıpkızıl alevler Kamarayı aydınlattı, ve tartışmalar derhal durduruldu. Biraz sonra haber geldi: *Drury Lane* alevler içindeydi. Tartışmaların ertelenmesi teklif edilince, Sheridan söz alarak dedi ki: "Şahsî felâketimin sınırı ne olursa olsun, ümit etmek isterim ki, memleket işlerinin yürütülmesini aksatmayacaktır." Bu sözlerinden sonra Kamaradan ayrılarak alev alev yanmakta olan tiyatrosunun karşısındaki birahaneye *(Piazza Coffee House)* gitti, garsondan bir bardak şarap istedi. Yanına oturan bir arkadaşı, yüzünde ve tavırlarında felâketin eseri okunmayan Sheridan'a, böyle bir ânda, sanki hiç bir şey olmamışcasına, hayret edilir bir soğukkanlılık ve metanetle nasıl sakin sakin oturarak içki içebildiğini sorduğu vakit, büyük nüktedan cevap verdi: "Bir insanın kendi ateşi karşısında bir bardak şarap içmesi de mi hakkı değil?"

Bir iki yıl sonra bir felâket daha geldi: Sheridan 1812 seçimini kaybetti. Tiyatrosu da elinden gittiğinden, felâket tablosu böylece tamamlanmış oldu. Parlamentodaki sandalyesini kaybettiğinden siyasî doknulmazlığının kaldırılacağını, ve borçlu olduğu insanların kendisini tevkif

ettireceklerini bilmesine rağmen, kimseye minnet etmemek prensibinden yine de kıl şaşmadı, Veliahddın yardım teklifini tekrar reddetti.

Richard Sheridan'ın Parlamentodaki son nutku (1812), Churchill'in İkinci Dünya Harbi sırasındaki hitabeleriyle zahmetsizce mukayese edilebilir:

> Yaşadığımız bütün bu karanlık günlere rağmen, harabeye çevrilmiş Avrupa'ya esaret zincirlerinin takılması işi tamamlandıktan sonra, bir gün bu evrensel felâketi kaydedecek bağımsız bir tarihçi çıkarsa, o, şunları da yazacak: "Büyük Britanya yenildi; onunla birlikte, beşer hayatının en büyük teminatı ve garantisi de mağlup oldu. Çünkü, İngiltere'nin kudreti, şerefi, şanı, ve hürriyetlerinin şaşaası sadece kendisinin değil, bütün dünyanın da müşterek malı idi."

Beklenen gün nihayet geldi: borçluları Sheridan'ı 1815 ilkbaharında tevkif ettirdi. Gerçi arkadaşları derhal kefil olarak onu hapisten çıkardılarsa da, bu hâdisenin, hayatı boyunca "centilmen"liği ile gurur duyan Sheridan'ın üzerinde bıraktığı psikolojik tesir de inkâr edilemez. Bir yıl sonra, ölüm yatağında iken, bir emniyet memuru, ödenmeyen borçları yüzünden, onu yine tevkif etmek üzere idi ki, Sheridan'ın doktoru, hasta öldüğü takdirde, katil suçu ile memuru davâ edeceğini söyleyerek engel oldu.

Richard Sheridan, bir kaç gün sonra da, bir Pazar günü (7 Temmuz, 1815) altmış beş yaşında öldü. Fakat alacaklılar hâlâ peşindeydi. Cesed, İngiltere tarihinin en meşhur simalarının gömüldüğü *Westminister Abbey* kilisesine götürülmek üzere cenaze evinde bekletilirken, matem tutan bir dostu gibi giyinmiş bir adliye memuru, Sheridan'ı son bir defa görmek üzere içeri alındı. Ve içeri girer girmez, Sheridan'ın ödenmeyen 500 sterling borcu için, cesede Kral nâmına el koydu. Sheridan'ın yakın dostlarından Mr. Canning ve Lord Sidmouth, iki 250 sterling'lik çek vermek suretiyle, büyük nüktedanın cesedinin polis karakoluna götürülmesini engellediler.

Cenaze töreni, Sheridan'ın da tasvip edeceği şekilde muhteşemdi. Meşhur kilisenin "Şairler Köşesi'ne gömül-

dü. (Fakat o, her halde, iyi arkadaşı Charles James Fox'un yanına gömülmeyi tercih ederdi.) Cenaze törenine Krallık ailesi mensupları, dükler, lordlar, piskoposlar da katıldı. Tören öylesine göz kamaştırıcı idi ki, bir Fransız gazetesi, büyük nüktedanın, hayatının son yıllarında içinde yüzdüğü sefaleti, cenaze töreninin şaşaası ile karşılaştırarak şunları yazdı:

"Fransa, dünya çapında edebi şahsiyetlerin yaşayacakları bir ülke; ölmeleri gereken yer ise İngiltere."

II

Benjamin Franklin

Nükte, biribirinden farklı görünen şeyler arasındaki benzerlikleri ve yekdiğerine benzeyen eşya arasındaki farkları görebilmektir.

Madame de Stael

İyi bir hümor hissi, bir kimsenin her zaman giyebileceği elbiselerinden biridir.

Thackeray

Hümor, şairane dehanın en iyi örneğidir.

Thomas Carlyle

Londra'nın kulüp ve kahvehanelerinde, 15 Nisan, 1747 günü *General Advertiser* adlı popüler gazeteyi okuyanların gözleri "Miss Polly Baker'in Hitabesi" başlıklı yazıdan ayrılmıyordu. ("Miss" kelimesi, genç kız, evli olmayan kadınlar için kullanılır.) Makaleden öğrenildiğine göre, Amerika'da "Boston şehri civarında *Connecticut*'da Polly Baker adlı talihsiz bir kadın, son günlerde beşinci defa gayri meşru çocuk doğurmak suçuyle muhakeme edilmişti. Gazete, Miss Baker'in hâkimler önünde söylediği dokunaklı ve düşündürücü hitabesini aynen yayınlıyordu. Sözlerine, "Ben, şahsımı müdafaa edecek herhangi bir avukatın ücretini ödeyemeyecek kadar fakir ve bedbaht bir kadınım," diye başlayan Polly Baker, gerçekte, ücretle tutulabilecek bir avukattan çok daha tesirli ve belâgatli konuşmuştu. Kadın, yürürlüktekî kanunları çiğnediğini itiraf ediyorsa da, kendisini şöyle savunuyordu:

Bununla beraber, şunları da söylemek hakkını kendimde buluyorum. Şahsımın cezalandırılmasını öngören bu kanun, son derece gayri mantıkî, ve bana taallûk eden kısımlarıyle de bilhassa şedit bir kanun. Ben, doğduğum bu kasabada kimseyi rahatsız etmedim, kimsenin hakkına tecavüz etmeksizin sakin ve kendi halinde bir hayat süregeldim. Bundan böyle—eğer varsa—düşmanlarımın samimi olarak ortaya çıkmalarını ve hangi erkeğe veya kadına, ve yahut çocuğa zarar verdiğimi, onların yaşayışlarını bozduğumu, huzurlarını kaçırdığımı açıkça söyleme ğe davet ediyorum.

Miss Baker, daha sonra dinleyicilerde kendisi için iyi niyet, sempati ve merhamet hisleri uyandıracak hissi bir ifade ile, ve gazete okuyucularında da, Daniel Defoe'nin *Moll Flanders* adlı eserindeki bedbaht kadınları veya John Gay'in *The Beggar's Opera*'sındaki Polly Peachum'u hatırlatırcasına, nasıl baştan çıkarıldığını anlatıyordu:

Kim benim yalan söylediğimi iddia ediyorsa, gelsin yüzüme karşı söylesin. Bana yapılan evlenme tekliflerinden hangilerini reddettiğimi söyleyecek varsa, çıksın ortaya ve yalancılığımı yüzlesin. Ben, bilâkis, bâkire olduğum zaman yegâne evlenme teklifine rıza gösterdim. Bu teklifi yapanın ciddiyet ve samimiyetine inandığım için, kendi haysiyet ve şerefimi de kendi ayaklarım altında çiğnedim. Onun samimiyetine inanmak bana bir çocuğa mal oldu ise de, o adam, daha sonra beni terk etti. Beni baştan çıkaran bu şahsın—ki bu kasabadaki tanınmış hâkimlerden biri olduğunu hepiniz biliyorsunuz—bir gün bu mahkemede görünerek, lehimde şehadette bulunacağına, mahkemenizin hakkımda vereceği kararı yumuşatacağına dair beslediğim ümidi henüz yitirmiş değilim. Gerçi bunları söylemek bana üzüntü veriyor: ne var ki, bana uygulanmak istenen kanunun âdil olmadığını, ve bundan böyle, şikâyet sesimi yükseltmekte haklı olduğumu söylemeğe de mecburum. Beni aldatan ve başıma gelen talihsizliklerin yegâne mesulü hükümette yüksek ve itibarlı bir mevkie getirilsin, ve sadece katlandığım sıkıntı ve ıstırap, çektiğim üzüntülerden ötürü de benim adım dillerde dolaşsın! Üstelik, adımın lekelenmesi, şeref ve haysiyetimin zedelenmesi yetmiyormuş gibi, ceza görmek için de huzurunuza getirileyim.

Fakat Miss Polly Baker (mağrur bir kadın olduğundan) kendisini baştan çıkaran ve artık şöhrete erişmiş şahsın adını vermiyor, ve savunmasına şöyle devam ediyordu:

Ben—hayatım bahasına da olsa—bu dünyaya beş tane gürbüz ve sıhhatli çocuk getirdim; kimseye el açmadan, sadece şahsî gayret ve emeğimle onları yetiştirdim, büyüttüm. Belediyeye, bir defacık dahi yardım için başvurmadım. Ve şayet çocuklarımı dünyaya getirdiğimden ötürü hükümete yüksek para cezaları ödemiş olmasaydım, onlara çok daha iyi bir hayat sağlayacaktım.

Miss Baker, burada, hâkimlerin akıl ve idraklerine müracaat ederek soruyor:

Tabiat kanunlarını hatırlayalım ve gerçekten insan gücüne, daha fazla insana fena halde ihtiyacı olan bu yeni ülkemizde kralın uyruklarının çoğalmasına hizmet etmenin niçin ve nasıl suç teşkil edebileceğini kendi kendimize soralım. Bunlar benim çocuklarım. Onları dünyaya getirmekle nüfusumuzun artmasına hizmet ettiğim için beni—cezalandırmak bir yana—takdir ve taltif etmeniz gerekmez mi?

Sanık, kimseyi rahatsız etmediğini, kimsenin huzurunu kaçırmadığını söyleyerek müdafaasına şöyle devam ediyor:

Ben, ne bir tek kadının dahi kocasını yoldan çıkardım, ne de herhangi bir genci aldattım. Gerçekten—sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi—hakkımda böyle bir şikâyet de vaki değil. Şu halde, beni dava eden kim? Bilmiyorum, belki Adliye Vekili. Çünkü, evlilik vergisi ödemedim, ve evli olmadığım halde dünyaya çocuk getirdim.

Miss Baker, maamafih, evlilik vergisi ödemeksizin evliliğin mazhariyetine sahip olmanın bir suç teşkil edeceğini kabul etmiyordu:

Muhterem Hakîmler, sözlerimi can kulağınızla dinlemenizi ve beni anlamağa çalışmanızı istirham ediyorum. Bilhassa şu

noktaya dikkatinizi çekmek isterim: ben sizlerin merhametinize sığınmadığım gibi, yaşadığım hayatı evliliğe tercih ettiğimi de söylemek istemiyorum. Ben, dünya evine girmeyi her zaman arzu ettim—ve hâlâ da ediyorum. Çalışkanlığım, hamaratlığım, tutumluluğum, diğer meziyetlerim—ve velûdluğum—göz önüne alındığı takdirde, evli bir kadından beklenen bütün vasıflara sahip olduğum meydana çıkar. Bunun içindir ki, ben, o hayatta da başarılı olacağıma inanıyorum.

Miss Baker, şimdi, kötü talihinin gerçek mesulü olarak bütün bekâr erkekleri gösteriyor:

Efendim, şayet bir gün kendinizi teşriî mecliste bulursanız, tabiî ve faydalı hareketleri men etmemenizi, onları suç saymamanızı acizâne tavsiye etmek isterim. Öte yandan, sizler gibi akıllı ve muhterem insanların sayıları her geçen gün artan bekârları suçlamanız icab eder. Bunların çoğu, bir ailenin mesuliyetini yüklenmenin gerektireceği sorumluluk ve malî külfetin altına girmek istemediklerinden, hayatları boyunca bir tek kadına dahi şerefli ve samimi bir şekilde kur yapmanın ne olduğunu bilemeden göçüyorlar; yaşadıkları hayat tarzları yüzünden de, yüzlerce masum yavruyu, istikbalin bininci neslinin bakması için yüzüstü bırakıp—ki onları katletmekten sadece biraz hafif bir suçtur—kaybolup gidiyorlar.

Siz Muhterem Hâkimlere şunu sormamı müsaade ediniz: Âmmeye karşı girişilen bu suçlardan hangisi daha büyük—benimki mi, onlarınki mi? Öylesine cezaî müeyyideleri havi kanunlar çıkarmalısınız ki, bu insanlar ya evlenmeye mecbur tutulsun, veya her yıl yüksek para cezaları ödemeye mahkûm edilsinler. Cemiyetimizin âdet ve an'aneleri kadınların erkek peşinde koşmalarını men ediyor; benim gibi talihsiz kadınlar, kocaları olmaları gereken erkeklere hiç bir şey yapamıyorlar. Çünkü kanunlar, yüzüstü bırakılan kadınlara, kendilerini aldatan erkekleri dava etme hakkını tanımıyor. Bu şartlar altında, vazifesini, evli olmaksızın yapmak zorunda kalan fakir ve genç bir kadın, mevcut kanunların kendisini cezalandırmak istemesi karşısında kimlerden medet umacak?

Miss Baker, mahkeme salonunu dolduran dinleyicilerin gözlerini yaşartan savunmasında, çağın dinî inanışları karşısında dahi kendisini savunmaktan çekinmiyor:

Eğer ben dinî bir suç işlemişsem, bırakın, dinimiz beni cezalandırsın. Zaten, şu anda, dinî cemaatların aforozuna uğramış durumdayım. Bu yetmez mi? Sizler de benim Allaha karşı suç işlediğimi ve bunun içinde ebedî ateşte kavrulmam gerektiğine inanıyorsunuz. Bu kâfi değil mi? O halde, üstelik hem para cezası ödemeye mahkûm edilmeme ve hem de kamçılanmama ne lüzum var? [O tarihlerde Amerika'da bu suçları işleyenler kamçılanırdı.]

Ben—affınızı istirham ederim—sizler gibi düşünmüyorum. Eğer sizlerin günâh saydıkları şeylerin gerçekten günah olduklarına inansaydım, o suçları hiç bir zaman işlemezdim. Bu dünyaya çocuk getirdiğim için Allahın bana gücendiğine ve bunun için de beni cezalandırmak istediğine katiyen inanmıyorum. Allah, benim bu dünyaya getirdiğim çocuklarımın üzerinde kendi İlâhî Maharetini ve hayret verici İşçiliğini kullandı, onların vücutlarına şekil verdi, ve o vücutları mantıkî ve ebedî ruhlarla da taclandırdı. Beyler, bu meselelerde oldukça ifrata kaçarak konuştuğum için beni mazur görünüz, zira ben İlâhî bir varlık değilim.

Miss Polly Baker, gittikçe artan gururu ile, dinî ifadelerle kuvvetlendirdiği sözlerine şöyle son verir:

Tabiatın ve Allahın ilk ve büyük emri şu: çoğal ve arttır. Bu emre uymak ve bu vazifelerin yerine getirilmesi uğrundaki devamlı icraattan beni hiç bir şey ve hiç kimse men edemez. Fakat, ne yazık ki, Allahın emirlerini yerine getirmeğe çalıştığım için âmmenin hürmetini kaybettim, mahkemeniz tarafından sık sık cezalandırıldım. Halbuki, benim mütevazi fikrimce, beni kamçılamanız değil, hâtıram için bir âbide dikmeniz gerekirdi.

Gazetede Polly'nin arzusu yerine getirilerek onun için bir âbide dikilip dikilmediği belirtilmiyorsa da, kadının sözleri daha da hayret verici bir netice husule getirmişti: Mahkeme sadece beraat kararı vermekle kalmamış, kadını muhakeme eden bekâr hâkimlerden biri Polly ile evlenmişti.

Miss Polly Baker'in dinleyenler ve okuyanların gözlerinden yaşlar getiren bu nutku bütün Londra basınında, arkadan Edinburgh ve Dublin'de çıkan gazete ve mecmualarda da neşredildi. Bu gazete ve mecmualardan bir kısmı (o

vakitler hâlâ İngiltere'nin bir sömürgesi olan) Amerika'ya geldiği vakit, Boston, New York ve Annapolis gazeteleri de nutku iktibas ettiler. Nutuk ve Miss Polly Baker günün en hararetli konusu oldu. İngiltere'nin *deist* yazarlarından Peter Annet nutuk üzerine felsefî yorumlar yazdı.*

Miss Baker'in nutkunun en fazla popülerite kazandığı yer, 1770'lerin Fransa'sı idi. Orada, müstebitlerin zulümlerine, keyfî ve gayri kanunî hareketlerine karşı Rasyonelliğin (Makuliyet) ve Tabiatın sesini duyuran bir ihtilâl kahramanı gibi karakterize edildi. *La Philosophe Polly* (Filozof Polly) Abbé Raynal'ın** bir kahramanı oldu. Kadının şöhreti, ve onun adalet ve hürriyetle ilgili sözleri, kısa bir zaman sonra, Rus çariçesi Katerina'nın sarayına kadar ulaştı.

Fakat, Miss Polly Baker'in bu "tarihî" nutkunun en fazla hayret uyandırıcı tarafı, gerçeklerle hiç bir ilgisi bulunmaması, tamamen uydurma olması idi. Nutku, o yıllarda, Amerika içinde olduğu kadar, Amerika dışında da tanınan yegâne Amerikalı Benjamin Franklin uydurmuştu.

Onsekizinci asır Fransızlarının indinde Benjamin Franklin, Miss Polly Baker'in müdafaa ettiği her şeyi—Rasyonellik, Tabiat, Hürriyet ve Eşitlik—şahsında tecessüm ettirmiş bir insandı. Derin zekâsıyle, medenî tavırlarıyle, belki Amerika'dan da fazla Avrupa'da tanınan ve hürmet gören Benjamin Franklin, hayata gayet mütevazi bir şekilde başladı. Bostonlu fakir bir sabun ve mum imalâtçısının onbeşinci çocuğu idi. Ama o, sırf şahsî gayret ve dehasıyle, Eski ve Yeni Dünyada hürmet edilen zengin bir matbaacı,

*Deizm felsefesine göre, Allah, bizim dünyamızdan tamamen ayrı bir şekilde mevcuttur, yeryüzündeki beşerî mahlûkların hayatlarında tesiri yoktur.

**Abbé Raynal, 1713-96, Fransız tarihçisi ve filozofu. "Tehlikeli" fikirlerinden ötürü kiliseden uzaklaştırılan bu papaz, tarihî ve felsefî eserler yazdı. Doğu dünyası ve Yeni Dünya'nın (Amerika) politik ve ticarî sömürülmesiyle ilgili kitabı (6 cilt, 1770), içindeki fikir ve düşünceler yüzünden, Parlamentonun kararıyle 1881'de toplattırıldı.

âlim, mucid, yazar, iş adamı, politikacı ve devlet adamı oldu. Amerika'nın ikinci Cumhurbaşkanı John Adams, Benjamin Franklin'i ne seviyor ne de fikirlerini benimsiyordu. Fakat Cumhurbaşkanı Adams, Dr. Franklin'in ardından dedi ki: "Onun şöhreti Leibnitz ve Newton, Frederick veya Voltaire'in şöhretlerinden de evrenseldi; onun karakteri, onların herhangi birinkinden fazla hürmete mazhar oldu."

Dr. Franklin'e karşı beslenen hürmetin derinlik ve yaygınlığı, Polly Baker'in uydurma olduğunu yine kendisi itiraf ettiği vakit anlaşıldı. Franklin, Thomas Jefferson'a (John Adams'tan sonra cumhurbaşkanı oldu), Abbé Raynal ile bir sohbet sırasında, Fransız filozofuna Miss Polly Baker'in uydurma olduğunu itiraf ettiğini söyledi. Raynal, pek fazla popüler ve halk üzerinde derince nüfuz etmiş kitaplarından birinde, Miss Baker'in hikâyesini "tarihî bir hâdise" olarak göstermişti. Buna rağmen, Benjamin Franklin'in ağzından hikâyenin hayalî olduğunu işittiği vakit hemen şu cevabı verdi: "Zararı yok, Doktor. Ben, başkalarının gerçeklerinden bahsetmektense, sizin hikâyelerinizi nakletmeyi tercih ederim."

Franklin'in hayatı (1706-90) gerçekten klâsik bir Amerikan başarı hikâyesidir. Henüz on yaşında iken, babasına yardım etmek için mektebi terketti. Fakat babasının işine ısınamadığından üvey ağabeyi James'in yanına çırak olarak verildi. James, *New England Courant* adlı bir gazetenin hem basım işlerini hem de editörlüğünü yapıyordu. Franklin, maamafih, onunla da anlaşamadı, ve nihayet ayrılarak (1723) Philadelphia'ya gitti ve orada bir matbaada iş buldu. Çalışkanlığı ve tutumluluğu (ki bu vasıfları sonraları çok övecekti) sayesinde kendini sevdirdi. mesleğinde ilerledi. Bir müddet sonra Londra'ya gitti, ve kısa bir ikametten sonra (1724-26) tekrar Philadelphia'ya döndü ve üç yıl sonra da (1829) *Pennsylvania Gazette* adlı bir gazeteye ortak oldu. Ertesi yıl, onu, gazetenin sahip ve editörü olarak görüyoruz. Sağduyuya dayanan şahsî felsefesi ve düzgün cümleleri ile gazetesinin satışını derhal arttırdı. Benjamin Franklin, kısa bir zaman içinde çok popüler bir Amerikan vatandaşı olmuştu.

Franklin kelimenin gerçek mânasıyle bir cemiyet adamıydı. İyi bir cemiyette insanların kendi kendilerine yardım etmesinin şart olduğunu biliyordu. O yıllarda Philadelphia sokaklarında lâmba (gaz lâmbası) pek azdı, sokaklar karanlıktı. Franklin, evlerinin önlerini aydınlatmaya halkı ikna için onlara nutuk çekmedi, gazetelerde yazılar yazmadı, fakat kendi evinin önüne güzel bir lâmba dikti. Tahta kısımları boyanmış, cam kısmı her gün parlatılan lâmbasını güneş battıktan biraz sonra yakıyordu.

Sokağa girenler hemen bu lâmbanın tesirinde kalıyor ve ona doğru yürüyorlardı. Lâmbanın altından geçerlerken, kapısının önünde oturan Franklin, gönülleri okşayan bir sesle, "Gelin arkadaşım, buradan geçin," diyordu. "Burası daha emin. Aman, dikkat edin, önünüzde yerinden oynamış bir taş var. Güle güle, efendim. Yarın şayet yine bu yoldan geçerseniz, ben yine burada olacağım."

Kısa bir müddet sonra Franklin'in komşuları da onun yolundan gitti. Çok geçmeden, hemen hemen bütün şehir halkı evlerinin önüne lâmba dikmiş, Philadelphia sokakları geceleri ışıl ışıl yanmağa başlamıştı.

Benjamin Franklin'in 26 yaşından itibaren (1732) yayınlamağa başladığı ve 1752'ye kadar tam 20 sene devam ettirdiği almanak *(Poor Richard's Almanack)*, ülkenin her tarafında okunuyordu. Bu senelik almanaktaki basiret, sağduyu, tutumluluk hakkındaki sözler bugünkü Amerika'nın standard atasözleri arasına girmiştir. Bunlardan bazıları:

"Herkes uzun ömürlü olmak ister, kimse ihtiyarlamak istemez." "Balık ve misafir üç günde kokar." "İki avukat arasında kalan insan, iki kedi arasında kalmış balık gibidir." "Üç dost vardır: yaşlı bir zevce, yaşlı bir köpek, ve hazır para." "Genç doktordan ve yaşlı berberden sakın." "Paranın değerini öğrenmek istersen, borç iste." "Unutma ki, vakit nakittir." "Ticaretin yıktığı bir tek millet yoktur." "Faziletli olmağa çalışırsan, çok defa mesut da olursun." "İnsan âlet yapan bir hayvandır." "Zenginliğe giden yol, eğer bilmek istersen, pazara giden yol kadar basittir. Zenginlik, umumiyetle, iki şeye dayanır: *çalışmak* ve *tutumlu*

olmak; yani, ne vaktini boşuna harca ne de paranı, fakat her ikisini de en iyi bir şekilde kullan. Çalışmadan ve tutmadan hiç bir şey olmaz, onlarla her şey olur." "Düşmanına zarar vermek seni ondan daha küçültür; intikam almak onunla aynı düzeye kor; affetmek seni ondan üstün yapar." "Arabanın en kötü tekerleği en fazla ses çıkarır." "İşte, hatip geliyor—bir kelime seylâbı ve bir damlacık hikmet." "Komşunu sev, ama bahçe duvarını yıkma." "Benimki, bizimkinden iyidir." "Eğer bütün arzularımız gerçekleşseydi, sıkıntılarımız iki misli artardı." "Bekâr bir erkek eksik bir hayvandır—bir makasın tek bir parçası gibi." "Açlıktan ölen pek az insan gördüm—oburluktan 100,000." "Akıllı bir aptal zırvalarını bir cahilden daha iyi yazarsa da, yazdıkları yine de zırvadır." "O öylesine okumuş bir insan ki, 'at'ın dokuz yabancı dildeki karşılığını bilir. Ama öyle cahil ki, binmek için tuttu bir inek satın aldı." "İnsanlar eğer 'din'e rağmen kötü iseler, dinsiz nasıl olurlardı acaba?" Ve:

"Akıllı kimdir? Herkesten öğrenen.
Kuvvetli kimdir? Hırslarını yenen.
Zengin kimdir? Halinden memnun olan.
O kimdir öyleyse? Hiç kimse."

Franklin kitap satışı ile de ilgilendi, gezici bir kütüphane açtı. Sonraları bir tartışma kulübü kurdu. Bu kulüp daha sonra, *American Philosophical Society* (Amerikan Felsefe Derneği) oldu. Arkadan 1751'de, bazı arkadaşlarıyle birlikte bir akademi kurdu, ve bu akademi de sonraları (günümüzün) Pennsylvania Üniversitesi haline geldi. Benjamin Franklin politikaya da atıldı, Amerikan cemiyetinde insan haklarının gerçekleşmesi için canla başla çalıştı.

Bir taraftan da yabancı diller öğreniyor, dünya görüşünü arttırıyor, felsefi ve ilmi tecrübeler yapıyordu. Diğer âlimlerin tecrübelerini tekrarladı, ve şahsında toplanmış değişik pratik kabiliyetlerini bir çeşit soba (Franklin sobası), iki odaklı gözlük ve mızıka gibi biribirinden farklı eşyayı icad etmekle gösterdi. Daha sonra, matbaasını beş ustasına devrederek kendini tamamen ilme verdi (1748).

Elektriğin hassaları onu derinden ilgilendiriyordu. Fırtınalı ve yağmurlu bir havada uçurtma uçurmağa muvaffak olarak şimşeğin elektriki özelliklerini inceledi, ve bu tecrübesiyle edindiği bilgi sayesinde paratoner'i (yıldırımsavar) icad etti. Bu keşfi neticesinde İngiltere ve Avrupa' daki ilmi ve akademik çevrelerdeki hürmet ve itibarı daha da arttı.

Franklin devlet hizmetlerinde de bulundu. Uzun müddet (1753-74) İngiltere'nin Amerikan Kolonisi Posta Müdürü idi. Bu vazifesinde, posta sistemini tamamen organize etti, çok daha randımanlı bir şekle soktu. Artık bir âmme hizmetkârı olarak da itibar görüyordu. İngiliz kralının bir uyruğu olarak Fransızlara ve Kızıl Derililere karşı İngilizlerin safında çarpıştı. (O zamanlarda bugünkü Amerika'nın güneyindeki bazı bölgeler Fransa'nındı.)

Bu arada Amerikan halkının haklarını İngiliz idaresine karşı İngiliz mahkemelerinde iki defa başarı ile savundu. Fakat kendi vatandaşlarından da kanunlara saygı beslemelerini istemesi, Amerika'daki popüleritesinin azalmasına sebep oldu. Bununla beraber, şikayet doğuran kanunların değiştirilmesiyle ilgili müzakerelerde tamamen kendi halkının tarafını tutması, onu, tekrar hürmet edilen bir Amerikan vatandaşı yaptı.

Bir ara İngiltere'de yerleşmeyi dahi düşündü. İlim sahasındaki başarıları, zarif nükteleri ve kendisine hürmet besleten "ürbanite"si Franklin'e, İngiliz cemiyetinde mümtaz bir mevki bahşetmişti. Fakat İngiltere hükümeti Amerikan halkının haklı şikâyetlerine kulak tıkamakta direniyordu. Londra ve Amerikan halkı temsilcileri arasındaki müzakerelerin çıkmaza saplanması neticesinde, doğduğu ülkeye bağlılığı ve nefsinde yaşattığı derin hürriyet aşkı onu tekrar Amerika'ya çekti (1775).

Franklin, vatandaşlarını, İngiltere'ye karşı bir savaş hazırlığı içinde buldu. Oğlu William Franklin, İngiltere'yi tutan tarafın liderlerindendi. Fakat o derhal Amerikan İhtilâlcilerinin safına katıldı. Benjamin Franklin artık Amerikan ihtilâlinin ve harp sonrasında dünyaya gelen yeni Birleşik Amerika devletinin en büyük simâlarından biri ol-

du. Amerikan İstiklâl Beyannamesini (1776) hazırlayanların arasında o da vardı. Beyannameyi imzalarken söylediği söz kitaplara geçti: "Biz, ya hep beraber asılacağız, veya sizi bütün samimiyetimle temin ederim ki, hepimizi teker teker asacaklar."

Harbin sonunda hükümetinin temsilcisi olarak Fransa'ya gönderildiği. Fransızların Franklin'e karşı besledikleri hürmet tesirini gösterdi, ve Fransa 1778'de yeni Amerikan hükümetini resmen tanıdı. Hükümetiyle İngiltere arasındaki barış antlaşmasının zeminini hazırlamak üzere daha sonra İngiltere'ye gönderilen (1781) Franklin, antlaşmanın imzalanmasında büyük rol oynadı.

Benjamin Franklin artık "âkıl Amerikalı" unvanını kazanmıştı. Devlet hizmetindeki son vazifesi, Anayasa Kongresine Pennsylvania delegesi olarak katılmak oldu (1787). Franklin, tek-meclisli bir kongre (parlamento) istiyordu. Fakat delegelerin ekseriyeti onun fikrini paylaşmadıklarından, iki meclisten oluşan (Senato ve Temsilciler Meclisi) bugünkü Amerikan Kongresi teşekkül etti.

Kongrenin kararları onu tamamen memnun etmemişti. Fakat Franklin, çoğunluğun kararını hemen benimsedi ve kararların Anayasaya geçmesi, Amerikan Federasyonunu teşkil eden eyaletlerin kongrelerinde de kabul edilmesini gerektirdiğinden, nüfuz ve itibarını bu uğurda kullandı, Kongre kararlarının eyalet kongrelerinde de kabulü için çalıştı, ülkenin her tarafında nutuklar verdi. Anayasanın muhalifleri zaman zaman kendisini susturmağa çalışıyorlarsa da, Franklin yerinde ve nükteli cevaplarla üste çıkmasını biliyordu. Amerikan Anayasasında, halkın, "saadetleri peşinde gitmesi" diye, belki de dünyadaki hiç bir anayasada bulunmayan bir ibare vardır. Franklin, bir gün yeni Anayasa hakkında konuşurken, arka sıralardaki bir dinleyici kürsüye doğru yürüdü ve, "O kelimeler hiç bir şey ifade etmez," diye bağırdı. "Onun garanti ettiğini söylediğin saadet nerede?"

Franklin müşfik bir çehre ile gülümseyerek derhal şu cevabı verdi: "Arkadaş, Anayasa, Amerikan halkına sadece saadetleri peşinde gitme hakkını garanti ediyor. Onu yakalayacak olan sensin."

Eyalet kongrelerindeki uzun ve hararetli tartışmalardan sonra yeni Anayasa nihayet yürürlüğe girdi. Franklin o zaman memnunluğunu şu kelimelerle belirtti: "Anayasamız bilfiil çalışmağa başladı. Her şey onun başarılı olacağını gösteriyor. Fakat bu dünyada hiç bir şey kati değildir—vergiler ve ölüm müstesna."

Thomas Jefferson, Fransa'ya elçi olarak gönderildiği vakit, saraya mensup bir hanım, ona, Franklin'in yerini doldurmak için mi geldiğini sorunca, Amerikan İstiklâl Beyannamesini bizzat kaleme alan ve sonraları Cumhurbaşkanı da olan Jefferson, kendisinin sadece Dr. Franklin'in halefi olduğunu, zira onun yerini hiç kimsenin dolduramayacağını söyledi.

Gerek nükteleriyle gerekse hayret uyandırıcı derin bilgisiyle Avrupa'nın asil kadınlarını teshir eden Benjamin Franklin, şaheser nüktelerini, çok defa, dikkat ve maharetle hazırladığı sahte edebî yazılarında ifşa etti. Daha onaltı yaşında üvey ağabeyinin gazetesinde çırak olarak çalışırken, "Dul Bir Köylü Kadının Mektupları" başlığı altında fıkralar yayınladı. Yirmi dört yaşında iken, Philadelphia'da yine kendisinin icad ettiği bir diğer "gerçek" hikâye de, büyücülük yapmakla itham edilen bir kadının mahkemedeki müdafaasıyle ilgili idi. ("Büyücülük" o devrin Amerika'sında "büyük" bir suçtu.) Londra'nın *Public Advertiser* adlı gazetesinde, 1765 yılında, "Niyagara şelâlesindeki balinanın akla sığmaz sıçrayışı" başlıklı bir makale yayınladı. İngiltere hükümeti aleyhindeki fikirlerini 1782 de, Kral III. George'ın emriyle hareket eden Kızıl Derililerin, 1602 Amerikalının derilerini nasıl "yüzdüklerini" anlatan imzasız bir makale ile belirtti.

Benjamin Franklin bu çeşit oyunlarını bazan kürsüde konuşurken de yapıyordu. Bir gün Londra'daki bir toplantıda kürsüye elinde bir İncil'le çıktı; belirtmek istediği fikirlerini İncil'den "delil"ler göstererek takviye ve dokümente etti. Ne var ki, İncil'in üslûbu ile, hakikaten İncil'den okunuyormuş hissini uyandıran bu parçalar, gerçekte, Franklin'in uydurduğu hayalî bir parçadan okunuyordu. İncil'den deliller gösterdiği bu nutkunda, İbrahim Peygamberin, ibadet etmek istemiyen bir yabancıyı tokatla-

ması üzerine, Allah'ın Peygamberi nasıl azarladığından bahsetti.

Miss Polly Baker nutku, Benjamin Franklin'in çağının politikasına tesir eden nüktelerinin en canlı örneğidir. Nutuk, Fransada fevkalâde popülerite kazandı ve hattâ Fransız İhtilâlini hazırlıyan hâdiselere de önayaklık etti. Büyük nüktedan Franklin bu neviden "gerçek" hikâyelerinin sonuncusunu 1790'da ölüm yatağında yazdı. Bu hikâyesinde o sıralarda Amerikan birliğini parçalamak emareleri gösteren (ki bir ara parçaladı da) zenci meselesini ele aldı.

Bir vakitler—çağının tanınmış ve paralı her Amerikalısı gibi—o da köle sahibiydi. Köle ticareti de yaptı. Fakat sonraları, kölelerini azad etti ve Pennyslvania eyaletinde *Köleliğin İlgası* derneğini kurdu. Bu dernek, Birleşik Amerika hükümetinin ilk Temsilciler Meclisi üyelerine hitap ederek (22 Şubat, 1789) köle ticaretinin önlenmesini istedi. Bildirinin hitap ettiği komisyon, Kongre'nin, eyaletlerin dahilî işlerine karışmak yetkisinde olmadığını ileri sürerek reddetti. Bu konuda Temsilciler Meclisinde söylenen nutuklar arasında Georgia temsilcisi James Jackson'un hitabesine basın uzun sütunlar ayırmış, *Federal Gazette* adlı gazete bu nutkun önemli kısımlarını yayınlamıştı. Franklin, isim vermeksizin, gazetenin editörüne uzun bir mektup gönderdi. Bu gazetede yayınlanan (23 Mart, 1970) mektubun metni şöyle:

Efendim,

Fevkalâde gazeteniz, Mebus Jackson'un nutkunu yayınladı. Mr. Jackson'un köle ticareti konusundaki sözleri ve kölelerin durumlarının ıslahı mevzuunda, Kongrenin, eyaletlerin iç işlerine karışmak yetkisi olmadığı hakkındaki ifadeleri, bana, 100 yıl kadar önce Cezayir Divanı başkanı Sidi Mehmed İbrahim'in sözlerini hatırlattı. Sidi Mehmed'in bahsedeceğim nutku, 1867 de Cezayir Konsolosluğunu ifa eden Martin'in hatıralarından alınmıştır.

Bilginler, Franklin'in karakteri Martin'in "Hatıraları"nı tabiî bulamadılar—tıpkı Franklin'in "İncil"den okuduğu parçayı da bulamadıkları gibi. Franklin, gazeteye gönderdiği bu mektubunda, Cezayir'de *Erika* adlı bir grubun mev-

cudiyetinden bahsediyor; onun Amerika'da köleliğin ilgası için çalışan ve Pennsylvania eyaletinde yaşıyan *Quaker* adlı dinî gruba tekabül edeceğini de ilâve ediyordu:

Korsanlığın, esaretin ve köleliğin ilgasını istiyen *Erika* adlı bu grubun dilekçesi de Divan tarafından reddedildi. Mr. Jackson, her halde Martin'in hâtıralarını okumadıklarından olacak, hitabesinde bundan bahsetmiyor. Zira, kendilerinin bu beliğ nutkundaki ifadelerde Divanın kararlarını andıran taraflar pek çok. Bu da, ayrı ayrı ülke ve iklimlerde yaşamalarına rağmen, yeryüzündeki insanların ilgi ve zekâlarının hayret verici benzerlikler altında çalıştıklarını veya çalıştırıldıklarını gösterir.

Bu noktadan sonra, Benjamin Franklin, üslûp ve muhteva itibariyle, Mebus Jackson'un kölelik lehindeki nutkunna benziyen "Afrika nutku"na başlıyor. Amerikalılar, o yıllarda Batı dünyasının diğer insanları gibi, Hıristiyanları kendilerine köle yapan Cezayirli korsanları—en hafif söyleyişle—sevmiyorlardı. Franklin'in hayalî Cezayir divan başkanının, Hıristiyanlarının köle olarak kullanılması gerektiği yolunda ileri sürdüğü sebepler, Franklin'in Amerika'sında zencilerin köle olarak kullanılması lehinde gösterilen delillerden pek farklı değildi. Franklin, gazetenin editörüne yazdığı mektubunda, "Afrika nutku"nun İngilizcesinin aşağıdaki şekilde olduğunu söylüyordu:

Bismillahirrahmanirrahim. Allah büyüktür, ve Muhammed O'nun Peygamberidir.

Erika adlı bir grubun dilekçelerinde belirtilen isteklerini kabul edersek başımıza neler gelebileceğini hiç düşündünüz mü? Şayet Hıristiyanlara karşı giriştiğimiz harekâta son verirsek, ülkemizin şiddetli bir şekilde ihtiyaç hissettiği ve ancak Hıristiyan diyarında yetişen veya imâl edilen eşyayı nereden ve nasıl elde edeceğiz?

Franklin'in "Afrika nutku" şöyle devam ediyordu:

Hıristiyanları köle olarak hizmetimizde kullanmağa son verdiğimiz takdirde, bu sıcak iklimde topraklarımızı kimler işliyecek? Şehirlerimizi kimler süpürecek? Ailelerimizin hizmetlerini kimler görecek? O zaman kendi kendimizin köleleri olmaz

mıyız? Ve biz Müslüman olduğumuz için de, bu Hıristiyan köpeklerinden çok daha fazla Allahın sevgili kulları değil miyiz? Halen Cezayir şehri ve civarında 50,000 kölemiz var. Eğer bu kölelerimizin sayısı yeni yeni partilerle tazelenmezse, gün gelecek elimizde bir tek köle dahi kalmayacak. Eğer biz kâfirlerin gemilerini yağma etmez, ve bu gemilerin mürettebat ve yolcularını kendimize köle yapmağa son verirsek, toprakları-mız bakımsız kalacak, bunun neticesinde değerlerinden kaybedecek; şehirlerdeki evlerimizin kira gelirleri yarı yarıya azalacak ve hükümet de köle ticaretinin getirdiği gelirden tamamen mahrum kalacak. Pek âlâ, ya ondan sonrası? Demek, biz bu grubun akla sığmaz kaprislerinin kurbanı olursak, ülkemize sadece diğer kölelerin getirilmesine karşı da set kurmakla kalmayacak, elimizdekileri dahi azad edeceğiz.

Peki, o zaman bu azad edilmiş kölelerin efendilerinin uğruyacakları büyük kayıpları kim telâfi edecek? Hazinemiz buna yeter mi? *Erika* bu sorumluluğu yüklenmeyi tekeffül eder mi? Etseler dahi, ödeyebilirler mi? Yoksa onlar, kölelerin intikamı alınsın diye, kölelerin sahiplerine karşı daha büyük bir adaletsizliği mi irtikâp etmeyi mi düşünüyorlar? Bir ân için, kölelerimizi azad ettiğimizi düşünelim. Onları ne yapacağız? Bu insanlar, doğdukları ülkelere döndükleri takdirde, ne gibi güçlüklerle karşılaşacaklarını idrak etmiyorlar mı zannediyorsunuz? Serbest bırakılan köleler bizim mukaddes dinimizi kucaklamayacaklarından, âdetlerimizi benimsemiyeceklerinden, ve kendi öz vatandaşlarımız da kendilerini murdarlaştırmak istemeyeceklerinden onlarla evlenmeyeceklerine göre, onların yalın ayak başı kabak, sefil perişan sokaklarımızda dilencilik etmelerine göz mü yumacağız? Yoksa, bırakacağız evlerimizi, barklarımızı yağma mı etsinler? Hayır, kimsenin inkâr edemeyeceği bir gerçek şu: uzun müddet köle olarak yaşamış bir insan, serbest bırakıldığı takdirde, kendi geçimini temin için bir işte çalışmaz, çalışamaz. Hem, sonra, onların kendi ülkelerinde de köle olduklarını unutuyor muyuz?

Franklin, Avrupa hükümetleriyle, zencilerin ancak köle olarak yaşayabileceklerini ileri süren Amerikalıların "Hıristiyan" iddialariyle de alay eder:

İspanya, Portekiz, Fransa ve İtalya, uyruklarını—istisnasız—köle olarak kullanan despotlar tarafından idare edilmiyor mu? İngiltere bile gemicilerini köle olarak kullanıyor. Onların de-

nizcileri, bizim kölelerimize verdiğimiz hayattan hiç de iyi olmayan bir hayat içinde, gemilerinde sadece çalışmakla kalmıyor, çarpışıyorlar da. O halde, bizim ellerimize düşmekle, onların durumları daha da mı kötüleşiyor? Hayır, onlar o zaman sadece bir çeşit köleliği bir diğeriyle transfer etmiş oluyorlar. Hattâ diyebilirim ki, bizim verdiğimiz hayat, kendi memleketlerinkinden de iyidir. Çünkü bu insanlar, İslâmiyet güneşinin bütün şaşaasıyle nurlandığı bir ülkeye getiriliyor, ve burada bizim aramızda, hakikî inanışla ülfet peyda etmek ve böylece ebedî ruhlarını kurtarmak imkânını da ellerine geçiriyorlar. O halde, elimizdeki köleleri doğdukları yerlere göndermek, onları ışıklı bir ülkeden karanlıklar diyarına sürmeğe benzemez mi?

Sualimi tekrarlıyorum: Onları ne yapacağız? Bazıları şöyle diyor: onları büyük ülkemizin ıssız köşelerine gönderelim, oralarda istedikleri gibi çalışsınlar, toprağı işlesinler, ve hattâ kendi öz devletlerini bile kursunlar. Fakat şurasını unutuyoruz: onlar, mecbur edilmedikçe, çalışmaya hevesli insanlar olmadıkları gibi, iyi ve istikrarlı bir hükümet kurabilecek zekâdan da yoksundurlar. Hem, böyle bir hükümet kurabilseler dahi, çok geçmeden Arap eşkiyaları onlara saldıracak, ve böylelikle, kendilerini yeni bir kölelik devrinin içinde bulacaklar.

Franklin'in hayalî divan başkanı Hıristiyan kölelerinin Cezayir'de doğdukları yerlerden çok daha imrenilir bir hayat sürdüklerini iddia ederek, "Afrika nutku"na şöyle devam eder:

Halbuki onlar bizim hizmetimizde bulundukları müddetçe, biz onların geçimlerini üzerimize alıyor, ihtiyaçlarını temin ediyor, ve kendilerine hiç de kötü muamele etmiyoruz. Ben onların doğdukları ülkelerdeki işçilerin durumlarını çok iyi biliyorum. Onlar, bizim Hıristiyan kölelerimizden daha kötü gıdalanıyor, daha kötü binalarda yaşıyor, ve daha kötü giyiniyorlar. O halde, Hıristiyan kölelerimizin hayat şartlarını ıslah etmeye hiç lüzum yoktur. Burada, bizim aramızda, güven içinde, yarınlarından endişe etmeden yaşıyorlar. Onları ne askere almak istiyen var, ne de doğdukları ülkelerin diğerlerine karşı giriştikleri harplerde olduğu gibi, dindaşları diğer Hıristiyanların kafaları kesmeğe mecbur eden. Şayet bu dilekçeleriyle huzurumuzu kaçıran bu çılgın dinî yobazlar, kör bir gayretkeşliğin pençesine kapılarak kölelerini azad ediyorlarsa, onla-

rı bu harekete sevkeden sâik insanî duygular ve şefkat hislerinden ziyade, kendi vicdanlarını muazzep eden günahlarıdır. Onlar, kölelerini serbest bırakmakla günahlarından temizleneceklerini, ebediyen lânetlenmekten kurtulacaklarını umuyorlar.

Franklin'in devrinde, daha önceki çağlarda ve günümüzde de olduğu gibi, fikir ve davranışlarının haklı ve yerinde olduğunu ispat etmek istiyenler filozofların eserlerinden, dinî kitaplardan parçalar okur, deliller gösterirdi. Franklin'in hayalî divan başkanı da böyle yaptı. Kölelik hakkındaki tutumunu haklı göstermek için, "Kur'an"dan parçalar okudu:

Kim demiş Kur'an köleliğe cevaz vermiyor diye! Buyurun, bir sureden şu parçaları: "Köle sahipleri, kölelerinize müşfik davranın; köleler, efendilerinize şevk ve sadakatle hizmet ediniz!" Bu sözler onların iddialarını yalanlamıyor mu? Sonra, mukaddes kitabımız kâfirlerin ülkelerini yağma etmeyi men etmemiştir; zira herkesin bildiği bir gerçek şu: Allah, bu dünyayı ve onun bütün nimetlerini, istedikleri gibi kullanmaları için, biz sevgili Müslüman kullarına ihsan etti. Bundan böyle, artık, kölelerimizin azad edilmelerini istiyen bu iğrenç tekliflere kulak asmayalım; çünkü onların dediklerini yaparsak, topraklarımızın ve evlerimizin değerleri azalacak, pek çok vatandaşımızın emlâkinin gelirlerinden istifade etmeleri engellenecektir. Böyle bir hal ise, ülkemizde evrensel hoşnutsuzluk doğuracak, hükümete başkaldırmaları teşvik edecek, devletimiz tehlikeye girecek, ve nihayet cemiyetimiz bir keşmekeşlik içinde yuvarlanıp gidecektir. Bunun içindir ki, ben, âkıl insanlardan oluşmuş bu divanın, gerçek müminlerden müteşekkil bütün bir milletin huzur ve saadetini bir kaç *Erika*'lının akıl ve mantık dışı kaprislerine feda etmek istemeyeceklerine ve bundan böyle onların dilekçelerini reddedeceklerine zerrece şüphe etmiyorum.

Martin'in yazdığına göre divan ittifakla şu kararı verdi:

"Gerçi Hıristiyanların yağma ve köle edilmelerini âmir doktrin âdil bir doktrin olmamakla beraber, devletin yüksek menfaatleri bu teamülün devamını gerekli kılmaktadır. Bundan böyle dilekçe reddedilmiştir."

Ve dilekçe reddedildi.

Benjamin Franklin, ölüm yatağından *Federal Gazette* editörüne gönderdiği mektubunu şöyle bitiriyordu:

Bu neviden davranışların, aynı fikir ve kanaatlere sahip, aynı hislerle dolu insanlarda benzer davranışları husule getireceğinden, bu vakıalara dayanarak, İngiltere parlamentosuna ve diğer icraî ve teşriî organlara gönderilen ve köle ticaretini men etmeğe matuf dilekçelerin de aynı şekilde reddedileceği kehanetinde bulunamayız mı, Mr. Brown?

Devamlı okuyucunuz "Tarihçi"nin en derin hürmetleriyle.

Böylelikle Dr. Benjamin Franklin, ölümünden dört haftadan az bir zaman önce dahi, hayatının son günlerini, şaheser nükte ve istihzalı iğneleriyle, kurulmasında hissesi ve rolü olan Amerikan Birliğini yıkmak potansiyelini taşıyan derin köklü politik bir meselenin halline hasretti.

Parasının büyük bir kısmını hayır işlerine vakfeden, vakıflara bırakan Benjamin Franklin, vasiyetnâmelerinde dahi ne kadar uzak görüşlü olduğunu gösterdi. Doğduğu Boston şehrine 1791 yılından itibaren (ölümünden kısa bir müddet sonra) 5,000 dolar bıraktı. Maamafih, bu paranın getireceği faizler yüz sene biriktirilecekti. Franklin'in 1791 deki 5,000 doları 1891'de hemen hemen 400,000 dolar olmuştu. Paranın bir kısmıyle bir mektep yapıldı, ve 92,000 dolar da ikinci yüzyıl için yatırıldı. 1950 yılında da 92,000 dolar bir milyon dolara yükselmişti "Para parayı doğurur," diyen Franklin ne söylediğini gerçekten biliyordu. Dehası nın çeşitliliği, onu, Leonarda da Vinci'ye en çok yaklaşan bir Amerikan vatandaşı yapmıştı.

Benjamin Franklin'in dinî inanışları kuvvetliydi, Allaha derinden inanıyordu. Ölümünden önce şunları da yazmıştı:

"Ben, efendim, uzun bir hayat yaşadım, ve her geçen gün bana şu büyük hakikatı daha da berrak gösteriyor: İnsanları idare eden Allahtır.... Nasıl bir kırlangıç Allahın emri olmaksızın yere düşmezse, bir devlet de onun yardımı olmaksızın yükselemez."

Öldüğü vakit (17 Nisan, 1790), kendi mezarı için önceden hazırlattığı kitabe, Dr. Benjamin Franklin'in, kendisini,

her şeyden önce bir matbaacı ve müellif olarak gördüğünü hatırlatacaktı:

Matbaacı Benjamin Franklin'in
Cesedi
(Cildinin kumaşı parçalanmış.
Üzerindeki harf ve yaldızları düşmüş,
Eskimiş bir kitap gibi)
Solucanlara yem olmak için burada yatıyor!
Fakat eserin kendisi kaybolmayacak,
Zira inanmış olduğu gibi,
Müellifi tarafından
Hatâları giderilmiş, kusurları düzeltilmiş,
Daha güzel bir baskı altında
Yeniden yayınlanacak!

III

John Randolph ve bazı çağdaşları

Kızgınlık, soğuk ve ruhsuz bir insanı nüktedan yapar, ama onu fakirleştirir de.

Sir Francis Bacon

Bütün benliğini kaplayan bir hiciv cüzzamına yakalanmıştı.

Ben Johnson

Neşe kılık değiştirmiş kederden başka bir şey değildir.

Selma Lagerlof

Franklin'inkiler dışında, onsekizinci asır Amerikan politika hayatında oldukça az nükte görülmekle beraber, bahar yağmurlarını müteakip birdenbire açılan çiçekler gibi, ondokuzuncu asrın ilk yarısında bir çok nüktedan Amerikalılar siyasî sahnede görünmeğe başladı. Bu nüktedan çuvaldızlar listesinin başında şu isimler okunuyor: Henry Clay, John Colhoun, Daniel Webster, John Randolph, Thomas Hart Benton, Davy Crocket ve Sam Houston. Bunların çoğu bilhassa hiciv ve hakaretle karışık nükteleriyle tanınmışlardı.

Amerikan Senatosunun bazı üyeleri, 1960'ların ilk yıllarında, gelmiş geçmiş bütün Amerikan senatörleri arasında en büyükleri olarak şu üç kişiyi göstermişlerdi: Henry Clay, John Colhoun ve Daniel Webster. Clay, çağının en büyük

hatiplerinden biriydi de. Onun, devrinin Cumhurbaşkanı Andrew Jackson'u itham eden nutku (30 Nisan, 1834), ısırıcı hitabetin, hakaretli belâgatin en iyi örneklerinden biri:

Efendim, Cumhurbaşkanının akıl hocaları kimlerse, hem Cumhurbaşkanını hem de kendilerini aldatıyorlar. Onlar zannediyorlar ki, doğrudan doğruya halka hitap etmek, böylelikle Cumhurbaşkanının yaralarını âmmeye teşhir etmekle bütün bir milletin şefkat ve sempati hislerini kendi taraflarına çekecekler, ve neticede Andrew Jackson'un adı hem Senatoyu hem de muhalefeti tamamen yıkmış olacak. Bu insanlar henüz bilmiyorlar, ama yakında öğrenecekler: halkın itimat ve güvenini kaybetmiş bir çek dahi âmmenin tanıdığı yetkili bir şahıs tarafından sık sık ciro edilebilir. Fakat onlar halkın sağduyusu hakkında yanılıyorlar.

Cumhurbaşkanına karşı beslenen itimat ve güvenin temelinden sarsıldığı şu sıralarda, Cumhurbaşkanının canının istediği kimseyi cezalandırmasını, kendisini ölçülemeyecek kızgınlık ve gazaba kaptırmasını ve Anayasayı ayaklar altında ezmesini halkın hoş karşılayacağını sanmakla, bu insanlar, ne kadar vahim bir hataya düştüklerinin farkında değiller.

Şimdi de, Senatör Clay için ne denildiğini okuyalım: "Zâhiren doğru görüneni gerçeğe, mugalata ve safsataları haklıya tercih eden insan." Henry Clay hakkında bu sözleri kim mi söylüyor? Diğer "büyük" senatör John Calhoun.

Bu da Clay'ın, Colhoun için düşündükleri: "Çok fazla dehaya ve çok az sağduyuya sahip... bükülmez, haris, egoistcesine partizan, mahallî bir hain... Ya çıldırarak ölecek veya bir vatan haini olarak asılacak."

Calhoun, Senatodaki bir konuşması sırasında, kendisinin, Clay'in "politika hocası" olmakla gurur duyduğunu söylemesi üzerine, Clay oturduğu yerden başkana hitap etti: "Efendim, ben onu bir köle olarak dahi yanımda bulundurmak istemem."

Henry Clay, John Calhoun ve Daniel Webster aralarında çarpışır, hakaretli kelimelerden oluşmuş kızgın ateşle biribirlerini yakmağa çalışırlarken, Temsilciler Meclisinin

belâgatli üyesi John Quincy Adams,* Webster hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade ediyordu: "Dev zekâlı, kıskanç huylu, doymak bilmezcesine haris, ve kokmuş kalpli bir insan."

Belki, hiç kimsenin "büyük senatörler" listesinde yer almamakla beraber, ısırıcı ve hakaretli söz üstadları arasında herkesin listesinde ilk sırayı işgal eden politikacı, hiç şüphesiz John Randolph'dır. Randolph, Temsilciler Meclisinde iken Edward Livingston adlı bir diğer mebustan şu kelimelerle bahsetmişti: "Şaheser kabiliyetlere sahip, fakat ıslah olunmazcasına dejenere bir insan. Tıpkı ay ışığındaki kokmuş bir palamut gibi—hem parlıyor, hem kokuyor."

Richard Rush'ın Maliye Vekilliğine getirilmesi üzerine, Randolph, şunları söyledi: "Böylesine sıradan, böylesine vasat altı bir kabiliyetin böylesine önemli bir mevki ile mükâfatlandırıldığı tarihin hiç bir çağında görülmedi—hayır, sözümü geri alıyorum: Caligula'nın kendi atını 'konsül' yapması müstesna."**

Hiç bir tarihçi, hiç bir biyografi yazarı, aristokratik bir Virginia ailesinde dünyaya gelen (1773) ve hayret uyandırıcı bir zekâya sahip olan bu adamın muğlâk karakteri-

*John Quincy Adams'ın babası John Adams, Washington'un ardından Amerika'nın ikinci Cumhurbaşkanı oldu (1797-1801). John Quincy Adams da, 1825'te Cumhurbaşkanı seçildi.

**Asıl adı Caius Caesar Germanicus olan Caligula (M.S. 12-41), üç yıl Roma İmparatorluğunun başında bulundu (M.S. 37-40). Çocukluğunda—ki Ren nehri kıyılarında geçmişti—her zaman askerlerinki gibi çizme giydiğinden, kendisine, "Caligula" (Küçük Çizmeler) dendi. Kardeşi Drusus'un ölümü üzerine (M.S. 33) Caligula, ve İmparator Tiberius'un torunu Tibereus Gemellus, Roma tahtına varis durumuna geçtiler. Tibereus'un ölümünden sonra da, ordu, Caligula'yı tahta oturttu. Caligula, kısa bir müddet sonra şiddetli bir hastalığa yakalandı ve delirdiğine inanıldı. Müstebit bir hükümdardı, zulüm ve idam devletin normal işleri arasına girdi.

İşte bu Roma İmparatorunun kendi atını, Roma İmparatorluğu Konseyine ve Roma'daki Papaz Kolejine "üye" tayin ettiği söylenir. Katledilerek öldürüldü.

ni izah edemedi. Amerikan politika sahnesinde otuz beş seneden fazla rol oynamasına rağmen (Temsilciler Meclisi üyesi, Senatör, Rusya elçisi ve diğer hizmetler), aristokratik orijini ve şaheser nüktelerinin, mükemmel eğitiminin, ve tükenmez enerjisinin hakkı olan siyasî tepelere tırmanamadı; ve bugün ismi, kendisinden çok daha az kabiliyetli insanlarla birlikte zikrediliyor.

Hayatta iken onun, iktidarsız olduğu ağızlarda dolaşıyordu. Bu söylentiler ölümünden sonra tıbben de doğrulandı. Kim bilir, John Randolph'ın dünyaya ateş püskürmesinin gerçek sebebi, bu fizikî yetersizliği idi. Gerçekten, Randolph'un, Rhode Island Eyaleti temsilcisi Tristan Burges'e verdiği cevap, bütün benliğini kaplıyan bu hiddet ve husumeti aksettiriyordu:

MR. BURGES: İlâhî Kudret kendi âleminin icabına bakıyor. Ahlâkî ucubeler zürriyet yetiştiremiyorlar. Bu insanlar hiç bir şeye kaadir olmadıklarından, hemcinslerinin çoğalmalarına hizmet edecek kudret kendilerinde mevcut olmadığından, ellerinden, saf, yeşermiş ve mesut her şeye çamur atarak dünyadaki kötülüklerin çoğalmasına vasıta olmaktan başka bir şey gelmiyor. İblis, eğer bir İblis zürriyeti yetiştirebilseydi, yaşadığımız âlem bir "pandemoni"ye* dönmüş olurdu. Yalanlar babasının hiç bir zaman Yalancılar Babası da olamıyacağı beni gerçekten sevindiriyor. Bir Kâinatta Allah'a ve insana bir düşman kâfi.

MR. RANDOLPH: Sen hayvanî bir özelliğinden ötürü iftihar ediyor, böylelikle bir köleyi kendi aşağılık seviyene yükseltiyor, ve bir eşeğin kendinden sınırsızca üstün olabileceğini kabul ediyorsun.

John Randolph'un kendisini kurtaramadığı bu husumet hislerinde, belki, hiç de iyi olmayan sıhhati, veya fazla hayranlık duyduğu ağabeyi Richard'ın gayri meşru bir aşk sonunda dünyaya gelen çocuğunu öldürmesi de büyük roller oynadı. Gerçi onun davranışlarını bir tek sebebe yük-

*İngiliz şairi Milton, bir eserinde, Cehennem'in "başşehri"ne "Pandemonium" (pandemoni) adını verdi. Kelime, "mutlak kargaşalık"ı ifade etmek manâsına kullanılır.

lemek doğru olmasa da, bütün bu faktörler, Amerikan siyasî tarihinin en büyük muhafazakârı ve en parlak Kasandra'sını* yarattı.

Randolph kendisini şöyle tarif etmişti: "Ben bir aristokratım. Adalete âşığım ve eşitlikten nefret ederim." Muhafazakâr inanışlarını ise şu şekilde belirtiyordu: "Değişiklik reform değildir."

John Randolph, gerçekte, "meyva vermiyen hayatını... kontrol edilemiyen huy ve tabiatını" müdrikti; ve Tristan Burges'in de söylediği gibi, "erkekler ondan nefret etti, kadınlar istihfafla bahsetti." John Randolph, maamafih, bütün fizikî ve psikolojik problemlerine rağmen, inandığı prensiplerin tehdit edildiğine kaani olduğu vakit—kim olurlarsa olsunlar—çağının bütün devleriyle (Jefferson, Cumhurbaşkanı; Madison, Cumhurbaşkanı; John Marshall, Yüksek Mahkeme Başkanı; John Quincy Adams, Cumhurbaşkanı; Clay, Calhoun, Webster ve Jackson, Cumhurbaşkanı) cesaretle kılıç şakırdattı.

Kendi ailesinin sloganına (o vakitler tanınmış ailelerin sloganları vardı) Latince, *Fari quae sentiat* (düşündüğünü söyle) sözünü de ekleyen Randolph, hakikaten, hayatı boyunca düşündüklerini söyledi. Kuzeni Thomas Jefferson, Cumhuriyetçi Partinin ilk Cumhurbaşkanı seçildiği vakit, Randolph, onun, Temsilciler Meclisindeki en kuvvetli liderlerinden biri oldu. Politik merdivende zirveye tırmanmak üzereydi ki, büyük bir arazi skandalı Amerika'yı sarsmağa başladı. Bir politikacı olarak Randolph'ın o zaman yapacağı şey, mensubu bulunduğu Cumhuriyetçi Partisi üzerinde toplanan şüpheleri dağıtmağa çalışmak ve liderleri savunmak olacağı yerde, skandala ismi karışan posta vekiline en ağır kelimelerle hücum etti:

> Onun devkârî kolları bir taraftan [Kanada hududunda] Erie gölü kıyılarını kucaklıyor, öte yandan da [Meksika Körfezinde] Mobile Körfezine kadar uzanıyor. Böylelikle, bu doymak belmiyen mideler milyonlarca hektarlık toprakları löpür löpür

*Kasandra, eski Yunan mitolojisinde kendisine hiç inanılmayan kâhine.

yutuyor, hazmediyor.... Sahtekârlık ve düzenbazlık ticaretini perakende yürütmek onların işine gelmiyor, gözünü doyurmuyor, onlar bu sahtekârlık ve dejenereliği gros'la [bir gros, 12 düzüne] alıp satıyorlar. Bilânçolarındaki bir kaç milyonluk eksik veya fazlalığın zerrece tesiri olmuyor. Oyun derinleştikçe, onların heyecan ve zevki de aynı nisbette artmakta.

John Randolph bu sözleriyle dahi tatmin olunmamış, Temsilciler Meclisinin arazi skandalını incelemekle görevlendirdiği ve arasında kendi partisinden üyelerin de bulunduğu komisyona yüklenmişti:

Efendim, İhtilâlin [Amerikan İstiklâl Harbi] yıprattığı er veya onun geride bıraktığı kimsesiz dul karısı veya aç çocukları kapınızı çalıp ekmek istedikleri vakit, ellerine, kimlerin yardım görebileceğine ilişkin kanunu tutuşturuyorsunuz. Komisyon, adaleti, sadece, günahla damgalanmış ve rezaletle pullanmış iddialar için muhafaza ediyor.

Nihayet beklenen gün geldi. Randolph, kuzenine, Cumhurbaşkanı Thomas Jefferson'a da saldırdı: "Müslümanların mukaddes sancaklarının peşinde gittikleri gibi, Contingbury Azizi Thomas'ın* İhtilâlde giydiği eski kırmızı pantolonunun peşinde gidildiği bu sefil ve henüz tamamlanmamış ülkede yaşamak gerçekten çok güç. Eminim ki, Becket'in mâbedini ziyaret edenlerin sayısı dahi Monticello Azizini** tavaf edenlerin sayısından az."

Randolph'un, Massachusetts eyaletinin meşhur Adams ailesine karşı giriştiği hücumlar da aynı nisbette ısırıcı ve gazap dolu idi: "Birinci John hanedanlığının devrilmesinde, mütevazi de olsa, benim de rolüm oldu, ve Allahın izniyle, İkinci John hanedanlığını da devireceğim: "***

*Aziz Thomas Becket, 1118-70, İngiltere Başpiskopusu idi. Kral II. Henry'nin politikasına muhalefet ettiğinden katledildi.

**Cumhurbaşkanı Jefferson Monticello kasabasında doğmuş ve bu kasabada yaşamıştı.

***Randolph'un "Birinci John" diye istihzalı bir dille bahsettiği John Adams—biraz önce belirttiğimiz gibi—Amerika'nın ikinci Cum-

Virginia'lı Randolph'un çuvaldızı John Quincy Adams'ı gerçekten acıtmış olmalı ki, kadîm Romalı şair Ovir'in diliyle cevap verdi:

Yüzü kül renginde, sıska bir vücut, gözler çukurda,
Nefesi yemyeşil, safralı, dilinden zehir akıyor.

Tarih, John Quincy Adams'ın devrilip yerine Andrew Jackson'un getirilmesinde en büyük rolü Virginia'lı Randolph'un oynadığını yazar. Adams ailesi arasından yetişen tarihçi Henry Adams'ın, bu hâdiseden 50 sene sonra dahi, Randolph'dan nefretle bahsetmesi, Massachusetts'in bu tanınmış ailesinin Virginia'lıyı hiç bir zaman affetmediğini gösterir.

Federal hükümetin sınırlarını genişletecek, Washington'un eyaletler aleyhine nüfuzunu arttıracak her teklifin karşısına bir kaya gibi dikilen Randolph, eyaletlerin hakkını bir nutkunda şöyle savundu:

Hür hükümet prensiplerini... biribiri ardından çıkarılan bir sürü kanunlardan fazla tehdit edecek bir şey yoktur. Evet, Efendim, halk kanun yapıcıları ve hâkim ordularından korktuğu kadar hiç bir şeyden korkmuyor.... Hem unutmıyalım ki, Washington'daki büyük imalâthanenin yirmi dört laboratuvarında gece gündüz durmaksızın kanun imâl ediliyor.... Bütün bu avukatlar, hâkimler, ve kanun yapıcıları, ne avukat, ne hâkim ve ne de kanun yapıcıları olan ve olabilmeyi akıllarının uçlarından geçirebilen halk üzerinde dayanılmaz baskı yaratı-

---

hurbaşkanı idi (1797-1801). "İkinci John" ise oğlu John Quincy Adams idi. O da Cumhurbaşkanı oldu (1825-29).

Yine belirttiğimiz gibi, John Quincy Adams'ın da ısırıcı bir dili vardı. Cumhurbaşkanlığına ikinci defa seçilemeyince, bir müddet istirahat ettikten sonra, tekrar politikaya atıldı ve yeniden Temsilciler Meclisine seçildi (1831) ve ölünceye kadar da (1848) mebus olarak hizmet etti. John Quincy Adams'ın, seksenini bulmasına rağmen, emekliye ayrılmayı düşünmemesini tenkit edenler çoktu. Genç bir mebusun tenkitlerini oldukça ileri götürdüğü kendisine iletildiği vakit, bu yaşlı ve kurt politikacı şu cevabı verdi: "O delikanlıya şunu söyleyin: otuz yaşındaki bir eşek, seksen yaşındaki bir insandan daha yaşlıdır."

yor... öyle bir zulüm ki, Avrupa hükümetlerinin uyrukları üzerindeki baskıları, bizimkilere kıyasla sadece biraz daha şiddetli. Eyaletlerin, bazı haklarının bir kısmından feragat etmelerini istemek, bir kadının iffet ve faziletinin bir parçasından feragat etmesini istemekten farksızdır.

Randolph'un şu ince nüktesini anlamak için kısa bir izahat gerekecek. *Wright* bir erkek adıdır, "w" telâffuz edilmez, *right* (rayt) telâffuz edilir; bu kelime ise, "doğru," "haklı" mânasınadır. *Rea* de bir erkek adıdır, *ray* diye söylenir ve bu kelime, yani *ray* kelimesi de "şua" mânasınadır. Gelelim nükteye. Temsilciler Meclisinde Robert Wright ve John Rea adlı iki mebus vardı. Randolph bir gün onlardan şöyle bahsetti: "Bir *Wright* daima yanlıştır, ve bir *Rea* ise her zaman ışıksız."

O yıllarda Martin Van Buren adlı bir politikacı New York eyaletinde siyasî bir "hanedanlık" kurmakla meşguldü. Randolph, onun için şunları söyledi. "[Cumhurbaşkanlığı] hedefine doğru kadife kaplanmış küreklerle ilerleyen adam."

Kendi aleyhinde konuşan biri için söylediği söz de, onun, beşer tabiatını çok iyi anladığını gösteriyor: "Her yerde ileri geri beni mi çekiştiriyor? Hayret! Ben ona hiç bir iyilik yapmadım ki!"

Bir mebusun ölümünden sonra, bir ara seçimiyle Temsilciler Meclisine seçilen yeni bir millet vekili kendisine hücum ettiği vakit, önce cevap vermedi. Fakat bir kaç gün sonra, ölü mebusun yakından ilgilendiği bir kanun teklifi hakkında konuşurken, bu teklifin, "sandalyesi boş kalan" aziz arkadaşının ölümüyle değerinden pek fazla kaybetmiş olduğunu da ilâve etti.

James Madison (1809-17 yıllarında Cumhurbaşkanı idi) Cumhurbaşkanı seçilmesinden önce Amerika'nın, milletler arası ihtilâflarda tarafsız kalması gerektiğine dair bir beyanname yayınlamıştı. Randolph, Madison'un bu bildirisi hakkındaki düşüncelerini şöyle belirtti: "Diğerlerinin donanmalarındaki sekiz yüz gemiye karşı biz, ortaya otuzsekiz kuruşluk bir broşür ile çıkıyoruz." Kentucky temsilcisi Ben Hardin için söyledikleri de şu: "Kırık bir tuğla parçası üzerinde bilenmiş bir bıçak gibi."

Senatör Henry Clay, 1820'lerde Senatoya, Amerika'nın istikbaline tesir edecek ve Amerikan tarihinde "Missouri uzlaşması" diye bilinen pek önemli bu kanun teklifi getirdi. Missouri eyaletindeki siyahî Amerikalıların vatandaşlık haklarıyle ilgili bu teklif, zenci haklarına aleyhtar Randolph'u fazlaca ilgilendirdiğinden, hemen hemen her gün bu teklif aleyhinde konuştu. Bir gün, kürsüde konuşurken, Philomen Beecher adlı bir mebus, "önceki suale geçelim," diyerek onun nutkunu kesmeğe çalışıyordu. Öyle ki, zaman zaman Meclis başkanı dahi, Ohio millet vekili Beecher'e, söz sırasının Virginia'lı centilmende olduğunu hatırlatmak zorunda kalıyordu. Randolph, nihayet dayanamayarak cevap verdi:

"Bay Başkan, Hollanda'da, imkânları sınırlı bir kimse, bir kaç tahta ve deri parçasıyle bir kaç dakika içinde, parmaklarınızla bastığınız vakit, 'ku-ku, ku-ku' sesleri çıkaran bir oyuncak imâl edebilir. Zekâları Hollandalılardan daha kıt olan Ohio'lu seçmenler, çok daha kötü kaliteli malzeme kullanarak öyle bir oyuncak yapmışlar ki, ancak var gücünüzle ve bütün avucunuzla bastığınız vakit sadece şu sesi çıkarabiliyor: 'Önceki suale geçelim, Bay Başkan." Randolph'un bu sözleri Temsilciler Meclisini kahkahalara boğdu, ve Beecher de bir daha Virginia'lı ile kılıç şakırdatmadı.

Tanıdığı insanlara hakaretler savurmaktan zevk duyan Randolph tanımadıklarına da aynı muameleyi etmekten çekinmezdi. Bir gün bir otelin salonunda otururken yanına biri yaklaştı ve dedi ki: "Efendim, bir kaç gün önce evinizin önünden geçerken, sizin gibi bir temsilcimiz bulunduğu için göğsüm kabardı." Adam, her halde, niye içeri buyurmadınız, kabilinden bir cevap beklerken, Randolph şöyle dedi: "Her zaman evimin önünden geçeceğinizi ve her zaman aynı zevki duyacağınızı ümit ederim."

Her yerde ve her devirde bir çok anekdot çağın nüktedanlarına atfedilir. O yıllarda da pek çok nükteli sözün ilk defa Randolph tarafından söylendiği iddia ediliyordu. Bir gün bundan şikâyet etti: "Memlekette her piç nüktenin babası diye beni gösteriyorlar."

Randolph, Senatör Calhoun'un "Harp Şahini" günlerinden sonra onu ne affetti ne de unuttu. Bir gün Senatoda, Calhoun'a şöyle hitap etti: "Bay Başkan! Senatonun yeni Başkanı, ve Birleşik Amerika'nın istikbaldeki Başkanı, yani demek istiyorum ki, Allah bizi böyle bir âfetten korusun!"

Virginia'lı kimseden çekinmiyordu. Amerika'nın ilk Cumhurbaşkanı ve millî kahramanı George Washington'un aleyhinde bile konuştu. Amerika, istiklâline sahip olduktan sonra, İngiltere ile diplomatik münasebetler tesis etmek üzere "Jay Antlaşması" diye bilinen bir antlaşma imzalandı. Müzakerelerin çok hararetli bir safhaya girdiği ve Amerika'da herkesin bu antlaşmadan bahsettiği bir sırada, John Randolph, bir toplantıda kadehini George Washington aleyhine kaldırdı: "George Washington... inşallah Allahın lânetine uğrar." Kimsenin kadehini ağzına götürmediğini görünce, ilâve etti: ...eğer Jay Antlaşmasını imzalarsa."

Virginia eyaletinin en asil ailelerinden birinin çocuğu olduğunu iddia eden Randolph, snob bir insan olduğunu da inkâr etmedi. Ecdadının Kızıl Derili Prenses Pocahontas ve kabile reisi Pawtucket olduğunu söylerdi. Maamafih, herkese hakaret etmekten zevk duyan Randolph, zaman zaman en ağır hakaretlere de maruz kaldı.

Temsilciler Meclisinde Pawtucket kasabasından gelme bir üye vardı: Mebus seçilmeden önce kundura tamirciliği yapardı. Randolph, bir gün ona, Temsilciler Meclisine gelmeden önce kullandığı önlüğünü ne yaptığını sorduğu vakit, mebus şu cevabı verdi: "Küçük küçük parçalara bölerek mokasin ayakkabıları yaptım ve Pocahontas'ın yalın ayak gezen sefil torunlarına dağıttım."

Hakaret yarışında Randolph ile aşık atamamakla beraber, devrin Amerika'sı siyaset sahnesinde aktör rolünü oynayan diğer nükte ve hitabet ustaları da vardı. Texas millet vekili Sam Houston böyle biriydi. Son derece mağrur bir insan olan Sam Houston için Andrew Jackson (daha sonra Cumhurbaşkanı oldu) şunları söyledi: "İşte, terzisinin değil de, Allahın bu hale soktuğu adam." İçkiye ve

zevke düşkündü, karısıyle de nikâhsız yaşadı. İkinci defa evlendikten sonra içkiyi bıraktı, küfretmemeğe karar verdi, ve nedamet getirmiş bir insanın hayatını yaşamağa başladı. Houston, Thomas J. Green adlı bir mebustan şu kelimelerle bahsetti: "Bir köpeğin bütün vasıflarına sahip—sadakati hariç." Mississippi Senatörü Jefferson Davis'i tanıyıp tanımadığı sorulduğu vakit, "Evet, Mr. Davis'i tanırım," cevabını verdi. "Lucifer* kadar muhteris, yılan kadar soğuk bir insan, ve elini sürdüğü bir şeyden de hiç hayır gelmez."

Bir de Missouri Senatörü Thomas Hart Benton vardı. Andrew Jackson'la bir gün Tennessee eyaletinde bir meyhanede yumruk yumruğa kavga etmiş, ve eyaletten dışarı çıkarılmıştı. Sadece bir sene üniversitede okumuştu, fakat öldüğü zaman bir gazete ardından şunları yazdı:

> Senatör Benton, kadîm bir Roma kanunundan veya bir Yunan filozofundan, Virgil'den, *Bin Bir Gece Masalları*'ndan, Heredot ve Sancho Panza'dan, Alman reformistlerinden, Adam Smith'den veya Fenolen ve yahut Hudibras'tan, şirketlerin malî raporlarından, küçük bir kasaba belediye meclisi münakaşalarından veya Anayasa Meclisindeki nutuklardan ve yahut ölü bir Kongre üyesinin çoktan unutulmuş bir nutkundan hayret verici bir çabukluk ve doğrulukla iktibaslar yapabilirdi.

Aynı sözler Randolph, Webster veya Calhoun hakkında da pek âlâ yazılabilirdi. Çünkü o zamanlar Amerikan Kongresi üyeleri, geçtikleri eğitim safhaları bakımından, İngiliz Parlamentosu üyelerinin seviyelerine hemen hemen eşittiler.

Senatör Benton'un kendisi hakkında ne düşündüğünü yine kendi sözlerinden anlıyoruz. Senatör Calhoun'un uzun süren bir hastalık neticesinde 1850'de ölümünden kısa bir müddet öncesine kadar, ona karşı giriştiği hücumlara ara vermedi. Nihayet Calhoun'a hücum etmekten vazgeçtiği vakit de, sebebini Kongrede şöyle anlattı: "Efendim, Ben-

*Lucifer, Hıristiyanların inancına göre, isyankâr meleklerin başı idi; bu suçundan ötürü Cennetten kovuldu. Bugün "şeytan" denince akla o gelir.

ton bugün konuşmayacak; çünkü Ulu Tanrı elini bir kimse üzerine koyduğu vakit, Benton kendi elini çeker." Bir diğer gün de şunları söyledi: "Bay Başkan, ben hiç bir zaman kavga etmem. Fakat, Efendim, bazan savaşırım, ve Efendim, ben savaştığım vakit de, ardından bir cenaze takip eder."

Amerikan Senatosunda her hangi bir teklifin kanunlaşmasını önlemek isteyenlerin ellerindeki en kuvvetli silâh *filibuster* taktiğidir. Temsilciler Meclisinde azamî konuşma müddeti bir saattir; Senatoda ise böyle bir sınırlandırma yoktur. Bundan böyle, Senatoda zaman zaman saatler ve saatlerce konuşulur, konu ile zerrece ilgisi olmayan şeylerden bahsedilir.

Filibuster yapabilmek için istenen tek şey kürsüyü terketmemektir. Eğer hatip kürsüde iken—vaktin gecikmesi ve diğer sebeplerle—oturuma son verilirse (ki hatibin istediği de budur), ertesi oturumda ilk söz hakkı yine aynı şahsındır. Benton, bir defasında dört gün arka arkaya Senatoya hitap etti. Virginia'lı Randolph da, bu nutuk hakkındaki düşüncesini şu kelimelerle belirtti: "1830 Fransız İhtilâlinden bir gün daha uzun sürdü."*

Otuz sene ardı ardına Senatodaki yerini muhafaza eden ilk Amerikan politikacısı olan Benton'un siyasî hayatı şiddetli çarpışmalarla geçti. Muhaliflerinin yaralı ve kanlı terkettiği meydanda daima muzafferdi. Gurur ve sıhhati onu fizikçe olduğu kadar zihnen de kalın-derili yapmıştı. (Cildinin deri gibi oluşu kısmen her gün at kılından yapılmış fırça ile fırçalamasındandı. Çünkü, "efendim, Romalı gladiyatörler de aynı şeyi yaptılar." Fırçanın gerçekten sert olup olmadığı sorulduğu vakit, kahkahalarla cevap verdi: "Elbette, efendim, elbette. Eğer o fırça ile size dokunacak olsaydım, 'öldürüyor!' diye bağırırdınız, efendim.")

**Filibuster* rekorunu, 24-25 Nisan, 1953'te Oregan Senatörü Wayne Morse kırdı. Bir petrol tasarısının kanunlaşmasını önlemek amacıyle, platformu terketmeksizin, 22 saat 26 dakika konuşmuş, hitabesinde İncil'i tamamen okumuş ve bu arada nasıl koktely hazırlanacağını da anlatmıştır. Senatodaki eski rekor, 15 saat 35 dakika idi. Bununla beraber, E. G. Senter adında bir politikacı Texas eyalet senatosunda 1908'de 29 saat konuşmuştur.

Fakat Amerika Birliğini muhafaza uğrunda kendi bölgesine ve mensubu olduğu Demokrat Partiye dahi karşı gelmekten çekinmeyen Benton'un siyasî hayatı sonuna yaklaşıyordu. Kölelik meselesindeki zerrece tâviz vermeyen tutumu onu her geçen gün biraz daha yalnız bıraktı. Fakat yine de parti değiştirmek aklından geçmedi. Whig partisinin küçük politikacıları için şunları söyledi: "Onlar, senede oniki defa doğuran bir tavşanın, gebelik müddeti iki sene süren bir fili anlayamayacakları gibi, beni de anlayamazlar."

Nihayet Missouri Eyaleti Kongresi 1851 Ocağında, eyaletin Birleşik Amerika Senatör namzedi olarak kırkıncı seçim sonunda bir Whig'liyi seçti. (O yıllarda senatör namzetlerini eyalet kongreleri seçiyordu.) Benton'un muhalifleri bayram ediyordu. Mississippi Senatörü Henry Foote, Senatoda şöyle haykırdı: "Eğer esaretin pençeleri altında inlediysek, ve eğer buna senelerce, evet efendim hemen hemen 30 sene tahammül etti isek, artık Allaha şükredebiliriz. Zalim şimdi yerde sürünüyor, ve Roma yeniden hürriyetine kavuştu."

Fakat Benton mağlûbiyeti kabul etmedi. Ertesi yıl, New Orleans *Crescent* gazetesine göre, "muhalifleriyle alay ve hakaret için İngiliz dilindeki bütün kelimeleri yağma ederek" kendini Temsilciler Meclisine seçtirdi. Bununla beraber, Temsilciler Meclisindeki ilk nutku ile kendi siyasî mezarını kazacaktı.

Benton 1854 Meclis seçimini büyük farkla kaybetti, ardından sevgili karısının ölümü kendisini kedere boğdu. Fakat o teslim bayrağını çekmeğe yine hazır değildi; 1855 Senato seçimi için bağımsız namzetliğini koydu, ve kaybetti. Ve nihayet 1856'da 74 yaşında iken son bir çıkış yaparak Missouri valiliği için mücadele etti. Sonraları, oğlu Jessie Benton Fremont, babasının boğaz kanserine yakalandığını açıklamıştı. Halk önünde konuşabilmesi için, önceden, günlerce konuşmaksızın sessiz kalması gerekiyordu, ve buna rağmen konuşurken boğazı yine de kanıyordu. Benton, Whig ve anti-Benton namzetlerine karşı eyalet boyunca iki bin kilometrelik şiddetli bir kampanya yaptı.

Benton mağlup olmuş, fakat kendisini hem sevdiren hem nefret ettiren gururu kendisini terketmemişti. *Thirty Years' View* (Otuz Yılın Görüşü) adlı abidevî eserinin yayınlayıcısı, kaç tane basılmasını istediğini öğrenmek üzere bir adam gönderdiği vakit, mağrur bir eda ile şu cevabı verdi: "Efendim, onu, Birleşik Amerika'daki son sayımdaki aile sayısından kendileri de çıkarabilirler."

Benton'un son sözleri, "Rahatım, hoşnutum," oldu. Çocuklarına bıraktığı pek az para, onun, inandığı yolda tâviz vermeksizin yürüdüğünü bir defa daha göstermişti. Birleşik Amerika Senatosundaki şu sözleri hâlâ unutulmadı:

Ben kesin ve sağlam popüleriteye değer veririm—iyi insanların iyi hareket için besledikleri hürmete. Lâyık olmadan kazanılan ve suç işlemeden kaybedilen köpük popüleriteden nefret ederim.... Otuz senedir senatörüm.... Zaman zaman peşin hükümler neticesinde teşekkül etmiş kanaatlere ve seçmenlerimin ilk düşüncelerine karşı geldim. Fakat bunu yaparken, beni anlayacaklarına ve hareketlerimi hakkaniyet ölçülerine göre değerlendireceklerine daima güven besledim—*ve bu yüzden de hiç bir zaman hayal kırıklığına uğramış değilim.*

Randolph'un karşı geldiği pek çok şeyleri Kentucky Senatörü Henry Clay hararetle savunuyordu. Birincisi bir gün ikincisinden şöyle bahsetti: "Clay'in gözleri Cumhurbaşkanlığına dikili—benimkiler de onun üzerine."

Randolph, statüko'yu muhafaza etmek isteyen onsekizinci asır Virginia centilmenini sembolize ediyor; Clay ise, Amerika'nın, kıtanın batısına doğru sınırsızca genişlemesini ve reform hareketlerini savunuyordu. Tarih, coğrafya ve ekonomi, tabiatıyle, Clay'dan yana idi. Kentucky'li Clay de iyi bir nüktedandı. Bir gün kendisine takdim edilen bir hanım, kendilerinin daha önce tanışmış olmalarına rağmen, Senatörün, kendisinin adını hatırlamadığını belirtince, Clay'in cevabı şu oldu: "Hayır, zira yıllarca önce tanıştırıldığımız vakit, ben, hayran kaldığım güzellik ve başarılarınızın size kendi adınızı değiştirmeğe zorlayacağına emindim." (Clay, bu sözüyle, kadının bir gün evlenerek kocasının adını almış olacağını söylemek istiyordu.)

Clay, maamafih, cazibeli olduğu kadar, haşin de olabiliyordu. Bir gün Senatoda uzun ve cansız bir nutuk irad etmekte olan General Alexander Symth, Clay'e dönerek dedi ki: "Efendim, siz şimdiki nesillere hitap ediyorsunuz, ben ise gelecek nesillere." Clay, oturduğu yerden cevap verdi: "Doğru, ama siz dinleyicilerinizin bu salonda görünmelerine kadar konuşmaya azmetmiş gibisiniz."

Bir diğer gün Massachusetts Senatörü Daniel Webster'le Washington'daki *National Hotel*'de otururlarken önlerinden bir sürü katır geçti. (Kentucky'nin katırları meşhurdur.) Webster, "Bak, Clay," dedi, "senin seçmenlerin geçiyor." Clay cevap verdi: "Her halde Masssachusetts mekteplerinde ders vermeğe gidiyorlar."

Henry Clay'in, John Randolph'un dediği gibi, Cumhurbaşkanlığında gerçekten gözü vardı. Fakat o, bu mevkii ele geçirmek bahasına da olsa, prensiplerinden ayrılmayı düşünmüyordu. Kendisine bu katı tutumunun Cumhurbaşkanlığına mal olacağı hatırlatılınca, kitaplara geçmiş şu mağrur cevabı verdi: "Efendim, düşündüklerim hakkında her şeyi söyleyeceğim ve hiç bir şey için tâviz vermeyeceğim. Cumhurbaşkanı olmaktansa haklı olmayı tercih ederim.

Clay'in kamçısını hissedenler arasında Pennsylvania Senatörü James Buchanan da vardı. (Buchanen, 1857-1861'de Cumhurbaşkanlığı yaptı.) Clay, onu, 1812 de İngilizlere karşı girişilen harpte korkaklıkla itham etmişti. Buchanan ise, Baltimore şehrinin savunmasına koşan birlik arasında kendisinin de bulunduğunu söylüyordu. Senatonun zabıtları, iki senatör arasında şöyle bir konuşma geçtiğini gösteriyor:

MR. BUCHANAN: "Doğru, ben oraya vasıl olmadan önce İngilizler çekilmiş olduklarından, bilfiil çatışmaya katılmadım."

MR. CLAY: "Ama Baltimore doğru yürüdünüz."

MR. BUCHANAN: "Evet, efendim."

MR. CLAY: "Tam teçhizat."

MR. BUNCHANAN: "Evet, tam teçhizatla."

MR. CLAY: "Fakat siz şehre gelmeden İngilizler çekilmişlerdi."

MR. BUCHANAN: "Evet."

MR. CLAY: "Pennsylvania'lı Senatör bize, kendilerinin cesaretle Baltimore'un yardımına koşması neticesinde mi İngilizlerin çekildiğini, yoksa İngilizler çekildikten sonra mı Baltimore'in yardımına koştuklarını lütfen söylerler mi?"

Biribirinden apayrı fikrî kutupları temsil eden Clay ve Randolph'ın sık sık çarpışmaları kadar tabiî bir şey olamazdı. Onların bir gün Washington'un dar bir kaldırımında karşılaştıkları söylenir. Clay, mağrur bir eda ile, "Efendim, ben bir çapkın için kaldırımdan inmem," demiş. Randolph, bunun üzerine, derhal kaldırımdan çamurlu yola inmiş ve demiş ki: "Halbuki ben her zaman inerim." (Bazılarının dediğine bakılırsa, son sözü Clay söyledi.)

Randolph, bir gün hakaret dolu kelimelerle Clay'a hücum edince, ikincisi onu düelloya davet etti. Randolph'un kabul etmesi neticesinde, 8 Nisan, 1826 günü iki hasım politikacı karşı karşıya geldi. (İki taraf da, şahitlik etmesi için Senatör Benton'un bulunmasını istemiş, ve Senatör Benton da, daha sonra fevkalâde bir üslûpla düelloyu anlatmıştı.)

Taraflar yerlerini aldıktan sonra, Randolph'un tabancası vakitsiz patladı, ve Clay de, kahramanca bir eda ile, Randolph'tan, ikinci bir tabanca almasını istedi. Karşılıklı ilk atışta hiç biri isabet kaydetmedi. İkinci atışta, Clay'in kurşunu Randolph'un ceketini delerek geçti. Sıra Randolph'a geldiği vakit, Virginia'lı, kasden Clay'in başı üzerinden havaya ateş etti. Kentuckly'li Clay, bunun üzerine derhal Randolph'a doğru yürüyerek elini sıkmak istediği vakit, Randolph'un ilk sözü şu oldu: "B. Clay, bana bir ceket borcunuz var."

Gerçi Randolph, Andrew Jackson'u desteklemiş ve onun Cumhurbaşkanı seçilmesinde faydalı olmuşsa da, Cumhurbaşkanının eyalet hakları konusundaki görüşleri Randolph unkilere taban tabana zıt olduğundan, er veya geç biribirinden kopmaları mukadderdi. O yıllarda güney eyaletlerinden South Caroline'de isyan çıktı. Cumhurbaşkanı Jackson'un, isyanı bastırmak üzere federal birlikleri gön-

dereceği söylentileri ağızlarda dolaşıyordu. Virginia valisi (ki Randolph'un "adamı" idi), Cumhurbaşkanına bir mektup yazarak, ordu, bir güney eyaleti olan Virgina'dan geçmek istediği takdirde, birliklerin, kendisinin (valinin) ölmüş vücudü üzerinden yürüyerek geçmek zorunda kalacaklarını söyledi. (Vali, bu sözüyle sonuna kadar çarpışacağını imâ etmek istiyordu.) Cumhurbaşkanı Jackson, valiye gönderdiği mektupda şunları yazdı:

"Eğer Birleşik Amerika ordusu birliklerinin Güney Carolina'ya gitmesine lüzum ihtiyaç hissedilirse, ordunun başında, Başkumandan sıfatiyle ben bulunacağım. Onları en kısa yoldan yürütmek vazifem olacaktır. Pek muhtemeldir ki, ordu, Virginia'dan geçecektir. Bundan böyle, siz eyaletin Valisi olarak, birliklerin kendi ölmüş vücudunuz üzerinden geçmesini lüzumlu kılacak olursanız, iki kulağınızın daha önce benim tarafımdan kesilip götürüldüğü anlaşılacaktır."

New York'un kurnaz politikacısı Van Buren (ki sonraları Cumhurbaşkanı oldu: 1847-1851), Cumhurbaşkanı Jacson ile Senatör Randolph arasındaki farklı görüşleri iyi sezdiğinden, Virginia'lının Rusya'ya elçi gönderilmesinde aracılık etti. Randolph, Rusya'da pek fazla kalamadı, hastalandı, ve Amerika'ya döndü.

John Randolph, 1833 senesinde Philadephia'da ölümü beklerken (veremdi), kendisi gibi şahaser kabiliyetlere sahip birinin, "bir şey için"den ziyade, daima "bir şeye karşı" savaşmanın kendisine ne kazandırdığını belki de düşünüyordu. Öte yandan, ihtimal ki, bir nutkundaki şu sözlerini de hatırladı: "Hayat, hayatın yüklediği vazifeler kadar önemli değildir."

IV

Benjamin Disraeli

Gerçek bir nükte çok defa, düşünülen, fakat hiç bir zaman gerektiği gibi ifade edilemiyen hal ve durumları, gönlümüze göre giyindirip kuşandırmaktır.

Alexander Pope

Hiciv bir testere gibi değil, kılıç gibi olmalı; kesmeli—parçalamamalı.

Jonathan Swift

Nükte eğitim görmüş küstahlıktır.

Aristo

Amerikan politika sahnesinde ondokuzuncu asrın ilk yarısında, gördüğümüz gibi, başarılı bir hayli nükte ve hiciv üstadları göründü. Fakat onların sahneyi terketmesiyle, nükte yoluyla politika merdiveninde tırmanmak istiyenlerin sayısı hissedilir şekilde azaldığından yerleri boş kaldı. Diğer taraftan, İngiltere Parlamentosunda ise, nükteden çuvaldızlar, onyedinci asırdan itibaren İngiliz politikasının âdeta organik bir parçası halini aldı ve günümüze kadar uzandılar. Muhterem İngiliz "centilmen"leri biribirlerini, derinden dişleyen nüktelerle, hakaret dolu sözlerle, devamlıca hoşlamaktan daima zevk duydular. Maamafih, böylesine hakaretli hücumları en iyi başaran İngilizler arasında dahi, Irlandalı şampiyonlarla aşık atabilecekler pek görülmedi.

Buyurun, Daniel O'Conner'in, 1835 te Dublin'de bir işçi sendikası kongresinde, o çağların İngiliz politik sahnesinde süratle parlamağa başlıyan Benjamin Disraeli hakkındaki sözlerini okuyalım (O'Conner'in Disraeli'nin adını "D' Israili" şeklinde heceliyerek de hicvettiğine dikkatinizi çekmek isterim):

...O halde ben D'Israeli'nin bir Yahudi hafidi olduğunu söylerken onu lekelemeyi aklımdan bile geçirmediğim besbelli. Yahudiler bir vakitler Allahın sevgili kulları idiler. Fakat, onların arasında da habis ve sefil insanlar vardı; ve şuna kimsenin şüphesi olmasın ki, D'Israeli'nin atası bu habis ve sefil insanlardan biriydi. [Kahkahalar] O, günah ve suçlarına tövbe etmediği, nedamet duymadığı için, çarmıha gerilerek öldürülen hırsızın bütün vasıflarını da taşıyor. [Kahkahalar]. Ve ben artık o sefil hırsızın adının da D'Israeli olduğundan şüphe etmiyorum. [Kahkahalar]. Evet, D'Israeli bu sefil hırsızın sülâlesinden geldi. Şimdi, onun kimliğini böylece tayin ettiğimize göre, çarmıha gerilerek öldürülen o dinsiz imansız dilenciyi dahi ben artık affediyorum. [Sürekli ve sesli alkışlar, kahkahalar].

Gerçi, O'Conner'in hücumu zalimce idi, ama onun kışkırtılmadığını hiç de iddia edemeyiz. Disraeli, Radikal partinin namzedi sıfatıyle üç defa mebus seçimlerine katılmış, ve muayyen bir kısım halkın reylerini temin için de Irlandalı bu politik kışkırtıcı ve ünlü hatip O'Conner'den tavsiye mektubu almıştı.

Disraeli, Sheridan gibi, politika hayatı boyunca partili bir insan olarak kalmanın güçlüklerini idrak etmekle beraber, gözlerini diktiği zirveye bir radikal olarak erişemiyeceğini anlamış, iki büyük partiden (*Tory*, muhafazakâr veya *Whig*, liberal) birine intisap etmekten başka çare kalmadığını görmüştü. Böylece, kendisini üç defa desteklemiş Radikallerden ayrılarak Muhafazakâr partiye katılmış, ve bu partinin namzedi olarak da kendisine Parlamentoda bir sandalye temin etmeğe muvaffak olmuştu. Seçim mücadelesi sırasında da O'Conner'den "hain" diye bahsetmesi, alev püsküren ağızlı Irlandalının hışmına uğraması için yeterli idi.

O'Conner'la kılıç şakırdatmak, gerçekten, her babayiğidin harcı değildi. Devrin tanınmış şahsiyetlerinden Sidney Smith, "O'Conner'la alış-veriş yapmanın tek yolu, onu, dimdik bir şekilde daracağına asıp altında bir heykel dikmektir," demişti.

Tory partisi, umumiyetle, toprak sahibi aristokratlardan oluşmuştu; hanedanlık ve kiliseye en fazla sadakat gösteren onlardı. *Whig*'liler ise, genellikle, iş ve şehir hayatını temsil eden aristokratlardı.

Muhafazakâr partiye, "Muhafazakâr bir hükümet teşkilâtlanmış bir riyakârlıktır," diye hücum eden Disraeli'nin siyasi kaderini bu partiye bağlaması, pek üstün vasıflara sahip bu adamın hayatındaki gerçek çelişkilerden sadece bir tanesi. Tarihçi ve psikologlar onun hayatını tetkik ederlerken bu tenakuzlar üzerinde de dururlar. Gerçekten, tezadlarla dolu bir hayattı bu. Yahudi asıllı olmasına rağmen Hıristiyanlığı kucaklamıştı. Yeni dinini tamamen benimsemekle kalmamış, bir vakitler "ölü bir mitoloji" diye vasıflandırdığı Anglikan kilisesinin müdafaa görevini de yüklenmişti. Hayatının anlaşılmıyan bir diğer tarafı da, kitap ve nutukları skeptik vecizelerle dolu bu sinikal romancı, bu merhametsiz politikacı, "Ben bir kadının evlenmesi gerektiğine her zaman inanıyorum—ve bir erkeğin ise hiç bir zaman," demesine rağmen, nasıl oluyor da, kendinden onbeş yaş büyük bir kadınla evleniyor, ve hayatının sonuna kadar hakikaten son derece anlayışlı, müşfik ve mesut bir aile kurabiliyordu!

Disraeli, O'Conner'in Dublin nutkuna cevap verdi, ve hem onu hem de oğlunu düelloya davet etti. (O'Conner, daha önce birini bir düelloda öldürmüştü.) Teklif kabul edilmeyince, Disraeli, bir nutkunda O'Conner'e hücum etmekle yetinmedi, *The Times* gazetesinin "okuyucu mektupları" sütununa şu mektubu gönderdi:

"O [O'Conner], cesarete lüzum hissettirmeyecek her suçu irtikap etti. Doğru, ben bir Yahudiyim, ve muhterem centilmenin ecdadı, kimsenin bilmediği bir adada [Irlanda] vahşi bir hayat sürerken, benimkiler Süleyman'ın mâbedinde dini liderlerdiler."

Bir Yahudi ailesinde dünyaya gelen Disraeli (1804), on iki yaşındayken Anglikan kilisesinde vaftiz edildi. Babası agnostik (Allahın mevcudiyetinin bilinemiyeceğine inanan felsefe mensupları) bir insandı. Mensubu olduğu Havrada, bekçi olarak hizmet etmeyi reddedince, havra yöneticileri kendisinden 40 sterling ceza istemişler, ve o da bunun üzerine havra ile bütün ilişkilerini kesmişti. Hıristiyan bir dostunun teşvikiyle de oğlunu kilisede vaftiz ettirdi.

Disraeli, Sheridan gibi, mektepten nefret etti: "Mektebin en bedbaht öğrencisi bendim. Mektepten, gençlik çağımın bu karanlık yıllarında, dünyadan nefret ettiğimden de fazla nefret ettim." Yahudi asıllı olduğu için küçük Disraeli'nin, mektep arkadaşlarının alay ve hicivlerine maruz kaldığından şüphe edilemez; çünkü gizlice boks dersleri aldı, ve ondan sonra da, kendisine yöneltilen hakaretlere yumruğuyla cevap verdi.

Disraeli, ilk mektebi bitirdikten sonra resmî eğitimine devam etmedi. Bu, maamafih, kendi kendini yetiştirerek avukatlık imtihanını kazanmasına engel teşkil edemezdi. Ne var ki, yirmi bir yaşında iken, "bir avukat olamıyacağıma karar verdim." Avukatlık mesleğini şöyle tarif ediyordu: "Mütemadiyen aşikâr üzerinde duran, daima belirliyi izah etmeye çalışan, durmaksızın herkesin bildiğini söylemekte ısrar eden meslek." Daha sonra matbaacılık yaptı, ve burada da başarısızlığa uğrayınca roman yazmaya başladı. Artık kendine uygun bir "meslek" bulmuştu; kısa bir zaman sonra devrinin en başarılık müelliflerinden biri oldu. Buna rağmen, kitaplar hakkında da sinikal bir görüşü vardı: "Kitaplar öldürücüdür. Kitaplar beşer ırkının lânetleridir. Mevcut kitapların onda-dokuzu saçmadır, ve okunabilecek kitaplar da bu saçmalığı ispat edenleridir." Başka bir zaman, "Kitap okumayı arzu ettiğim vakit, öğrenmek istediğim konu hakkında kitap yazarım," dedi.

Romanlarından birinde kahramanına, "Ben kötü şarabı tercih ederim," dedirtir. "İnsan iyi şaraptan bıkıyor." Yine kendisinin, "Başarıya ulaşıncaya kadar herkesin kibirli olmağa hakkı vardır," sözüne sadık kalarak, gençli-

ğinde, giyinişi ve hareketleriyle takındığı yapmacık tavırlar romanlarının hayalî karakterlerininkileri de geçti. Cebelitarık Boğazını geçerken izlenimlerini şöyle anlatıyordu: "Ben bu boğazı iki defa, iki ayrı bastonla geçen insan olarak şöhrete ulaştım—Sabah başka bir bastonla, akşam başka bir bastonla.... Bu sihirli değneklerin gerçekten şaheser tesirleri oluyor. Ayrıca, bastonumun bile son derece kıskandığı bir yelpazem de var."

Cebelitarık'tan Malta'ya geçen Disraeli şunları yazdı: "İnsanları idare edebilmek için ya onlardan daha başarılı olmak gerekir, veya onlardan nefret etmek.... Burada yapmacık hareketler, nükteden de tesirli oluyor. Dün tenis kortunda, yabancılar arasında tribünlerden oyunu seyrederken, top hafifçe bana çarptı ve ayaklarımın ucuna düştü. Topu yerden aldım, ve bulunduğu yerde kaskatı duran silâhlı inzibat erine, hayatımda hiç top atmadığımı söyleyerek uzattım, ve topu sahaya fırlatmasını rica ettim. Bu vaka bugün bütün subay kulüplerinde muhavere mevzuu oldu."

Bu yapmacık hareketler, Disraeli için bugünkü deyişiyle, bir çeşit "halkla-münasebet" yerine geçiyordu. Bununla beraber, onun bu neviden hareketleri daha ziyade düşman kazanmasına yol açtı ve "o Allahın belâsı küstah Yahudi çocuğu" bir daha subay kulüplerine davet edilmedi.

Giyinişinde ve saçlarını tarayışındaki ifratı, ve nükteleri Disraeli'nin Londra sosyetesinde tanınmasına ve kendisinden bahsedilmesine vesile olduysa da, aleyhinde söylenenler arasında senelerce peşini bırakmıyanları ve siyasî sahnede ilerleyişini geciktirenleri de vardı.

Parlamentoya seçilmeyi arzu ettiği ilk yıllarda, Disraeli, Radikal partinin bir namzedi olarak, Muhafazakâr ve *Whig* partililer aleyhinde şunları söylüyordu:

"Ben, karşınıza, hiç bir partiye mensup olmıyan biri olarak çıkıyorum.... İngilizler, politik sloganlardan, *Whig* ve *Tory* partililerin yanıltıcı ve şaşırtıcı sloganlarından kendinizi uzak tutunuz. Büyük ve millî bir parti kurunuz. İngiltere'yi, yaklaşmakta olan tehlikeden ancak böyle bir parti kurtarabilir."

Kendisini kıyafet değiştirmiş bir Muhafazakâr olmakla

itham edenlere şu cevabı verdi: "Kıyafet değiştirmiş bir Muhafazakâra en yakın partili, iktidara geçmiş [Liberal] *Whig*'tir."

Conisby adlı romanında tipik bir politikacı şu görüşleri ileri sürer:

Taper, "Ben dinin lüzumunu müdafaa edenlerle tamamen hemfikirim," dedi. "Çünkü, bu hiç bir şey ifade etmez. İnsanlar başarılı oldukları takdirde, dinin, ticaretimize zerrece zararı dokunmaz."

Taper, "Benim anlayışıma göre, 'Sıhhatli bir Muhafazakâr hükümet' şöyledir," dedi. "*Whig* ölçülerine göre yaratılmış Muhafazakârların kurduğu bir hükümet."

İşte bu sinikal adam Muhafazakâr partiyi tamamen değiştirecek, onun en sadık bir hizmetkârı olarak, İngiltere'nin ilk modern parti teşkilâtını kuracaktı. Tıpkı Sheridan gibi, partilere tiksinti duyarak siyasî hayata atılan bu adam, daha sonra Churchill'in de yaptığı gibi, partisini dahi değiştirecekti. İlk romanlarından *Vivian Gray*'de şunları yazdı: "Bir siyasî partinin irtikâp edemiyeceği kötülük ve hıyanet olamaz." "Siyasî dönek" Disraeli, siyasî dönekler hakkında şöyle diyordu: "Belki dinî dönekler dışında, siyasî dönekler kadar arkalarından koşulan insan yoktur."

Bir seçim nutkundaki sözleri, politikacıların düşünce ve kanaatlerini apaçık belirtiyor: "Efendiler, reylerinizi istemek üzere siz seçmenler karşısına çıkan namzetlerin hepsi, zerrece şüpheniz olmasın, çeşitli duygu ve etkiler altında bu işi yapıyorlar. Ben de, bu neviden hislerle karşınıza çıktığımı itiraf edeyim. Bu hislerimin neler olduğunu sizlere de söyliyeyim: Ben şöhrete aşığım. Halk arasında itibar kazanmak, memleketin gözleri üzerime dikilmiş olarak yaşamak en büyük emelimdir; ve benim gibi, hayata zorluklarla başlayan bir kimsenin böyle yüce gayeler peşinde koşabilmesi de gerçekten ne şaheser bir şey!"

Disraeli, hiç bir partiye mensup olmadan, parti disiplini altına girmeden şöhrete ulaşılamıyacağını biliyordu. Sheridan, partisinin disiplini altına girmek istememiş ve bunun için hakkı olan liderlik mevkiine yükselememişti. Disraeli, aynı başlangıç noktasından hareketle, bir defa ka-

rar verip *Tory* (Muhafazakâr) partisine intisap ettikten sonra, kendisini disiplin altına sokmasını bildi.

Benjamin Disraeli, Avrupa'dan gelen kozmopolitlik ve liberalizm akımına karşı İngiliz yaşayışının savunucusu sıfatiyle ortaya çıktı. Muhafazakâr partiye mal edeceği politik programda, "İngiliz centilmenleri," toprak sahibi aristokrasi, ve 1867 de kendi getirdiği reform kanunu ile geniş haklar tanıdığı şehirlerdeki yeni işçi sınıfı ile ittifak kurmak istedi ve oldukça da başarılı oldu.

Bir nutkunda muhafazakârlıktan ne anladığını şöyle ifade ediyordu:

İngiliz cemiyetinin temeli Eşitliğe dayanır. Fakat burada şu farkı gözden uzak tutmamak gerek: iki çeşit eşitlik vardır; eşitlik vardır, her şeyi, herkesi aynı düzeye indirir ve yıkar; ve eşitlik vardır, yükseltir ve yüceltir. İngiliz kanunlarına hayat veren bu ikinci eşitliktir, bu ulvî, bu ilâhî eşitlik. Birinci tür eşitlik bayağıdır, dünyevîdir—insanı diğerleri önünde iki büklüm ettiren bir bayağılık. Bu eşitlik kimsenin imtiyazlı mevkie yükselmesini istemez. İngiliz eşitliğinin esası ise, herkesin imtiyazlı mevkie yükselebilmesidir. Böylelikle, Kralımızın en sefil uyruğu dahi büyük ve önemli imtiyazları eline geçirebilme hakkına sahiptir. Bir İngiliz, ne kadar mütevazi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelirse gelsin, kaderinde ister sapan koşmak ister tezgâh başında oturmak bulunsun, bütün mirasların en asiline, vatandaşlık haklarına sahip olma asaletiyle dünyaya gelir: hür olarak dünyaya gelir, hukukî haklarına sahip olarak dünyaya gelir, mülk edinme hakkına sahip olarak dünyaya gelir. Onun erişemiyeceğini düşündüğü bir mevki yoktur; hizmet etmeğe mecbur olduğu efendileri yoktur; kanunları çiğneyip kendisini vatandaşlık haklarından mahrum ederek hapsedecek hâkimler yoktur.

İngiliz vatandaşının elindeki bu hak ve imtiyazlar, Kral, Lordlar ve Avam Kamarası kadar değerlidir; ve ancak teorik ve pratik hürriyet prensiplerine göre yetiştirilmiş bir millet bu enstitüleri muhafaza edebilir. İngiliz eşıtliği vatandaşına yükselebileceğini söyler; Fransız eşitliği ondan kendi kendini küçültmesini ister. İngiltere'de vatandaştan bir hürmet ve ilham kaynağı olması istenir; Fransa'da ise halkın kıskançlık veya alay hislerini üzerinde toplamaması için dikkatli davranması.

İngiltere kanunları vatandaşına, kendisinde kütleler üzerine çıkabilecek kabiliyet varsa, bunu kullanabilmesi için, kanunlar önünde eşit olduğunu söyler; Fransız kanunları, vatandaşlarına, diğerlerinin yükselebilmelerine engel olabilmeleri için eşitlik sağlar. İngiliz eşitliği, her vatandaşın yükselme arzu ve hırslarını devletin devamlılığı ile birleştiren bir eşitliktir; Fransız eşitliği ise, vatandaşları fertlere irca etmek suretiyle devleti bir cemiyet halinde tezlil eden [haysiyet kırıcı] bir eşitlik. İngiliz eşitliği vatandaşları rasyonellik [makuliyet] ve muhayyile kudretlerinin birleştirilmesiyle yönetir; Fransız eşitliği ise, kendini çıplak hülyalara kaptıran, muhayyile ve makuliyeti reddeden bir eşitlik.

İngiltere anayasası sadece beşerî tabiat üzerine elimizdeki derin bilgiye göre değil, fakat İngiltere'nin beşerî tabiatı üzerine de kurulmuştur; Fransız anayasası, sadece beşer tabiatı üzerindeki derin bilgisizlik üzerine değil, Fransız beşerî tabiatı üzerindeki derin bilgiyi de göz önünde tutmıyan bir anayasadır. Bundan böyle, İngiltere'deki ihtilâllerimiz vâsi ve şiddetli olursa da, sonunda Anayasamız, daha sağlam ve canlı bir şekilde yerine oturur; Fransa'da ise, bir isyan hükümeti altüst eder. Bunun neticesinde, yarım asır süren bir siyasî tecrübeden sonra, en entellektüel beşer ırklarından biri, millet olabilme vasfını kaybetti; anarşiden, hiç de parlak olmıyan bir despotizme kayarak inandığı bütün prensipleri reddetti, uğrunda mücadele ettiği bütün inanışları çiğnedi.

İngiliz muhafazakârlığının başlıca temel direklerinden Disraeli, "İngiliz halkı" üzerinde değil, "İngiliz milleti" üzerinde duruyordu:

"Halk" deyimi tam bir saçmalıktır; politik bir terim değildir. Halk bir cins yaratıktır; medeni bir topluluk ise bir millettir. Bir millet bir sanat eseridir—zamanın yarattığı bir sanat eseri. Bir millet tedrici bir şekilde muhtelif tesirlerin nüfuzu altında yaratılır. O insanların kurdukları ilk teşkilâtlar, iklim, toprak, din, kanunlar, örf ve âdetler, gelenekler, tarihindeki fevkalâde tesadüfler ve vakalar, en parlak vatandaşlarının örnek hareketleri milletlerin yaratılmasında rol oynar. Bu tesir ve nüfuzlar millî şuur ve aklı yaratır ve asırlar süren bir tekâmül neticesinde de yüksek bir medeniyet kurulur. Eğer bu faktörlerin tesir ve nüfuzlarıyle vücut bulan politik enstitüleri—ki her biri kendi kendilerini harekete getiren makine-

lerdir—tahrip ettiğiniz takdirde, bir milleti de yıkmış olursunuz Anarşi ve çözülme ânındaki bir millet de artık halk haline gelmiştir. Bu halk da, anarşi ve çözülmenin getireceği bütün sefaleti yaşadıktan sonra tekrar kendisine bir cemiyet kurar.

Disraeli'nin Parlamentodaki ilk nutku âdeta felâket idi. Radikaller, bilhassa O'Conner'in Parlamentodaki adamları sözlerini kesiyor, bağırıyor, ıslık çalıyorlardı. Nutkun, gerçekten kâhince olan son kısımları hariç, hemen hemen ne bir tek kelimesi işidildi ne de bu sözler zapta geçti: "Pek âlâ, efendim, gerçi şimdi yerime oturuyorum, ama gün gelecek, ve siz beni *dinliyeceksiniz.*"

Kimsenin işitmemesine, kimsenin bir şey anlamamasına rağmen, Disraeli'nin bu nutku, bir bakıma, başarı da sayılabilir. Mebusların Parlamentodaki ilk nutukları çok defa kısadır, sönüktür, ve nazikçe alkışlandıktan sonra, unutulur gider. Fakat, oyunu kaidelerine göre oynamaya tutkun İngilizler, Disraeli'nin, her şeye rağmen cesaretini kaybetmemesini hayranlıkla karşıladı, ona sempati duydular. O'Conner'in muavini Sheil bile şunları söylemekten kendini alamadı: "Eğer hitabet sanatının ruhu bir insanda mevcut ise, o ruh bu adamın içindeydi. Onun, Parlamentonun en iyi hatiplerinden biri olmasını hiç bir şey engelleyemez."

Disraeli'nin kendik-güveni zamanla arttı, hitabeleri dinlenmeye başlandı. Bu arada, siyasî partiler hakkında önceleri beslediği düşünce ve kanaatler değişikliğe uğruyordu. O yıllarda büyük çiftlik sahipleri, Muhafazakârlar, Parlamentodan "Corn Laws" (Mısır Kanunları) çıkarılması için şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdi. Böylelikle, hariçten ithal edilecek hububata yüksek gümrük vergileri konacak, ve çiftlik sahiplerinin gelirleri de artacaktı.

Whig partisi mensupları ise serbest ticaretin veya pek az gümrük vergisi taraftarı idiler. Onlar diyorlardı ki: işçiler yiyeceklerini daha ucuza temin ettikleri takdirde, *Whig*'li patronlar fabrikalarının yürütülmesi için luzumlu ham maddeleri ülkeye daha ucuza sokacak, böylece işçi ücretlerinin azaltılmasıyle beraber ihraç mallarının fiyatları da artacak.

Gümrük duvarlarının indirilerek serbest ticaretin teşvik edilmesi Disraeli'den önce de temel meselelerden biriydi, ve günümüzde de her ülkeyi meşgul eden ana davalardan biri. Genç Winston Churchill'i partisinden istifa ettiren sebep de bu Mısır Kanunları olmuştu. Muhafazakâr lider Joseph Chamberlain, bir gün Parlamentoda koruyucu iktisadî politikayı ve yüksek gümrük duvarlarını savunurken, Churchill, Muhafazakâr sıralarındaki yerinden kalktı, karşı tarafa yürüdü ve Liberaller arasına oturdu.

Disraeli'nin Parlamentodaki ilk yıllarında Muhafazakâr lider Sir Robert Peel idi. *Whig*'liler iktidarda ve kandi partisi muhalefette iken, Sir Robert, zerrece taviz vermeyen bir koruyucu idi. Partisi ezici bir çoğunlukla iktidara geçip kendisi de başvekillik koltuğuna oturduğu vakit, önceki kanaatlerini—samimi olarak—değiştirdi. Partisinin diğer mebuslarının da bu yeni prensiplerini kabulleneceklerini umdu. Disraeli, Peel'in yön değiştirmesi üzerine Parlamentoda şunları söyledi:

Biz gerçi, yumuşatılmış ticarî prensiplerin hayranıyız. Bununla beraber, politik prensiplerin gevşetilmesinin son derece tehlikeli neticeler husule getireceğini de belirtmeliyiz. Bundan böyle, benim tavsiyem—serbest ticaret hakkındaki düşüncelerimiz ne olursa olsun—serbest politikanın Parlamentoya sokulmasına muhalefet olmalıdır. Herkes, kim olursa olsun, yanlış veya doğru, kendisini yükselten prensiplere sarılarak aramıza çıksın.... Bunun içindir ki, büyük bir şahsiyet fikir değiştirdiği için onu alkışlamayalım, ve onunla birlikte, kendi şahsî fikirlerimizi de değiştirerek, onun arzu ettiği siyasî mükâfatı kendisine vermeyelim. Hepsinin üstünde, partiler arasındaki bariz ayrılış noktalarını muhafaza edelim. Unutmıyalım ki, âmme hizmetindeki insanların faziletli ve Parlamentonun kuvvetli ve tesirli olabilmesi, partimizin tutumu ne olursa olsun, kendi şahsî bağımsızlığımızı korumakla mümkündür.

Böylece, bir partinin ilân ettiği prensipleri terkedip terk edemeyeceği meselesi yüzünden, Muhafazakâr partinin önemsiz ve sevilmeyen bir üyesi, Benjamin Disraeli, İngil-

tere'nin en kuvvetli adamı, Başvekil Sir Robert Peel'i yıkacak ilk yumruğu indirmiş oldu.

Disraeli'nin nüktelerindeki parlaklık, siyasî hayatının hiç bir devrinde, Başvekil Peel'e yöneltilmiş hücumlarında göründüğü kadar belli olmamıştı. Peel, politik kudretin zirvesine erişmişti; sadece muhalefete değil, kendi partisinin huysuz ve inatçı üyelerine de haşin davranıyor, kırbaç sallıyordu. Bundan böyle, Disraeli, "Muhterem Baron, nefsinde beslediği nezaketi sadece kendini destekleyenlere gösteriyor," dediği vakit, Muhafazakâr mebuslar kahkahalarını tutamadı. Peel, soğukkanlılığını kaybettiği vakit Disraeli dedi ki: "...popüler bir mecliste, zaman zaman haşin bir centilmenin rolünü oynamak lüzumludur." Daha sonra, Muhafazakâr üyelerden, liderlerinin yapmacık hisleri karşısında dehşete kapılmamalarını istiyor, ve Başvekile de, fikirleri, husumetle değil dostça karşılamasını tavsiye ediyordu. Sabrı tükenen Peel nihayet ayağa kalktı, ve bu eşek arısını tamamen yok etmek niyetinde olduğunu açıkça belirterek dedi ki:

"O, Kamaraya, içimdeki kızgınlığın tamamen yapmacık olduğunu söylemek hakkını kendinde buluyor... bilâkis, onun hakkını vereceğim; ben kendilerinin kızgınlık hisleri duymalarında... tamamiyle samimi olduğuna inanıyorum. Muhterem centilmen, düşmanca bir teklifi desteklemekte tamamen serbesttir, fakat bunu dostane hislerle yaptığını söylemesin:

"Sen bana samimi, dürüst ve erkekçe bir düşman ver,
Cesur olsun—belki onun yumruklarına cevap verebilirim!
Fakat Allahım, gönderebileceğin bütün âfetler arasında,
Kurtar beni, kurtar beni, samimi arkadaştan."

Başvekil Peel, bu sözleriyle, politik hayatının tamir edilmiyecek büyük bir hatasını işliyordu. George Canning adlı mebus-şairin sözlerini iktibas etmesi büyük bir hata idi. Canning, bir vakitler Peel'in arkadaşı idi. Fakat Peel, İngiliz Katoliklerinin hakları konusunda Canning'e karşı şiddetli bir savaş açmış—ve Canning'in ölümünden sonra da onun fikirlerini benimsemişti! Disraeli, Peel'in bu hücumuna o gün cevap vermedi. İyice hazırlandıktan sonra, niha-

yet, Peel'in *Whig* partisinin prensiplerini kucaklamasını şu sözlerle kınadı:

Muhterem centilmen, *Whig*'lileri banyo alırken yakaladı, ve onların elbiselerini alarak kaçtı; onları liberal durumlarını saklayamayacak şekilde çırılçıplak bıraktı. Ne var ki, şimdi kendileri, bu liberal kisveye bürünerek su katılmamış, çekirdeğine kadar bir Muhafazakâr olarak karşımıza çıkıyorlar.

Disraeli'nin bu sözleri, Peel hariç, bütün Parlamento tarafından kahkaha ve alkışlarla karşılandı. Disraeli sözlerine şöyle devam etti:

Eğer, Muhterem Centilmen, sağ kanadındaki bir üyeyi azarlamayı kendi şahsî menfaatlerine uygun görüyorsa, belki biz bunu hak ettik. Yalnız, Muhterem Centilmen, muarızlarını küçük düşürmek için çabalamayı bırakıp, sadece iktibasa dayanırsa eline, daha güvenilir bir silâh geçirmiş olur.

Muhterem Centilmen, böyle bir tartışmada, büyük bir ismin kalkanına sığınmanın, ismin yaratacağı tesirin, elektrikî tesirin değerini iyi biliyor. Kendileri, büyüklük payesine erişmemiş bir yazarın sözlerini hiç bir zaman, sevilmiyen bir yazarın sözlerini de bazan ağzına almazlar. [Disraeli burada biraz durakladı, Parlamento yumruğun inmesini bekledi.] Meselâ, Canning. Canning, eminim, Avam Kamarasında his ve duyguların tesiri altında kalmaksızın ağıza alınamıyacak bir isim. Biz hepimiz, hiç olmazsa çoğumuz, onun aramızdan vakitsiz ayrılışına üzgünüz; ve biz hepimiz onun prejödilere [peşin hükümler] ve ulvî vasatlıklara karşı—azimkâr düşmanları ve samimi dostlarıyle birlikte—giriştiği şedit çarpışmaları hayranlıkla seyrediyorduk.

Muhterem Centilmen, böylesine büyük ve hürmet edilir bir otorite ile dokümente edilecek bir sözün büyük bir gerçeği aksettireceğine emin olabilirler. Meselâ, B. Canning'in yazdığı ve Muhterem Centilmenin de iktibas ettiği arkadaşlık üzerine mısralar! Ana fikir, şair, ve hatip—ne ulvî bir manzara! Bu parçanın tartışmadaki tesiri asla inkâr edilemez; ve şayet bu sözler bana hitaben söylenmiş olsaydı, benim yapabileceğim tek şey, Muhterem Centilmeni sadece keskin hafızası için değil, cesur vicdanı için de tebrik etmek olurdu.

Disraeli'nin nutku öylesine alkışlarla karşılandı ki, Peel, nihayet kendisini toparlıyarak cevap vermek üzere ayağa kalktığı vakit, uzun müddet sessizce ayakta durup alkışların dinmesini beklemek mecburiyetinde kaldı.

Disraeli'yi Peel'le kılıç şakırdatmaya sevkeden sebeplerin ne kadarının onun samimi inanışlarının, ne kadarının Peel'e karşı beslediği şahsî husumetten ileri geldiğini kestirebilmek zor. Çünkü, bir vakitler Peel'e mektup yazarak kabinede sandalye istemiş, ve Başvekil tarafından da oldukça kaba bir şekilde reddedilmişti. Bunun Disraeli üzerindeki tesiri gerçekten sarsıcı olmalıydı ki, karısı, Peel'e gizlice bir mektup göndererek kocasına bir mevki verilmesini rica etmişti: "Onun bütün ümitlerini yıkmayınız, yaşadığı hayatın boşuna olduğu hissini onda uyandırmayınız." Peel gene reddetti, ve daha da kötüsü, yaraya tuz biber ekercesine, Muhafazakâr Partinin en genç üyelerinden Gladstone'u kabinesine aldı. Gladstone'nın kabiliyetleri Disraeli'ninkinin dununda idi, fakat birincinin sosyal durumu ve tahsili ikincininkinden üstündü. Bu faktörlerin Disraeli aleyhine ağır basması, onda, unutamayacağı tepkiler yarattı.

Disraeli artık Peel'i devirebilecek bir konuyu ele geçirmişti. Tekrar tekrar üzerinde durarak hücumlarının dozunu arttırdı. Bazan, Peel'in tarafını tutuyormuş hissini uyandırıyor, ve Başvekilden koruyucu bir siyaset güdülmesini isteyen Muhafazakâr üyeleri azarlıyordu:

Muhterem Centilmenin muhalefet lideri olarak ileri sürdüğü fikirlerle, tahtın başvekili olarak savunduğu davranışlar arasında farklar bulunduğundan şüphe edilemez. Fakat artık şu gerçeği hepimiz biliyoruz: Kur yapılan saatlerle ele geçirme arasında pek fazla tezad bulunmamalı. Muhterem Centilmenin tutumunun farklı olduğu gerçekten doğru. Ben onun koruyucu iktisat politikası lehinde nutuklar çektiği zamanları da hatırlıyorum. Onlar işittiğim en iyi nutuklardı. O zamanlar Muhterem Centilmeni dinlemek, insanı, hakikaten, yüceleştiriyordu: "Ben, hanedanlığın sıkı fıkı bir dostu olmaktan ziyade, İngiliz centilmenlerinin lideri olmayı tercih ederim." Ne şahane sözlerdi bunlar! Günümüzde ise "İngiliz centilmenleri" sözüne hasret kaldık. [Sürekli alkışlar]. Ama ne beis! Halk o unutul-

maz hatıralarla avunuyor ya. Bu kelimeler onun ilk aşkıydı. Gerçi artık kendileri, ateşler içinde yanıp tutuştuğu saatlerde olduğu gibi, o kelimeler önünde vecde gelip diz çökmeyebilirler; gelgelelim, onun bir vakitler söylediği sözler bize hâlâ maziyi hatırlatıyor, hâlâ o tatlı günleri yaşatıyor. O heyacanlı günleri hatırlayarak kendilerini takbih etmeğe çalışmak faydasız ve mânasız artık; çünkü hepimiz biliyoruz ki, bu gibi hallerde, yani uğrunda her şeyin göze alındığı sevgili hedef cazibesini kaybettiği vakit, hislere hitap etmek fayda husule getirmez. [Kahkahalar]... Ve efendim, önümüzdeki büyük ziraî mesele de bu durumdadır. Bir vakitler, herkesin kur yaptığı, herkesin kendisine bendetmeğe çalıştığı o ziraî güzellik artık tekmelenip atılmak isteniyor. Maamafih, böylesine cazibeli güzeller için tehlike her zaman mevcut. Biz şimdi işte bu güzelin hayatında böylesine bir felâkete şahid olmaktayız.... Benim için bu tartışmaların önemi yok. Size bağlı, isterseniz, aldattığınız bu Parlamentoyu feshedin, ve artık size itimat etmediğine kaani olduğum halkın karşısına çıkarak güven oyu isteyin. Ben, hiç olmazsa, bir inanışımı açıkça söylemek fırsatını ele geçirdiğim için memnunum: Muhafazakâr bir hükümet teşkilâtlanmış bir riyakârlıktır.

O günden itibaren Parlamento mensupları, Disraeli'nin Peel'e karşı daha da şiddetli bir savaşa giriştiğini gördüler. Bir vakitler partilere inanmadığını söyliyen bu adam, şimdi, durmadan dinlenmeden gerçek bir muhalefet partisinin lüzumu üzerinde duruyor, biribiri ardından bu konuda nutuk üzerine nutuk çekiyordu.

Disraeli, *Whig* politikasının Peel'inkinin aynı olduğunu söylüyor, gerçekte Muhafazakârların *Whig*'li bir liderin peşinde koştuklarını iddia ediyordu: "Bir lider ki, lâyık olmadığı bir mevkii ele geçirene kadar bir partiyi kafese kor ve diğerini yağma eder ve sonra da haykırır: 'Artık parti meseleleriyle uğraşmayalım, sadece bu mevkide ne kadar kalacağımızı tayin edelim.'" Hukuki ve demokratik bir muhalefetin kurulmasını müdafaa eden Disraeli, "Bu işi, yapılması gereken yolla, hemen ele alalım," diyordu. "Yani, başımızdaki bu sahtekârlık hanedanlığının ve resmi despotluğun tahammül edilemez baskısına ve parla-

menter düzenbazlığına son verecek hakikî muhalefeti derhal kuralım."

Böylece Parlamento 1845 yılı tatiline girdiği vakit, Peel; gerçi yine iktidarda idi; ama artık her halde, Disraeli'nin aman vermez hücumları karşısında, önceki yıllarda olduğu gibi, kudreti, "kudret zevklidir, mutlak kudret mutlakça zevklidir," şeklinde düşünmüyordu.

Ertesi yıl Parlamento tekrar çalışmağa başladığı vakit, Disraeli, Peel'in koruyucu politikayı, terkedip, serbest ticareti savunmasını ara vermeksizin tenkit etti:

Biz onu [Peel] koruyuculuk politikasını zafere ulaştırması için kendimize lider seçtik; o ise şimdi bizi koruyuculuk siyasetinin cenaze törenine davet ediyor. [Kahkahalar]. Bundan bilhassa üzülecek, derin matem tutacaklar elbette *Whig*'lilerdir. [Kahkahalar]. Bütün suçu vaktinden önce dünyaya gelmek olan bu günahsız yavruları için ellerinden ağlamaktan başka hiç bir şey gelmeyecek. [Kahkahalar ve alkışlar]. Fakat bizim çocuğumuz nasıl gürbüz ve canlı bir yavru idi. Hastabakıcısının onu nasıl okşadığını, nasıl kucakladığını nasıl unutabiliriz? [Kahkahalar]. Ne güzel bir çocuktu, ne şirin bir bebekti o! Ne tatlı bir yumurcaktı, nasıl hareketli ve canlı idi! [Kahkahalar]. Evet, bu günâhsız yavru böylesine bir yaratıktı. Allah bize böylesine bir evlât ihsan etmişti. Fakat hastabakıcı, âni bir vatanperverlik nöbetine tutularak bebeğin beynini çekip çıkarıyor [kahkahalar] ve derhal aşağı inerek yavrunun ana ve babasına bu korkunç katli anlatıyor. Hakikati söylemek gerekirse, hastabakıcı hiç de böyle bir insan değildi. Mazbut, ağır başlı biriydi! İçkisi yoktu, eğlencesi yoktu. Koruyucu siyaset taraftarlarına son zamanlarda savurduğu çifteler hariç, hislerini dışarı vuran bir insan da değildi.

Bu cengin neticesi, koruyucu iktisadî politikaya karşı serbest ticaretin savunulmasından da önemliydi. Mısır Kanunları tasarısının Parlamentodaki tartışılması süresince Başvekili en kızgın kelimeler ateşinde kavuran Disraeli'nin gayesi Peel'i devirmek, ve Muhafazakâr partinin dizginlerini eline geçirerek onu yeni baştan kurmaktı. Disraeli, Peel'i, "Diğerlerinin zekâsını çalan hırsız'" diye tavsif etti. "Böylesine büyük ölçüde politik bir hırsızlığı irtikâp edebilecek bir tek devlet adamı bana gösteremezsiniz."

Tartışmaların son gününde Disraeli nutkuna şu sözlerle son veriyordu:

Halkın artık âmme hayatındaki insanlara zerrece güven beslemediğini biliyoruz. [Sürekli alkışlar]. Fakat efendim, İngiliz karakterinin ilkel ve devamlı elemanlarının gene üste çıkacağına imanım var. Şu andaki sarhoşluk hallerinin gece yarısında, onların, acı duyarak, sıçrıyarak uyanacaklarını söylemek şimdilik belki faydasız. İktisadî sarhoşluk çağının bahar yeşilliğinde, onlara, sıkıntı ve meşakkatle dolu bir kıştan bahsetmek boş ve faydasız olabilir. Fakat, önüne geçilemeyecek karanlık saat gelip çatacak. O zaman halkın, talihsizlikle gevşetilmiş şevk ve heyecanları yeniden şahlanacak, İngiltere'yi büyük yapan prensiplere yeniden dönecekler. Biz, sadece, bu prensiplerin, İngiltere'nin büyüklüğünü idame ettireceğine inanıyoruz. [Sürekli alkışlar]. O zaman, efendim, onlar hiç de haksız olmıyarak, kendilerini aldatıp yüzüstü bırakanları unutmayacak ve "iyi bir gaye" için, en popüler prensipler uğruna, İngiltere'nin hedefleri uğrunda savaşmaktan korkmayan ve utanmayanları hatırlıyacaklardır.

Sir Robert Peel'in Mısır Kanunları Parlamentoda kabul edildi, fakat aynı gece, aldattığı Muhafazakâr mebuslar tarafından başvekillikten indirildi. Bugün kendisi—şayet —hatırlanıyorsa—Londra polis teşkilâtını kurması dışında, nükte ve hicvin yıktığı ilk büyük politikacı olarak anılır.

O çağlarda İngiltere tahtında Kraliçe Victoria oturuyordu. Bin sekiz yüz ondokuzda doğan Kraliçe, 1837 de tahta geçmiş ve ölümüne kadar (1901) tam 64 yıl hükümranlık etmiştir. (İngiltere'nin bir diğer meşhur kadın hükümdarı da Birinci Elizabeth'tir: 1533 yılında dünyaya geldi, diğer bir kadın İmparatoriçenin ardından [Birinci Maryl 1558 de tahta geçti ve ölünceye kadar [1603] 45 yıl saltanat sürdü.)

Kraliçe Victoria, serbest ticaretin hararetli bir savunucusu idi. Bir gün, önceki Başvekil Stanley'e, "Disraeli'yi tasvip etmiyorum, Peel'e hücumlarını beğenmiyorum," demişti. Bununla beraber, Disraeli, bir müddet sonra, nükteleriyle, cazibesiyle, Kraliçenin yüzüne karşı söylediği sitayiş-

kâr sözlerle Victoria'yı kendi tarafına çekmesini, bu eski düşmanını samimi bir dostu haline getirmesini bildi. Kraliçe amatör bir yazardı—Disraeli de çağının en iyi romancılarından biri. Buna rağmen, Başvekil, Kraliçeye bazan şöyle hitap ediyordu: "Hanımefendi, biz yazarlar..." veya "Siz, Haşmetlim, bizim edebî mesleğin de liderisiniz."

Disraeli, devrin ünlü yazarlarından Matthew Arnold'a şunları söylemişti: "Övülmek istemiyen yoktur. Ve hanedanlığı methederken de, övgülerinizi mala ile sürmek gerek." Kraliçeyi memnun etmek için kullandığı taktiği şöyle izah etti: "Katiyen reddetmem, katiyen yalanlamam, bazan unuturum." Bir başka zaman da dedi ki: "Gladstone [Liberal partisi lideri ve Başvekil], Kraliçeye hitap ederken karşısında bir devlet dairesi varmış gibi konuşuyor; ben ise, onun, herşeyden önce, bir kadın olduğunu hiç bir zaman aklımdan çıkarmıyorum."

Siyasî merdivende tırmanmasında nüktelerinin büyük rolü olmasına rağmen, Disraeli, nüktenin doğuracağı tehlikeleri de müdrikti; ne zaman geri çekilmek gerektiğini biliyordu. Bir kitabında der ki: "Ele geçen herhangi bir fırsattan nasıl istifade edilebileceğinin bilinmesinden sonra, hayatta en önemli şey, ele geçen bir avantajın ne vakit terkedilebileceğini bilmektir." *Henriette Temple* adlı eserinde de şöyle der: "Tabiat bize bir ağıza mukabil iki kulak verdi." Kendi nüktelerini de çok defa önemsemezdi. "En iyi nükte çoğunluktur," diyordu. Fakat nükteli ve hicivli çuvaldızlarını da hiç bir vakit terketmedi.

Avam Kamarasındaki bir nutkunda (1852), yeni Parlamento binalarının mimarı (Avam ve Lordlar Kamaralarından ibaret Parlamento binaları o yıl tamamlanmıştı) J.W. Henley'den bahsederken, İngiltere'deki mimarî standardların düşüklüğünden Henley ve diğer mimarları mesul tuttu, Amiral Byng gibi, bir de mimar idam edilseydi, çok daha cazip ve sanat değeri üstün binaların yapılmış olabileceğini söyledi.

Bir kitabında muhalif parti lideri Palmerston'dan (iki defa başvekillik koltuğuna oturmuştu) isim zikretmeksizin şöyle bahsediyordu:

"Sahtekâr, sıfırı tamamen tüketmiş.... Bırakın iyi bir şampanya olmasını bir yana, en iyi zamanında bile bir gazozdan başka bir şey değildi. Şimdi ise, boyanmış eski bir pantolona benziyor. İyice sağırlaştı, gözleri görmüyor ve dişleri de takma—ve hele ağır ağır konuşmazsa takma dişleri ağzından çıkıp fırlıyacak."

Bir seçim mücadelesi sırasında Disraeli'nin müşavirlerinden biri, Palmerston'un, gayri meşru aşk macerası yaşadığını söyliyerek, bu vakayı onun aleyhinde kullanmasını teklif etti. Disraeli ise tamamen aksi kanaatteydi; geri tepebileceğini söyledi: "Palmerston hâlen yetmiş yaşında. Nutuklarında, hâlâ sıhhatli, hâlâ muktedir olduğunu ispat edecek olursa, seçimi silip götürür."

Endymion adlı eserinde ise, Palmerstone'ı, ihtiyar bir Don Juan olarak ("Lord Roehampton") olarak tasvir eder, ve "Memleket haricine sürülmüş bir şehzadeden daha bedbaht bir şey tasavvur edemiyorum," sözüne, onun ağzından cevap verir: "Ben ediyorum: gençlik his ve duygularına, ve ihtiyarlık çerçevesine sahip olmak."

Disraeli, umumiyetle, kendi vecizelerine göre yaşadı: "Hayat, küçük kalmak için çok kısa." Fakat onun en iyi anları hücum ettiği zamanlardı. Önceki Başvekil Stanley hakkındaki nüktesini daha iyi anlıyabilmek için, İngiliz dahili harbi sırasında, Rupert adlı bir Alman prensinin, İngiltere tahtındaki amcası I. Charles'in yardımına koştuğunu hatırlamak gerekir. Disraeli, Stanley'den, "Parlamento tartışmalarının Prens Rupert'i" diye bahsetti. "Giriştiği hücumlar karşısında kimse dayanamıyor; ne var ki, düşmanın peşini bırakıp geriye, yerine döndüğü vakit, kendi karargâhının düşman eline geçmiş olduğunu görüyor." Bu nutuktan sonra Stanley'nin adı "Prens Rupert" kaldı.

Peel'e karşı son derece sert davrandığı söylenince, Disraeli şu cevabı verdi: "İhtilâller gül suyu ile yapılmaz." Diğerlerinin ilgi çekici taraflarına karşı duyduğu hayranlığı da ifade etmekten geri kalmıyordu. Lord Robert Cecil, Parlamentodaki ilk nutkunu irad ederken, bir ara esnemek için duraksadığı vakit, Disraeli bu jestte hayranlığını şöyle belirtti: "Başaracak."

Disraelin'nin romanlarındaki kahramanlar, tabiatıyle, çok defa kendisi gibi, asit dilli insanlar. Madame Phoibus şöyle der: "Gazetelerdeki bir tek haberin dahi doğruluğuna inanmıyorum." Euphrosine ilâve eder: "Gazetelerin popüler olmalarının tek sebebi de bu değil mi zaten." Bir diğer romanının kahramanı der ki: "B. Kremlin, cehaleti ile ün yapmış biriydi; onun bir tek fikri vardı ve o da yanlıştı." Romanlarındaki karakterler Disraeli'nin şahsî fikirlerini aksettiriyor. "Eğer herkes fikirlerini dobra dobra ifade etmiş olsaydı, sohbetlerin hiç zevki kalmazdı. Mükâlemenin zevki, muhatabınızın kafasındakileri keşfetmek, ve yemek boyunca, veya onun hayatı boyunca, bu muazzam yalanları onun yüzüne vurmaktır."

Tabiî, vecizelerinin hepsi nükteli değildi. Bazıları günümüzün İngilizcesinin klişeleşmiş sözleri arasındadır: "Küçük şeyler küçük kafaları rahatsız eder." Veya: "Macera, maceraperestler içindir." Yine: "İngiltere, gerçek büyüklüğünü müşküller ve sıkıntılar içindeyken gösterir."

En iyi bilinen sözleri arasında bilhassa şunlar bulunur: "Ben bir kadının evlenmesi gerektiğine her zaman inanıyorum—erkeğin ise hiç bir zaman." "Evleninceye kadar, hiç bir erkek mebus, Parlamento müzakerelerine muntazaman devam etmez." "Püroya bir metres gibi muamele etmek gerek—bıkıp hastalanmadan bir kenara koymalı."

Gençliğinde kadınlara karşı yapmacık, sinikal tavırlar takınmasına rağmen, mültefit davranmasını da biliyor, bir çoklarıyle kur da yapıyordu. Kendinden onbeş yaş büyük karısıyle evlenmesinin başlıca sebebinin, onun parası olduğunu açıkça itiraf etmişti. Evlendikten sonra nüktelerine, karısını da mevzu yaptı: "Karım, gerçekten şaheser bir yaratık, fakat bir kusuru var. Yunanlıların mı yoksa Romalıların mı önce geldiğini hâlâ bir türlü hatırlıyamıyor."

Evlilik hayatları gerçekten son derece mesut geçti. Aralarında bir türlü küllenmiyen devamlı aşk, belki başka hiç bir âmme adamının hayatında görülmemiştir. Karısının, Disraeli'nin yardımcılarından biriyle yaptığı anlaşmaya göre, kocası kabine toplantısında veya Parlamentoda zor bir gün geçirdiği vakit, derhal kendisine haber iletiliyor;

yorgun-argın, düşünceli evine dönen Dişraeli'yi, karısı, bütün elektriklerin ışıl ışıl yandığı evinin kapısında karşılıyordu. Kadın, parlak ışıkların kocasının içindeki bezginliği giderdiğini biliyordu.

Disraeli de karısına karşı son derece anlayışlı ve müşfikti. Gece gündüz beraber olmalarına rağmen, çok defa her gün ona bir iki not göndermekten geri kalmıyordu. Disraeli'nin tipik taraflarından biri, hakkında en fazla şaka yaptığı şeylerin, gerçekte, onun en fazla hoşlandığı şeyler olduğu idi. Kim bilir, o, yapmacık sinikalliği ile belki de gerçek hislerini saklamak istiyordu.

Siyasi hayatının ilk yıllarında Muhafazakâr politikacılardan Lyndhurst ona şunu tavsiye etmişti: "Senin tarafını tutan, sana sempati besliyen bir topluluk önünde kendini katiyyen müdafaa etmeye kalkışma, daima hücum et; hücumların zevklendirdiği dinleyiciler, o zaman zaten senin aleyhinde söylenenleri unutacaklardır." Disraeli'nin, gerek Parlamentoda gerekse seçim kampanyalarındaki nutukları, bu tavsiyeye—umumiyetle—sadık kaldığını gösterir.

İngiltere'de (ve Amerika'da) seçim nutku veren hatiplerin sözleri zaman zaman dinleyiciler tarafından kesilir. İyi hatiplerin, yerinde cevaplarla, hariçten okunan bu gazelleri susturmaları beklenir. Disraeli kürsüde konuşurken biri bağırdı: "Sesini yükselt! İşitmiyorum." Disraeli nutkunu kesti ve cevap verdi: "Gerçekler yavaş gider, ama üzülme, zamanla sana da erişecek."

"Ağır konuşma, çabuk konuş!" diye bağıran bir seçmene de Başvekil Disraeli şunları söyledi: "Senin için çabuk konuşmak mesele değil, çünkü sen tek heceli kelimelerle konuşuyorsun. Ben ise, ağzımdan çıkan her kelimeyi tartarak hecelemek zorundayım. Benim vazifem, senin o koca, kalın kafanı açmak. Ben sana ışık tutmak için konuşuyorum. Şayet ben de senin gibi bağırsaydım, buradan ayrıldığın vakit, kafanda hiç bir değişiklik görülmeyecek, aptal gelmiş, aptal gitmiş olacaktın."

Bir vatandaşı, karısının, kendisini elinden çekip çirkefin içinden kurtardığını ve adam ettiğini söyleyince, verdiği

cevap şu: "Arkadaş, sen bir çirkefe düşmeyegör, bak elinden tutup kaldıran bulunur mu?"

Başvekilliği sırasında kendisine "baron"luk verilmesini isteyen ehliyetsiz birini başından şöyle savdı: "Size baronluk veremeyeceğimi biliyorsunuz, fakat arkadaşlarınıza, size baronluk teklif ettiğimi ve sizin de bunu reddettiğinizi söyleyebilirsiniz. Bu çok daha iyi."

Lordlar Kamarası üyelerine pek hürmeti yoktu. Arkadaşı bir Lord, nutuk verirken diğer lordların kendisini can kulaklarıyle dinlemesi için ne yapması gerektiğini öğrenmek isteyince sordu: "Evinizin civarında bir mezarlık var mı?" Cevap, "Evet," olunca devam etti: "O halde benim tavsiyem şu: sabahın erken saatlerinde orasını ziyaret et ve mezartaşları üzerinde pratik yap."

Disraeli'nin kitapları kendi vecizeleriyle dolu: "Aptal hayret eder, akıllı sorar." "Dünyada en büyük iki münebbih gençlik ve borçtur." "İnsanoğlu, şartların yarattığı bir mahlûk değildir, şartlar insanların husule getirdiği yaratıklardır." "Ümitsizlik aptallara vergi." "Hayatta en başarılı adam, genellikle, en bilgili insandır." "İnsanlar saf ve temiz oldukları vakit kanunlar faydasızdır; sefil ve dejenere oldukları zaman da kanunlar çiğnenir." "Cahil olduğunuzu idrak etmeniz, bilgi yolunda attığınız büyük bir adımdır." "Politika gibi kumar yoktur." "Derin düşünen bir insan kendinin daima sathî düşündüğünden şüphelenir." "Birine kendinden bahsedin, sizi saatlerce dinlesin." "Tahayyül kudreti, çok defa gayri muntazam mantıkla kol kola gider." "Üç çeşit yalan vardır: yalanlar, sefil yalanlar ve istatistikler." "Gençlik hatâ çağıdır, erişkinlik mücadele—ve ihtiyarlık da pişmanlık." "Benim kanaatımca hoş-sohbet biri, benim fikirlerimi paylaşan insandır."

Tanınmış bir romancı olduğu zaman da şunları yazıyordu: "Kendi kitaplarından bahseden bir müellif, kendi çocuklarından bahseden bir anne kadar can sıkıcıdır." "Tenkidçilerin kimler olduklarını biliyorsunuz: sanat ve edebiyatta başarılı olamıyanlar."

Disraeli'nin hayatı tetkik edilirken, acı ve hicivli çuvaldızlarını diğerlerine batırmaktan çekinmiyen bu adamın,

bilhassa politik ve ahlâkî sahalarda, akıntıya kürek çekerken dahi, şahsına karşı yöneltilen pek ağır ve itham edici hücumlara rağmen, inandığı prensiplerden fedekârlık yapmadığı gözden kaçabilir. İngiltere'deki Yahudilerin tam vatandaşlık haklarına sahip olabilmeleri için, o, kendi Başvekili Stanley'e cephe almak pahasına da olsa, *Whig* partisini desteklemekten çekinmedi.

Meşhur Yahudi bankacı Baron Lionel de Rotschield, Londra şehrini temsil etmek üzere, 1847 yılında Avam Kamarasına gönderilmişti. Fakat mebus Rotschield, "gerçek bir Hıristiyan inanışına göre" yemin etmek istemiyordu. Disraeli, kendi de dahil bütün Hıristiyanların, Yahudilerin varisleri olduklarına inanıyordu. Parlamentoda, "Eğer Yahudiliğe inanmazsanız, nasıl Hıristiyan olabilirsiniz?" diye sordu. Kendi Muhafazakâr arkadaşlarının "bu ülkedeki en karanlık devirlerin, en karanlık hurafelerinin tesirleri altında" yaşadıklarını söyledi. Yahudilere müşküller çıkarıldığı takdirde, esasında muhafazakâr bir ırkın mensupları olan bu insanların ihtilâl kampına itileceğini, onların yalçın entellektüel kudretlerinden istifade edilemiyeceğini, İsa'nın da bir Yahudi olarak dünyaya geldiğini, Hıristiyanların dinî bayramları ve Pazar âyinlerinde söyledikleri dua ve okudukları ilâhilerin gerçekte ilk Yahudi şairleri tarafından söylenmiş parçalar olduklarını belirterek nutkuna şöyle son verdi:

"Parlamentonun, benim bu hususta**ki** düşüncelerimden bir damla şüphe etmemesini istiyorum. Parlamentodaki sandalyem üzerindeki tesirleri ne olursa olsun, partimin bir ferdi olarak, dinin hakikî prensipleri aleyhine olduğuna inandığım zaman partimle birlikte rey verememem. Evet, bir Hıristiyan olarak, aralarından benim Allahımın ve Kurtaracı'mın çıktığı bir dinin mensuplarını Parlamentoya sokmamak gibi dehşetli bir mesuliyeti ben yüklenemem."

Rotschield ve diğer zengin Yahudiler *Whig* partisi üyeleri idiler. Bundan böyle, Disraeli'nin, kendi partisi üyelerinin büyük bir ekseriyetinin fikir ve düşünceleri aleyhine, Yahudilerin şampiyonluğunu yapması cesurca bir hareketti; siyasî menfaatlerin ve muhtemel çıkarların tesiri altında yapılmamıştı.

Yahudi aleyhtarlığı hisleri Disraeli'nin yakasını çocukluğundan itibaren hiç bırakmadı. Aktör Macready onun için, "Bu sefil, sünnet olmuş, kendi kendini Hıristiyan ilân eden adam," demişti. Meşhur *Punch* dergisi karikatürlerinde de, çok defa eskici kılığında bir Yahudi olarak gösteriliyordu. Buna rağmen, Disraeli, bu karikatürleri çizen John Leech öldüğü vakit (1868), sona eren sigorta primlerinin çocuklarının büyümesine kadar karısına verilmesini temin etti.

Fakat Disraeli Yahudi asıllı olduğundan iftiharla bahsediyor, kendi ecdadının İngiltere'deki herhangi bir aileninkinden daha eski olduğunu söylüyordu. Yahudilik üzerine *Tancred* adlı bir romanı da var. Bu roman, devrin meşhur tarihçisi Carlyle'ye şunları söyletmişti:

"Bu İbrani hokkabazının Yahudi eşeklikleri.... John Bull, göğsü üzerinde dans eden bu saçma maymuna daha ne kadar tahammül edecek?" ("John Bull," İngilizlerin sembolüdür—bizim "Mehmetçik" gibi.)

Devrinin tanınmış politikacıları arasında kılıç şakırdatmadığı insan hemen hemen yoktu. Başvekil Palmerstone'a dedi ki:

"Senin *Whig*'lilere büyük minnettarlık borcun var. Bunun içindir ki, benim kanaatımca, sen onları aldatacak, arkalarından vuracaksın. Sen, bir avukat kâtibinin becerikliliği ile, kadim çağların Grek imparatorluklarındaki Rum vatandaşının göz boyacılığını ustaca mezcetmiş bir adamsın."

Lord John Russell (Başvekil) için de şunları söylemişti:

"Eğer memleketimizi ziyaret eden bir kimseye, Avam Kamarasının liderinin böyle bir insan olduğu söylenirse, o, kadim Mısırlıların niçin böceğe taptıklarını daha iyi anlayacaktır."

Bununla beraber, Disraeli'nin siyasî hasım ve rakipleriyle yaptığı bütün bu kapışma ve çatışmalar, Gladstone'a karşı giriştiği kanlı savaşlara nisbetle kuvvet denemelerinden, vur-kaç kavgalarından ileri gidemez. İngiliz tarihinde ondokuzuncu asrın ikinci yarısı Disraeli (1804-81) ve Gladsone (1809-98) devri olarak da vasıflandırılabilir. Dis-

raeli iki defa başvekil oldu: 1867 (bir yıl) ve 1874-80; Gladstone ise 1868 ve 1894 yılları arasında dört defa başvekillik koltuğunda oturdu: 1868-74, 1880-85, 1886, 1892-94.

Bu iki politikacı kadar birbirleriyle tezad teşkil eden iki kişi daha bulabilmek gerçekten zor. Gladstone, yakışıklı ve otoriter; Disraeli ise, çirkin ve nüktedandı. Gladstone, tanınmış bir Protestan ailesinin çocuğu idi; Eton ve Oxford'da son derece başarılı bir eğitim gördü. Bir Muhafakâr olarak Parlamentoya giren Gladstone, yirmi beş yaşında Peel kabinesinde vekil-muavini oldu; fakat daha sonra Muhafazakâr partiden istifa etti. Belki de, aynı partinin çatısı altında, hem kendisi hem de Disraeli için yer bulunamıyacağını anlamıştı. Gladstone dindardı, hitabelerinde sık sık İncil'den örnekler, iktibaslar verirdi. Bir partiden diğerine geçişini dahi İncil'den parçalar okuyarak yerinde ve haklı göstermeğe çalıştı.

Gladstone'ı en iyi anlatan belki de arkadaşı Labouchere idi: "Gladstone'ın, her zaman ceketinin kolunda as kozu saklamasına şahsen bir diyeceğim yok. Fakat benim itirazım, o kozu Allahın koyduğuna inanmasıdır." Disraeli'nin kelimeleri ise daha ağır: "O, vicdanını rehber değil, suç ortağı yapıyor."

Disraeli, Muhafazakâr partinin lideri olarak kazandığı ilk büyük zaferi, tıpkı itham ettiği Başvekil Peel'in yaptığını tekrarlıyarak kazandı—yani *Whig*'lilerin elbiselerini çalarak. *Whig* partisi senelerce seçim reformu üzerinde durmuş, Muhafazakârlar ise karşı gelmişlerdi. Muhafazakârlar, Disraeli'nin liderliğinde yeni bir seçim kanunu çıkarmaya muvaffak olunca, Gladstone küplere bindi. Disraeli'ye şiddetle hücum etti. Başvekil Disraeli de sarkastik bir tonla şu cevabı verdi:

"Muhterem Centilmen ayağa kalkıyor, ve Kamarada hiç de normal kabul edilmeyecek bir tonla bana hitap ediyor. Gerçi onun neşrettiği hararet beni ilgilendirmez, fakat heyecanlı tavırları öylesine dehşet saçıyor ki, Kamarada, bu tarafta oturan centilmenlerle onun arasında büyük bir masa bulunduğu için de müteşekkir kalmamak elde değil,"

Irlanda'da kargaşalık başladığı vakit, Gladstone, Irlandalıların tarafını tuttu; Katolik bir ülkenin (Irlanda) protestan bir devletin resmi kilisesini (Anglikan) desteklemesini istemenin haksızlık olduğunu söyledi; Disraeli ise, her zaman yaptığı gibi, Anglikan kilisesini savundu, ve Gladstone'nın iktidarda iken, İrlanda meselesinın halli yolunda hiç bir şey yapmadığını iddia etti. Fakat Gladstotone'nın hissî sözleri, Disraeli'nin nüktelerinden daha tesirli oldu ve Disraeli kabinesi düştü.

Gladstone, "Benim görevim Irlanda'yı yatıştırmaktır," diyordu. Disraeli'nin cevabı şu: "B. Gladstone, önceleri Irlandalıların karakterlerini siyaha boyuyordu—şimdi ise onların pabuçlarını."

Gladstone dini bir şevkle konuşan gerçek bir halk hatibiydi. Disraeli, kendi seçim bölgesi dışında pek nutuk vermedi; ve Gladstone ayarında bir hatip de değildi. Fakat, arasıra kendi seçim bölgesi dışında da konuştu. Manchester şehrinde Gladstone kabinesinden şu kelimelerle bahsetti:

"Uyuşturucu bir ilâcın tesiri altındaki bir grup insan gibi.... Irlanda'nın yağma edilmesinden ve memleketin bir anarşiye dönmesinden yetinmiyen bu insanlar, şimdi de ülkeyi karışkarış dolaşarak İngiltere'deki her enstitüye, her sınıf halka hücuma başladılar.... Zamanla, hükümetin, enerjisini kendi ısrafları uğruna kullanacaklarını görebilmek hiç de zor değildi. Esasen, gayri tabiî münebbihin tesiri de azalıyordu. Münebbihin etkisiyle şiddetli bir ateş ve nöbet sarasına tutulan bu insanlar, şimdi tamamen şuurlarını kaybederek bitkin bir halde, kendi kendilerini yerlere fırlatıyor. Bir diğerleri de kendilerini melankoliye kaptırdı, ve onların muhterem başkanı ise, gözlerinden dehşet okunan tehlikeli bir hal ve çaresizlik arasında bocalamağa başladı."

Disraeli, iğneli nüktelerini, muhtelif şekillerde Gladstone'a batırmaktan zevk duydu. Bir yemek ziyafetinde, Gladstone'nın kızlarından biri, masadaki yabancı diplomatlardan birinin kim olduğunu sorduğu vakit, Disraeli, "Babanız, ben istisna edilirsem, onun için Avrupa'nın en tehli-

keli adamıdır," diyecektir cevabını verdi. "Ben ise, babanız dışında, diyeceğim."

Başka bir gün Disraeli'ye, talihsizlikle felâket arasındaki farkı sordular. "Eğer Gladstone Thames'e [Londra'dan geçen nehir] düşerse, bu bir talihsizliktir," dedi. "Ve şayet biri çekip onu kurtarırsa, işte bu da bir felâket olur."

İkinci başvekilliği sırasında İngiltere İmparatorluğunun sınırları daha da genişledi. Disraeli artık politik hayatının zirvesine erişmişti. Kraliçe Victoria'yı "Hindistan İmparatoriçesi" de yaptı; meşhur Yahudi bankacısı Rotschield'in yardımıyle, İngiltere, Mısır'ın Süveyş kanalındaki hissesini satın aldı, İngiltere'nin Avrupa'daki itibarı arttı.

Rusya, Türkiye'ye hücum ettiği vakit, Gladstone, bu harbi Hıristiyanlar ve "kâfirler" arasındaki bir harp olarak görmüştü. Fakat Disraeli, Çarlık Rusya'sının gerçek içyüzünü çok daha iyi görebiliyordu: "Eğer onlar Boğazlarda bir Kremlin kurabilirlerse, bütün saray mensupları başlarına sarık takmaktan çekinmezler." Bizi destekliyen Disraeli, harpten sonra, Kıbrıs'ı İngiltere'ye bırakmamız hususunda Osmanlı hükümetini ikna ederek, adayı da İngiltere'ye ilhak etti.

Disraeli artık ihtiyarlamıştı. Ara sıra Lordlar Kamarası toplantılarına da iştirak ederek, Avam Kamarasının gürültülü tartışmalarından uzak kalabilmesi için, kendisine lordluk teklif edildi, o da kabul etti. Bununla beraber, ilerlemiş yaşına rağmen, harp sonrası toplanan Berlin Kongresini (Haziran, 1870) tamamen hâkimiyeti altına aldı. Halbuki, bu rolü Bismarck oynamayı düşünüyordu. Fakat o bile, Kongrenin, "ihtiyar Yahudi" tarafından kontrol edildiğini kabul etti.

Kongre sırasında Bismarck bir gün Disraeli'ye, "Almanlar Afrika'da yeni bir ülke satın aldılar," dedi. "Orada Yahudilere ve domuzlara müsamaha edilecek."

Disraeli derhal şu cevabı verdi: "Çok şükür ikimiz de buradayız."

Disraeli'nin İngiltere'deki popüleritesi yeni yeni, doruklara yükselmişti. Avam Kamarası kendisini uzun ve sürekli alkışlarla karşıladı. Parlamentonun bu coşkun tezahüra-

tına rağmen, Berlin Kongresini bir "çılgınlar kongresi" diye karakterize eden Gladstone'a verdiği cevap, Disraeli'nin muhtemelen en iyi bilinen nutkudur:

Bir çılgınlar kongresine kimin gitmesi daha fazla ihtimal dahilindedir: Hükümdarlarının iltifatını ve onun vatandaşlarının güvenini kazanmış, ve beş sene için—ümit ederim—feraset ve basiretle ve hiç de tamamen başarısızlık göstermeden memleketin mesuliyetini yüklenmiş İngiliz centilmenlerinden mürekkep bir topluluk mu, yoksa ıtnaplığının coşkunluğu içinde sarhoş olarak bencil muhayyilesinin mükâfatlandırdığı kudretle, sonu gelmiyen istikrarsız ve irtibatsız münakaşa dizileriyle muhaliflerini lekelemek ve kendisini yüceltmekten başka bir gaye peşinde koşmıyan sofistik bir retorikçi mi?

Hümor hissi, ölüm yatağında bile, Disraeli'nin yakasını bırakmadı. En son Parlamento nutkunu gözden geçirirken, "içinde gramer hataları bulunan bir nutuk irad ederek tarihe intikal etmek istemem," dedi.

Disraeli, vecizelerinde ifade ettiği sinikal görüşlerine rağmen, ferdin, şahsî gayret ve nükteleriyle, büyük başarılar sağlıyabileceğine inandı. Kendi hayatı da bu inanışları ispatlıyordu. İtibarlı ve zengin bir ailenin çocuğu olmaksızın hayata başlamış, şahsî kabiliyet ve dehası sayesinde "yağlı direğin tepesine" erişmişti. *Conningsby* adlı romanının kahramanı sorar: "Fakat fert, muazzam âmme efkârına karşı tek başına ne yapabilir?" Yabancı, "İlâhî işler," cevabını verir. "Allah insanı, kendine benzeterek yarattı. Âmmeyi yaratanlar ise gazeteler, Parlamento üyeleri, Fakirler için Kanunlar çıkarmak istiyenler, gümrükçülerdir."

"Manchester Okulu" adı verilen ve gittikçe popülerite kazanan iktisadî teorilere; iktisadî meselelere mücerret ekonomik teorilerle cevap vermeğe çalışan iktisadî sisteme de inanmıyordu:

Listenin başında daima rekabet geliyor; takip edin, ardından, enerji ve teşebbüs geleceğine emin olabilirsiniz. Bunlar, mutlak tedbirler, gerçekler değillerdir—onlar sadece ve sadece bir takım ibareler. İlâhî nüfuz ve tesirinin dillerden düşmediği ve

adına "rekabet" denen şey de nedir? Tarif edin, cinsiyetini ve karekterini söyleyin. Bir yarı-tanrı mıdır, yoksa bir orman-su perisi mi? İktisadî güçlüklerimizi nasıl halledeceğiz, diye düşünmeyin. Cevap hazır. Denizciliğimiz geriliyor mu? Rekabet ona yeni bir hayat bahşedecek. Sömürgelerimiz ümitsizlik içinde mi? Enerji onları kurtaracak. Ziraatımız tehlikede mi? Onu kurtaracak iksir teşebbüstür.

Ticari prensiplerin memleket idaresinde baş rolü oynaması onu dehşete düşürüyordu. Şu sözleri gerçekten kâhince: "Şayet bu ülkeyi bir muhasebe dairesine çevirecek olursanız, milletin bir fabrikaya istihale olarak dejenereleşmesi için uzun zaman beklemiyeceğinize emin olabilirsiniz."

Disraeli, insanoğlunun ilim yoluyle selâmete ereceğini de sanmıyordu:

"İlmin peşinde gitmek, insanı, sadece, halledemiyeceği meselelerle karşı karşıya getirecektir." Ve: "Şahsî kanaatımca, ilim, çok geçmeden, tahayyülî olacak, ve bizler de, bilgisizliğimizin artması nisbetinde, her şeye inanan saf-diller haline geleceğiz." Günümüzde ilim, Disraeli'nin devriyle, kıyas kabul etmezcesine ilerledi, fakat her yeni bir icadın yepyeni ve halli zor—hattâ imkânsız—meseleler doğurduğu hatırlanınca, Disraeli'nin, bir kâhin gibi, istikbali gördüğünü söylemek hiç de hatalı olamaz.

Oxford Üniversitesinde verdiği bir nutukta (1864), insanın, önüne geçilemez iktisadî ve psikolojik kuvvetlere tâbi bir hayvan (veya makine) olduğu düşüncesine (bu fikre inananlar o günden bu yana fazlasıyle çoğaldı) karşı, ferdin yaratıcı kuvvetine ve insanın ilâhî tabiatına olan inancını dile getirdi. Söylediklerine o zaman gülündü, hâlâ da gülüyorlar, fakat bu büyük nükteden onlara derinden inanıyordu. Bahis konusu nutkunu irad ettiği tarihten beş yıl önce Darwin'in, *The Origin of Species*—"Yaratıkların Orijini" adlı meşhur kitabı yayınlanmıştı. Disraeli, bu kitaptan bahsederek dedi ki:

Fakat Allahım, insan dünyaya inanmak için gelir! Ve eğer mukaddes çağların gelenekleri ve sayısız nesillerin inanışlarıyle hakikatleri ayakta tutabilmiş bir Kilise [din] ortaya çıkmazsa, insanoğlu, kendi kalp ve hayalinde mâbedler ve putlar

bulacaktır.... İlmî icadların, Kilisenin öğrettikleriyle bağdaşmadığını söylüyorlar.... Şu anda, kendilerinde her kuvveti tevehhüm edenlerin, herkese tepeden bakan bir kendik-güven içinde önümüze serdikleri sual ne? Sual şu: İnsan bir maymun mudur yoksa bir melek mi? Allahım, ben meleklerden yanayım. İşte cemiyet, insan tabiatının bu iki karşıt tefsirinden ve bu yorumun neticelerinden birini seçmek zorunda kalacaktır. Bütün beşerî münasebetlerin temelini bu iki zıt tefsirin rekabeti teşkil ediyor....

V

18555
927.

Abraham Lincoln

Bazıları cesur olmadıkları halde cesurmuş gibi davranabilirler. Fakat nüktedan olmayan bir insan, hiç bir zaman, nüktedanmış gibi hareket edemez.

Halifax

Diğerlerinin aptallıklarını mevzu alan hicivlere güleriz. Ama kendi aptallıklarımıza ağlamayı unuturuz.

Madame Necker

En nüktedan insanlar melankolik olanlardır.

Aristo

Avrupa sanat tacirleri arasında yıllarca dilden dile dolaşan standard nüktelerden biri de, ondokuzuncu asır Fransız ressamlarından Carot'un, hayatı boyunca iki bin tablo yaptığı ve bunlardan üç bin tanesinin de Amerika'da bulunduğu idi. Bununla beraber, sahte bir Carot'u gerçek bir Carot'tan ayırd etmek, uyduruk bir Lincoln anekdotunu hakikisinden ayırabilmekten çok daha kolay. Amerika'nın 16 ıncı Cumhurbaşkanı (1860-65) Abraham Lincoln, hayatı boyunca durmadan hikâye anlattı; şöhretin zirvesine tırmandığı vakit de, onun söylemediği pek çok anekdot Lincoln damgasıyle mühürlenerek piyasaya çıkarıldı.

Isaac N. Arnold, *Lincoln'ün Anekdotları* adlı kitabındaki fıkraların belki ancak yarısının Lincoln tarafından söylenmiş olabileceğini itiraf etti. Bir diğer yazar, Lincoln'ün

bütün hikâyelerinin ancak yüz kadar olduğunu söyledi. Lincoln ise, Noah Brooks adlı bir yazara, kendisine atfedilen hikâyelerin ancak altıda birinin kendinin olduğunu belirtti. "Ben iyi bir hikâye işittiğim zaman hatırlarım," dedi. "Fakat ben şahsen bir tek hikâye icad etmiş değilim. Ben sadece bir perakendeciyim."

Abraham Lincoln, Kentucky eyaletinin küçük bir köyünde doğdu (1809). Babası, marangozluk ve ırgatlık yaparak ailesini geçindirmeğe çalışan çok fakir bir işçi idi. Lincoln dokuz yaşında iken annesi öldü, ve babası dul bir kadınla evlendi. Üvey annesi müşfik bir kadındı, Lincoln'ü bağrına bastı.

Amerikan çocuklarına başarılı bir hayata örnek olarak gösterilen Lincoln, babası mütemadiyen iş peşinde bir kasabadan diğerine gittiğinden, sadece bir yıl ilk mektebe devam edebildi, başka hiç bir resmî eğitim görmedi. Fakat okumak, öğrenmek için giderilmez bir iştahı vardı; gezginci kütüphanelerden edindiği kitapları tekrar tekrar okudu, hatmetti. Kendisinin rendelediği ve düzelttiği bir tahta parçası üzerinde, geceleri odadaki ateşin aydınlığında aritmetiğini ilerletti. Gündüzleri de çalışarak babasına yardım ediyordu. Bakkal çıraklığı yaptı, arazi ölçümünde çalıştı, bir fabrikada işçilik yaptı, bir köy postahanesinde de çalıştı. Fakat ne işi yaparsa yapsın, gecesini gündüzüne katarak okuyor, okuyordu. Bunun semeresini gördü ve baro imtihanını kazanarak avukat oldu.

Bununla beraber, gençlik yıllarında, iş hayatında—ve politikada—ardı ardına bir sürü başarısızlıkla karşılaştı. Her fırsatta okumasına rağmen hâlâ bir baltaya sap olamadığını gören biri kendisini tenkit etmişti: "Sana doğru dürüst bir geçim sağlayamadıktan sonra, bu kadar okumanın faydası ne?" Lincoln ona şu cevabı verdi: "Eğitimin gayesi doğru dürüst bir geçim sağlamak değildir. Eğitim, onu elde ettikten sonra, hayatınıza ne gibi bir istikamet vereceğinizi öğrenmektir."

Gençlik yıllarındaki başarısızlıklarına rağmen, "namuslu"luğu ile itibar kazanıyordu. Illinois eyaletinin New Salem kasabasında yirmi dört yaşında postahane müdürlüğü yapan Lincoln'ün senelik maaşı sadece 56 dolardı.

Bu postahane 1836'da kapandı ve ancak seneler sonra Washington'dan gelen bir görevli, o zaman hayatını avukatlık yapmakla kazanan önceki postahane müdürü Lincoln'ün hesaplarını kontrol etti. Hükümet görevlisi, onun 17 dolar borcu olduğunu söyleyince, Lincoln yazıhanesinin bir köşesinde duran eski bir bavul içinden ağzı iple bağlanmış bez bir torba içindeki parayı masanın üzerine döktü ve dedi ki: "Hepsi burada. Ben, kendimin olmayan paraya hiç bir zaman el sürmem."

Geçimini temin etmekte güçlük çeken ve oldukça çirkin ve gayet uzun boylu (1.93 cm.) olan Lincoln, maamafih, fizikî kuvveti, cana yakınlığı ve bilhassa anekdotları ile o yılların Amerika'sının köy ve kasabalarında popülerite kazanıyordu. Fıkraları dillerde dolaşmağa başlamıştı.

Genç avukat Lincoln bir kasabadan diğerine at sırtında gidiyordu. Bir gün mahkemede karşı tarafın avukatı, jürideki bir üyeye itiraz etti. (Amerikan jüri sisteminde, avukatlar, makul sebep ve delil gösterebildikleri takdirde jüridekileri reddedebilirler.) Avukat, bahis konusu jüri üyesinin Lincoln'ü tanımadığını söylemişti. Hakim Davis, avukatın itirazını kabul etmedi; zira, aksi takdirde, Lincoln'ün haysiyeti zedelenmiş olacaktı.

Söz sırası kendisine geldiği vakit, Lincoln, jürideki bazı üyelere karşı tarafın avukatını tanıyıp tanımadıklarını sordu. Hâkim Lincoln'ü azarladı: "B. Lincoln, jüri üyelerinin muarızınızı tanıyıp tanımaması onun bu vazifeden affedilmesini gerektirmeyeceğini bilmeniz gerekir."

Avukat Lincoln, "Hayır, Hâkim bey," cevabını verdi, "benim korkum jüriyi oluşturan centilmenlerin onu gerçekten tanımalarıdır—ki böyle bir hal de, onu, şahsıma karşı avantajlı bir duruma getirmiş olur."

Bir diğer duruşmada, karşı tarafın avukatı için şunları söyledi: "En fazla kelimeyi en küçük bir fikre sığdırmasını onun kadar iyi beceren bir başkasını ben tanımıyorum."

Yine bir gün, dikkafalı bir muarızı saçma bir iddia ile onu küçük düşürmek gayretindeydi. Lincoln'ün belâgati, adamı, kör inatla savunmağa çalıştığı tutumundan bir santim dahi kımıldatamamıştı. Sabrı tükenen Lincoln, ni-

hayet, "Pek âlâ, pek âlâ," dedi. "Bir öküzün kaç ayağı var?"

Damdan düşercesine sorulan bu suale adam hemencecik "dört"ü yapıştırdı. Lincoln, "Haklısın, arkadaşım," diye cevap verdi. "Bununla beraber, bir ân için, öküzün kuyruğunu da ayak farzedelim. O takdirde öküzün kaç ayağı olmuş olur?"

Bir ân önce münakaşaya dönmek için sabırsızlanan adam, "Beş, elbette," dedi. "Ama bundan ne çıkar?"

"Bundan senin yanıldığın meydana çıkar. Çünkü, bir öküzün kuyruğu, ayak olsun demekle, ayak olmaz."

Abraham Lincoln, siyasî hayatta bir gün başarıya ulaşacağına inanıyordu. Temsilciler Meclisi üyeliği için mücadele ettiği bir seçim sırasında, bir Pazar günü devrin meşhur vaızı Peter Cartwright'ı dinlemek üzere kiliseye gitti. Vaiz sırasında Papaz Cartwright, cennete gitmek isteyenlerin ayağa kalkmasını istedi. Lincoln hariç herkes ayağa kalktı. Papaz daha sonra cehenneme gitmek isteyenlerin ayağa kalkmasını istedi. Lincoln yine oturduğu yerde kalmıştı.

Papaz bunun üzerine, "Bu çağırılar sırasında Abraham Lincoln'ün yerinden kımıldamaması beni hayrete düşürdü," dedi. "Eğer B. Lincoln, ne cennete ne de cehenneme gitmek istemiyorsa, bize nereye gitmek istediklerini acaba söylerler mi?"

Lincoln, ağır ağır ayağa kalktı ve cevap verdi: "Ben Kongreye [Parlamento] gidiyorum."

Abraham Lincoln, o seçim sonunda Kongreye gidemediği gibi, daha sonraki siyasî hayatında da bir çok başarısızlıklarla karşılaşacaktı. Gerçekten, onun siyasî hayatı, Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar, tam bir başarısızlıktı. Lincoln'ün bir doğum gününde *Detroit Free Press* gazetesinde yayınlanan bir başyazı bu hakikatı gayet veciz bir şekilde ifade ediyor:

İş hayatında iflas etti	*1831*
Illinois Eyaleti Temsilciler Meclisi seçimini kaybetti	*1832*
İş hayatında ikinci iflâs	*1833*

Illinois Eyaleti Temsilciler Meclisine seçildi	*1834*
Sevgilisi öldü	*1835*
Sinir buhranı geçirdi	*1836*
Illinois Eyaleti Temsilciler Meclisi Başkanlığı Seçimini kaybetti	*1838*
A.B.D. Temsilciler Meclisi seçimini kaybetti	*1340*
A.B.D. Temsilciler Meclisine seçildi	*1846*
Temsilciler Meclisindeki sandalyesini kaybetti	*1848*
A.B.D. Kongresi Senato seçimini kaybetti	*1855*
Cumhuriyetçi Partinin Cumhurbaşkanı Muavini namzedi idi, kaybetti	*1856*
Senato seçimini yine kaybetti	*1858*
A.B.D. Cumhurbaşkanlığına seçildi	*1860*

Lincoln, kendi ifadesine göre, siyasi inanışlarının çoğunu Thomas Jefferson'dan aldı. Onun Amerikan demokratik düşüncesine katkısı sadece Jefferson'un fikirlerini yorumlamak, genişletmek ve mükemmel bir şekilde ifade etmek oldu. Fakat bugün sadece Amerika'da değil, hemen hemen dünyanın her tarafında insanlar, demokrasinin önde giden sözcüsü ve örneği olarak Lincoln'ü gösteriyor. Eğer demokratik bir liderin değerlendirilmesinde onun demokratik inanışları başta geliyorsa, halkın hükmü doğrudur, ve işte o zaman Lincoln'ü önde giden bir demokratik lider olarak görüyoruz.

Lincoln, beşeriyete olan bu derin inancını nereden aldı? Lincoln'ün hayranlarından Adlai Stevenson der ki: "Çünkü Lincoln halktan bir insandı. İmtiyaz denen şeyi katiyen bilmedi; sefalet içinde doğdu, kendi kendini yetiştirdi, hayattaki her başarısı için inanılmazcasına gayret sarfetmeğe mecbur kaldı. İnsanların hem iyilerini hem kötülerini, hem gülünç hem yüce olanlarını *biliyordu,* ve iyilerin kötülerden fazla olduğuna inandı. Buna öylesine derinden inanıyordu ki, bunu ispat için bir harbi dahi göze almaktan çekinmedi."

Abraham Lincoln, siyasi hayata bir *Whig*'li (Liberal) olarak atıldı. Illinois Eyaleti Temsilciler Meclisine seçildiği yıl, eyaletin tanınmış politikacılarından George Forquer, kendi (*Whig*) partisinden istifa ederek Demokratlara katılmış ve parti değiştirmesinin mükâfatı olarak da, yıllık maaşı 3000 dolar olan bir mevkie getirilmişti. Lincoln, derhal bu politikacı ile kılıç şakırdatmağa karar verdi. Forque, gösterişli bir ev yaptırmış ve damına da (o zaman için bir statü sembolü sayılan) bir yıldırım-savar diktirmişti. Eyalet Meclisinde kendisine hücum eden Forque'un bir nutkunu müteakip söz isteyen Lincoln şunları söyledi:

Ben yaşamayı arzu ediyorum, ben şöhrete ulaşmak azmindeyim. Fakat ben, kendimin bir gün, senede 3000 dolar getirecek bir iş için parti değiştirerek, günahkâr vicdanımı gücendirilmiş Allaha karşı korumak için bir yıldırım-savar dikeceğim günü görmektense, şimdiden ölmeyi tercih ederim.

Demokrat Partinin 1848 genel seçimlerindeki Cumhurbaşkanı namzedi General Lewis Cass idi. Generalin 1831 yılına ait ödenek cetveli şüpheyi çekiyordu. O yıl Birleşik Amerika Temsilciler Meclisinde üye olan Lincoln bu konu üzerinde durdu:

Bay Başkan, ben bir arkadaşın, General Cass'ın düşmana karşı giriştiği hücumlarda şahaserce başarılı olduğu iddiasını, maalesef, kabul edemeyeceğim. Evet, hücumlarında cidden şahaserdi. Yalnız, ne var ki, onun hücumları âmmenin düşmanlarına karşı değil, bizzat âmme hazinesine karşı! Ben gerçekten onun ne şaheser kabiliyetlere sahip bulunduğunu göstermek için, General Cass'ın yollük ve ödenek cetvelleri üzerinde duracağım. Bu cetveller onun sadece, herhangi bir anda, tek başına, müteaddid insanın işini üzerine almış olduğunu göstermekle kalmıyor; bilâkis, çok defa, biribirlerinden yüzlerce mil uzaklarda, muhtelif yerlerde aynı anda yaptığı çeşitli işleri hayret ve ibret gözlerimiz önüne seriyor.

Yediklerine gelince, bu vesile ile onun olağanüstü bir kapasiteye sahip olduğunu da öğreniyoruz. Kasım, 1821 den Mayıs, 1822 ye kadar her gün Michigan'da [bir eyalet] ve bu şehirde [Washington] her gün yediği on öğün yemekten gayrı yine her gün için—her halde bu iki yer arasında bir yemekten di-

ğerine gidip gelirken sarfettiği para için olacak—beş dolarlık yol masrafı gösteriliyor. Sonra, bu cetvelden şu önemli noktayı da öğrenmiş bulunuyoruz: bir kimseden yediklerinin parası alınacak yerde, ona, yedikleri için ayrıca para ödeniyor!...

Baş Başkan, iki saman yığını arasında durmasına rağmen, açlıktan ölen hayvanın hikâyesini hepimiz biliriz. General Cass için böyle bir şey asla bahis konusu olamaz. Yığınları, biribirinden binlerce mil mesafeye koyun, ve onu da ikisi arasına; göreceksiniz, General Cass, her ikisini de aynı anda yiyip bitirmekle kalmayacak, bu iki yığın arasında kalan diğer yeşil otlar da azalacaktır. İsterseniz, onu, Cumhurbaşkanı yapınız. Bu, sizin bileceğiniz bir şey. Ve şayet Cumhurbaşkanı seçilirse, hepinize de bol bol yedirecektir—eğer kendisi yedikten sonra geriye bir şey kalırsa!

[Gen. Cass Cumhurbaşkanlığı seçimini kaybetti.]

O çağlarda Amerika'nın batı bölgeleri alt-nüfuslu ve oldukça da alt-işlenmişti. Cumhurbaşkanları, genellikle, doğu ve güney bölgelerinden geliyordu. Buna rağmen, batılı bir politikacı Lincoln'ü Cumhurbaşkanlığına yükselten şey, onun, bilhassa Illinois Senatörü (Demokrat) Stephen Douglas ile halk önünde yaptığı tartışmalardı. Maamafih, devrinin en büyük hatibi ünvanını kazanan Lincoln'ün, Illinois Temsilciler Meclisindeki ilk nutku katî bir başarısızlıktı. Lincoln kürsüye çıkmış, "Bay Başkan, kabul ediyorum ki—" demiş ve arkasını getirememişti. Üç defa tekrarlamasına rağmen, "Bay Başkan, kabul ediyorum ki—"den başka bir şey söyleyemeyince, o zaman kendisi gibi eyaletin Temsilciler Meclisinde üye olan Stephen Douglas (bir yıl önce seçilmişti), aşağıdaki sözü ile Lincoln'ü beş paralık etti: "Bay Başkan, Muhterem Centilmen üç defa kabul etti, fakat hâlâ bir şey çıkaramıyor."

Bin sekiz yüz elli sekiz senatör seçimlerinin Lincoln-Douglas savaşı Amerikan siyasi tarihinin büyük hâdiselerinden biridir. Stephen Douglas, Birleşik Amerika Senatosunun bir üyesi idi. Seçimlerde, Cumhuriyetçi partinin Illinois Senatör namzedi de, Cumhuriyetçi Abraham Lincoln. Bu iki politikacının Illinois vatandaşları önünde serbestçe tartışmaları siyasî tartışmaya klâsik örneklerdir. Öyle ki, Lincoln ve Douglas, diğer eyaletlerden gelen istekler

üzerine, tartışmalarını Illinois sınırları dışına dahi götürdüler. Bu, gerçekten teamül dışı, gerçekten anormal bir şeydi; Çünkü, senatör seçimlerinde her hangi bir eyaletin seçmenleri ancak kendi eyaletlerinin senatör namzedleri için rey kullanabilirler.

Lincoln, gerçi bu seçimi kaybetti, fakat Amerika çapında büyük bir hatip olduğunu da pek çok Amerikalıya kabul ettirdi. Nitekim, iki yıl sonraki Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra Washington'daki Beyaz Ev'i o işgal edecekti.

Lincoln, ara sıra, normal bir insan kadar içki içerdi. Douglas ise, Lincoln'ün çok daha fazla içtiğini ileri sürüyordu. Tartışmaların birinde, Lincoln'ün, hiç olmazsa kendisi kadar içtiğini imâ etmek istercesine, "Ben, B. Lincoln ile bir içkici dükkânında tanıştım," dedi. "Lincoln, tezgâh gerisinde, içki satıyordu."

Lincoln, söz sırası kendine gelince, şu cevabı verdi:

"Efendim, B. Douglas'ın dediği gerçekten doğrudur. Benim, bir vakitler, küçük bir dükkânım vardı. B. Douglas da en iyi müşterilerimden biri idi. Çok defa ben tezgâh gerisinden B. Douglas'ın viski bardağını doldururdum. Yıllar sonra, şimdi, aramızdaki fark şu: Ben tezgâh başından ayrıldım, fakat B. Douglas hâlâ tezgâh başındaki sandalyesinde oturuyor."

Lincoln-Douglas tartışmaları Amerika'nın her tarafında dikkat ve hayranlıkla takip ediliyor; hatipleri dinleyemiyenler tartışmaların safahatini gazetelerden takip ediyordu. Lincoln, bir kasabada Douglas'ın içkiyi seven bir olduğunu şöyle anlattı:

"B. Douglas, sizlere, babasının mesleğinin fıçıcı olduğunu; marangozluk ve fıçıcılık mesleğini de ondan öğrendiğini söyledi. Bunun fevkalâde bir tarafı yok. Gayet normal bir şey. Yalnız ben babasının mesleğinin fıçıcılık olduğunu şu ana kadar bilmiyordum. Onun iyi bir fıçıcı olduğunda da zerrece şüphem yok; çünkü [Lincoln, sözlerinin bu noktasında Douglas'a doğru bir reverans yaptı] şimdiye kadar gördüğüm viski fıçılarından en iyisini o yapmış."

Bir başka toplantıda, Douglas'ın fikirlerindeki "sathî"liği

şöyle anlattı: "Aç bırakılmış bir güvercinin gölgesinin suyunu kaynatarak bir hastaya verilmiş çorba gibi."

Lincoln'ün anekdotları memleket sathında yayıldıkça, aleyhindeki dedikodular, ileri-geri çekiştirmeler ve çamur atmalar da artıyordu. Kendisini ikinci defa cumhurbaşkanı adayı seçecek Cumhuriyetçi partinin genel kongresi Baltimore şehrinde toplandığı sırada, ülkenin en nüfuzlu gazetesi *New York Herald,* Lincoln'ün bir göz boyacıdan başka bir şey olmadığını yazdı: "Ölüp de dirilmiş bir şaka. Onun tekrar Cumhurbaşkanlığına seçilmesi hazin bir şaka olur." Devrin ünlü gazetecilerinden Richard Henry Dana da soruyordu: "Bu adam isteğinde gerçekten ciddi olabilir mi?"

Lincoln, aleyhindeki iftiraları, kendisine yöneltilmiş hücumları müdrikti. "Hakkımda söylenenlerden bazıları, maalesef, hiç de nazik değil," diyordu. "Ama, içinde hakiki bir nükte bulunan bir hikâyenin üzerimde, bir viski ziyafetinin bir sarhoş üzerinde bırakabileceği tesiri gösterdiğini söylersem bana inanmanızı istiyeceğim. İyi bir nükte bana yeni bir hayat aşılıyor."

Lincoln, Amerika'nın en talihsiz bir devrinde Cumhurbaşkanı oldu. Amerika bir fikir üzerine kurulmuştu: insanların kendi kendilerini idare edebilecekleri fikri üzerine. Ve bu Birlik dağıldığı takdirde, fikir de kaybolup gidecekti. Kölelik, Dahili Harbin sadece bir parçası idi, bir bahane, fakat asla bütün sebebi değil.

Lincoln, siyahi Amerikalıların bazı haklara sahip bulunmasını istiyor, "zenci meselesi"nde mutedil bir tutumu savunuyor, bir adaletsizlik müessesesi olan köleliğin daha da genişletilmesine tâviz vermezcesine karşı geliyordu. Senatörlük için mücadele ettiği 1858 yılında, tarafların, üzerinde anlaşabilecekleri bir hal çaresi bulamadıkları takdirde, ülkenin başına büyük bir felâketin geleceği kehanetinde bulundu: "İçinden parçalanmış bir ev ayakta duramaz."

Harbin başlamasından çok önce, bu konudaki görüşünü şöyle anlatıyordu: "Bu mücadelenin ana fikri, bence, halk hükümetinin bir saçmalık olmadığını ispat etmek zorunda kaldığımızdır. Hür bir cemiyet içinde, bir azınlığın is-

tediği ân hükümeti parçalamağa hakkı olup olmadığında artık karar vermeğe mecburuz. Eğer biz muvaffak olamazsak, halkın kendi kendini idare edemeyeceği de anlaşılmış olacaktır."

Lincoln, bu inanışını, en kuvvetli bir şekilde Gettsburg nutkunda, bilhassa nutkun son cümlelerinde ifade edecekti. Muhaliflerinin "hokkabaz"ın biri diye lekelemeğe çalıştıkları Cumhurbaşkanı Lincoln'ün bu nutku bir dünya şaheseridir. Ve nutuktan sonra, "böyle nutuk mu olurmuş-" diye dudak büken ve hattâ alay eden gazeteciler bile vardı. Nutkun bir "şaheser" olduğunu o ânda ancak bir kaç kişi takdir edebilmişti.

Gettsburg, Pennsylvania eyaletinde küçük bir kasabadır. Amerikan Dahili Harbinin (1861-65) en kanlı cenglerinden biri burada cereyan etmiş (Temmuz, 1863) ve Federal devletin zaferiyle neticelenen bu çarpışmada Güneyliler 28,000, Kuzey ve Batı eyaletleri (Federal devlet) ordulara da 23,000 kayıp vermişti.

Gettsburg'da ölenlerin hâtırasına bir âbide dikilmesine karar verildiği vakit, Cumhurbaşkanı Abraham Lincoln'den "usulen bir kaç söz" söylemesi istendi; zira "günün konuşması"nı devrin tanınmış bir avukatı yapacaktı.

Abraham Lincoln, bugün dünya hitabet edebiyatının "şaheser"leri arasına giren nutkunu vermek için platforma çıktı, gözlüğünü taktı, ve cebinden, nutku sırasında hemen hemen hiç bakmadığı bir kâğıt parçası çıkararak konuşmağa başladı (19 Kasım, 1863):

Seksen yedi yıl önce, dederimiz, bu kıtada, hürriyeti hak ve idrak eden, yeryüzündeki bütün insanların eşit yaratıldığına inanan, ve bu gaye uğruna kendisini vakfeden bir milletin temelini attılar. Biz, şimdi, hürriyete böylesine candan inanmış bir milletin veya her hangi bir milletin uzun müddet dayanıp dayanamıyacağını gösterecek büyük bir dahilî harbin içindeyiz. Bu harbin en büyük cenglerinden birinin cereyan ettiği bu meydanda, bu milletin payidar olması için burada hayatlarını feda edenlere, bu meydanın küçük bir kısmını onlar için ebedî istirahat yeri olarak, onlara ithaf etmek üzere buraya toplamış bulunuyoruz. Bunu yapmamız gayet yerinde ve doğru. Fakat geniş mânasıyle ele aldığımız takdirde, burasını, onlar

için ithaf, takdis ve tahsis edebilecek kudrete sahip olamayacağımızı idrak edeceğiz. Burada çarpışarak ölen ve kalan kahraman insanlar, bizim âciz kudret ve kuvvetimizin ilâve edebileceğinden veya eksilteceğinden çok daha fazla olarak burasını takdis edip kutsîleştirdiler. Bizim burada söyliyeceklerimiz ne fazla dikkati çekecek ve ne de uzun müddet hâfızalarda yaşıyacak; fakat, onların yaptıkları hiç bir zaman unutulmayacaktır. Şu halde, bu insanların asilce geliştirdikleri henüz tamamlanmamış bu işe kendilerini adayacak ve onu tamamlayacak olanlar, gerçekte, biz hayattakileriz. Önümüzdeki bu büyük vazifeye kendimizi vakfederken, sadakatlerinin ölçüsünü göstermek için, ideal ve gayeleri uğrunda canlarını feda eden bu muhterem ölülerden sadakat öğrenelim ve onların beyhude yere can vermediklerini ispat edelim. Ve ancak ondan sonra, bu millet, Allahın himayesi altında, hürriyetin yeni bir doğuşuna şahitlik edecek ve halk tarafından, halk için kurulmuş bu halk hükümeti de yeryüzünden silinmeyecektir.

Lincoln, gerçekte, bir "azınlık" Cumhurbaşkanı idi. Cumhurbaşkanlığı (1960) seçiminde Cumhuriyetçi Partiden başka üç parti daha namzet çıkarmıştı: Kuzey Demokratları (Senatör Douglas), Güney Demokratları, ve Anayasa Birliği Partisi. Lincoln'ün topladığı reylerin sayısı diğer namzetlerin reyleri toplamından azdı. Seçimleri müteakip hâdiseler süratle inkişaf etti. Güney eyaletleri Federal Birlikten ayrılarak kendi Konfederasyonlarını kurdular, bunun neticesinde de, her iki taraf büyük bir harbin içine itildi.

"Başkumandan" sıfatıyle harbin yürütülmesi sorumluluğunu yüklenen Lincoln'ün harp yıllarındaki rejimi "diktatörce" idiyse de, onun tek emeli, her ne bahasına olursa olsun, Amerikan Birliğini kurtarmak ve korumaktı. Kuzey eyaletlerindeki Güneyli taraftar ve sempatizanlara karşı şiddetle harekete geçmiş olmasına rağmen (ki bunun için çok tenkide uğramıştı), Güneylilere anlayışlı ve müşfik davranılması taraftarı idi. Onlara kızmıyor, acıyordu. Öte yandan, kendi kabinesi de derin ihtilâflar içinde çalkalanıyordu. Köleliğin mutlak surette ilgasını isteyenler, Cumhurbaşkanını "yumuşak" davranmakla itham ederlerken, muhafazakârlar, harbin neticesinden ümitli görünmüyorlardı. Bütün bu mücadeleler ortasında, Lincoln, zekâsı ve

sabrının rehberliği altında bazan, hemen hemen tek başına kaldığı vakitlerde dahi, inandığı yolda yürümekte devam etti. Harp yıllarındaki nutukları, zahiren şen-şakrak olan bu adamın içinden kan ağladığını gösterir. Sık sık halk arasında dolaşıyor, harpte ölenlerin ailelerini ziyaret ediyor, halktan hükümeti desteklemesini istiyordu:

İlâhî Varlık, beni, koruyucu kanatları altında muhafaza etmedikçe ve büyük, hür, mesut, ve zeki halk kütleleri beni desteklemediği takdirde, başarılı olmama imkân yoktur; onlar benimle beraber oldukları müddetçe de, başarısızlık bahis konusu olamaz.

Cumhurbaşkanı, her nutkunda Amerikan Birliğinin korunması üzerinde duruyordu: "Birliğimizin bu tecrübeden geçmiş ve iyi gemisinin limana sağ salim ulaşmasını temin için hepimiz el ele vermezsek, yarınki yolculuğunda ona kaptanlık etmek isteyen bulunmıyacak."

Lincoln, halkın sağduyusuna güveniyor, gerçeklere vakıf bir milletin doğru yoldan şaşmayacağına inanıyordu: "Ben halka derinden inanıyorum. Kendisine gerçekler anlatıldığı vakit, her hangi bir millî krizle boy ölçüşebileceklerine emin olabilirsiniz. Esas mesele, onlara gerçekleri iletebilmektir." Ve: "Halkın nihaî adaletine niye sabırla güven beslemeyelim? Buna benzer başka bir ümit dünyada var mı?"

Harbin yürütülmesi hususunda şahsına yöneltilen tenkitlere bir gün şu cevabı verdi: "Ben kendimin hiç bir zaman bu işi bu memlekette en iyi yürütecek adam olduğumu söylemedim, ama bir köylünün, bir çaydan geçerken, arkadaşının bir teklifi üzerine, çay ortasında atların değiştirilemeyeceğini söylediğini hatırlıyorum."

Tenkitlerin yükseldiği bir sırada devrin meşhur cambazı Blondin'den bahsetti:

"Efendiler, bir ân için şöyle bir durum tasavvur ediniz. Ülkemizin bütün mal ve mülkünü altın halinde cambaz Blondin'nin eline verdiniz; ve bu altınlarla birlikte, Niagara Şelâlesi üzerinde gerilmiş bir ipte yürüyerek karşı tarafa geçmesini söylediniz. Cambaz ip üzerinde yürüdüğü

sırada, ipi mi sallarsınız, yoksa, 'Blondin, adımlarını aç, daha hızlı yürü, acele et' diye mi bağırırsınız? Hayır, eminim, ne onu ne bunu yapacaksınız. Nefesinizi, dilinizi tutacak, cambaz karşı tarafa geçinceye kadar ipe dokunmayacak, sağ sâlim karşı tarafa geçmesi için dua edeceksiniz. Hâlen, hükümetin durumu da böyledir. Fırtınalı bir havada vâsi bir okyanusu geçmeğe çalışan hükümetin elinde muazzam bir ağırlık, engin hazineler var. Onu rahatsız etmemek gerekir. Sükûnetinizi muhafaza ediniz, sağ sâlim karşı yakaya geçeceksiniz."

Lincoln, sosyal tekâmüle, beşerî gelişmenin önlenemeyeceğine inandı, ve bu tekâmül için en ümit verici çevre olarak da demokratik hükümet tarzını gördü. "Biz *herkese* fırsat vermeyi teklif ediyoruz," dedi. "Ve ümit ediyoruz ki, böylelikle, zayıf kuvvetlenecek, cahil akıllanacak ve herkes beraberce daha iyi şartlar altında daha mesut yaşayacak."

Bu düşüncelerledir ki, ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilmesini müteakip Kongredeki ilk nutkunda (4 Mart, 1865), suçluların cezalandırılmasından ziyade, yaraların sarılması, yıkılan Birliğin yeniden kurulması üzerinde durdu:

> Her iki taraf da mücadelenin bu kadar büyük ve uzun olacağını sanmıyor ve mücadele sebebinin de çatışmanın sona erişinden önce ortadan silineceğini umuyordu. Her iki taraf da kolay ve ucuz bir zafer ümit ediyor, ve neticenin böylesine temelli, böylesine hayret verici olacağını düşünmüyordu. Her iki taraf da aynı İncil'i okuyor ve aynı Allah'a dua ediyor; her biri, diğerinin aleyhine O'nun yardımını diliyordu. Başkalarının alın terleriyle kazandıkları ekmeği onların ellerinden almak için Allah'tan yardım dilemek garip görünebilir; fakat, kendimiz hakkında hüküm veremediğimiz için, başkaları hakkında da alelıtlak yargılardan sakınalım. Ulu Tanrı'nın da kendine mahsus maksatları olduğundan, her iki tarafın da duaları kabul olunamazdı, nitekim olunmadı da.... Amerika'daki köleliği cürüm ve kabahatlerimizden biri sayalım ve bir vakitler Allah'ın indinde de tasdik edildiğini kabul edelim. Fakat zamanını doldurmuş olduğundan, Allah, artık o müesseseyi kaldırmak istiyor, ve bunun için de cürmün sâdır olduğu hem Kuzeye hem de Güneye bu müthiş silleyi indirdiğinden, Allaha inananların O'nda mevcudiyetine inandıkları ilâhî vasıfların

artık bulunmadığını mı söyliyeceğiz? Harbin getirdiği bu muazzam yaraların süratle ortadan kalkacağına derinden inanıyor ve en samimî inançlarımızla dua ediyoruz ki, harbin ortaya çıkardığı bu muazzam musibetler süratle ortadan kalkacaktır. Buna rağmen, Allah isterse, kölelerin iki yüz elli senelik karşılıksız çalışma ve alın terleri neticesinde biriken servet yok olacak ve üç bin sene önce de söylendiği gibi, kamçının çıkardığı her damla kan kılıçla ödenecek. Bundan böyle, Allahın karar ve hükümleri her zaman doğru ve yerindedir.

Kimseye kötülük düşünmeyerek, herkese iyilik ederek. Allahın gösterdiği şekilde doğruya ve hakka inanarak üzerimize aldığımız işi bitirelim, milletimizin yaralarını saralım, harbi taşıyanların, onun zahmet ve acısına katlananların ve bu uğurda ölenlerin arkada bıraktıkları dul ve yetimlere bakalım; kendi aramızda ve diğer milletlerle âdilce ve devamlı bir barışın tesisi için elimizden geleni yapalım.

Cumhurbaşkanı Lincoln'un şu sözleri, Harp sonrası Amerikası için düşündüklerini gayet veciz bir şekilde ifade ediyor:

Doğulu bir hükümdarın bir zamanlar etrafındaki âkıl kimseleri, her zaman ve her durumda doğru, ve her yerde görülebilecek bir cümle icad etmeye memur ettiği söylenir. Buldukları cümle şu: "Bu da geçer." Ne derin ifade kudretini haiz kelimeler! Gururlu anlarımızda derhal aklımızı başımıza toplamamıza yarayacak ne kudretli bir ifade! Hüzünlü ve ıstıraplı zamanlarımızda bizleri teselli edebilecek ne derin mânalı bir söz! Fakat bu kudretli ve derunî ifade zenginliğine rağmen, ümit edelim ki, tamamen doğru da değil. Daha doğrusu, altımızdaki ve etrafımızdaki fizikî dünyayı öylesine işleyebilmeyi ümit edelim ki, içimizdeki en iyi entellektüel ve ahlâkî dünyayı harekete geçirsin, daima ileri ve yukarı bakabilecek fertleri, ve dünya durdukça da payidar kalabilecek sosyal refah ve saadeti yaratalım.

Lincoln, maamafih, gerektiğinde haşin bir dil de kullanabileceğini yıllarca önce bir lokantada göstermişti. Yemekten sonra getirilen kahvesinden bir yudum aldıktan sonra garsonu çağırmış ve demişti ki: "Eğer bu kahve ise, lütfen bana bir çay getiriniz; ama bu içtiğim şey çay ise, lütfen bana bir kahve getiriniz."

Her iyi hatip gibi, nutuklarını yazılı kâğıttan okumaz, irticalen konuşurdu. Zaman zaman kürsüye elinde kâğıtla çıkmasına rağmen, çok defa kâğıda göz atmadı. Tabiî, Lincoln, her iyi hatip gibi, nutukları üzerinde haftalarca, bazan aylarca çalışır, nutkunun plânını hazırlar, pratik yapardı.

Avukatlığı sırasında Amerikan İstiklâl Harbinde ölen bir askerin iki büklüm dul karısı Lincoln'ü ziyaret ederek, sigorta acentasının kendisini aldattığından ağlamaklı bir sesle şikâyet etti. Sigortacı, hükümetin yaşlı kadına vereceği dört yüz dolarlık ikramiyeyi tahakkuk ettirebilmek için kadından iki yüz dolar almıştı. Lincoln sigortacı aleyhine derhal dava açtı.

Avukat Lincoln iddiasını nasıl hazırladı? Şevkini arttırmak, his ve heyecanlarını tazelemek için Amerikan İstiklâl Harbinin kahramanı ve ilk Cumhurbaşkanı Washington'un biyografisini, ve İstiklâl Harbi hakkında bir kitap okudu. Mahkemede sigortacı aleyhine konuşurken, Amerikan vatanseverlerini hürriyet uğruna çarpışmaya sevkeden zulüm ve baskılardan, onların karşılaştığı müşküllerden, katlanmak zorunda kaldıkları ıstırap ve acılardan bahsetti; harbin en şiddetli savaşlarından birinin cereyan ettiği Valley Forge'da kar ve buz üzerinde aç ve yalın ayak çarpışan İhtilâl ordusu askerlerinin hayatlarını anlattı. Ve, yüzünden ve gözlerinden dehşetli kızgınlık okunan bir ifade ile, o kahramanlardan birinin geride bıraktığı dul karısının hakkı olan tazminatın yarısını alan bu hayasıza dönerek, şimdi onun "derisini yüzeceğini" söyledi, ve gözlerinden kan fışkırırcasına şunları ilâve etti:

Zaman geçiyor. 1776'nın kahramanları bu dünyadan göçtüler, kamplarını öteki dünyada kurdular. Gerçi vatanı uğruna canını feda eden asker ebedî istirahat yerinde, fakat onun sakat, kör, ve sefalet içinde inleyen karısı bana ve siz muhterem jüri üyelerine müracaat ederek kendisine reva görülen haksızlıkların düzeltilmesini istiyor. Bu kadın her zaman şimdi gördüğünüz gibi değildi. Bir zamanlar genç ve güzeldi. Adımları canlı, yüzü parlak, ve sesi Virginia dağlarındaki her hangi bir ses kadar tatlı idi. Ama artık o fakir ve kendini müdafaadan âciz. Burada, çocukluk yıllarını geçirdiği yerlerden yüzlerce

mil uzakta, Illinois'in düzlüklerinden bizlere, İhtilâlin vatanseverlerinin canlarını feda ederek imtiyazlar bahşettiği bizlere müracaat ederek, şimdiki durum ve hali karşısında anlayış göstermemizi ve yardım elimizi kendisine uzatmamızı, kendisini erkekçe korumamızı istiyor. Sormak istediğim sadece şu: Bu kadına biz şimdi sırt mı çevireceğiz?

Lincoln sustuğu vakit, jüri üyelerinden bazılarının gözleri yaşlanmıştı. Mahkeme, yaşlı kadından alınan paranın son kuruşuna kadar sigortacıdan geri alınmasına karar verdi. Lincoln, kadının bütün masraflarını üzerine aldı, otel ücretini ödedi, yolculuğu için biletini temin etti ve kendi hukukî ücreti için hiç bir şey kabul etmedi.

Bir kaç gün sonra, Lincoln'ün ortağı yazıhanede yazılı bir kâğıt parçası buldu. Bu, Lincoln'ün mahkemedeki hitabesinin plânıydı. Ortağı, bunu okurken kahkahalarını zaptedemedi:

"Kontrat yok—Profesyonel hizmet değil—Gayri makul ücret—Sigortacının aldığı para kadına verilmedi—İstiklâl Harbi—Valley Forge'daki sıkıntılar—Mağdurun kocası—Asker terhis oluyor—Sigortacının derisini yüz—Bitiriş."

Cumhurbaşkanı Lincoln, Dahilî Harbin kötü gittiği zamanlarda dahi hikâye kitapları okuyarak kendini avutuyordu. Kuzeyliler için kesin bir yenilgi ile neticelenen Fredericksburg cengi sırasında Isaac Arnold adlı bir mebus, Cumhurbaşkanının çadırına girdiği vakit, onu, Artemus Ward adlı yazarın mizah kitabını okurken buldu. Bu yetmiyormuş gibi, Lincoln, millet vekiline, kitaptan parçalar okumakta ısrar etti. Muhatabı hayret içindeydi. Ülkenin kan ağladığı bir sırada Cumhurbaşkanı (ve Başkumandan) nasıl olur da mizahî yazılar okuyabilir, ve üstelik bu gülünç fıkraları diğerlerine nasıl tekrarlamak isteyebilirdi?

Temsilciler Meclisi üyesinin sonradan anlattığına göre, Lincoln, elindeki kitabı masasının üzerine koyduğu vakit gözlerinden yaşlar boşanıyor, koca vücudu zangır zangır titriyordu. Bağırarak cevap verdi. "Arnold, eğer sırtımda

taşımağa mecbur olduğum bu ezici yükü yere koyup bir kaç dakika dinlenmezsem, kalbim parça parça olacak."

Kasım 8, 1864 gecesi seçim neticelerinin gelmeğe başladığı sırada Lincoln'ün yanına çıkan Savunma Vekili Stanton gözlerine inanamıyordu. Cumhurbaşkanı, kendisinin gözde hümoristlerinden Petroleum V Nasby'nin bir kitabını okuyor, seçim neticelerini öğrenmek için istical göstermiyordu.

Çok defa mesai arkadaşlarını da anekdotlarına konu yaptı. İlk kabinesinde maliye vekilliği yapan Chase, Lincoln'ün şakalarından alınıyordu. Öte yandan, Chase, Cumhurbaşkanlığına göz dikmişti. Lincoln bunu biliyor, fakat iyi bir maliyeci Chase'i değiştirmek de istemiyor, Chase'in sağda solda kendisini tenkit etmesini dahi hoş karşılıyordu. Cumhurbaşkanı bir gün *New York Times* gazetesinin o zamanki sahibi Henry Jarvis Raymond ile hasbihal ederken, B. Raymond'un sözü Maliye Vekili Chase'e getirmesi üzerine şunu anlattı:

"Sen köyde doğdun, değil mi? O halde at sineğinin ne olduğunu bilirsin. Bir gün kardeşim ve ben tarla sürüyorduk. Sapanı ben tutuyordum. At ise, tembel ve uyuşuk bir hayvandı. Fakat bir defasında, öyle koşmaya başladı ki, şu gördüğün uzun bacaklarıma rağmen peşinden zor yetiştim. Tarlanın diğer tarafına geldiğimiz vakit, hayvanın neden çılgınca koştuğunu anladım: kuyruğunun altına koca bir at sineği yapışmıştı. Derhal bir vuruşta hakkından geldim. Kardeşim sineği niçin öldürdüğümü sordu. Zavallı atın ısırılmasına tahammül edemiyeceğimi söyleyince hayretini gizleyemedi. 'Niye?' dedi. 'Onu koşturan da o sinekti.' Ben de şimdilik B. Chase'i tokatlamak niyetinde değilim—başında bulunduğu vekâlet de onunla birlikte koştuğu müddetçe."

Maamafih, ikinci defa Cumhurbaşkanı seçildikten sonra (1864), maliye vekilliğine Hugh McCulloh adında birini getirdi. Vekil, bir gün peşinde bir grup New York bankacısıyle Cumhurbaşkanının yanına girdi, ve alçak bir sesle dedi ki: "Bay Cumhurbaşkanı, bu beyler hükümetin malî istikrarı ile ilgili hususları görüşmek üzere New York'tan geliyorlar. Bankacı olduklarından hükümetimizin millî

tahvillerini kasalarında muhafaza etmek zorundalar. Ben onların vatanseverlik ve sadakatlerine şahadet ederim. İncilde de söylendiği gibi 'Hazinenin bulunduğu yerde kalp de vardır' "

Lincoln derhal cevap verdi: "B. McCulloh, o kitapta buna benzer bir bahis daha var ki, aynı derece doğru: 'Kartallar leşin bulunduğu yerde toplaşır.' "

Cumhurbaşkanı Lincoln her çeşit hikâye anlattı. Bunlardan biri bir tımarhaneyi ziyaret eden adamla ilgili. Koridorda bir deli ile karşılaştı. Deli ziyaretçiyi selâmlıyarak dedi ki: "Ben Julias Caesar'ım." Ziyaretçi deliyi biraz sonra yine gördü. Deli tekrar bir selâm çaktı, ve bu sefer kendisinin Napoleon Bonapart olduğunu söyledi. Ziyaretçi, "Evet, Napoleon," dedi. "Fakat, biraz önce kendinin 'Julias Caesar' olduğunu söylüyordun." Deli, "Haklısın, cevabını verdi, "ama o diğer annemdendi.

Her hümor sahibi insan gibi, Lincoln da, kendisi ve ailesi hakkında hikâyeler söylerdi. Bir gün iki küçük çocuğu Willie ve Ted ile sokakta giderken, küçükler bağrışmaya başladı. Yoldan geçen bir arkadaşı sordu: "Ne oluyor?" Lincoln cevap verdi: "Tıpkı dünya meseleleri gibi. Elimde üç tane ceviz var, ve her ikisi de benden ikişer ceviz istiyor."

Kendisi hakkında anlattığı hikâyelerden birinde iki dindar kadın tren kompartmanında konuşur. Biri der ki: "Jefferson Davis'in kazanacağını zannediyorum." Diğeri öğrenmek ister: "Nereden biliyorsun?" Birincisi cevap verir: "Çünkü, Jefferson mütedeyyin bir insan." İkincisi, "Haklısın," der. "Ama Lincoln da mütedeyyin bir adam." Birincisi tekrar cevap verir: "Evet, ama Allah onun şaka yaptığını zannedecek."

Cumhurbaşkanı son derece dürüst, namuslu bir insandı. Bir nutkunda şöyle dedi:

"Eğer vatandaşlarımın itimadlarını kötüye kullanacak olursam, onların sevgi ve itimatlarını tekrar kazanmama imkân yoktur. Evet, herkesi bir zaman için aldatabilirsiniz, hattâ bazılarını her zaman da aldatabilirsiniz, fakat herkesi her zaman aldatamazsınız."

Lincoln gerçekten çirkindi. Ama o, çirkinliğini dahi seçim konuşmalarına konu yapmaktan zevk aldı. Stephen Douglas ile tartışırken bir gün şu fıkrayı anlattı:

Kasabanıza bundan önceki gelişimde, otelde soyunurken aynada kendimin cidden çok çirkin bir insan olduğumu üzülerek gördüm. Artık iyiden iyiye kaani olmuştum ki, dünyanın en çirkin insanı bendim. Bunun için, kendimden de çirkin birini gördüğüm vakit, onu öldürmeğe karar verdim. Ertesi günü Andy de [dinleyiciler arasında yer almış avukat arkadaşı Andy'i işaret eder] kasabanıza gelmişti. Kendisini ilk defa görür görmez, kendi kendime, işte aradığım adam bu, dedim. Onu ortadan kaldırmağa karar vermiştim. Acele otele döndüm, tabancamı takındım, ve aşağı inerek köşe başında Andy'yi beklemeğe başladım.

Birazdan Andy göründü. Hemen önünü kestim. Tabancamı göstererek, "Kıpırdama, Andy," dedim. "Allaha son duanı söyle. Seni öldürüyorum."

Andy sordu: "Niye, B. Lincoln, niye? Ben sana ne kötülük ettim?"

"Ben, kendimden de çirkin birini gördüğüm vakit onu öldürmeğe yemin etmiştim—ve sen benden de çirkin bir insansın.

"B. Lincoln, ben gerçekten senden daha mı çirkinim?"

"Evet."

Andy, gözlerini gözlerime dikerek ağır ağır konuştu: "O halde, B. Lincoln, ben hakikaten sizden daha çirkinsem, hiç beklemeyin, tetiği derhal çekin."

Tartışmalar sırasında bir gün Douglas, Lincoln'ü "iki yüzlü'lükle itham etmişti. Lincoln, "Bu konuda dinleyicilerin hükmüne müracaat etmeyi tercih ederim," dedi. "Eğer benim bir diğer yüzüm daha olsaydı, hiç bu gördüğünüz yüzü takınır mıydım?"

Bir seçmen sordu: "B. Lincoln, sizin politikanız nasıl olacak?"

Cevap verdi: "Tıpkı yaşlı bir kadının dansı gibi—kısa ve tatlı."

Dahilî Harp sırasında generallerin tutumu Cumhurbaşkanını rahatsız ediyordu. Lincoln, generallerin nihaî hücuma geçmekteki kararsızlıklarının harbi uzattığına

inanıyordu. Bilhassa, Gen. McCellan'ın elindeki birlikleri harbe sokmakta gecikmesi canını fazlasıyle sıkıyordu. Bir gün generale şu notu gönderdi: Azizim, McCellan: şayet orduyu kullanmayacaksanız, kısa bir süre için ödünç alabilir miyim? Hürmetlerimle. A. Lincoln."

Cumhurbaşkanı, bir diğer gün, yardımcısıyle Generalin karargâhına gitti. Yerinde yoktu. Biraz ilerideki ağaçlar arasından balta sesleri geliyordu. Lincoln, ağaçlara doğru yürüdü. Bir kaç er bir çukur kazmakla meşguldüler. Cumhurbaşkanı askerlere ne yaptıklarını sordu. Biri, "General için yeni bir helâ yapıyoruz," dedi. Cumhurbaşkanı öğrenmek istedi: "Bir delikli mi, iki delikli mi?" Asker cevap verdi: "Bir delikli."

Erlerin yanından ayrılan Lincoln, onların işitemiyecekleri bir mesafeye geldiği vakit, yardımcısına, "Allaha şükür, bir delikliymiş," dedi. "Eğer iki delikli olsaydı, Mc Cellan, hangisini kullanmak gerektiğine karar verinceye kadar donuna ederdi."

Güneyliler ordusunun sayısı sorulduğu vakit Cumhurbaşkanı şu cevabı verdi: "En güvenilir kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre, takriben 1,200,000."

Bu rakamın şüpheli olduğu söylenince, Lincoln izah etti: "Hiç şüphe etmeyiniz—1,200,000. Bütün generallerimiz, mağlûp edildikleri vakit, karşı taraf kuvvetlerinin kendilerinkinden üç ilâ beş misli olduğunu ileri sürüyorlar. Bizim ordumuzun mevcudu ise 400,000."

Başarısını her şeyden önce çalışkanlığına borçlu olan Lincoln, hayatı boyunca tembellerden nefret etti. Gençliğinde bir torba buğday öğütmek için bir değirmene gitmişti. Değirmenci, bütün Illinois eyaletinin en tembel insanı olarak biliniyordu. Onu işi başında bir müddet seyreden müstakbel Cumhurbaşkanı canı sıkılarak dedi ki: "Senin öğüttüğün süratte ben bu buğdayı yiyebilirim."

Değirmenci, "Sahi mi!" diye hayret etti. "Ve o işi ne kadar devam ettireceğini zannediyorsun?"

Lincoln cevap verdi: "Açlıktan ölünceye kadar."

Nihayet McCellan'ın kararsızlığına tahammül edemiyen Lincoln, onu yerinden aldı ve Gen. Hooker'i getirdi. Maamafih, onu da gözü ısırmadığından, bir müddet sonra Fe-

deral orduları kumandanlığına General Grant'ı tayin etti. Başarılı bir kumandan olduğunu ispat eden Grant, harpten sonra politikaya atıldı ve Cumhurbaşkanı da seçildi (1869-77). Gen. Grant'ın da hicivli bir dili vardı. Bir gün, emrindeki yüksek rütbeli subaylardan biri, diğer yüksek rütbeli bir subaydan hoşlanmadığını söylerken, araya giren bir general, hakkında konuşulan şahsın değerli bir general olduğunu, çünkü on savaşa iştirak ettiğini söylemesi üzerine, Gen. Grant dedi ki: "Bundan ne çıkar? Şu gördüğün katır da bir o kadar savaşa katıldı—ama o hâlâ bir katır."

General Grant'ın kurmay subaylarından birinin aptallığı dillere destandı. Halk, böylesine beceriksiz bir kimseyi generalin nasıl tuttuğunu merak ediyordu. Bir gün Grant'ın şahsî dostlarından biri o subay hakkında sorunca, General şu cevabı verdi: "Oo, Yarbay Blank çok değerli bir subay. Onsuz bir iş yapmağa hemen hemen imkân yok. Şöyle ki, çok önemli ve muğlak bir emir yayınladığımız zaman, okuması için onu önce Yarbaya veririz, ve şayet o bu emri anlarsa, biliriz ki herkes anlayacak. Ondan sonra da emri yayınlarız."

Cumhurbaşkanı Lincoln, Grant'ı—çarpışmaya hazır bir kumandan olduğu için—destekledi. Fakat Grant'ın bir sürü düşmanları vardı. Bazıları onun içkici bir insan olduğundan azledilmesini istiyorlardı. Bu grubun temsilcisi Ohio Senatörü Benjamin Wade, bir gün Cumhurbaşkanını Beyaz Ev'de ziyaret ederek, Grant'ın azledilmesini talep etti. Lincoln, "Senatör, bu isteğiniz bana şu hikâyeyi hatırlatıyor," derken Senatör Wade, "Evet, evet," diye Cumhurbaşkanının sözünü kesti. "Efendim, sizin hikâyeden başka düşündüğünüz bir şey yok. Hep hikâye, hep anekdot. Siz, bu harpte yapılan her askerî hatânın babasısınız. Siz, cehenneme giden yoldasınız, efendim... ve şu anda da cehennemden bir mil uzakta dahi değilsiniz."

Gayet sakince Senatörü dinliyen Cumhurbaşkanı şu cevabı verdi: "Senatör, buradan Senato binasına da hemen hemen bir mil mesafe vardır, değil mi?"

Abraham Lincoln'ün, emrindeki her generalin şerefine içmesi için, Gen. Grant'a bir fıçı en iyi viski gönderdiğine

dair çeşitli söylentiler dolaşıyordu. Maamafih, Lincoln'ün yaverlerinden Binbaşı Thomas T. Eckert, Cumhurbaşkanının hikâyeyi duyduğunu ve çok beğendiğini, fakat maalesef hikâyenin kendisinden çıkmadığını üzülerek ilâve ettiğini de söyledi.

Cumhurbaşkanının anlattığına göre, hikâye, 1714-27 yıllarında İngiltere tahtında oturan Birinci George'a aittir. Bu krala ordudaki generallerden birinin delirdiği kendisine iletildiği vakit, bu neviden söylentilerin kendisi hakkında da pek âlâ çıkarılabileceği Kral I. George, şu cevabı vermiş: "O generalin, diğer generallerimden bazılarını ısırmasını ne kadar isterdim!"

Cumhurbaşkanı, Savunma vekâletine Simon Cameron'u getirmeyi düşündü. Kabinedeki bir diğer vekil, Stevens, B. Cameron'un bahis konusu vekâletin başına geçebilecek değerde olmadığını söyleyerek itiraz edince Lincoln sordu: "Hırsızın biridir, çalar, demek istiyorsun, değil mi?" Stevens cevap verdi: "Kıpkızıl kor halindeki bir sobayı çalabileceğini zannetmiyorum

Lincoln, bu muhavereyi Simon Cameron'a naklettiği vakit, muhatabı küplere bindi. Hemen Stevens'i görerek sözünü geri almasını talep edeceğini söyledi. Lincoln, Cameron'un dediklerini Stevens'e nakledince, ikincisinin cevabı şu oldu: "Zannedersem ben size, onun *kıpkızıl* bir sobayı çalamıyacağını söylemiştim. Şimdi sözümü geri alıyorum."

Bir kabine toplantısında devrin tanınmış bir Amerikan vatandaşından söz ediliyordu. Biri onu övmeye başladı: "Bizim neslimiz arasında bilgi kuyusuna onun kadar derin dalmış biri yoktur." Cumhurbaşkanı cevap verdi: "Ve onun kadar da kupkuru çıkan."

Cumhurbaşkanı Lincoln şahsı aleyhine yöneltilen bütün hücumlara, iftira ve şayialara cevap vermeği reddetti. "Bu, durmaksızın pire avlamaya benzer," diyordu. "Her birine ayrı ayrı cevap vermek bir yana, bu hücumları teker teker okumaya kalksam, bu dükkânın yapacak başka işi kalmazdı. Ben elimden geleni yapıyorum; elimden geleni en iyi bir şekilde yapmağa çalışıyorum, ve sonuna kadar da

inandığım yolda yürümeğe azimliyim. Eğer iyi netice alınırsa, aleyhimde sölenenlerin bir damlacık değeri olmıyacak; şayet hâdiseler benim yanıldığımı ispat ederse, meleklerden ibaret bir ordunun dahi benim tarafımı tutması beni haklı çıkarmağa kifayet etmiyecektir."

Cumhurbaşkanı Lincoln'ün, harpten sonra Güneylilere karşı anlayışlı bir politika güdülmesini tenkit edenler bir haylice idi. Onlar, Güneylilerin bir daha baş kaldırmalarına imkân verilmeyecek şekilde, sert bir politika takip edilmesini ısrarla istiyorlardı. Kendisine bu hususta bir mektup yazan bir kadına Lincoln şu cevabı verdi: "Fakat, hanımefendi, ben, onları dostum yapmakla yıkmış olmuyor muyum?"

Bir mesele üzerine, bir vekil müstesna, bütün kabine Cumhurbaşkanına karşı cephe almıştı. Mesele, müzakere edildiği sırada, Lincoln, Illinois eyaletinde, dini bir toplantı sonunda bir papazın, "Allahla beraber olanlar kimlerdir?" diye sorduğu vakit, ayağa kalkmıyan adamın hikâyesini anlattı. Herkes ayağa kalkmış, fakat o, uyukladığı için papazın sualini duymamış, ve oturduğu yerde kalmıştı. Papaz, daha sonra, "Şeytanla beraber olanlar kimlerdir?" diye sorunca, bizimki uyandığından, sıçrıyarak ayağa kalkmış. Papaz hariç, kendinden başka kimseyi ayakta göremeyince de şu cevabı vermiş: "Papaz efendi, sualinizi pek anlıyamadım, fakat ben sonuna kadar sizinle beraberim." Lincoln, kabine üyelerine bir göz attıktan sonra, kendisini destekliyen tek vekile dönerek, "Öyle görülüyor ki," dedi, "biz de ümitsiz bir azınlık halindeyiz."

Kendi ecdadından bahsettiği vakit Cumhurbaşkanı daima mütevazi idi. Gayet popüler bir dergi, hazırladığı bir yazı serisi için kendisine başvurmuş, ailesi hakkında bilgi rica etmişti. Lincoln, gazetelere, dergilere geçecek kadar renkli bir ailenin çocuğu olmadığını, karnını doyurmak için gece gündüz çalışmak mecburiyetinde kaldığını belirtmiş, başka bir şey söylememişti. Bir diğer gün şunları söyledi: "Büyük babamın kim olduğunu bilmiyorum. Fakat benim asıl üzerinde durduğum, torunumun ne olacağıdır."

Tavsiye mektuplarıyla iş istemeğe gelenlere pek kızardı. Bir gün bu insanlardan söz ederken, ava çıkmadan önce, havanın nasıl olacağını öğrenmek istiyen bir kraldan bahsetti. Kral, Saray nazırına, hava nasıl olacak, diye sordu. Nazır, iyi olacağını söyleyince, av partisi hazırlandı ve kral da yola çıktı.

Yolda, eşeği üzerinde köyüne doğru yol alan bir köylüye rastladılar. Köylü, krala, yağmur yağacağını söyledi. Kral güldü, ve yoluna devam etti. Fakat çok geçmeden bardaktan boşanırcasına yağan yağmur kral ve maiyetindekileri sırılsıklam bırakmıştı. Kral, sarayına döner dönmez, saray nazırını azletti ve köylüyü huzura getirtti.

"Yağmur yağacağını nereden biliyordun?"

"Ben bilmiyordum, haşmetlim. Eşeğim biliyordu! Çünkü eşeğim, yağmurdan önce, kulağını daima yere kor."

Kral köylüyü gönderdi ve eşeği saray nazırı yaptı. Lincoln, "Ama kralın en büyük hatası da bu oldu," dedi. "Çünkü o zamandan beri her eşek iş istiyor."

Bir başka gün, huzuruna çıkarak iş talep eden bir genç, köklü bir Amerikan ailesinden geldiğinden bahsediyordu: "Benim ecdadım Amerika'ya ilk yerleşenler arasındaydı. Büyük-büyük babam Kızıl Derililere karşı savaştı; Amerikan İstiklâl Harbinde İngilizlere karşı cenk edenler arasında büyük babam da vardı. Babam, Dahilî Harpte büyük yararlıklar gösterdi; amcam—" Cumhurbaşkanı, gencin sözünü kesti ve "Delikanlı, siz bana patatesi hatırlatıyorsunuz" dedi. "Zira onun da en iyi tarafı toprak altındadır."

Bir partili, Cumhurbaşkanının Illinois eyaletindeki kampanyasında önemli işler yaptığını ileri sürerek, Lincoln'ün, kendisine bir hâkimlik vermesini ısrarla istiyordu. Adamın bu hususta gerekli vasıflara sahip olmadığını bilen Lincoln, ona hâkimlik verilemeyeceğini söyledi. Çünkü, "halen boş bir yer yok."

Adam, Cumhurbaşkanının yanından ayrıldı. Ertesi sabah Washington'dan geçen Potomac nehri kıyısında yürürken, nehirde boğulmuş bir adamın sahile çıkarıldığını gördü ve onun da federal hükümetin bir hâkimi olduğunu derhal tanıdı. Dakika kaybetmeksizin Cumhurbaşkanının

yanına gitti. Lincoln kahvaltıda idi. Gördüğünü anlattı ve ondan boşalan yere derhal kendisinin tayin edilmesini istedi.

Lincoln başını salladı. "Maalesef, çok geç kaldınız," dedi. "Onun nehre düştüğünü gören avukatı hâkim tayin ettim bile."

Yine bir gün, kendini beğenmiş bir kadın Cumhurbaşkanının yanına çıktı ve emredici bir tonla dedi ki:

"B. Cumhurbaşkanı, oğlumu albaylığa yükseltmelisiniz. Bunu bir lütuf olarak değil, bir hak olarak talep ediyorum. Büyük babalarım [İngilizlere karşı] Lexington'da savaştı; amcam [Dahili Harpte] Bladensburg'tan kaçmayan yegâne insandı; babam New Orleans'ta çarpıştı ve kocam da Monterey'de öldü."

"Kanaatımca sizin aileniz ülkemiz için yeterince hizmet etmiş," dedi Cumhurbaşkanı Lincoln. "Artık başkalarına da fırsat vermenin zamanı geldi."

Dahili Harp sırasında disiplin cezalarına uğrayan ordu mensuplarının affı için yapılan müracaatlarda, çok defa, tanınmış şahsiyetlerden mektuplar da gönderiliyordu. Bir gün bir erden gelen mektupta her hangi bir diğerinin onun nâmına bir yazısı olmadığını gören Lincoln hayretini gizlemedi: "Ne, bu zavallı adamın dostu yok mu? O halde, onun dostu ben olayım!"

Cumhurbaşkanını görmek, arkadaş ve tanıdıklarını ona takdim etmek isteyenler onu rahatsız etmekten dahi çekinmiyorlardı. Hayatının son günlerinde Adliye Vekili Speed, bir arkadaşını Cumhurbaşkanına tanıştırmak müsaadesini istemek üzere yanına çıktığı vakit, Lincoln'ü son derece yorgun görmüş ve özür dilemişti. Speed'in hâlâ huzurdan ayrılmadığını gören Lincoln, "Speed, sen bana Henry Ward Beecher'i hatırlatıyorsun," dedi. "Bir Pazar günü vaiz vermek üzere kiliseye giderken yolda zıpzık oynayan çocuklara rastladı. [Devrin Amerika'sında Pazar günleri oyun oynamak 'günah' sayılıyordu.] Beecher durdu, ve çocukların yüzüne dikkatle baktıktan sonra 'Çocuklar, gördüğüm beni ürkütüyor,' dedi. "Küçük çocuklardan biri cevap verdi: 'O halde, efendim, niye defolup gitmiyorsunuz?' "

Cumhurbaşkanı Lincoln, bir gece tiyatroda öldürüldü. Lincoln'ün biyografisini yazan W.J. Lampton'a göre, Cumhurbaşkanı, son nüktesini hayatının son günü söyledi. Öldürüldüğü gece, Washington'daki *Ford* Tiyatrosunda oynanan *Our American Cousin* (Amerikalı Kuzenimiz) adlı komediyi, daha önce seyrettiğinden, bir defa daha görmeğe pek niyetli değildi. Fakat karısı Mary, bir tiyatro partisi tertiplemiş, ve şeref misafirleri olarak da General Grant ve eşini davet etmişti. Maamafih, Generalin önemli bir işi çıktı ve son dakikada özür dilemek zorunda kaldı. Mary da, bundan böyle, kocasının gelmesinde ısrar edince, Cumhurbaşkanı Lincoln, "Pek âlâ, Mary, pek âlâ, dedi. "Gideceğim, ama tarihe de şehit bir Cumhurbaşkanı olarak geçmezsem, tahminimde yanılmış olacağım."*

*Babasının cumhurbaşkanlığı sırasında Abraham Lincoln'ün oğlu Robert orduda subaydı. Robert bir gün Washington'a gelmesi için emir aldı; ve şehre geldiği vakit de ebeveynlerinin Ford Tiyatrosunda olduklarını öğrendi. Tiyatroya girdiği sırada babasının cesedini dışarı alınırken gördü.

Robert seneler sonra 1881'de Cumhurbaşkanı James Garfield'in kabinesinde Savunma Vekili idi. Cumhurbaşkanı, bir gün kendisiyle beraber New Jersey eyaletine gelmesini rica etti. Son dakikada Washington'da kalmasını gerektiren bir iş çıktığından, Robert Lincoln, durumu Cumhurbaşkanına bildirmek üzere tren istasyonuna koştu. İstasyona girerken, bir suikast kurbanı Cumhurbaşkanı Garfield'in dışarı çıkarıldığını gördü.

Yirmi sene sonra 1901'de Cumhurbaşkanı McKinley, Pan-American Sergisine Robert Lincoln'ü de davet etmiş, Lincoln da istemeye istemeye daveti kabul etmişti. Binada, Cumhurbaşkanı ile buluşacağı salona girerken, katledilerek öldürülen Cumhurbaşkanı McKinley'in cesedi dışarı alınıyordu.

VI

David Lloyd George

Biraz huysuz olmaksızın nüktedan olmağa imkân yoktur. Nükteli iğne, iyi bir şeyden kötü niyetle bahsedildiği vakit acıtır.

Sheridan, *Skandal Mektebi*

Nüktenin ruhu ukalâlıktır.

William Somerset Maugham

Nüktenin ruhu kısalığıdır.

Shakespeare

David Lloyd George, başvekilliğe seçildiği gün hâtıra defterine şunları yazıyordu: "Disraeli de dahil, eski ve tanınmış üniversitelerin kurmay kolejlerinden geçmeksizin Başvekilliğe yükselen bir diğer 'alelâde' parti adamı görülmedi."

Lloyd George'ın kendisi hakkında verdiği bu hüküm doğru idi. Gerçekten, hayat yolunda aşmak zorunda kaldığı engeller, her hususta, Disraeli'nin önüne çıkan engellerden de çetin ve meşakkatliydi. Bir defa, *Welsh* aslından gelmişti; dinî inanışları gayri-konformist idi. Bunlar ise, onu, Disraeli kadar, cemiyet dışında tuttu. Ayrıca, Lloyd George, ne Disraeli'nin sahip olduğu zenginliğe—ve resmî kanallarla olmasa dahi—Disraeli'nin rahat bir eğitimle elde ettiği avantajlara da malik değildi.

Manchester şehrinde doğdu (1863). Eğer kendisinin zaman zaman iddia ettiği gibi, büyük Welsh kralı Owen Glendower'in sülâlesinden geldiği doğru dahi olsa, ailesi

eski şaşaalı günlerini çoktan gerilerde bırakmıştı. Babası, başarısız bir öğretmendi, ve Lloyd George sekiz aylık iken öldü. Annesi, çocuğu, bekâr kardeşi Richard Llyod'a emanet etti.

Amcası Richard ayakkabı tamirciliği yapıyor, Pazar günleri de kilisede vâız veriyordu. "Kulübede büyütülmüş bir çocuk" olmasına rağmen, politikada başarılı olduğunu söyleyen Lloyd George, amcasının evini "rahat fakat tutumlu ve idareli" olarak hatırlıyordu. "Ekmeğimizi kendimiz pişiriyorduk, eve et pek seyrek giriyordu. Pazar sabahları her çocuğa verilen yarım yumurtanın, biz küçükler için ne büyük bir lüks olduğunu bugün hâlâ bütün canlılığı ile hatırlıyorum.

Amcası, *Baptist* kilisesinden ayrılarak *İsa'nın Kilisesi* adlı müstakil bir kilise kuranlar arasındaydı. Bu dinin mensupları kilisede vaız verenlere para ödemenin mukaddesata hürmetsizlik olacağına inandılar; bu işi her hafta bir üye üzerine alıyordu. Lloyd George'ın amcası da böyle sivil "vâiz"lardan biriydi. David, dine ve siyasî fikirlere bağımsızca bağlanmayı ondan öğrendi.

Lloyd George'ın sonraki yıllarında, kendisine en fazla tesir eden şeyler, biraz mübalâğalı bir şekilde anlattığı çocukluk yıllarındaki sefaletinden de fazla olarak, İngiltere'nin resmî dini *Anglikan* Kilisesi, ve mahallî toprak ağaları idi. Gayri-konformist olmasına rağmen, Lloyd George, her İngiliz vatandaşı gibi, Anglikan Kilisesini desteklemeğe mecbur kılınıyordu. Llyod George'da, yaşadığı devrin cemiyet düzenine karşı husumet tohumlarının yeşermesinde, maamafih, en büyük rolü siyasî adaletsizlik oynadı. Kasabadaki bütün seçmenlerin Parlamento seçimlerinde rey vermeleri gerekiyordu. Fakat onlar diledikleri kimseleri seçmek hakkına sahip değillerdi. Kime rey verileceğini mahallî toprak ağaları tayin ediyordu. Bu aristokrat ağaların arzuları dışında rey kullananlar yerlerinden, yurtlarından atılabiliyorlardı.

David'in ruhunda adaletsizliğe karşı ilk isyan tohumları ilk mektebe giderken ekilmeğe başlandı. İsa'nın Kilisesi mensuplarının kurdukları bir mektebe devam etmesine rağmen, sınıfta, Anglikan Kilisesinin duaları söyleniyordu.

David, bunların kaldırılması için çalışmış, diğer öğrencilerle beraber greve giderek bahis konusu duaların eğitim programından çıkarılmasını temin etmişti.

Gençlik çağındaki diğer isyanları her zaman başarılı olmadı. Hayatının son yıllarında, çocukluğunda, arkadaşlarıyle birlikte, ağaların bahçesinden meyva çaldığını itiraf etti. "Köyü çevreleyen bahçeler bizim için kesinlikle yasaktı. Fakat bu elma, fındık, ilh. gibi tabiat nimetlerinden hakkımıza düşeni bolca almamıza engel teşkil etmiyordu. Fakat, "bir gün bir çocuk bir tavşan öldürdüğünden, dul anası yanından alınarak başka bir yere gönderilmişti. Kadın, çocuğunun götürülmesine müsaade etmemiş olsaydı, kendisi de evden atılacaktı. Bütün bunlar, Lloyd George'ın ömrü boyunca neden Anglikan Kilisesine ve gözde hedefi toprak ağaları "dük"lere ısırıcı bir dille hücum ettiğini anlatır.

Lloyd George hukuk tahsiline karar verdi. Fakat o yıllarda avukat olabilmek için Fransızca bilmek de gerektiğinden, amcasıyle beraber eskimiş bir Fransızca lûgatının ve bir gramer kitabının yardımıyle Fransızca öğrenmeğe çalıştı. Fransızca çalışacak başka bir tek kitabı yoktu. Bu arada, yani onyedi yaşı ile ondokuz arasında, her fırsatta mahalli toplantılarda da konuşuyor (bazan kendi ana dili Welsh'çe" bazan da İngilizce), mahalli tartışma kulübünün oturumlarına katılıyordu. Ayrıca, "Brutus" imzası altında, daha sonra kendisini meşhur yapacak ısırıcı diliyle, Muhafazakârlar ve Anglikan Kilisesi aleyhine mahalli gazetede kızgın ve köpüklü yazılar yazdı. Hitabe ve yazılarında, "mağrur ve katı yürekli toprak ağaları"nı itham ediyor, "şeytani ruhlu emlâk sahiplerinin sebep oldukları yaralar"dan bahsediyor, "köhnemiş prejödilerin kereste ambarı" ve "ırsi sahtekârlığın tımarhanesi" diye karakterize ettiği Lordlar Kamarasına saldırıyor, "zenginlerin âdi ve sefil his ve zevklerine kur yapılmadan önce sefaletin ortadan kaldırılması" gerektiğini söylüyordu.

Genç Lloyd George'ın hukuk çalışmaları semereli oldu, ve 1884 yılında Londra barosuna kabul edildi. Fakat "kâtip bir avukat" olmak istemediğinden, kendi başına çalışmağa

başlamış, ve kısa bir zaman içinde, "baskı altında yaşıyan" insanların haklarını içten bir samimiyetle savunan savaşçı bir avukat olarak isim yapmağa başlamıştı. Bu sıralarda (Disraeli gibi) radikal bir politikacı sıfatıyle politikaya atıldı. Ve İngiltere Yüksek Mahkemesinde başarı ile savunduğu bir dava da, onu, ülke çapında şöhrete eriştirdi. Bahis konusu davada (kendisi gibi) gayri-konformistlerin kendi mahallî kiliselerinin avlularında gömülebilme haklarını savunmuştu.

Lloyd George, 1888 yılında anlayışlı ve sadık bir kadınla evlendi. Bu evlilikten dört çocuğu oldu; en küçük erkek çocuğu ile kızı, ileride, millet vekilleri olarak Parlamentoda babalarının safına katılacaklardı.

Lloyd George'ın politik hayattaki ilk adımı "muhtar"lık idi; daha sonra 1890 ara seçiminde, Muhafazakâr muarızını 18 reyle mağlûp ederek Parlamentoda kendisine bir sandalye temin etti.

O yıllarda İngiltere'de kuvvetli bir içki aleyhtarlığı cereyanı vardı; pek çok meyhaneler kapatılıyordu. Maamafih, Parlamentoya, meyhane sahiplerine tazminat ödenmesi hususunda bir de teklif getirilmişti. Mebus Lloyd George, Avam Kamarasındaki ilk nutkunda (13 Haziran, 1890), bu teklife şiddetle hücum etti:

"Liliputlar kralının elbise askısını kılıç gibi kullanarak Güliver'e hücuma geçtiği günden beri" içki iblisine karşı böylesine aptal ve beceriksizce mücadeleye girişilmediğini söyledi. Lord Randolph Churchill'i (Başvekil Winston Churchill'in babası), "diğer pek çok içki aleyhtarları gibi, hafta tatilleri onun da prensiplerine tesir etmiş," diyerek azarladı. Zehirli oklarını Mr. Joseph Chamberlain'e nişanlıyarak dedi ki:

Muhterem Centilmen ve asil Lord, Amerikan cambazlarını akla getircesine, ayaklarını bir yöne ve yüzünü de diğer istikamete çevirerek ne tarafa yol alacağı bilinmiyen akrobat bir politikacıya benziyor.*

*Joseph Chamberlain meşhur İngiliz devlet adamlarından biridir. Oğlu Neville Chamberlain, Churchill'den hemen önceki yıllarda İn-

Lloyd George, Parlamentoda, katıldığı birinci oturumda, kendi Liberal partisi parlamento grubunun aleyhinde rey kullanarak, "Partinin putperestliğin mâbedi haline getirilmesine" müsaade etmiyeceğini söyledi. Partisinin lideri Gladstone'ın bilhassa kanunlaştırmak istediği bir tasarıya dahi karşı gelmek "cüret"ini gösterdi. Bu hâdiseyi yıllar sonra şöyle anlattı: "Yaşlı adam [Gladstone] beni, bir daha ayağa kalkmamak üzere devirmek, tüylerimi teker teker yolmak için ayağa kalktı. Ben sözlerimi bitirip yerime oturduğum vakit, bu olağanüstü parlamento hareketinin maharet, vehamet ve cezbesine—kurbanının kendim olmasına rağmen—kendimi kaptırarak zevklendim."

Lloyd George, doğduğu Wales bölgesindeki ve Parlamentodaki ilk şöhretini Welsh milliyetçiliğine olan bağlılığı, Welsh'lilere has gayri-konformistliği ve aşırı radikalliği ile yapmıştı. Fakat onu İngiltere çapında tanıtan bir tutumu, kendi siyasi tabutunun çivisini kendisinin çakmasına da sebep olabilirdi. Bu, "Boer-lehindeki" veya "harp-aleyhtarı" tutumuydu. Pek çok kimseyi kızdırmasına, kendisine düşman kazandırmasına rağmen, Lloyd George, tutumunun haklı olduğuna samimi olarak inanıyor, vicdanının sesinden başka kimseye boyun eğmediği için İngiltere'ye karşı Hollanda'yı desteklediğini söylüyordu.*

Lloyd George'ın bu harpte Hollanda'nın tarafını tutmasında çocukluk yıllarından beri içinde mayalaşmakta olan

giltere Başvekilliği yaptı; bir diğer oğlu Austin Chamberlain de tanınmış bir devlet adamı idi; Parlamentoda 45 yıl vazife gördü.

*Güney Afrika'daki Hollanda aslından beyaz insanlara "Boer" deniyordu. Bugünkü Güney Afrika Cumhuriyetinde bir milyondan fazla Boer bulunduğu tahmin ediliyor. Boer'ler Güney Afrika'da ilkin 1652 de yerleşti. İngiltere, 1806 da, bu bölgeyi İmparatorluğuna ilhak ettiği zaman, Boerlerin çoğu içerlere kaçarak Güney Afrika'nın muhtelif yerlerinde ayrı ayrı cumhuriyetler kurdular. İngiltere ile Boerler arasındaki husumet, 1899-1902 Güney Afrika Harbini tetikledi. Harp sonunda Boer bölgeleri İngiltere'nin eline geçti ve İngiliz Milletleri Camiası'na dahil Güney Afrika Birliği kuruldu. Siyah-beyaz ırk tefriki gütmesi neticesi, Birlik, 1960'ların ilk yıllarında İngiliz Milletleri Camiasından ayrılarak bağımsız Cumhuriyet ilân etti.

isyankâr hislerin büyük tesiri oldu. İngiltere'nin Welsh'liler üzerindeki baskısı ile Hollanda'ya karşı güttüğü politika arasında hiç bir fark görmüyor, her iki baskıyı da nefretle karşılıyordu. Fakat bu harpte, Welsh'liler dahi İngiltere'yi desteklediğinden, Lloyd George'in karşı tarafı tutması kendi politik hayatını tehlikeye sokmakla kalmadı; Birmingham'daki bir konuşmasında Hollanda'yı desteklediğini ifade ettiği sırada linç edilmekten zor kurtuldu.

Parlamentoda, Joseph Chamberlain ve onun Muhafazakâr mebusları aleyhindeki konuşmaları, nükteleri, ısırıcı hicivleri ve hazır cevaplığı şöhretini arttırdı. Lloyd George'ın asit dili, bilhassa, serbest ticaret konusunda kendini belli ediyordu. Muhafazakârlar gümrük duvarlarının yükseltilmesi taraftarıydılar. (Bu tartışmalar sırasında bir gün Winston Churchill adında genç bir millet vekili Muhafazakârlar arasındaki yerinden kalkmış, salonun karşı tarafına doğru yürüyerek Liberaller safına katılmıştı.)

Lloyd George'a göre geçen asırda iyi neticeler veren serbest ticaret, İngiltere için yine hayırlı olacak, halkın refah seviyesi yükselecekti. Chamberlain ise tamamen zıt düşüncedeydi. Arkada bırakılmış yüzyıldan örnekler vererek, serbest ticareti, gümrük duvarlarının indirilmesini savunan Lloyd George'a veryansın etti. Nihayet bir gün Welsh'li cevap verdi:

> Altmış sene tecrübe edilmiş ve bu ülkeye zenginlik sağlanmış bu müesseseye sırf eskimiş bir müessese olduğu için mi itiraz ediyoruz? Halbuki, sadece bu sebepten ötürü, ona, dört elle sarılmak gerekmez mi? Zeytindağı'nda [İsa'nın ölümünden önceki son vaizini verdiği yer] söylenen sözler de oldukça eski. Ve bu hitabe, intikam peşinde koşanlara karşı kazanılmış ilk büyük zaferdi [Alkışlar]. B. Chamberlain ise, o hitabede belirtilen prensiplere artık inanmamak gerektiğini söylüyor. Birmingham'lı kuyumcuların İncil'deki prensiplere göre zengin olamayacaklarını anlatıyor.

Lloyd George, bu hücumlarında, gayet tabii, geleneksel düşmanları "dükler"i ihmâl etmiyordu. Chamberlain'in Glasgow'daki bir nutkundan bahsederek şunları söyledi:

Toplantıya üç dük, iki markiz, üç veya dört kont, ve kabineden istifa eden vekillerin sayısı kadar da lord katıldı. B. Chamberlain, her işçinin bir domuza sahip olacağı mesut ve müreffeh günlerin yaklaşmakta olduğundan bahsetti. Halbuki, bir kaç yıl önceki siyasetin temeli, herkes için bir kaç hektarlık tarla ve bir inekti; şimdi ise, üç dük ve bir domuz.

Dinleyiciler de, Lloyd George kadar, bu hücumlardan zevkleniyorlardı; 1903 sonbaharında tekrar aynı konuya döndü:

B. Chamberlain işçilere hitap ettiği vakit, platformda İngiliz işçilerinin seçkin temsilcileri de yer almıştı: üç dük, iki markiz, üç veya dört lord. Bu insanlar, işçinin günlük ekmeğinden alınacak vergi nisbetinde fikir beyan etmek üzere toplantıya katılmışlardı. Mısır Kanunları [daha önce bahsetmiştik] onlara yüksek kira getiriyordu. Bundan böyle, B. Chamberlain çapında bir devlet adamının ortaya atılarak, eski Mısır Kanunlarının geri getirilmesini teklif etmesiyle, bütün lord ve dükler, kont ve ağalar, küfede sallanan mısır seslerini işiten bir sürü ördek ve tavuk gibi, onun etrafında kümelendiler.

Lloyd George'ın lordlara karşı en tesirli ve acı hücumları, maamafih, kabine üyesi olduktan bir müddet sonra başlıyacaktı. Liberal partinin lideri Sir Henry Campbell-Bannerman başvekil olduğu vakit (1905), asit dilli Welsh'liye de ticaret vekâletini teklif etti. Lloyd George, bu görevinde, iyi bir iş yapmağa azmetmişti—ve yaptı da. Parlamentonun bu 1 No.lu eşek arısı, rolüne bir müddet ara vererek kendisini ciddiyet ve titizlikle vazifesine adadı. Demiryolu grevinde (1906) tarafların uzlaşmasında bilhassa tesirli oldu. Yine aynı sene, onun gayretleriyle Deniz Ticaret Kanunu Parlamentodan çıktı. Ticaret vekilliğindeki başarısından dolayıdır ki, İngiltere başvekilliğine Herbert Henry Asquith getirildiği vakit (1908), partisinin bu şöhretli üyesine maliye vekilliği verildi. Lloyd George, bu vekâlette gerçekten başarılı olmuş, İngiltere'nin sosyal hayatını değiştirecek kanunların Parlamentodan çıkarılmasını temin etmişti.

Maliye Vekili Lloyd George, 1909-10 bütçesinin takdimin-

de gelir vergisini hatırı sayılır bir ölçüde arttırıyor, ve aynı zamanda, o âna kadar işitilmemiş bir vergi teklifinde bulunarak, "hak edilmemiş topraktan yüzde 20" "şerefiye' vergisi almak istiyordu. Bu vergi sayesinde devlet hazinesine girecek para bir nevi "harp bütçesi" olarak kullanılacak ve Lloyd George'ın kendi kelimeleriyle, sefalet, "bir vakitler ormanları kaplıyan kurtların uzaklaştırıldığı şekilde" ortadan silinecekti. Bu yetmiyormuş gibi, Lloyd George, daha sonra, aristokratlar ve şehirlerdeki mülk sahipleri aleyhine biribiri ardından kışkırtıcı nutuklar irad etmeğe başladı. Bu nutuklarında, o zamana kadar hiç bir İngiliz politikacısının konuşmadığı şekilde, zengin ve fakir sınıflar arasındaki uçurumlardan bahsetti. Londra'nın doğu kesimindeki fakir semtlerden birinde dört bin kişiye hitap ettiği vakit (30 Temmuz, 1909), topraklarının değerlerindeki "hak edilmemiş" artışlar sayesinde refah içinde yüzen "asalak" ağalar ve emlâk sahiplerine hücum etti:

Bunları kim yarattı? Bu altın kuğu kuşlarını kim meydana getirdi? Toprak sahipleri mi? Emlâk sahipleri mi? Onların enerjisi, kafaları mı? İhtiyar bir işçinin, kendi mezarına çıkan kapıyı, sefaletin diken ve çalılıkları arasından bitkin ve bitap geçtikten sonra ancak bulabilmesi gerçekten hazin. Bizimkiler ise şimdi onun için yeni bir yol yapmak istiyorlar—meltem rüzgârlarının salladığı mısır tarlaları arasından geçecek daha rahat ve cazip bir yol. Fakat bu da kâfi değilmiş. Onlar şimdi yeni bir yol için para topluyorlar. Maksatları, şimdiki yolu, iki yüz bin dilencinin de yürüyüşe iştirak edebilecekleri şekilde genişletmek.

Lloyd George, muhaliflerini kızdıran ve ürküten bu ısırıcı ve demagojik kelimelerine ilâve olarak, teklif ettiği yeni vergiler hakkında nükte yapmaktan da geri kalmıyordu. Parlamentoda Joynson-Hicks adlı Muhafazakâr bir üye vardı. Mebus seçilmeden önce geçimini zor temin edebilen bir avukattı. O zamanki ismi de sadece Hicks idi. Sonraları, Joynson adlı zengin ve dul bir kadınla evlendi, ve ismini de (kadının adını kendi isminin önüne alarak) Joynson-Hicks yaptı. Bu millet vekili Maliye Vekilinin yeni vergi tasarılarından istihzalı bir şekilde bahsediyor, alaylı bir dille Vekilden "hak edilmemiş kazanç"ın tarifini istiyor-

du. Bir gün Parlamentoda yine aynı mealde konuşurken, Lloyd George, "hak edilmemiş kazanç"ın ne olduğunu anlattı: 'Şu anda 'hak edilmemiş kazanç'ın ne olduğu hususunda muhterem centilmenin ismindeki çizgiden [tire işareti] daha iyi bir örnek aklıma gelmiyor."

Çıkarmak istediği kanun tasarılarının müzakeresi sırasında, lordlara karşı alevli bir dille hücuma geçti. "Bu insanlar zırhlı harp gemileri kadar pahalı," diyordu. "Ama bu gemilerin yarısı kadar dahi faydaları yok." Lordlar ise, bütçeye, intihari diyebileceğimiz bir karşı-hücuma girişti. Ülkedeki hemen hemen bütün bankacıların Lloyd George aleyhinde saflanmalarına rağmen, Maliye Vekili, en şiddetli sözlerini meşhur bankacı (Yahudi) Lord Rothschield aleyhinde söyledi:

Memlekette hemen yapılması gereken bir sürü iş var, ama onlar hâlâ itidal tavsiye ediyorlar. Niye? Çünkü Lord Rothschield, her lorda bir bildiri göndererek, bu kanun teklifine en tesirli ve şiddetli bir şekilde muhalefet etmelerini söyledi. Öte yandan, aynı lordlara göre, bizim daha fazla zırhlıya ihtiyacımız varmış. Niye? Çünkü Londra şehri Belediye binasındaki toplantıda Lord Rothschild böyle emir buyurdular.... Toprak ve bina vergileri ile süper vergi Parlamentodan geçmemeliymiş. Niye? Çünkü Lord Rothschild, bankacılar namına lordlara bir protesto mektubu göndererek, böyle bir vergiyi kabul edemiyeceğini söyledi. İşletilmemiş topraklardan vergi almamak gerekiyormuş. Niye? Çünkü Lord Rothschild, büyük bir sınai inşaat şirketinin idare heyeti başkanıdır. İhtiyarlara emeklilik primleri ödenmemeliymiş. Niye? Çünkü Lord Rothschild, bu teklife hayır diyen bir komisyonun üyesidir. Bu memleket artık öyle bir duruma geldi ki, malî ve sosyal bütün reformlara gidecek her yolun başlangıcına şu işareti koymak gerek: "Buradan geçmek yasaktır—Nathaniel Rothschild'in emriyle!"

Lloyd George'ın bütçesi Kamarada büyük engellerle karşılaşıyordu. Tam yetmiş üç gün ve bazan bütün gece tartışıldı. Nihayet Avam Kamarasındaki tartışmalar sona erip, Lordlar Kamarasına gönderildiği vakit, lordların bütçeye hücumlarıyle birlikte, Lloyd George'ın da lordlara saldırıları şiddetlendi:

Aleyhimize karşı siperlenmiş bu insanların kimler olduklarını bilmekte gerçekten fayda var. Bunlardan biri Lord Curzon.... Lord Curzon çok akıllı ve kurnaz bir adam değildir. Onun hakkında söyliyeceklerim sadece şu: Lord Curzon, Lordlar Kamarasında, Hindistan Valiliğindeki yıllarından daha az tehlikeli. Bu konuda daha fazla bilgi edinmek isterseniz, Lord Kitchner'e müracaat ediniz.... Sonra bir de Lord Milner var. Lord Milner ile Lord Curzon arasındaki müşterek nokta da şu: her ikisi de, zeki insanlar olmalarına rağmen, sağduyudan başka her armağana sahip zeki insanlar sınıfına dahildirler.... Lord Milner'in enstitülerin ve ülkelerin başına felâketler getirmekte özel bir dehası var.

(Politik rüzgârların nasıl yön değiştirdiğinin, en sert ve haşin siyasi hücumların dahi bazan ne kadar küçük hasar husule getirdiklerinin en iyi örnekleri, bu şiddetli hücumlardan bir kaç sene sonra ortaya kondu: Başvekil Lloyd George, "çok akıllı ve kurnaz olmayan" Lord Curzon'u, Birinci Dünya Harbindeki kabinesinde Hariciye Vekilliği koltuğuna oturttu. Lloyd George'ın, harp sonrası barış müzakerelerindeki baş muşaviri ise, "enstitüleri ve ülkeleri felâketlere sürüklemekte özel bir deha sahibi" Lord Milner idi.)

Maliye Vekili Lloyd George'ın bütçesinin yerinde ve iyi bir bütçe olup olmadığı, inanmak güç ama, günümüzün İngiltere'sinde dahi zaman zaman tartışılır. Eğer hâdiselerin normal akışına müsaade edilseydi, ve Lordlar Kamarası bazı makul değişiklikler için bütçeyi Avam Kamarasına geri gönderdikten sonra, İngiltere Parlamentosunun bu her iki kısmı tarafından da kabul edilmiş olsaydı, bütçe, İngiltere tarihinin seyrini muhtemelen değiştirmiyeceği gibi, Welsh'linin, "yağlı direğin tepesi"ne çıkması da çelmelenmiş olacaktı. Fakat, o zamanlarda emekli olmasına rağmen, hâlâ büyük nüfuz ve kudrete sahip Joseph Chamberlain, Lordlar Kamarasının, hükümeti genel seçime gitmeğe zorlamasını istedi. Lord Landsdowne başkanlığındaki Lordlar Kamarası da, eski politikacı Chamberlain'in tavsiyesine uyarak, hükümeti seçime zorladı. Artık bütçe hakkındaki son sözü seçmenler söyliyecekti. Fakat, Lordlar, bu yolu seçmekle, sadece Lloyd George'ı İngiltere

çapında şöhrete ulaştırmakla kalmadı, kendi tabutlarının çivilerini de kendileri çaktılar.

İngiliz seçmeni, Lloyd George'ın ihtilâli bütçesinin getireceği yenilikleri, bütçenin girdi-çıktılarını belki anlamamıştı, ama onun bir nokta üzerinde zerrece şüphesi yoktu: ırsî hak ve imtiyazlar sayesinde Lordlar Kamarasına gönderilen bu insanlar, halkın reyiyle seçilen Avam Kamarasının çalışmasını baltalıyordu.

Seçimi Lloyd George kazandı, ve yeni Kamara, Lordların bir daha Avam Kamarasının çalışmasına burunlarını sokmamaları için kanun teklifleri hazırladı. Fakat İngiltere Kralının ölümü, Irlandalı üyelerin Kamarayı terketmeleri ve Birinci Dünya Harbinin patlak vermesi, Lordlar Kamarasının kuvvetini azaltmağa, nüfuzunu kısıtlamağa matuf tedbir ve kanunların gecikmesine sebep olduysa da, bugünkü İngiltere Parlamentosunda tâli rol oynıyan Lordlar Kamarasının bir zamanki ulu tepelerden alaşağı edilmesinde ilk tekmeyi Lloyd George'ın indirdiği de bir vakıa.

"Dünyada en tehlikeli şey, bir uçurumu iki adımda geçmeğe çalışmaktır," diyen Lloyd George, bu prensibine daima sadık kaldı, düşmanlarına daima cepheden hücuma geçmeyi tercih etti.

İlk bütçesinin takdimi ile Birinci Dünya Harbinin başlangıcı arasındaki yıllar zarfında, Maliye Vekili sıfatıyle, bütün gayret ve mesaisini kanunî yollarla İngiltere'deki sosyal şartların değiştirilmesi üzerinde odakladı. İlk Millî Sağlık Sigortası ve işsizlik sigortası onun çalışmalarıyle kanunlaştı. Gerçi artık hitabeleri eski hırçınlıklarının pek kalmadığı hissini uyandırıyor idiyse de, Devonshire Dükü, hükümetin politikasını "mevcut hukukî düzeni yıkma" kanunu ve "Allah soygunculuğu" diye tavsif edince, Lloyd George, eski günlerini hatırlatan alevli bir dille saldırarak, dükün sahip olduğu servetin temelini "yağma edilen mâbedler" teşkil ettiğini söyledi:

Reformasyondaki [Orta Çağlardan sonra kiliseye karşı girişilen başkaldırma hareketleri] yağmaların hikâyelerini okudunuz. Bu insanlar kiliseleri soydular, düşkünler evlerini soydular, ölü-

leri soydular. Ve biz şimdi, bu soyguncuların ellerindeki mal ve mülkün bir kısmını onlardan geri alıp, onların hakikî sahiplerine iade etmek istediğimiz vakit karşımıza dikiliyorlar, ve parmaklarından damlıyan mukaddesata hürmetsizlik kanlarına bakmadan, bizi Allahı sovmakla itham etmek cüretini kendilerinde buluyorlar.

Bütün büyük insanlar gibi, Lloyd George'ın da gölgeli tarafları vardı. Meselâ, Birinci Dünya Harbinden önce, İmparatorluk Almanyası'nın tehdidini göremedi. Önceleri Winston Churchill de aynı kanaatleri taşımakla beraber, bir müddet sonra fikrini değiştirmişti.

Bu sıralarda açığa vurulan ve *The Marconi Affair* (Marconi Meselesi) diye anılan bir mesele, kısa bir süre için de olsa, Lloyd George'ın, ülkesindeki itibarını sarsacaktı. Hakikatın ortaya çıkmasına kadar ısırıcı nutuklarına ara vermek zorunda kaldı.

Lloyd George, İngiltere Posta idarecilerinin İngiliz Marconi Şirketini kurmak üzere Amerikalılarla müzakere halinde bulundukları bir sırada, Amerikan Markoni Şirketinden bin İngiliz lirası değerinde hisse senedi satın almıştı. Bunda her hangi bir kötü niyeti yoktu, sadece hatalı tavsiyelerin kurbanı olmuştu. Buna rağmen, Parlamento durumu tahkik etti ve Lloyd George'ın suçsuz olduğu kanaatına vardı. Gerçi Parlamentodan güven oyu almıştı, fakat kendisini takbih edenler de bir haylice olduğundan, Lloyd George'ın, âmme önündeki itibarı bir müddet için sarsıldı.

Almanya'dan gelecek tehlikeyi görememesine gelince, önceki "pasifist" Winston Churchill, Amirallik Dairesindeki vazifesinde Almanya'ya karşı silâhlanmak gerektiğini hararetle savunduğu sırada, Lloyd George'ın fikirlerinde esaslı bir değişiklik görmüyoruz. Harpten önceki son bütçesini (1913) Parlamentoya takdim ederken, "yüz doksan beş milyon sterling'lik" bir bütçeyi "son derece hayret uyandırıcı" buluyor, ve bunun başlıca sebebinin de muhtemel bir Alman tehdidinin doğurduğu "panik ve kâbuslar" olduğunu iddia ediyordu. Müzakereler sırasında bütçeyi elli yıl önceki Fransa'nın, İngiltere'ye hücum edebileceği korkusuyle girişilmiş olan hazırlıklara benzetti. Lloyd

George'ın kanaatınca, III. Napoleon İngiltere ile dostane münasebetler kurmaktan başka bir şey istemiyordu. Londra'da münteşir *Daily Chronicle* gazetesinin belirttiğine göre, Lloyd George, 1913 yılındaki İngiltere-Almanya ilişkilerinin, daha önceki yıllarla kıyaslanamayacak derecede iyi olduğunu söylemişti.

Fakat harp koptuktan sonra Lloyd George, karakteristik enerji ve belâgatiyle kendisini harp gayretlerine verdi. Harp sırasında söylediği bazı nutukların, yirmi beş yıl sonra, Churchill'in irad edeceği nutuklarla bir üslûp benzerliği taşımasa dahi, Churchill'in nutuklarındaki ilham verici ve yüceltici karakteristikleri haiz olduğu görülür. Bir nutkunda şöyle diyordu:

Elimize geçen bu büyük fırsat, beşer nesillerinin ancak asırlar boyunca bir defa yakalıyabilecekleri boyutta büyük bir fırsat. Bir çok nesiller için, fedakârlık, mücadele azmi ve ruhun bitap ve bitkin düşüşü şeklinde kendini gösterir. Halbuki bugün elimizdeki fırsat, sizlere, hepimize, bütün Avrupa boyunca, milyonlarca insanı da aynı asil gayeler uğrunda harekete getirecek büyük bir hürriyet mücadelesinin ateş ve heyecanı şeklinde kendini belli ediyor. Bizler, nesiller boyu, üzeri örtülü bir vâdide kendimizden memnun bir hayat sürdük, etrafımızda olup bitenleri—belki de gayet bencil hareket ettiğimiz için—görmemezliğe geldik, umursamadık. Fakat kaderin haşin ve sert eli, bir millet için ebedî olan değerleri—şeref, vazife, vatanseverlik gibi unuttuğumuz yücelikleri—gösterecek şekilde bizleri tokatlıyarak yeniden yüceltti, ve yalçın bir parmak gibi, Cenneti göstererek, göz kamaştırıcı beyazlara bürünmüş ulu fedakârlık zirvelerini işaret etti. Biz bir gün yine o vâdilere ineceğiz. Fakat Avrupa'nın, bu en büyük harbin depreminde sarsılması ve sallanmasına rağmen, bu neslin erkek ve kadınları yaşadıkları müddetçe, temelleri sarsılmıyan bu ulu zirvelerin görüntülerini kalplerinde taşıyacaklar.

Lloyd George, Maliye Vekili olarak (Harbin ilk on ayında) İngiltere'nin harp gayretlerini mali yönden düzenlemek görevini yüklendi ve başarılı bir çalışma da gösterdi.

Bu arada, cephedeki İngiliz birliklerine gönderilen malzeme ile ilgili bir skandal iktidardaki Liberal hükümeti parçaladı ve Asquith'in başkanlığında bir koalisyon hükü-

metinin kurulmasına yol açtı (19 Mayıs, 1915). Bu kabinede, Lord Kitchner'in Savunma Vekilliği dışında bir de Mühimmat Vekâleti kuruldu ve başına da Lloyd George getirildi. Herkülvari enerji ve gayrete ihtiyaç gösteren bu vazife Welshli'nin tabiatına da uyuyordu. Harp öncesinde İngiltere'nin silâh imalâtı ancak bir barış ordusunun ihtiyaçlarına yetecek şekilde düzenlenmişti. Lloyd George, silâh ve cephane imâlini hızla arttırdı. Öyle ki, lüzumundan fazla imalâta girişmekle ve elli veya yetmiş tümen için değil de, yüz tümeni ferah ferah teçhiz edebilecek silâh ve mühimmatı hazırlamakla itham edildi. Aleyhindeki söylenti ve suçlamaların ardı arası kesilmediğinden, nihayet, Kabinenin de tasvibiyle, bir tahkik komisyonu kuruldu. Komisyon, toplantılarını bitirdiği vakit, Lloyd George'ın sekreteri, "Efendim, tahmin ederim, bu sizin programınızın da sonu olacak," demişti. Lloyd George, "Hayır," cevabı verdi, "komisyonun sonu demek olacak." Gerçekten Lloyd George'ın hazırlıklarının İngiliz birliklerinin isteklerinden de az olduğu, araştırma sonunda meydana çıkmıştı.

Mühimmat Vekili olarak programını tatbik sahasına koyan Lloyd George, harbin yürütülmesinde de söz sahibi olmak istedi. Fakat bu, Savunma Vekili Lord Kitchner'in mesuliyeti altındaydı. Welsh'linin bu uğurdaki gayretleri, ne var ki, netice vermedi. Başvekil Asquith'in fikrince, harbin yürütülmesinden profesyonel askerler sorumlu idiler.

Lord Kitchner'in harp politikası Lord North'ın gazetelerinde şiddetle tenkit ediliyordu. Lloyd George, Lord Kitchner'in müdafaasına koştu. Onun fikrince gazeteci kralarından Lord North, "Locarno gölü kenarında bir leylek gibi poz veren çekirge kafalı bir insan"dı. North'ın bütün hücumları, kimseye hesap vermek lüzumunu hissetmiyen "kahraman-general"i yerinden oynatmadı. Lord Kitchner, esasında, harp harekâtı ile ilgili olarak politikacılara hiç bir şey söylemek niyetinde olmadığını da itiraf etmişti. "Çünkü hepsi, kendilerine söylenilenleri evlerine gider gitmez karılarına tekrarlıyorlar—Başvekil Asquith müstesna. Başvekil, kendisine anlatılanları, diğerlerinin karılarına naklediyor."

Mecburi askerlik hakkında Lloyd George'ın hazırladığı bir kanun teklifi kabul edildi; ve Lord Kitchner'in ölümüyle (16 Haziran, 1916) boşalan Savunma Vekilliğine Welsh'li getirildi. Artık Lloyd George, Asquith'in bir harp lideri olarak işi yürüteceğine inanmıyor, harbin ancak kendisinin liderliğinde kazanılacağını dahi söylüyordu. Bundan böyle, fevkalâde yetkilerle yüklenecek üç veya dört kişiden ibaret bir harp komisyonunun kurulmasını teklif etti. Kendisinin de bulunacağı bu komisyonda Başvekil Asquith'e yer verilmiyecekti. Asquith'in reddetmesi üzerine, Lloyd George da kabineden istifa etti (16 Aralık, 1916). Daha sonraki kabine değişikliğinde ise, Welsh'li, yıllardır peşinde koştuğu emeline nihayet nail olmuştu: Başvekillik koltuğu artık Lloyd George'ındı.

Bir koalisyon kabinesinin başına getirilmesine rağmen, Lloyd George, gemiyi tek başına yürütmekte ısrar etti—ve yürüttü de. Harp Başvekili olarak, artık popüleritesinin zirvesine erişmişti. Asquith kabinesinde vekil iken başaramadığı pek çok şeyleri yaptırdı; 1918 yılında birleşik bir Müttefik Orduları Kumandanlığı kurulmasını kabul etti—hem de bütün İngiliz askeri geleneklerini çiğneyerek, yabancı bir kumandan, Fransız Mareşali Foch'un kumandası altında. Başvekilin belâgatı ve ikna kuvveti Amerikalılar üzerinde de tesirini gösterdi. Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson, önceleri, Amerikan birliklerinin temelli bir eğitimden geçmeden Avrupa'ya gönderilmesi taraftarı değildi. Maamafih, Lloyd George'ın ısrarı üzerine ve Rusya'nın düşüşünü müteakip, Batı cephesine taşınan Alman birlikleri karşısında Müttefik kuvvetlerini pekleştirmek amacıyle, Avrupa'ya asker gönderilmesini kabul etti.

Lloyd George, gruplara vâdedilenlerin ileride yaratacağı çatışmaları göz önüne almaksızın, Kabinesinde yer alanların temsil ettikleri gruplara tâvizler vererek Koalisyon Kabinesini yürütmeğe çalıştı. Bu tâvizler, hiç bir sahada, Almanya politikası kadar bariz değildi. Onun, harbin ilk yıllarındaki düşünceleri, Cumhurbaşkanı Wilson'unkinden pek farklı değildi: "Almanya'dan toprak ilhakına gidilmiyecek, Almanya'ya yardım edilmeyecek, Almanya'ya şiddetli ceza verilmiyecek."

Koalisyon hükümetini devam ettirebilmek için, Lloyd George, bir müddet sonra, "Kayzer'i asalım," ve "Almanya'ya unutamayacağı bir ders verelim," diyenlere ayak uydurmağa başladı. Bu sıralarda İngiliz seçmeninin Almanya hakkında beslediği his ve fikirleri Sir Eric Geddes şöyle dile getiriyordu:

"Biz ondan [Almanya] alabileceğimiz kadarını alacağız. Ve sonra da, limonun sıkıldıktan sonra dahi sıkılabileceğini göstereceğiz.... Onu, çekirdeklerinin çatırdaması işitilene kadar sıkacağız."

Harp sonrasındaki Barış Konferansı, ilkin, Merkezi Kuvvetlerin mağlûp edilmesinde rol oynamış bütün ülkeler (otuz tane) temsilcilerinin iştirakiyle başlamışsa da, zamanla delegasyonun sayısı ona, sonra beşe, arkadan dörde ve nihayet üçe inmişti. Bunlar da: İngiltere'nin Lloyd George'ı, Fransa'nın Georges Clemanceau'su ve Amerika'nın Woodrow Wilson'u. Üç büyükler, aralarında tam bir anlaşmaya hiç bir zaman varamadı. Lloyd George, Almanya ile uzlaşma taraftarıydı; Clemanceau, bir zafer barışı ve intikam istiyordu; Wilson ise, aslanla kuzunun yan yana yatacağı hayalî bir Kudüs peşindeydi.

"Bütün harpleri sona erdirecek harp"in sonunda, Barış Antlaşması mimarlarının ne gibi düşüncelerle masa başına oturduklarını onların nüktelerinden de anlamak mümkün.

"Kaplan" Clemenceau bir gün yolda arkadaşı Dubost'u gördü. Çok aptal bir insan olduğu yaygınca söylenen Dubost, Fransa Cumhurbaşkanlığını ele geçirmek istiyordu. Dubost, arkadaşı Clemenceau'ya dert yandı: "Her yerde benim budala bir insan olduğumu söylüyorlar—ama ben diğerinden de budala bir insan değilim ki." (Dubost, bu sözleriyle Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'u kastediyordu; Wilson ikinci defa Beyaz Ev'de oturmak peşindeydi.) Clemenceau sordu: "Hangi diğeri?" (Onun fikrince Lloyd George da bir budala idi.)

Meşhur "gençlik" doktoru Voronof bir gün Clemenceau'yu ziyaret ederek aşı ile kendisini gençleştirebileceğini söyledi. Clemenceau, "Teklifinizi şimdilik kabul edemiyece-

ğim, cevabını verdi. "İhtiyarlıyayım, o zaman belki düşünürüm." Clemenceau bu sırada 83 yaşındaydı.

Clemenceau bir gün *Aurore* gazetesi idarehanesinde otururken silâh sesleri işitilir, ve bir kurşun karşılarındaki pencerenin camını delip geçer.

Salona koşan gazete sahibi, korkudan titremekte olan gazeteciler arasında tabancalı bir genç görür. Ardından Clemenceau da içeri girer. Genci görünce, "Delinin biri, der. Gazete sahibi, "Hayır," diye cevap verir. "Bir anarşist.

Bu arada yetişen polisler genci yakalayıp karakola götürürlerken, o, "Yaşasın adalet-" diye bağırmağa başlar.

Clemenceau, "Gördün mü," der. "Haklıymışım. Delinin biri!"

Dahiliye Vekilliği sırasında (1906) Clemenceau, özel kalem müdürünü yanına alır, daire daire dolaşmak suretiyle bütün memurların çalışmalarını şahsen görmek ister. Bir odaya girerler, kimseyi bulamazlar. Ötekine girerler, keza. Nihayet, üçüncü odada bir memur görülür, ama o da horul horul uykuda. Kalem müdürü memuru uyandırmak için davranınca, Clemenceau hemen elini tutar: "Aman, ne yapıyorsunuz? Uyandırırsanız, o da çıkıp gidecek.

Birinci Dünya Harbi sırasında, Almanlara karşı Fransız cephesinin önemli bir kesimine kumanda eden General Serail, yaşlı olmasına rağmen, harbin en kızıştığı bir sırada genç bir kadınla evlenmişti. Başvekil Clemenceau haberi alınca, "Şu işe bakın, hele," dedi. "General şimdi iki cephede birden dövüşmek zorunda kalacak."

Başvekil Clemenceau, kendi kabinesinin üyelerini de zaman zaman merhametsizce tenkit etmekten kaçınmazdı. Bir defasında dedi ki: "Ne kötü bir talihim varmış! Fransa'daki yegâne Yahudiyi maliye vekili yaptım—ve o da para hakkında hiç bir şey bilmiyor."

Kabinesine niye daha muktedir insanları getirmediği sorulduğu vakit şu cevabı verdi: "Hükümet merkezini kazlar kurtardı—kartallar değil."*

*Coligny kumandasındaki Fransız kuvvetleri Hollanda'nın Douay şehrine bir gece hücumu (Ocak 6, 1557) tasarladıkları vakit, şehrin

Clemenceau bir gün Fransız Temsilciler Meclisinde Jean Jaurès'in sözünü kesti: "Söylediklerinin zerrece önemi yok. Sen Allah değilsin." Jaures cevap verdi: "Siz de şeytan değilsiniz." Clemenceau'nun cevabı şu: "Nereden biliyorsun?"

Clemenceau, Raymond Poincaré (1913-20 yıllarında Fransa Cumhurbaşkanı ve meşhur Fransız matematikçisi Jules Henri Poincare'nin kuzeni) ve tanınmış devlet adamı Briand (on bir defa vekillik yaptı) hakkında şunları söyledi: "Poincaré her şeyi bilir, fakat hiç bir şey anlamaz; Brian hiç bir şey bilmez, ama hepsini anlar."

Başvekil Clemenceau, Fransızlar ve Fransız politikası hakkındaki skeptik görüşünü de şöyle belirtiyordu: "İmparatorluk zamanındaki Fransız Cumhuriyeti ne güzeldi."

Clemenceau, Versailles'in "kötü ruhlu" insanı olarak vasıflandırıldı. J. K. Keynes, Clemenceau'nun Avrupa tarihini "mütemadi bir şampiyonluk maçı" olarak gördüğünü söyler. "Gerçi bu maçın ilk raundunu Fransa kazandı, ama bu, hiç de son raund olmayacak."

Clemenceau ne istediğini biliyordu istikbaldeki muhtemel Alman saldırılarına karşı Fransa'yı mümkün olan en iyi şekilde hazırlıklı bulundurmak. O, skeptik bir realistti de. Bütün bildiklerini otuz yaşından sonra öğrendiğini söyliyen Clemenceau, askeri meselelerde İngiliz Başvekili Asquith'den tamamen zıd kutupta bulunduğunu şöyle anlattı: "Harp, generallere bırakılmayacak kadar önemli bir meseledir."

---

bütün bekçileri uyuyordu. Fakat yaşlı bir kadın Fransız kuvvetlerinin harekete geçtiğini tesadüfen gördü ve haykıra haykıra sokaklarda koşmağa başladı. Onun bağırış ve çığlıkları bekçileri uyandırdı ve şehir kurtarıldı.

Yine orta çağlardaki Katolik-Protestan harpleri sırasında, Protestanlar, Fransa'nın Beziers şehrini muhasara ettikleri zaman, şehri ve Fransızları kurtaran sarhoş bir Fransız askeri olmuştu. Gece yarısı sallana sallana karargâhına dönmekte olan asker, bilmeyerek kasabanın alarm çanını çaldı. Tam bu esnada Protestanlar şehre nihai bir hücuma geçmek üzereydiler. Fakat çanın çalınışıyle paniğe kapılarak kaçıştılar ve kasaba da kurtuldu.

Başvekil, Amerika için şunları söyledi: "Tarihte, barbarlıktan sonra, normal medeniyet devrini yaşamadan dejenereleşen yegâne ülke."

Versailles müzakereleri sırasında Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya delegelerinin hangi saatte toplanmaları gerektiği üzerinde görüşülürken, Amerikan delegesi toplantının 18 den sonraya bırakılmasını teklif etmişti. Çünkü doktorun tavsiyesi üzerine yemekten sonra iki saat dinlenmesi gerekiyormuş. İtalyan delegesi ise 15 ten önceye alınmasını istedi, zira öğle yemeğinden sonra iki saat uyuması gerekli imiş. İngiliz delegesi ise hiç bir şey söylememişti.

Toplantıya başkanlık eden Clemenceau, oturum saatini şöyle tesbit etti: "Oturum 15 te başlayıp 18 de bitecektir. Böylelikle, İtalyan delegesi oturumdan önce, Amerikan delegesi oturumdan sonra, İngiliz delegesi de oturum sırasında uyuyabileceklerdir."

Müzakelere Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson On dört Teklif ile gelince, Clemenceau, Allah'ın bile On Emirle kifayet ettiğini, Wilson'un ise bu kadarını dahi beğenmiyerek, on dört "emir"le geldiğini söyledi. (Hıristiyanlıkta "on emir" vardır—öldürmiyeceksin, hırsızlık etmiyeceksin, v.s.)

Clemenceau'nun Wilson ve Lloyd George hakkındaki en iyi sözleri, Versailles Antlaşmasını tenkit eden bir arkadaşına verdiği cevaptır: "Elimden başka ne gelebilirdi? Bir tarafında İsa (Wilson) oturuyordu, diğer tarafımda da Napoleon (Lloyd George)."

Versailles müzakerelerinde baş rollü oynıyan Cumhurbaşkan Wilson'un nüktelerinden ileride bahsedeceğiz. Bununla beraber, bir kaç kelime de şimdi söyliyelim. Wilson bir yeryüzü cenneti peşindeydi. Gelgelelim, düşüncelerinde apaçık çelişkiler göze çarpıyordu. Meselâ, Wilson'un inanışına göre, bir ülkedeki etnik gruplar, hükümet idaresinde sayıları nisbetinde söz sahibi olmalıydılar! Fakat, bu düşüncesine rağmen, Fiume'nin İtalya'ya verilmek istenmesine karşı idi. Fiume halkının ırkî terkibî, dilleri ve müesseseleri İtalyandı. Cumhurbaşkanı Wilson, İtalya Başvekili Orlando'ya şunları söyledi: "Bay Başvekil, eğer aynı münakaşayı daha da ileri götürür ve New York şehrine

de uygularsanız, Manhattan adasının hatırı sayılır bir kısmını da sizlere vermek gerekecek." (Manhattan, New York şehrinin beş kazasından biridir. Meşhur gökdelenler, Birleşmiş Milletler, "Broadway," ve "Wall Street" bu adadadır. Manhattan adasında bir milyon kadar İtalyan asıllı Amerikan vatandaşı yaşar.)

Wilson'un, Fiume'yi İtalya'ya bırakmaması üzerine bir arkadaşı şu suali sordu: "Fakat Bay Cumhurbaşkanı, Senatonun, kararınızı öğrenir öğrenmez küplere bineceğinden korkmuyor musunuz?" Wilson cevap verdi: "Tahmin ederim, köpürecekler—Fiume'nin nerede olduğunu öğrenir öğrenmez."

Amerikan Kongresini ve halkını ikna edemediği için, Cumhurbaşkanı Wilson'un yeryüzünde bir Kudüs kurma hayalleri gerçekleşemedi. Boston şehrinin pek tanınmış ailelerinden birinden gelen Senatör Henry Cabot Lodge (Cumhuriyetçi), Amerika'nın *Milletler Cemiyeti*'ne girmesi aleyhindeki meşhur nutkunu irad ettiği vakit, Wilson ve Demokratların mağlûp oldukları iyiden iyiye anlaşılmıştı. Ama yine bir cevap vermek gerekiyordu. Bu işi Senatodaki Demokratların lideri Arkansas'lı Thaddus Caraway üzerine aldı: "Massachusetts Senatörünün zekâ ve nüktesine dair yıllardır pek çok şey işitmiştim. Artık onun nutkunu dinledikten sonra şuna iyice kaani oldum: muhterem centilmenin kafası tıpkı kendi eyaletine benziyor: Tabiat tarafından çıplak bırakılmış ve fazla işlendiği için de yozlaşmış.

"Görevimiz nedir? İngiltere'yi kahramanların yaşıyacağı bir ülke haline getirmek," diyen Lloyd George, kendinden "sıradan, alelâde bir politikacı" diye bahsedenlere aldırış etmiyor ve şu cevabı veriyordu:

"Fikirlerini tasvip etmediğiniz insan politikacıdır; hemfikir olduğunuz kimse ise devlet adamı."

Lloyd George, maamafih, en keskin nükte ve hicivlerini İngiliz politikacıları için saklıyordu. Önceki meşhur başvekillerden Gladstone'ın oğlu millet vekili Lord Gladstone' dan şu kelimelerle bahsetti: "Bir devin cüppesine bürünerek sahne ışıkları altında poz veren bir cüce." Reginald

McKenna için de dedi ki: "Her şeyi ânında tahmin eden ehil bir matematikçi, at gözlüğü takmış bir bankacı.

Başvekil, en kızgın ve ısırıcı sözlerini partiden ayrılan Liberallere yöneltmişti. Muhafazakâr sıralarından ayrılıp kendi partisi safları arasına katılan Winston Churchill'in dönekliğini hoş karşılıyorsa da, ister doğrudan doğruya Muhafazakârlara katılmış olsunlar, ister Millî Liberaller adı altında Muhafazakârlarla işbirliği yapmış olsunlar, eski Liberaller, onun gazaplı oklarının acısını şiddetle hissettiler. Sir John Simon, bir Millî Liberal sıfatıyle Muhafazakârlar arasında oturmağa başlayınca, Parlamentoda uzun yıllardır işitilmeyen sert ve zehirli bir dille saldırdı:

Benim ortodoks liberalizm prensiplerine bağlılığım hakkında şüpheler izhar edildi; muhterem centilmen ise, liberalizme, İncil'in sütüymüş gibi bağlıydı. Fakat buna rağmen, yeryüzündeki insanlar sanki içki içenler ve içmeyenler diye iki kampa ayrılabilirlermiş gibi, hayatı boyunca ağzına bir damla olsun içki koymıyan bu muhterem centilmen, kendisini birdenbire önüne geçilemezcesine içkiye verdi, ve bir sağa bir sola, yalpalayarak gitti, Muhafazakâr sarhoşların arasına oturdu.

İngilizcede "çit (duvar) üzerinde oturmak," diye bir deyim vardır. Sözü edilen her hangi bir mesele üzerinde nasıl hareket edeceklerini henüz bilemiyen veya kendi çıkarları uğrunda en uygun zamanı kollayan oportünist insanların tutumlarını anlatmak için—çok defa istihfafla—kullanılır. Lloyd George, Sir John Simon'a hücumuna şöyle devam etti:

"Muhterem centilmen, çit üzerinde öylesine uzun müddet oturdu ki, çitin demirleri ruhuna kadar girdi [işledi]."

Alfred de Mond yarı-Muhafazakâr sıfatıyle Lloyd George'ı iğnelemeğe başlayınca, Başvekil şunları söyledi: "Ben onu kuyruğundan yakaladım, ama kuyruk elimde kaldı.

Muhafazakâr bir mebus kendi partisinden ayrılıp, Lloyd George'ın memleketi Wales'den, Başvekilin bir arkadaşına karşı bağımsız namzetliğini koyduğu vakit, Lloyd George, Welsh'li arkadaşının seçim bölgesinde şöyle konuştu:

Jack Jones adlı biri vardı, karısının ismi de Mary idi. Bir sürü koyunları da vardı, fakat paraları az olduğundan koyunlara göz kulak olmakta güçlük çekiyorlardı. Bir gün bir çoban köpeği satın aldılar. Bu gerçekten güzel ve sevimli bir köpekti. Ama dehşetle gördüler ki, bu köpek koyunlara saldıranları parçalıyacağı yerde koyunları yiyordu. Karı-koca o zaman biribirlerine sordular: "Şimdi ne yapacağız?" Nihayet Mary dedi ki: "Yapabileceğimiz tek şey, köpeğin ismini değiştirip birine satmaktır." Bunun üzerine, köpeğin ismini değiştirerek sattılar. "*Ama o yine kaatil bir köpekti.*"

[Müstakil namzedin seçimi kaybettiğini söylemeğe lüzum yok.]

Lloyd George'un nüktelerine—ve onun şahsına karşı duyulan hayranlığı—en iyi ifade eden belki de karısı oldu. Kocası tarafından çok defa aldatılmasına rağmen, Bn. Lloyd George, onun nüktelerine sabah kahvaltısında gözlerinden yaşlar boşanırcasına kahkahalarla gülüyor ve sonra da kendi arkadaşlarına anlatıyordu: "Beraber geçirdiğimiz bunca yıllardan sonra onun fıkra ve nüktelerine artık gülmemem gerektiğini söyleyeceksiniz, değil mi? Ne yapayım, elimde değil."

Lloyd George'a bir sürü adlar takılmıştı: "Welshli küçük avukat," "kabinenin aşağılık adamı," "yarısı pantolon, yarısı eşkiya." Birinci Dünya Harbi sırasındaki Başvekil Asquith'in karısı da, "Kemerden aşağı vurmadan kemeri göremiyen adam," demişti. (İngilizcede "kemerden aşağı vurmak," deyimi, mücadelesini, çarpışmasını gayri meşru usüllerle yürütenler için söylenir.) Stanley Baldwin (Başvekil) ise ünlü yazar ve tarihçi Carlyle'in, bir çağdaşı hakkında söylediklerini Lloyd George için tekrarladı: "O, bütün hayatı boyunca, doğru ile yanlışı beraberce karıştırarak zahiren doğru görüleni inşa etti."

Keynes, *Essays in Biography* adlı eserinde Welshli Lloyd George hakkında şunları yazar:

Çağımızın bu hayret uyandırıcı şahsiyetini, bu "siren"i*, bu keçi ayaklı saz şairini, bu kadîm Seltik** dünyasının büyücü ca-

*"Siren," kadîm Yunan efsanelerinde kısmen kadın ve kısmen kuş vücutlu ve şuh şarkılarıyle denizcileri kendisine çekerek ortadan kaldıran fettan su perilerinden biri.

**"Seltik," İngiltere'de yerleşen ilk kavimlerden biridir

dolozlarla dolu cazip ve renkli âleminden dünyamıza misafir gelen, bu yarı-beşerî mahlûku, onun hakkında bilgi sahibi olmıyan okuyucuya nasıl tanıtabilirim?

Onun şahsiyetinde, bizim Saxon ecdadımızın iyilik ve kötülük anlayışından farklı, veya bu anlayışın dışında, daha ziyade kuzey Avrupa folklorunun sarışın sihirbazlarının hayranlık, cazibe ve dehşet uyandıran kurnazlık, pişmanlık duymama, ve kuvvet aşkı ile karışmış nihaî gayesizlik ve derunî mesuliyetsizlik elemanlarının birleştiğini görüyoruz.

Birinci Dünya Harbinden sonra mebus seçilen önceki ngiliz Başvekili Atlee, Lloyd George'ın bazan kendisini alışlıyarak teşvik eden, bazan da kızdırmağa çalışan bir işçi millet vekili tarafından mütemadiyen sözlerinin kesildiğini anlattı. Lloyd George ona bir gün şu cevabı verdi: "Muhterem arkadaşımla bir anlaşma yapalım: beni ne alkışlasın, ne de tenkit etsin." Arka sıralardan bir diğer üye seslendi: "Ama siz hiç sözünüzde durmuyorsunuz ki.

Kısa boylu oluşu zaman zaman mahçubiyet hisleri uyandırıyordu. Bir gün siyasî bir toplantıda onu halka takdim eden toplantı başkanı, "Ben Lloyd George'ı her bakımdan büyük bir insan zannediyordum, fakat gördüğünüz gibi oldukça küçük bir adam," deyince, Lloyd George sözlerine şöyle başladı: "Muhterem başkan, memleketim kuzey Wales'de, biz, insanları çenesinden yukarı ölçeriz. Siz ise, görüyorum ki, çenesinden aşağısını ölçüyorsunuz."

Bir seçim nutku söylerken bir kadın, Başvekilin sözünü kesti: "Eğer ben senin karın olsaydım, yemeğine zehir katardım." Başvekil hemen cevap verdi: "Muhterem hanımefendi, eğer ben de sizin kocanız olsaydım, o yemeği hemen yerdim."

Muhaliflerine en zehirli oklarını fırlatmaktan çekinmiyen Lloyd George elbette, diğerlerinin de aynı şekilde mukabelelerine maruz kalacaktı. Lloyd George'a, kendisinin anlıyacağı bir dille en şiddetli bir şekilde cevap veren Wedgewood Benn adlı bir mebus oldu. Benn, millet vekilliğinden önce bir Lord idi. Bu unvanı geri vermek hiç de

kolay olmamıştı. Oldukça kısa boylu, fakat son derece faal ve cevval zekâlı Wedgewood Benn, Lloyd George'ın Liberallerini terketmiş, Sosyalistlere iltihak etmişti. Welsh'li bunu ne unuttu, ne de affetti.

Sosyalist Benn'in, Liberal Lloyd George'a verdiği ağır cevabı daha iyi takdir edebilmek için, iki noktanın bilinmesi gerekiyor. Lord ve dükler aleyhinde yıllarca sürdürdüğü şiddetli savaşlara rağmen, Lloyd George zengin insanların arkadaşlığından zevk aldı. Lord ve düklere karşı beslediği derin düşmanlığa rağmen, hiç bir İngiliz başvekili Lloyd George kadar lordluk "satmamıştı." (İngiliz kralları (veya kraliçeleri) her yıl ihsan ettikleri unvanları başvekilin tavsiyelerine göre dağıtırlar.) Pek çok kimseyi "lord" yapan Lloyd George, onlardan topladığı "ücretler"i, ananeye göre, kendi partisine devreceği yerde, özel "Lloyd George sandığı"nda toplamış ve bu paraları şahsi politik emellerinin gerçekleşmesi uğrunda kullanmıştı.

Bir de "altın inek" deyiminin bilinmesi gerek. Tâbir İncil'de geçer. Dindar gözükmelerine rağmen, bazı insanların Allahın önünde değil, Kudüs'teki bir mâbedde bulunan bir altın inek heykeli önünde eğildikleri, yani parayı, maddiyatı, dini inanışlardan üstün tuttukları anlatılmak istenir. Şimdi, Lloyd George ile Wedgewood Benn arasındaki söz düellosuna geçebiliriz:

Başvekil Lloyd George, bir gün Parlementoda kısa boylu Benn'i itham edici ve istihzalı bir dille şöyle küçük düşürmeğe çalıştı: "Musa'nın cebine sığabilecek bu adam, beşeriyeti bir Yeni Kudüs'e götürecek yolda önderlik etmeğe çalışıyor."

Avam Kamarası üyesi Wedgewood Benn, derhal yerinden zıplıyarak cevap verdi: "Ama ben Altın İnek önünde hiç bir zaman eğilmedim ki.

İstiklâl Mücadelemiz sırasında Lloyd George Yunanlıları desteklemiş, İngiltere'yi Türkiye aleyhine harbe sokmağa çalışmıştı. Öte yandan, Irlanda meselesinde, muhalefet sıralarında söylediklerinden tamamen aykırı yol tutmuş, şiddetle tenkit ettiği renkli selefleri gibi, adadaki ayaklanmaları bastırmak için kuvvet kullanmıştı.

Başvekilin değişen Irlanda siyaseti karşısında, işçi ve-

killeri Koalisyon kabinesinden ayrıldı. Bu kabinede Sömürgeler Vekilliğini deruhte eden Winston Churchill'in gayret ve çalışmalarıyle, Katolik Güney Irlanda'ya, İngiliz Milletleri Camiası içinde bağımsızlık verilince, Muhafazakârlar da kabineden ayrıldı ve böylece Lloyd George'ın Koalisyon Kabinesi de düştü (Ekim, 1922).

Müteakip bir kaç yıl Liberal Partisinin de dağıldığını gördü; ve 1920'lerin ortalarından itibaren İşçi Partisi (Sosyalist) resmî muhalefet partisi olarak Liberallerin yerini aldı. Parlamentodaki Liberallerin sayısı ise her seçimde biraz daha azaldı ve 1970'lerin ilk yıllarında dört-beş milletvekiline kadar düştü. Uzun ve devamlı sürüp süremiyeceği hakkında henüz bir şey söylenemezse de, son seçimlerin Liberal Partisi için yeni bir canlanış olduğunu belirtmek her halde hatalı bir görüş olmasa gerek.

Başvekillik koltuğunu terketmesine rağmen, Lloyd George, Parlamentodaki hizmetine devam etti. Siyasi kuvvet ve nüfuzu kaybolmuşsa da prestiji hâlâ fazlaydı. Zaman zaman asit dilini yine muhafaza ettiğini göstermekten de geri kalmıyordu. İkinci Dünya Harbinden önce çağın başvekili Neville Chamberlain aleyhindeki nutukları Avam Kamarası tarihinin unutulmaz sayfaları arasındadır. Bir konuşmasında Neville Chamberlain'in "dış siyaseti, bir şehrin kanalizasyon borusunun yanlış ucundan" gördüğünü söylemiş, bir diğerinde de Başvekilin ancak "bir kıtlık yılında Birmingham şehri belediye başkanlığı görevini yerine getirebilecek" vasıflara sahip olduğunu ifade etmişti.

Başvekil Chamberlain'in tâvizci politikasına karşı 1940 yılında İngiltere Parlamentosunda büyük bir muhalefet hareketi başladı. Leopold Amery adlı bir mebus o yılın Mayısında verdiği bir nutukta, Chamberlain'e hücum ederken, İngiltere'de Kralcılarla Parlamentocular arasında cereyan eden dahilî harpte (1642-52) Parlamentocuların lideri Oliver Cromwell'in (1653-58 arasında Başvekil idi) çağının başvekiline söylediği sözleri tekrarladı:

"Orada, bundan sonra iyi hiç bir iş yapmana imkân olmayacak şekilde, uzun zamandır oturuyorsun. Çekil, ve senden kurtulalım, artık! Çekil, Allah aşkına çekil!"

Chamberlain ise, hâlâ kendisini desteklemekte devam eden arkadaşlarına hitap ediyor, karşı saflara geçmemelerini rica ediyor, onların hislerine başvurarak kendisine bağlı tutmağa çalışıyordu. Millet vekili Lloyd George, işte bu sıralarda Parlamentodaki son sözlerini söylüyordu:

Bu, Başvekilin arkadaşlarının kimler olduğu meselesi olmaktan çıkmıştır. Bu, çok daha büyük bir meseledir. Başvekil halktan fedekârlık istiyor. Millet, başındaki hükümetin liderlik vazifesini yürütebileceğini bildiği, hükümetin gayesinin ne olduğunu açıkça gösterdiği ve liderlik mevkiindekilerinin ellerinden geleni samimiyetle yaptığına inandığı müddetçe, kendinden istenen ve beklenen her türlü fedakârlığı yapmağa âmadedir.... Başvekilden, gayet samimi ve ciddî olarak, millete bir fedakârlık örneği göstermesini istiyorum. Harbi zafere ulaştıracak yolda bizim için, millet için yapabileceği tek fedakârlık, elindeki mühürünü artık bırakmasıdır.

Lloyd George'ın bu sözleri Kamarada öylesine bir elektrikî hava yarattı ki, bir çok Muhafazakâr mebus da hükümete güven oyu vermedi. Chamberlain gerçi yine de çoğunluğu temin etmeğe muvaffak olduysa da istifa etti, ve Winston Churchill'in harp yılları Koalisyon kabinesini kurmasına zemin hazırladı.

Bir "kulübede" büyütüldüğünü söyliyen ve hayatı boyunca en zehirli oklarını "dük"lere saplamaktan vahşi bir zevk duyan, Lordlar Kamarasının kuvvet ve nüfuzunu bizzat kısıtlıyan David Lloyd George'ın, 31 Aralık, 1944 te "Lordluk" unvanını kabul etmesi, gayet tabiî, hayretle karşılandı. Üç ay sonra da, amcası tarafından büyütülen kasabada öldü (26 Mart, 1945).

Güney Afrikalı Mareşal Smuts, Lloyd George için, "Birinci Dünya Harbi zaferinin baş mimarı" demişti. İkinci Dünya Harbinde İngiliz milletini zafere ulaştıran Winston Churchill de, Lloyd George'dan şöyle bahsetti:

"Yirminci asrın ilk çeyreğinin İngiltere tarihi yazıldığı vakit, harp ve barıştaki hâdiselerin büyük bir kısmının bu adam tarafından şekillendirildiği görülecektir"

Fakat Welshli hakkında en iyi söz, her ikisinin de pek sevdikleri ve İngiltere'ye gönülden hizmet ettikleri Parlamentoda, yine Churchill tarafından söylenen kelimelerdir. Churchill'in başlıca hususiyetlerinden biri de, Kamaradaki konuşmalarında, sözlerine, üyeleri itiraza sevkedecek şekilde başladıktan sonra, söylediklerinin gerçekte Parlamentonun çoğunluğu tarafından kabul edilebilecek mahiyette olduğunu göstermekti. Lloyd George'ın ölümünden iki gün sonra, Başvekil Winston Churchill, Parlamentoda şunları söylüyordu:

"O zaman Lloyd George devletin temel kudretini ve hükümetin liderliğini eline geçirdi." Başvekil Churchill bunu söyler söylemez, Parlamentonun muhterem mebusları itiraz sesleri çıkarttılar: "Ele geçirmek mi dediniz?" Başvekil Churchill, hiç bir şey olmamışcasına devam etti: "Carlyle ünlü tarihçi ve yazarı, Oliver Cromwell'den, zannedersem, böyle bahsediyordu: 'O, bu mevkie göz dikti. Bu mevki, belki de onun hakkı idi.'" Ve muhterem üyeler Başvekilin bu kelimelerini alkışladılar.

VII

Franklin Roosevelt'in köpeği

Bir şey size tuhaf görünüyorsa onun gerisindeki gerçeği arayınız.

George Bernard Shaw

Beşer ırkının elindeki şaşaalı tek silâh, gerçekten, gülmektir.

Mark Twain

Nükte saatını koruyor, gong, zamanı geldiği vakit vuracak.

Shakespeare

İngiltere ve Amerika'daki seçimlerde namzetlerin kazanmasında veya parlamentolara getirilen muhtelif tekliflerin kanunlaşmasında ve yahut reddedilmesinde nüktenin oynadığı inkâr edilmez rollere dair muhtelif örnekler verilebilir. Fakat bunların hiç biri, Franklin Delano Roosevelt'in Amerika Cumhurbaşkanlığı için dördüncü kampanyasını açtığı, 23 Eylül, 1944 teki nutkunun "Fala" kısmı kadar dünya tarihine tesir etmedi.

Roosevelt ailesi Amerika'nın en eski ailelerinden biridir. İlk üyesi ülkeye 1638 de Hollanda'dan göç etti. Bu aile Amerika'ya pek çok devlet adamı, iş adamı, iki cumhurbaşkanı (biri Theodore Roosevelt) hediye etti. Roosevelt'ler bilhassa yirminci asrın ilk yarısında Amerikan tarihinde büyük rol oynadılar.

Franklin Delano Roosevelt ise dört defa ardı ardına cumhurbaşkanı seçildi. Bir Anayasa tâdili ile (1948) bir

kimsenin ardı ardına iki defadan fazla cumhurbaşkanı seçilebilmesi önlendiğinden, Roosevelt'in bu rekoru hiç bir zaman yenilenemiyecek.

Roosevelt 1882 de doğdu ve Harvard üniversitesini bitirdikten sonra (1904), Columbia Üniversitesinde hukuk tahsil etti; 1910 da da New York eyaleti senatosuna seçildi. Cumhurbaşkanı Wilson'un 1912 kampanyasında büyük hizmeti görüldüğünden, Roosevelt, 1913 te Wilson tarafından Deniz Kuvvetleri Vekil Muavinliğine tayin edildi ve 1920 ye kadar bu mevkide kaldı. Roosevelt, 1920 yılında Demokrat parti Cumhurbaşkanı Muavini namzedi idi, fakat o yılın seçimlerinde Demokratlar büyük bir farkla mağlup oldular. Ertesi yıl (39 yaşında iken) Roosevelt'te nüzul isabet etti ve vücudünün belinden aşağı kısmı tutmaz oldu. Bükülmez azmi ve tükenmez enerjisi sayesinde, bacaklarını kısmen kullanacak kadar kendi kendini iyileştirdi. Daha sonra inmeli insanlara yardım için büyük bir vakıf kurdu. Karısı ve yakın arkadaşlarının teşviki ile tekrar politikaya döndü ve 1928 de küçük bir farkla New York valisi seçildi. Ertesi yıl Amerika kendini büyük bir iktisadi krizin içinde buldu, milyonlarca insan bir anda işsiz kaldı, binlerce ve binlerce zengin bütün servetlerini kaybetti. Roosevelt 1930 da tekrar New York valiliğine seçildi; 1932 yılında Amerika cumhurbaşkanı oldu ve ölünceye kadar (1945) Cumhurbaşkanı kaldı.

Onüç sene cumhurbaşkanlığı yapmasına ve pek çok anekdotları ile de tanınmasına rağmen, Roosevelt'in politik nüktelerini değerlendirmek iki sebepten ötürü güçtür. Birincisi, mesai arkadaşları ve biyografisini yazanlara göre, Roosevelt; Randolph, Disraeli, ve Churchill gibi yaratıcı bir nüktedan değildi. Roosevelt, daha ziyade, diğerlerinin nüktelerinden büyük zevk duydu ve siyasî düşmanlarının kendisi aleyhinde çıkardıkları fıkraları, onlara karşı bir seçim silâhı olarak kullanmasını gayet iyi bir şekilde başardı. Uzun yıllar cumhurbaşkanlığı mevkiinde oturan bir kimsenin elbette pek çok düşmanları olacaktı. Onlar Roosevelt aleyhine bir sürü fıkralar yayınladı. Fakat Roosevelt, onların bu anektodlarını alıyor, yine onlara karşı bir silâh olarak kullanıyordu. Nitekim, aşağıdaki

anekdotu karısı Elanor (ki iyi bir yazar ve hatipti), kocası nâmına Uzak-doğudaki Amerikan birliklerini ziyaret ettiği vakit, bir iki defa binlerce er, subay ve general önünde tekrarladı:

Amerikan ve Japon birliklerini biribirlerine karşı bir ölüm - kalım savaşına tutuştukları Pasifik adalarından birinde bir subay bir gün üzüntülü bir erle karşılaşır, ve sorar: "Ne var? Ne oldu?"

Er, zor işidilen bir sesle, âdeta ağlarcasına cevap verir: "Aylardır buradayım, hâlâ bir tek Japon askeri öldüremedim. Ben şimdi Amerika'ya, ailemin yanına ne yüzle döneceğim?"

Subay, erin üzüntü ve endişesine bütün kalbiyle iştirak ediyordu. "Bak," dedi, "seni muradına erdireyim. Şu karşıki tepeyi görüyor musun? Oraya tırman, ve avazın çıktığı kadar, "Hirohito'nun canı cehenneme!" diye bağır. Göreceksin, mukaddes imparatorlarına hakaret edildiğinden gazaba gelecek Japon askerleri derhal etrafını çevirecekler. O zaman sen de gönlünün arzusunu yerine getirir, istediğin kadar Japon askeri öldürürsün."

Fakat er daha ağlamaklı olur. Subay, "Peki, şimdi ne var?" diye sorunca, er, gözyaşlarını güç zaptederek şunları söyler:

"Efendim, onu da yaptım, ama para etmedi. Etrafımı alan düzünelerle Japon askerlerinden bir tanesini dahi öldürmeğe vakit bulamadan hepsi bir ağızdan bağırdılar: 'Roosevelt'in canı cehenneme!' "

Roosevelt, aleyhindeki şu fıkrayı da bilhassa beğenirdi. Zaman zaman diğerlerine de anlattı.

Cumhurbaşkanı Roosevelt'in amansız muhaliflerinden tanınmış bir iş adamı her sabah, New York şehrinin bir banliyosundaki evinden trenle New York Grand Central İstasyonuna gelir gelmez, perondaki gazeteciden bir *New York Times* satın alır ve birinci sayfaya bir göz attıktan sonra bırakıp gider.

Gazeteci, nihayet dayanamayarak sorar: "Beyim, gazete yi satın alıyor, ama sadece birinci sayfaya şöyle bir göz attıktan sonra bırakıp gidiyorsunuz. Sebebini sorabilir miyim?"

"Gazetenin ölenler sütununa bakıyorum," cevabını verir adam.

"Ama ölenler sütunu yirmi üçüncü sayfada."

Adam, "Benim baktığım herifin ölümü birinci sayfada verilecek, cevabını verir.

Cumhurbaşkanı Roosevelt, aleyhinde söylenenleri Amerikan sisteminin totaliter rejimler karşısında üstünlüğünü gösterdiğine inanırdı. Alelâde bir vatandaşın dahi cumhurbaşkanını tenkit etmesi en tabii hakkı idi. Onun hoşuna giden anekdotların birinde, bir Amerikan vatandaşı bir Sovyet vatandaşına sorar: "Bak, ben, 'Roosevelt'in canı cehenneme,' diyebiliyorum. Sen Rusya'da bunu söyleyebilir misin?"

"Elbette, söyliyebilirim," der Sovyet vatandaşı. "Hem de Stalin'in yüzüne karşı. Kremlin'e gider, Stalin'in yanına çıkar ve haykırabilirim: 'Roosevelt'in canı cehenneme!' "

Roosevelt'in nüktelerini değerlendirmenin ikinci güçlüğü de şurada: Cumhurbaşkanı, evvelemirde, kelimelerini, fikirlerini ve bazan bütün nutuklarını başkalarının yazdığı siyasi bir liderdi. Bunun içindir ki, nükteleri arasında hangilerinin kendisinin, hangilerinin diğerlerinin olduğunu tayin etmek zor.

Hakim Samuel I. Rosenman Roosevelt'in baş nutuk yazarı idi; 1928 den, Roosevelt'in öldüğü yıl 1945 e kadar Cumhurbaşkanının pek çok nutuklarını bilfiil kaleme aldı. *Working with Roosevelt* adlı kitabında Hâkim Rosenman, Cumhurbaşkanının, diğerlerinin yazdıkları nutukları kullanmasının elzem olduğunu söyler. Bir Amerikan cumhurbaşkanı hükümetinin icraatıyle ilgili temel nutuklarından Kızılhaç'ın mesai senesinin açılışıyle ilgili beyanına kadar, binlerce ve binlerce yazılı ve sözlü beyanat vermek zorunda. Bir cumhurbaşkanının hem bu nutuklarla meşgul olması hem de cumhurbaşkanlığı görevini lâyıkıyle yerine getirmesi imkânsız denecek kadar güçtür. Bundan böyle, Roosevelt, gazetecilerden piyes yazarlarına kadar pek çok tanınmış Amerikalıyı nutuk yazmaları için etrafına topladı. Bunların arasında Şair Archibald MacLeish, meşhur gazeteci kadın Dorothy Thompson da vardı. Bundan başka, gerek istenildiği ve gerekse istenilmediği zaman bu çevre dışında kalan insanlardan da yüzlerce fi-

kir, nutuk plânları ve nutuklar geldi. Bunları gönderenler arasında Amerikan vatandaşları olmıyanlar dahi vardı.

Başarılı bir hatip olabilmenin ilk şartının, gerekenden fazla konuşmamak olduğunu Roosevelt senelerce önce öğrenmişti. Avukatlığının ilk yılında çok zor bir davâyı üzerine aldı. Karşı tarafın avukatı jüriye nasıl hitap edilmesi gerektiğini çok iyi bilen biri idi ve genç rakibinden çok daha inandırıcı deliller ortaya koydu. Maamafih, bir hatip için öldürücü bir hata işlemişti: saatlerce konuştu. Roosevelt, jürinin onun söylediklerine pek aldırış etmediğine dikkat etmişti. Jüriye hitap etme sırası kendisine geldiği vakit şunları söyledi:

"Efendim, delilleri işittiniz. Mükemmel bir hatip olan muhterem meslekdaşımı dinlediniz. Eğer ona inanır ve delillere inanmazsanız, onun lehinde karar vermek zorundasınız. Söyleyeceklerim bundan ibaret."

Kendi odasına çekilen jüri üyeleri sadece beş dakika sonra Roosevelt'in lehinde karar verdiler.

Hakim Rosenman kitabında, Roosevelt'in, kendisi için yazılan nutukların, hiç olmazsa ana noktalarını değiştirdiğini tekrar tekrar söyler, ve böylelikle, bu nutukların, başkaları tarafından yazılmış dahi olsa, "Roosevelt'in kendi nutukları" olduğunu belirtir. Rosenman, Cumhurbaşkanı için nutuk yazanların zamanla onun nelerden hoşlandıklarını öğrendiklerini ve nutukları Roosevelt'in stilinde kaleme aldıklarını da ilâve eder.

Kendisini Beyaz Ev'e götürecek 1932 Cumhurbaşkanlığı seçimine hazırlanan Roosevelt, depressiyon'la (büyük iktisadi kriz) mücadelede kendisine fikir vermeleri için etrafına Columbia Üniversitesinin ünlü profesörlerini topladı. Nutuk yazarı Louis Howe, Roosevelt'in bu "müşavir"lerinden "beyin sandığı" *(brain trust)* diye istihfafla bahsedince, Amerikan politikası yeni bir terim kazanmış oldu. Gerçekte, halkın, Roosevelt'in zannettiği bir çok cümle ve ibareleri nutuk yazarları bulmuştu. Meselâ, Roosevelt'in 1932 de Chicago şehrinde Demokratik partinin cumhurbaşkanlığı namzetliğini kabul ederken verdiği nutuktaki meşhur cümleyi Rosenman yazdı: "Amerikan halkına bir *'new deal'*

getireceğimi size vadediyorum, kendime vadediyorum. Böylelikle, Amerikan tarihinde, bütün bir devreyi ifade eden iki kelimelik bir terim ortaya çıkmış oldu: *New Deal.* (Bu iki kelimenin harfî tercümesi "yeni pazarlık" veya "yeni anlaşma" ise de, "yeni devir" diye Türkçeleştirmek kanaatımca daha yerinde olur.) Rosenman, kitabında, bu terimin böylesine tutacağını hiç bir zaman düşünmediğini yazar. Gerçekte, Roosevelt de aynı düşüncedeydi.

Roosevelt'in nutuk yazarlarının Amerikan politik edebiyatına kazandırdığı ibareler arasında şunlar da var: "İktisadi hanedancılar" ve "kaderle randevü." "Korkudan başka korkulacak korku yoktur," cümlesini de onlar çıkardı.

Roosevelt'in bir diğer meşhur sözü, "demokrasi tersanesi" de kendinin değildi. Gerçekte, bunu ilk defa Fransız devlet adamı Jean Monnet, Amerikan Yüksek Mahkemesi üyesi Felix Frankfurter ile görüşürken kullanmıştı. Tâbiri çok beğenen Hâkim Frankfurter, bunun Roosevelt'e çok iyi yaraşacağını söylemiş, M. Monnet'den bir daha kullanmamasını rica etmişti. Roosevelt, Jean Monnet'inin "demokrasi tersanesi" sözünü 1940 da sık sık kullandı.

İtalya, Almanya ve diğer ülkelerde demokrasilerin diktatoryalar karşısında gerilediği, mutlak bir devlet kontrolüne dayanan iktisadi sistemlerin serbest teşebbüsün yerini aldığı bir devirde, Roosevelt, kendisini demokrasi ve serbest iktisadi teşebbüs sisteminin kurtarıcısı mevkiinde gördü. Öte yandan, Amerikalıların alışık olmadığı ekonomik tedbir ve sistemleri memleket çapında uyguladığı için de pek çok Amerikalı indinde, Roosevelt, demokrasi ve serbest teşebbüs sisteminin yıkıcısı idi. Cumhurbaşkanı onlara şu cevabı verdi:

> Bin dokuz yüz otuz üç yazında rıhtımın ucunda duran iyi ve yaşlı bir centilmen, başındaki ipek fötr şapkasıyle denize düştü. Yüzmek bilmiyordu. Bir arkadaşı hemen koştu, denize atlıyarak kendisini ölümden kurtardı. Bu arada akıntı bu centilmenin şapkasını alıp götürmüştü.
>
> Nihayet kendine gelen yaşlı centilmen hayatını kurtaran arkadaşına candan teşekkür etti, hayatını ona borçlu olduğunu söyledi. Şimdi aradan üç sene geçtikten sonra, yaşlı centilmen, ipek fötr şapkasını kurtaramadığı için bu arkadaşına çıkışıyor.

Bu "ipek fötr şapka" hikâyesi, Roosevelt'in, diğerlerinin yazdığı nutuklara kendi anekdotunu nasıl sıkıştırdığının iyi bir örneğidir.

Kendisinin "solcu" olduğunu iddia edenlere, Cumhurbaşkanı Roosevelt, İngiliz tarihçisi ve yazarı Macaulay'ın bir sözünü tekrarlıyarak cevap veriyordu:

Büyük hâdiseler bize sesleniyor: "Muhafaza etmek istersen reform yap." Akıllı ve basiretli insanlar, zeki muhafazakârlar uzun zamandır, değişen bir dünyada, değerli müesseselerin, ancak bu müesseseleri değişen zamanlara uydurmakla korunabileceğini biliyorlardı.... Ben böylesine bir liberal olduğum için böylesine bir muhafazakârım.

Amerikan demokratik sistemini yıkmakla itham edenlere verdiği cevaplarda, Roosevelt, sık sık fıkralar da anlattı. Chicago'daki bir seçim nutkunda (14 Ekim, 1936) şunları söyledi:

Bu insanlardan bazıları ne kadar hasta olduklarını gerçekten unuttular. Nasıl ateşler içinde kıvrandıklarını gösteren grafikler bende duruyor. Bizim, metin, ferdiyetçi insanlarımızın o zamanlar dizlerinin nasıl titrediğini, kalplerinin nasıl attığını ben biliyorum. Kalabalık gruplar halinde Washington'a geliyorlardı. Washington, o zaman tehlikeli bir bürokrasi gibi görünmüyordu. Hayır, hayır! Washington o zaman âcil bir hastahane gibi görünüyordu. Bütün bu mümtaz hastalar o zaman iki şey istiyorlardı: ağrının giderilmesi için derhal bir iğne ve hastalığın tedavi edilmesi. Bunların hemen yapılmasını istiyorlardı; biz her ikisini de yaptık. Ve artık bu hastalarımızın çoğu iyileşti, yeniden eski sıhhatlerini kazandılar. *Öyle ki, bazıları koltuk değneklerini doktora fırlatacak kadar iyileşti.*

Roosevelt, radyo ve gazetelerin haber servislerinden fevkalâde istifade etmesini bildiğinden, halka doğrudan doğruya hitap etmesini gayet iyi beceriyordu. Churchill gibi aristokratik bir şivesi olmasına rağmen, bilhassa "arkadaşlarım" diye başladığı radyo sohbetlerinde, vatandaşları ile karşılıklı anlayışa dayanan tam bir ilişki kurmuştu. Devrin en iyi piyes yazarlarından (ve Roosevelt'in nu-

tuk yazarı) Robert E. Sherwood'a göre, "Bu adam her jest ve hareketi tam ânında yapabilmesi, ses ve ifade tarzını istediği şekilde değiştirebilmesiyle günümüzün en iyi aktörlerinden biri olabilecek evsafa sahip"ti. Roosevelt dinleyicilerini güldürmesini çok seviyor ve muhaliflerinden sık sık meşhur gülüşleriyle bahsediyordu. New York'taki bir nutkunda, dünya krizini önceden görebilmek yerine, kendisine her adımda muhalefet eden Cumhuriyetçileri ele aldı ve isimlerini müzikal bir şekilde söylediği üç Cumhuriyetçiden bahsetti: "*Martin, Barton* ve *Fish*. Dinleyiciler bundan fazlasıyle hoşlandıklarından, Roosevelt, bu üç ismi diğer nutuklarında da aynı şekilde söyledi. Artık öyle bir durum hasıl olmuştu ki, Cumhurbaşkanı "Martin" der demez, dinleyiciler Roosevelt'le birlikte bağırıyordu: "Barton ve Fish!"

O yıl Bruce Barton, New York eyaleti senatörlüğü için mücadele ediyordu. Cumhurbaşkanı bu isimleri ilk defa söylediği zaman, Burton, "Eğer başka yerde de tekrarlarsa, yandım, dedi. Bruce Barton kendi istikbalini iyi görmüştü. Büyük bir çoğunlukla seçimi kaybetti. Gerçekte 1940 yılında Cumhuriyetçi partinin cumhurbaşkanı namzedi Wandell Wilkie, bu infiratçı üç cumhuriyetçinin kendi seçimine dahi tesir ettiğini söyledi.

Bu seçimde, madenciler sendikasının meşhur lideri John L. Lewis ile Amerikan Komünistleri de Cumhuriyetçileri desteklemişlerdi. Hitler-Stalin Paktına rağmen, Roosevelt'in Hitler'e hücum etmesi Amerikan Komünistlerini kızdırmıştı. Fakat John L. Lewis ve Komünistlerin, Wilkie'nin arzu etmemesine rağmen, kendisini desteklemeleri ona pek çok rey kaybettirdi. Roosevelt, bundan "gayri mukaddes bir ittifak" diye, hem nükteli hem de ciddi bir şekilde bahsediyordu:

> Cumhuriyetçi partide müfrit reaksiyonerlerle müfrit radikallerin gayri mukaddes ve meşum bir ittifaka giriştiklerini görüyoruz.
>
> Hepimizin bildiği gibi, onların birleşecekleri müşterek bir nokta yok. O halde onları biribirleriyle işbirliğine sevkeden şey, normal demokratik yollarla yetinmeyerek, kudreti bir an önce

ele geçirmek, bir gece içinde diktatörlük kurmak istemelerinden başka ne olabilir?

Kahverengi halıya konduğu zaman kahverengi, kırmızı halıya konduğu zaman kırmızı olan fakat ekose bir kumaşa konduğu zaman trajik bir şekilde ölen talihsiz bukalemunu hepimiz biliyoruz. Birbirleriyle çelişki halinde olan ve halen Cumhuriyetçi partiyi destekliyen bu grupların biribirlerine karşı yaptıkları gizli vaatleri yerine getirmeğe çalıştığımız takdirde, Hükümetin de ne hallere gireceğini hepimiz biliyoruz.

Roosevelt'in vekillerinden Harold Ickes'ın gerçekten hakaretli bir dili vardı. Tanınmış bir şirket avukatı Wandell Wilkie politika sahnesinde göründüğü vakit, Cumhuriyetçiler onu ülkeyi kurtaracak, köyden yetişme bir mesih gibi göstermeğe çalışıyorlardı. Ickes, Wilkie için şunları söyledi: "Zengin adamların Roosevelt'i, Wall Street'in [dünyanın en büyük kapitalistlerinin toplandığı meşhur sokak] basit, yalın-ayak çocuğu."

İngilizcede "şapkayı ringe fırlatmak" diye bir deyim vardır. Bilhassa politikacılar için kullanılır. Bir kimse her hangi bir politik mevki için mücadele etmeğe karar verdiğini açıkladığı vakit, "şapkasını ringe fırlattığı" söylenir. "Diaper" de "çocuk bezi" demektir. New York valisi Dewey de Cumhuriyetçi partinin cumhurbaşkanı namzedi olmak için mücadele etmeğe karar verdiği vakit, Vekil Harold Ickes şunları söyledi: "Dewey 'diaper'ini ringe fırlattı. (Cumhuriyetçi partinin 1944 ve 1948 yıllarındaki cumhurbaşkanı namzedi Thomas Dewey idi. Birincisinde Roosevelt'e, ikincisinde Truman'a kaybetti.) Yine Harold Ickes'in şu sözünün Dewey'e epeyce reye mal olduğu söylenir: "Dewey, düğün pastası üzerindeki minnacık adama benziyor."

Kabine üyeleri arasında anlaşmazlık çıktığı vakit, Cumhurbaşkanı Roosevelt, nükte ile hal çaresi bulmağa çalışıyordu. Maliye Vekili Henry Morgenthau ve Bütçe Direktörü Harold Smith, biribirlerinin boğazlarına sarılacakcasına münakaşa ediyorlardı. Roosevelt, aşağıdaki memorandum'u nutuk yazarı Samuel I. Rosenman'a gönderdi. İkincisi de onu her ikisine gösterince, bu iki hükümet üyesi

arasındaki husumet de sona erdi. Roosevelt'in memorandumu şöyle idi:

S. I. R'a memorandum:
Genellikle "Kavgacı Smith" diye bilinen Harold Smith'le, umumiyetle "Gemici Morgenthau" diye bilinen Maliye Vekilini aynı odaya kilitle, kavgadan galip çıkanı dışarı çıkar.
F. D. R.

Roosevelt'le nutuk yazarları arasında da nükte eksik olmuyordu. Cumhurbaşkanın muhalifleri, 19 Ekim, 1932 de Pittisburgh şehrinde verdiği bir nutuktan ötürü bilhassa acı bir dille onu tenkit ediyorlardı. Roosevelt o nutkunda, masrafların azaltılacağını vâdetmişti. Öte yandan, depresiyonla kesin bir mücadeleye girişebilmek için tamamen zıddını yapmak zorunda kaldı. Roosevelt, 1936 kampanyasına başlayacağı sırada nutuk yazarı Hâkim Rosenman'a 1932 nutkunu "izah eden" bir nutuk hazırlamasını söyledi. Nutku tetkik eden Rosenman, Cumhurbaşkanına şunu tavsiye etti: "Bay Cumhurbaşkanı, 1932 nutku için yapacağınız tek şey, o nutku söylediğinizi kesinlikle reddetmektir."

Hiç bir Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt kadar basında tenkit edilmedi. Cumhurbaşkanı da muhtelif vesilelerle bundan hümorla bahsetti, ve Amerikan askeri stratejisini tenkit eden gazetecilere de şöyle cevap verdi: "Plânlarımız hakkında şunları söyleyebilirim: bu plânların ne olduğunu ve nasıl yürütüleceğine karar verenler, görüşlerini, basın veya radyoda aksettiren daktilo stratejistleri değillerdir.

"Amerika'nın en büyük askerlerinden biri, Robert E. Lee, kendi devrinin harbi sırasında, bütün generallerin ordudan ziyade gazetelerde çalıyor göründüklerini söyleyerek trajik bir hakikatı belirtmişti. Ve öyle görülüyor ki, bu, bütün harpler için doğru."

Roosevelt, 1940 yılında üçüncü defa olarak Cumhurbaşkanlığı için mücadele edeceğini söyledikten sonra, bütün ailesi zaman zaman en ağır hücumlara maruz kaldı, Cumhurbaşkanlığında kalmasının Amerika içinde felâketli neticeler doğuracağı söylendi. Cumhurbaşkanı, şahsına ve

ailesi efradına yapılan hücumları bir nutkunda şöyle cevaplandırdı (8 Ocak, 1940):

Tabiî—politik görüşler karşısında alarma kapılanlar dışında—hayatın daima karanlık yüzüne bakanlar da bulunur. Eşyanın eskisi gibi olmadığından şikâyet edenler, ve kendileriyle aynı fikirde olmayanları ahmak veya sahtekâr diye sıfatlandıranlar vardır. Onlar, benim kanaatimca—hemen hemen her ailede bir tanesinin bulunduğu—talihsiz insana, "sıhhatinin kötü olmasından zevk alan" talihsiz insana benzerler. [Kahkahalar]

Ben, bazan bu gibi insanları dinlediğim vakit, ihtiyar Jed Amcayı daha iyi anlıyorum.

[Roosevelt burada mükemmel bir mahallî şive ile aşağıdaki hikâyeyi anlatmağa başladı.]

Ezra bir gün, "Jed Amca," dedi, "işitmen biraz ağırlaşmıyor mu?"

"Evet," cevabını verdi, Jed Amca, "korkarım biraz sağırlaşıyorum."

Ezra, bunun üzerine, Jed Amcayı Boston'a gidip bir kulak doktorunu görmeğe ikna etti.

Jed Amca Boston'dan döndü ve Ezra doktorun ne dediğini sordu.

Jed Amca, "Doktor bana içki içip içmediğimi sordu ve ben de zaman zaman içtiğimi söyledim."

"Bunun üzerine doktor, 'Bak, Jed,' dedi, 'İşitme hassanı kaybetmek istemiyorsan, içkiyi bırakacaksın.' "

Jed Amca, doktorun bu sözünden sonra iyice düşündüğünü ve doktora şu cevabı verdiğini söyledi: "Doktor, içtiklerimi işittiklerimden öylesine fazla seviyorum ki, sağırlaşmakta devam etmeğe karar verdim." [Kahkahalar]

Roosevelt hayatının en büyük politik nutkunu 23 Eylül, 1944 te, Washington'daki Statler Otelinde verdi. Bu nutku ile dördüncü defa olarak Cumhurbaşkanlığı kampanyasını açtı. Roosevelt'in bu nutkunda yapacağı şey, ya memleketin karşılaştığı meseleler üzerinde durmak veya halkın düşüncelerini başka noktalara çekmekti. Bir kimsenin dördüncü defa cumhurbaşkanı olmak istemesi Amerikan tarihinde ilk defa görülüyor, ve üstelik Roosevelt'in sıhhatı da her geçen gün kötüleşiyor ve bu da ülkede derin endişeler doğuruyordu, zira en son konuşmasında bir

kararsızlık ve tutukluk sezilmişti. Halk ve gazeteler şimdi genç Dewey'nin bu "yorgun yaşlılar"dan ülkenin dizginlerini alacağını söylemeğe başlamıştı.

Washington nutkundan bir kaç ay önce, Cumhuriyetçi partili bazı mebuslar bir söylenti üzerinde durarak, Cumhurbaşkanının, Alaska dönüşü köpeği Fala'yı geride bıraktığının farkına vardığını, ve bunun üzerine, deniz kuvvetlerini büyük masrafa sokarak, geriye bir muhrip gönderip Alaska'daki bir deniz üssündeki köpeği geri getirdiğini yaymağa başlamışlardı. Hikâye muhalif gazetelerde defalarca yayınlandı ve Roosevelt de, bu hikâyede potansiyel bir cevher sezerek kimsenin cevap vermemesini, çünkü gereken cevabı kendisinin vereceğini söyledi. Rosenman, bu nutukta hem kendisinin hem de Sherwood'un hissesi olduğunu söylemekle beraber, köpekle ilgili kısmın tamamen Roosevelt tarafından yazıldığını belirtti. Nutuk, "nükte" ile muhaliflerin nasıl alt edilebileceklerine en iyi bir örnekti. Sadece alaylı ve istihfaflı bir nutuk değil, aynı zamanda eğlendirici, sadece bir kimseye değil, Cumhuriyetçi Partinin bütün üst kademelerine hücum eden bir nutuk.

Roosevelt'in muhalifleriyle ısırıcı bir dille alay edişi hiç bir nutkunda bu hitabesindeki kadar belli olmadı. Nutkuna, Dewey'nin "yorgun ihtiyar adam" sözüyle alay ederek başladı: "İşte, bir defa daha—dört yıl sonra—tekrar bir araya geldik. Ve ne hararetli bir dört seneydi bu! Biliyor musunuz, gerçekte ben şimdi dört sene daha yaşlıyım, ve bu gerçek bazı kimseleri nedense rahatsız ediyor. Hakikatte, 1933 te kucaklarımıza bırakılan çöplüğü temizlemek işine başladığımızdan bu yana milyonlarca Amerikalı on bir sene yaşlandı."

Roosevelt işçiler için çok şeyler yapmış, işçiler ve sendikaları da genellikle kendisini candan desteklemişti. Bundan böyle, işçilerden zevkle bahsederdi. Bu nutkunda da aynı konuya değindi:

"Hepimizin bildiği gibi, bazı insanlar işçilerin başarılarını küçümsemeyi meslek haline getirmişlerdir, bu insanlar işçileri vatansevmezlikle dahi itham ederek üç sene altı ay durmaksızın onlara hücum ederler. Fakat ondan

sonra, anlaşılmıyan garip sebeplerden ötürü, dört senede bir, seçimlerden önce, notalarını değiştirmeğe karar veriyorlar. İş reye geldi mi, onlar birdenbire işçileri sevdiklerini anlıyor ve onları eski dostlarından korumağa çalışıyorlar.

"Meselâ, Chicago'da geçen Temmuzda toplanan Cumhuriyetçi Kongresinin seçim platformu beni—ve eminim sizleri de—kahkahalara garketti:

[Roosevelt, bundan sonra, gayet ciddî bir şekilde aşağıdaki paragrafı okudu: "Cumhuriyetçi Parti İşçi-İşveren Millî Kanununu, Çalışma Saatleri ve Ücret Kanununu, Sosyal Sigorta Kanununu ve Amerikan kadın ve erkek işçilerine daha iyi bir hayat standardı getirmeğe matuf bütün kanunları kabul ettiğine ve bu kanunların hakkaniyet esasları dahilinde uyarlanacağına söz verir."]

"Biliyorsunuz ki, Genel Kongrelerinde bu platformu heyecanla tasvip edip alkışlıyan bir çok Cumhuriyetçi lider, Kongre üyeleri ve namzetler mütekâmil kanunlarla güpegündüz dahi karşılaşsalar tanımazlar. Gerçekte onlar senelerce gayret ve enerjilerini—ve paralarını— bu kanunların her birine muhalefet yolunda harcadılar.

"Sirklerde cambaz fillerin şahaser numaralarını hep seyrediyoruz. [Cumhuriyetçi partinin sembolü fildir.] Fakat hiç bir fil sırtı üstü düşmeksizin ayakları üzerinde dönemez."

Roosevelt, daha sonra, kendisini harbe hazırlanmamakla itham edenlere alaylı bir dille cevap verdi:

"Kongrede ve Kongre dışında 1939 dan önce ve sonra giriştiğimiz hazırlıklara muhalefet seslerini yükseltenler vardı.... Biz bu sesleri şimdi hatırlıyoruz. Ama onlar bunları unutmamızı istiyorlar. Fakat 1940 ve 1941 de—gerçekten, çok uzak bir mazideymiş gibi geliyor—bu sesler pek gür seslerdi.

"Cumhuriyetçi liderleri şimdi şunu demek istiyorlar: 'O zamanlar söylediklerimizi unutun. Biz şimdi fikrimizi değiştirdik. Biz anketleri yakından takip ediyor ve artık Amerikan halkının bu hususta neler düşündüklerini biliyoruz.' Ve ilâve ediyorlar: 'Barış yapmadan önce hazırlanmamızı söyleyen, temellerini hazırlıyan ve barışı gerçekleştirmek

için son beş sene zarfında adım adım çarpışmak zorunda kalan o ihtiyar insanlara barışı yaptırmayın. Bırakın, biz yapalım. Biz iyi bir barış getireceğiz—ve bunu yaparken de bir tek infiratçı rey veya infiratçıların seçim kampanyasına verecekleri bir tek doları dahi kaybetmiyeceğiz.' "

Cumhuriyetçiler 1930'ların ilk yıllarındaki depressiyonun müsebbibi Demokratlardır diyorlardı. Roosevelt konuşmasına devam etti:

"Bu kelimeleri okurken gözlerimi oğuşturmak zorunda kaldım. Bu Cumhuriyetçilerin değil de Demokratların sebep olduğu bir depressiyon imiş. Ülkeyi 1933 depressiyonundan onlar kurtarmış ve bu Hükümet, Amerikan halkının ve tarih sayfalarının oniki yıllık kötü Cumhuriyetçi rejiminin doğurduğuna inandığı depressiyonun sorumlusu imiş.

"Eski ve oldukça hazin bir ata sözü var: 'Asılmış bir adamın evinde ipten bahsetme.' Aynı şekilde, eğer ben her iki partili insanlardan oluşmuş bir topluluğa hitap eden bir Cumhuriyetçi lideri olsaydım, bütün bir lûgattan aktaracağım en son kelime, bana öyle geliyor ki, 'depressiyon' olurdu."

Roosevelt şimdi nutkunun köpeğini müdafaa eden kısmına gelmişti. Bu kısmı ikinci Quebec konferansı sırasında kendi yazmış ve nutka eklenmesi için Rosenman'a göndermişti. Cumhurbaşkanı gayet ciddî bir tavır ve ses tonu ile, dinleyicilerin kahkahaları karşısında köpeği Fala'yı şöyle savundu:

Bu Cumhuriyetçi liderleri, bana, karıma ve oğullarıma hücumla yetinmediler. Hayır, bununla yetinmedikleri için, şimdi saldırılarına benim küçük köpeğim Fala'yı da dahil ediyorlar. Onların hücumlarına alınmam; bu hücumlara ailem de alınmaz, fakat Fala alınıyor. Biliyorsunuz, Fala İskoç aslından gelme, ve İskoçyalı olduğu için de kendisini Aleutian adalarında bıraktıktan sonra bulup geri getirmesi için—Amerikan vatandaşlarının verdikleri vergilerden iki veya üç, veya sekiz veyahut yirmi milyon dolarını sarfederek—bir destroyer gönderdiğime dair Cumhuriyetçi partinin Kongredeki hikâye yazarlarının uydurduğu masalı öğrenince bütün İskoç cinleri başına üşüştü. Artık o günden beri hiç de aynı köpek değil. Ben—yaşlı, içi geçmiş kestane, ken-

disini gayri kabili elzem gören—bunak diye hakkımda uydurulan çirkin iftiralara alışığım. Fakat köpeğim hakkımda ortaya sürülen iftiralara gücenmek, itiraz etmek hakkımdır.

Nutuk, sadece Statler otelindeki dinleyiciler üzerinde değil, ülke çapında derin tesir bıraktı. Bir seçim kampanyası konusu olarak Cumhurbaşkanının sıhhatı artık rey verenlerin kafalarından silinmişti. Nutuktan sonra ve seçim kampanyası boyunca seçmenler Roosevelt'in her zaman olduğu gibi nükteden, canlı ve hareketli bir mücadeleci olduğuna inandılar. Yaşlı adamın muhaliflerini kızgın ateşte kavurması neticesinde, dördüncü defa cumhurbaşkanlığı meselesi de unutulmuştu.

Roosevelt'in "Fala" nutkuna önem vermemesi gerekirken, Dewey, ertesi günü, önceden hazırlanmış nutkunda, Amerikan çocukları cephede ölürken, Cumhurbaşkanının, köpeği hakkında nükte yaptığını söylemek hatâsına düştü. Dewey, "Fala" nutkunun fantastik başarısı karşısında öylesine sinirlenmişti ki, Roosevelt'in nutuk yazarlarından Paul Porter'in yazdığı bir muhtıra şu sözlerle nihayet buluyordu: "Seçim kampanyası merkezimizde şimdi yeni bir sloganımız var: bu yarış Roosevelt'in köpeği ile Dewey'nin keçisi arasında." "Fala" şakasının halk üzerindeki tesirini idrak eden Porter, nutkun o kısmını radyo reklâmlarıyle verirken şu gûfteli kelimelerle takdim etti: "Niye hâlâ benim köpeğimi tekmeliyorlar?" Demokratik partinin seçim fonunun büyük bir kısmı bu reklâm için sarfedildi.

Seçim neticeleri, seçmenlerin, "Fala" nutkundan sonra Cumhurbaşkanının sıhhatını düşünmediklerini gösterdi. Cumhurbaşkanı seçiminden beş ay sonra Franklin Delano Roosevelt ölmüştü.

VIII

Winston Churchill

Nükte çalıdır, zekâ da odun; biri en fazla ışık verir, diğeri ise en uzun devam eden sıcaklık; ve her ikisi de beraberce en iyi ateşi yaparlar.

Overlung

Nüktede hakikat payı vardır; alay ise sadece kelimelerin jimnastiğidir.

Dorothy Parker

Hümor ve şaka hoştur, ve ekseriya son derece faydalıdır da.

Cicero

Sir Winston Leonard Spencer Churchill, kesinlikle söylemek için vakit henüz erkense de, pek çoklarının indinde yirminci asrın en büyük politik şahsiyetidir. Harpten sonraki hâdiseler—hepsini olmasa dahi—pek çok düşünce ve görüşünün isabetli olduğunu doğruladı. Churchill'in hayatını eleştirecek bir yazarın, onun, çağımızın kahramanı olduğu hükmüne varamaması imkânsız. Ölümünden kısa bir müddet sonra meşhur *Economist* dergisi şöyle diyordu: "Halen hayatta olan insanlar Churchill devrinde yaşadıkları için ölünceye kadar gurur duyacaklardır."

Beverly Baxter adlı bir İngiliz mebusu ise bir vakitler şunları söylemişti: "Eğer bu hayret uyandırıcı adam İspanya'da doğmuş olsaydı, bir boğa güreşçisi olurdu. Eğer Fransa'da yaşamış olsaydı, ya yeni bir cumhuriyet rejimi kurar veya hanedanlığı geri getirirdi. Şayet Birleşik Ame-

rikan vatandaşı olsaydı, Cumhurbaşkanı seçilirdi.... Ben hayatımda böylesine bir adam, böylesine maharet, böylesine deha görmedim."

Onun nükte ve hicivli sözlerinden—ki diğer vasıfları gibi kahramanca boyutları vardı—bahsetmeden önce, Churchill'in yaradılış ve mizacında çetin ve insiyaki bir savaşçılık bulunduğunu, ve nükteleri de dahil, bütün vasıflarının bu savaşçı rölünde kendisine hizmetkâr olduklarını söylemek mecburiyetindeyiz. Benliğini kemiren bu çarpışma içgüdüsünü o da biliyordu: "Belki daha fazla dikkatli olmam gerekir, ama bende akıntıya kürek çekmeye doğru kuvvetli bir meyil var."

Churchill akıntıya kürek çekme hasletini ecdadından tevarüs etti. Fransızları Blenheim'de mağlup eden (1704) John Churchill, *The First Duke of Marlborough*—"Birinci Marlborough Dükü" (1650-1772) böyle bir adamdı. Fakat biz, Churchill'in babasına kadar uzanalım, yeter. Lord Randolph Churchill (1849-1895) savaşçı bir politikacı idi. Muhafazakâr partinin ön sıralarındaki kıdemli mebusları dahi ısırmaktan çekinmezdi. (Churchill, babası hakkında fevkalâde bir biyografi yazdı.) "Eski çeteciler" diye vasıflandırdığı partisinin liderlerine karşı üç arkadaşıyla birlikte giriştiği savaştan ötürü, onlara, "Dördüncü parti" deniyordu.

Başvekil Gladstone ve onun Liberallerini çarmıha germekten gerçek zevk ve haz duyan Lord Randolph'un siyasî tarihlere geçen bir hitabesi var. Bu alevli ve safralı nutuk Parlamentoda irad edildi (24 Ocak, 1884). Başvekil Gladstone, Hawardeen kasabasındaki sayfiye evinin bahçesindeki ağaçlardan bir kısmını kesmişti. Lord Randolph'un, Gladstone'nın ağaç kesme "adet"ini konu aldığı bu nutuk, onun meşhur oğlunun iğneleyici kudretini nereden tevarüs ettiğini de gösteriyor:

...Papaz, beyhudeliklerin beyhudeliği, diyor. Hepsi beyhude! Radikal, sahtekârlıkların sahtekârlığı, diyor. Hepsi sahtekârlık! Beyler, biz artık reklâm asrında yaşıyoruz—Holloway'in her derde deva hapları, Colman'ın hardalı, ve Horniman'ın saf çayı devrinde! Halkı reklâma boğma politikası öylesine başarılı neticeler

veriyor ki, Liberal Parti, kendisinden beklenenin hakkını vererek reklâmı, siyasetinin temel direği ittihaz etti. Başvekil [Gladstone] şahsî siyasî reklâmın en büyük ustası. Bir Hollaway, bir Colman ve bir Horniman onun eline su dahi dökebilecek kıratta değiller. İster sıhhî maksatlarla, ister "leisure" [eğlence ve istirahat] amacıyle, veya ister dinî itikatları pekleştirmek gayesiyle ele alınmış olsun, onun giriştiği her şey, büyük plâka ve dövizlerle Birleşik Krallık'taki [İngiltere] her erkek, kadın ve çocuğun gözleri önüne seriliyor. Sonbahar tatili için koca bir transatlantik kiralanıyor, memleketin millî şairi onu kamarasında şereflendiriyor, ve şair için beslenen minnettarlık ve şükran hisleri de kendisine bir lordluk bahşedilmekle ödeniyor. Tabiî, bu gezinin hakkını da vermek gerek. Bundan böyle, gemideki öğle yemeği Rusya İmparatoru ile beraber yeniyor, ve akşam üzeri çayına da Danimarka Kraliçesi davet olunuyor.

Eğlence-İstirahat için de Başvekil, ağaç devirmeyi itiyat ediniyor. Onun bu âdeti, ne var ki, tıpkı güttüğü politika gibi, temelinden yıkıcı. Günlük gazetelerin özel muhabirleri Gladstone'ın her günkü normal hayatının hikâyesini gözlerimiz önüne seriyorlar: her gün öğleden sonra bütün bir dünya bir kayının, veya bir çınarın, ve yahut bir meşenin baltalanmasına yardım etmek üzere, Başvekilin malikhânesine davet olunuyor; Muhterem Centilmenin eksersiz yapması ve terlemesi uğruna bir orman evlâtlarını kaybediyor.

Onun dine olan bağlılığını göstermeğe gelince, reklâmların boyutları daha da büyük ölçüde ele alınıyor. Başvekilin İncil'den okuyacağı parçaların yine onun tarafından yapılacak tefsirlerini dinlemek için Hawardeen'deki eski kilise lebaleb insanla doluyor.... Gazetelerde onun günlük yaşayışının safahatini okurken kendi kendime soruyorum:

İmparatorluğu temsil eden Gladstone hükümetine bundan daha iyi bir amblem bulunabilir mi? Bu memleketin çalışan insanları 1860 yılında onu vazifeye davet ettiler. Zira onun kendilerine ve Kraliçenin [Victoria] uyruklarına sosyal adalet, refah ve evrensel barış vâdettiğini biliyorlardı. Fakat Başvekil şimdi halka odundan başka bir şey veremiyor. Afganistan'daki sadık müttefiklerimize odun, Güney Afrika'da ümitlerini bize bağlamış yerli kabilelere odun, sanayici ve esnafa odun, İngiliz çiftçisine ve ziraî işçiye odun, Mısırlı fellaha odun; Mr. Gladstone'ı destekliyen, ona güvenen, ona ümit bağlıyan herkese odun. Odundan başka hiç bir şey yok. Sadece odun—sert, kuru ve besleyici hassalardan mahrum, hazmedilemiyen odun!

John Randolph bir vekillik kapmak için yıllarca bekledi. Fakat arzusuna nail olur olmaz, âniden istifa edişi siyasî intihar oldu. Oğlu Winston Churchill'in başarılı olmak arzusuyle yanıp tutuşmasında, şüphesiz, eratik tutumu yüzünden kendi politik yıldızını kendi eliyle söndüren babasının yıldızını yeniden parlatmak istemesinin de rolü vardı.

Winston Churchill, meşhur atası John Churchill'in Blenheim'da inşa ettirdiği şatoda doğdu (30 Kasım, 1874). Aristokrat ailelerin çocuklarının devam ettiği ünlü Harrow lisesinde gerçekten başarısız bir talebe idi. Hiç de iyi olmıyan bir derece ile mektebi bitirdikten sonra *Sandhurst*'a (İngiliz Harp Akademisi) girmek istediyse de, ancak üç defa denedikten sonra giriş imtihanını verebilecekti.

Churchill, seneler sonra, mektepte geçen yıllarından şöyle bahsediyordu: "Ana mektebine giderken, ben, oyuncaklarımla birlikte, mesut bir çocuktum. Gençlik yıllarımdan itibaren kendimi daha da mesut hissetmeğe başladım. Fakat çocukluk ve gençlik yıllarım arasındaki devre, hayat yolculuğumda kasvetli gri bir yama gibi duruyor."

Harp Akademisindeki hayatı nisbeten başarılı geçti. Mezun olduktan sonra Hindistan'a gönderildi. Malaya'daki İngiliz ordusunda vazife aldı. Daha sonra Afrika'ya tayin edildi. İngilizlerin Sudan harekâtına katılan birliklerinden birinde o da vardı.

Afrika'dan İngiltere'ye dönen Churchill, askerî hayatına dair iki tane fevkalâde kitap yazdı. Bu sırada Güney Afrika'da Boer Harbi patlak vermişti. *Morning Post* gazetesi nâmına Güney Afrika'ya gitti. Fakat orada gazetecilik kurallarını çiğnedi ve Boerlere karşı cenkleşen İngiliz birliklerinde bilfiil yer aldı. Harpte esir düştüyse de, esir kampından kaçmağa muvaffak oldu. Afrika'nın bir çok yerlerinde Churchill'i ölü veya diri getirene mükâfat verileceğini bildiren afiş ve el ilânları dağıtıldı.

Churchill, yüksek kadamelerde askerî kararlar verebilmek için, bilfiil çarpışmış olmanın lüzumuna inanıyordu. Yıllar sonra, kendi Muhafazakâr parti mensuplarından millet vekili Albay Kenyo-Slaney'in, kendisinin siyasetini

tenkit eden bir nutkuna (ki bu nutukta Albay, Churchill'den "hain" diye bahsetmişti) şu cevabı verdi:

"Şuna bilhassa dikkat ediyorum: Siyasî münakaşalar hararetlendiği zaman, hırçın tabiatlı ve mahdut zekâlı insanlar derhal kabalaşıyor. Şayet ben hain bir insan isem, yine de güney Afrika'da Boerlere karşı cenkleşiyordum. Ben cephede, memleketim için çarpışmak şerefine nail olduğum için övünürken, Albay, İngiltere'nin huzur ve güvenliği içinde, Albay Kruger'i* diliyle öldürmekle yetiniyordu.

Uzun ve fırtınalı geçen hayatı boyunca, Churchill, muhaliflerinin her ân kendisini "yemek" için fırsat gözettiklerini müdrikti. Amerikalı bir kadına verdiği cevapta da belki bunu düşünüyordu.

Amerika'da bir gece salonu tıkabasa doldurmuş bir dinleyici kütlesine hitap etmişti. Nutuktan sonra bir kadın nefes nefese yanına gelerek heyecanlı bir sesle, "Bu insanlar size ilham vermiş olmalı," dedi. "Nerede bir nutuk verseniz, salon iğne atılsa yere düşmiyecek şekilde doluyor."

"Böylesine sadık dinleyicilerim olduğunu bilmek bana gerçekten gurur ve heyecan veriyor," cevabı verdi Churchill. "Fakat şunu da hiç bir zaman aklımdan çıkarmıyorum, hanımefendi: eğer siyasî bir nutuk vermek yerine ipe çekilmiş olsaydım, kalabalık iki misli olurdu.

Başarılı bir askerlik, muhabirlik ve yazarlık devrelerinden sonra, Churchill, Parlamentoya girmeğe karar verdi ve 1900 yılında, Muhafazakâr partili olarak kendisine Avam Kamarasında bir sandalye kazandı. Parlamentodaki ilk nutkunda bir arkadaşından borç nükte almıştı. Seçimlerden sonraki üçüncü oturumda konuşmak için sıra beklerken, kürsüde bir diğer mebus, Lloyd George, konu-

*Albay Paul Kruger, Boer devlet adamı ve 1883-1900 yıllarında da "Transvaal" Cumhuriyetinin (Güney Afrika Cumhuriyeti) başkanı idi. Kruger hakkında yazılan bir kitapta şu anekdot da var: Güney Afrikalı iki kardeş babalarından kalan toprağı nasıl paylaşacaklarını bilemiyorlardı. Cumhurbaşkanı Kruger onlara şunu tavsiye etti: "Biriniz toprağı ikiye bölsün, ve diğeri de istediği parçayı alsın."

şuyor, asit dilli Welshli, muhaliflerini dağlayan kızgın bir nutuk çekiyordu. Lloyd George'dan sonra söz sırası Churchill'indi. Genç mebus Churchill, Lloyd George ve onun nutkuna nasıl değineceğini bilemiyordu. Muhafazakâr bir millet vekili, Thomas Gibbon Bowles, ona bir cümle teklif etti. Bugün bile bu cümleden tipik bir Churchill ifadesi olarak bahsolunur. Churchill, Lloyd George'ın nutkuna şöyle temas etti:

"Muhterem centilmen, mutedil tekliflerini ileri sürmeksizin gazaplı bir nutuk çekeceği yerde, bu kızgın kelimeleri sarfetmeyip mutedil tekliflerini ileri sürseydi çok daha iyi etmiş olurdu.

Churchill ilk nutkunda mebus Bowles'e kredi vermedi. Fakat seneler sonra, 1929 yılının bütçe müzakereleri sırasında Lloyd George'dan "the Happy Warrior of Squandermania—Çarçur Manyasının Bahtiyar Cengâveri" diye bahsettiği vakit, Bowles'ın adını dile getirdi. Churchill bu nutkunda, İngiltere'deki işsizliği gidermek için, Lloyd George'ın teklif ettiği tavsiyeler üzerine konuştu. Lloyd George geniş çapta âmme işlerine girişilmesini istiyordu. Mebus Churchill şunları söyledi:

Paranın nasıl harcanacağı henüz teferruatıyle bilinmiyorsa da, kaynaklarının doğruluğundan şüphe edilemez yüksek otoriteler bize şu teminatı verdiler: yeteri kadar kaynak ve enerji ile bu işe girişildiği takdirde parayı dağıtmak hiç de zor bir mesele olmıyacaktır. Böyle bir politika, müteveffa Thomas Gibson Bowles'in dediği gibi, sabahın erken bir saatında elimize bir bisküvit alıp, verecek bir köpek bulabilmek ümidiyle bütün gün sokakları arşınlamağa benziyor. Her neyse, artık bundan sonra Muhterem Centilmeni âdi politika usullerine başvurmakla kimse itham etmeyecek.

"Bir insanın harpte sadece bir kere, politikada ise defalarla öldürülebileceğine rağmen, politika, hemen hemen harp kadar heyecanlı ve oldukça da tehlikelidir," diyen Churchill'in politika hayatı fırtınalı geçti. Parti sadakatı, politikaya atılmış bir çok büyük adam gibi, Churchill için de bir mesele idi. "Bazı insanlar prensipleri uğruna partilerini değiştirir, diğerleri de partileri uğruna prensiple-

rini" diyordu. Ve Churchill, Parlamentodaki ilk yıllarında, gerekirse prensipleri uğruna partisini değiştireceğini gösterdi.

Parlamentoya ilk seçilişinin akabinde, serbest ticaret konusunda kendi partisinin tutumundan apayrı görüşleri savunmağa başladı. Bir gün konuşmak üzere ayağa kalktığı vakit (1903), bütün muhafazakâr üyeler, yekvücut Kamarayı terketti. O zaman Muhafazakâr bir mebus, partisinin bu "âsi" üyesi hakkındaki görüşünü aksettirerek, Güney Afrika'da beriberi hastalığının yayılmakta olduğunu ve Churchill'in de bu hastalığa yakalanmış olabileceğini ima etti: "Zira gelen haberlere göre, bu hastalığın en belirgin alâmeti kafanın son derece şişmesidir." (İngilizcede, kendini beğenmiş, kibirli insanlar için kullanılan deyimlerden biri de "şişkin" Biz Türkçede buna "burnu kaf dağında, diyoruz.)

Fakat Churchill, kendisine yöneltilen hücumlara aldırış etmiyor, prensipleri uğruna partisinin liderlerini tenkit etmekten kaçınmıyacağını gösteriyordu. Muhafazakâr partisi liderlerinden ünlü Joseph Chamberlain'dan şu kelimelerle bahsetti: "Mr. Chamberlain, çalışan insanları [işçileri] öylesine seviyor ki, onları daima çalışır görmek için elinden geleni yapmak istiyor."

Chamberlain 1904 te, kürsüde tekrar koruyucu ticari prensiplere dönülmesini hararetle müdafaa ettiği bir sırada, Churchill, Muhafazakârlar safındaki yerinden kalktı, Kamaranın karşı tarafına doğru yürüyerek Liberaller arasına oturdu. Bu, Churchill'in ilk defa parti değiştirmesi idi. Muhafazakâr olarak seçilmiş, Liberallere intisap etmişti. Daha sonraları bir Koalisyon Liberali, arkadan bir Anayasacı, ve nihayet tekrar Muhafazakâr olacaktı. Maamafih, bir defa daha belirtelim ki, Churchill, bir partiden diğerini sıçramayı her hangi bir politik hırs ve emelden ziyade, vicdanının sesine kulak vererek yapıyordu. Bununla beraber, bu yüzden çok tenkit edildi, zaman zaman politik sırt çevirmelere, hattâ afaroz edilmeye katlanmak zorunda kaldı.

Muhafazakârlardan Liberallere geçen Churchill, Sömürgeler Vekili Muavinliğine tayin edildi. Bir müddet sonra, otuz üç yaşındayken (1908) Ticaret Vekilliği koltuğuna oturdu, ve 1909 dan 1911 e kadar da Bahriye Vekilliği görevini ifa etti. Birinci Dünya Harbinden önce İngiliz donanmasının harbe hazır bir hale getirilmesinde Churchill' in hizmeti fazla olmuştur. Harpten önceki yıllarda Churchill'i tenkit edenlerin başında Lord Charles Beresford geliyordu. Churchill, Lord'dan şu kelimelerle bahsetti:

"Kürsüye gelmeden önce ne söyliyeceğini bilmeyen, ve konuşmasını bitirip yerine oturduktan sonra da kürsüde ne söylemiş olduğunu bilmiyen bir hatip.

Plânlarını Churchill'in hazırladığı Çanakkale harekâtı Mehmetçik'in sarsılmaz îman ve ezilmez kuvveti karşısında tam bir bozgunla neticelenince, 1915 yılında Amirallik Dairesindeki görevinden istifaya mecbur tutuldu. Bunun üzerine bilfiil harbe katılmak üzere Fransa'ya gitti ve 1916 da İngiltere'ye dönerek Parlamentodaki sandalyesini aldı. Ertesi yıl, Başvekil Lloyd George'ın kabinesinde Mühimmat vekilliğine getirildi. Bu vekâletin başında gizli olarak ve kendi inisiyatifi ile o zamanın pek bilinmiyen bir silâhını, "tank"ı, imâl ettirmeye başlattı. Alman generali Ludendorf'un ifadesine göre de, Almanya'nın mağlûp edilmesinin başlıca sebeplerinden biri, Müttefik ordularının tanklarla hücuma geçmesi oldu. Harpten sonra, 1919 da Savunma vekâletinin başına getirildi. Bolşeviklere karşı, Beyaz Rus'ları teşvik ve kışkırtması şiddetle tenkit edildi.

Churchill, daha başlangıçtan itibaren Komünizmin amansız düşmanlarından biriydi. Komünizmin ilk yıllarında, kısa bir müddet sonra dünyanın başına belâ olacak bu ideolojiyi şöyle tarif ediyordu: "Kafataslarından oluşmuş tepeden inmekte olan gulyabani." (Gulyabani'nin Arap edebiyatında ölüleri mezardan çalarak yiyen hayalet olduğunu hatırlarsak, Churchill'in bu sözündeki derin ve büyük mânayı daha iyi kavramış oluruz.)

"Kartallar susunca papağanlar abuk sabuk konuşmaya başlar," diyen Churchill, Rusya'yı, "esrarengiz bir kisveye bürünmüş bir sır içindeki muamma," diye tarif ediyor; Almanya'ya verilen tâvizlerin Hitler'in iştihasına set çek-

mediği gibi, Rusya'nın her dediğini, her istediğini kabul etmekle de Stalin'in arzu ve emellerine gem vurulamıyacağını kehanetle söylüyordu. Onun indinde tâviz vermekle durumu kurtaracağını sanan bir insan şöyle biriydi: "Kendisini en son yemesi ümidiyle timsahı doyurmaya çalışan insan." Bir diğer konuşmasında da Komünistlerle timsah arasındaki benzerliği şöyle dile getirdi:

Komünistlerle iyi münasebetler kurmağa çalışmak, timsaha kur yapmağa benzer: çenesinin altını mı okşamak gerektiğini yoksa kafasına mı vurmak icap ettiğini bilemezsiniz; ağzını açtığı vakit gülümsemek mi istediğini yoksa sizi yutmaya mı hazırlandığını anlayamazsınız.*

Churchill, 1945 yılında, "Ruslarla mümkün olduğu kadar doğuda el sıkışmamız çok önemlidir," diyerek, Rusların Avrupa'nın göbeğine kadar sarkmalarının büyük bir tehlike olacağını söylemiş, Amerikan birliklerinin geri çekilmelerini şiddetle tenkit etmiş, bunun Doğu Avrupa'daki Sovyet nüfuzunun daha da derinleşmesine ve Müttefiklerle Doğu Avrupa arasında bir "demir perde"nin çekilmesine yol açacağını görmüştü. Hâdiselerin gelişmesi onu haklı çıkardı.

Harpten sonra, Orta ve Doğu Avrupa'daki monolit Komünist devletleri blokuna karşı bir Anglo-Amerikan birliği kurmak gayesiyle Amerika'ya gitti ve Missouri eyaletinde küçük Fulton kasabasındaki Westminister Kolejinde Avrupa'nın göbeğine inen "demir perde"den şu kelimelerle bahsetti (5 Mart, 1946):

Son zamanlara kadar Müttefiklerin zaferiyle aydınlanmış cephelere bir gölge düştü. Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar Avrupa kıtasının bir ucundan diğerine demir bir perde indi.

*Ruslarla karşılıklı iyi niyet hisleriyle niçin müzakerelere girişilemeyeceğini Fransa Cumhurbaşkanı Gen. de Gaulle şöyle anlatmıştı: "İşe şapkanızı vermekle başlayacaksınız. Arkadan ceketinizi vereceksiniz. Sonra gömleğinizi, ardından derinizi, ve nihayet ruhunuzu."

Churchill, 1922 seçiminde Parlamentodaki yerini kaybetti ve kendini tamamen resme verdi. Hiç de kötü bir ressam sayılmazdı. Eserleri zaman zaman teşhir edildi. Politika ile meşgul olmasaydı, tabloları İngiliz Kraliyet Akademisinde serginelecek kadar iyi bir ressam olabileceğini söyleyenler var. "Ressamlar, yalnızlık hissetmeyeceklerinden mesut insanlardır," diyordu. "Işık ve renk, barış ve ümit onlara günün sonuna, veya hemen hemen sonuna kadar arkadaşlık eder.... Ben cennete gittiğim zaman, mevzuun dibini inmek için, ilk bir milyon senemin büyük bir kısmını resim yapmakla geçireceğim."

Manzara resimleri yapar, portrelerden zevk almazdı. Sebebi sorulduğu vakit gülümseyerek şu cevabı verdi: "Çünkü bir ağaç, kendisini çirkin gösterdim diye şikâyet etmez."

Churchill'in nutukları vecizelerle doludur. Bir defasında, "Yaşlıların yiyeceklerinde dikkatli olmaları gerektiği gibi, gençler de okumak için seçeceklerinde titiz davranmalıdırlar," diyordu. "Çok fazla yemesinler. İyice çiğnemeleri gerekir."

Nutukları arasında şu sözleri de görüyoruz: "Müsamaha tanımayan bir idealizmin aptallığı kadar pahalıya mal olan bir aptallık tasavvur edilemez." "Fanatik insan: fikrinde direnmesine rağmen mevzuu değiştirmeyen adam. "Daha sonra öldürülmektense şimdiden korkmak daha iyidir." "Moral kuvvet, maalesef, silâhlı kuvvetin yerini alamaz, ama onu ziyadesiyle takviye eder." "Mağlûbiyete verilecek bir tek cevap vardır, ve o da zaferdir." "Daima ileriye bakmak akıllıca bir hareket olur, fakat görebildiğinizden ötelere bakabilmek zor bir harekettir." "Söz hürriyetinin bulunduğu yerlerde oldukça fazla miktarda aptalca sözler de işitilecektir." "İnsanın kudreti her sahada büyüdü—kendi kendisi üzerindeki kudreti dışında." Otomobilin ortaya çıkışını beşeriyet için iyi bulmuyordu. "Ben, atın yerini dahili inhiraklı makinenin almasını, beşeriyetin tekâmülünde daima kasvetli bir kilometre taşı olarak kabul ettim," dedi.

Saçları azdı. Bir gün berberi, nasıl keseceğini sorduğu vakit şu cevabı verdi: "Benim gibi kaynakları mahdut olan

bir insanın herhangi bir saç stili olamaz. Al eline makası ve kesmeğe başladı."

Churchill (tekrar parti değiştirmiş olarak) 1924 seçiminde sandalyesini geri aldı. Bağımsız Anayasacı, maamafih, bir yıl sonra (1925), yirmi beş sene süren bir ayrılıktan sonra yeniden Muhafazakârlara katıldı, ve çağın Başvekili Stanley Baldwin'in kabinesinde Maliye Vekili olarak yer aldı.

Belki iyi bir Maliye Vekili değildi. Yıllar sonra kendinden şu kelimelerle bahsetti: "Herkes, benim, gelmiş geçmiş bütün maliye vekilleri arasında en kötüsü olduğumu söylüyor. Ben de onların fikirlerini paylaşıyorum.

Bir genel grev (1926) İngiltere'de hayatı felce uğratmıştı. Hükümet, halkın haber ihtiyacını karşılamak üzere *Morning Post* gazetesi tesislerinde, *British Gazette* adlı bir gazete yayınlamağa başladı; başına da "eski gazeteci" Churchill getirildi. Genel grevle ilgili haberleri tek taraflı vermekle itham edildiği vakit, Churchill, şu cevabı verdi: "İtfaiye ile ateş arasında bitaraf kalamam."

Churchill'in nüktelerinin ateş püsküren bir Parlamentoyu nasıl sakinleştirdiğinin şahaser bir örneğini 1927 yılında görüyoruz. Hükümetin Kamaraya sunduğu bir kanun teklifine, işçi mebusları, sendika faaliyetlerini felce uğratacağı iddiasıyle şiddetle muhalefet ediyorlardı. Tartışmalar öylesine gergin bir hava içinde cereyan ediyordu ki, her ân bir patlama beklenebilirdi. Böylesine gergin ve ateşli bir hava içinde, Churchill—ki o vakit Maliye Vekili idi—söz alarak ayağa kalktı. Yüzünde vahşi bir kızgınlık okunuyordu. Ses tonunu da yüzündeki kızgınlığa uydurarak, "İhtar ediyorum," diye söze başladı, "eğer üzerimize yeni bir grevle gelirseniz... Burada bir ân ve muhalefet sıralarındaki işçi mebuslarına yiyecekmiş gibi baktıktan sonra dişlerini gıcırdata gıcırdata, "biz de karşınıza..." Churchill tekrar duraksadı. Bir vekilin beklenmedik tehdidi karşısında Sosyalist üyeler ayağa kalkmış, bağrışmaya, grev tehditlerine başlamışlardı. Kamara bir an için pandemoni'ye dönmüştü. Bağrışmalar kesilir kesilmez Churchill sözlerine devam etti: "...yeni bir *British Gazette* ile çıka-

cağız." Churchill'in bu sözleri üzerine Parlamentonun her iki tarafından kahkahalar yükseldi ve Kamaranın gerginliği azaldı.

Muhafazakâr hükümetin düşmesi üzerine (1929) Churchill'e Baldwin'in arası açıldı. Churchill artık 1940 yılına kadar, Parlamentoda sadece bir mebus olarak vazife görecekti. Fakat o, bu müddet zarfında bütün başvekilleri, ister Sosyalist Ramsey MacDonald olsun, ister Muhafazakâr Stenley Baldwin veya Neville Chamberlain olsunlar, kelimeleri esirgemeden kıyasıya tenkit etti. Silâhlanma lehinde konuşan ve Almanya'ya verilen tâvizlerin İngiltere'nin başına belâ getireceğini söyliyen tek insan Churchill idi.

Kızgın ve hiddetli bir Churchill'in muhalifleri aleyhine neler söyliyebileceğini, onun, Başvekil Ramsey MacDonald aleyhindeki bir hitabesinde görüyoruz. Avam Kamarasının 21 Ocak, 1921 toplantısında MacDonald hükümeti biribiri ardından müteaddid itimatsızlık reyleri almasına rağmen, yerine geçebilecek hiç bir hükümet de yeterince rey toplayamadığından, MacDonald yine de iktidarda kalmıştı. Churchill, o vakit MacDonald'dan "kendisini incitmeden düşmesini bilen en büyük cambaz," diye bahsetti. Maamafih, onun MacDonald aleyhindeki en şiddetli hücumu 28 Ocak, 1933 teki konuşmasıydı. MacDonald o zaman Maliye Vekili idi. Churchill şunları söyledi:

Çocukken, dünyaca meşhur Amerikan Barnum Sirkine götürüldüğümü hatırlıyorum. Aylardır reklâmı yapılan, kendinden bahsedilen "Kemiksiz Acîbe"yi bilhassa görmek istiyordum. Ama ne var ki, ebeveynlerim, böyle bir manzaranın benim genç gözlerim için son derece tiksindirici ve demoralize edici bir manzara olacağını düşünerek, "Kemiksiz Acîbe"yi görmeme mâni oldular. Ve ben bu Kemiksiz Acîbeyi Maliye Vekilliği koltuğunda oturur görmek için de tam 50 sene bekliyecektim.

Churchill, Komünizm kadar olmasa dahi, Sosyalizmin de amansız bir düşmanı idi. Onların "hiç bir işe yaramıyan beceriksiz insanlar" olduklarını söylüyor; Sosyalistlerden, bir

köy panayırında "istiridye kabukları satılan tezgâhı dahi idare edemiyecek ahmak insanlar" diye söz ediyordu.

Tabiî onun zehirli oklarından Muhafazakâr hükümetler de nasiplerini aldılar. Baldwin-Chamberlain kabinelerini şu kelimelerle anlattı:

"Onlar sadece, kararsız kalmakta karar kıldılar, azimsiz kalmakta azmettiler, rastgele sürüklenmekte direndiler, seyyal olacakları yerde kaskatı kesildiler, ve iktidarsızlıklarını dışarı vurmakta da son derece kudretli idiler."

İngiltere, İkinci Dünya Harbinden önce, Fransa'dan, ordusunu azaltmasını istiyordu. Churchill bu konuda şunları söyledi (14 Mart, 1934):

"Romalıların parolası 'Silahlarını kısalt, hudutlarını genişlet,' idi. Bizimki ise, öyle görülüyor ki, 'Silâhlarını azalt ve mesuliyetini arttır. Hayır, dostlarının silâhlarını azalt.' "

Bir makalesinde de (1938) diyordu ki: "Elimizde en son model iki bin uçak olsaydı, kendimizi şimdiki güçlükler içinde hiç bir zaman bulmayacaktık."

Bu arada bazı vatandaşlarının suallerine nükteli cevaplar vermekten de geri kalmıyordu. Bir seçmen, kayınvalidesinin Brezilya'da öldüğünü ve ne yapmak gerektiğini sordu. Churchill'in cevabı: "Tahnit ettir, yaktır ve gömdür—hiç bir fırsatı kaçırma."

Churchill, hümor hissine sahip her Garplı politikacı gibi, nükteli iğnelerini kendi kendine batırmaktan da çekinmedi. Devrin Başvekili Chamberlain, tâviz üstüne tâviz vererek Hitler'i yola getireceğini sanıyordu. O yıllarda Almanya'nın İngiltere elçisi Von Ribbentrop idi. Chamberlain, bir gün, Ribbentrop'u İngiliz kabine toplantısına dahi davet etmek garabetini göstermişti. Churchill de davetliydi, fakat gitmedi. Kendisi gibi durmaksızın hükümeti tenkit eden bir muhalifin niye Alman elçisinin de hazır bulunacağı bir kabine toplantısına davet edilebileceği kendisine sorulduğu vakit şu cevabı verdi: "Kim bilir, belki, kendileri havlayamazlarsa da, aralarında havlandığı kadar ısırmasını da bilen bir köpek bulunduğunu göstermek istediler."

(Hitler'in Avusturya'yı işgal ettiği gün yapılan İngiltere kabine toplantısına Alman Elçisi von Ribbentrop'un katıldığı öğrenildiği vakit, millet vekili Wedgewood Benn dedi ki: "Bu hâdisenin tek benzeri, Napoleon'un Waterloo arifesindeki baloya iştirak etmesidir."*)

İkinci Dünya Harbi başladığı vakit (Eylül, 1939) Chamberlain, Churchill'i eski vekâletinin (Bahriye) başına getirdi. Ne var ki, cepheden gelen haberler hiç de iyi değildi, ve halk artık Churchill'den başka hiç bir politikacıya itimat etmiyordu. Nihayet, Lloyd George ve diğerlerinin aralıksız hücumları neticesinde Chamberlain istifa etti (1 Mayıs, 1940) ve Churchill'in başkanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu.

Baldwin'den sonra 1937 de Başvekilliğe getirilen Chamberlain, Mussolini ile müzakereye girişmiş, ve ardından Lord Halifax da Hitler'i ziyaret etmişti. Churchill, bu gelişmeleri endişe ile takip ediyor ve soruyordu:

Bu sadece his ve gururumuzu ayaklar altına alarak değil, materyal faktörleri de çiğneyerek barışın korunması uğrunda totaliter devletlere boyun eğme politikasının yeni bir türü mü? [Eğer böyle ise] ben şu kehanette bulunuyorum ki, şu veya bu konuda, şu veya bu meselede nerede durduğunuzu belli etmek zorunda kalacaksınız, ve Allaha dua ederim ki, o gün gelip çattığı vakit de, bu gayri makul politika neticesinde yapayalnız kalmış olmayacağız.

Başvekilliğe getirildiği vakit, Churchill'in, ne hisler taşıdığını yine kendisi şöyle anlatır:

Böylece, Mayısın [1940] onuncu gecesi, bu muazzam savaşın şafağında Devletin kaderini ellerime aldım.... Siyasî krizin bu heyecanlı günleri boyunca kalbimin atışları hiç bir zaman çabuklaşmadı. Hâdiseleri olduğu gibi kabul ettim, fakat hâdiseleri olduğu gibi anlatan bu satırların okuyucusundan, gece yarısı tak-

*İngiliz generali Wellington kumandasındaki İngiliz ordularıyle Blücher'in Prusya birlikleri, merkezi Belçika'daki Waterloo kasabası civarında 18 Haziran, 1815'te Napoleon'a nihaî ve katî darbeyi indirdiler.

riben 3'te yatağa girdiğim vakit, kendimi derin bir rahatlık içinde bulduğumu da saklayamam. Nihayet, bütün manzaraya yeni yönler verebilecek otoriteye sahiptim.

Kendimi kaderle birlikte yürüyormuş gibi, ve gerçekte mazideki bütün hayatımın bu saat ve bu tecrübe için bir hazırlık olduğunu hissettim. Siyasî fırtınalar arasında geçen on sene beni günlük parti çekişmeleri dışında tutmuştu. Son altı yıl boyunca öylesine sık ve teferruatlı ikazlarda bulunduğum ve şimdi de hâdiseler, beni dehşete düşürürcesine doğruladığı için kimse beni suçlayamaz. Harbi yaratmak veya istemekle itham edilemezdim. Harbin ne olduğunu anladığımı zannediyor, başarısızlığa uğruyacağımı sanmıyordum. Bundan böyle, sabahı sabırsızlıkla beklememe rağmen, beni neşelendirecek rüyalara ihtiyaç hissetmeksizin rahat bir uyku uyudum. Gerçekler rüyalardan daha iyidir.

Bugün arkada bırakılan o günlere bakıldığı vakit, İngiltere'nin ne büyük endişe ve sıkıntılar içinde yaşadığını görebilmek gerçekten zor. İngiltere halkının, belki de tarihinin en karanlık devrini yaşadığı o yıllarda, ona her türlü fedakârlığı göze aldıran, İngiliz azim ve şevkini canlı tutan, nihaî zaferin kazanılacağına inandıran Churchill'in ölmez sözleri idi. Başvekil olarak Parlamentodaki ilk nutkunda (13 Mayıs, 1940) şöyle diyordu:

Hükümette vazife alanlara da söylediğim gibi, Kamarada da tekrarlıyayım: hiç bir şey vâdetmiyorum—kan, gözyaşı, alınteri ve çalışmaktan maada.

Önümüzde en elemli ve en sıkıntılı geçecek bir imtihanımız var. Önümüzde sayısız mücadelelere sahne olacak pek çok ızdıraplı aylar var. Siyasetimizin ne olacağını soruyorsunuz. Cevap veriyorum: Bütün azmimizle, Allah'ın bize bahşedeceği bütün kuvvetimizle, denizde, karada ve havada çarpışmak! Beşerî suçların karanlık ve matemli kataloğunda başka hiç bir kimsenin daha baskın çıkmadığı muazzam ve canavar bir zulme karşı savaş! Siyasetimiz, işte budur! Soruyorsunuz: Gayemiz nedir? Bir kelimeyle cevap verebilirim: Zafer! Zaferi kazanmazsak bizim için hayat hakkı kalmıyacak. Zafere kavuşamazsak Britanya İmparatorluğu için, beşeriyetin hedefine varması için hissettiği ve özlemini duyduğu bütün inançlar için hayat hakkı kalmıyacak. Bu anlaşılsın.

Fakat, vazifemi ümit ve şekile kabul ediyorum. Muvaffak olacağımıza ve ümitlerini bize bağlıyanları ümitsizliğe düşürmeyeceğimize inanıyorum. Şu anda herkesin yardımını çağırmağa hakkım olduğuna da inanarak diyorum ki: O halde, geliniz; geliniz birleşelim, ve birleştirilmiş kuvvetimizle zafere doğru yürüyelim.

Bu nutuk veya onun, mebuslar ve halk üzerinde bıraktığı intiba hakkında hiç bir söz Churchill'in kendi kelimeleri kadar tesirli değildir: "Uzun tarihimizde hiç bir başvekil, Parlamento ve millete, bu kadar kısa bir zamanda popüler olan bu kadar kısa (on dakika sürdü) bir program takdim etmedi."

Churchill, İngiliz dilini en iyi kullananlardan biriydi. Amerika Cumhurbaşkanı John F. Kennedy, Churchill'in ardından şunları söylüyordu:

Karanlık günlerde ve daha da karanlık gecelerde, İngiltere'nin yapayalnız kaldığı bir zamanda—ve İngilizler hariç, pek çok kimsenin İngiltere'nin geleceğine ümitsiz gözlerle baktığı yıllarda—Sir Winston Churchill, İngiliz dilini seferber etti ve harbe gönderdi. Onun kelimelerinin göz kamaştırıcı kalitesi vatandaşlarının cesaretine ışık saçtı.

Başvekil Churchill bir diğer hitabesinde (4 Haziran, 1940) İngilizlerin mücadele azmini şu sözlerle kırbaçlıyordu:

Ne teslim bayrağını çekeceğiz ne de mağlûp olacağız. Fransa'da çarpışacağız, denizlerde ve okyanuslarda çarpışacağız, ve gittikçe büyüyen hava kuvvetimizle, ödeyeceğimiz fiyat ne olursa olsun, adamızı müdafaa edeceğiz; sahillerimizde çarpışacağız, tarlalarda ve sokaklarda çarpışacağız, köprü başlarında çarpışacağız, tepelerde ve bayırlarda çarpışacağız—hiç bir zaman teslim olmıyacağız.

Onun en müessir ve hissî sözleri belki de Harrow lisesine devam eden (kendi de o liseden—güçlükle—mezun olmuştu) gençlere hitabında görülüyor (19 Kasım, 1941):

Daha karanlık günlerden bahsetmiyelim; daha sert [katı] günlerden söz edelim. İçinde bulunduğumuz günler karanlık değil: bu günler büyük günler—ülkemizin idrak ettiği en büyük günler, ve hepimiz bu günlerin, ırkımızın tarihinde hatırlanabilecek günler olabilmesi için, gücümüzün nisbetinde, bize imkân bahşettiğinden ötürü Allaha şükretmeliyiz.

En basit kelimelerle en tesirli cümleler kurabilmeyi onun kadar iyi başaran başka bir İngiliz—ve belki Lincoln hariç, Amerikan—hatibi bulabilmek gerçekten zor. Amerikan Cumhurbaşkanından yardım istediği vakit şöyle diyordu: "Siz bize âletleri verin, biz işi bitirelim."

Bir diğer nutkunda, "Bütün büyük şeyler basittir, ve çoğu tek kelimelerle ifade olunur," dedi. "Hürriyet, adalet, şeref, vazife, merhamet, ümit."

Normandi mağlûbiyetinden sonra, İngiltere semaları aylarca gece ve gündüz Alman bombardıman uçaklarıyle doluydu. Bir avuç avcı pilotu İngiltere'yi belki de büyük bir felâketten kurtarmıştı. Churchill, milletinin bu kahraman pilotlar için duyduğu şükran ve minnettarlık hislerini şu veciz kelimelerle belirtiyordu: "Beşer çatışma tarihinin hiç bir devrinde böylesine büyük bir kütlenin, böylesine bir avuç insana, böylesine minnettarlık ve şükran hisleri beslediği bir diğer devir görülemez."

Fakat o, milleti için ilham kaynağı olduğunu hiç bir zaman kabul etmedi. "İşi başarıyle sona erdiren aslan yürekli milletimiz ve dünyanın her tarafına yayılmış ırkımızdı," dedi. "Ben, kendisine kükreme vazifesi verilen talihli bir insandan başka bir şey değildim.

Churchill, harbin en karanlık günlerinde dahi nükteyi elden bırakmamıştı. Radyo vasıtasıyle (21 Ekim, 1940) Fransız milletine hitap ettiği vakit dedi ki: "Uzun zamandır vâdettikleri istilâyı bekliyoruz—balıklar da bekliyor."

O senelerde kilise çanları çalmıyordu; sadece herhangi bir istilâ vukuunda çalacaktı. Bu tehlike de kalmayınca, 1943 te, kilise çanları üzerindeki kayıt da kalktı. Avam Kamarasının sual vaktinde, muhtemel bir istilâ karşısında ne gibi bir plânın mevcut olduğu sorulduğu zaman, Churchill şu cevabı verdi: "Başka bir plânımız yok. Ciddî bir

istilânın uzun müddet gizli tutulacağını da zannetmiyorum."

Harp süresince Genel Seçimlerin yapılmaması taraflarca kararlaştırılmıştı. Koalisyon hükümetinin Başvekil Muavini, Sosyalist Partisi lideri Clement Atlee idi. Churchill, harbin yürütülmesi ile ilgili icraatın tenkit edilmesinden hoşlanmıyordu. Fakat bazı mebuslar, belki hükümette vazife alan bazılarını sevmediklerinden veya kıskandıklarından, ve yahut onların, kendilerinin ilerleme imkanlarına set çektiklerine inandıklarından ve belki de parti hayatının getirdiği alışkanlıklardan ötürü hükümetin icraatını tenkide devam ettiler. Bu tenkitçilerin çoğu samimi insanlardı; hükümeti tenkit ederek, işlerin daha iyi bir tarzda nasıl yürütüleceğini göstermekle, harbin de daha iyi bir şekilde yürütüleceğine inanıyorlardı. Bu "muhalifler"in liderliğini Sosyalist Aneurin Bevan yapıyordu. B. Bevan, Müttefik ordularının 1943 te İtalya'yı işgale girişmelerini şöyle karakterize etti: "Tıpkı yaşlı bir adamın genç bir kadına yaklaşışı gibi—cezbesine kapılmış, tembel ve endişeli."

Churchill'in en şevkli hayranları dahi, onun, her beşeri mahlûk gibi, hatalar yaptığını itiraf ediyordu. Ama ne var ki, her beşeri mahlûk gibi, Churchill de kendisini tenkit edenleri, hatalarını işaret edenleri sevmedi. Parlamento tenkitlerine devam edilmesini istiyenler ise, yapıcı tenkitler sayesinde, Churchill'in, hatalarını itiraf etmese dahi (ki hiç bir zaman etmedi), hiç olmazsa düzeltilebileceğini ümit ediyorlardı. Ülkenin en büyük tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu bir zamanda dahi, hükümet politikasının nükte ve hicivlerle tenkit edilmesinin önemi, dünya tarihinin hiç bir çağında İkinci Dünya Harbinin İngiltere'sinde olduğu kadar kendini hissettirmedi. Bu, üzerinde bilhassa durulmasını gerektirecek kadar önemli olduğundan, Harp yıllarındaki Parlamento düellolarından Aneurin Bevan'ın hayatını anlatırken bahsedeceğiz.

Churchill acı ve nükteli iğnelerini tabiatiyle Nazi ve Faşist liderlerine de batırıyordu. Mussolini'den şöyle bahset-

ti (Nisan, 1941): "Kendi postunu kurtarmak için, İtalya'yı, Alman İmparatorluğunun bir kölesi haline getiren bu kırbaçlanmış çakal, şimdi de Alman kaplanının yanında, sadece acıkmış bir hayvanın seslerini çıkararak değil, zafer haykırışlarıyle de hoplaya zıplaya gidiyor."

Hitler'den, Alman Führer'inin büyük babasının ismiyle Onbaşı "Schicklgruber" diye bahsediyordu. Amerikan Kongresindeki bir hitabında (Mayıs, 1943), Nazi Diktatörü için "kana susamış haylaz," sıfatını kullandı. İngiltere Parlamentosundaki bir nutkunda ise (Eylül, 1944) şunları söyledi: "Ben, Napoleon'u Hitler'le mukayese etmekten nefret ederim. Çünkü büyük bir İmparator ve cengâveri, bu sefil parti ağası ve kasapla mukayeseye yeltenmekle ona [Napoleon] hakaret etmiş oluruz."

Bir diğer konuşmasında Hitler'e karşı girişilen hareketi ele aldı: "Herr Hitler, 21 Temmuzdaki suikast teşebbüsünün akim kalmasını Allahın bir inayeti olarak vasıflandırdı. Askeri mülâhazaları göz önüne alarak durumu mütalâa ettiğimiz takdirde, kendisiyle hemfikir olamamak için hiç bir sebep göremiyoruz. Bizim zaferimize inkâr edilmez hizmetleri olan Onbaşı Schicklgruber'in harp dehasından, mücadelenin son safhasında mahrum bırakılmak, gerçekten büyük bir talihsizlik olurdu."

Hitler, 1941 yılında Rusya'ya hücum ettiği vakit, Churchhil, derhal Ruslara yardım edilmesini istedi. Hayati boyunca Bolşevikler aleyhinde bulunmuş bir kimsenin, Komünistlere nasıl yardım edilmesini istiyebileceği sorulduğu vakit şu cevabı verdi: «Eğer Hitler Cehennemi istilâ etseydi, Parlamentoda, Şeytan hakkında bile, hiç olmazsa bir defacık, sitayişkâr söz söylerdim."

Samimi arkadaşı Cumhurbaşkanı Roosevelt'le bile münasebetlerinde nükte yapmaktan geri kalmadı. Roosevelt, Rusya'nın bir gün dünya için büyük bir tehlike olabileceğini göremiyor, ve Yalta Konferansının, çalışmalarına, azamî beş-altı gün içinde son vermesini istiyordu. Churchill Roosevelt'e gönderdiği bir mesajda (10 Ocak, 1945) şunları söyledi: "Bir dünya organizasyonu kurmak hakkındaki ümitlerinizin beş-altı günde gerçekleşebileceğini hiç zannetmiyorum. Allahın bile yedi güne ihtiyacı vardı."

(İncil'de Allahın dünyayı yedi günde yarattığı yazılıdır.)

Churchill, gelmiş geçmiş her devlet adamından fazla beşeri dokunuşa sahipti (Amerika Cumhurbaşkanı Lincoln' da da bu beşeri dokunuş vardı), ve bütün deha ve parlaklığına rağmen, halk, onu, kendinden biri olarak görüyordu. İngilizlerin indinde Winston Churchill *"Good old Winnie"* (Bizim eski Winnie'miz) idi. Churchill, klasik tarihten ve İncil'den örnekler verebildiği gibi, zaman zaman cinaslarında veya Hitler'den "Onbaşı Schicklgruber" diye bahsettiği zamanlarda olduğu gibi, basit ve çocuksu da olabiliyordu.

Sir Winston, İngiliz dilini büyük bir sanatkâr ustalığı ile işliyen yaratıcı sanatkârlardan biriydi. Onun yarattığı pek çok cümle artık İngilizcenin herkesce kabul edilmiş sözleri olduğundan, onların ilk defa kimin tarafından söylendiği ve yazıldığı bugün unutuldu. Fakat Churchill'de zaman zaman dışarı vuran çocuksuluk halleriyle birlikte, İngiliz milleti için hissettiği ve vatandaşlarının da farkına vardığı derin bir aşk saklıydı. Yaveri ve Genel Kurmay Heyetindeki şahsî temsilcisi Gen. Lord Ismay, *Memoirs* (Hâtıralar) adlı kitabında şunları yazar:

"Başvekilliğe getirildikten iki veya üç gün sonra kendisiyle birlikte *Downing Street*'ten [İngiltere başvekillerinin oturdukları ev bu sokaktadır] Bahriye Vekilliğine yürüdüm. Kapının önünde toplanan kalabalık, onu, 'İyi şanslar, Winnie. Allah yardımcın olsun!' nidalarıyle karşıladı. Churchill derinden etkilenmiş ve içeri girer girmez göz yaşlarını tutamamıştı. 'Zavallı halk, zavallı halk, bana güveniyor,' diyordu, 'ama ben onlara uzun bir müddet felâketten başka bir şey veremiyeceğim ki.'" Yine sevgili Avam Kamarasının bombalarla yıkılan harabesini gezerken yardımcıları ve mebuslar önünde gözyaşlarını tutamadı.

Ülkesinin—ve önemli bir derecede de Müttefiklerin—zafere ulaşmasında büyük rol oynayan Churchill, 1945 te, İngiliz seçmenlerinin reyleriyle işbaşından uzaklaştırıldı; 1945 ten 1951 e kadar Parlamentoda Haşmetli Kraliçenin Sadık Muhalefet Lideri olarak vazife görecek Winston Churchill, babasının, kitaplara geçmiş bir sözünü harfiyen

yerine getirmeğe çalışacaktı: "Muhalefetin vazifesi muhalefet etmektir."

Sonraki seçimde (1951) Muhafazakâr parti tekrar iktidara geçti ve Churchill yeniden başvekilliğe getirildi; dört yıl daha, istifa edene kadar bu mevkide hizmet etti. Churchill, İşçi hükümetinin İngiliz İmparatorluğunu "tasfiye" etmesini katiyyen tasvip etmedi. Harbin sonlarına doğru Hindistan'da başlıyan kaynaşmaları, kuvvet ve zora başvurarak da olsa, bastırma yoluna gitti. İmparatorluk hakkında ne düşündüğünü harp yıllarındaki şu sözünden anlamak mümkün:

"Zihinlerde belirebilecek istihfamları açıklamak maksadıyle şunu belirtmek isterim: Biz elimizdekileri tutacağız. Ben, İngiliz İmparatorluğunun parçalanmasına nezaret etmek için Kralın Birinci Vekili olmadım."

Koalisyon Hükümetinin başı iken—Kabinesinde Sosyalistler de bulunduğundan—muhaliflerine nükte ve zehirli oklarıyle hücum edemiyordu. Partisi yeniden iktidara geçince, artık serbestti, yıllardır batıramadığı iğnelerini istediği gibi kullanabilirdi.

Churchill, muhaliflerine nasıl hücum ediyordu? Kendi ağzından dinliyelim: "Eğer önemli bir şey söyleyeceksen, nazik veya zeki davranmaya çalışma. Eline bir sopa al ve derhal hedefine vur, sonra yine vur, ve üçüncü defa da bütün gücünle indir."

"Ben kavgacı bir çocuktum," diyen Churchill, Sosyalistlere sataşmaktan bilhassa zevk alıyordu. Onun zehirli oklarına sık sık hedef olanlardan biri de Herbert Morrison idi. Koalisyon Kabinesinin Dahiliye Vekili Morrison, mahir ve bilgili bir politikacı olmasına rağmen, Churchill ile aşık atabilecek yetenekte değildi. Bir gün (11 Kasım, 1947) Churchill ile Morrison arasında şöyle bir söz mübadelesi cereyan etti:

SIR WINSTON CHURCHILL: Mr. Morrison mahir bir sanatkârdır.

MR. MORRISON: Muhterem Centilmen beni yüceltti.

SIR WINSTON CHURCHILL: Maharet, hem sanatkârlıkta hem de sahtekârlıkta mevcut olabilen bir kabiliyettir.

İkinci defa başvekillik koltuğuna oturduktan sonra Churchill'in Sosyalistlere karşı kullandığı nükteli ve hakaretli sözleri, önceki yıllarınkilere kıyasla çok daha ısırıcı ve parlaktı. Nükteleriyle muhaliflerini en başarılı bir şekilde hırpalayan Churchill, böylelikle, İngiliz centilmeninin bir tarifini de doğruluyordu: "Diğerlerine karşı istemiyerek kaba davranmıyan insan." (Bu arada, İngiltere Parlamentosunda, üstü kapalı hakaretli sözlerin kullanılmasına rağmen, tabu sayılan pek çok kelimenin de bulunduğunu söyliyelim: namussuz, edepsiz, rezil, âdi, bayağı, ahlâksız, iftira, riyakâr, habis, şeytan.)

Churchill'in bir sözü bir gün (12 Mayıs, 1952) Parlamentoda bağrışmalara sebep olmuştu. Bilhassa B. Morrison yerinde duramıyor, bir şeyler söylemek istiyordu. Gürültü dindikten sonra Churchill, Morrison'a hitap ederek dedi ki: "Muhterem Centilmeni temin ederim ki, siyasî muhaliflerim arasında yer alanları böylesine hiddet ve kızgınlık içinde bağrışır ve çağrışır görmek canıma can katıyor." Başka bir zaman yine Morrison'un bir sözüne değinerek, "Hiç bir noktasında realitelere dokunmıyan zayıf, müphem, başıboş, gürültülü bir ifade," dedi. Yine bir diğer nutkunda, harp yıllarında Sivil Savunma ile görevlendirilmiş önceki Koalisyon kabinesinin Dahiliye Vekili Morrison'dan şöyle söz ediyordu: "Şu anda bütün rakiplerinin kendisini geçmiş bulunduğu ve prejödi'lerinin (peşin hükümler) dahi hükmü kalmamış bir adam."

Churchill'in iğnelemekten büyük zevk duyduğu bir diğer politikacı da B. Clement Atlee idi. Koalisyon Kabinesinin Başvekil Muavini Atlee, 1945 yılında Sosyalistlerin iktidara geçmesiyle Başvekil oldu. B. Atlee, kendi partisi mebuslarının da ağır hücumlarına uğramıştı. Fakat Churchill'in Atlee'den bahsederken kullandığı cümlelerden ikisi bugün dahi tekrarlanır: "Kurt postuna bürünmüş bir kuzu," ve, "Çok fazla mütevazi hasletlerinden ötürü çok mütevazi olması gereken mütevazi küçük bir adam."

Atlee başvekillik koltuğuna oturduktan sonra dahi, Churchill, Atlee'ye tepeden bakan mağrur tavırlarını terketmemişti. İşçi Partisi iktidarı sırasında Herbert Morrison, partisinin Parlamento lideriydi. Bir gün Churchill yine Atlee'den küçümser bir dille bahsederken, Morrison, "artık kabineye kendisinin değil de bir diğer muhterem centilmenin başkanlık" ettiğini Churchill'e hatırlatınca, bu kurt politikacı derhal cevap verdi: "Bu gerçeği kabul ediyorum—bugünkü şartlar altında."

Churchill 1951 seçim kampanyasında ısırıcı bir dille Atlee'ye hücum ediyor, İşçi hükümetinin altı yıllık icraatını en sert bir şekilde tenkit ediyordu

İşçi hükümetinin gayet başarılı neticeler aldığını söyliyen B. Atlee, bununla beraber, şimdiye kadar yapılanlardan tatmin olmadığını belirtti. İşte onun kendi kelimeleri; "Asırların çöplüğünü altı yılda nasıl temizliyebilirdik?" Asırların çöplüğü! Demek, 1945 te İngiltere'nin hürriyet uğruna kazandığı en şaşaalı zaferden sonra, dünyanın bir ucundan diğerine dost ve düşman tarafından şereflendirilen ve hürmet edilen İngiltere'nin şimdiki Başvekili, Britanya ve İngiltere'nin temsil ettiği her şeyi böyle karakterize ediyor: "Asırların çöplüğü!" Artık bundan başka bir şey işitmiyoruz. Bu sözler, üzüntü verici bir berraklıkla Sosyalistlerin düşüncelerini ve onların tarih görüşünü de gösteriyor. Demek onlar iktidara gelinceye kadar bu memlekette iyi olan hiç bir şey yapılmadı. *Magna Carta** İnsan Hakları, Parlamenter Enstitüler, Anayasa Hanedanlığı, İmparatorluğun kurulması gibi büyük mücadele ve başarıları bir kenara atacağız, çünkü bunlar "asırların çöplüğü"nün parçaları, Modern çağlara gelince, Gladstone ve Disraeli birer cüce olmalıydılar; Adam Smith, John Stuart Mill, Bright ve Shaftsbury, ve bizim kendi devrimizde Balfour, Asquith ve Morley, hiç şüphe yok, birer "küçük balık"-tan başka bir şey değillerdi. Ama pek üzülmeğe değmez. Çünkü, çok şükür "asırların çöplüğü"nü temizlemek için ortaya bir dev çıktı. Ama ne var ki o şimdi, elimde sadece altı senelik vaktim vardı, diye haykırarak itiraz ediyor.... Bu Dev, şimdi yeniden iktidara geçmek istiyor.

*İngiliz baronlarının 15 Haziran, 1215 te Kral John'dan, imzası altında temin ettikleri bu beyanname, ilk insan hakları beyannamesidir.

Siyasî hayatı fırtınalar içinde geçen Churchill, şahsî politik kanaatleri hakkında çok az konuşmuş veya yazmıştır. Bu, ilk bakışta garip görülebilir. Fakat Churchill, hayatı boyunca kendisini vatandaşlık haklarının savunmasına ve devlet mekanizmasının kesintisiz çalışmasına öylesine vermişti ki, bu haklar ve devletin daha iyi yürümesi üzerine spekülasyonlarda bulunmağa vakti yoktu. Sonra şunu da ilâve etmek gerekir: Churchill, muhayyile kuvvetine dayanan ütopik reform plânları hakkında her zaman skeptik (reybî, şüpheci) bir görüş taşıyordu. Bununla beraber, elimizde, onun temel felsefesini ifade eden ve muhtelif zamanlarda irad ettiği nutuklarından bazı parçalar var, Meselâ, Cardiff şehrinde verdiği bir nutkunda şunları söylüyordu (8 Şubat, 1950):

Ümit ederim artık hepiniz efendilerimizin öğrenmemizi istediği resmî Sosyalist ağzını iyice bellediniz. Bundan sonra "fakir" kelimesini kullanmıyacaksınız; "alt-gelir grubu" diyeceksiniz. İşçi ücretlerinin dondurulmasına gelince, Maliye Vekili "şahsî gelirlerdeki artışın durdurulması"ndan bahsediyor.... Evlerimiz için de ne güzel bir kelime terim buldular. İstikbalde onlara "ikametgâh üniteleri" denilecek.

Anglo-Amerikan dünyasında "Home Sweet Home" adlı meşhur bir şarkı vardır: "bizim sevgili evimiz," demektir. Bir insanın kendi evinden daha iyi bir yer olamıyacağını söyler. Churchill sözlerine şöyle devam etti:

O zaman "Home Sweet Home"ı nasıl söyliyeceğinizi ben de bilemiyorum. [Churchill, sözlerinin bu noktasında konuşmasına ara verdi ve şarkıdaki "home" (ev) kelimeleri yerlerine "ikametgâh üniteleri" koyarak şarkı söylemeğe başladı] "İkametgâh üniteleri, sevgili ikametgâh üniteleri, bizim ikametgâh üniteleri gibi yaşanacak yer yoktur." İngiliz demokrasisinin bütün bu çöplükleri onların ağızlarına tüküreceği günü görmek isterim.

Muhafazakâr partinin yıllık kongresindeki (14 Ekim, 1950) nutkunda Sosyalizm ve kudretin merkezileştirilmesinden bahsetti:

Sosyalist hükümetin her hareketi, her temayülü, kudreti merkezleştirmek istediğini gösteriyor. Onların, devletin kontrolünü ele geçirme kavramlarının esası budur. Fakat tarihin de gösterdiği gibi, İngiliz halkı 500 seneden fazla bir zamandan beri, hedef ve gayelerini daima idare edici kudretin muhtelif el ve müesseselerde toplanması uğruna teksif etti. Kudreti muhtelif ellere taksim etmek bizim Parlamenter sistemimizin ve bütün dünyaya yaydığımız anayasaların anahtar notasıdır. Kontrol ve karşıt-kontrol fikirlerine karşı koyanlara veya bir kişinin veya bir grup insanın el hareketleri veya kararlarıyle hepimizi tamamen kendilerine bağlı uysal ve ehlî insanlar haline getirmek istiyen teorilere karşı İngiliz halkı daima harp çağırışlarıyle cevap verdi.

Bizim prensiplerimiz buradan Amerikaya götürüldü. Amerikan Anayasasının temeli *bir tek kişinin veya bir grup insanın* bir milleti keyfî bir şekilde kontrol edebilmelerine engel olmaktır. Tabiî Amerika'da kırk sekiz eyalet [şimdi elli] var, ve her eyalet halkının geniş sınırlar dahilinde kendi yaşayışlarını devam ettirmeleri, kendi aralarında münakaşa etmeleri teminat altına alınarak, vatandaşlık hak ve hürriyetleri bir tek kimsenin veya reye dayanan otokrasinin kaprislerine karşı korunur ve müdafaa edilir.

Biz Muhafazakârlar istikbale matuf plânlamaların, esas olarak, fertlerin evlerinde ve ailelerinde yapılması taraftarıyız. Eğer fertler kendi istikballeri için plânlar hazırlamazlarsa, hiç bir devlet teşkilâtının onlar için plânlar yapmasına imkân yoktur. Ancak fertlerin yaratıcı kuvvetleriyle daha büyük gelişmeler mümkün olabilir. Adamızın, kökleri uzun maziye dayanan kanunları ve gelenekleri vardır. Devlet teşkilâtının yapacağı şey, ilim ve sanayide neler olabileceğini düşünmek ve ona göre plânlar hazırlamaktır.

Eğer bize yol gösteremiyeceklerse biz bu muhterem insanları niye işbaşına getiriyoruz? Unutmıyalım ki, bir nesilden diğerine geçerken ilerleyecek, gelişecek, ve daha iyi bir hayata kavuşacak olanlar halktır, ve onların içgüdüleri ve kendi kendilerini kontrol edebilmeleri de ülkemizde hayatın esasını teşkil eder. Eğer halkın içgüdüsü kendilerini aldatırsa, önümüzdeki yol için yapılacak hiç bir plân başarılı netice veremez.

Bürokrasi kanalıyle hareket eden Sosyalizm, milyonlarca evdeki ferdî içgüdüleri tahrip ediyor. Sosyalist partisi mensupları, halka, sadece Sosyalistlere rey vermelerini ve o zaman Devletin kendilerinin bütün ihtiyaçlarını karşılıyacaklarını söylüyorlar. Fakat yurdumuzda ve dünyada geçimimizi temin, hayatımızı

yürütmek için daima mücadele etmek zorunda kaldığımız ve bu hayat tarzımızı, kendisini Rusya'da takdim eden Komünizmin silâhlı tecavüzlerine karşı korumak zorunda olduğumuz göz önüne getirilirse, bu düşünce tarzının gerçeklerden ne kadar uzaklarda olduğu görülür. Bana itimat ediniz: İngiliz kudretinin kaynağı ev ve ailedir. Şimdi ise, elinize fırsat geçmek üzere. Halk, sağduyusunu kullansın, hayatlarının bu sıkıntılı safhasında ellerinde ne gibi fırsatlar bulunduğunu ve bunları nasıl kullanabileceğini düşünsün.

Hürriyet, halkın kendi kalbindeki kaynaklardan fışkırsın. Ve o zaman, başındaki akıllı bir hükümetin dünya sahnesinde iyi bir rol oynacağı ülkemiz olacak. Fakat bu kaynak kısıtlandığı takdirde, evinizde yaptığınız düşünce ve karşılıklı danışma işlemi her türlü baskı ve engellerle kısıtlandığı vakit, Ütopyalar, yere çarparcasına bir süratle karşınıza dikilecektir.

Churchill, Muhafazakâr Partinin bir diğer kongresinde (14 Ekim, 1949), Sosyalistlerin neler yapmak istediklerini şöyle anlattı:

Sosyalistlerin siyaset ve gayeleri, fertlerin şahsî gayret ve kabiliyetleri neticesinde satha çıkan farkları—önemli bir sendika tâbiriyle söyleyelim—düzleştirmek ve her ne bahasına olursa olsun, Sosyalist uşakları ve politikacılarından başka kimsenin üstüne çıkamayacağı bir seviye inşa etmektir. Bunu, tabiî, tedricen yapmak istiyorlar. Ama zerrece şüpheniz olmasın ki, onların varmak istedikleri hedef budur, onların felsefesinin erişebileceği yegâne hedef budur....

Bu işlem, istihsali geliştiren ve arttıran bütün kuvvetler için öldürücü olacak ve vatandaşların sahip oldukları bütün vasıf ve kabiliyetleri, bu adadaki hayat tarzımızın inşa edildiği ve herkesin iyi bildiği eski kanunların geniş çerçevesi dahilinde vatandaşların bütün bu vasıf ve kabiliyetlerini sadece kendileri için değil, diğer vatandaşlar için de en iyi bir şekilde kullanma hakkını red ve inkâr edecektir.

Churchill, partisinin hürriyet anlayışını şöyle dile getirdi: (15 Ekim, 1951):

Atalarımız, büyük bir feraset sahibi olduklarını ve çok uzakları görebildiklerini, üç yüz yıldan fazla bir zaman önce hazır-

ladıkları Anayasada, kuvvetleri dağıtmak suretiyle gösterdiler. Taht, Lordlar ve Avam Kamaraları biribirlerini kontrol edecek ve yekdiğerinin aşırı hareketlerine gem vuracaktı. Alelâde vatandaşların hayatlarını kontrol altında tutmak için, kudreti, adına Devlet denen tek elde toplamak, bütün İngiliz tarihinin akışına ve dünyaya verdiğimiz mesaja aykırıdır. İngiliz ırkı, mutlak ve keyfî hükümetlerin her şeklinden her zaman nefret etti.

Amerikan Anayasasını hazırlıyan büyük adamlar da otoriteyi en kuvvetli ve devamlı bir şekilde taksim ettiler. Onlar icraî, teşriî ve kazaî fonksiyonların vazifelerini ayırmakla kalmadı, ayrıca bir de federal bir sistem kurarak, mahallî toplulukların hükümranlık haklarıyle vâsi vatandaşlık haklarını kabul ettiler, ve bütün bu yollarla—çok defa bir takım huzursuzlukların doğmasına sebebiyet vermek pahasına da olsa—kendilerine tekâmül bahşeden ve dünya liderliğine yükselten bir hukuk ve hürriyet düzeni kurdular.

Herşeye kaadir kuvvetli bir otorite ve fertlerin hayat ve davranışlarına en küçük teferruatına kadar karışmak yetkisini kendinde gören, vatandaşın hangi şartlar altında çalışacağını ve hayatta kazanacağı başarının ölçüsünü tayin eden Sosyalist Devlet kavramı, hürriyeti kendisine yoldaş seçmiş her insanda nefret ve tiksinti uyandırır. Sosyalist Devletinin elindeki mutlak kuvvetler Parlamentoda çoğunluğu sağlıyan politikacıları halkın hizmetine vermeyecek, onları halkın efendileri mevkiine çıkaracak ve bütün hükümet kademelerini devletin elinde merkezleştirecektir. Biz, bu şeytanî yolculuğun şimdilik ilk safhasındayız. Ama daha şimdiden ülkemizdeki cesaret ve teşebbüs kabiliyeti dumura uğradı. Tutumluluk, dünyanın en ağır vergileriyle cezalandırılıyor. Direktif ve emirnameler, gittikçe artan bir hız ve yaygınlıkla, Parlamentodan geçen kanunların yerini alıyor. Harpten önce halkın bilmediği yeni yeni yüzlerce suç ortaya çıktı, bunları işliyenlere ağır para cezaları kesiliyor. Bütün bu gayretler berrak bir şekilde mutlak Sosyalizme gidecek yolda atılmış sadece bir tek adım.

"Bütün insanlar hür yaratılmıştır," der Amerikan İstiklâl Beyannamesi, İngiliz Sosyalistleri ise, "bütün insanlar eşit tutulacak," diyor. Şüphesiz, Vekiller, hükümet memurları ve onların mesaî arkadaşları elbette müstesna. Şimdilik sanayiimizin sadece beşte birinin devletleştirilmesine ve bizim hâlâ politik hak ve hürriyetlerimizi muhafaza edebilmemize rağmen, bu işler şimdiden gözümüzün önünde cereyan ediyorsa, yarın işlem tamamlandığı vakit neler olabileceğini düşünebiliriz.

Herşeye kaadir bir hükümet, alelâde vatandaşların vücude getirdiği halk kütlelerinin bitkin ve bitap yerlere kapanarak kendilerine taptığı bir hükümet, nefret ve tiksinti uyandıran hain ve şeytanî hülyalardır. Ama ne yazık ki, hür insanlar arasında, şahsî menfaatleri ve çocuklarının çıkarları ve yarınları uğruna, hayattan daha aziz tutmaları gereken hak ve hürriyetlerini onlara teslim etmekte beis görmiyenler de var.

İngiliz milleti şimdi tarihinin en önemli meselelerinin biri üzerinde karar vermek durumunda. Bu iki hayat tarzından hangisini istiyor? Ferdî hürriyeti mi, Devlet hâkimiyetini mi? Sınaî tesislerin devlet elinde toplanması mı, yoksa mal ve mülke sahip olma hakkını daha da fazla insanlara teşmil edecek bir demokrasi mi? Vatandaşlar üzerinde baskısı gittikçe artan bir kontrol ve kısıtlama mı, enerji ve buluş kabiliyetine her türlü imkânları tanıyacak bir siyaset mi? Herkesi aynı noktada birleştirecek bir politika mı, herkesin bir ana noktadan daha yukarı çıkmalarına fırsat imkânı verecek bir siyaset mi?

Churchill'in en iyi nükte ve üstü kapalı en keskin hakaretli sözleri tek tek Sosyalistlerden ziyade, Sosyalizm ve Sosyalist hükümete karşı yöneltilmişti. "Demokrasi: halk tarafından, halk için, halkın hükümeti" deyişini değiştirerek, İngiliz Sosyalist hükümeti için kullandı: "İşe yaramaz insanlar tarafından, işe yaramaz insanlar için, işe yaramıyanların hükümeti." Başka bir zaman, Sosyalist yükümetin "arkasından ağlanmadan, hürmet edilmeden, şarkısı söylenmeden ve uğrunda daracağına gitmeyi göze alacak bulunmadan silinip kaybolacağı" nı söyledi. Sosyalizm hakkındaki bir diğer sözü de şu: "Başarısızlığın felsefesi, cehaletin îmanı ve kıskançlığın İncili." İşçi hükümeti devrinde eşya sıkıntısından ötürü kuyrukların gittikçe uzamasını şöyle anlatıyordu:

Kuyruk, niye günlük hayatımızın devamlı ve daimî bir parçası haline geldi? Bu kuyruklarda onların kafalarındakini açıkça görüyoruz. Sosyalist dünyası artık bir Ütopya olmaktan çıktı, "Kuyruktopya" haline geldi.

Sosyalistlerin sanayii devletleştirmek için getirdikleri bir kanun teklifi üzerine şunları söylüyordu (16 Kasım, 1948) "Bu bir kanun teklifi değil, ticareti engelliyecek bir

girişim. Sıkıntı ve müşküller karşısında mücadeleden yılmıyan sabırlı halkımıza yardım için bir plân değil, kapitalist sandığını yağma etmesi için hırsızın eline tutuşturulmuş bir maymuncuk."

Churchill, Sosyalizmin müdafaasını yapanların halka tepeden baktıklarına inanıyor, ve onlara derin kızgınlık besliyordu. Edinburgh'daki bir konuşmasında (18 Mayıs, 1950) Sosyalistlerden şu sözlerle bahsetti:

Mr. Dalton, ikinci derecedeki tâvizlerinden birini ilân ederken, âdeta tehdit edercesine şunları da söyledi: "Bu bir hürriyet tecrübesidir. Kötüye kullanılmıyacağını ümit ederim."

Sosyalist şeflerinin vatandaşa nasıl tepeden baktıklarının, ondan istihfafla bahsettiklerinin bundan da ibret verici bir örneğini gösterebilir misiniz? Hürriyet bir "ihsan" imiş, ve şayet bizim tutum ve davranışımız efendileri memnun etmezse, Sosyalizmin idare edici sınıfı bu ihsanlarını geri alacaklarmış. Bu, ancak Borstal Enstitüsü [İngiltere'de meşhur bir cezaevi] müdürünün disiplin sistemindeki bazı değişiklikleri ilân ederken, mahkûmlar önünde kullanacağı bir dildir.... Bakın, İngiliz halkına nasıl da hitap ediyorlar! Biz, tamamen başarısızlık da göstermiyerek, asırlardır hürriyet tecrübeleri yapıyoruz, ve bu hürriyet fikirlerini bütün dünyaya yayıyoruz. Buna rağmen, bir Vekil çıkıyor, bizden, ayaklarımız üzerine susta durarak efendisinden bisküvit dilenen bir köpek gibi, kendileri önünde yalvararak diz çökmemizi, uslu uslu hareket ederek haddimizi bilmemizi istiyorlar.

Sosyalistlere karşı bütün bu hücumlarına rağmen, İşçi Partisi lideri Atlee'nin de belirttiği gibi (*Churchill by His Contemporaries*, s. 21), bir kimsenin Sosyalist olması, onun hak ettiği mevkie getirilmesine engel teşkil etmedi. Temple'ın 1942 de İngiltere Başpiskoposluğuna getirilmesi Muhafazakâr çevrelerde şiddetle tenkit edildi. Bir Sosyalistin niye İngiltere Başpiskoposluğuna getirilmesini soranlara şu cevabı verdi: "Çünkü baştanbaşa oniki-buçuk kuruşluk eşyanın satıldığı pazarda, yarım lira değerinde yegâne eşya o idi de ondan."

Churchill'in zehirli oklarının başlıca hedeflerinden biri olan Mr. Clement Atlee'nin de, siyasî hücumlarını sekiz

yaşından yukarı her hangi bir İngilizin kolaylıkla anlıyabileceği bir şekilde tek bir cümleye sıkıştırabilmesini beceren bir insan olduğunu da bu arada kaydedelim. Onun gayet derin mânalı bir sözünü daha iyi kavrıyabilmek için, İngilizcede, "Waterloo Harbi Eton'un oyun sahalarında kazanıldı," diye bir deyimin bulunduğunu bilmek gerekecek. Napoleon'un Waterloo'da mağlûp edildiğini söylemiştik. Eton ise, meşhur liselerden biridir; Oxford ve Combridge üniversitelerine gidenler çok defa bu liseden çıkar; pek çok İngiliz devlet adamı bu liseden mezun oldu. Deyimin demek istediği şu: Bu mektebin oyun sahalarında oynayanlar, gün gelmiş, Waterloo gibi harp sahasında da başarılı olmuşlardır. Bir diğer ünlü lise de Churchill'in, Başvekil Stenley ve onun Hariciye Vekili Sir Samuel Hoare'nın mezun oldukları Harrow'dur. İkinci Dünya Harbinden önce Hoare'ın, Fransa Hariciye Vekili Laval ile anlaşması neticesinde de Habeşistan İtalya'ya peşkeş çekilmişti. Bu anlaşma Parlamentoda müzakere edilirken Atlee şunları söyledi: "Waterloo Harbinin, Eton'un oyun sahalarında kazanıldığı doğrudur veya değildir; ama şurası gayet aşikâr ki, Habeşistan, Harrow'un oyun sahalarında kaybedildi."

Churchill'in pek çok acı ve istihzalı nüktelerine hedef olmuş Atlee'ye, birincisinin ölümünden sonra, onun en çok beğendiği nüktesinin hangisi olduğunu sormuşlardı. Atlee, Churchill'in, Muhafazakâr partiden istifa ederek küçük Liberal partisine girdikten sonra yeni sıfatı ile seçime katılan politikacı hakkında söylediği sözü çok beğendiğini itiraf etmişti: "Şu anda, tarihte ilk defa olarak bir farenin, batmakta olan bir gemiye doğru yüzdüğünü görüyoruz."

Churchill'in gözde hedeflerinden biri de B. Hugh Gaitskell idi. Winchester (diğer tanınmış bir lise), New College ve Oxford Üniversitelerini bitiren B. Gaitskell, Londra Üniversitesinde siyasi iktisat kürsüsü işgal etmiş entellektüel bir Sosyalistti. Parlamentoya 1945 yılında girdi ve iki yıl sonra da Sosyalist hükümetinin Enerji ve Akar-yakıt vekilliğine getirildi. B. Gaitskell, kömür tasarrufu gayesiyle, halkın daha seyrek banyo yapmasını istiyordu. Siyasî bir toplantıda bu konuda şunları söylemişti:

"Gerçekte ben de sık sık banyo yapan bir insan değilim; ve sık sık yıkanmayı itiyat haline getirmiş olanları temin etmek isterim ki, daha seyrek yıkanmanın sıhhatlerine hiç bir menfi tesiri olmıyacaktır."

Churchill, aynı konuya Parlamentoda değindi (28 Ekim, 1947):

"Tahtın bir vekili, Haşmetli Hükümdarın Hükümeti nâmına böyle konuştuğu müddetçe halk, neden Başvekil ve arkadaşlarının her geçen gün biraz daha fazla kokmaya başladıklarının sebebini anlamakta güçlük çekmiyecek. Bay Başkan, ben sizin 'bitli' kelimesini bir Parlamento ifadesi olarak kullanılmasına müsaade edip etmiyeceğinizi dahi kendi kendime sordum. [İngiltere Parlamentosunda bazı kelimelerin 'tabu' olduğunu söylemiştik.] Ne var ki, ben, 'bitli' kelimesini bir istihza ve istihkar ifadesi olarak değil, sadece müşahhas bir gerçeği belirtmek için kullanıyorum.

Churchill gerçekten şayanı hayret bir insandı. Son derece geniş umumi kültürüne, İngiliz dilinin en iyi kelime ustalarından bir olmasına (Nobel Edebiyat Mükâfatı, 1953, ona bahşedilen pek çok şereflerden sadece bir tanesidir) rağmen, İngiliz seçmenleri önünde konuştuğu vakit, bütün bu entellektüel vasıflarını unutturabiliyor, kendini tıpkı hitap ettiği kimselerden biriymiş gibi tanıtabiliyor ve halkta da bu hisleri yerleştirebiliyordu. Bu nutuklarında İşçi millet vekillerinin bilgiçlik tasladıklarını, uzun kelimeler kullanarak "allâme" gibi davrandıklarını, halka tepeden baktıklarını söylüyordu. Bir nutkunda Sosyalistlerden şu kelimelerle bahsetti: "Kesirler ve çok heceli kelimelerle cümbüş yapan ideologlar toplamı."

Churchill 1950'lerde yetmişini aşmıştı. Fakat muhalifleri karşısında hâlâ, her zaman olduğu gibi, yıkılmaz bir hasım idi. Onların kendisinin ölmesini istemeler bile, istifa etmesini beklediklerini biliyordu. Bununla beraber, kendi yaşını mevzu alan konularda dahi muhaliflerini iğnelemekten zevk alıyor, istifa emareleri göstermiyordu. Aşağıdaki muhavere (28 Mayıs, 1952) Parlamento zabıtlarından aktarıldı:

MR. HAROLD DAVIS: Muhterem Centilmen tıpkı büyük selefi Gladstone'ın Kırım Harbindeki tutumu gibi, Kore harbi hakkında Kamaraya pek az bilgi verdiklerinin farkındalar mı?

BAŞVEKİL: Mr. Gladstone'ın Kırım harbindeki katî rolünün ne olduğunu bilemiyeceğim; o benim zamanımdan da önceydi.

Çağının en büyük hatibi işitme cihazını bile bir silâh olarak kullandı. Parlamentonun bir oturumunda bir mebus, artık ihtiyarladığını ve istifa etmesi gerektiğini imâ edercesine konuşurken, Churchill, yanındaki damadı Christhoper Soames'e (o da millet vekiliydi) dönerek işitme cihazının getirilmesini istedi: "Acele etsinler, söylediklerinin hiç birini kaçırmak istemem." Cihaz getirilince kürsüdeki mebustan rica etti: "Biraz önce söylediklerinizi lütfen tekrarlar mısınız?"

Churchill, başkaları hakkında olduğu kadar, kendi üzerine de devamlıca nükte yapmaktan zevk aldı. Fransızcasının kötü olduğunu kendi de müdrikti. Paris'in kurtuluşundan sonra Fransızlara hitap ederken şunları söyledi: "Dikkat edin! Fransızca konuşacağım. Bu benim için son derece çetin bir mesele olacak, ve Büyük Britanya ile dostça münasebetlerinizde sizlerin büyük fedakârlıklar yapmasını gerektirecek."

Harp yıllarında zaman zaman hatalı hareket ettiği söylendiği ve bu hataların, tarihin uzun ışığında nasıl görüneceği sorulduğu vakit (1948), şu cevabı verdi: "Şahsî görüşüme göre, taraflar maziyi tarihin hükmüne bırakırlarsa çok daha yerinde bir iş yapmış olurlar—bahusus o tarihi benim yazacağım göz önüne getirilecek olursa." (Churchill'in altı ciltlik İkinci Dünya Harbi Tarihi kendisine Nobel Mükâfatı kazandırdı.)

Avam Kamarasındaki bazı "küçük balıklar" Churchill'i tâciz ettikleri vakit verdiği cevaplar umumiyetle kısa ve çok daha yumuşaktı. Onun bu neviden cevapları Carter Glass adlı bir Amerikan politikacısını akla getiriyor. Bir

parti kongresinde tenkit edildiği vakit, arka sıralardaki bir taraftarı bağırdı: "Carter, onları cehenneme gönder." [Yani, ağızlarından gir, burunlarından çık.] Carter şu cevabı verdi: "Pire tozunun tesirli olacağı yerde dinamit kullanmaya lüzum mu var?"

Churchill de dahil pek çok nüktedanların en iyi nükteleri kısa olanlarıdır. Austin Chamberlain hakkında şunları söyledi: "Her oyuna girdi, hepsinde kaybetti." Konuşamıyacak kadar kızgınlık gösteren Wedgewood Benn'e şöyle hitap etti: "Muhterem centilmen içinde rahatça tutabileceğinden fazla kızgınlık neşretmemeli."

Churchill hakkında bir kitap yazan Lord Birkenhead, Churchill'in, yerinde bir cevap için bazan haftalarca hazırladığını söyler. Gerçekten, Sosyalist millet vekili Silverman'a verdiği bir cevap üzerinde uzun müddet düşündüğünü kendi de itiraf etmişti. Mr. Silverman'ın boyu çok kısa idi, Kamaradaki sırasında oturduğu vakit ayakları yere değmiyordu. Bu zât sık sık Churchill'in sözlerini kesmeyi âdet edinmişti. Bir gün yine oturduğu yerden Churchill'e lâf atmağa çalışırken birincisi cevap verdi: "Muhterem üye, tünekliği yerden aşağı hoplamak için pek acele etmesin."

Churchill, nükteli bir söz söyleyeceği zaman, önce, gayet sıradan bir şey söylüyor intibaını uyandırır, "bunu sokaktaki adam dahi söyler" nevinden suallerin sorulabileceği sırada sözlerini tamamlardı.

Amerikan gazetecileri ile yaptığı bir mülâkatta biri sordu: "Efendim, politika hayatına atılmış genç bir kimsenin ne gibi vasıflarla teçhiz edilmesi gerektiğini okuyucularımıza söyler misiniz?"

Churchill, buldog köpeğine benziyen tavrını takındı ve gazeteciler, onun, bu suali gayet ciddiye aldığını ve yer sarsıcı mahiyette bir cevap vereceğini sandılar. Fakat dikkatle bakıldığında, gözlerinde, karakteristik gülümsemesini de sezmemek kaabil değildi.

"Yarın, ertesi hafta, gelecek ay ve önümüzdeki sene ne gibi hâdiselerin vuku bulacağını önceden görebilme kabiliyeti," dedi ve gazetecilerin bu kelimeleri kaydetmesini kontrol etmek istercesine etrafına bakındıktan sonra ilâve

etti: "Ve ondan sonra da, niye vuku bulmadıklarını anlatabilme yeteneği."

Bir gazete fotoğrafçısı, Churchill'in bir doğum gününde fotoğrafını çektiği vakit dedi ki: "İnşallah, sizin yüzüncü doğum gününüzde de fotoğrafınızı çekmek bana nasip olur, efendim."

Churchill, fotoğrafçıyı kısa bir süre için tetkik ettikten sonra, "Niye mümkün olmasın, delikanlı," cevabını verdi. "Bana oldukça zinde ve sıhhatli görünüyorsun."

Churchill'in *vale*'si (uşak) Norman McGowan hâtıralarında şunu da yazar. Churchill, banyoya girer girmez mırıldanmağa, kendi kendine bir şeyler söylemeğe başlardı. Önceleri, kendisine bir şey sormak istediğini sanan valesi sordu: "Bir şey mi istediniz, efendim?"

Churchill, "Seninle konuşmuyordum, Norman," cevabı verdi. "Avam Kamarasına hitap ediyordum."

Başvekil Churchill zaman zaman mesai arkadaşlarına nükteli notlar da gönderdi. Maliye Vekiline gönderilen bir not (28 Ağustos, 1941) şöyle idi: "Bu adada veya Güney Afrika'da kontrolumuz altında ne kadar altınımız kaldı? Alarma kapılma: bir şey isteyecek değilim."

Başvekilden Gıda Vekiline (21 Mart, 1941): "'Komünal Doyurma Merkezleri'nin kabul edilmeyeceğini ümit ederim. Bu, Komünizmi veya mecburi işyerlerini hatırlatan tiksindirici bir ifade. Ben, 'İngiliz Restaurantları'nı tavsiye ederim. 'Restaurant' kelimesi herkese iyi bir yemeği hatırlatır. Halk, başka bir şey bulamazsa dahi, hiç olmazsa adını hatırlamış olur."

Başvekilden Birinci Lord'a (27 Ocak, 1942): "Her işarette *Tirpizt*'den *Amiral von Tirpitz* diye bahsetmeğe gerçekten lüzum var mı? Bu, işaretçiler, şifreciler, ve daktilolarda oldukca zaman kaybına sebep olmalı. Bu hayvan için sadece *Tirpitz* demek kâfi."

Başvekilden Mr. Assheton'a (19 Mart, 1945): "Gazetelerde, Merkez Bürosu veya Parti Liderlerinin önümüzdeki seçimlerde yetmişini aşmış hiç bir kimsenin namzet gösterilmemesini isteyen direktiflerini gördüm. Bunun, bana da teşmil edilip edilmeyeceğini, tabiatiyle, en kısa zamanda bilmek isterim."

Churchill, en iyi nüktelerinden birini, bir gece oturumundan sonra, Parlamentonun istirahat salonunda söyledi. Müzakere sırasında ateşli İşçi mebusu Bessie Braddock ile kendisi arasında kızgın söz düelloları geçmişti. Braddock, iri yarı, ve Muhafazakâr sıralarından sözünü kesenlere verdiği cevapları fiilen yerine getirebilecek kadar da güçlü kuvvetli bir kadındı. Parlamentoya girmeden önceki hayatının bazı kelimelerini kürsüde sarfetmekten çekinmezdi. Bir gün Muhafazakâr bir üyeye şunları söyledi: "Bu rada dokunulmazlığına güveniyorsun. Dışarı çık da bak nasıl kafanı patlatırım, gör." *(I'll knock your bloddy block off.)* O gece oturum sona erdikten sonra, Bn. Braddock, bazı millet vekillerinin huzurunda Churchill'e şunu söyledi: "Winston, sen bir sarhoşsun. Churchill derhal cevabı yapıştırdı: "Bessie, sen de çirkinsin, ama ben yarın sabah ayılacağım, fakat sen yine çirkin kalacaksın."

Onun, yaramazca, bazan çimdikleyici ve ara sıra öldürücü olan nükteleri konuşulan kelimelerinde olduğu kadar, yazılarında da görülür. Bu neviden nüktelerin en iyileri *Great Contemporaries* (Büyük Çağdaşlar) adlı kitabındadır. Churchill, bu kitabında Alman Kayser'i hakkında şunları yazar: "Onu müdafaa için söylenecek sözler hiç de onun iftihar edeceği şekilde olmıyacak.... Bakınız, elinden hatâ üzerine hatâ işlemekten başka bir şey gelmiyor."

Trotski: "Oturduğu yerde kara kara düşünüyor. Bir vakitler Karadeniz sahillerinde karaya vuran ve şimdi de Meksika körfezine boşalmış habis bir deri parçası. Onun mizaç ve tabiatında medeniyeti tahrip edebilecek bütün vasıflar bulunuyordu—Caront'un teşkilât kurma kabiliyeti, Machiavelli'nin şefkat ve muhabbetten uzak soğuk zekâsı, Cleon'un kara kalabalıkları harekete getiren hitabeti, Jack the Rippert'in vahşeti ve Tifus Oates'in vücut sağlamlığı."

The World Crisis (Dünya Krizi) adlı kitabında Lenin için şunları yazdı: "Kaybedilen yolu ancak o bulabilirdi. Rus halkı, nasıl kurtulacağını bilemiyecek şekilde bataklık ortasında yüzüstü bırakılmıştı. Rusların en kötü talihi Lenin'in doğumu oldu, daha da kötü talihleri ise onun ölümü.... Ve bir haşyet duygusu içinde onlar [Almanlar]

silâhların en korkuncunu Ruslara verdiler. Lenin, bir veba bakterisi gibi, mühürlü bir vagon içinde, İsviçre'den Rusya'ya taşındı."

Churchill'in Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson hakkındaki fikirleri Lloyd George'ınkinden farklı değil: "Milyonlarca insanın hayatı onun dudakları arasından çıkacak kelimelere bağlı idi.... Esrarengiz ve kararsız bir hâkim.... Hiç de Amerikan halkının içgüdülerini temsil etmiyordu. Evvelemirde, sonuna kadar bir parti adamı olarak kaldı. Avrupa'ya doğru üflediği engin cömertlik kendi ülkesinin sahillerinde birdenbire durdu."

Sir Winston'un nüktelerinin bir diğer hedefi de Sir Stafford Cripps idi. İşçi partisinin bu ideoloğu âdeta dünyadan el ayak çekmişcesine bir hayat sürüyordu. Churchill bir nutkunda ondan şu kelimelerle bahsetti (12 Aralık, 1946): "Zekâsının keskinliği ve kafasındaki enerji ile, kendisini, devletin kuvvet ve refahına zarar getirecek pek çok sahalara hasretmesi bakımından, arkadaşlarından hiç biri onunla mukayese edilemez."

(Lady Violet Bonham Carter adlı Muhafazakâr bir kadın millet vekili de Sir Stafford Cripps için şunları söylemişti: "Sir Stafford'un şaheser bir kafası var—ne diyeceğine karar verene kadar.")

Churchill, başka bir zaman Sir Stafford'un nutuklarını, "yaralanmış bir suçlu ifadesiyle" verdiğini söyledi. Churchill'deki "masa zevki"nden Sir Stafford Cripps zerrece nasibedar olmamıştı. Bu, ona şunlara söyletti: "İşte, Allah aşkına bakınız, Allah geçiyor." Başka bir zaman ise: "Benim sevmediğim bütün faziletlere sahip olan, fakat benim hayran kaldığım kötülüklerden hiç birine malik olmayan adam."

Churchill ile George Bernard Shaw arasında antolojilere geçecek bir yazışmanın teati edildiği söylenir. Asit dilli piyes yazarı, 1914 yılı baharında, Churchill'i, *His Majesty's* tiyatrosunda sahnelenecek *Pgymalion* adlı piyesinin ilk gecesine (gala) davet eder ve davetiyeye de şu kısa notu yazar: "İlişikte piyesin ilk gecesine ait iki bilet bula-

caksınız. Bir dostunuzu da getirebilirsiniz—eğer bir dostunuz varsa."

Churchill, piyesin oynanacağı ilk gece için daha önce başka bir yere söz verdiği için gelemiyeceğini söyliyerek özür diler ve biletleri iade ederek mektubuna şu notu ekler: "Maamafih, piyesinizin ikinci gecesi gelebilirim—eğer ikinci gece oynanırsa."

İngiltere siyasî tarihinin en dramatik şahsiyeti olan bu devlet adamı ve politikacının, tiyatroyla ilgisiz kalamıyacağı tabiidir. Churchill, tiyatroda olup bitenlerden haberdardı. R. C. Sherrif'in *Gezinin Sonu* adlı piyesi Savoy tiyatrosunda oynanırken (1929), askerlikle ilgili bu piyesi gören devrin Maliye Vekili Churchill, piyesin yazarına gayet nazikçe bir mektup yazarak piyesi övmüş, ancak son sahnedeki bir kaç teferruata da dikkati çekmişti. Bu ilgi Churchill'in, piyesi mikroskopik bir gözle ve cümle cümle takip ettiğini ispat ediyordu.

Churchill'in bir diğer tiyatro hikâyesi gene müellif R.C. Sherriff ile ilgilidir, ve yazar onun bu ilgisinden dolayı diğerinden çok daha fazla müteşekkir kaldı. Sherriff, Napoleon'un St. Helena adasındaki son günlerini konu alan bir eser hazırlamıştı. Baş rolünü çağın ünlü aktörlerinden Jeanne de Casalis'in oynadığı piyes, her ne kadar ilgi çekici ve iyi bir eser olarak ortaya çıkmışsa da, Londra'nın ünlü *West End* bölgesindeki tiyatrolar, şu veya bu sebeplerle piyesi sahnelemeye yanaşmadılar. Nihayet, 1936 da *Old Vic* tiyatrosunun ünlü kadın direktörü Lilian Baylis'in cesareti ile eser sahneye kondu. Ne var ki, basındaki eleştiriler pek parlak olmadığından, piyes, çok az bir seyirci önünde oynanıyordu. İşte bu sırada Churchill gizlice piyesi seyretti. Bir müddet sonra bir Şubat günü Winston Churchill imzası altında Londra'nın meşhur *The Times* gazetesinde bir yazı yayınlandı. "Eleştirici" Churchill, bu yazısında piyesi göklere çıkarır ve kendisinin Napoleon üzerinde bir otorite olabilecek bilgiye sahip olduğunu da ilâve ederek, bu "büyük eser"in yazarını şevkle kutlar. Ertesi gün ve onu takip eden diğer günler *Old Vic* tiyatrosu tıklım tıklım seyirci ile dolmuştu.

Churchill, yemek sırasında ve geceleri geç vakitlere kadar arkadaşlarıyle sohbet etmekten zevk alırdı. Bezik oynamasını da çok severdi. Evlilik hayatında sadece bir kaç defa karısıyle sabah kahvaltısı etti. Bunu şöyle anlatıyordu: "Bir insan akşam yemeğinde karısı ve arkadaşlarıyle en iyi bir şekilde buluşabilmek için, öğle ve akşam yemekleri arasında uyamalıdır. Son 40 yıl zarfında ben ve karım kahvaltıyı beraber etmeyi iki üç defa denedik, fakat pek büyük güçlükler doğurduğundan son vermeye mecbur kaldık."

İçkiyi severdi. "Ben alkolden, alkolün benden aldığından fazlasını aldım," diyen Churchill'den, Hitler "ayyaş" diye bahsederdi. Maamafih, bu büyük nüktedan, içki zevkini dahi, eşsiz hümoru için malzeme olarak kullanmasını biliyordu. Harp yıllarında bir sabah Kral George ile mûtad görüşmesi sırasında, Kral, havanın soğukluğundan ötürü bir bardak içkinin hiç de fena olamıyacağını söyleyince, Churchill, gerekeni yapmış olduğunu söyledi. Kral, "Bu kadar erken mi?" diye hayretini gizliyememişti. Churchill cevap verdi: "Evet, Haşmetlim. Gençlik yıllarındaki prensibim, öğle yemeğinden önce içkiye dokunmamaktı; şimdiki prensibim ise kahvaltıdan önce içki içmemek."

Her nükte ve hakaretli söz, okunduğunda değerinden bir hayli kaybediyor. Buna, hatibin mimik ve jestlerini, dinleyiciler üzerinde bizim göremediğimiz tesiri de eklersek, bir nüktenin okunduğu zaman üzerimizdeki etkisinin, söylendiği vakit bıraktığı tesirden daha az olacağı meydana çıkar. Bu, bilhassa, Churchill için doğru. Telâffuzundaki hafif peltekliğin ("s" ve "z"leri, "th" ve "dh" gibi telâffuz ederdi), sözleri arasında nerede duraksamak gerekeceğini bir aktör ustalığı ile bilmesinin, sık sık değiştirdiği ses tonunun dinliyenler üzerinde ne gibi tesirler bırakacağını anlıyabilmek için tahayyül kudretimizi geniş tutmak gerekir. Churchill'in nasıl bir şahsiyet olabileceğini düşünürken onun eşi ender bulunur derecede enerjik bir insan olduğunu da hatırlamak lâzım. Bu enerjisi, onu, dünyanın en iyi yazarları arasına sokmuş, mükemmel bir politikacı, çok iyi bir devlet adamı yapmış; arta kalan enerjisi

için de başka sahalar aramıştı. Resim yaptığını daha önce söyledik. Gençliğinde iyi polo oynardı, uçak kullanmasını ve (sendika üyeliğine hak kazanacak kadar da) duvarcılık öğrendi. (Sendikalı bir duvarcı olduğundan iftiharla bahsediyordu.)

En ciddi meselelerden bahsederken dahi, hümor hissinin bu adamın hayatının bütün girdi-çıktılarına nasıl destek olduğunu da görüyoruz. Londra'daki bir Hariciye Vekilleri toplantısında (1947 sonları), Churchill, Amerika Hariciye Vekili General Marshall'ın da Londra'da bulunmasından istifade ederek, harp-devresi liderleri için Hyde Park Gate'deki evinde bir ziyafet verdi. Harp suçlularının Nurenberg'teki muhakemeleri nihayete ermek üzere idi, ve muhakemelerin—diğerlerini de kapsaması için—uzatılacağı söyleniyordu. Bu, Churchill'i rahatsız ediyordu ve buna artık bir son verilmesini istedi.

"Unutmamak gerekir ki," dedi, "eğer kader aksi yönde tecelli etseydi, sanık mevkiinde ben bulunacaktım. Hiroşima ve Nagasaki'den [atom bombaları bu şehirlere bırakılmıştı] bir dereceye kadar ben de sorumluyum. Maamafih, Herşeye Kaadir, bunun hesabını benden soracağı vakit ne diyeceğimi biliyorum: 'Nefret ve kızgınlık hislerinin her tarafa yayıldığı bir sırada, bu büyük sırrı ifşa ettiğiniz için,' diyeceğim, 'kabahatli olan Siz'siniz.' "

Churchill'e hayatı boyunca hücum edildi. İngiltere politika sahnesinde uzun yıllar baş rolü oynamış bu adama, hayatının sonlarına doğru, kendi Muhafazakâr partisi arasında dahi "reaksiyoner" diyenler vardı. Ama onlar unutuyorlardı ki, siyasî hayatının ilk yıllarında ağır işyerlerinde çalışanlar için çalışma saatlerinin sınırlandırılmasını istediği ve asgarî ücret hakkında kanun teklifleri getirdiği için "kendi sınıfının haini" veya "aşırı liberal" diye damgalanmak istenen de aynı Churchill'di. Şahsına karşı yöneltilen bütün hücumlara rağmen, başarısızlık yıllarında parti kurmay heyetlerinin semtine uğratılmadığı zamanlarda da, Churchill'in hümoru, parlaklığından zerresini kaybetmeksizin devam etti. Öldüğü vakit o zamanki Amerika Cumhurbaşkanı John F. Kennedy'nin,

Onun heybetli hayat gemisinin bin bir sıkıntı ve müşküller içinde geçen bir asrın en şiddetli fırtınalarını atlattıktan sonra sakin sularda demirlemesi hürriyete vakfedilen cesaret, îman, şevk ve azmin gerçekten yok edilemiyeceğinin ispatıdır. Onun bu şahane seyahatinin kayıtları yeryüzündeki bütün hür ruhlara ilham kaynağı olacaktır,

diye bahsettiği Sir Winston Churchill'e, yetmiş beşinci doğum gününde, ölümden korkup korkmadığı sorulmuştu. Nükteyi, yeme içme kadar hayatının bir parçası yapan Churchill şu cevabı verdi:

"Arkadaşlarımla beraber bulunmaktan hâlâ zevk duyduğum, ve rahat ve huzur içinde bir ömür sürdüğüm için de, yaşadığım bu hayattan hoşlanmamı gerektiren pek çok sebepler var. Bununla beraber, tabiî hâdiselerin seyri, elbette, şimdiki yaşayışıma yakında son verecek. Bunu esefle kabul edecek değilim."

"Uzun bir hayat boyunca dünyanın büyük bir kısmını gördüm. Öte yandan, dünyanın diğer tarafını da görmek için her geçen gün biraz daha artan bir tecessüs duymaktayım. Bundan böyle, şevk, ve bir evlâdın ebevynlerine karşı hissettiği güven içinde, ruhumu, beşeriyeti yaratan ve beni inayeti ile koruyarak, hayata gözlerimi açtığım andan bugüne kadar bana iyi bir hayat bahşeden o büyük ve iyi Ebeveynin ellerine terketmeğe hazırım. Ne var ki, beni Yaratan'ın benimle buluşmak zahmet ve meşakkatine katlanmağa hazır olup olmadığı da ayrı bir konu."

IX

Aneurin Bevan

Hümor, modern insanın yarattığı en iyi bir emniyet süpobudur. Medeniyet geliştikçe, cemiyetlerin fertler üzerindeki baskısıyle birlikte, nükteye olan ihtiyaç da artacaktır.

Abraham Brill

Nükte tehlikeli bir mızraktır—belki de bir insanın kendi kendini arkasından vuracağı yegâne silâh.

Geoffrey Bocca

Nükte düşüncenin beklenmeyen bir ânda indifaıdır.

Edwin Percy Whipple

İkinci Dünya Harbinin başlangıcında Büyük Britanya hükümetine fevkalâde kuvvet ve selâhiyetler tanındı. Muhafazakâr ve İşçi partileri arasındaki anlaşma ile, İngiliz siyasi ve sosyal hayatına güven veren müteaddid politik emniyet subopları harp müddetince kapalı tutuldu. Winston Churchill'in başkanlığında bir Koalisyon Hükümeti kuruldu, Sosyalist Clement Atlee Başvekil Muavinliğine getirildi; genel ve ara seçimlerinin yapılmaması kararlaştırıldı. Fransa'nın düşüşünden sonra Almanya'nın İngiltere'yi istilâya kalkışması hiç de uzak bir ihtimal değildi. Bundan böyle, İngiltere'de uygulanan fevkalâde tedbirlerle, milli gayretlerin, harbe yöneltilmesi mümkün oldu.

Fakat o karanlık harp yıllarında, İngiltere'nin millî bir felâketle karşılaşabileceği bir devirde dahi, hükümetin karşısında gerçek ve samimi bir muhalefetin yer almasına inanan küçük fakat azimli bir grup vardı. Onların fikrince, harp içinde de olsa, muhalefetsiz bir demokrasi dejenere olmağa mahkûmdu; icraatı hakkında hesap vermek lüzumunu hissetmiyen bir hükümet diktatörlüğe dönebilirdi. Bu "Muhalefet" grubuna dahil olanlar hükümetin tutumunun sadece demokrasi prensipleri bakımından tehlikeli olabileceğine değil, böyle bir hareket tarzının harp gayretlerinin en iyi bir şekilde yürütülmesini de önleyeceğine inandılar. Bu insanlar arasında (kendilerine "Arsenik" ve "Eski Dantelâ" lâkapları takılan) Emanuel Shinwell ve Earl Winterton, Leslie Hore-Belisha, Sidney Silvermen, Dick Stokes, George Strauss, Tom Driberg, Frank Bowles, Aneurin Bevan ve diğerleri vardı. Hükümetin tutumunu Parlamento dışında tenkit eden bir hayli İngiliz de bulunuyor, ünlü yazar George Bernard Shaw başta geliyordu. Irlanda asıllı bu yazar, Birinci Dünya Harbi sırasında da hükümeti şiddetle tenkit etmişti.

Churchill, 1937 yılında yayınlanan *Great Contemporaries* adlı eserinde, George Bernard Shaw'ın Birinci Dünya Harbi sırasındaki tenkitlerini (ve harp gayretleriyle ilgili hicivlerini) şöyle kınamıştı:

"O, başlangıçtan beri sevmediğim insanlardan biri idi.... Hem dünya malına düşkün haris bir kapitalist, hem de samimi bir Komünist. Piyeslerinde bir fikir uğruna diğerlerini öldüren karakterlerini neşeli ve zevkli bir şekilde konuşturur. Filhakika, doğruyu söylemek gerekirse İngiltere adalarımız, o karanlık günlerde, B. Bernard Shaw'dan pek fazla bir yardım görmedi. Milletlerin hayat ve istiklâlleri uğruna bir ölüm-kalım savaşı yaptıkları bir sırada, içindeki komedyanının hiç de huzursuz denmeyecek bir hayat sürdüğü saraya karşı hücuma geçildiği, ve prensten damada kadar herkesin savaş görevi yüklendiği bir sırada, bu komedyanın nükte ve şakaları sadece terkedilmiş saray duvarlarında yankılarken, dost ve düşmanları arasında dağıtılan nükte ve hicivleri telâşlı ve endişeli habercilerin,

matem tutan kadınların ve yaralanmış askerlerin kulaklarını tırmalıyordu."

Churchill'i tenkit edenler arasında ünlü Lord Beaverbrook da vardı. Lord Beaverbrook, Churchill'in azimli bir hayrankârı idi, harp sırasında Churchill'in Koalisyon Kabinesinde vazife dahi görmüştü. Fakat bunlar, Churchill hakkında şunları yazmasına engel teşkil etmedi: "Dalgalar üzerinde yüzen Churchill'de müstebitleri yaratan karakteristikler mevcut."

Churchill'in bir diğer muhalifi Sir Percy Harris, harp sırasında dahi bir hükümetin tenkitten âzade kalamayacağını, yapıcı tenkidin demokratik bir rejimin kan damarları olduğunu söylüyordu. Başvekil Churchill, Sir Percy'ye şu cevabı verdi (12 Kasım, 1941):

"Kadim Çin'deki bir âdete göre, hükümeti tenkit etmek isteyen bir kimse, sözlerini müteakip, her zaman hatırlanacağı bir şekilde intihar ettiği takdirde, söylediklerine çok daha fazla önem veriliyor, tenkitlerini kendi şahsi menfaat ve gayeleri uğruna yapmadığına inanılıyordu. Kanaatımca, bu, bir çok noktalardan gayet makul ve yerinde bir âdet. Fakat bu âdetin, makabline şamil olmasını istiyenler arasında, ben, elbette en sonda geleceğim" (Churchill, bu son cümlesiyle, kendisinin de hayatı boyunca hükümetleri tenkit ettiğini imâ ediyordu.)

İkinci Dünya Harbinde, Churchill, şahsına ve hükümetine yöneltilen tenkitler karşısında çok daha hissî ve alıngandı. Bu tenkitlere zaman zaman nüktelerle cevap vermeye çalıştı: "İki yıl önce bana Başvekillik teklif edildiği vakit, bu işi üzerine almak istiyen pek yoktu. Kim bilir, o zamandan beri piyasa her halde düzelmiş olmalı." Maamafih, kendisini ve hükümetini tenkit edenlere, Churchill, umumiyetle, ısırıcı ve istihfaflı sözlerle olduğu kadar yaratabildiği bütün bütün politik baskılarla cevap verdi.

Churchill'i harp yıllarında en şiddetli ve en fazla tenkit edenler arasında geldiğinden Başvekilin bilhassa gazabına hedef olan şahıs Aneurin Bevan idi. Bevan'ın nükteleri, Bevan'ın hicivleri, Bevan'ın hakaretli sözleri—Churchill'inkiler dışında—İngiltere'nin yirminci asrın ilk yarışında yetiştirdiği en parlak politik kafanın mahsulleri olması

dolayısıyle önem taşır. Bevan'ın nutukları ve makaleleri, ülkesinin vahim neticeler doğurabilecek tehlikeli günler yaşadığı zamanlarda dahi siyasî nükte ve hicvin oynadığı rolü tetkik bakımından da ilgi çekicidir.

Aneurin Bevan 15 Kasım, 1897 de (diğer büyük Welsh'li Lloyd George gibi) Wales'de doğdu. Babası ve büyük babası kömür madeni işçileriydiler. Onlar da, tıpkı Lloyd George gibi, gayri-konformist insanlardı. Bevan, yine Lloyd George gibi, kendi Welsh orijini ile iftihar ediyordu. Öyle ki, bu gururu, bir ara annesinin İngiliz asıllı olmasını unutturmuş ve İngilizlerden "ahmak, vurdumduymaz Anglo-Saxonlar" diye bahsetmesine dahi sebep olmuştu. Fakat Bevan, Lloyd George'ın aksine, çocukluğunda ve erişkin yıllarının ilk çağında gerçek sefaletin ne olduğunu biliyordu. Bu, onda, yaşlı Welshli'nin (Lloyd George) üzerindekinden de derin izlenimler, unutulmaz ve acı hatıralar bırakmıştı.

Babası oğlunun entellektüel ilgilerini teşvik etti, annesi evde ekonomi ve disiplin kurdu. Bevan, hayatının sonuna doğru ana-babasından şöyle bahsetti: "Benim *Methodist* [bir Protestan mezhebi] ebeveynlerim, 'Oğlum, hayır, demek cesaretini kendinde bul,' diyorlardı. Takdir etmek gerekir ki, bunu diyebilmek oldukça fazla cesarete ihtiyaç gösterir. Fakat biz, daha fazla ve daha fazla 'Hayır' demesini öğrenmeğe mecburuz. Çünkü insan pek çok şeylere 'Hayır' demekle, değerli şeylere 'Evet' diyebilmesini öğrenir." Amerikan John Randolph gibi Bevan da, inanmadıklarına "hayır" demesini, hem de şaheser bir şekilde "hayır" demesini biliyordu; fakat John Randolph muhalefet ettiklerine bir alternatif gösteremezken Bevan gösterdi—Sosyalizm."

Bevan ailesinin on çocukları oldu, yedisi yaşadı. Küçük Bevan mektepten nefret ediyordu. İsyankârlığı yüzünden öğretmen ve müdüründen dayak yedi—ve onlara dayak da attı. Nihayet onbir yaşında mektepten ayrılarak bir kasap yanına çırak olarak girdi. Yarım asır sonra çocukluk ve gençlik yıllarının ıstıraplı ve sıkıntılı hayatını, Parlamentodaki bir tartışma sırasında, Churchill'in refah ve

huzur içinde geçen hayatı ile mukayese etti (18 Kasım, 1952). Churchill, konuşmasında, Dahiliye Vekili olduğu yıl (1911) iş yerlerinin erken saatlerde kapanmasıyle ilgili bir kanun teklifi getirdiğini söylemişti. Bevan dedi ki:

"Muhterem Centilmen Başvekilin, 1911 yılında, benim hakkımı müdafaa ettiğini şu ana kadar bilmiyordum. Çünkü o tarihten iki sene öncesi çalışma hayatıma bir dükkân çırağı olarak başlamıştım. Haftalık inzim olmadığı gibi, Cumartesi geceleri onikiye, Pazar günleri de bire kadar çalışmak mecburiyetinde idim. Kendilerinin daha o zaman benim nâmıma böyle bir teklifte bulunduğunu bilseydim, minnettarlığım bir kat daha artardı.... Belki daha fazlasını hak etmiyordum, ama ben onbir yaşındayken haftada elime geçen para iki buçuk 'shilling' idi. [Bir an için o zamandan bu yana paranın değerinde hiç bir değişiklik olmadığını farzedersek, Bevan'ın, İngiliz lirasının bugünkü değeri üzerinden eline geçen para haftada 4 lira kadarmış.]"

Michael Foot'un (Harold Wilson'un 1976 da istifasından sonra İşçi partisinin liderliğini ele geçirmek isteyen oldukça solcu millet vekili), Bevan'ın biyografisinde de işaret ettiği gibi, Bevan, kömür madeninde çalışmaya başladığı vakit sadece ondört yaşında idi. Bu maden ocağının ismi "Tytryst" idi ki, Welsh dilinde "kederli ev" anlamına geliyordu. Bevan, kömür madenlerinde çalıştığı yedi yıl zarfında, daha önce kısa süren mektep hayatında kazandığı "şöhret"ini devam ettirdi. "Allahın belâsı Bevan" ondokuz yaşına geldiği vakit bağlı bulunduğu sendikanın başkanlığına seçildi. Çalıştığı iş yerindeki usta ve patronlarını olduğu kadar kendi sendikasının liderlerini dahi tenkit cüretini gösteriyordu. Maden ocağının Stephen Davis adındaki meneceri bir gün, "Bana bak, Bevan," dedi, "bu şirkette her ikimiz için yer yok." Bevan şu cevabı verdi: "Haklısın, kanaatımca senin gitmen gerekiyor."

Bir taraftan kömür ocaklarında çalışıyor, diğer taraftan da doymak bilmez bir hırs ve azimle kitaplar okuyor, kendini yetiştirmeğe çalışıyor; şiirler okumakla dilindeki rekâketi düzeltiyor, müteradif kelimeler lûgatlarından kelimeler ezberliyerek İngilizce kelime hazinesini zenginleştiri-

yordu. Sendikasının temin ettiği bir bursla 1919 da Londra' daki İşçi Kolejine gitti ve iki sene kaldı. Ama mektepten hâlâ hoşlanmıyordu; yıllar sonra, Kolejde sarfettiği iki yıldan heba olmuş seneler diye bahsetti.

Aneurin Bevan, 1929 yılında Wales'in Ebbw Vale bölgesinden millet vekili seçildi, ve ölümüne keder (Temmuz, 1960) Parlamentodaki sandalyesini muhafaza etti. Harpten sonraki İşçi hükümetinde Sıhhiye Vekilliği de yaptı.

Parlamentoya iyi bir hatip olarak giren Bevan, Kamaradaki ilk nutkunda, çağının iki tanınmış millet vekiline, Winston Churchill ve Lloyd George'a şiddetle hücum etti. Churchill'in bir partiden diğerine sıçradığını imâ ederek şunları söyledi:

Memleketin umacısı, Parlamentonun komedyanı bu adamdaki bukalemun karakteri, artık iyiden iyiye kaani oldum ki, ondaki hissî kötürümlük üzerine bina edilmiştir. O, siyasî istikrarsızlığının sebebini böylece açığa vurarak, üzerine aldığı bütün rolleri, seyredenleri hayretler içinde bırakan bir cambazlıkla oynuyor."

Churchill ise, ancak İngiltere'de görülebilecek bir jestle, Bevan'ı ve nutkunu tebrik ederek şunları söyledi: "Böylesine canlı ve gerçek tartışmalı bir nutuk, Parlamentoda, ne yazık ki, artık pek ender işitiliyor."

Bevan'ın o yıllardaki gözde hedefi, maamafih, Churchill' den ziyade Neville Chamberlain idi. Chamberlain'in, "İşçi partisinden, bir çöplükten söz edercesine bahseden bir vekil" olduğunu söyliyen Bevan dedi ki: "Demokrasi için söyliyeceğim en kötü şey şu ki, bu sistem, Muhterem Centilmene dört buçuk sene tahammül etti."

Stanley Baldwin'in istifasını müteakip Chamberlain başvekilliğe getirildiği vakit Bevan şunları söylemişti:

Kapitalizmin cenaze töreni başladığı andan itibaren papazların şekere bulanmış yatıştırıcı ve beylik lâfları sona erdi. Kortejin liderliği, şimdi, kendisini seyredenlerde derin izlenimler bırakan ıskatçının endişeli rehberliğine terkedildi.... Ondaki vuzuh, esasında, kısır kafasının yan mahsülüdür.... O, sözgelişi, Churchill gibi, velûd bir tasavvur kudretinin yarattığı ha-

yalî bir dünyanın nabzını yoklamak için mücadele etmek zorunda da değil. Gerçekte, o, Churchill'in tamamen zıddına, her hangi bir tasavvur kudretinden de mahrum.... Chamberlain'in bir nutkunu dinlemekle *Woolsworth*'u [ucuz mal satan mağazalardan biri] ziyaret etmek arasında hiç fark yok. Her eşya yerli yerinde ve hiç bir şey de 50 kuruştan fazla değil.

Başvekilliği Churchill'e terkettikten sonra dahi, Chamberlain, Bevan'ın acı ve istihzalı kelimelerinden kendisini kurtaramadı. Bevan, ancak "Münih Adamı" politikayı tamamen bıraktıktan sonra bu hücumlarına son verdi.

Bevan, kendisine şöhret kurma yolunda ilerlerken, Lord Beaverbrook'un lüks malikânesinde sık sık görünmeğe başlaması üzerine, onunla, "Aristokrat Bolşevik" diye alay edenler de oldu. Zenginlerle düşüp kalkmasını mazur dahi göstermek için, İncil'in üslubuna benzeyen bir şekilde kendi prensibini söyledi: "Seni tahrip etmemesi için zengin adama çok yaklaşma—ama seni unutmaması için çok uzaklarda da durma." Maamafih, Lloyd George ve Ramsy MacDonald'ın aksine, Bevan, aralarından yetiştiği insanları hiç bir zaman unutmadı, kendisini, daima fakirlerden, bilhassa madencilerden biri saydı. Bütün konuları—politik, iktisadi, sosyal—"politikanın ihtiras oyunu" açısından, eninde sonunda "fiyatını benim sınıfımın ödemesi istenecegi ihtiras oyunu" açısından gördü.

Temmuz 1932 de Muhafazakâr *Daily Express* gazetesi Bevan'ı oldukça iyi, tarafsız karakterize ediyordu: "Parlak, etrafına husumet besleyen, mağrur, sınıfını şuurluca müdrik, ecdadı ve ailesiyle iftihar eden... kendisinin Norman sülâlesinden geldiğini iddia edecek kadar ileri giden bir adama yöneltilecek itirazlar, onun kendi sınıfından bahsetmesi karşısında da ileri sürülebilir.... Dördüncü sınıf kompartman olmadığı için bir trene binerken dahi ıstırap çeken insan...."

Gazetenin kendisini bu şekilde tasvir etmesi karşısında, Bevan, *Tribune* gazetesinde şunları yazıyordu: "Benim kalbim ıstırap ve acı ile dolu. Zenginlerin iyi beslenmiş vücutlarını gördüğüm vakit, gözlerim önüne, kendi sınıfımın insanlarının yorgun ve benzi sararmış yüzleri geliyor....

İşçi sınıfının bir üyesi olmakla mağrur olmanın başka sebepleri de var. İstikbale bakabilmek, maziye bakmaktan daha iyidir." Bevan'ın bir diğer portresini de kendi karısı çizdi: "Nye yaşlı doğdu ve genç öldü."

"Nye" Bevan İngiltere'nin "idare edici sınıfı"na hiç de iyi gözle bakmıyordu: "Onlardaki siyasi tolerans, idare edici sınıftaki kendini beğenmişliğin doğurduğu bir yan mahsuldür. Onların bu gurur ve kendik-beğenişliğine hücum edildiği vakit, gözlerini kan bürümüş haydutlar arasından dahi, İngiliz idare edici zümresi arasından çıkanlar kadar, kana susamış insan çıkmadı." Bevan, harp yıllarında Muhafazakârlardan şöyle bahsediyordu: "Onlar ölmekte olan bir düzenin derin nostalijisini hissediyorlar, ve bu nostalji de atalet ve kendik-merhametten başka hiç bir şey husule getirmez."

Hakaret etmediği pek az insan vardı. Ziraat Vekili Walter Eliot için şunları söyledi: "Yüzü istikbale çevrili olmasına rağmen, geriye doğru yürüyen adam." Muhafazakârların, işsizlerden ziyade bankacıların meseleleri üzerinde durduğunu söylüyor ve şunları ilâve ediyordu: "Muhafazakârların inancına göre, devlet, mülkiyet sahiplerinin çaldıkları eşyayı korumakla mükellef bir mekanizmadır.... İsa, tefecileri mâbedden kovdu, fakat siz onların tefecilik haklarını gösteren resmî vesikaları mabedin duvarına işliyorsunuz." Fakat onun kendi partisinin "mandarin"lerine ("Mandarin" Çin'in eski hükümdarlarına verilen addır; İngilizcede "şef" anlamına kullanılır) hücumları Muhafazakârlara yaptığı hücumlar kadar sert ve acı idi: "Kısır mantığınızın fanatikçe uygulanması, yapmak istiyeceklerinize lütfen engel teşkil etmesin."

"Çoluk çocuğun başındaki adam" diye vasıflandırdığı Anthony Eden'in diplomatik hayatının ilk yıllarında, Bevan şunları söylemişti: "Netameli bir insan olmaktan ziyade acınacak bir adam. Milletler arası muarız ve muhalifleriyle katiyyen aşık atabilecek kabiliyette değil. Kibar ve nazik tavır ve hareketleri altında temsil ettiği sınıf ve tipin ıslah edilemeyecek bütün aptallık ve dünyadan habersizliğinin emarelerini taşıyor."

İngilizlerin 1957 de ahmakça girdikleri Süveyş harekâtında baş rolü çağın Hariciye Vekili Eden'in oynadığı hatırlanırsa, Bevan'ın *Tribune* gazetesinde yazdığı bir makalesinde (15 Ocak, 1943) istikbali bir kâhin gibi gördüğünü kabul etmek gerekecek:

Herkesin alışageldiği dar açıdan bakıldığı vakit, yakışıklı bir adam. Bir delik tıkayıcı Başvekil olması daima mümkün. Cenevre'deki Milletler Cemiyeti, onun, bir Muhafazakâr için yabancı sayılacak bir sürü fikirle ünsiyet peyda etmesine imkân hazırladı. Orada zengin bir kelime hazinesinin sırrını ele geçirdi. Bunu, onun karakterinin zayıflığından ileri gelen sevimlilikle birleştiren pek çok kimse, Eden'in politik gayelerinin şerefli olduğuna inanıyor. Hakikatte, onun davranışında böylesine bir hükmü haklı çıkaracak bir tek şey yoktu. Hükümetin İtalya siyaseti üzerine B. Chamberlain'in kabinesinden istifa etmesi, onun, politika bankasında bir hesap açmasına imkân hazırlamışsa da, har vurup harman savurduğundan, o hesabı çoktan tüketti. İspanyol dahilî harbindeki tutumuyle hiç bir şüpheye yer vermezcesine ispat etti ki, kendi Muhafazakâr içgüdüleri ve ilericilik temayülleri arasında bir tercih yapması istendiği vakit, içgüdüleri her zaman üste çıkacaktır.

Tabiatiyle, Bevan'a saldıranlar da pek çoktu. Önceki başvekillerden Harold Macmillan, henüz genç bir mebus iken Parlamentodaki bir konuşmasında Welsh'liden şöyle bahsetti: "Kapitalist sistemin muhakkak yıkılacağı kehanetinde bulunmaktan sonsuz zevk duyuyor. Kapitalist sistemin yıkılmasında her rolü oynamağa hazır—yeter ki bir sağır ve dilsizin rolü olmasın." Churchill'in Bevan'a taktığı sıfatlar arasında şunlar da var: "Nezaketsizlik taciri" ve "Hastalık Vekili" (Bevan'ın İşçi hükümetinde sağlık vekilliği yaptığını söylemiştik.) Churchill, bir diğer konuşmasında Bevan'dan "psikiatrik tedaviye ihtiyacı olan adam" diye bahsetmişti.

Fakat Parlamentodaki hücumların en ağırını Miss Elanor Rathbone adlı bir kadın millet vekili yaptı. Onun Churchill'e karşı giriştiği ağır tenkitlerden hiddetlenen Miss Rathbone, Bevan'ın "Başvekili, ona hıyanette bulunacak kadar sevmediğini" söylemiş ve şunları ilâve etmişti:

"Onun bu huysuzluklarını, onun, kendi cinsinden hayvanlara has şirretlik ve habisliğinin örneklerini tiksinerek ve hemen hemen istikrah duyarak seyrediyoruz."

Sadece Muhafazakârlar değil, kendi İşçi Partisinin liderleri de Bevan'a en ağır kelimelerle hücum ediyorlardı. Partinin lideri Atlee bir gün şunları söyledi: "Muhterem Üye, söylemek istediklerini önceden öylesine iyi ezberliyor ki, söyliyecekleri sona erdiği vakit kendisini başladığı yerde buluyor, sözlerinin son beş dakikasında havalanıyor." Bevan, oturduğu yerden seslendi: "Muhterem Centilmen ise, sözlerinin sonunda batıyor."

Atlee'yi sık sık tenkit eden Bevan, bir nutkunda, kendi partisinin liderinden şöyle bahsetti: "O, hararetli ve şiddetli bir siyasî mücadeleye sakin bir yaz akşamındaki bir krıket maçının ılık heyecanını getiriyor." (Seyredenler bilir: krıket yavaş bir oyundur.) Atlee'nin Koalisyon Hükümeti içindeki davranışını "kendi kendini silecek kadar sadık" diye vasıflandırdı. Atlee'nin *As It Happened* (Olduğu gibi) adlı hâtıraları yayınlandığı zaman, kitabın ismini pek beğendiğini söyledi: "Çok iyi bir isim bulmuş. Zira kendisi hiç bir şey yapmadı. Ona sadece bazı şeyler oldu." Sosyalist partisi liderlerinden Hugh Gaitskell sık sık rakam ve istatistiklerden söz ederdi. Bevan onun bu özelliğini ele alarak dedi ki: "Kurutulmuş bir hesap makinesi."

Kendilerinin bir ahlâk timsali olduğunu imâ eden soldaki ve sağdaki pek çok politikacıların aksine, Bevan, kendi siyasî ahlâkının diğerlerinkinden iyi olduğunu iddia eden biri değildi. "Ben politikayı hiç bir zaman ahlâkî değerlerin çarpıştığı bir saha olarak görmedim," diyordu. "Politika, menfaatlerin çarpıştığı bir alandır. Kendilerinin moralist olduklarını söyliyen insanlar beni dehşete düşürür."

Muhafazakârlara olduğu kadar, kendi partisinin liderlerine de en ağır kelimelerle hücum edişi, Bevan'a, pek çok düşman kazandırmasına rağmen, o, kendisine itidal tavsiye eden dostlarına yine de şu cevabı veriyordu: "Benim ne olmamı istiyorsunuz—siyasî bir jigolo mu?" Öğle yemeğini Rotary kulübünde, akşam yemeğini de Ticaret Odasının bir ziyafetinde yemek zorunda kaldığından "şikâyet" eden

bir işçi mebusuna şunları söyledi: "Sen bir parlamenter değilsin, sen bir gastronomik jigolosun."

Patavatsız gözüktüğü zamanlarda dahi samimi olduğundan şüphe edilemezdi. İngiltere tahtındaki meşhur kriz sırasında, Kral III. Edward, Amerikalı kadın Simpson'la evlenirse, Sosyalistlerin tepkisinin ne olacağını sorduğu vakit, şu cevabı verdi: "Tıpkı Surbiton kasabasındaki tipik bir orta-sınıf İngiliz kadınının tepkisi gibi." Bevan, o gece "göz kamaştırıcı avizeler altında bir şahsın heyecan ve endişe içinde bir aşağı bir yukarı" yürüdüğünü, ve "tutamadığı gözyaşlarının elindeki viski bardağına damladığını" hatırladığını yazdı. Bevan, Churchill'den bahsediyordu.

Churchill, o geceki toplantı sırasında, Bevan'a, "Ben bir Churchill'in Kralını yüzüstü bırakacağını asla aklımdan geçirmemiştim," demiş ve Bevan da, Churchill'in büyük dedesi Marlborough'nun, Kral James'i terkedip Kral William'ın safına iltihak ettiğini imâ ederek şu cevabı vermişti: "Ooo, bu tarihte ikinci defa vuku buluyor."

Bevan hanedanlığa—Churchill'in aksine—gayri hissi bir açıdan bakabiliyordu. Haddizatında, o, Kralın tahtından feragat etmesi karşısında kendi partisinin, liderlerinin zayıflığı yüzünden, büyük bir siyasî fırsatı kaçırdığına inanıyordu. Gazetesindeki sütununda şunları yazdı:

Parlamento sahasının gladiyatörleri, üzerinde tartışılması gereken hanedanlık âsasının süslediği masanın her iki tarafındaki yerlerini aldılar. Hanedanlığın mesajını okuyan Parlamento başkanının sözleri bir huşu kuyusu içine düşüyordu. Şurası muhakkak ki, büyük gayeler uğruna kullanıldığından asilleştirilen ve korkunç hareketlerle meşrulaştırılan İngiliz dilinde hislerin böylesine kısır, böylesine donuk bir şekilde sıralandığı görülmemiştir. Eski bir altın bardağa konmuş kötü bir şarap. Burada mazi, sefil ve rezil halihazırın elinde gerçekten bir oyuncaktı. Marx, "Tarih tekerrür eder," dedi. "Önce bir trajedi, sonra bir komedya olarak." Burada ise, hem komedya hem de sahtekârlık vardı. Patetik, hiç bir zaman kahramanca olamaz; burada ise, asil ve kahramanca bir hareketten bahsediliyormuşcasına gülünç yapmacıklar vardı. Başvekil [Stanley]—ki sahtekârlık üzerine tabiî bir kabiliyete sahip—kendinden geçti. Devlet ge-

misini, fırtınalı denizler, yalçın kayalar ve uçurucu rüzgârlar arasından limana sağ salim sokmağa muvaffak olan bir kaptan gibi konuştu. Rüzgârlar, haddizatında, bir kadının yatak odasında dışarı vuracağı histerilerdi; kayalar ise, sadece onun kendi mesleğini parçalamakla tehdit ediyordu; ve resmî muhalefete gelince, karşıdan karşıya bir sabah meltemi bile üfleyememişti. Ama bütün bunlardan ne çıkar? Başvekil, tarihin büyük turnelerinden birinde çarpışıyor, elindeki tahta kılıçla hasımlarına pervasızca saldırıyordu.... İşçi partisi büyük bir fırsat kaçırdı. Riyakârlığa, saray skandallarına karşı kendi mesajını yazmalıydı.... Ne var ki, parti, hanedanlık krizinin başından sonuna kadar bünyesindeki vahim bir kusuru ifşa etti: *İşçi Partisi çok fazla hürmetkâr bir parti.*

Churchill başvekillik koltuğuna oturduğu zaman (1940), onun etrafını saran büyük popülerite dalgalarına rağmen, Bevan, onu, sadece veya tamamen beşerî bir mahlûk olarak görmekte devam etti. Welsh'li, gerçi Churchill'in kabiliyet ve üstün vasıflarını takdir etmekle beraber, onun zayıf taraflarını da görebildiğinden, harp boyunca—Başvekilin hiddetlenmesine rağmen—tenkitlerine ara vermedi. Churchill'i ve hükümetinin politikasını kıyasıya tenkit ettiği için kendisine zaman zaman "hain" diyenler dahi çıkmıştı. Fakat bugün Bevan'ın pek çok tenkitlerinde haklı olduğu kabul ediliyor.

Bevan, harbin başlangıcında, gerek nükteleriyle gerekse acı tenkidleriyle hükümeti şiddetle kınamış, harp gayretlerinin meyva verebilmesi için kabinede değişiklikler istemişti. İlk aylarda Başvekil ve mesai arkadaşları Bevan'a alay edercesine cevap verdilerse de, daha sonraki kabine değişiklikleri onun haklı olduğunu ortaya koydu. Gerçekte, Parlamento kayıtlarından da anlaşılacağı üzere, Bevan, daha harp başlamadan pek çok tekliflerde bulunmuştu. Ne var ki, o zaman da kendisiyle alay edilmiş, söylediklerine dudak bükülmüş, tenkitlerine aldırış edilmemişti. Maamafih, sonraki aylarda onun teklifleri—tabiî Bevan'a kredi verilmeksizin—kabul edilmişti.

Bevan, Parlamentodaki bir konuşmasında (24 Ağustos, 1939), Başvekil Chamberlain ve "Münih mimarları"na şiddetle hücum ederek, Chamberlain'in istifasını talep etti:

"Seçim bölgemdeki insanların, maden ocaklarında çalışanların, çelik işçilerinin, demiryolu işçilerinin Alman hücumlarına vücutlarını siper ederek karşı koymaları isteniyor. Halbuki, işte [parmağıyle Başvekil Chamberlain'i işaret ederek] Almanlara teklif edeceğiniz adam karşınızda oturuyor—Almanlara teklif edeceğiniz adam o! Muhafazakâr parti, eğer samimi ise, *Carleton* Klübünde [İngiliz Muhafazakârlarının toplantı yerlerinden biri] bir toplantı yapsın ve Başvekili başlarından atsınlar. Hitler'in güvendiği adam odur; İngiltere'nin başına gelenlerin sorumlusu o!"

Bevan'ın bu sözleri o vakitler şiddetle takbih edildi, ve kısa bir zaman sonra da unutuldu. Fakat onun Chamberlain hakkında kullandığı kelimeler, nihayet dokuz ay sonra Başvekili istifaya zorlayan Amery ve bilhassa Lloyd George'ın sarfettiği kelimelerden ne daha fazla sert ne de daha az gerçek idi. Haddizatında, Churchill dahi Başvekil Chamberlain'den şu kelimelerle bahsetmişti: "Onun tozlanmış ruhunun derinliklerinde zelilâne teslim olmaktan başka bir şey yoktur."

Bevan'ın "liyakatsızlar" ve "Münihliler" diye tavsif ettiği kimselerden bazıları Churchill'in kabinesi etrafında da toplanmıştı. Sir John Anderson, Lord Halifax, Duff Cooper, Sir Kingslev Wood ve Sir John Reid bu arada idi. Kabinede bu insanlara da yer verildiğini gören Bevan, *Tribune*'deki sütununda şunları yazıyordu:

> Bazı atların yarışı hiç bir zaman bitiremiyeceklerini bilebilmek için yarış sonunu beklemeye lüzum yoktur. Daha başlangıç noktasında bekledikleri zaman biz onlardan oldukça şüpheli idik. Bazılarının nefesleri tükenmiş, dizlerinin bağı çözülmüş, diğerleri de yuvarlanmak üzere oldukları intibaını veriyordu.... Koalisyon bir kabzadır, bıçağı teşkil edenler ise insanlar. Elimizde kuvvetli bir kabza fakat çok körleşmiş bir bıçak bulunuyor. Bunu çabucak bilemek de B. Churchill'in vazifesi.

Bevan'ın bu tenkit ve hücumları o zaman "küstahça" diye karakterize edilmişti. Fakat bir kaç ay sonra bunlardan bazıları mevkilerinden uzaklaştırılmış veya hassas olma-

yan yerlere aktarılmıştı. Bevan tenkitlerine ara vermedi. Parlamentodaki bir konuşmasında (30 Ağustos 1940), harp yıllarındaki düşüncelerine temel teşkil edecek görüşlerini ifade etti:

Demokraside birinci günah putperestliktir. Harbin gerektirdiği yüce ve fevkalâde tedbirler dahi, tenkitten vazgeçilmesine cevaz vermez. Her şeyimizi bir kişiye teslim etmek, sonunda, onun tarafından yok edilmeyi göze almak demektir. Bunun içindir ki, diktatörlük, sosyal kuvvetlerin hem en kuvvetlisi hem de en zayıfıdır, ve nihayet Nazileri mağlûp edecek ve demokrasiyi muzaffer kılacak başlıca sebep de budur.

Bevan, daha sonra, Churchill'in 1930'ların sonlarına doğru verdiği nutuklardan bahsetti ve "Parlamentonun kayıtları arasında o nutukların bir benzeri"nin bulunmadığını söyledi. "Bu devrenin sonlarına doğru, Almanya'nın silâhlanmasıyle başgösteren Nazi tehlikesini temelden yıkmak üzere kollektif tedbirlerin alınmasını müdafaa eden uzun hitabelerine başladı ki, kâhince görüşleri, renkli tahayyül kudretiyle, ifade berraklığıyle, istihfaflı hümoruyle ve ısırıcı hicivleriyle bu nutukların bir diğer benzeri görülemez." Fakat ardından hemen şunları ilâve ediyordu:

"Her tartışmayı kazandı, ama her savaşı kaybetti. Devrinin bu en iyi parlamenterinin pek çok kabiliyetleri Muhafazakâr partinin uşak ve parazitleri karşısında tesirsiz kaldı." Bevan, daha sonra, Churchill'in, o yılların tecrübeleri neticesinde, "aptal da olsa, bir parti menecerinin, son derece parlak ve başarılı bir parti üyesinden daha kuvvetli" olduğunu öğrenmiş olabileceğini teessüfle kaydettikten sonra, eğer bu doğru ise, bunun, Churchill için "tehlikeli" neticeler vereceğini ifade etti. Welsh'li, Churchill'in, "B. Chamberlain'in sırtından kaymağa başlıyan Muhafazakâr cüppeyi sırtlamak" istemeyeceğini hâlâ ümit ettiğini belirterek dedi ki:

"Aksi takdirde Muhafazakâr çarkın bir dişlisi olacak. Hürriyete gönül vermiş ve cüretli insanlara her zamandan fazla ihtiyaç hissettiğimiz şu sıralarda, sürgün yıllarının B. Churchill'e, partiye sadakat ve disiplin öğrettiği doğru-

landığı takdirde, bu, bizim için bir trajedi ve kaderin acıklı bir cilvesi olacaktır."

Koalisyon Hükümeti üyelerinden Duff Cooper ve daha sonra Herbert Morrison, Churchill'in de tasvibiyle, gazete kapamak yetkisini de kapsıyan bir sansür teklifi hazırlamağa başlamıştı. Mutlak bir basın hürriyeti, Bevan için en aziz bir şeydi. "Kontrol altındaki basının yozlaşmış sayfaları"na zerrece hürmet ve hayranlık duymadığını belirterek dedi ki: "Koyuna gem vurmağa lüzum yoktur." Fakat, o, ister *Daily Worker* (Komünist) isterse *Daily Mirror* (İşçi) gazeteleri için olsun, kısıntısız bir basın hürriyeti uğrunda savaştı. Koalisyon Hükümetinin Dahiliye Vekili Herbert Morrison, *Daily Mirror*'u kapatmak tehdidinde bulunduğu vakit, Bevan, kendi partisinin liderlerinden Morrison'a şöyle hücum etti:

"O çeşit gazeteciliği sevmem, 'strip-tease' artislerinden hoşlanmam. Yalnız ne var ki, Dahiliye Vekili, şahsî estetik duygularının rencide edildiği için bu gazeteden şikâyet etmiyor.... Kendileri de bu gazetenin parasını yediler." (Bevan bunları söylerken Mr. Morrison'un *Mirror*'da yazdığı makeleleri havada sallıyordu.) Sözlerine devam eden Bevan, Morrison'u "İşçi partisindeki cadoloz büyücülerin peşinde giden, şeytanî ruhları koklayan" bir adam diye karakterize etti.

Hem Bevan hem de Sir Stafford Cripps—ki Koalisyon Kabinesinde üye idi—Morrison'un İşçi partisinden uzaklaştırmak istediği iki "şeytanî ruh" lardı. Bevan'ın Parlamentoda Morrison'a karşı giriştiği hücumlar gürültü kopardı. Cevap vermek üzere ayağa kalkan Mr. Morrison, Ebbw Vale temsilcisinin (Bevan), kendi arkadaşlarına ateş etmek kadar başka hiç bir şeyden zevk almadığını söylerken, Bevan oturduğu yerden cevap verdi: "Ve siz kendi prensiplerinize hücum etmekle duyduğunuz zevki başka hiç bir şeyden almıyorsunuz."

Daha sonraları Londra'daki bir İşçi kulübünde konuşan Bevan, yine hükümetin *Daily Mirror*'u kapatmak tehdidini ele aldı:

"Ben Morrison'dan daha az bitaraf ve daha az makul bir kafaya hiç bir zaman rastlamadım. Senelerce İşçi Partisi-

nin içerdeki karıştırıcısı [kahkahalar] ve şimdi de dışardaki karıştırıcısı [kahkahalar] rolünü başarı ile oynıyan bu adam, bilemiyor ki, bizim geleneklerimiz bizden de küçük bir *Cocney*'in çalabilmesine imkân verilmeyecek kadar değerlidir. Bütün diğer *Cocney*'lerden özür dilerim kahkahalar."*

Parlamentodaki kritik bir tartışmadan önce, Londra'daki bazı gazete editörleriyle yapılan gizli bir toplantıdan bahseden Bevan, Başvekil Churchill'in bu toplantıda, gazetecilere, sırtında "üniformaya benziyen bir elbise" ile hitap ettiğine işaret ederek şunları söyledi: "Ümit ederim ki, sivil bir hükümetin başı olduğunu idrak edecek ve bundan sonra sırtına böylesine gülünç geçit resmi üniforması yerine alelâde pamuktan yapılmış bir elbise geçirecektir." Bevan, konuşmasında, hükümetin gazetelere ateş püskürmesinin sebebinin, muhaliflere "çok fazla sütun" verilmesi olduğuna işaret ederek, Başvekilin, gazetecilere, hükümetin gazete kapamak yetkisini haiz olduğunu söylediğini belirtti ve dedi ki: "Bu, memleketin tarihinde bir eşi ve benzeri bulunmayan bir bastırma ve yıldırma politikası, Başvekilin kendisini bu neviden düşüncelere kaptırması, kendilerinde gittikçe artan 'paranoya'nın belirtileridir."* Bevan, nihayet, Churchill'e karşı giriştiği mücadelenin temel fikrini belirtti:

"Bu adama, kendisinin, Avam Kamarasının efendisi olmadığını göstermenin zamanı artık geldi."

Harp yıllarında vekiller gizli kabine toplantılarında tuttukları notları, toplantı sonunda imha ediyorlardı. Maamafih, Churchill, kendi notlarını tahrip etmedi ve harp sonunda yazdığı kitaplar için referans ve delil olarak kullandı. Bundan böyle, Churchill'in yazdıklarının yüzde yüz

*"Cocney" tâbir edilen insanlar Londra'nın doğu kesimlerinde yaşarlar, kendilerine mahsus telâffuz ve lehçeleri vardır. Bevan, konuşmasında, Morrison'un *Cocney*'liğine de temas ediyordu.

*"Paranoya" bir kimsenin, diğerleri tarafından dövülmek veya öldürülmek üzere mütemadiyen takip edildiğine inanması halidir. "Paranoik" insan ruh hastasıdır.

doğru olup olmadığını bilebilmek imkânsız. Bevan, sadece bu gizli kabine toplantılarının değil, "Quebec, Tahran, Kahire ve Moskova gizli diplomasisi"nin de aleyhindeydi. Amerika'nın en koyu Muhafazakârları da bu konuda Bevan'ın görüşlerini paylaşıyorlar, bir İngiliz deyimini bir kere daha doğruluyorlardı: "Politika garip oyun arkadaşları yaratır."

Bevan, Parlamentoya itimatsızlık ve şüphe hisleri taşıyarak girdiyse de, zamanla, kendi sınıfının gayelerine erişmesine hizmet edecek yegâne saha gözüyle bakmaya başladı; Parlamentonun kuvvet ve selâhiyetlerinin korunması, hükümet yetkisinin sınırlandırılması için mücadele etti. Bundan böyle, kendi İşçi partisinde ve Koalisyon Kabinesinde gizlilikle verilen kararların, parti şeflerinin demir disiplini altında tasdik ve damgalanmak üzere Avam Kamarasına getirilmesine şiddetle karşı geldi:

"Böylelikle siyasi partiler parlamenter demokrasinin düşmanı oluyorlar. Vekillerin, düşmanca da olsa, Parlamentodaki tenkitlere cevap vermek lüzumunu duymamaları, harp gayretlerinin devamlı ve sinsi bir şekilde baltalanmasını intaç edecektir. Vekiller mahçup duruma düşmesin de Parlamento isterse ölsün mü diyeceğiz? Alman demokrasisi şefin baltasıyle mezara gömüldü. İngiltere'de ise önüne geçilemiyecek bir animi [kansızlık, cansızlık] ile nihayet bulabilir."

Bevan, Parlamentonun, Başvekil ve Kabinenin emir ve arzularına körü körüne boyun eğmemesini istedi; "aksi takdirde, Avam Kamarası *Reiechstag'ın* [Alman parlamentosu] âkıbetine uğruyacaktır."

Hükümetin tutum ve davranışını en şiddetli bir dille tenkit ettiği vakit, Bevan, çok defa yapayalnız kalıyordu. Bu yüzden, "Parlamentonun Demagogu" diye tavsif edildi. Bu tâbir ve Churchill'in kendisinden "hırlayan ve zırlayanlardan biri" diye bahsetmesi Bevan'ı kızdırıyor ve ona şunu söylettiriyordu: "Demek, siyaset âlemindeki hataları işaret etmek onları irtikâp etmekten daha büyük suç." Vekilinin bir dediğini iki etmeyen bir vekil muavinine şunları söyledi: "Bazı üyelerin her zaman hükümetin

bir p...gibi hareket etmekten vazgeçmelerinin zamanı artık gelmedi mi?"

Churchill'in en büyük stratejik hatalarından biri, Almanya'nın Rusya'yı en geç bir iki ay içinde mağlûp edeceğine inanması idi. Genel Kurmay Heyeti de Churchill'in bu görüşünü paylaşıyordu. Tamamen aksi kutupta olan Bevan ise, Ruslara daha fazla yardım edilmesini, İkinci Cephenin bir an önce açılmasını istiyor; Churchill'i "istilâ alarmı"na yakalanmakla ve halkı, "Kurt geliyor, Kurt!" diye korkutmağa çalışmakla itham ediyordu: "Halbuki, öyle görülüyor ki, kurt, tarlanın diğer tarafında ayı ile bir ölüm-kalım cengine tutuşmuş. Halkın fikri şu ki, kurttan gelebilecek herhangi bir tehlikeyi önlemenin en iyi yolu ayıya yardım etmektir."

Sir Alanbrooke (ki Churchill'in en yakın askerî müşaviriydi) "Winston'un büyük atası Marlborough'nun bütün askerî dehasını tevarüs ettiğinden zerrece şüphe edilemez," diyerek Churchill'e karşı beslediği hayranlığı dile getiriyordu. Maamafih, o bile, Alman-Rus harbi konusunda Churchill'in görüşünü benimsememişti:

"Onun belki de en fazla hayret uyandıran başarısızlığı bütün stratejik problemleri bir bakışta göremeyişidir. Gözleri daima tablonun bir ucuna takılıyor, ve o artık resmin diğer kısımlarını unutuyor. Bir cephedeki cengin diğer cephelere de tesir edeceğini ona kabul ettirebilmek çok güç.... Şayet geniş görüş açısı, muvakkaten kalbini verdiği her hangi bir harekete engel olacaksa, resmi bütünüyle görmek istemeyişi bu hatâsını daha da bariz bir şekilde ortaya çıkarıyor."

Churchill'i tenkit edenlerden biri de, Emanuel Shinwell adlı Yahudi asıllı bir mebustu. Parlamentodaki bir tartışma sırasında onu iknaa çalışan bir diğer üye, "Ama şunu hatırlamalısınız ki, Başvekil, Marlborough'nın soyundan gelmiştir," deyince, Mr. Shinwell cevap verdi: "Kendisine lütfen nazikâne hatırlatınız ki, ben daha da yaşlı bir askerî liderin soyundan geldim—Musa'nın soyundan."

İşçi partisi, kendi üyelerinden Sir Stafford Cripps'i "aforoz" etmek istediği vakit, Muhafazakâr Churchill, onun değer ve kabiliyetlerini Sosyalistlerden de fazla takdir et-

tiğinden, Cripps'i Koalisyon Kabinesine aldı. Cripps, bununla beraber, Churchill'in, Kabineyi demir bir elle idare ettiğini söyliyerek istifa etti. Bu hâdise üzerine, İşçi partisi liderleri—ki zaten Sir Stafford'dan pek hoşlanmıyorlardı—susmayı tercih ederlerken, Bevan, "Politik Katletme Sanatı" başlıklı bir makale yazdı:

Başvekil Kuzey Afrika zaferlerinin kendisine yeniden kazandırdığı prestijini politika yolunda harcamak için çok beklemedi. O, bu prestijini sinikal bir şekilde, kabaca ve mesuliyet hissi duymaksızın kullandı.... [Cripps] siyasî katletme için kıvamına gelmişti. Ve bıçağı kendisini hizmetine vakfettiği efendisinden başka kim indirebilirdi?... (Kendi partisinin dahi bir kenara iterek unuttuğu) yapayalnız insanları öldürmek çok kolay. Churchill, şayet canı isteyince Koalisyon hükümetinin terkibini değiştirecekse, hiç bir vekilin mevkiinde güven hissi duyarak, yarınından endişe etmeksizin oturamıyacağı anlaşılır. İşçi liderlerinin, Birinci Marlborough Dükü John Churchill'in tarihini okumalarını çok isterdik. Okuduktan sonra, Başvekille beraber olacakları zaman, orta çağlarda kullanılan çelik örgülü yeleklerin modern benzerlerini giymeden sokağa çıkmamaları gerektiğini öğrenecekler.

Churchill'in hayrankârları dahi Bevan'ın bu büyük harp lideri hakkındaki derin görüşlerinden istifade edebilirlerdi:

Onun kulakları tarihin borazan seslerine öylesine dikkatle dikilidir ki, çok daha çağdaş hayatın daha boğuk ve gürültülü seslerine tıkalı kalıyor. Muhafazakâr temeli ve Muhafazakâr gelenekleriyle yetiştirilmesi de onun bu kusurunu pekleştiriyor. Muhayyilesinin kaz ayağı ile giden temposu, istikbalin "güneşli tepelerin"ne bir an önce ulaşabilmesi için, onu zorluyor. Ama, acele ettiğinden, beşeriyetin, kendisini oraya götürecek inişli çıkışlı yolda adım adım gitmesi gerektiğini unutuyor.

Bevan nutuklarında Churchill'den şu sözlerle bahsetti: "Söz söyleme kolaylık ve ustalığını zihnî ilhamla bir tutmak hatasına düşen adam.

"Taş kesilmiş çocukluk hastalığından muztarip bir insan." "Mağlûbiyetlerden daima Allah'ın getirdiği bir felâ-

ket diye bahsederken, zaferleri kendisinin yarattığı intibaını uyandırmaya çalışıyor."

"Fikir ve düşüncelerindeki vasatlığı [harcıâlemliği] dilinin [lisanının] haşmeti ile gizleyen bir adam."

Bir millet vekili arkadaşı, Archie Lush, "Churchill'e niye mütemadiyen hücum ediyorsun? O giderse ne olur?" diye sorduğu vakit, "Pek âlâ, Churchill, faraza, bir otomobil altında kaldı. O vakit ne yapacağız?" diye cevap verdi. "Hitler'e bir kart göndererek teslim mi olacağız?"

Lloyd George, Birinci Dünya Harbi sırasındaki Koalisyon Kabinesini demir elle idare etmişti. Fakat Churchill'in kabine üyelerinin uysallığı onu dahi hayrette bırakıyordu. Gazeteci ve yazar (halen millet vekili) Michael Foot'a şunları söyledi:

"Dikkat et, *benim* harp kabinem farklı idi. Onların hepsi büyük insanlardı. Ben, Churchill'in, kendi üyelerine karşı muamelesini bir tek arkadaşıma dahi yapmadım." Mebus Foot'un yazdığına göre, Lloyd George biraz duraksadı ve gözlerinin içinde beliren bir gülümseme ile ilâve etti: "Evet, öyle muamele ettiğim biri vardı: Curzon."

Başvekil Churchill'in Cumhurbaşkanı Roosevelt'le olan münasebetleri dahi muhaliflerini kızdırıyordu. Bir mektubunda, Amerika Cumhurbaşkanına diyordu ki: ...biz Kongre'nin [Amerikan Kongresi] kır ve ormanlardan gelen üyelerinin düşüncelerini nasıl kontrol edemezsek, Parlamentodaki üyelerin çılgın ve garip fikirlerini de zapturapt altına alamayız."

Churchill, zaman zaman güven oyu isteyerek muhalifle rini susturma yoluna gitti. Davranışını şöyle haklı çıkarmak istiyordu: "Elimizdeki kaynakları hatâlı kullandığımız takdirde kimse benim kadar kabahatli sayılmayacak." Başvekil, hükümetle tamamen hemfikir olmayan her hangi bir Parlamento üyesinin hükümetin devrilmesi lehinde rey vermesinde israr etti:

"Herkes erkekliğini ispat edecek cesareti göstermeli.... Hiç kimsenin söylemek istediklerini ağzında gevelemesine lüzum olmadığı gibi, rey sırasında da kimsenin tavukyürekli olmaması gerekir. Ben, hükümeti desteklemek için gönderildiğim Parlamentoda, mazide, o hükümetler aley

hinde rey kullandım. Şimdi, o günleri düşündüğüm vakit, gayet yerinde hareket etmiş olduğumu bir kere daha anlıyorum."

Bevan, o sıralarda gazetesi *Tribune*'nın editörlüğüne George Orwell'i getirmişti. (Orwell, *Hayvan Panayırı* ve 1984 adlı çok popüler iki eserin müellifidir. Ateşli bir Komünist sempatizanı olarak Rusya'ya gitti, fakat Komünizmin uygulanışı onu derin hayal kırıklığına uğrattı ve Komünizm aleyhinde müteaddid kitaplar yazdı. *Hayvan Panayırı*, Komünist Rusya hakkındadır. Sınıflar arasındaki eşitsizliği giderecekleri yerde, sınıflar arasına en geçilmez engeller koyarak en katı bir sınıf sistemine dayanan Rus rejimi hakkında bu kitabında şöyle der: "Bütün hayvanlar eşittir, ama bazı hayvanlar daha fazla eşittir.") *Tribune*, şimdi Yüzbaşı Margesson'u diline dolamıştı. Savunma Vekilliğini de uhdesine alan Churchill'in hükümet ve orduda ki otoritesini yürütmek için Yüzbaşıyı "haberci" olarak kullanmakta ısrar edişini Bevan şiddetle tenkit ediyordu:

"Fransız İhtilâlinin Carnot'u* vardı; geçen harp Lloyd George'ı yarattı; Rus İhtilâlinin bir Trotski'si vardı, ve şimdi bizim de bir Yüzbaşı Margesson'umuz var. Kader daha da fazla haksızlık edebilir mi?... Biz Margesson'u suçlamıyoruz. Margesson'un bu işe getirilişindeki saçmalık, Churchill'in Savunma Vekili olarak gösterdiği başarısızlığın işa-

*Lazare Nicalas Marguerite Carnot, 1753-1823, Fransız ihtilâlcisi. "Büyük Carnot" da çağırılır. Mesleği askeri mühendis olan Carnot, Fransız İhtilâlinin askeri dehasıydı. Askeri bilgisinden dolayı her yerde ve her zaman aranan bir adam oldu. Robespierre'nin düşüşünden sonra Terör rejimi suçlularının muhakemesinden kendini kurtardı, ve *Directory*'nin bir üyesi oldu. Fakat 1797 deki hükümet darbesi neticesinde yurt dışına kaçtı. İki yıl sonra, 1799 da Fransa'ya döndü ve 1800 de Savunma vekilliğine getirildi ve Napoleon tarafından Yüksek Mahkemeye üye seçildi. Müteakip bir kaç sene içinde matematik ve askeri müdafaa üzerine kitaplar yazdı; 1814 te tekrar orduya döndü ve Antwerp'in müdafaa eden kuvvetlerin başına getirildi. Yüz Günlük Rejim'de Dahiliye vekiliydi. Restorasyon'dan sonra yurt dışına sürüldü ve Magdeburg'da öldü.

retidir. Bu başarısızlık bize pahalıya mal oluyor, ve zamanla daha da pahalıya mal olacak."

Harpten sonra, harbin yürütülmesiyle yakından ilgili olanların ve kumandanların yayınladıkları hâtıraları, Bevan'ın, Churchill'i askerî harekâta karışmakla suçlandırmasının haklı ve yerinde olduğunu göstermişti.

Bevan, gerçek bir İstihsal Vekâletinin kurulmasını ve Savunma Vekilliğinin tamamen yeniden organize edilmesini istiyordu. Zahiren Bevan'ın tenkitlerini umursamadıkları intibaını yaratmaya çalışan hükümet, onun diğer tenkitleri gibi, bu tenkitlerini de göz önünde tutmuş ve yenilikler getirmişti. Fakat, her zaman olduğu gibi, Bevan'a kredi verilmemişti. Churchill, harpten sonra yazdığı kitaplardan birinde şöyle diyordu: "Dış baskılar neticesinde hükümet değiştirildi." Gerçekten Margesson'un Savunma Vekilliğindeki görevine son verilmiş, Bevan'ın istediği gibi, ayrı bir İstihsal Vekilliği kurularak başına Oliver Littleton getirilmişti. Bevan daha sonra şunları yazdı:

"Hâdiseler, hükümeti tenkit edenleri haklı çıkardığı anlaşıldığı vakit, bu harbin politik hikâyesinin, hükümetin, kendisini tenkit edenlere yavaş yavaş tâvizler vermesinin hikâyesi olduğunu meydana çıkacak. Ama Singapore'da bir ordu kaybetmek ve ardından bir sürü felâketle karşı karşıya kalmak, hükümeti eğitmek için ödenmesi istenen çok yüksek fiyatlar. Münakaşayı kazandıktan sonra harbi kaybetmek bizi hiç de huzura kavuşturmuyor."

Churchill, Bevan ve zaman zaman onunla beraber hükümete karşı cephe alanları (meselâ, Leslie Hore-Belisha ve Sir John Werdlaw-Milne) "ceplerini şişirmek için bekleşen felâket tacirleri" diye karakterize etmişti. Fakat Bevan, Başvekilin hatalı yolda olduğuna inandığı vakit tenkitlerine ara vermedi. Aynı zamanda Savunma Vekili olan Churchill'in Tobruk stratejisini, Rusya üzerindeki yanlış görüş ve hesaplarını, Norveç macerasını; Libya, Girit, Yunanistan harekâtını; *Repulse* ve *Prince of Wales* zırhlılarının kaybıyle neticelenen muhtelif deniz cenglerinin yürütülmesindeki aptallıkları şiddetle kınadı. Tabiî, diğer tenkitlerinde de olduğu gibi, Churchill'in Parlamento üzerine uyarladığı kuvvetli-bilek taktikleri de Welsh'linin zehirli

oklarına hedef teşkil ediyordu: ...halk artık onun, Parlamento tartışmalarını bir harp gibi ve harbi de bir Parlamento tartışması gibi yürüttüğünü söylüyor."

Harple ilgili hiç bir meselede Churchill ve Bevan, Rusya'ya yardım ve İkinci Cephe konularında olduğu kadar birbirlerinden apayrı kutupları temsil etmiyorlardı. Churchill, 1942 yazı ortalarına kadar Rusya'yı küçümsemekte devam etti. Aynı yılın Temmuzunda ise Bevan Parlamentoda şunları söylüyordu:

"Eğer bu tartışmalar en hafif bir derecede dahi halkımızın demoralize olmasına sebebiyet veriyorsa, ben, kendi dilimi kesmeye hazırım.... Memleket bekliyor, ve bu hususta bildiriler de yayınlandı. Ben bu konu üzerine Başvekilin hiç bir şey söylememeyi tercih etmesinin sebebini anlamakla beraber, şahsî düşüncelerimi serbestçe söyliyebilirim: kısa bir zaman içinde büyük bir hücuma geçeceğiz.... Ümit ve dua ediyorum ki, Hükümet bu kararı, siyasî bir propaganda olarak değil, stratejik durumun bir gerekçesi olarak vermiştir.... bunu hemen yapmaya mecburuz. Bunu seneye bırakamayız. Stalin bunu bekliyor; lütfen beni yanlış anlamayın, Rusları aldatabilecek hataları yapmayalım.... Ruslar, bu ülkenin, 'İkinci Cephe' diye adlandırdığı harekâta bu sene başlıyacağımıza inanıyor. Molotov böyle söyledi ve bunu bekliyorlar—İngiliz milleti de bekliyor. Bu yüksek meselelerde burkuk dille konuşmayın, çift mânalar taşıyan kelimeler kullanmayın, cümleleri gizli maksatlar uğruna kullanmayın."

Churchill, Bevan'ın nutkunu "husumetli bir nutuk" diyerek önemsemedi. Fakat artık pek çok kimsenin, Marlborough'nun vârisiyle değil de, Bevan'la hemfikir olduklarını öğrenmiş bulunuyoruz. Amerikan ordu kumandanlarının baskısı altında, Roosevelt, 1942 yılında Manş denizinden hücuma geçilmesini istedi, ve Churchill'i ikna etmeleri için de General Marshall, Amiral King ve diplomat Harry Hopkins'i Londra'ya gönderdi. Eisenhower ile Hava Kuvvetleri Kumandanı General Spaatz da aynı fikirdeydi. Fakat Churchill, 1942 de girişilmesi istenen Manş harekâtını Kuzey Afrika kampanyası lehine veto etti. General Eisenhower Churchill'in kararını "muhtemelen tari-

hin en karanlık günü" diye vasıflandırırken, General Mac Arthur da "tamamen faydasız" buluyordu. General Montgomery de, 1943 yılına doğru, Avrupa'ya karşı İngiltere'den hücuma geçilmesini istiyor, fakat Başvekil Churchill hâlâ "burkuk bir dil" ile konuşuyordu.

Bevan, Churchill'in Hindistan siyasetini de devamlıca tenkit etti, ve 1942 de Gandhi, Nehru ve diğerleri tevkif edildiği vakit, Sheridan ve Wilkes'i akla getiren istihfaf ve istihzalı bir dille şunları yazdı:

"İmparatorluk aslanı yeniden şahlandı. Clive, Hastings ve Dryer'in ruhları yeniden canlandırılarak aslan yeniden kükremeğe başladı. Gandhi tevkif edildi, Nehru tevkif edildi... ve yetmiş iki yaşındaki Nehru, fısıltıları, Büyük Hindistan İmparatorluğunun temelini sarsmaması için tekrar tevkif edildi.... süvarileri Panzer tanklı saldırganları durdurabilmek için ellerindeki kılıçlarla boşuna gayret gösteriyorlar. Rica ve yakarışlar biribirini takip ediyor, zihinlerde beliren şüphelere rağmen, İngiltere'nin Rus müttefikinin yardımına koşacağı zannediliyordu. Askeri mütehassıslar İkinci Cephe üzerinde duruyorlar, Çin felâketli bir yalnızlık çinde savaşıyor.... Ve nihayet bütün bunlara verdiğimiz cevap hazır: Zırhlı birliklerimiz Kongre partisi sempatizanlarını bastırmak üzere Bombay'a karşı hareket geçiyor! Böylece siyasi harbimiz ilham verici zirvelere yüceldi. Biz Hindistan halkını bir 'şamar oğlanı' ilân ettik."

Bevan, harp devam ederken, Churchill'den fazla olarak, harp sonu dünyası üzerinde duruyor, fikir ve düşüncelerini belirtiyordu. Harpten çok önce, "Faşizm, yeni bir cemiyet düzeni değildir. Faşizm, doğmamaya inat eden bir istikbaldir," demişti. Bundan böyle, Vichy hükümeti üyelerine karşı Churchill'den çok daha az müsamahakâr idi. Kuzey Afrika harekâtı sırasında, Eisenhower, Vichy Bahriye Vekili Darlan'ı bir "müttefik" olarak kabul ettiği vakit, Bevan şunları yazdı: "Nasıl bir Avrupa kurmayı düşünüyoruz? Farelerin fareler için kuracağı bir Avrupa mı?" (Vichy hükümeti, Fransa'nın düşüşünden sonra Alman işgali altındaki Fransa'da kurulan kukla hükümeti idi.)

Darlan meselesi İngiltere'yi öyle karıştırdı ki, Churchill bile hâdisenin "moral ve hissî bakımlardan büyük önemi haiz konuları ortaya çıkardığı"nı itiraf etti. Churchill, hâtıralarında bir çoklarının "bunu, en şiddetli düşmanlarımızdan biriyle girişilmiş bayağı ve sefil bir pazarlık" olarak vasıflandırdıklarını yazdı.

Kuzey Afrika harekâtı süresince, Müttefikler, General de Gaulle ile pek danışmadılar; onun söylediklerine pek kulak asmadılar. Hattâ harekâttan önce Generale bir tek söz dahi edilmemişti. Eden ve Churchill, Darlan ile girişilen pazarlıktan kendisini haberdar ettikleri vakit de Gaulle şunları söyledi:

"Biz artık Büyük Frederick'in Silezya'yı ele geçirmek için Viyana'nın nazırlarına rüşvet verdiği on sekizinci yüzyılda veya Milano'lu dalkavukların ve yahut Florensa'lı tacirlerin kiralandığı Rönesans çağlarında değiliz. Her neyse, biz o insanları, yeniden istiklâllerine kavuşmuş insanların önüne koyamayız."

Hiç şüphe edilemez ki, General de Gaulle'nin Amerikaya kafa tutmasında ve İngiltere'yi Müşterek Pazar'a almamak için her gayreti göstermesinde harp yıllarında kendisinin önemsenmemesinin büyük rolü oldu. De Gaulle, 1950 ler sonrası Fransa'sının dış siyasetine vermeye çalıştığı yön ile, harp senelerinde kendisini küçümseyen eski müttefiklerinden intikam almağa çalışıyordu.

Bevan'ın de Gaulle hakkındaki fikirleri daha ılımlı idi. Welsh'li şöyle söylüyordu: "Centilmenin, hepimizde olduğu gibi, göze batan tarafları var." Artık iyice anlaşıldı ki, Churchill, Bevan'ın görüşlerini kabul etmiş olsaydı, harp sonrası İngiliz-Fransız münasebetleri çok daha müsbet neticeler doğuracaktı. Bevan, Churchill'in seçtiği diğer oda arkadaşlarını da tenkit etti. Başvekil İtalya'ya gittiği vakit, İtalyan yeraltı kuvvetlerini değil de, Kral Victor Emmanuel ve Mareşal Badoglia'nın tarafını tutması Bevan'ı küplere bindirmişti:

"Başvekilin faziletli tarafları çok, ve vakti gelince, ben, onun bu faziletlerinden hürmetle bahsetmeyi ümit ediyorum. Fakat şimdi şunu söylemeye mecburum: Siyasî hay-

siyet ve feraset, bahsettiğim faziletleri arasında hiç bir zaman yer almadı."

Avam Kamarasındaki bu konuşmasında, Bevan, Kamaranın bir vakitler, İtalya'yı Bolşevizmden kurtardığı için nazik ve basit devlet adamı Mussolini'nin, "bütün Avrupa'nın minnet ve şükranlarına hak kazandığı"na işaret ettiğini belirtmiş ve Muhafazakârlar hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmişti:

"Kamarada, kuvvetlenip kendilerini tehdit etmedikçe, Faşizmden hiç bir şikâyetleri olmıyan üyeler var."

Parlamentodaki bir diğer tartışmada (Aralık, 1943) şunları söylüyordu: "İtalyan halkı bize İtalya'yı verdi, biz istifade etmesini bilemedik." Aynı hitabesinde, Churchill'in, Yunanistan Kralı George'ı desteklemeğe karar vermesine karşılık, Yugoslavya'da Mareşal Tito'yu desteklemeyi reddetmesinin doğru olup olmadığını sormuş ve demişti ki: "Avrupa'da reaksiyoner kuvvetlere körü körüne sarılmak bize binlerce İngilizin hayatın mal oluyor."

Aynı nutkunda Churchill'e şiddetle hücum etmiş, onu askerî liyakatsizlikle itham etmişti. Müttefik kuvvetlerinin İtalya'da son derece büyük müşküllerle karşılaştıklarına işaret eden Bevan, bunun mesuliyetini—kralcıları desteklediği için—Churchill'e yükledi. Churchill, Güney Avrupa'yı "Mihver devletlerinin yumuşak karnı" diye tarif etmişti. Bevan, bu düşünceye meydan okuyarak, Müttefiklerin orada "nüfuz edilemez bir zırh" bulacaklarını söyledi:

Avrupa'yı bu memleketteki üslerimizden istilâ etmek varken, aynı işi üç bin millik bir ikmal ve donatım hattının sonunda seksen millik bir suyu da aştıktan sonra yapmanın neden daha pratik olduğunu hükümet erkânı ve askerî mütehassıslar hâlâ söylemiyor. Sonbahar ve kışın İngiliz ve Amerikan ordularını İtalya'ya gönderen stratejik düşüncenin ne olduğunu bütün millet bilmek istiyor. Bu bir saçmalık. "Mihver devletlerinin yumuşak karnı" orası mıydı? Halbuki biz onun belkemiğinde tırmanıyoruz.... Gerçekten, şayet Kamara teşhisi mazur görürse, Müttefik Orduları Yüksek Kumandanlığının, İtalyan yarımadasına, tıpkı ihtiyar bir damadın genç gelinine yaklaşışı gibi yaklaştığını söyliyeceğim—cazibesine kapılarak, tembelcesine ve endişe içinde,

Bevan hücumlarına ara vermedi: "Muhafazakârların karşısında ihtilâlî bir Avrupa var, ve bu Avrupa'nın görüntüsü de onları dehşete düşürüyor." Churchill'in politikasına ses çıkarmadan boyun eğen Sosyalistler de Bevan'ın oklarından nasiplerini alıyorlardı: "Partimizin birliği şimdiki birlik olamaz. Şimdiki birlik istikbale karşı girişilmiş sessiz bir fesat, gizli bir ittifaktır."

Bevan, gerçekten hayret uyandırırcasına kâhince sözlerini 1943 yılının Ekiminde söyledi. Bu nutkunda Amerika ve Rusya arasında, harbi müteakip, bir "soğuk harp"in başlıyacağını gördü, ve her hangi bir diplomat veya politikacının Müşterek Pazardan bahsetmesinden çok önce, İngiltere'nin de yer alacağı bir Avrupa'nın, Rusya ve Amerika karşısında "üçüncü bir kuvvet" olarak ortaya çıkmasını istedi. İngiltere'nin harpten sonra üç büyükler arasında en zayıfı kalacağını gördü, ve bu, "vatanseverlik içgüdümüzün kabul etmemize engel olmağa çalışacağına rağmen bir gerçektir," dedi. Bevan, Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya arasında geçeceğini söylediği mücadeleden şu kelimelerle bahsetti:

> Milletler arası münasebetlerin Moskova ile Washington arasında kutuplaşması bir dünya felâketi mahiyetinde olacak. Her iki ülkenin siyasî sistemleri, bu iki memleket arasındaki münasebetleri samimi bir işbirliğinin gerçekleşmesine engel olacak şekilde sertleştirecek ve katılaştıracak. Bu ise, neticede, üçüncü bir dünya harbine yol açacaktır. Bu iki ülke arasındaki anlaşmazlık bütün devletleri, İngiltere de dahil, ikisinden birine dayanan peyk devletler haline getirecek.

Bevan, İngiltere'nin, Birleşik bir Avrupa teşkili yolunda liderlik etmesini istedi:

> Fransa, Hollanda, Belçika, İtalya, İspanya, İskandinav ülkeleriyle aklı başında bir Almanya ve Avusturya ile ilerici bir İngiltere'nin katılacağı bir organik Batı Avrupa milletleri konfederasyonu... barış ve refah içindeki bir Avrupa'nın temelini atacak yegâne hal çaresi görülüyor.

Bevan'ın yakın arkadaş ve "mürit"lerinden Michael Foot'un *Bevan'ın Biyografisi* adlı iki ciltlik eserinin yayınlan-

ması münasebetiyle, (Amerikan) *Washington Post* gazetesinin Londra muhabiri Bernard D. Nossitter'in şu eleştirisi yayınlandı *(International Herald Tribune,* 7 Haziran, 1974):

Acheson-Dulles'in 20 sene önceki dünyalarında, Aneurin Bevan Avrupa'nın baş iblislerinden biriydi. Amerikan Hariciye Vekâletinin müdafaasını yaptığı her şey onda tiksinti uyandırıyordu. İngiliz İşçi partisinin sol kanat lideri Bevan, nükleer testlerin men edilmesi ve silâhlanma yarışının yavaşlatılmasını, birleştirilmiş, nükleer silahlardan mahrum ve Doğu ve Batı kampları dışında bir Almanya'nın teşekkülünü istiyordu. Amerika, İngiltere ve Rusya arasındaki zirve toplantılarının bir dünya barışının gerçekleşmesi yolunda büyük adımlar olacağına inandı.

Dünyanın pek çok merkezlerinde Bevan'dan bir baş belâsı diye bahsolunuyordu.

Sovyetler Birliğinin menfaat ve rolünü göz önüne getirmeksizin Orta Doğu'da devamlı bir barışın kurulamayacağına inandı. Harp sonrası yıllarında Fransızlar Çin-Hindi'nden ayrılmak istemedi, ve bu uğurda sarfettikleri beyhude gayretleri Anglo-Amerikalılar de destekledi. Bevan, Anglo-Amerikan siyasetine karşı cephe aldı. Kore harbi sırasında, Gen. MacArthur'un, harbi Çin'e götürmek istediğine ve bunun tehlikeli neticeler doğuracağına inandı. Bevan'ın fikrince, Pekin'i yalnız bırakmak hata idi, Komünist Çin Birleşmiş milletlere alınmalıydı.

Bevan, özel olarak, Amerikan dış politikasının miyop ve kısırcasına anti-Komünist olduğuna inanıyordu. Bundan böyle, İngiliz İşçi partisinin bu solcu lideri Londra ve Washington resmî çevrelerinde şiddetle takbih edildi.

Her şeyin siyah ve beyaz olarak görüldüğü o yılların dünyasında İngiltere'nin, diğer nükleer devletlerin hareket tarzları ne olursa olsun, tek taraflı olarak nükleer silâhlardan arınmasını istiyen basit fikirli kampanyaya katılmaması, Bevan aleyhtarlarının, onun hakkındaki fikirlerini değiştirmesine yardım etmedi. (Bevan'ın fikrince İngiltere'nin tek başına nükleer silahlardan vazgeçmesi milletler arası anlaşma ihtimalini arttırmıyacak, azaltacaktı.) Aynı şekilde, Bevan'ın Sovyetler Birliğinde hürriyetin kısıtlanmasını sık sık tenkit edişi de pek dikkati çekmedi. (Bevan, teknik gelişmenin gerçekleri karşısında, halkına daha yüksek bir geçim seviyesi verebilmek için, Sovyet liderlerinin ülke dahilindeki baskılarını kaldıracaklarına safça

inandı.) Tito'ya ve Yugoslavya'ya derin hayranlık besliyordu, fakat Yugoslavya'daki muhalefetin sindirilmesini ve susturulmasını tenkit etti. Bütün bunlara rağmen, Washington resmî çevrelerince, Bevan tehlikeli bir Kızıl yoldaştı. Buna da pek şaşmamak gerek, çünkü İşçi partisi lideri Hugh Gaitskell de aynı kanaatleri paylaşıyordu.

Tabiatiyle günümüzün adesesiyle bakıldığında, Bevan, daha az şeytanî görünüyor. Gerçekte, onun dış siyasetinin pek çok kısmı Nixon tarafından tatbik edildi. Belli başlı tek istisna Almanya. Acheson-Dulles siyasetinin hedefi, Sovyet tehlikesine, birleşmiş ve silahlanmış bir Almanya ile cevap vermekti. Hâdiselerin akışı buna imkân vermedi. Bugün bile, silâhlanmış bir Batı Almanya'nın, silâhlı bir Rusya ile Doğu Almanya'da karşı karşıya bulunacağı yerde, her iki Almanya biribirine rakip blokların dışında kalmış olsaydı, Washington ve Moskova arasındaki yumuşamanın daha çabuk ve daha sağlam temeller üzerinde gelişip gelişmeyeceği hususunda katî bir şey söylenemez.

Fakat Welsh'li bir kömür madeni işçisi Bevan, yıkılamayacak âbidesini dahilî sahada kurdu. Harp sonrası Atlee hükümetinin ilk sağlık vekili olarak, Bevan, İngiliz doktorlarını mağlûp etti ve Millî Sağlık Hizmetini kurdu. Bu, gerçekten model bir sistemdi; ödeyebilecek durumda olsun veya olmasın, yüksek seviyede bir sıhhî hizmet her vatandaş için açık oluyordu. Millî Sağlık Hizmeti İngiltere'deki her hangi bir sosyal enstitü gibi devamlı oldu. Artık ne Muhafazakârlar ne de doktorlar bu sistemde temelli bir değişiklik yapmayı arzu ediyorlar.

Bevan, son derece yanlış anlaşılmış diğer fevkalâde İngiliz politikacısı Enoch Powell gibi, mizac ve tabiatı bakımından belki de idareci değildi. Bevan savaşı, muhalefeti, ve bir çoklarının âkıl zannettikleri insanlardaki riyakârlığı ortaya çıkaran öldürücü nükte ve cümleleri sevdi. Böylece, takma diş ve gözlük alacakların bir miktar ücret ödemelerini âmir bir kanun teklifi Parlamentoya getirilince Atlee hükümetinden istifa etti. İşçi partisinin, Muhafazakâr hükümetin silahlanma bütçesini tasdik etmesi üzerine, "gölge kabinesi"nden de çekildi. Artık kendi partisine karşı da cephe almaktan çekinmedi. Etrafına topladığı küçük bir grup ile kendi partisine gösterdiği "sadakatsizlik" yüzünden az kalsın İşçi partisinden kovulacaktı.

Bevan'ın fikrince, demokratik sosyalizme giden yol büyük sanayi kollarının devletleştirilmesinden geçiyordu. Devletleştirilmiş kömür, demiryolu ve çelik sanayiinin ne demokratik ne de sosyalist olabildiklerinin, bilâkis bürokratik gayri-şahsî-

liğin âbideleri olduklarının delilleri meydanda iken, onun yolunda giden sosyalistler hâlâ tam bir devletleştirme politikasının uygulanmasını istiyorlar. Bevan'dan sonraki Bevancıların ilk başkanı Harold Wilson'un izhar ettiği şüphelere rağmen, İşçi partisinin program manifestoları hâlâ sanayiin devletleştirilmesi üzerinde duruyor.

Bu noktalar göz önünde tutularak ele alındığı takdirde, Bevan'ın biyografisi için, Bevan'ın ruhî vârisi Michael Foot'dan daha iyi teçhiz edilmiş bir kimsenin bulunamayacağı meydana çıkar. Ehil bir yazar, bir Parlamento adamı ve işçilere candan bağlı bu orta sınıf entellektüeli Foot, Bevan'ın 25 yıl samimi dostuydu. Bevan'ın görüşlerini yapmak için nüfuzlu haftalık *Tribune* gazetesinin editörlüğünü yaptı. Onun ölümünden sonra da Bevan'ın seçim bölgesi Ebbw Vale'den millet vekili seçildi ve bugüne kadar da sandalyesini muhafaza etti.

Foot'un bu çeşim biyografisinin ikinci cildi maalesef başarılı değildir. Hayattan zevk alan canlı ve gürültücü Bevan (belki tek taraflı silâhsızlanma peşinde koşanların romantik hülyalarına muhalefeti dışında) hiç bir zaman hata işlemeyen ve her zaman kötülük düşünenlerin peşinde giden bir mukavva şekil gibi gösteriliyor.

Foot bu görevi yüklenecek adam değildi. Foot, kendisinin Bevan'a bir kahramana gösterilecek şekilde taparcasına sevgi ve hayranlık beslediğini yazıyor. Bu vasıflar ise, bir *hagiografi* [evliyaların hayat hikâyeleri] için geçerli olabilir, biyografi için değil.

Kanaatımca, eseri sınırlayıcı bir mahzur daha var. Foot Parlamentoyu çın çın öttüren eski-usul, şaheser bir hatip. Bu dramatiklere başvuran pek çok hatip gibi, o, bu şekilde hitabet tarzının insanları harekete getirdiğine, hükümetler ve hâdiselerin yollarını tayin ettiğine inanıyor. Fakat demokratik Avrupa'nın teşriî meclislerinde olduğu gibi, İngiltere Parlamentosunun da nüfuzu azalıyor. Kudreti elinde tutanlar, icraî gruba mensup olanlar, başvekil, bir kaç kilit vekillik ve onların itibarî olarak kontrol ettikleri bürokratlardır. Bevan'ın büyük başarısı, millî sağlık hizmeti, onun hitabeti sayesinde gerçekleşmedi. Bu, meseleyi bütün teferruatıyle ele alan, özel propaganda grupları hazırlayan, taktik manevralara başvuran ve halkı kurnazcasına kendi tarafına çeken başarılı idarecilerin maharetleri sayesinde mümkün oldu.

Foot, Wilson'un 1960'lardaki hükümetinde vazife almayı reddetmişti. Maamafih, bu sefer kendisini kabineye girmeye ikna

etti ve ona İstihdam Vekilliğini verdi. Şimdi onun vazifesi, işçi sendikalarını, işçi ücretlerini muayyen bir seviyede tutmaya yanaşmalarına ikna etmek. Böyle bir teklif, Foot'tan değil de başka birinden gelmiş olsaydı, sendikaların reddetmesi çok daha muhtemeldi. Foot bu görevinde muvaffak olursa, bu, Parlamento tartışmalarında kendisine puan getiren mahareti sayesinde değil, Bevan'ın doktorları parçalayıp mağlûp ettiği taktiklerle olacaktır. Bevan'ın son 15 yılını Foot'un kitabından okuduktan sonra, onun fazlasıyle hayranlık duyduğu bir adamın öğrettiği dersi iyice anlayıp anlamadığı açıkça belli olmuyor.

Bevan ve Churchill arasındaki nükteli ve hicivli söz düellosu harpten sonra da devam etti. Churchill, 1945 yılındaki bir konuşmasında Bevan'dan şu sözlerle bahsetti:

"Harp yıllarında başımızda nasıl sefil bir baş belâsı idiyse, barış yıllarında da büyük bir dert olmakta devam edecektir."

İşçi Hükümetinin Sağlık Vekili Bevan için de şunları söyledi: "Maamafih, gerçekten şairane bir adalet gözlerimiz önünde yerini buluyor: harp yıllarının en belâlı ağzı, barış yıllarının en hayret verici başarısızlığı oldu."

Başvekil Chruchill, Bevan hakkındaki en nükteli (ve hakaretli) sözlerinden birini Parlamentoda, Komünist Çin'in tanınmasıyle ilgili konuşması sırasında yaptı (1 Temmuz, 1952):

"Hem oradaki büyük menfaatlerimiz hem de dünya sulhünün icabı olarak diplomatik münasebetler tesisinin yerinde olacağına kanaat getirdim. Fakat, takdir edersiniz ki, bir kimseyi tanımak onu sevmemizi gerektirmez. Nitekim, hepimiz, Ebbw Vale'i temsil eden [Bevan] muhterem centilmeni tanıyoruz."

Bevan, ölümüne kadar (7 Temmuz, 1960), inanmadıklarına, beğenmediklerine, nükte ile, hakaretli kelimelerle hücumu elden bırakmadı. Onun sözleri 23 Nisan, 1953 te olduğu gibi, yırtıcı da olabilirdi:

"Maarif Vekili Muhterem Hanımefendi [Miss Florence Horsboughl neye sırıtıyor anlamıyorum. Muhterem arkadaşlarımdan biri, bana, o suratın bugün öğle üzeri bin talebenin bursunu geri aldığını söyledi."

Bevan, bazan son derece gülünç şeyler de söyleyebiliyordu. Felâketle neticelenen Süveyş harekâtı sırasında (1957), Hariciye Vekili Selwyn Lloyd'a sualler sorarken, Başvekilin (Anthony Eden) Kamaraya girmekte olduğunu görünce şunları söyliyerek Hariciye Vekiline sual sormaktan vazgeçti: "Piyanoyu öğüten insanı suale çekmek varken maymunu niye karşıma alayım?"

Bununla beraber, kendisine "vatan haini" diyenlere rağmen, inanmadıklarına karşı sesini çıkarmaktan zerrece çekinmeyen Bevan'ın bu tutumu, nükteleri ve muhaliflerini açıktan açığa tahkir edişi, kendisine, İngiltere tarihindeki yerini verdi.

X

İngiliz ve Amerikan politikacılarının kendilerine hâs özellikleri

Büyük nüktedanların özellikleri pek çok şeyleri bir kaç kelime ile ifade edebilmeleridir. Küçük nüktedanların belirli işaretleri ise, çok uzun konuşmalarına rağmen, hiç bir şey söylemiş olmamaları.

La Rochefoucauld

Kendisine gülebilme kudreti bahşedilmiş insan, aynı zamanda, gülünmesi gereken yegâne mahlûk da değil midir?

Greville

İnsanların karakterlerinin en iyi ölçüsü, onların nelere güldükleridir.

Goethe

Birleşik Amerika'nın ilk yıllarında politikacıların hitabelerindeki nükteli ve ısırıcı sözleri, Atlantik'in beri yakasındaki hemcinslerinkinden pek farklı değildi. Meselâ, bir John Randolph'un hakaret dolu ifadeleri, bir Sheridan veya Disraeli'nin Avam Kamarası içinde veya dışındaki nükte ve hicivlerinden pek ayırd edilemezdi. Bunu anlamak hiç de zor değil: çünkü, o yıllarda Amerikan politikacıları; aileleri, geçtikleri eğitim ve dünya görüşleri itibariyle İngiltere'deki eşlerinden pek farklı değillerdi. Çağın Amerikan politikacıları, aristokrat ailelerin gayet iyi yetiştirilmiş çocuklarından oluştuklarından, umumiyetle,

zengin centilmenlerden oluşmuş mütecânis bir grup vücude getiriyorlardı. Fakat Amerikan halkı ülkenin sınırlarını kıtanın batısına doğru uzatıp yayıldıkça, Adams'ların, Randolph'ların "klan"ları dışındaki ailelerin çocukları da Kongreye girmeğe başladı. Clay'ler, Jackson'lar bu ailelerden gelmişlerdi. Onların gördüğü eğitim, tecrübe ve dünya görüşleri Amerika'nın doğusundan gelmiş, İngiliz sistemi ve terbiyesine göre yetiştirilmiş politikacılardan farklıydı. Sonraları Avrupa'dan Amerika'ya göç edenler; Irlandalılar, İtalyanlar, Yahudiler, Almanlar ve diğerleri de seçme ve seçilme hakkına sahip olunca, Amerikan politikasındaki homojenlik ve İngiliz politikasıyle olan benzerlikleri kaybolmağa başladı.

Bu arada İngiliz ve Amerikan hükümet şekilleri arasındaki fiziki farkların da parlamento müzakerelerine ve oralarda işitilen nüktelere tesir ettiğini de gözden uzak tutmamalıyız. İngiltere'de (Amerika'daki gibi) hükümetin icrai kolu teşrii kolundan fiziki olarak ayrılmış değildir; ve kabine üyeleri de, ekseriya, Kamara arasından seçilir. İngiliz vekilleri mebusların Kamarada sordukları sualleri cevaplandırmakla mükelleftirler.

Sir Winston Churchill'in, "Avrupa'nın en iyi klübü" diye vasıflandırdığı Avam Kamarası, resmiyet ve gayri resmiyeti en iyi bir şekilde birleştirmiştir. Parlamentonun içtima halinde bulunduğu her gün, oturumdan önce, başında, omuzlarına kadar uzanan takma saçı ve sırtında özel cüppesiyle Parlamento başkanı, Parlamento binasındaki odasından çıkar ve içtima salonuna doğru yürümeğe başlar. Başkanın önünde muhafızı, sekreteri, Parlamentonun papazı ve beyaz eldivenli habercisi bulunur. Haberci, Avam Kamarasının otoritesini temsil eden âsâyı da taşır. Başkan koridorda yürürken haberci sık sık, *"Speaker! Speaker!"* (Parlamento başkanı) diye bağırarak onun salona doğru yürümekte olduğunu haber verir. Bu sırada koridorlarda bulunanlar kendisini hürmetle selâmlarlar. Başkan iktidar partisi üyesidir.

Oturuma dua ile başlanır. Dua sırasında dinleyiciler salona alınmaz. Dua edilirken, gelenek ve âdetlere göre, me-

buslar sırtlarını başkan ve papaza doğru çevirerek, oturdukları sıralarda dizleri üzerine hafifçe çökerler. (Belki görenleriniz vardır. Bir Hıristiyan, bilhassa bir Katolik, kilisedeki yerini almadan önce ekseriya sağ dizi ile hafifçe yere dokunur.) İngiliz parlamenterlerinin dizlerini yere dokundurmadıkları gibi, bu işi yerde değil de, sıraları üzerinde yapmalarının sebebi ise şudur: millet vekilleri eskiden bellerinde kılıç taşıyor, bu kılıçlar onların dizlerini yere değdirmelerine engel oluyordu. Bunun için diz çökme işlemini oturdukları sıralar üzerinde yapıyorlardı. Geleneklerine sadık İngiliz mebusları, günümüzde kılıç taşımadıkları halde, sanki taşıyorlarmışcasına, bu geleneklerini hâlâ devam ettiriyorlar.

Avam Kamarası içtima salonu dik dörtgen şeklindedir; millet vekilleri yüzleri biribirine karşı oturur. (Yani sıralar, bizim Parlamentoda olduğu gibi, başkana doğru çevrili değildir.) Hatipler ancak başlarını çevirdikleri takdirde başkanı görebilirler. İktidar ve muhalefet sıralarının önünde iki kırmızı çizgi bulunur. Bu iki çizgi arasındaki genişlik öylesine hesaplanmıştır ki, bu çizgiler dışından biribirine kılıç çekerek düelloya başlıyacak iki kişi, kılıçlarının uçlarıyle birbirine dokunamazlar. Bugün dahi, Kamarada konuşan her hangi bir üye bu çizgilerden dışarı çıkamaz. Bir millet vekili diğerine hitap ederken daima "*the honourable gentleman*—muhterem centilmen" diye hitap eder. Mebusların hitap ettiği üye kendi partisinden ise, "muhterem arkadaşım," derler.

Bütün bu resmîliğine rağmen, Parlamentoda, sadece yemek, oyun ve oturma ve istirahat salonlarında değil, içtima salonunda dahi, inanılmaz bir gayri resmîlik havası hüküm sürer. Bu satırların yazarı 1958-59 yılında Parlamento müzakerelerini dinleyiciler galerisinden üç defa takip etti. Bir defasında mebusların Başvekil Harold Macmillan'ı nasıl terlettiklerini gördüğü vakit kendi kendine, "İşte, demokrasi denen şey bu olmalı," dediğini hâlâ hatırlar.

Amerikan Kongresinde (her iki kısmındaki, Senato ve Temsilciler Meclisindeki, tartışmaları birer defa dinledim) üyeler başkanı dönüktürler. Oturumlara katılanların sayısı, önemli haller dışında, kabarık olmadığından, içtima salon-

ları çok defa "boş" hissini verir. Öte yandan, Avam Kamarası, üyelerin sadece üçte ikisini alacak büyüklükte tutulduğundan her zaman doludur. İkinci Dünya Harbi sırasında Parlamento binaları bombalanarak tahrip edildiklerinden yeniden inşa edildi. Fakat geleneğe sadık kalınarak, içtima salonu, eskisinde olduğu gibi, üyelerin sadece üçte ikisini alacak büyüklükte tutuldu. Churchill bu konuda şunları söylemişti:

Yepyeni bir Parlamento binası inşa ederken, onu, üyelerinin sadece üçte ikisini oturtabilecek büyüklükte tutmamız, dünyanın diğer parlamenter rejimlerini hayrete düşürüyor. Bizim usullerimizi bilmiyenlere bunun hikmetini anlatmak zordur. Onlar, Parlamentodaki tartışma ve müzakerelerimizdeki şiddet, ateş, yakınlık [biribirleriyle yanyana oturmalarının verdiği yakınlık] ve gayri resmilikten başka konuşmaların irticalî oluşunun Avam Kamarasına kendine hâs bir şahsiyet verdiğini, bu özelliklerin Kamaranın kuvvetini teşkil ettiğini anlayamazlar.

İngiliz millet vekilleri yanyana otururlar. Müzakereler son derece serbest ve gayri resmi bir atmosfer içinde cereyan eder. (Bir vakitler Peel adında bir mebus, muhalifleri konuşurken, şapkasını gözlerine indirir, uyuyormuş gibi hareket ederdi.) Fakat tartışmalara renk katan, bilhassa dinleyicileri zevklendiren tarafı, parlamenterlerin vekillere (veya biribirlerine) "ayıp!" "ayıp!" ve vekillere "istifa et!" "istifa et!" diye bağırmaları; oturdukları yerden konuşanların sözlerini keserek lâf atmaları ve hatiplerin de aynı ustalıkla onları cevaplandırmaları, karşılıklı söz düelloları ve hakaretâmiz sözlerdir.

Bununla beraber, daha önce de belirttiğimiz gibi, bazı kelimeler Avam Kamarasında "tabu"dur. Mebuslar biribirlerine "yalancı" ve "aptal" da diyemezler. Maamafih, İngilizceyi iyi bilen ve geniş umumi kültüre sahip üyeler bu "tabu"lar etrafında dolaşarak da muarızlarına "yalancı" ve "aptal" diyebiliyorlar. Bu kelimeler doğrudan doğruya söylenmediği takdirde, Parlamento başkanı hatipleri susturup sözlerini geri almağa davet edemez. Şahe-

ser İngilizcesi ve fevkalâde kültüründen ötürü, Churchill, muhalif parti mensuplarına kolayca "yalancı" ve "aptal" diyebiliyordu.

Kamaranın bir oturumunda (8 Aralık, 1944) Bevan'a dönerek dedi ki: "Hakikatın zıddını bundan daha iyi ve isabetli bir şekilde ifade edebileceğinizi zannetmiyorum."

Parlamentonun bir diğer oturumunda (16 Şubat, 1953), uzunca bir yoldan giderek Sosyalistlerden şu kelimelerle bahsetti:

"Daima şuna dikkat ediyorum: Muhalefet partisi üyeleri, kendilerinden sâdır olmadığı için kabul etmeyi reddettikleri zihni tekliflerle karşı karşıya kaldıkları vakit, kazan altında çatırdıyan boynuz seslerini hatırlatırcasına gülüşüyorlar."

Churchill, bu sözleriyle İşçi partisi üyelerine "aptallar" diyordu, ama İncil'den verdiği bir misâlle. İncil'de şöyle bir pasaj var: "Kazan altında çatırdıyan boynuzların çıkardığı ses ne ise, aptalın gülüşü de öyledir."

Biribirlerine hakaret etmekten zevk alan millet vekilleri arasında zaman zaman gerçek bir sevgi dahi gelişir. Öyle ki, karşılıklı söz düellosu yaptığı vekiller seçilemediği veya istifa ettiği vakit gerçekten üzülen üyeler de görülmüştür. Muhafazakâr Nigal Birch, Sosyalist Maliye Vekili Mr. Dalton'a hücum etmekten, onu iğnelemekten büyük zevk duyardı. İngiltere'de, bütçenin, ilân olunmadan önce, Avam Kamarasının bütün üyelerine takdim edilmesi âdettir. Bir yıl, Dalton, buna riayet etmiyerek, bütçenin bir kısmını basına "sızdırdı." Vekil, bunun üzerine istifaya mecbur kılındı. Nigar Birch'in bu istifa karşısındaki sözleri şu olmuştu: "Yazıklar olsun! Benim tilkimi vurdular!"

Avam Kamarasını Amerikan Kongresinden ayıran başlıca özellik "Sual Zamanı"dır. Sual zamanı, İngiltere Parlementosundaki şaheser nüktelerin çoğuna vesile olur. Müzakereler nihayete erince (umumiyetle 14:30), duanın hemen akabinde (Kamarada oturumlar da dua ile sona erer), Parlamento üyeleri tahtın vekillerine sualler sorabilirler. Önceden hazırlanmış sualler solgun yeşil renkli "sual kâğıdı"na basılır ve numaralanır. Vekiller her suali cevap-

landırmak mecburiyetinde değillerdir. Bir vekil bazan ülke güvenliği veya diğer bazı sebepler yüzünden cevap vermeyebilir. Fakat gelenek, bu suallerin çoğunun cevaplandırılmasını gerektirir.

Parlamentonun bir diğer teamülüne göre de, Başvekile sorulacak her hangi bir soru, listede, 45 inci numaradan öne alınmaz. Sebebi, Başvekilin öğle yemeğini istediği kadar uzun tutabilmesine imkân hazırlamak içindir. Bununla beraber, Salı ve Perşembe günleri öğleden sonra saat 3:15'ten sonrası Başvekili suale çekmek için en münasip vakittir.

Bu numaradan (45) önceki sualler vekillere hitap eder. Başkan sual soranların isimlerini okur; sualler tekrarlanmaz Numara okununca, cevap vermesi istenen vekil (veya bir yardımcısı) ayağa kalkarak, önceden hazırlanmış cevabı okur. Kamaranın, bilhassa dinleyiciler için, zevki bundan sonra başlar. Çünkü, suali soran üye, bu esas sual ile ilgili diğer sorular da sorabilir. Vekillerin soğuk terler dökmesi de işte o zaman başlar.

Bir vekile sual sormaktaki ana gaye, umumiyetle, muayyen bir nokta üzerine bilgi edinmek değil, vekili zor duruma sokmaktır. Bir vakitler Sual Zamanı'nın "yıldız"larından biri Sir Gerald Nabarro idi; 13 Şubat, 1958 de şu sualleri ilgili vekilden sordu. (Bütün sualler, aşağıdaki örneklerde de göreceğiniz gibi, indirekt, yani dolaylı konuşma yoluyle sorulur):

55. MR. NABARRO: Maliye Vekiline, uzunluğu beş inç [bir "inch," 2.54 cm] veya daha fazla olan kapı tokmaklarının ithalinde satış vergisi alınmazken, bu uzunluktan daha küçük ebadda kapı tokmaklarından yüzde 30 vergi alınmasının hikmetini sormak; ve kapı tokmaklarına konan bu vergilerin, istatistiklerin mevcut bulunduğu son beş yılda Maliyeye ne kadar gelir sağladığını öğrenmek.

56. MR. NABARRO: Maliye Vekiline, bir fındık kırıcısının yüzde 15 satış vergisine tâbi tutulurken, beş inç'ten büyük kapı tokmaklarının aynı zamanda fındık kırıcısı olarak kullanılabilmeleri için üzerlerinde vida delikleri ile piyasaya sürüldüklerinin ve bunun neticesinde, bu fındık kırıcılarının vergi-

siz satıldıklarının farkında olup olmadığını ve bununla ilgili olarak gümrüklere ne gibi direktifler verildiğini sormak.

Bu suallere Vekil namına verilen cevaplardan sonra şu söz düellosu cereyan etti:

MR. NABARRO: Kapı tokmağı olarak kullanılan fındık kırıcıları ile fındık kırıcısı olarak kullanılan kapı tokmakları arasındaki bu haksız farkın sebebi nedir?

BAŞKAN: Sükûnet.

MALİYE VEKÂLETİ MALİ SEKRETERİ (Mr. J.E.S. Simon): Hayır, Efendim, Gümrük Müdürlüğünün bir fındık kırıcısının bir kapı tokmağından nasıl ayırd edilebileceği hususunda özel direktiflere ihtiyacı yoktur.

MR. NABARRO: Muhterem ve bilgili arkadaşım kendilerine tevdi ettiğim suale cevap verirler mi? Niye kapı tokmağı olarak kullanılan fındık kırıcılarıyle, fındık kırıcısı olarak kullanılan kapı tokmakları arasında birini diğerine gücendiren fark yaratılıyor? Bunun mesullerinin imalâtçılar olduklarını bilmiyorlar mı? Elimde deliller var. *The Times* gazetesinin, 11 Şubat tarihli başyazısında belirtildiği gibi, bu acayip durumun satış vergisi ile ilgili bütün kanun ve mevzuatı gülünç duruma soktuğunun farkında değiller mi? Satış vergisinin tamamen kaldırılması ve bu çeşit vergilerin, gayet cüzî bir şekilde, bütün eşyaya seyyanen tatbik edilmesinin zamanı gelmedi mi?

MR. SIMON: Muhterem arkadaşıma *Covent Garden*'ın [Londra'daki dünyaca meşhur opera] orkestra başkanı Richter'in ikinci flüte [orkestrada flüt çalanların ikincisi] verdiği bir cevabı tekrarlamak zorunda kalacağım: "Senin bu kahredici saçmalığına bir veya iki defa tahammül edebilirim—ama her zaman, Allah korusun!"

Günümüzde Avam Kamarasında, önceki devirlere kıyasla, daha az nükte işitilmekte, hakaretli söz düelloların dozları yumuşamaktadır. Artık, maalesef, onsekizinci ve ondokuzuncu asırlarla, yirminci yüz yılın ilk yarısında işitilmiş ve daha önceden ihtimam ve titizlikle hazırlanmış, cilâlanmış hiciv ve hakaretli klâsik hitabelerden örneklere pek rastlanmıyor. Bunda, tabiî, Avam Kamarasının günümüzde pek çok sayıda ve zaman alıcı teknik problemler üzerine eğilmesinin de rolü var. Bugünün İngiltere Parla-

mentosu, dünkünden çok daha fazla olarak, günlük meselelerle uğraşmaya mecbur—sosyal sigortalar, mesken inşaatı, taşıt, elektrik ve ziraî meseleler gibi. Bu arada, Churchill ve Bevan'ın sahneyi terketmelerinden sonra, onların yerlerini alacak usta nüktedanların ortaya çıkamaması da nükteli, iğneli ve üstü örtülü hakaretli söz düellolarının azalmasına sebep oluyor. Önceki başvekillerden Harold Macmillan da, Avam Kamarasının daha az nükte savaşlarına sahne olduğu fikrinde:

"Bir zamanlar İngiltere ve Amerika'da politika çok zor ve muhataralı idi. Mebuslar bugün olduğu gibi, profesyonel nutuk yazarları istihdam etmiyorlar, nutuklarını kendileri hazırlıyor, çok defa ağızlarına geldiği gibi konuşuyorlardı. Meselâ, Amerikan Temsilciler Meclisinde, 1799 da John Randolph, bir millet vekili aleyhinde konuştuğu vakit, muhalif parti mensupları gazapla ayağa fırlamıştı: 'Mr. Edward Livingston fevkalâde kabiliyetlere sahip fakat aynı zamanda sefil bir insan. Tıpkı ay ışığı altındaki kokmuş bir palamutu andırıyor—hem parıldıyor, hem kokuyor.'

"O'Connell, çağının Başvekili Disraeli için diyordu ki: 'İsa'nın peşinden ayrılmıyan dilenciler sülâlesinden gelmiş adam.' Amerikalı yazar Mark Twain, uzun müddet mücadele ettiği bir politikacının ölümünden sonra şunları yazıyordu: 'Onun cenazesine iştirak edemedim, fakat kendisine nazik bir mektup yazarak yaptığı işi tasvip ettiğimi bildirdim.'

"Benim gençliğimde İngiliz siyasî hayatı şimdikinden çok daha gürültülü ve sert idi. Kelimeler, günümüzde olduğu gibi, ağızlarda gevelenmezdi. Şimdi ise Kamarada 'ördeğe boo' diye bağırmadan 'centilmenliğe yakışmaz,' 'haksızlık etme' sözleri işitiliyor. Eskiden hatiplerin kürsüye zaman zaman çekiç ve maşa ile çıktıklarını hatırlıyorum; 1912 deki büyük rıhtım grevinde sendika lideri Bent Tillet her akşam işçilerin başına geçiyor, sokaklarda 'Allahım, Lord Davenport'u öldür!' diye bağırıyordu.

"Fakat, belki de, politik hiciv ve hakaretli sözlerin yeniden canlandığına şahit oluyoruz. Bolton'daki ara seçimlerde hatiplerin sözleri dinliyenlere zevk veriyordu. 'Bu küstah çingene, kendini beğenmiş ukalâ ve kibirlilere mahsus

bir ifade ile Parlamentonun kendisine ihtiyacı olduğunu söylüyor.' Bu neviden sözlere şiddetle ihtiyacımız var."

Harold Macmillan da yabana atılamıyacak nüktedanlardandır. Birleşmiş Milletlerin o unutulmaz toplantısında (29 Eylül, 1960), İngiliz heyeti başkanı sıfatiyle kürsüde konuşurken, Rus heyeti başkanı olarak toplantıya katılan Khrushchev, Macmillan'ın sözlerini protesto maksadıyle, ayakkabılarını çıkarmış, önündeki kürsüye ritmik bir şekilde vurmağa başlamıştı. Macmillan, ananevî İngiliz soğukkanlılığına hak verdirircesine, ayakkabının çıkardığı seslerin kesilmesini beklemiş, ve konuşmaları ânında tercüme eden mütercimlerin cam kulübesine doğru dönerek demişti ki: "Lütfen bunları da tercüme eder misiniz?"

Başvekil Harold Macmillan II. Dünya Harbi sırasında Cezayir İngiliz İdaresi Başkanlığını da yaptı. Bir gün Müttefik orduları mutfağında Amerikan ve İngiliz birlikleri arasında çıkan bir anlaşmazlığın halli için kendisine müracaat edildi. Amerikalılar, içkinin, yemeklerden önce, İngilizler ise sonra verilmesini istiyorlardı.

Macmillan'ın hal çaresi: "Bundan sonra, hepimiz, Amerikalılara hürmeten yemeklerden önce içeceğiz, ve yemeklerden sonra da hepimiz İngilizlere hürmeten içeceğiz."

Önceki Alman Başvekili Adenauer, "Politikada kalın bir deri Allahın bir nimetidir," diyordu. Amerika Cumhurbaşkanı Harry Truman da aynı fikirde: "Sıcaktan şikâyet eden mutfağa girmesin." Macmillan bu fikirleri paylaşıyor. "Politika hayatındaki uzun tecrübeler bana şunu öğretti ki, cehalet tenkide hiç bir zaman mâni olmaz," diyen Macmillan'ı tenkit ateşinde kızartmayan yoktu. Kendi Muhafazakâr partisinin bir mebusu olan oğlu dahi, *The Times* gazetesine gönderdiği bir mektupta, babasını ve siyasetini tenkit etmişti. Macmillan oğluna Avam Kamarası kürsüsünde cevap verdi:

"Halifax temsilcisinin [oğlu Mr. Maurice Macmillan] zeki ve hür ruhlu bir insan olduğunda zerrece şüphe edilemez. Fakat onun bu vasıfları nereden tevarüs ettiğini de ben söyliyecek değilim."

"Profumo seks skandalı" Macmillan'ı fena halde hırpalamış, siyasî istikbalini tehlikeye düşürmüştü. Sosyalist mil-

let vekili Michael Foot (Aneurin Bevan'ın biyografisini yazan şahıs) Parlamentoda bu konu ile ilgili konuşmasında şunları söylemişti: "Öyle anlaşılıyor ki, bizim Millî Emniyet mensupları, her yatağın altında bir komünist aramaktan başka bir şey yapmadıklarından yataklara bakmağa vakitleri kalmıyor."

Pek sık olmasa da, İngiliz siyasî nüktelerinde de üslûp ve mevzu itibariyle Amerikan hümoruna benziyen taraflar vardır. Sosyalist partisi liderlerinden Hugh Gaitskell, gazetecilerin, meşhur Imperial Kimya tesislerinin devletleştirilip devletleştirilmiyeceği sualine, bu müesseseye ait fabrikalardan birinin kapısı önünde şu cevabı vermişti: "Biz, çelik ve taşıt sanayiini millileştireceğimizi söyledik ve bu hususta plânlarımızı yaptık. Daha fazla devletleştirme için şu anda başka bir plânımız yok."

Gaitskell'in bu sözlerini bir hitabesine konu alan Macmillan şunları söyledi:

"Bu bana, çiftliğindeki hayvanları arasında dolaşırken bir hindinin efendisine sorduğu suali ve çiftçinin cevabını hatırlatıyor. Hindi, efendisinin yanına yaklaşarak sordu: 'Beni de keseceğin doğru mu?' Çiftçi sevap verdi: 'Sevgili arkadaşım, sen hiç rahatını bozma. Bak, ilerideki hindiyi ve onun berisindekini görüyor musun? Onların ikisi de listede. Fakat senin için hiç bir plânım yok.' "

Macmillan hitabesine şöyle devam etti: "Ne var ki, bu sözlerle huzura kavuşacak hindi, gerçekten aptal bir hindidir. Noel gelsin, o da kafasının koparıldığını görecek."

Sosyalist lideri (önceki Başvekil) Harold Wilson, kendisinin çok fakir büyüdüğünü ve mektebe giderken ayağına giyecek çizmeleri bulunmadığını söylemişti. Macmillan Wilson'ın bu sözleriyle ilgili olarak dedi ki: "Eğer Harold Wilson ilk mektebe çizmesiz gittiyse, bu, onun ilk mektebe giderken, ayakları çizmeye sığmayacak şekilde, büyümüş olduğunu gösterir."

Siyasî hayatının ilk yıllarında Aneurin Bevan'ın sadık bir müridi olan Harold Wilson için, Muhafazakâr millet vekili Hugh Dalton, "Bevan'ın küçük köpeği" adını takmıştı. Maamafih, Başvekil Wilson da hakaretli söz üstadların-

dan biri. En fazla beğendiği nüktenin hangisi olduğu sorulduğu vakit, John Burns'in, Joseph Chamberlain için söyledikleri olduğunu belirtti:

"İki siyasî lideri aldatmakla, iki tarihî partiyi parçalamakla, şimdiye kadar hiç bir kimsenin erişemediği bir rezalet ve kepazelik bataklığına gömülmüş olduğunu gösteriyor. Öyle ki, onunla kıyaslandığı takdirde, Hindistan'nın çapulcuları sadık dostlar gibidir, ve Judas Iscariot [İsa'yı Romalıların eline veren hain] şeref ve fazilet tacına hak kazanır."

Politik muarızlara nasıl hakaret edileceğini hocası Bevan'dan öğrenen Wilson, Başvekil Macmillan'a *"Mac the knife*—Bıçak Mac" adını takmıştı. Macmillan'ın 1957 Süveyş krizi sırasında, Başvekil Anthony Eden'i önce destekleyip hemen arkasından terketmesini Wilson şöyle anlattı: "Oyuna ilk girdi—ilk çıktı."

Wilson, Parlamentodaki bir diğer konuşmasında da şunları söyledi (3 Kasım, 1958):

"Muhterem Centilmenin [Başvekil Macmillan] ağzından çıkan kelimeler, bana, kendisini takip edenleri yanlış istikamete göndermek için yollara kasden işaret kâğıtları koyan insanı hatırlatıyor. Sosyal hizmetlere hücum ederlerken derhal Disraeli'den iktibaslara başvuruyorlar.... Muhreme Centilmen, kendilerine has karakteristik bir tevazu ile, hem Disraeli'nin hem de Gladstone'ın en iyi taraflarını nefsinde tecessüm ettirmiş bir devlet adamı olduğu hissini yaratmak istiyor. Ama yanılıyorlar. Kendileri, hakikatte, Disraeli'nin görüşlerini tevarüs etmeksizin onun yaldızlı sahtekârlığını, Gladstone'ın prensiplere bağlılığını tevarüs etmeksizin onun kendik-doğruluğunu [her zaman kendi kendini doğru gören] tevarüs ettiler."

Bir başka konuşmasında (18 Kasım, 1961) Wilson, Macmillan'a, Disraeli'n Lord Liverpool için kullandığı kelimelerle hücum etti:

"Şaheserce alelâde insanlardan mürekkep bir kabineyi idare eden değil de, onlara sadece başkanlık eden şaheserce bir alelâdelik, Devlet adamı değil—devlet adamı esnafı. Küçük sorularda katî, büyük suallerde kaçamaklı."

Amerika'yı bir ziyareti sırasında, gazeteciler, kendisi ile Macmillan arasında ne fark bulunduğunu sordukları vakit, Harold Wilson şu cevabı verdi: "Yirmi yıl." Maamafih, daha sonra bu cevabından ötürü pişmanlık duyduğunu itiraf etti.

İşçi partisi kongresinde (Ekim, 1962) Macmillan'a şöyle hücum ediyordu:

Biraz önce liderimiz Hugh Gaitskell'in televizyondaki seçim konuşmasından bahsettim. Ondan bir gece önce başka biri konuşmuştu: Harold Macmillan. Belki siz de seyrettiniz. Macmillan "ruhen genç" insanlardan bahsediyordu. Ruhen genç bir insan Macmillan mı? Onun dünyası gerçek bir sahne. Kendilerinin hayrankâr bir tenkitçisi olarak onu bu sahnede bir çok rollerde görmüş olduğumu söyliyeyim. O bu rollerini sahnede başarmağa çalışırken, ben, kendisini, zaman zaman sahne dışında da gördüm. Beş sene önceki seçimlerin nasıl neticeleneceğini haykıran spor-toto temsilcisi oydu. [Wilson burada "bookmaker" kelimesini kullandı. Bu, küçük kumarbazların paralarını yatırdığı "büyük kumarbaz" mânasına gelir.] Trinadad'ın [Küba civarında küçük bir ada, bir zamanlar bir İngiliz müstemlekesi idi] ve Ford otomobil fabrikalarının kefaletçisi de o. Süveyş'te ilk girip ilk çıktığı oyunda kahramanlık gösterdi. Şimdi de genel seçimler yaklaştığından eski kürk şapkasını [Macmillan kışın kürk şapka giyerdi. İngilizler kürk şapkaya pek iltifat etmezler] sandıktan çıkarıp fırçalamağa başladı bile—tabiî Adenauer müsaade ederse. [Alman Başvekili Adenauer de kürk şapka, kalpak giyerdi.]

Macmillan'ın başarı ile oynadığı diğer roller de var: meselâ, toprak ağalığı. Diğerleriyle olan münasebetlerinde de başarılı oldu. Ve bütün bu rollerini hiç aksamaksızın, bir tek falso yapmadan başarı ile yürüttü. Evet, 13 Temmuz katliâmını da unutmuş değiliz. Fakat ben kendilerini hiç bir zaman gençlik evliyası St. Aloysius olarak göreceğimi aklımdan dahi geçirmemiştim.

Başvekil Macmillan, 13 Temmuz, 1962 de kabinesinin üçte birine yol vermişti. "Katliâm"a kurban gidenler arasında Başvekilin eski arkadaşları da bulunuyordu. Macmillan'ın, partisine yeni bir ruh aşılamak, yeni bir görünüm getirmek için bu yola saptığını ihsas etmesi üzerine en iyi

nükteyi, bugünkü İngiliz politikacılarından Jeremy Thorpe (Liberal partisi başkanı) söyledi:

"Hemcinslerine böylesine sevgi ve sadakatle bağlı bir diğerini daha bulabilmek imkânsız. Kendi postunu kurtarmak için arkadaşlarını idam sehpasına sürüklemekten çekinmeyen insan."

Liberal Thorpe'nin en fazla beğendiği bir diğer nükte de, Harold Wilson'un "Blue Streak" füzesi hakkında söyledikleri. Bu füzenin imâli, İngiltere'ye yüz milyonlara mal olmasına rağmen, fiyasko ile neticelenmişti. Füze hakkında konuşan Wilson, gözlerini, çağın Millî Savunma Vekili Duncan Sandy'nin gözlerinden ayırmamıştı:

Blue Streak füzesi imalinin, aşikâr bir hatâ olmasına rağmen, durdurulmadığını biliyoruz. Sebebi, Millî Savunma Vekiline bu işten yüzünün akı ile çıkabilmesine imkân hazırlamak. Gerçekte şu anda hepimiz tarihin en pahalı suratına bakıyoruz. Doğru, bir Truvalı Helen'in yüzü de bin geminin kızağa konmasına sebep olmuştu. Ama hiç olmazsa o gemiler yüzüyordu.

Jeremy Thorpe'nin hoşuna giden iki nükte daha var. Biri, Lady Violet Bonham Carter adlı milletvekilinin Sir Stafford Cripps hakkında söylediği: "Sir Stafford'un şahaser bir kafası var—ne diyeceğine karar verene kadar."

Diğeri ise İşçi millet vekili Leslie Lever'in şu sözleri:

"Hükümeti karşı tenkitlerimde hakseverlik sınırını aştığım iddia edildi, haksızlık ettiğim ileri sürüldü. Halbuki hakseverlik karakterimin bir parçasıdır. Bundan böyle, Hükümeti temin etmek isterim ki, artık kendilerini basit bir aptallıkla itham etmek yetecekse, onları hiç bir zaman sahtekârlıkla suçlandırmayacağım."

İngiltere Parlamentosunun ikinci kısmını teşkil eden Lordlar Kamarasında, Avam Kamarasındakiler kadar nükte ve hiciv işitilmez. Son yıllara kadar Lordlar Kamarasının üyelerinden Atlee burasını şöyle tarif etmişti: "Beş gün açıkta bekletilen ekşimiş şampanya gibi." Hemen hemen her milletin nükleer silâhlanmaya ayak uydurmasını, nükleer kulübe üye olmak istemesini ise şöyle tenkit

etmişti: "Her milletin atom bombasına sahip olmak istemesi, modayı takip eden her kadının vizon kürk giymesi kadar üzücü ve ıstırap verici."

İngiltere politikasındaki nükte ananesi, İngiliz Milletleri Camiâsının diğer parlamentolarına da sıçradı. Avusttralya'daki seçim mücadeleleri zaman zaman çok şiddetli geçer, belden aşağı yumruklar dahi indirilir. Başvekil Churchill, Avustralya seçimlerini zevkle takip ettiğini ve "ateşli ve şevkli" Avustralya politika mücadelelerine hayranlık duyduğunu Avustralya Başvekili Sir Robert Menzies'e söylemişti.

Lord (Başvekil) Atlee, önceki Avustralya başvekillerinden Billy Hughes'in "oldukça egzantrik ve son derece sağır bir insan" olduğunu söylerdi. Bir gün Başvekilin partisinin saflarından ayrılan bir mebus, karşı partinin bir üyesi olarak, Başvekile şiddetle hücum etti. Bu ısırıcı nutuk bittiği zaman, Başvekil Hughes ayağa kalktı ve elleriyle kulaklarını kepçeledi. Başvekilin bu şekilde hareketsiz durduğunu gören bir üye nihayet sordu: "Billy, ne yapıyorsun?" Başvekil cevap verdi: "Horozun ötmesini bekliyorum."

Lord Atlee, nüktenin politikadaki tesir ve rolü hakkında şunları söyledi:

Nükteli ve hicivli sözler parlamentodaki tasarıların kanunlaşıp kanunlaşmıyacağına pek tesir etmezse de, vekillerin tutumlarını etkilediği aşikâr. Şaheser bir nükte ile nutku kesilen mağrur bir vekil sözünü kesene gerektiği şekilde cevap veremezse sandalyesini kaybedebilir. Nükte ve hiciv tartışmalara canlılık ve parlaklık getirdiği gibi, tartışmalarla ilgili önemli bir nokta, bir nükte ile anlatıldığı vakit, çok daha iyi anlaşılır... bizim parlamentomuzda sizin [Amerikan] Kongrenizden çok daha fazla nükte yapılır. Çünkü siz, Kongre zabıtlarına geçmesi için hitabe irad ediyorsunuz; ve sizin nutuklarınız çok defa önceden yazılmıştır. Bu nutuklar Kongrede sayfa sayfa okunur. [İngiltere Parlamentosunda yazılı kâğıttan okumak "yasak"tır. Millet vekili irticalen konuşmak zorundadır; ancak ellerinde küçük notlar bulundurmalarına müsaade edilir.] Biz Parlamentoda tartışırken yüzlerimiz birbirimize dönüktür, parlamento başkanına değil. Ve nutuklarımız her an kesilebilir. Bunun

içindir ki, bizim politikacılarımız ânında nutukları ve nükteleri sizinkilerden çok daha iyi beceriyorlar. Biz Avam Kamarasında uzun nutukları sevmeyiz.

Atlee, Yugoslavya'yı ziyaret ettiği zaman, Tito ona ülkesinin en iyi taraflarını gösterdi, bir ziyafetten diğerine, bir eğlenceden ötekine götürdü. Bu sırada da, İngiliz Muhalefet Liderine Yugoslavya ve ülkede yapılmakta olan işler hakkında izlenimlerini soruyordu.

Atlee nihayet dayanamıyarak cevap verdi: "Yapmakta olduğunuz işler üzerimde çok derin bir intiba bıraktı, fakat bir taraftan da aynı derecede huzursuzluk duyuyorum, çünkü Yugoslavya'da adaşımla tanıştırılmadım—Yugoslav muhalefet lideriyle."

İngiltere Parlamentosunda edep dışı nükte hemen hemen hiç işitilmez. Biribirlerine "muhterem centilmen" diye hitap eden Parlamento üyeleri siyasî oyunu, oyunun kaidelerine göre yürütmeyi centilmenliğin icabı sayarlar. Maamafih, pek "nezih" sayılamayacak bir "nükte"yi Jack Jones adlı Sosyalist bir üye Nancy Astor'dan bahsederken söyledi. (Amerika doğumlu) Lady Astor ateşli bir içki düşmanı idi. Bir gün kürsüde içki içenlere veryansın eden bir nutuk çekerken, sık sık Jack Jones'in yüzüne bakıyor ve "bira karınlı" insanlardan söz ediyordu. Lady Astor'dan sonra söz istiyen Jack Jones şunları söyledi:

"Asil ve muhterem hanımefendiye şunu söylemek isterim: ben, kendi karnımı onunkiyle yan yana yatırmaya her zaman hazırım."

Birleşik Amerika Kongresi, İngiltere Parlamentosundan pek çok hususlarda farklıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hükümetin icraî kolu, İngiltere'de olduğu gibi, kanun yapıcıları, yani mebuslar arasında oturmaz. Bundan böyle (bazı istisnaî hallerde teşkil olunan soruşturma komisyonları dışında), Kongre üyeleri tarafından suale çekilmezler. Kongrenin içtima salonları (Senato ve Temsilciler Meclisi) yarım daire şeklindedir. Bir kongre üyesi, konuşurken kendi meslekdaşlarından ziyade, başkana hitap eder. Kongredeki nutuklar, Lord Atlee'nin dediği gibi, zaman zaman

çok uzundur, ve yazılı kâğıttan okunur. (Daha önceleri söylediğimiz gibi, Amerikan Senatosunda "filibuster" denen bir usul vardır. Senatörler, isterlerse saatlerce ve saatlerce konuşabilirler. Bu nutuklar, ne kadar uzun olurlarsa olsunlar, *Congressional Record*'a yani Kongre zabıtlarına geçer; ve Kongre üyeleri de, nutuklarının yayınlandığı zabıtları—haklarında iyi niyetlerin beslenmesini temin maksadıyle—seçmenlerine gönderirler. Bazan Kongrede okunmayan nutuklar bile zabıtlara geçirilir ve yine—sanki Kongrede okunmuş veya söylenmiş gibi—seçmenlere postalanır!)

Kongre üyelerinden ziyade, seçmenlere hitap eden bu nutuklar İngiliz diline kelime dahi kazandırdı: "buncombe" veya kısaca "bunk." Felix Walker adlı bir millet vekili 1820 de güneydeki North Carolina eyaletinin Buncombe bölgesini temsil ediyordu. Bir gün uzun bir nutuk çekmek üzere söz alıp kürsüye çıktığı vakit, Meclisteki diğer üyelere şunları söyledi: "Şimdi söyleyeceklerim Buncombe içindir." O zamandan beri "buncombe" veya "bunk," "zamansız, saçma sapan konuşmak" anlamında İngilizceye girmiştir.

Amerikan Kongresinde verilen nutuklar çok defa diğerleri tarafından yazılır. Amerikan Kongresi Kütüphanesinde Teşrii Referans Servisi denen bir kısımda çalışan iki yüz memurun vazifesi, Kongre üyeleri için araştırma yapmak ise de, onlar, vakitlerinin büyük bir kısmını, üyeler için nutuk yazmakla geçirir. (İngiltere Parlamentosunda böyle bir servis yoktur.) Bundan başka, memleket çapında tanınmış politikacıların, cumhurbaşkanlığında gözü olan politikacıların; hususî hayattan (basından, üniversitelerden) "kiraladıkları" müşavirleri, "hayalî yazarlar"ı (bunların yazdıkları nutukları politikacılar söyler) bulunur. Bu neviden yazarlar arasında nüktedanlar tercih edilir.

Amerikan Kongresinin, geçen asra kadar, Avam Kamarasını andırır hareretli ve hakaretli söz düellolarına sahne olduğunu söylemiştik. Kongre salonlarında birbirlerine bastonlarıyle hücum edenler, ve hattâ tabanca çekenler de vardı. Fakat günümüzde, fevkalâde haller dışında, Ame-

rikan Kongresine konformite hâkim. Bunda belki de İngiliz ve Amerikan parlamenterlerinin yetişme tarzları da rol oynuyor. İngiltere Parlamentosunda hemen hemen her meslekten temsilciler yer alırken, Amerikan Kongresi üyelerinin büyük bir kısmı avukattır.

Amerikan Kongresi üyelerinin sevdikleri fıkraları ve nüktelerine geçmeden önce, politikacının zaman zaman sadece kendi muarızlarıyle değil, seçmenlerle de "alay" ettiğini gözden uzak tutmamak gerek. Önceleri sadece politikacıyı yakından tanıyanların bildikleri bu gerçekler ancak seneler geçtikten sonra daha açık olarak anlaşılır. Böyle bir "alay"ın iyi bir örneğini katledildiği yıla (1953) kadar Amerikan politikasında şöhret yapmış Huey Long verdi. Louisiana eyaletinde (1893) doğan Long, kendi kendini yetiştirmiş, baro imtihanını vermiş, genç yaşında eyaletin valisi ve daha sonra da senatör seçilmişti.

"Diktatör" ruhlu Long, kendisine 'Faşist" diyenlerin de bulunmasına rağmen, zenci haklarının henüz lâyıkıyle yerleşmediği yıllarda zencilerin bir dostu olduğunu gösterdi. Long, siyahî haklarının müdafaasını yaparken, tabiatıyle kendi siyasî istikbalini de düşünüyordu.

Valiliği sırasında bir gün New Orleans şehrinin siyahî liderleri kendisini ziyaret ederek, şehirdeki *Charity* hastahanesindeki hastaların çoğunluğunu siyahîlerin teşkil etmesine rağmen, bir tek zenci hastabakıcısının dahi bulunmadığını söyledi ve bu durumun düzeltilmesini istediler. Vali Long, çaresine bakacağına söz vermekle beraber, kullanacağı metodu sevmiyeceklerini zenci liderlerine ikaz etti. Bir kaç gün sonra, Long, hastahaneyi teftiş edeceğini söyledi. Valinin arabası etrafındaki motorsikletli polisler şehrin sokaklarında sirenlerini öttürüyor, kalabalık bir gazeteci grubu da kendisini takip ediyordu. Hastahaneyi teftişten sonra gazeteciler ne düşündüğünü sordukları vakit, Vali Long köpürdü: "*It's a God-damn disgrace! That hospital's full of niggers being tended by nice white girls! It's a God-damn disgrace, and I won't stand for it!*" (Allahın kahretmesi gereken bir utanmazlık! Hastahaneyi dolduran pis zenci hastalara beyaz aile kızları bakıyor. Bu,

Allahın kahretmesi gereken bir utanmazlık, ve ben buna tahammül edemem.) Söylemeğe dahi lüzum yoktur ki, hastahane hemen zenci hastabakıcıları istihdam etmeğe başladı. Böylelikle, siyahî haklarının dillerden düşmediği yıllardan otuz beş sene önce, Vali Long, o yıllarda Louisiana'da mümkün olabilecek yegâne yolla zenci hakları için çalışıyordu. Tabii merak etmemek elde değil: Vali Long, acaba kendi özel çevresinde oyuna getirerek alt ettiği ırkçılara mı, yoksa kendisine "faşist" diyen liberallere mi daha fazla gülüyordu. Şurası muhakkak ki, siyahî Amerikan vatandaşları onunla birlikte gülüyorlardı.

Long, Louisiana eyaletinde kendi zamanında uygulanmağa başlanan yaşlılara yardım, mektep çocuklarına sıcak yemek programlarıyle ve yine kendi valiliği zamanında yapılan yollarla iftihar ediyordu. "Zenginliği paylaşmak" ve "Herkesi bir kral yapmak" sloganları ile eyalette yıllar süren bir "diktatorya" kurdu. Vergilerde indirimle ilgili bir teklifi üzerine, zengin Amerikalılara şöyle hücum ediyordu:

"Bazı gafiller vergilerde indirimden bahsediyor. Masrafları nerede kısmak gerekmiş, biliyor musunuz? Sevimli ve güzel çocuklarımıza verdiğimiz sıcak öğle yemeklerinde. Veya o *muhterem* yaşlı insanlarda, hayatlarının gurubunu yaşıyan bu beyaz saçlı muhterem insanlarda.... Bu ülkenin en iyi yolları, mektepleri, hastahaneleri burada, bizim eyaletimizde, ama hâlâ şikâyet eden zenginler var. Onlar öylesine sımsıkı [cimri] insanlar ki, yürürken vücutlarından sesler çıkıyor. Bir depremi görmek için dahi beş kuruş vermeyen bu insanlar köşklerinde, eğlencelerinde, küçük kurbağaları yutan büyük kurbağalar gibi yüz dolarlık banknotları yutmakla meşguller, ve onların istedikleri kadar yutmalarına da müsaade ederseniz, oburluklarından patlayacaklar. Tabii, ben bir çok *iyi* zengin de tanıyorum. Fakat çoğu, bir zamanlar tanıdığım yaşlı zenginden zerrece farksız. Şeytan onun canını almağa geldiği vakit, bizim ihtiyar zengin Aziz Pedro'ya bir dilekçe ile başvurdu. 'Dünyada iken bazı iyi şeyler yaptım,' dedi. 'Bir defasında, 1913 ün soğuk bir kış gününde bir fakire beş kuruş verdim.' Aziz Pedro kayıtlara baktı, ve nihayet, dört yüz yetmiş birinci

sayfada, bu beş kuruşun kaydedildiğini gördü. 'Kötü kullanılmış bir hayat için bu kâfi değil,' dedi.

"Zengin ihtiyar itiraz etti: 'Ama bir dakika. Bir defasında da 1922 de yanında otobüs parası bulunmayan yaşlı bir zavallı kadına da beş kuruş verdiğimi hatırlıyorum.' Aziz Pedro'nun kâtibi yeniden deftere baktı, ve bu habîsin fakirleri nasıl soyduğunu gösteren ardı ardına sayfalardan sonra, sayfa bin üç yüz yetmiş sekizde bunun da kaydedildiğini gördü. Aziz Pedro, 'Bu da kâfi değil,' dedi. Fakat ihtiyar zengin haykırdı: 'Beni *cezalandırmayın!* Yine 1931 de Kızıl Haç'a da beş kuruş verdim.' Kâtip bunun da kaydedildiğini görünce, Aziz Pedro'ya 'Muhterem Efendim, bu adamla ne yapacağız?' diye sordu. Aziz Pedro'nun ona ne söylediğini biliyor musunuz? Dedi ki: 'Onbeş kuruşunu geri ver ve Cehenneme kadar yolu olduğunu söyle.' "

Long, *Time* ve *Life* mecmuaları aleyhine, kendisine hakaret edildiği iddiasıyle, dava açtığı vakit şunları söyledi: "Bu dava sona erdiği vakit, Luce'in [mecmuaların sahibi] adamları kendilerini hem daha hafif hem de daha akıllı bulacaklar. Onlar yıllardır, kendilerini dava edemeyecek kadar fakir insanlara hakaret edip duruyor. Ama şimdi ben onları enselerinden yakaladım. B. Luce, kendi ayağına uyan bütün ayakkabıları satın alarak dükkânına koyan kunduracıya benziyor. Ve ondan sonra, diğerlerinin de bu ayakkabıları satın almalarını istiyor."

Bu kitapta bahsedegeldiğimiz şahıslar, gördüğümüz gibi, büyük hatiplerdir de. Hangi ülkede yaşarlarsa yaşasınlar, hatiplerden beklenen ilk şey, söyledikleri anlaşılmalı, ileri sürdüğü fikirler kabul edilmese dahi zevkle dinlenmelidir. Bu da, her şeyden önce, hitabet sanatının kaidelerine riayet etmekle olur. Günümüzde hitabet, bilhassa İngiltere ve Amerika'da bir "sanat," bir "ilim" haline geldi. Amerika'da üniversite ve kolejlerdeki hitabet kürsülerinden başka ülkenin her tarafında, başta Dale Carnegie mektepleri olmak üzere, hitabet mektepleri vardır. Tanınmış iş adamlarından ev kadınlarına kadar yüz binlerce insan bu mekteplere devam eder, âmme konuşmasının esasını öğrenirler. Bu memlekette ise—bildiğim kadarıyle—bir tek

üniversitede, bir tek mektepte hitabet dersi verilmez. Hattâ ve hattâ, bu satırların yazarının senelerce önce yayınladığı ve bugün mevcudu kalmayan hitabet kitabı dışında, bir hitabet kitabı da yoktur. Böyle olduğu için de, Türkiye'de topluluk önünde nasıl konuşulacağını bilenler gerçekten parmakla sayılacak kadar az. Türk "hatipler"i arasında göze çarpan başlıca aksaklık ve kusurlar şunlar:

1.Hümor, bizim konuşmacıların bilmedikleri bir şey. Dinlediklerim arasında (daha doğrusu, dinlemek zorunda kaldıklarım arasında) Batılı mânada nüktedan bir tek, ama bir tek hatibe henüz rastlamadım. Bu kitap, kendilerini "hatip" sananlara, her fırsatta kürsüye çıkmak için can atanlara "hümor" denilen şeyin ne olduğunu öğretebilirse, vazifesini yapmış insanların hazzını duyacağım.

2. Hitabet hiç bir zaman yazılı kâğıttan okumak demek değildir. Dikkat ediyorum: Türkiye'de devlet adamlarından mahallî parti başkanlarına, "büyük" gazetecilerden yıllarca talebe önünde konuştukları için tecrübeli olmaları gereken eğitim üyelerine kadar, pek çokları her hangi bir töreni açarken veya birine "hoş geldiniz" derken dahi kâğıda bakmadan konuşmasını beceremiyor. "Müsabakaları açıyorum, hayırlı olsun," diyebilmek için dahi yazılı kâğıttan medet ummak ayıptır, dinleyenlerle alay etmektir.

Bundan da kötüsü, eline tutuşturulan kâğıttan okumasını beceremiyenler arasında vekiller dahi var. Başka ülkelerde bu gibi insanlara ambar kâtipliği dahi yaptırmazlarken, biz onları vekillik koltuğuna oturtuyoruz. İşte, onlarla bizim aramızdaki başlıca farklardan biri daha.

3. İyi bir aktör, iyi bir futbolcu, iyi bir piyanist mesleğinin zirvesine eriştikten sonra dahi devamlıca pratik yapmak zorunda. İskoçyalı bir sahne artisti, Sir Harry Lauder, şahane şarkısı "Roamin'in the Gloamin'"i sahnede kendisini tatmin edecek bir şekilde söyliyebilmek için on bin (10,000) defa tekrarladı. Polonyalı meşhur kompozitör ve piyanist Paderewski hayatı boyunca her gün sekiz saat piyanoda pratik yaptı.

Aynı şeyleri dünyaca tanınmış hatipler için de söyliyebiliriz. Belki Türkiye hariç, dünyanın hiç bir yerinde, hiç bir hatip hiç bir hazırlık yapmadan, nutkunu defalarca kendi

kendine tekrarlamadan paldır küldür kürsüye çıkarak konuşmaz, konuşmak cesaretini—daha doğrusu, küstahlığını—kendinde bulamaz. Hazırlıklı olmadığı halde konuşmakta ısrar etmek, dinleyicilere saygısızlık ve hatta hakaret etmektir.

4. Bir "konuşma plânı" hazırlamadıkları, bu plân ve nutukları üzerinde uzun uzadıya eksersiz yapmadıkları için, Türkiye'de, mumla arasanız dahi, hitabet tekniğinin ne olduğunu bilene rastlıyamazsınız. Hitabet tekniğinden habersiz oldukları için de bu topraklarda hatip geçinenlerin sözleri, çok defa "hitabe"den ziyade bir "lâf çorbası"dır. Ne var ki, bu insanlar kendilerine zevk veren bu "çorba"yı, dinleyicilerinde—tiksinti ve öğürtü dahi getirse—kepçe kepçe sunmaktan çekinmezler.

Meselâ, başarısını "söz söyleme kâbiliyeti"ne borçlu, mahalle kongrelerinden parlamentoya kadar yüzlerce ve yüzlerce nutuk çekmiş "ünlü" parlamenterler de dahil, Türkiye'de, bir nutka nasıl başlanılacağını, nasıl bitirileceğini bilen pek bulunmadığından, hemen hemen bütün nutuklara "önce hepinizi hürmetle selâmlarım," cümlesiyle başlanır, "hepinizi hürmetle selâmlarım"la bitirilir. Bu, hitabet değildir. Bunu yapanlar hitabet sanatının "h"sini dahi bilmiyen insanlar.

Konuşmanın mevzuu, dinleyicilerin sosyal ve kültürel seviyeleri, nutkun verildiği yer ve zaman ve diğer şartlar göz önüne alınarak, çeşitli başlama ve bitirme usullerinden birini kullanmak gerekir.

Bu cümleden olarak, fıkra anlatmanın dahi bir tekniği vardır. Sözgelişi, "geçenlerde işittiğim güzel bir fıkrayı anlatayım," diyen bir talebeye, Amerikalı bir hitabet hocası "sıfır"ı basar. Bir defa, anekdotun "güzel" olduğuna onu söyliyen kimse nasıl karar verebilir? Fıkranın "güzel" mi, "çirkin" mi olduğunu dinleyici kararlaştıracak. Sonra, iyi bir hatip fıkralarını, "şimdi size şu fıkrayı anlatayım," demeden konuşması arasına sokmasını bilmelidir. Öyle ki, dinleyiciler, hatibin fıkra anlattığının hemen farkına varmasınlar.

5. Konuşmak üzere kürsüye çıkan bir kimse mevzu üzerinde bir şeyler biliyor demektir. Bundan böyle, bir hatip,

konuştuğundan ötürü katiyyen özür dilemez. Halbuki, ben —ister inanın, ister inanmayın—mevzuu iyi bilmediğini itiraf etmesine rağmen, yine konuşmakta ısrar eden (hem de bir saate yakın), ne dediği anlaşılmıyan, bir defa söylediğini on defa tekrarlamaktan çekinmiyen isim yapmış insanlar gördüm ve—maalesef—dinlemek zorunda da kaldım.

6. Türk "hatip"leri zaman zaman en basit nezaket kaidelerine dahi riayet etmiyorlar. Meselâ, hastalık veya fiziki bir ârıza dışında, güneş gözlüğü ile bir topluluk önünde konuşmak ayıptır, nezaketsizliktir. Hatibin, dinleyicileri ile göz temasını muhafaza etmesi gerekir. Güneş gözlüklü bir hatibin gözlerinin kapalı olup olmadığı dahi bilinmez. Hem gözlerini halktan saklamak hem de konuşmak istemek, tekrar ediyoruz, ayıptır, saygısızlıktır.

7. Batılı mânada hatiplerimiz pek bulunmadığı için, biz hâlâ bağırmayı "hitabet"le karıştırıyoruz. Heyecan uyandırmak için konuşan bir hatip dahi bağırmadan konuşmasını bilecek, zaman zaman ses tonunu değiştirecek, mimiklerle, jestlerle kelimelerini takviye etmesini bilecektir. Bir kişi ile konuşmakla bin kişiye hitap etmek arasında bir fark olmamak gerekir. Hatip karşısındakilerle muhavere eder gibi konuşacak, onlarla göz temasını muhafaza edecektir.

Bağırarak konuşmayı marifet bilen Türk "hatip"leri karşısında işitilemiyen, monoton, renksiz ses ve kelimelerle konuşan hatipler de var ki, işte bu insanlar—itiraf edeyim—beni uyutuyor.

8. Nereden başladı, kim çıkardı bilemiyeceğim, fakat topluluk önündeki konuşmalarını bir sandalyeye oturarak yapanlar da var. Gerçi milletler arası toplantılarda oturur halde de konuşulur, fakat bu bizim konumuz dışında. Hatip, muhakkak ayakta konuşacaktır. Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt, kötürüm olmasına rağmen, seçim nutuklarında iki koltuk değneğine dayanarak ayakta konuşmakta ısrar ederdi.

Diğer taraftan, oturduğu yerden konuşan bir hatibin dinleyicilerle göz teması kurmasına imkân yoktur. Yüzünü göremediği insanlarla nasıl göz teması kurabilir? Nitekim,

böyle bir toplantıda arka sıralardaki sandalyelerden birinde oturduğumdan, hatibin yüzünü göremiyordum. Monoton bir sesle de konuşuyordu. Beni görmek için ayağa kalkmak zahmetine katlanmıyan bu hatibe ben de uyuyarak cevap verdim.

9. Tabiî, Türk hatiplerinden—daha doğrusu, kendilerini "hatip" zannedenlerin—büyük bir kısmının başlıca vasfının "uyutturucu" olmalarının bir büyük sebebi, saatler ve saatlerce konuşmakta direnmeleri. Meselâ, beni uyutturan monoton sesli hatip (ki bir zamanlar vekillik dahi yapmıştı) iki saate yakın konuştu. Onu, yine her biri bir o kadar konuşan üç kişi takip edecekti. Bu insanları dinlemek için nelere katlanıldığını görebiliyor musunuz?

Sonra, bir de bu insanların hepsinin aynı paralelde konuştuklarını düşünün. Yani, çok defa birinin söylediğini diğerleri tekrarlıyordu. Türkiye'de tertiplenen "açık oturum"larda, maalesef, zıd kutupları temsil edenlere yer verilmediğinden birini dinlemekle on tanesini dinlemek arasında pek fark olmuyor.

Ben, her hangi bir toplantıya başkanlık etsem, hatiplere Mark Twain'in şu hikâyesini anlatırdım:

İnanışının propagandasını yapan bir misyoner, bu ünlü yazar ve hiciv üstadını öylesine şevklendirir ki, Mark Twain şunları söyler: " Hatip, konuşmasının onuncu dakikasında beni kendisine öyle bağladı ki, beraberimdeki parayı son meteliğine kadar ona vermeyi düşündüm." Fakat hatip konuşmakta devam edince, Mark Twain'in düşüncesi değişir: "Aradan bir on dakika daha geçtikten sonra yanımdaki bütün 'gümüş' parayı ona vermeğe karar verdim."

Hatip sözlerine hâlâ son vermediğinden, Mark Twain, bir on dakika sonra misyonere "hiç bir şey vermemeğe" karar verir. Fakat konuşmasına yine bitirmediğinden ve bir on dakika daha sürdüğünden, dinleyenlerin, içine para koydukları sepet Mark Twain'in önüne geldiği vakit, yazar, bu adamı "dinlemekten son derece yorulduğu" için, "dinleme hakkı" olarak sepetten iki dolar alır ve cebine indirir.

Dünyanın her tarafında, bilhassa Anglo-Amerikan ülkelerinde açık oturumlar, tartışmalar tertiplenir. Fakat bunların hiç birinde, bizde olduğu gibi, hatiplere ilânihaye konuşma hakkı tanınmaz. Biz çok defa "açık oturum"un mânasını dahi bilmiyoruz. Hemen hemen aynı fikirlerin müdafaasını yapan dört kişiyi bir masa etrafına toplayarak onları konuşturmak hiç bir zaman "açık oturum" değildir. Açık oturumları tertipliyenlerin ilk vazifesi, birbirlerine zıd fikirleri savunanları bir araya getirmek olmalı.

Bundan sonra yapılacak en önemli şey, hatiplerin konuşmalarını belirli bir müddet içinde bitirmelerini sağlamak. Meselâ, dört kişinin katıldığı bir açık oturum düşünelim. Her hatip önce, 15 dakika konuşur, arkadan her biri 5 dakika ve son olarak 2 dakikalık konuşmalarla sözlerini bitirmeleri gerekir. Medeni ülkelerde açık oturumlar böyle yapılır. Böylece, dinleyicilerin de sualler sorabilmelerine imkân hazırlanmış olur. Tabiatiyle, bu sualleri cevaplandıran hatiplerin, yeniden nutuk çekmelerine meydan vermemek için, kendilerine tevcih edilen sualleri, meselâ, iki dakikada cevaplandırmaları istenir.

Zaman zaman işitiyoruz: Teknik dışında, Batıdan alacağımız hiç bir şey yoktur. Maalesef, teknik dışında da, Batıdan almak zorunda kaldığımız pek çok şey var, ve konuşma âdabı da, tartışma tekniği de bunlar arasında. İlim, teknik, edebiyat, sanat, spor, ilh. sahaları dışında hitabet alanında da dünyaca meşhur Türkler yetiştirmek zorundayız. Amma ve lâkin onların teknik ve prensiplerini benimsemeden—iki kere iki dört—bu işde de yaya kalmağa mahkûmuz.

Sonra, burada tertiplenen açık oturumlarda başkanlar nedense hiç rol oynamıyor. Halbuki Batıda toplantı başkanlarının fonksiyonları büyük ve tesirlidir. Haddizatında, iyi bir başkandan istenen ilk şey iyi bir hatip olmasıdır. Ben ise, konuşmaktan üşenen toplantı başkanları gördüm. Meşhur İngiliz iktisatçısı Harold Laski ile tanınmış Amerikan iktisatçısı Dr. Alfred Haake, 1948 de tertiplenen bir tartışmada karşı karşıya geldiler. Tartışmayı Northwestern Üniversitesi Rektörü Dr. Franklin Snyder idare etmişti. Başkan, tartışmacıları şu nükteli sözlerle takdim etti:

Bugün burada, İngilizce konuşan milletler ailesinin iki temsilcisinin, hepimizi bilhassa şu sıralarda fazlasiyle ilgilendiren bir konuyu münakaşa etmeleri için toplandık. Birazdan izah ve tefsir edilecek iki felsefe hakkındaki düşünlerimiz ne olursa olsun, şu noktada hepimizin hemfikir olduğuna eminim: bu neviden toplantılar tertipleyerek günün önemli meselelerini münakaşa ve tartışmak iyidir. Bundan böyle, bizlere bu fırsatı verdikleri için Chicago İdareciler Klübüne müteşekkiriz.

Serbest toplantı ve münakaşa, İngiliz ve Amerikan cemiyetlerinde çok önemli bir yer işgal eder. Bizler bu mazhariyetimizi engelliyecek sansür veya polis gibi her hangi bir engelin önümüze çıkmasını katiyen istemeyiz. Bu imtiyaz ve mazhariyetten lâyıkıyle istifade etmek ve onları en iyi bir şekilde kullanmak için de bu gibi toplantıların lüzumlu olduğunu ilâve etmeliyim.

Bu maça iştirak edecek iki müsabık ringin tecrübeli ve pişmiş muharipleridirler. Onlara ağır sıkletin altın eldiven boksörleri demek daha yerinde olur.

Bu köşede Amerikan temsilcisi, diğerinde de İngiliz temsilcisi.

Dr. Alfred Haake'nin hayatı, çalışma hırsı ve azmiyle, bu dünyada kendini tatmin etmek istiyen tipik bir Amerikalının hayatı. Winconsin üniversitesine devam ederken dışarıda çalışmak suretiyle tahsilini ikmâl etti.

Kendileri bana kamyon şoförlüğü, bakkal çıraklığı, bulaşıkçılık ve gazete satıcılığı, serbest ticaret yaptıklarını söylediler. Park Ridge şehrinin belediye başkanlığına da seçildiğinden biraz politikacı da olmalı. General Motor şirketiyle olan yakın ilgi ve bağlarını hepimiz biliyoruz. [Dünyanın bu en büyük otomobil şirketinin malî müşaviriydi.] Muhataplarını dinletmek ve onları düşünmeğe sevketmek hususundaki derin kabiliyetlerini de bütün memleket biliyor.

Prof. Harold Laski, bildiğiniz gibi, Britanya Krallığının bir vatandaşı. Kendileri bugünkü İngiliz hükümetinin [İşçi] en hararetli savunuculardan biri.

Oxford üniversitesinin New Colleğe'inden mezun oldu. Moden Tarih Fakültesini birincilikle bitiren Prof. Laski, daha mezun olmadan, muazzam bir entellektüel kudrete sahipti. Kısa bir zaman zarfında fasih ve ikna edici yazı ve nutuklarıyle ülkesinin, ve bütün dünya ile birlikte Amerikan düşüncesine de tesir etti.

Prof. Laski'nin müteaddid Amerikan üniversiteleriyle teması oldu. O da insanları düşünmeğe sevkeder, ve akademik çev-

relerde kendisini dinliyenler ona, ya "A" [çok iyi] veya "F" [kötü, "F" alan bir talebe sınıf geçemez] verirler, fakat hiç kimse "C" [orta, vasat] vermez.

Orta Amerika'daki bir üniversitede, bir taraftan derslere devam ederken diğer taraftan çalışmak zorunda kalan bir kimsenin Sosyalizm lehinde fikirler yürütmesi beklenebilir. Yine, aynı düşüncelerle, muhafazakâr Oxford üniversitesinden mezun olan birinin de Kapitalizm ve serbest teşebbüs temsilcisi olarak konuşacağını ümit edebiliriz. Fakat, efendiler, müsabıklar yer değiştirdiler ve şimdi, bildiğiniz gibi, Dr. Haake serbest teşebbüsü, Prof. Laski de Sosyalizmi müdafaa edecek.

Bana verilen maç kaidesi gayet basit. Gerçekte bunu müsabıklar da biliyor. İlkin Dr. Haake konuşacak, arkadan Prof. Laski. Ondan sonra, birbirlerinin iddia ettikleri ve söyledikleri hakkında basit ve anlaşılır bir İngilizce ile konuşmak üzere, kendilerine kısa birer müddet daha verilecek.

Müsabıkları ringe çağırmadan önce bir defa daha tekrarlıyorum: Bu müsabakada *Marqius of Queensbury** kaideleri en sert bir şekilde uygulanacak: belden aşağı katiyen vurulmayacak, "tavşan yumruğu"** yasaktır; "ayrılın" dediğim zaman ayrılacaksınız; gong maç bitti işaretini verdikten sonra dövüşmek yasaktır; biriniz yere düştüğü vakit, diğeri, kendi köşesine çekilecek ve hakemin 10'a kadar saymasını bekleyecektir. Haydi, şimdi el sıkışın ve hepimizin sabırsızlıkla beklediği maçınıza başlayın. Muvaffakiyet en iyi dövüşenindir.

Türk hitabetinin kurtuluş saati böylesine bir nutuk söylemesini becerebilecek insanlarımız görüldüğü zaman çalacak. Türkiye'de henüz iyi hatipler çıkamamasının başlıca sebeplerinden biri de kültür hayatımızın acındırırcasına kısır olması. Bu yüzden Türk politika hayatı İngiliz ve Amerikan siyasî hayatlarına nisbetle son derece sönük ve tamamen renksiz.

Hitabetle kültür seviyesi arasındaki ilişkiyi bir misâlle anlatayım. Şu iki cümleden hangisi daha tesirli: "Beceriksiz, iki işi aynı anda yapmasını beceremiyen bir insan."

*On dokuzuncu asrın ikinci yarısında yaşıyan bir İngiliz asılzadesi. Modern boksun kaidelerini kurdu.

**Yumruk daima sıkık olacak. Hasmın ensesine vurmak yasaktır.

Ve: "Hem jiklet çiğnemesini hem de düz yolda yürümesini aynı anda beceremiyen bir insan." Elbette, ikinci değil mi? Birincisini herkes söyliyebilir, ikincisi ise, uzun uzadıya düşünüldükten sonra söylenebilecek bir cümle. Bunu, önceki Amerika Cumhurbaşkanı Lnyden Johnson, şimdiki Cumhurbaşkanı Gerald Ford hakkında söylemişti. (İkincisi o zaman mebustu.)

Cumhurbaşkanı Franklin Roosevelt (ki liberal idi) bir muhafazakârı şöyle tarif etti: "İki mükemmel ayağa sahip olmasına rağmen, hiç bir zaman yürümesini öğrenemiyen insan."

Tabii liberaller (veya "reformist"ler) için söylenmiş iyi sözler de var. Yakından biliyorum: Liberal geçinen pek çok Amerikan politikacısı, sırf fakir halkın ve siyahilerin reylerini toplamak için, kendilerini onların dostlarıymış gibi gösterir. Başta Teddy Kennedy olmak üzere, Amerikan Kongresinin bütün liberalleri (yani bizdeki söylenişi ile, ortanın solundakiler) kendi çocuklarını pahalı özel mekteplere gönderirken, parasız devlet mekteplerine devam eden öğrenciler arasında siyah-beyaz talebe nisbetini muayyen bir ölçüde tutmak için, beyaz öğrencilerin 50-70 kilometre mesafelere taşınması için kanunlar çıkarmakta zer rece beis görmezler. Bu neviden "liberal"ler için kullanılan tabirlerden biri, "limozin liberali"dir. (Yani özel şoförlerinin kullandığı arabalarda gidip-gelen insanlar.) Maamafih, bu sahte reformcuları en iyi bir şekilde, 1920'lerdeki New York Belediye Başkanı James Walker tarif etmişti: "Bir liberal, şehrin lâğım kanallarında altı camdan yapılmış motörlü kayıkta gezen insandır."

Bir hâtıramı nakledeyim. New York'ta yedi sene yaşadığım bölgedeki Cumhuriyetçi politikacılardan biri Demokrat Partiye geçti, ve yeni partisinin mebus namzedi olmak için ön seçimlere katılacağını söyledi. Bölgeyi, Amerikan Kongresi Temsilciler Meclisinde bir Demokrat temsil ediyordu. Şimdi ise, karşı partiden atlamış biri onun yerine göz koymuştu. Bu, elbette hoşuna gitmedi. Bir gün, benim de dinlediğim bir konuşmasında, eski Cumhuriyetçi yeni Demokrat muarızından şu kelimelerle bahsetti:

"Senelerce kasabanın 'madam'lığını zevkle ve şevkle yapan eski günahkârın ıslah-ı nefs etmesine diyeceğim yok: bilâkis, geç de olsa, ışığı gördüğü için kendisini tebrik ederim. Ama yıllardır azimle yürüttüğü mesleğini terkeder terketmez, ilk Pazar günü gittiği kilisede, ilâhiler okuyan koroyu yönetmesine de tahammül edemem."

Eski Cumhuriyetçi seçimi kaybetti.

Türk politikacıları da hitabelerini bu neviden nükte ve fıkralarla süsleyip dantellemeğe başladıkları gün, ben, demokrasimiz önündeki uzun ve meşakkatli yolda bir kilometre taşının daha dikileceğine inanıyorum.

Aşağıda, Amerikan Kongresi üyelerinden bazılarının gözde fıkralarından bir kısmını göreceksiniz. Bu yazar, bu anekdotlardan bazılarını onların ağzından—televizyonda, radyoda veya meydan nutuklarında—dinledi.

Missouri eyaletinin önceki senatörlerinden James A. Reed, Senatodaki çoğunluğun sırf çoğunluk olduğuna dayanarak bir tasarıyı kanunlaştırmak istemeleri üzerine sözlerini şu cümlelerle bitirdi:

Tarihin en büyük kötülükleri geme alınmamış ekseriyet nâmına işlendi. İsa'yı çarmıha gerenler ekseriyetti, Hıristiyanları ateşte yakanlar ekseriyetti, yeni bir dünya keşfettiği için Kristof Kolomb'u zindana atanlar ekseriyetti, basın hürriyetini savunduğu için John Pym'ın kulaklarını kesenler de ekseriyetti."

Senatör Dirkson son yılların en iyi nüktedanlarından biriydi. Cumhuriyetçi Partinin Senatodaki lideri olan Dirkson, 1960 yılında iki Demokrat Senatör, John F. Kennedy ve Lyndon Johnson, partilerinin Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Muavini adayı seçildiği vakit, Dirkson Senatoda şunları söyledi:

"Muhterem arkadaşım ve ekseriyet partisi [Demokrat] Senato başkanı [Johnson] ve yine Senatonun çalışma komisyonunda beraberce çalışmaktan zevk duyduğum Massachusetts'li muhterem arkadaşımın [Senatör Kennedy] bizi burada bırakıp aramızdan ayrıldıkları takdirde, ben şahsen yalnızlık hissedeceğim. Benim kendilerine karşı hürmetim öylesine yüksek ve deniz kadar derindir ki, ara-

ya on altı blokun girmesini istemem. [Senato ile Cumhurbaşkanının ikametgâhı Beyaz Ev arasında 16 blokluk mesafe vardır.]" Dirkson, onların seçilmesini arzu etmediğini böylece ifade etti.

Çoğunluk partisi lideri Lyndon Johnson, bir kanun tasarısı ile ilgili bir takım teklifler getirmiş ve bu tekliflerini ve onlarla ilgili cetvelleri Kongre Zabıtlarına geçirmişti. Dirkson bu münasebetle dedi ki:

"Çoğunluk partisi liderinin muhtelif vesilelerle yaptığı teklifler ve Zabıtlara geçirdiği cetveller onun söylediği ve kullandığı şekillerde doğru olabilir. Buna rağmen bu teklif ve cetveller bana yirmi katlı bir binadan düşen adamı hatırlatıyor. Adam altıncı kattan geçerken bir arkadaşı bağırıyordu: 'Mike, şimdilik iyi görünüyorsun.' "

O zamanki Texas Senatörü Lyndon Johnson da, Illinois Senatörü Everett Dirkson'un "kelime cambazlığı"nı Amerika'nın ıssız bir bölgesinde ilk mektep öğretmenliği için müracaat eden bir gence benzetti. Mektebin yönetim kurulu başkanı sordu: "Bizim bölge halkının coğrafya hakkında değişik fikirleri var. Sizin bu hususta ne düşündüğünüzü öğrenmek istiyoruz. Dünya düz müdür, yuvarlak mı?"

Öğretmen olmak istiyen genç, biraz düşündükten sonra cevap verdi: "Her ikisini de öğretebilirim, efendim."

Yeni neslin sola mı sağa mı gideceğinin henüz bilinemiyeceğini söyliyen Senatör Dirkson, Cumhurbaşkanı Abraham Lincoln'ün Illinois eyaleti temsilciler meclisinde üye olduğu zamanlarda hâkimlerin bir kasabadan diğerine at sırtında gittiklerini söyledi. Bu hâkimlerden biri mısır likörüne oldukça tutkundu.

Bir gün "hafifçe yumuşak" olduğu bir zamanda, atının eğerini yerleştirmeğe çalışırken, genç bir avukat da hâkimi seyrediyordu. Hâkim eğeri ters yönde koymuştu. Avukat ikaz etti:

"Hâkim bey, eğerinizin önü arkaya geldi."

Hâkim, sadece bir hâkimin takınabileceği bir yetki ve ağır başlılıkla cevap verdi:

"Siz benim hangi istikamete gideceğimi nereden biliyorsunuz?"

Bir otomobil kazasında sanığın avukatı karşı tarafın gösterdiği bir şahide sordu:

"Kazayı gördünüz mü?"

"Evet, efendim."

Avukat sorgusuna devam etti: "Kazanın vukuunda hâdise yerinden ne kadar uzaktaydın?"

Şahit cevap verdi: "Dokuz metre ve on sekiz santim."

Avukat, hâkim ve jüriye bir göz attıktan sonra, "Pek âlâ, ukalâ adam," dedi, "mahkemeye ve jüriye kendinle kaza mahalli arasındaki mesafenin dokuz metre on sekiz santim olduğunu nasıl bildiğini söyle bakalım."

Şahit cevap verdi: "Ben terziyim, yanımda daima mezura taşırım. Kazanın vukuunda hemen cebimdeki mezurayı çıkardım, ve kendi bulunduğum yerle, çarpışma noktası arasındaki mesafeyi ölçtüm. Çünkü ukalâ bir avukatın bana bu suali soracağını biliyordum."

Senatör Dirkson, bir seçim kampanyası sırasında seçmenlerin kendi aralarında, namzetlerin, şu veya bu meselelerdeki tutumlarını tartıştıklarını söyledi. Namzetler ise, sadece bir tek şey düşünür; "Seçimi kaybettikleri takdirde ne yapacaklarını."

Kendisini sigortalamak istiyen birine doldurması için bir fiş verilir. Sorulandan biri şu: "Babanız öldüğü vakit kaç yaşındaydı, ve ölüm sebebi?" (Amerika'da ebeveynleri genç yaşında kalpten ölenler, umumiyetle, diğerlerinden daha fazla sigorta primi öderler. Sigorta şirketlerinin incelemelerine göre, bir kimsenin babası, meselâ 50 yaşında iken bir kalp hastalığı neticesinde ölmüş ise, çocuğunun da genç yaşında aynı şekilde ölmesi kuvvetle muhtemeldir. Sigorta şirketleri, kendilerini sigorta ettirmek isteyenleri sıkı bir sıhhî muayeneden geçirirler.)

Bu adamın babası ise, bir diğerini öldürdüğünden mahkeme kararıyle asılmıştı. Fakat bunu yazdığı takdirde, kendini sigorta ettiremeyecekti. Biraz düşündükten sonra sigorta fişine şunları yazdı:

"Babam öldüğü vakit 65 yaşındaydı. Ölüm, bir âmme hizmetini yerine getirirken, platformun çökmesi neticesinde vuku buldu."

Bir kadın Tennessee eyaleti valisini görmeğe gitti. "Vali bey," dedi, "kocamın artık hapishaneden çıkarılmasını istiyorum."

"Kocanız niye hapishanede?"

"Et çaldığı için."

"Aile reisliği vazifesini iyi yapıyor muydu?"

"Hayır, efendim, hayır. Beni dövüyordu, çocukları dövüyordu."

"Öyleyse, niye hapishaneden çıkarılmasını istiyorsun."

"Etimiz bitti de onun için."

Bir gece demiryolu ile karayolu geçidinde bir kaza vukua geldi. Demiryolu aleyhinde dava açıldı. Demiryolunun avukatı, demiryolu kavşağının bekçisine sordu:

"Kazanın vukuunda siz vazifenizin başında mıydınız?"

"Evet."

"Feneriniz yanınızda mıydı,"

"Evet. Yanımdaydı efendim."

Hâkim, her hangi bir ihmalsizlik görmediğinden, demiryolu bekçisinin suçsuz olduğu hükmüne vardı. Bekçi ve Demiryolunun avukatı beraberce mahkemeden çıkarlarken, bekçi avukata dönerek, "İyi ki," dedi, "karşı tarafın avukatı fenerin yanıp yanmadığını sormadı."

Bir çiftçi geceleyin elinde bir fenerle sevgilisini görmeğe giden oğluna sordu: "Niye onu görmeğe giderken yanına fener alıyorsun? Ben kur yaptığım zamanlarda ışığa hiç lüzum hissetmemiştim."

Oğlu cevap verdi: "İyi, ama bak kiminle evlendin!"

Demokratik rejimleri pekleştiren gelenekler Amerika'da sağlamca yerleşmiş ve gelişmiştir. Meselâ Cumhurbaşkanlığını kaybeden namzed, ilk iş olarak muarızına tebrik ve başarı telgrafı gönderir ve ondan sonra kendi seçim kampanyasında bilfiil çalışan partililere hitap ederek telgrafı okur. Senatör Dirson'un aşağıda okuyacağınız sözleri de, demokrasi çarkının işlemesine hizmet eden geleneklerin köklüce yerleştiğini kristal berraklığıyle gösteriyor.

Bir seçimde (1966 Illinois'in Demokrat senatörü P. Douglas (her eyaletten iki senatör çıkar), aynı eyaletin Cum-

huriyetçi senatörü Dirkson aleyhine bütün gücüyle çalışmış, Demokrat namzedin seçilmesi için gayret göstermişti. (Amerika'da her iki senede bir seçim yapılır. Bu seçimlerde Temsilciler Meclisinin tamamı, Senatonun da üçte biri yenilenir. Senatörlük müddeti altı yıldır.) Fakat eyalet halkının sevdiği ve hürmet ettiği Dirkson seçimi yine kazandı. Seçimlerden sonraki ilk Senato toplantısında söz alan Dirkson şunları söyledi:

"Önce, muhterem arkadaşım Paul Douglas'a bir selâm göndermeme müsaadenizi rica edeceğim, Bay Başkan. Muarızımın beni mağlup etmesi için belki de onun kadar azim ve şevkle çalışan olmadı. Fakat kendileri, aleyhime giriştiği mücadelesini hakkaniyet ve haysiyet sınırları dışına çıkmadan yaptılar. Bundan böyle, aramızda geniş görüş farkları bulunmasına rağmen, ben, kendilerini, büyük ve samimi bir Amerikan olarak selâmlıyorum."

Amerikan Kongresinde müzakereler bitip reye geçileceği vakit binanın muhtelif yerlerine konan ziller çalmağa başlar. Böylelikle, Kongre binasında olup da müzakere salonunda bulunmayan üyeler reylerini kaçırmazlar. Senatör Morris Cotton şu fıkrayı anlattı:

Bir gün ziller çalmağa başladığı vakit, dinleyiciler locasındaki yaşlı bir kadın, yol gösterici çocuklardan birini yanına çağırarak, zillerin niye çalındığını sorar. Çocuk şu cevabı verir: "Pek bilemiyeceğim, hanımefendi, belki bir tanesi kaçtı."

Senatör Cotton, Amerikan Kongresini bir nalbant dükkânına benzetiyordu: "Dokunmadan önce tükürmek gerek—belki sıcaktır."

Cumhuriyetçi Senatör Cotton, liberal görüşleriyle tanınmıştı. Buna rağmen, 1964 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cumhuriyetçi-Muhafazakâr Senatör Goldwater'ı destekledi. Bunun üzerine, gazeteciler, kendisine, liberal fikirlerinden vazgeçip geçmediğini sordukları vakit, Senatör şu cevabı verdi:

"Bu sorunuz bana eyaletimdeki [New Hampshire] bir çiftçiyi hatırlatıyor. Bir gün otomobille şehre inerken, ya-

nındaki karısı târizde bulundu: 'Niye biribirimize daha yakın oturmuyoruz? Evlenmeden önce şimdikinden çok daha yakın oturuyorduk.' "

"Yaşlı çiftçi cevap verdi: 'Ben yerimi değiştirmedim ki.' "

Cotton, bu anekdotu anlattıktan sonra gazetecilere şunları söyledi: "Ben yerimi değiştirmiş değilim, ama hükümet her geçen gün biraz daha sola kayıyor."

Amerika'da kitaplara geçen nükteler söyleyenler arasında din adamları da vardır. Dr. Edward Hale, 1950'lerde Amerikan Senatosunun dinî lideri idi. (Amerikan Kongresinde vazifeli Katolik, Protestan ve Musevi din adamları bulunur.) Bir gazeteci bir gün ona şu suali sordu: "Senatörler için de dua ediyor musunuz?"

"Hayır," cevabını verdi Dr. Hale. "Senatörlere bakıyor—ve memleket için dua ediyorum."

Dört yıl önce politikadan ayrılan Maine Senatörü Margaret Chase, Senatodaki yegâne kadın üye idi. Truman'ın cumhurbaşkanlığı sırasında onun Cumhuriyetçi partinin Cumhurbaşkanı namzedi olmak için çalışacağı söyleniyor, Senatör Chase ise bu tür haberlerin asılsız olduğunu ifade ediyordu. Bir gün bir televizyon programında sordular:

"Senatör Chase, şayet bir sabah uyandığınız vakit kendinizi Beyaz Ev'de bulursanız ne yaparsınız?"

Senatör Chase hemen cevap verdi: "Derhal Bn. Truman'a giderek özür diler ve Beyaz Ev'i terkederim."

Illinois eyaletinin Demokrat mebuslarından Sidney Yakes, Birleşmiş Milletlerin—bütün kusur ve ataletine rağmen—dünya barışının en iyi aleti olduğuna inanır. Teşkilatın karşılaştığı müşküller, ona, Amerikan Feza İdaresinin fezaya fırlattığı bir farenin arkadaşlarına yana yakıla şikâyetini hatırlatır:

"Ah, hâlimi bir görseydiniz. Beni, nefessizlikten boğacaklarmışcasına, bir füzenin ucuna sıkıştırdılar. Daha sonra fezada bir mil yukarı fırlattılar. Manyetik kemerler şoke edercesine bütün vücudumu sarsıyordu. Daha sonra beni denize fırlattılar. Az kalsın boğulacaktım. Çilem yine de bitmemişti: bir laboratuvara götürüp bir masanın üzerine yatırarak vücudumun her tarafına iğne batırdılar."

Farenin arkadaşları ona sempati duymağa başlamışlardı. "Gerçekten senin nâmına üzülmemek elde değil," dediler. "O halde niye eski işine dönmüyorsun?"

Fare, "Ne!" diye haykırdı. "Yeniden kanser araştırmasına mı döneyim?"

Dünyanın her tarafındaki parlamentolarda olduğu gibi, Amerikan Kongresi üyeleri de bütçede kısıntı yapılmasını ister, fakat bu kısıntının kendi seçim bölgesindeki âmme işlerine uzanmaması için de şiddetle direnirler. Temsilciler Meclisinde bütçe müzakere edilirken, bütçede kısıntı istemekle beraber, kendi seçim bölgesindeki işsizliğin giderilmesi için devletin yatırım yapmasını istiyen bir millet vekilinin sözleri bir diğerine şu hikâyeyi hatırlattı:

Adamın biri lokantaya girerek paltosunu askıya asar ve bir masaya oturur. Bu arada bir hırsız onun paltosunu sırtına geçirir ve kaçar. Hemen lokantadan fırlayan palto sahibi civardaki bir polisi haberdar eder ve beraberce hırsızın peşinden koşmağa başlarlar. Polis, hırsıza, durmasını, yoksa ateş edeceğini ihtar ettiği vakit, paltonun sahibi rica eder: "Aman, memur bey, pantolonuna ateş edin, pantolonuna!"

Demokrat partinin cumhurbaşkanlığı namzetliğini kazanmak için 1972 de mücadele eden Senatör Edmund Muskie (kaybetti, McGovern kazandı, o da seçimi Nixon'a verdi) eyaletinin (Maine) atasözleşmiş sükûtiliğini şu fıkra ile anlatır:

New Harbour kasabasına bir yabancı gelir, fakat kendisiyle konuşacak bir tek kişi dahi bulamaz. Nihayet, birine, kasabada konuşmanın kanuna karşı gelmek sayılıp sayılmadığını sorduğu vakit, kendisine şu cevap verilir: "Hayır, ama biz sessizliğe yardım etmediği takdirde, hiç bir şey söylememekte karar kıldık."

Amerikan deniz kuvvetleri, 1943 yılında ölen Amerikalı ünlü kimyager ve botanist George Washington Carver'in adına bir gemi inşa etti. Geminin (*USS George Washington Carver*) denize indirilmesi münasebetiyle (1965), kimyagerin yakın arkadaşı Çalışma Vekili William Wirtz'den bir konuşma istendi. Vekil sözlerine şöyle başladı:

"Ruhu bugünkü toplantımıza başkanlık eden adam, törenin bu kısmında aramızda bulunmak istemeyecekti. Zira, kendileri nutuk vermekten ve—daha da kötüsü—dinlemekten nefret ederdi. Bir defasında, "hem ağzını açık tutan hem de derin düşünen mütefekkir tasavvur edilemez' demişti. Bundan böyle, gayet kısa konuşacağım."

Utah temsilcisi David S. King aşağıdaki anekdotu zevkle anlatırdı:

Bir seçim kampanyası sırasında bu millet vekili seçmenlerin nabzını yoklamağa çıkar, ve tarlasında çift sürmekte olan bir çiftçinin yanına yaklaşır. Derhal kısa bir nutuk çeker, ismini verir ve çiftçinin reyini isteyerek sözlerini; bitirir. Çiftçi, anlamadığından bir şey söylemez. Mebus tekrarlar fakat yine bir cevap çıkmaz. Nihayet üçüncü tekrardan sonra çiftçi—ki sağırdı—millet vekiline der ki: "Benim reyimi kazandın, evlâdım. Çünkü oraya kimi koyarsan koy, şimdiki temsilciden daha iyi iş görür."

Müteveffa Indiana Senatörü Homer Capehart şu fıkrayı anlattı:

Harp yıllarında bir gün Washington'daki Mayflower oteli önünde taksiye binerken fevkalâde cazip bir hanım—o yıllarda taksi bulmanın güçlüğünden—aynı arabaya binmek ricasında bulundu.

Taksi hareket etti ve şoför de radyoyu açtı. Spiker, bir gün önce Senatoda verdiğim nutuktan parçalar okuyordu.

Güzel hanım bana dönerek, "Şu senatörler de insanı deli ediyor," dedi. "Hem ne konuştuklarını bilmiyor, hem de her fırsatta ağızlarını açmaktan çekinmiyorlar. Onlar olmasaydı bu memleket çok daha iyi idare edilmiş olurdu."

Ben kendisine hak verdim ve tabii kim olduğunu da söylemedim.

Bu hikâye de Utah temsilcisi Laurance J. Burton'dan:

Yanındaki küçük çocuğuyla bir kadın trende gidiyordu. Karşısında oturan bir adam yol boyunca çocuğa baktı durdu. Kadın, nihayet daha fazla dayanamıyarak, niçin çocuğuna uzun uzun baktığını sordu. Adam da, çocuğun o ana kadar gördüğü çocuklar arasında en çirkini olduğunu söy-

leyince, kadın kızgınlıkla ayağa kalktı ve kondoktörü getirdi.

Kondöktör kadının şikâyetini dinledikten sonra, onu yatıştırmağa çalıştı: "Lütfen sinirlerinize hâkim olunuz, hanımefendi. Bu bir âmme vasıtasıdır. Ben bu adamı nasıl trenden indirebilirim? Buyurun, lokantaya gidelim, size bir kahve getireyim, sinirleriniz yatışsın. Siz kahvenizi içerken, yanınızdaki maymuna da muz vereceğim."

Millet vekili O. C. Fisher, bir gün radyoda şu hikâyeyi anlatmıştı:

Ankara keçisinin Kuzey Amerika topraklarına ayak basışının 100'üncü yıldönümü 1948 de idi. Türk sultanı ile yapılan özel bir anlaşma neticesinde bu keçiler Amerika'ya getirilmişti.

Ben, bu günü kutlamanın yerinde olacağını düşünerek bir kanun teklifinde bulundum ve bu yıldönümü vesilesiyle Posta idaresinin özel bir pul yayınlamasını istedim. Teklifim, Temsilciler Meclisinin Posta Komisyonuna havale edildi. Komisyon başkanı Tom Murray (Tennessee) idi.

Aradan bir iki ay geçince Tom'u gördüm ve kendisine komisyonda küçük bir teklifim bulunduğunu ve çıkması için yardım ederse memnun olacağımı söyledim. Teklifimin mahiyetini anlatmağa vakit kalmadan, bu neviden pek çok tekliflerin bulunduğunu ve bundan böyle, Posta Vekilinin fertler tarafından getirilen tekliflerin durdurulmasını istediğini söyleyerek ilâve etti:

"Sana yardım etmeyi gerçekten isterdim—eğer, bir sürü saçma sapan tekliflerle komisyonun işini yavaşlatmamış olsalardı. Biliyor musun: çılgın bir mebus bir keçiyi kutlamak için dahi bir kanun teklifi getirmiş."

Cumhurbaşkanı Truman'ın Muavini Alban Barkley (daha önce Texas mebusu ve senatördü; aynı zamanda iyi bir hatip olan Mr. Barkley, 1957 de bir nutuk verirken platformda öldü) Amerikan Kongresinin büyük nüktedanlarından biriydi de. O yıllarda Dorothy Dix adlı bir kadın gazeteci çok meşhurdu. Gazetecinin, ülkenin her tarafında yüzlerce gazetede yayınlanan bir "dert ortağı" sütunu vardı. Demokrat Barkley, bir konuşmasında Cumhuriyetçile-

ri tenkit ederken, Dorothy Dix'e mektup yazmış mevhum bir okuyucuyu dile getirdi:

"Muhterem Dix Hanımefendi: Ben iyi ahlâklı, güzel bir kıza tutkunum; niyetim ciddi, onunla evlenmek istiyorum. Fakat benim kendi ailemde öylesine bir leke var ki, hatırladıkça utancımdan yerlere geçecek gibi oluyorum. Evlenmek teklifinde bulunduğum genç kız, benim kötü yola sapmış bir kız kardeşimin bulunduğunu, erkek kardeşimin cezaevinde ve amcamın da yıllardır bir tımarhanede yattığını biliyor. Fakat, iki kuzenimin Cumhuriyetçi partili olduklarını bilmiyor. Bunu da bilmesi gerekir mi?"

"Nankör" seçmen dünyanın her tarafında bulunur. Barkley, böyle bir seçmenden söz etti:

Benim seçim bölgemde bir çiftçi var. Çiftliğini onarması için hükümetten yardım temin ettim, bir kızının üniversiteye, bir oğlunun Harp Akademesine girmesinde yardımcı oldum, damadına Washington'da iş buldum. Bir su baskını çiftliğini tahrip ettiği vakit, federal hükümetin "felâket yardımı fonu"ndan para çıkarttım, ve bu arada karısına da postahanede iş buldum. Fakat, 1938 seçimlerinde Senato için mücadele ederken, onun, muarızım Happy Chandler'i desteklediğini duyduğum vakit âdeta çılgına döndüm. Hemen kendisini ziyaret ederek sordum:

"Benim aleyhimde rey kullanacağın doğru mu?" Sadece kafasını sallamakla iktifa etti. Bunun üzerine, onun için neler yaptıklarımı teker teker tekrarladım ve dedim ki: "Bütün bunları elbette unutamazsın."

"Unutamam," cevabını verdi, "ama benim için son yıllarda ne yaptın?"

Senatör Paul Douglas gerçek bir entellektüeldir. Üniversitede hocalık yaptı, müteaddid kitapları yayınlandı. Senatoda 1959 vergi kanununun müzakereleri sırasında, çıkmaza saplanan bu teklifini Latince "aio" fiiline benzeterek şunları söyledi: "Şimdiki zamanı gösterir, gayri mükemmeldir, tasrifi yapılmaz ve istikbal sigası yoktur."

Paul Douglas, 1960'larda Amerika'nın "Göller bölgesi" denen kısmındaki Michigan gölü çevresindeki setleri kurtarmağa çalışıyor kanun teklifleri getiriyordu. Setler kurta-

rıldığı vakit, gölün istikbali de garanti altına alınmış olacaktı. Bu konu ile ilgili bir kanun teklifini izah ederken bir gün şunları söyledi:

"Ben, otuz yaşına kadar, dünyayı kurtarmak için çalışıyordum. Otuz ile altmış arasında Amerika'yı kurtarmak için çabaladım. Artık altmışını da geçtim, ve istediğim tek şey şu: setleri kurtarmak."

Paul Douglas, "Borçlunun bilmesi gerekenler" adlı kanun teklifini 1965 yılında dördüncü defa Senatoya getirirken, meslekdaşlarına, faiz nisbetlerinin tarihi hakkında şu kısa bilgiyi de verdi:

Tarihi tetkik edecek olursak, "borçlunun mükellefiyeti" kanununun hiç de yeni bir şey olmadığını görürüz. Meselâ, 37 asır önce, takriben M.Ö. 1800 de kadîm Babil'de bir kral, alacaklının, parayı nasıl ödemesi gerektiğine dair yazılı bir vesikayı borçluya vermesini âmir bir emir yayınladı. Bundan başka, şayet hile ve kaçamak yollarıyle borçludan fazla para tahsil edilmişse, bu fazlalık alacaklıdan geri alınıp borçluya verilecekti.

Bay Başkan, en koyu bir reaksiyoner gibi görünmek pahasına da olsa, şunu hatırlatmak isterim ki, şayet, faiz nisbetlerinin kaçamaklı ve hileli yollarla arttırılmasına kadîm Babil engel olmuşsa, bizim de aynı şeyi yapamamamız için hiç bir sebep yoktur.

Faiz nisbetlerinin pek şerefli ve uzun bir tarihi bulunduğunu da belirtmek yerinde olacaktır. Kadîm Yunanistan'da, tefecilerin Atina'da yüzde 48 veya senede yüzde 576 faiz aldıklarını tarih kaydediyor. Onbeşinci yüzyılda İtalyan bankacıları İtalyanlardan yüzde 5 faiz alırlarken, aynı bankacılar, harp masraflarını karşılamak için borç istiyen Fransız kıralından yüzde 100 faiz talep ettiler. Demek ki, orta çağlarda, Fransız kralları iyi bir kredi rizokusu sayılmıyorlardı.

Orta çağların, umumiyetle, âdil olan faiz nisbetleri borçlara da tatbik olundu. Yüzde 6 dan fazla faiz talep etmek murahabacılık addedildi, ve orta çağların kilisesi de bu dünya görmüş kurnaz tefecilere karşı alelâde halkın avantajsız durumda olduğunu takdir ederek, bu doktrini destekledi. Böylece, kilise, yüzde 6 âdil faiz doktrinini faizcilere de kabul ettirdi.

Tarihî ve ahlâkî gerçeklerin ışığı altında bu sihirli yüzde 6 faiz nisbeti zamanımıza kadar ulaşmış ise de, pek çok faizciler

türlü yol ve usullerle senede yüzde 6 dan fazla faiz alıyorlar. Takdir ediyorum: orta çağlarda günümüzün "şimdi al, sonra öde" sistemi işitilmemişti. Gerçi, bugünün pazarında, genellikle, herhangi bir kimsenin yüzde 6 kâr ile iş yapmasını istemek gayri realist bir düşünce olmakla beraber, tarihî yüzde 6 ya karşı duyulan hürmet zamanımıza kadar uzandı.

Amerikan politikacıları pek çok toplantı ve ziyafetlere davet edilir, nutuk vermeleri istenir. Her toplantı için ayrı ayrı nutuk hazırlamak hem oldukça vakit alıcı hem de gayri mümkün olacağından, pek çok politikacılar bir yerde verdikleri nutuklarını başka bir yerde tekrarlar. Gerçekte, bir senatör, aradan uzun bir müddet geçtiği takdirde, aynı nutku aynı yerde söylemenin dahi mahzurlu olamıyacağını belirtmişti.

Minnesota eyaletinin bu senatörü senelerce önce Irlandalılar gününde New York'da bir nutuk verdiğini söyledi. "Nutuk bittiği zaman devrin pek tanınmış bir gazetecisi yanıma geldi, beni tebrik etti; şahsımdan ve nutkumdan bahsedeceğini söyledi. Ertesi günü, gerçekten, bütün sütununu nutkuma hasretmişti."

"Sekiz yıl sonra, yine Irlandalılar gününde New York'ta bir nutuk vermemi söylediler. Sekiz sene önce verdiğim nutku aynen tekrarladım."

"Nutuk bitince karşımda aynı gazeteciyi gördüğüm vakit utancımdan yerin dibine geçecek gibi oldum. Ben, özür dilemeğe çalışırken, gazeteci, nutku çok beğendiğini ve ertesi günkü sütununda bahsedeceğini belirtti. Gerçekten bahsetti: sekiz yıl önceki fıkrasını aynen yayınlıyarak."

Demokrat bir politikacı, seçmenlerin ezici bir çoğunlukla Demokrat partiye bağlı oldukları bir kasabada konuşurken, dinleyiciler arasında bir hareket, kımıldama görür. "Ne var? Orada ne oluyor?" der.

Biri seslenir: "Cüzdanımı ve zincirli saatımı çarpmışlar."

"Buna gerçekten üzüldüm," der hatip. "Ama ben aranızda Cumhuriyetçilerin de bulunduğunu bilmiyordum."

Bir ses cevap verir: "İşte bir Cumhuriyetçi. Ben Cumhuriyetçiyim."

Senatör John Cooper (Cumhuriyetçi, Kentucky) şu fıkrayı zevkle anlatırdı:

Bir gün eyaletimin koyu demokrat bölgesinde seçim gezisi yaparken, her politikacı gibi önüme çıkanın elini sıkıyordum. Yaşlı bir Kentucky'li elimi sıkmakta tereddüd ediyordu.

Kendimi takdim ettim: "Ben Senatör John Cooper."

O ise, kelimeleri tarta tarta konuştu: "Sen Cum-hu-riyet-çi-sin, değil mi?"

"Evet"

Yaşlı adam, "Pek alâ" dedikten sonra elini hafifçe uzattı ve dedi ki: "Bastırmadan sık."

Washington'da bir ziyafette yemekten sonra başkan ayağa kalkarak programın başlamak üzere bulunduğunu haber verdiği sırada, Rhode Island'ın yaşlı senatörü Green'in yanında oturan bir mebusun hanımı, "Senatör Bey" dedi, "biraz daha kahve alır mısınız?"

Senatör "Hayır, hayır," cevabını verdi. "Aksi takdirde konuşmalar sırasında uyuyamam."

Senato ile Temsilciler Meclisi arasındaki farkı bir senatör şöyle izah etmişti:

"Temsilciler Meclisinin bir berberi vardır. Millet vekilleri 50 *cent*'e traş olurlar. Fakat teamüle göre, 50 cent de bahşiş vermeleri gerekir. Böylelikle bir saç traşı bir mebusa bir dolara mal olur. Senatodaki durum ise apayrıdır. Saç kesimi bedavadır. Fakat geleneksel bahşiş bir dolardır. Böylece, saç kesimi de, hükümetin yaptığı her şey gibi bedavadır."

Carter Glass adlı bir senatör, bir diğer senatörden şöyle bahsetti: "O konuşmağa başladığı vakit, dili bir yarış atına zenziyor: ne kadar az ağırlık taşırsa o kadar hızlı koşuyor."

Bazan bir politikacının muayyen yerlerin cahili görünmesinin kendisine puan kazandıracağını bir senatör anlattı.

Senatoda gece kulüpleri ve meyhanelerle ilgili vergi meseleleri görüşülürken, Maliye Komisyonu üyelerinden Senatör Eugene D. Millikin, New York'taki çok meşhur bir

gece klübünden tekrar tekrar "Klüp 23" diye bahsediyordu. Oturum sonunda bir gazeteci senatöre yaklaşarak, klübün "23" değil "21" olduğunu hatırlatınca, Senatör Millikin, "Biliyorum, biliyorum," diye fısıldadı. "Fakat politikada böyle yerlerin cahili görünmek faydalıdır."

Müteveffa Cumhurbaşkanı Lyndon Johnson da fıkra anlatmasını severdi. Ruslarınkinden çok daha iyi ve fazla füze imal edebilmek için çok paraya ihtiyaç duyulduğunu söyliyen Johnson, iş adamları önünde yaptığı bir konuşmasında şu anekdotu anlatmıştı:

"Bir Texaslı [kendisi de Texaslı idi] 1861 de Amerikan Dahilî Harbinde Kuzeylilere karşı çarpışmak üzere kasabasından ayrılır. Komşularına, bu harbin çok çabuk biteceğini, zira Kuzeylileri süpürge sopası ile yenmenin bile işten olmayacağını söyler."

"İki sene sonra, tek ayakla, bezgin ve sakat kasabaya döner. Kasabalılar malûl gaziye sorar: 'Hani sen harbin çok kolay olacağını, kahrolası Kuzeylileri süpürge sopası ile yeneceğinizi söylemiştin.'

"Texaslı başını öne eğerek cevap verir: "Yine de yenebilirdik. Ne var ki, kahrolası Kuzeyliler süpürge sopası ile çarpışmak istemiyorlardı.' "

Johnson'un en çok sevdiği fıkra, Posta Vekili Gen. J. Edward Day'den işittiği şu anekdot idi:

Amerika'da Noel günleri küçük çocuklar "Noel Baba"ya mektuplar yazarak neler istediklerini söylerler. Çok defa, "Noel Baba, Kuzey Kutbu" diye gönderilen bu mektuplar otomatik olarak Posta Vekilliğinde toplanır. Johnson'un anlattığı fıkrada, babasını kaybeden küçük bir çocuk, dul annesinin ipin iki ucunu bir araya getirmekte çok zahmet çektiğini görünce Noel Babaya şu mektubu yazar:

"Allahım, annemin 100 dolara ihtiyacı var, lütfen gönder."

Mektup, Posta Vekili Gen. Day'in masasına gelir ve merhamet hisleri kabaran vekil de cebinden bir yirmi dolar çıkararak, Posta Vekilliğinin resmi zarfı içinde küçük çocuga gönderir.

Bir hafta sonra çocuktan bir mektup daha gelir. Küçük Amerikalı bu sefer Noel Baba'ya şunları yazmış: "Allahım,

ihsanına çok teşekkür ederim. Yalnız daha önce yazdığım gibi, bizim 100 dolara ihtiyacımız var. Ve eğer zahmet olmazsa, parayı bu defa Washington kanalıyle gönderme, çünkü oradaki bürokratlar senin gönderdiğin 100 doların 80 ini vergi olarak kestiler."

Hiç de nüktedan sayılmayacak cumhurbaşkanları bile zaman zaman fıkra söylediler. Cumhurbaşkanı Eisenbower da böyle biri idi. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Milli Basın Kulübündeki nutkunda iyi bir hatip olmadığını belirttikten sonra dedi ki:

"Bu bana Kansas'taki bir çiftlikte geçirdiğim çocukluk yıllarını hatırlatıyor. Yaşlı bir çiftçinin, satın almak istediğimiz bir ineği vardı. Kendisine görmeğe gittik ve ineğin 'pedigri'sini [ecdadını] sorduk. Yaşlı çiftçi 'pedigri'nin ne olduğunu bilmiyordu. Bunun üzerine ineğin süt yağı istihsalini sorduk. Onun ne olduğu hakkında zerrece bilgisi olmadığını söyledi. Nihayet, ineğin senede ne kadar süt verdiğini bilip bilmediğini öğrenmek istedik.

"Çiftçi başını sallayarak şunları söyledi: 'Bilmiyorum. Fakat namuslu bir inektir ve kendisindeki bütün sütü size verecek!' "

Eisenhower'in muhalifleri, onu, Demokrat Partinin namzedi Stevenson'la mukayese ederek, entellektüel bir insan olmadığını söylüyorlardı. Eisenhower da, pek nadir nükteli anlarından birinde, "entellektüel" in kim olduğunu şöyle anlattı: "Bildiklerinden fazlasını anlatmak için gerektiğinden fazla kelime kullanan adam."

Cumhurbaşkanı William H. Taft (1909-1913) bir seçim kampanyasında konuşurken, dinleyicilerden biri ona doğru bir lahana fırlatır. Ayaklarına kadar yuvarlanan lahanaya bir göz atan Cumhurbaşkanı, "Hanımlar, efendiler," der. "görüyorum ki, muhaliflerimizden biri kafasını kaybetmiş."

Cumhurbaşkanı Calvin Coolidge'ın 1928 seçiminde namzet olmayacağını ilân etmesi ülkede büyük bir sansasyon yarattı. Gazeteciler ısrarla sebebini soruyor, "seçimlerde namzet değilim," ifadesini genişletmesini istiyorlardı. Bir gaze-

teci Cumhurbaşkanını evindeki kütüphanesine kadar takip etti.

"B. Coolidge, niçin tekrar Cumhurbaşkanı olmak istemiyorsunuz?"

Coolidge, gazeteciye doğru döndü ve gözlerinin içine bakarak cevap verdi: "Çünkü, daha fazla yükselme imkânı yok."

Bu satırların yazarı Cumhurbaşkanı Theodore Roosevelt'in (1901-1909) şu sözünü pek beğenir: "Kalbin kötülüğünden de fena bir şey vardır—kafanın yumuşaklığı."

Cumhurbaşkalarının anektodları arasında en çok beğendiğim de James Garfield'e ait. Cumhurbaşkanlığını yüklendiği yıl (1881) katledilen Garfield, Beyaz Eve taşınmadan önce bir kolejin rektörü idi. Bir gün çocuğunu koleje yazdırmak isteyen bir anne yanına çıkar, ve "Rektör Bey, kursları biraz daha basitleştiremez misiniz?" diye sorar. "Benim çocuğum derslerin hepsini takip edemez; bir an önce koleji bitirmek istiyor."

Rektör Garfield, "Evet, hanımefendi, bu mümkündür," cevabını verir. "Yalnız önce çocuğunuzun ne olmak istediğini öğrenebilir miyim? Bildiğiniz gibi, Cenabı Hak, bir meşe ağacını yüz senede yetiştirirken, bir kabak için bir iki ay yeter."

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Amerikan Kongresinde eski şiddetli söz düellolarını akla getirir çarpışmalardan pek eser kalmadı. Halbuki ondokuzuncu ve yirminci asrın ilk yarılarında Kongre müzakereleri çok defa Avam Kamarasını andırırcasına elektrikli bir hava içinde geçiyordu.

O yıllarda Cumhuriyetçi millet vekili Conkling, kendi partisi üyelerinden Maine mebusu James G. Blain aleyhinde şiddetli bir nutuk irad etmiş ve "onun bu mevzuda her hangi bir konudaki fikrine zerrece önem" vermediğini söylemişti. Blain, Conkling'e kitaplara geçmiş şu ısırıcı cevabı verdi:

Muhterem centilmenin zalimce sarkastik hitabına vereceğim cevaba gelince, bana gücenmeyeceklerini ümit ederim. Bu derin ve geniş fikirli centilmenin diğerlerine kibir ve azametle

tepeden bakışı öylesine "wilting," [Bazı tırtıllara ârız olan hastalık; bu hastalığa yakalanan tırtılın vücudü sıvı haline gelir] onun mağrur edası, kafdağına varan burnu, bir baba hindiyi gölgede bırakırcasına böbürlenerek yürüyüşü, küçük dağları ben yarattım dercesine konuşuşu, şahsım ve Meclisin diğer üyeleri için öylesine ezici oluyor ki, onunla her hangi bir tartışmaya girişmenin muazzam bir cesaret olacağını da idrak etmiyor değilim. [O günlerde yayınlanan hicivli bir makalede, bir hindiyi andıran azametli yürüyüşünden dolayı, Conkling'in, Maryland'li Henry Winter Davis'in yerini alması gerektiği belirtiliyordu.] Bu yazı onun zaten kibirli edasına biraz daha azamet ekledi. Ne hayret verici bir benzetiş. Bu Hyperion'u* bir Satyr** ile, Thersites'i*** Herkül'le**** çamuru mermerle, gübre yığınını elmasla, tüyleri yolunmuş bir kediyi bir Bengal kaplanıyle, sızlanan bir köpek yavrusunu bir aslanla mukayese etmek olur.

Fakat, Blain'in bu hakaret dolu nutku, kendisini, Amerika cumhurbaşkanlığından etti. Bu nutuktan onsekiz yıl sonra, Blain, Cumhuriyetçi partinin namzedi seçildi. Conkling ise New York eyaleti Cumhuriyetçi Parti lideri idi. Blain'i desteklemedi ve Maine'li, koca New York eyaletini sadece 1,200 reyle kaybetti. Bu, cumhurbaşkanlığını da kaybetmesi oldu.

Kongrede, Dahili Harbi müteakip, kuzey ve güney eyaletlerinden gelen delegeler arasında şiddetli söz düelloları vuku buldu. Hararetli atışmalardan en fazla iz bırakanlardan biri Mississippi (güney) Senatörü Lucius Quintus Cincinnutus Lamar ile Massachusetts (kuzey) Senatörü George F. Hoar arasında geçti (1 Mart, 1789). Daha önce de belirttiğimiz gibi, Harpten önce güney eyaletleri Amerikan birliğinden ayrılmışlar, kendi aralarında bir konfederasyon kurmuşlar, ve başına da Jefferson Davis'i getirmişler-

*Yunan mitolojisinde bir dev.

**Şarap ilâhı Bacchus'un hizmetkârı. Mitolojide vücudünün bir kısmı beşeri bir yaratık, diğer kısmı ise bir keçi olarak gösterilir. İsyankârlığı ve şehvete düşkünlüğü ile tanınır.

***Mitolojide mütemadiyen intikam peşinde koşan ve dilinden en bayağı ve küstahça küfür düşmiyen bir karekter.

****Cesur ve kuvvetli bir dev.

di. Jefferson Davis, Amerika-Meksika harbinde başarı sağlamış ünlü bir generaldi. Senatoda, Meksika gazilerine bağlanacak emeklilik maaşları görüşülürken, Senatör Hoar, Jefferson Davis'in emeklilik hakkından mahrum bırakılmasını teklif etmesi, iki senatör arasında uzun ve hakaretli söz düellolarına sebebiyet vermişti. Çatışma Lamar'ın şu sözleriyle sona erdi:

Efendim, Muhterem Senatörün yapmak istediği şey, cesaret ve kahramanlığa katiyyen lüzum göstermez. Onu yapmak için âlicenaplığa da hiç lüzum yok. Bir insanın sadece katı ve bükülmez bir nefret hissine sahip bulunmasına ve onun kendi kendini melek hissetmesi yeter. Centilmenin, inanıyorum, Hıristiyan devlet adamları arasında hatırı sayılır bir mevkii var. Bunun içindir ki, mitoloji sayfalarından acı dersler alması gerekir. Promethus dağ başında bir kayaya zincirlendiği vakit, onun iç uzuvlarını gagasıyle çıkarıp yiyen kartal değil, akbaba idi.*

Amerikan Kongresinde zaman zaman, İngiliz politikacılarının yolunda giderek vecizeler söyliyenler de bulunur. Senatör Henry Ashurt, bir muarızından bahsederken, bilmediği konulara burnunu sokmamasını, ve sesini çıkarmaksızın yerinde oturmasını ikaz ederek dedi ki: "Akıllılığın yerini sükûnetten daha iyi tutan hiç bir şey yoktur."

*Grek mitolojisine göre, yeryüzündeki ilk insanı *Prometüs* adlı bir titan (dev) yarattı. Prometüs, kil ve suyu karıştırarak insan şeklini verdi ve *Atina* da (tanrılar tanrısı *Zeüs*'ün kızı) ona ruh üfledi.

Fakat insanoğlu ne yapacağını, hayatını nasıl devam ettireceğini bilemiyordu; onun bu haline acıyan Prometüs, cennetten ateşi çalarak ona hediye etti, nasıl kullanılacağını öğretti. Ateş—ki mukaddes addediliyordu—insan tarafından da kullanılmağa başlanılınca ilâhi saflığını kaybetti. Zeüs, bu günahından ötürü, Promütüs'ü dağ başında bir kayaya zincirledi ve bir akbaba da her gün ağzından karaciğerini çıkararak yedi. (Kâdîm Yunanistan'da kötü emel ve arzuların karaciğerde toplandığına inanılıyordu.) Zulmün devamlı olması için, Prometüs'te her gece yeni bir karaciğer bitiyor, ve ertesi sabah akbaba da o ciğeri yiyordu. Nihayet Herkül akbabayı öldürerek Prometüs'ü kurtardı.

Demokrat partili bir senatör (Anselm McLaurin) Cumhuriyetçi partinin kuvvetli ve zinde bir varlık haline gelmesinin Amerikan demokrasisinin istikbali bakımından hayırlı olacağını yazan bir başyazara şu cevabı verdi: "Cumhuriyetçi partiyi nihayet sağlam bir tesanüt içinde birleştirecek büyük kuvvet ancak ve ancak âmmenin yağma edilmesi şeklinde tecelli edecektir."

Amerikan Demokrat partinin sembolü katır, Cumhuriyetçilerinki ise fildir. Ignatus Donnally adlı bir Cumhuriyetçi politikacı da Demokratlardan şu sözlerle bahsetti: "Onlar ne ecdatlariyle iftihar edebilirler, ne de isimlerini devam ettirebilecek evlâtlerının ümidleriyle yaşarlar."

Texas Senatörü Connally bir müzakere sırasında Hew Hampshire Senatörü Styles Bridges'e dönerek dedi ki: "Eğer New Hampshire Senatörü münakaşasını yaptığımız meselelere açık ağız yerine açık kafa ile bakmasını öğrenebilirse, mevzuu çok kolaylıkla kavrayabilir."

Yıllarca Senatonun hariciye encümeni başkanlığını yapan Connally'in bugünün uzun saç modasını andıran saçları vardı, kıvırcık bukleleri kulaklarını örtüyordu. Ohio Senatörü Robert Taft'ın* kafasında ise hemen hemen tek kıl yoktu. Senatör Taft (Cumhuriyetçi) bir gün Connaly'in bir nutkuna cevap verirken, Texaslı oturduğu yerden seslendi: "Kanlı kâküllerini bana doğru sallama, Senatör." Bu söz bir anda bütün Kongreyi kahkahalara boğmuştu.

İngiliz dilinde 600,000 den fazla kelime bulunur; bir kimsenin bunların hepsini bilmesine imkân yoktur. Çok iyi yetiştirilmesine rağmen, Senatör Taft da bir istisna değildi. Aşağıdaki sözler Kongre zabıtlarından alındı (25 Mayıs, 1950):

*Senatör Taft'ın babası William Howard Taft, 1909-13 yıllarında Cumhurbaşkanı idi; sonraları (1921-30) Amerikan Yüksek Mahkemesi baş savcılığını ifa etti. Senatör Taft da Cumhurbaşkanlığı peşindeydi, fakat partisinin namzetliğini 1952 de Eisenhower'e kaptırdı. Senatör Taft'ın bir oğlu halen yine Ohio eyaletinin cumhuriyetçi senatörüdür.

MR. TAFT: Senatör "supererogation" kelimesiyle ne demek istiyor?

MR. CONNALLY: Senatör kelimenin mânasını lûgattan öğrenebilir. Ohio Senatörünü eğitmeğe vaktim yok.

["Supererogation," vazifenin gerektirdiğinden de fazlasını yapmaktır.]

Ne kadar titizlik gösterilirse gösterilsin, bir nükte bir dilden diğerine çevrilirken değerinden bir şeyler kaybediyor. Hele bu nüktenin özü kelimelerin mâna ve telâffuz farklarına dayanıyorsa, nüktenin gerçek değerini verebilmek âdeta imkânsız. Buna rağmen, bu neviden nüktelerden birinden bahsedeceğiz.

Connally'nin Henry Wallace'e sorduğu bir "sual"den söz ediyoruz. Henry Wallace 1940-1944 yıllarında Cumhurbaşkanı Roosevelt'in Muavini idi. Her halde aşırı sol fikirlerinden ötürü olacak, Roosevelt, Wallace'in yerine 1944 te Truman'ı getirdi. Cumhurbaşkanının bir kaç ay sonra ölümü üzerine de, Truman Cumhurbaşkanı olmuştu. Cumhurbaşkanlığının kendisinin hakkı olduğuna inanan Wallace, 1948 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine Terakkiperver partisi adlı bir parti kurarak katılmış—ve kaybetmişti. Wallace Atlantik Paktına muhalifti.

Nükteye geçmeden önce, "cornered beast" ile "corned beef" in de ne olduğunu bilmemiz gerekecek. Birincisi, "cornered beast," köşeye sıkıştırılmış hayvan; ikincisi, "corned beef," kesif tuzlu suda veya tuzda halledildikten sonra yenecek hale getirilen ve bizim pastırmamızı andıran ettir. Her iki kelimenin telâffuzları ayrı olmakla beraber arada gayet hafif bir benzerlik de var, ve hele kelimeler çabuk söylendiği takdirde, konuşanın "köşeye sıkıştırılmış hayvan" mı yoksa "pastırma" mı dediği iyice anlaşılmayabilir.

Gelelim nükteye: Atlantik Paktının Senato Hariciye Encümeninde müzakeresi sırasında, Henry Wallace, Pakta muhalefetini şu sözlerle belirtti:

"Eğer bu anlaşmayı tasdik ederseniz, Rusya'yı, 'köşeye sıkıştırılmış bir hayvan' haline getireceksiniz."

Encümen başkanı Texas Senatörü Connally, Wallace'ın sözlerini keserek, anlamamış gibi davrandı ve sordu: "Ne dediniz, ne dediniz? Pastırma mı? Bu paktın pastırma ile ne ilgisi var?"*

*Türkiye parlamentolarında söylenen nükteli sözleri araştırırken şunlar bilhassa dikkatimi çekti.

Meşrutiyet Meclisi riyaset divanı kâtibi Abdülaziz Mecdi Efendi, İttihat ve Terakki Partisinin ileri gelenlerinden Maarif Nazırı Babanzâde İsmail Hakkı Beyin ismini, kasden "Yabanzâde" diye okumuş.

Eski yazıda "baban" ile "yaban" arasında sadece bir nokta farkı vardır. Abdülaziz Mecdi Efendi, İsmail Hakkı Beyi ve Baban ailesini çok iyi tanırdı, fakat Mecdi Efendi o tarihlerde, bir kaç arkadaşıyle birlikte İttihat ve Terakki'den ayrılmışlardı. Bu sebeple, İsmail Hakkı Beye takılmak için, yoklamada, "b" harfini "y" zannetmiş gibi, "Yabanzâde" demiş.

Riyaset divanı kâtibinin bu sözü üzerine, İsmail Hakkı Bey, oturduğu yerden seslenmiş: "Babandır, baban!"

Şu vaka da Birinci Büyük Millet Meclisinde geçmiş. Rauf (Orbay) Bey kürsüde konuşurken, gazeteci ve müellif Celâl Nuri, durmaksızın kendisine takılıyor, sözlerini kesiyordu. O tarihlerde Rauf Bey de, Mustafa Kemal ile ihtilâf halindeydi. Celâl Nuri bunu biliyor, ve Atatürk'ün gözüne girmek için Rauf Beyin sözlerini kesmeğe çalışıyordu. Sabrı tükenen Rauf Bey, nihayet kızar ve haykırır: "Sus oradan namussuz, p..."

Hakarete uğrayan Celâl Nuri, "Reis Bey, Reis Bey," diye yerinden fırlar. "Bakınız ne söyledi. Bu da zapta geçsin."

Celâl Nuri yerine oturunca, Rauf Bey, Meclis başkanına dönerek der ki: "Evet, Reis Bey, zapta geçsin ve bu adam müseccel p... olsun!"

Aşağıdaki hikâye de 1950'den sonraki devreye aittir. O yıllarda Demokrat Parti saflarında Murat Âli Ülgen adında bir mebus vardı. Bu zatın, aynı senelerde millet vekilliği yapanların bu satırların yazarına anlattıklarına göre, Türkçesi kıttı, bilir bilmez her şeye karışır, oturduğu yerden kürsüde konuşanlara lâf yetiştirmeğe çalışırdı. Bir gün, kürsüdeki hatip, Murat Âli'ye dönerek, "Sen de mi, Brütüs" der.

Murat Âli şaşırır. "Brütüs"ün ne olduğunu bilmiyordu. Hakarete uğradığını zannederek, kürsüdeki mebusa şu cevabı verir: "Senin

Encümen üyelerini, senatörleri ve galerideki dinleyicileri kahkahalara boğan bu söz, yıllarca Wallace'in peşini bırakmadı.

Temsilciler Meclisi da ara sıra şiddetli çatışmalara sahne olur. Champ Clark, Temsilciler Meclisi başkanı iken, Indiana eyaletinin Cumhuriyetçi temsilcilerinden Thompson'un kürsüden irad etmekte olduğu nutku kesti. Zira Thompson, Ohio'lu bir millet vekilinden bir "eşek" diye bahsediyordu. Özür dileyen Thompson konuşmasına devam etti:

"Bay Başkan, o talihsiz kelimeyi geri alıyorum. Fakat Ohio'lu centilmenin yine de sadetten dışarı çıktığını söylemekten kendimi alamayacağım."

Ohio'lu temsilci söz alarak sordu: "Niye sâdetten dışarı çıkıyor muşum?"

Thompson cevap verdi: "Sebebini bir veteriner benden daha iyi anlatır."

Maine'li Thomas Brackett Reed Temsilciler Meclisinin kuvvetli bir başkanı idi. Millet vekillerine zaman zaman, hicivli ve alaylı sözlerle hitap etmekten de çekinmezdi. Bir gün iki mebusun birbirleriyle gürültülü bir şekilde münakaşa ettiklerini görünce şunları söyledi:

"Ağızlarını açtıkları her defasında beşeriyetin şimdiye kadar biriktirdiği bilgi hazinesinden bir kısmının kaybedilmesine sebep olan iki insan."

J. Hamilton Lewis adlı bir millet vekili çok yakışıklı idi. Başkan Reed onun hakkında şunları söyledi: "Güzel bir tablo ve ebedî bir çene." Bir temsilci Mecliste konuşurken, elinde olmayarak yanlış bir söz söylemiş bulunduğunu, ve bundan böyle zabıtlara doğrusunun geçirilmesini istediği vakit, Reed dedi ki:

" 'Doğrultma müsaadesi' istemenize lüzum yok. Siz konuşurken, gerçeğin sizin söylediklerinizin aksine olduğunu hepimiz biliyorduk."

---

bu sözünü red ve aynen iade ederim!" Söylemek dahi zait, Murat Âli'nin bu "nükte"si salonu kahkahalarla çınlatır.

Murat Âli başka bir gün, "Sen de erkek misin!" diye Osman Bölükbaşı'nın sözünü keşiyormuş. Osman Bölükbaşı ona şu cevabı vermiş: "Arkadaş, ben erkekliğimin zekâtını verseydim, sen dahi erkek olurdun!"

William M. Springer adlı bir mebus bir gün şunları söyledi: "Ben haklıyım. Haklı olduğumu biliyorum. Bundan böyle, Henry Clay [daha önce bahsetmiştik] gibi diyorum ki: 'Cumhurbaşkanı olmaktansa haklı olmayı tercih ederim.'"

Temsilciler Meclisi Başkanı Reed, bu millet vekiline şunları söyledi: "Illinois'li centilmen hiç birini olamayacak."

Şöhretini daha ziyade keskin ve ısırıcı diline borçlu Reed'e bir gün Cumhuriyetçi partinin Cumhurbaşkanlığı namzedi için kendisini namzet gösterip gösteremiyeceklerini sordular. Şu cevabı verdi: "Çok daha uzakalara bakar ve çok daha kötüsünü de bulabilirler—ve zannedersem bulacaklar da."

Amerikan Kongresindeki nüktelerin çoğu hikâye şeklindedir, ve çok defa "o bana... hatırlatıyor," tarzında takdim edilir. Son zamanlara kadar Amerikan politik—ve sosyal—hayatındaki nükteleri renklendirenlerin başında dinî ve ırkî anekdotlar gelirdi. Günümüzde ise Amerikan politikacıları—seçmenleri gücendirmemek için—dinî ve ırkî fıkralardan kaçınıyorlar. Halbuki, eskiden bu neviden fıkralar "tabu" olmak bir yana, bir İtalyan politikacı İtalyanlar hakkında, bir Yahudi politikacı Yahudiler hakkında söylenen anekdotları tekrarlamakta zerrece beis görmezdi. Abraham Lincoln, dinî inanışları kuvvetli bir Cumhurbaşkanı olmasına rağmen, dinle ilgili fıkralar anlattı.

Kongrede Yahudi aleyhtarı fıkra artık işitilmez. Fakat Amerikan Dahilî Harbinden kısa bir müddet önce, Lousiana Senatörü (Yahudi) Judah P. Benjamin'in Alman asıllı bir senatör tarafından tahkir edildiği vakit verdiği cevap Disraeli'nin, O'Connell'e verdiği cevabı akla getiriyor:

"Centilmen, lütfen hatırlasınlar ki, kendilerinin yarı-medenî ecdadı Silezya ormanlarında yabani boğa peşinde koşarlarken, benimkiler dünyanın kralları idiler."

Bir zamanlar Mississippi eyaletinin John Allen adlı bir temsilcisi vardı; fıkralarıyle şöhrete ulaşmıştı. Dahilî Harpten sonraki bir seçimde karşısına Güneyliler ordusunun eski generallerinden Tucker'ı çıkarmışlardı. (Mississippi bir

güney eyaletidir.) Tucker bir nutkunu şu kelimelerle bitirmişti:

"Onyedi yıl önce geçen gece karşıkı tepelerin sırtlarında cereyan eden kanlı bir savaştan sonra, ben, şu gördüğünüz ağaçlar altında sabahlamıştım."

John Allen ertesi günü aynı yerde konuştu: "Vatandaşlarım, generalin şu gördüğünüz ağaçlar altında sabahladığı gerçekten doğrudur; çünkü kendileri uyurken, ben onun başucunda nöbet tutuyordum. O halde, aranızda, Harpte general olarak çarpışmış ne kadar insan varsa, reylerini generale, ve generallerinin güven ve huzur içinde uyumaları için, onların başları ucunda nöbet tutan eski erler de John Allen'e rey versinler.

Seçimi John Allen kazandı ve ondan sonra da politika hayatında "er" John Allen olarak tanındı.

Amerikan'ın güney eyaletleri gerçekten güzel yerler. Ormanlar, nehirler ve göller her çeşit av hayvanlarıyle doludur. Güney eyaletlerinin bu kendine has hayatı, oradaki hayvanlar—ve hattâ bitkiler—güneyli politikacıların nüktelerinde de yer alır. Biraz önce bahsettiğimiz Texas (güney) Senatörü Tom Connally, Senatoya getirilen bir kanun teklifiyle ilgili olarak şunları söyledi:

"Bay Başkan, bu bana eski arkadaşım Alabama (güney) Senatörü Tom Heflin'in söylediği bir hikâyeyi hatırlatıyor. Remus amca balığa çıkmıştı; 5-6 cm. boyunda küçük bir balık yakaladı. Temizlemek ve pişirmek için evine doğru yollanırken, teneke kutu içindeki küçük balık da kutudan fırlamak için çabaladı durdu."

"Remus amca bağırdı: 'Küçük balık, ne oluyor sana böyle? Niye zıp zıp zıplayıp duruyorsun? Ben senin barsaklarını çıkartmaktan başka bir şey yapmıyacağım ki.' "

"Bay Başkan, bu kanun teklifi ile ilgili olarak daha iyi ve yerinde bir diğer hikâye bulunamaz. Teklifi savunanlar, tam bir umursamazlık ve kendilerini beğenmişlik içinde Texas Senatörüne, Ohio Senatörüne ve Senatonun diğer üyelerine şunu diyorlar: 'Bu kanun teklifi sizi niye ürkütüyor? Biz onu komisyona havale edeceğiz. Biz onun barsaklarını çıkartmaktan başka bir şey yapmıyacağız ki.' "

Amerika'da "skunk" denilen ve dünyanın başka hiç bir yerinde bulunmayan bir hayvan vardır. Tilki soyundandır. Diğer hayvanların ve insanların bu hayvana yaklaşmaları çok zordur, zira "skunk" her hangi bir tehlike sezer sezmez, kuyruğu altındaki bir guddeyi harekete getirerek son derece kötü bir koku çıkarır. Bu koku bir defa bulaştığı takdirde de bazan günlerce kaybolmaz.

Demokrat partinin Cumhurbaşkanı namzedi olarak Eisenhower'e karşı mücadele eden Adlai Stevenson, bir nutkunda, Temsilciler Meclisinin bir diğer ünlü Başkanı Joseph Cannon'un bir sözünü iktibas ederek dedi ki: "Politikada, B. Cannon'un dediği gibi, bazan 'skunk'larla da düello etmek gerekir. Fakat düello silâhının tayinini 'skunk'a bırakmak büyük aptallık olur."

Eğer nükte ne oldum delisi politakacılardaki ifrat ve kibiri yıkmak için en tesirli bir silâh ise, Amerika'da nükte ve hicive en fazla ihtiyaç hissedildiği bir devirde, nüktedan politikacılar maalesef görülmedi. Senatör Joseph McCarthy'nin Amerika'da "terör" saçtığı devirden bahsediyoruz. Wisconsin Senatörü, ülkedeki komünistleri meydana çıkaracağım diye, komünist olmayan pek çok kimseyi lekelemekten çekinmemiş, entellektüel çevrelerde dehşet uyandırmıştı. (McCarthy'nin her yatak altında bir komünist umacısı aramak istemesi, İngilizceye, ve diğer dünya dillerine "McCarthyism" kelimesini armağan etti. Bir lûgat kitabı, tâbirin ne olduğunu şöyle anlatıyor: (1) Bir kimseyi, ispat etmeksizin veya sathî, şüpheli ve yahut konu ile ilgisi olmayan isnatlarla hükümete sadakatsızlik ve bilhassa komünistle suçlamak. (2) Bir kimse hakkında girişilen araştırma ve soruşturmada hakkaniyet yolundan ayrılmak.)

Kimse bu demagog politikacının gazabını kendi üzerine çekmek istemiyor, hemen hemen herkes ondan çekiniyor, korkuyordu. Bunun içindir ki, onun kudret merdiveninde tırmandığı senelerde hümor ve diğer yollarla bu kediyi kısırlaştırmak görevini yüklenmek isteyen cesur ve nüktedan politikacı pek çıkmadı. (McCarthy, devrin Savunma Vekili Steven'e dahi hücum etmiş, fakat Cumhurbaşkanı Eisenhower vekilini açıkça savunmamıştı.) Nihayet, North Caroli-

na (güney) Senatörü Samuel Erwin, McCarthy ile kılıç şakırdatmağa karar verdi; 15 Kasım 1954 te de Senatoda Wisconsin senatörüne hücum etti. Senatör Erwin bu nutkunu üç hikâye ile dantelledi. Hikâyelerden biri şu:

Avukatlık stajını tamamladıktan sonra ilk duruşmasına girecek genç avukat, yaşlı ve tecrübeli bir avukatın tavsiyelerini dinliyordu:

Deliller senin aleyhinde ise kanundan bahset. Kanun aleyhinde ise delillerden bahset."

Genç avukat sordu: "Ya hem kanun hem de deliller benim aleyhimde ise?"

"O takdirde, aç ağzını yum gözünü, ve aklına gelen ilk şahsa bas küfürü."

Senatör, hikâyesini anlattıktan sonra, "Bay Başkan," dedi, "Wisconsin Senatörünün de yaptığı bu."

Amerika'da 1950'lerin sonlarıyle 1960'ların ilk yılları insan ve vatandaşlık haklarının genişletilmesi mücadelesi ile geçti. Bu arada mevcut federal ve mahallî kanunlarla da yetinilmedi, o yıllara kadar mahallî hükümetlere (eyalet ve belediyeler) bırakılmış sahalarda da el uzatıldı. Vatandaşlık hakları konusunda güneyli temsilcilerin tutumları, genellikle, ülkenin diğer taraflarından gelenlerin davranışlarından farklıydı. Tartışmalar sırasında, güneyliler, hem konu ile ilgili meselelere sarahat katmak, hem de Kongrenin gerginleşen havasını yumuşatmak için hikâyeler söylediler. Yukarıda bahsettiğimiz Senatör Erwin, Adliye Vekilinin getirmek istediği bir kanun teklifiyle ilgili olarak dedi ki:

"Adliye Vekilinin elinde her zaman kullanacağı cezaî müeyyideler var. Adliye Vekilinin kullanacağı hukukî müeyyideler var. Bunlara rağmen, Kongreye başvurarak yeni bir kanun daha çıkarmak istiyorlar. Adliye Vekilinin bu hareketi bana, sevgilisine kur yapan genci hatırlatıyor.

"John, Mary'ye kur yapıyordu ve John, Mary'ye dedi ki: 'Mary, şimdikinden başka bir şey olmak elinde olsaydı, ne olmak isterdin?' Mary, 'Amerikan Gül Kraliçesi olmak isterdim,' diye cevap verdi. Ve sonra aynı suali John'a sordu. 'John, eğer başka bir şey olmak elinde olsaydı, sen ne olmak isterdin?' John dedi ki: 'Mary, eğer başka bir şey ol-

mak benim elimde olsaydı, ahtapot olmak isterdim.' Mary sordu: 'John, ahtapot nedir?' John cevap verdi: 'Ahtapot bin tane kolu olan bir çeşit balıktır.' Mary yine sordu: 'Pek âlâ, John, eğer sen bir ahtapot olsaydın, o bin tane kolunla ne yapardın?' Ve John, Mary'ye cevap verdi: 'Mary, onların hepsini senin beline dolardım.' Mary, John'a dedi ki: 'Sen neden bahsediyorsun, John? Sen daha şimdiki iki kolunu bile kullanmasını bilmiyorsun. [Gülüşmeler]

"İşte, Birleşik Amerika Adliye Vekilinin halihazırda iki tane sağlam kolu var. Senatörleri temin ederim ki, bu iki kolundan her hangi biri güneyde, rengi ve ırkı ne olursa olsun, her hangi bir kimsenin reyini kullanmasına mâni olmağa çalışacak her hangi bir insanın beline dolanmağa yeterli."

Amerikan seçim sistemi "tek kişilik bölge" esasına göre kurulduğundan, seçimlerde, namzetlerin ait oldukları partilerden çok daha ziyade onların şahsiyetleri rol oynar. Namzetler, kapı kapı dolaşıp seçmenlerle görüşür, köşe başlarında, tren, otobüs istasyonlarında onların elini sıkar, kampanyasını Türkiye'de akla gelmeyecek yollardan yürütür.

Alabama eyaletinin Bir Numaralı Seçim Bölgesinden millet vekilliği namzetliğini koyan Harry T. Hartwell adlı biri seçimden sonra, seçim kuruluna şu raporu verdi:

"Hayatımın altı ay ve on gününü kampanyada harcadım, seçim endişe ve üzüntüsü bana 1000 saatlık uykuya mal oldu, vücudumdan yirmi kilo ağırlığında et kaybettim, 500 bebek öptüm, 100 mutfakta ateş yaktım, on defa soba kurdum, onbir *cords* odun kestim [bir *cord* odunun hacmi 8 x 4 x 4 feet küptür, yani 244 x 122 x 122 cm. küp], elli kova su taşıdım, 400 balya ot bağladım, 1100 mil yürüdüm [1 mil 1.6 km.], 20,000 el sıktım, *The New York World* gazetesinin bir aylık nüshalarını dolduracak kadar konuştum [bu gazetenin günlük nüshaları 70-80 sayfa, Pazar sayıları da 350-400 sayfa idi], dört ayrı kilisede vaftiz edildim, dokuz dul kadına aşk ilân ettim, köpekler tarafından dokuz defa ısırıldım—ve ondan sonra da seçimi kaybettim!"

Senatör William McAdoo, Cumhurbaşkanı (1921-23) Warren G. Harding'in nutukları için şöyle demişti: "Onun nu-

tukları azametli ibarelerden oluşmuş bir ordunun arazide bir fikir peşinde gittikleri intibaını veriyor. Bu başıboş kelimeler bazan, gerçekten, çırpınmakta olan bir düşünceyi esir alıyorlarsa da, fikre çok kötü muamele ettiklerinden, onu ölesiye çalıştırıyorlar."

Bu doğru olmakta beraber, Harding, hiç olmazsa nutuklarını kendi yazdı. Günümüzde kendi nutuklarını bilfiil kaleme alan pek az Amerikan politikacısı kaldığından, onların nüktelerini tetkik edenlerin karşılaştıkları en büyük mesele, nüktelerin gerçekten kendilerinin olup olmadığıdır. (Bilhassa tanınmış politikacıların hayali yazarlar kullandıklarını söylemiştik.) Bunun en iyi örneğini Senatör Keating verdi. (New York eyaletini 1958-1964 te temsil eden Keating, 1964 seçimlerinde Robert Kennedy'ye mağlup oldu. Daha sonra Yeni Delhi'de Amerika'yı temsil eden Keating, bir kaç yıl öncesi Amerika'nın İsrail elçisi idi.) Keating'e atfedilen bir söz vardır. Fakat bu sözü katiyen söylemediğinde ısrar etmişse de, nüktedeki istihzayı belirtmek için burada kaydetmek yerinde olur:

"Roosevelt, *bir adamın* cumhurbaşkanı olabileceğini ispat etti; Truman, *her hangi bir adamın* cumhurbaşkanı olabileceğini ispat etti; Eisenhower ise, cumhurbaşkanlığına lüzum kalmadığını ispat etti."

İngiltere, ve bilhassa Amerika'da en iyi nüktelerin işitildiği yerlerden biri de ziyafetlerde verilen nutuklardır. Yemek sonrası söylenen nutuklar tamamen bir Anglo-Amerikan enstitüsüdür; oralarda yemeklerden sonra nutuk söylemek gelenek halindedir. Tanınmış hatipler (bilhassa nüktedan hatipler) bu ziyafetlere—çok defa ücret ödenerek—davet edilirler. Bu nutuklarda nükteli konuşmak adeta "kanun" dur. Yemek ve içkiden sonra büyük lâf dinlemeyi kimse istemez.

İngiliz politikacılarından Lord Jowitt'in yemek sonrası hitabeler için söylediklerinde hakikat payının bulunduğunu kabul etmek gerekiyor: "Yemek sonrası nutukları bir aşk mektubuna benzer. İdeal olarak hatip, sözlerine ne söyliyeceğini bilmeyerek başlamalı ve ne söylemiş olduğunu bilmeyerek de bitirmelidir."

Yirminci yüzyılın ilk yarısının ünlü Amerikan hatipleri arasında yer alan New York Senatörü Chauncey Depew, bir ziyafette, devrinin bir diğer tanınmış hatibi Mr. Joseph Choate'yi şöyle takdim etti:

"Beyler, Amerika'nın en iyi yemek sonrası hatibi Mr. Joseph Choate'yi sizlere takdim etmeme müsaadenizi rica ederim. Mr. Choate'den nutuk dinlemek için yapacağınız tek şey, ağzını açıp içine bir kap yemek boşaltmanızdır. Bunu yapar yapmaz, göreceksiniz, ağzından derhal bir nutuk çıkacak."

Nutkunu irad etmek için platforma gelen Mr. Choate sözlerine şöyle başladı:

"Mr. Depew, eğer benim ağzımı açar ve içine bir kap yemek boşaltırsanız, derhal bir nutuk çıkacağını söylüyor. Buna rağmen, sizleri yine de ikaz etmekten kendimi alamayacağım. Zira, eğer siz kendi ağızlarınızı açar ve içine Mr. Depewin nutuklarından birini bırakırsanız, yediklerinizi hemen ağzınıza gelir."

Chauncey Depew ile devrin meşhur nükteden ve yazarı Mark Twain bir gün aynı toplantıya hitap ettiler. İlk konuşan Mark Twain'in hitabı 20 dakika sürdü. Dinleyiciler kendisini hararetle alkışladı. Konuşma sırası kendisine geldiği vakit, Depew şunları söyledi: "Muhterem Başkan, hanımlar ve beyler. Bu ziyafetten önce B. Twain ve ben nutuklarımızı değiş-tokuş etmiştik. Kendileri biraz önce benim nutkumu irad ettiler, ve nutkuma gösterdiğiniz çoşkun tezahüratlan ötürü hepinize minnettarım. Fakat, ne yazık ki, B. Twain'in nutkunu kaybettim ve şimdi onun bir tek kelimesini dahi hatırlamıyorum."

Depew, sözlerini burada bitirdi ve alkışlar arasında yerine oturdu.

Daha önce kendisinden etraflıca bahsettiğimiz İngiliz devlet adamı Joseph Chamberlain ziyafetlerdeki konuşmalarına çok defa, bir kasaba belediye başkanının, kahveler içildiği sırada kendisine söylediklerini nakletmekle başlardı: "Bırakalım, biraz daha eğlensinler mi, yoksa sizin nutkunuzu mu dinlesinler?"

Bu bir iki örnek, ziyafetlerde yapılan konuşmalarda hümorun gerçekten büyük rol oynadığını gösteriyor. Yemek-

sonrası konuşmalar için en iyi "nutka giriş" metodlarından biri, hatibin, kendisini konu olan nükte söylemesidir. Amerikan'nın meşhur sigortacılarından Kendrick Guernsay "Rotary" Kulübünün bir toplantısındaki hitabına şöyle başladı:

Başkan Lester, hanımlar ve Rotary arkadaşlarım,

Atlanta'da yapılan bir toplantıya biraz geç kaldığım için ancak arka sıralarda yer bulabilmiştim. Önümdeki iki kişi oldukça yüksek sesle aralarında konuşuyordu. Benden bahsediyorlardı. Kulak kabarttım:

"Şimdi konuşacak olan Ken Guernsay kimdir?"

"Şahsen tanımıyorum, ama kendimi bildim bileli faal bir Rotary üyesi. Bir ara teşkilâtın başkan muavinliğini de deruhte etti."

"Vallahi, Jim, doğrusunu istersen, bir kulübe bu kadar fazla zaman ayırabilen insan iki şeyden biridir: ya politikacı veya enayinin biri."

Başkan, beni plâtforma çağırdığı zaman, onlar, bilhassa "ya politikacı veya enayinin biri" diyen hayretler içinde bana bakıyordu.

Konuşmam sona erdiği vakit, ikincisi yanıma gelerek elimi sıktı ve "Söylediklerimi duyduğunu biliyorum," dedi, "ama nutkunu dinledikten sonra, politikacı olmadığına inandım."

Anglo-Amerikan dünyasında en nüktedan hatipler arasında din adamları da bulunur. Meşhur Amerikan Protestan papazı Dr. Norman Vincent Chicago'da verdiği bir nutka şöyle başladı:

Sizi temin ederim ki, böylesine sitayişkâr sözlerle takdim edilmeyi işitmem için New York'tan Chicago'ya her zaman gelmeğe hazırım. Başkanın sözleri nefsime olan itimadımı—ki son zamanlarda epey azalmıştı—arttırdı. Bir gün Doğu eyaletlerinden birinde Bankacılar Derneğinin senelik yemekli bir toplantısında konuşacaktım. Şehre, elimde olmayan bir takım sebepler yüzünden geç vardığımdan, yöneticilerle konuşmağa vakit bulamadan hemen toplantının yapılacağı otele indim ve siyah elbisemi giymek üzere odama çıktım. Aşağıya, salona inerken asansörde benden başka bir tek yolcu vardı. Bir bankacı olduğunu hemen anladım, o da toplantıya gecikmişti.

Bu bankacı, üzülerek söyliyorum, bir takım ruhlarla (dinî değil) temas halinde olmalıydı. Kendi kendine konuşuyordu. Yerinde duracak hali yoktu. Papaz olduğumu her halde anlayamadığından, sulanmış gözlerini gözlerimin içine diktikten sonra, "Merhaba, ahbap," dedi. Bu neviden hitaba pek alışık olmadığım halde, aynı çeşit bir hitapla mukabele ettim. Salonun kapısına kadar havadan sudan bahsettik. Bir ara, "Siz de mi yemeğe gidiyorsunuz?" diye sordu.

"Evet."

"Ama bir şeye benzemiyecek ki. Konuşturmak için tâ New York'tan bir papaz getirmeleri de zaten bunu göstermez mi?"

"Peki, ne diye New York'tan bir papaz getiriyorlar? Konuşturacak başka birini bulamadılar mı acaba?"

"Kim bilir, ahbap. Yönetim kurulunun iyi bir hatip tutmak için belki de parası yoktu."

"Her neyse, gidip şu adamı bir dinleyeyim, bakayım."

"Mademki, sen gidiyorsun, ben de gideyim."

Konuşmak üzere platforma çıktığım vakit, gözüme çarpan ilk şahıs bizim "ahpab" oldu. Gözleri gözlerime takılır takılmaz başını elleri arasına aldı ve âdeta yere yıkıldı.

Sözlerimi dikkatle dinlediğini fark ediyordum. Hem artık gözlerindeki nemlilik de gitmişti. Konuşmamım sonunda yönetim kurulu üyeleriyle el sıkışırken, bana doğru yürüdüğünü gördüm. Gayet mahçup ve utangaç bir hali vardı. Zorla gülmeğe çalışıyordu. Yürümek istemediği, fakat mecbur kaldığı belliydi. Ama ben onu yine de takdir ettim. Çünkü hakikî bir sportmene yakışır bir tavırla elimi sıktı ve gayet samimi bir şekilde dedi ki:

"Ver, şu elini sıkayım, ahpab. İkimiz de haklı çıktık, değil mi?"

Amerikan politikacıları seçmenlerinden pek çok mektup alırlar. Bunlar arasında hakaretli olanlar da vardır. Politikacılar, genellikle, kendi istikballerini düşündüklerinden, bu neviden hakaretlere cevap vermezlerse de, kendilerine hakaret edenlere veya aptalca mektup yazanlara hakaretli mektup gönderenler de vardır. Önceki Cumhurbaşkanı Kennedy, "zaman zaman hepimiz California millet vekili Steven McCoarty'nin yolunda gitmeyi arzu ederiz," dediği bu Temsilciler Meclisi üyesi 1934 te bir seçmenin mektubuna şu cevabı gönderdi:

Kongrede bulunmanın sayısız mahzurlarından biri de, Sierra Madre dağlarının yeniden ağaçlandırılmasını vâdettiğim halde, seçimden bu yana iki ay geçmesine rağmen bu sahada hiç bir şey yapmadığımı söyleyen senin gibi eşeklerden küstahça mektuplar almaya mecbur kalmamdır. Niye cehenneme kadar defolup gitmiyorsun?

Senatör William Proxmire'e (hâlâ senatör) mektup yazan bir seçmen, eğitim tasarısında niçin lehte rey verdiğini sorduktan sonra şunları söylüyordu:

"Ben—otuz yaşıma bir yıl öncesi girmiş olmama rağmen —babamla aynı fikirdeyim: federal hükümet mekteplerin yönetimine burnunu sokmamalı. Biz, hükümetin ianesine dayanan parazitler olmaktan kurtulup, kendi kendimize yardım etmesini öğrendiğimiz takdirde Amerika'yı kurtarabiliriz. Mektubuma son verirken, şimdiye kadar Kongreye getirilmiş kanun tekliflerinde nasıl rey kullandığınızı gösteren cetveli gönderirseniz, memnun kalacağımı belirtmek isterim."

(Amerikan Kongresine sunulan kanun tekliflerinde her senatör ve millet vekilinin nasıl rey kullandıkları Kongre Zabıtlarında belirtilir. Gazeteler de zaman zaman, bilhassa seçimler sırasında, kendi bölgelerindeki temsilcilerin muhtelif konulardaki tutumlarını göstererek halkı aydınlatırlar.)

Senatör Proxmire kendi bölgesinde yaşıyan bu seçmene şu cevabı gönderdi: "Bir parazit olmadığınızı söylüyorsunuz. Bundan böyle, istediğiniz cetveli, cebimden masraf ederek size göndermiyorum. Parayı verin ve satın alın."

Cumhurbaşkanı Eisenhower'in önceki California Valisi Earl Warren'i Yüksek Mahkeme Başkanlığına getirmesi Amerikan halk efkârında şiddetli tartışmalara sebep olmuş ve Baş Hâkim aleyhindeki ileri-geri konuşmalar emekliye ayrıldıktan sonra ve hattâ ölünceye kadar (1974) devam etmişti. Eisenhower'in Beyaz Ev'i terketmesinden bir müddet sonra bir seçmen, Senatör Proxmire'e yazdığı bir mektupta, Eisenhower'in Warren'i baş hâkimlik meykiine getirmesinin vatanseverlik ile bağdaşmayacağını söylemişti. Senatör, seçmene şu cevabı yazmış fakat postalamamıştır:

"Eisenhower'in niye Earl Warren'ı tayin ettiğini hâlâ merak ediyorsanız, Generalin Gettsburg'daki çiftliğine yazmanızı tavsiye ederim. [Eisenhower emekli olduktan sonra hayatını bu çiftlikte geçirmişti.] Gerçekte, bana göndermek isteyeceğiniz bütün mektupları da oraya gönderirseniz daha iyi edersiniz. Çünkü, anladığıma göre, B. Eisenhower'in bu günlerde fazla miktarda gübreye ihtiyacı var."

Anglo-Amerikan ülkelerinde—gerçi sayıları gittikçe azalıyor—politikacıların sözlerini kesen, onlara lâf yetiştirmeğe çalışan dinleyiciler de vardır. Bir politikacının, bu neviden "gazeller"e iyi ve yerinde cevaplar vermesi beklenir. Bunu beceremeyen politikacıların kazanma şansları azdır. Bir vatandaşın "mat" ettiği bir politikacının o topluluğun reyini alması güçtür. İngiltere parlementosundaki tartışmalardan bahsederken, önceki Başvekil Atlee'nin mebuslara yerinde cevap veremeyen vekillerin kabineden dahi düşebileceklerini söylediğini belirtmiştik.

Seçmenlere, onların anlayacakları dille en iyi cevap verenler, daha önce de belirttiğimiz üzere, Benjamin Disraeli ve Lloyd George idi. Gayet tabiî, kendilerine lâf atan seçmenleri mat eden diğer politikacılar da vardır. Meselâ, bir Amerikalı, seçim nutku veren millet vekilinin sözünü kesti: "Aziz Peter dahi olsaydın, reyimi yine de sana vermezdim,"

Millet vekili cevap verdi: "Arkadaş, eğer ben Aziz Peter olsaydım, zaten bana rey veremezdiniz, çünkü benim bölgemde de yaşıyamazdınız."

İngiltere'de bir seçimde (1960), bir İngiliz vatandaşı Lord Mancroft'ın sözlerini bağırarak kesmeğe çalışıyordu. Hatip nihayet cevap verdi:

"Tebrik ederim, arkadaş. Kıt zekânızı ses tellerinizi işletmekle telâfi etmişsiniz."

John Wilkes (1721-97) gayet nüktedan ve tanınmış bir İngiliz politikacısı, gazeteci ve yazardı. Sözünü kesen bir seçmene verdiği cevap kitaplara geçmiştir. Seçmen dedi ki: "Reyimi sana vermektense, şeytana vermeyi tercih ederim."

Wilkes'in cevabı: "Ya arkadaşınız millet vekili olmak istemezse..."

Millet vekili Wilkes'in İngiliz dilinde yerleşmiş bir sözü daha var. Bir toplantıda kendisine enfiye takdim edildiği vakit, "Hayır, teşekkür ederim," diyerek nezaketle reddetti. "Küçük çapkınlıklar (veya günahlar) beni ilgilendirmez." (*I have no small vices.*)

Wilkes'in şu cevabı da pek meşhur. Bir gün Parlamentoda karşılıklı hakaretâmiz söz düellosu sırasında Earl Sandwich (dünya dillerine "sandviç'i veren meşhur İngiliz politikacısı, ünlü bir kumarbazdı da), "Muhterem Centilmenin ölümü ya darağacında olacak veya zührevî hastalıkla" dediği vakit, John Wilkes oturduğu yerden derhal cevap verdi:

"İki şıktan biri gerçekleşirse: ya prensiplerinizi kabul ederim veya metresinizi."

Maamafih, Anglo-Amerikan dünyasında en tanınmış ve nüktedan politikacıları dahi mat etmesini bilen seçmenler de yok değil. Müteveffa Yüksek Mahkeme Başkanı Earl Warren (1948 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cumhuriyetçi Dewey'in listesinde Cumhurbaşkanı Muavini namzedi idi), California valiliği sırasında seçmenlerine hitap ederken, "Böylesine kalabalık bir kütleye hitap etmek şerefine nail olduğum için bahtiyarım," derken arka sıralardan bir kadın sesi yükseldi:

"O kadar bahtiyar olmayın, Vali Bey. Zannettiğiniz kadar kalabalık değiliz."

Bir Amerikan mebus namzedi nutkunu şöyle bitirdi: "Vatandaşlarım, şu pek önemli noktayı bir defa daha belirtmek isterim: Ben, Demokrat partili olarak doğdum, Demokrat olarak büyüdüm ve Demokrat olarak öleceğim."

Dinleyiciler arasından bir ses: "Hayatta pek büyük bir gayen yok, değil mi?"

William Jenning Bryan (1860-1925), Amerikan Komünist ve Sosyalist partilerinin namzetleri dışında, üç defa cumhurbaşkanı adayı gösterilen—ve her üçünü de kaybeden—yegâne politikacıdır. Demokrat partiliydi. Fakat Amerikan tarihine kuvvetli bir hatip olarak geçti; kendisine "altın sesli" hatip deniyordu. Bununla beraber, "altın sesli" ha-

tipleri dahi mat etmesini bilen Amerikan seçmenleri de vardı.

William Jenning Bryan ve McKinley arasındaki seçim (1898) çok hararetli geçmişti. Bryan bir gece bir salonda soğuktan titreşen iki yüz kadar seçmene hitap ederken dedi ki:

"Bu gece benim sevgili karım buradan iki mil mesafede mütevazi bir han odasında uyuyor, fakat Ocak ayı gelsin. Beyaz Ev'de uyuyacak." (Beyaz Ev, Amerikan cumhurbaşkanının ikamet ettiği büyük bir konaktır. Cumhurbaşkanları vazifelerini resmen 22 Ocakta teslim alırlar.)

Dinleyicilerden biri Bryan ile aynı kanaatte değildi: "Eğer karınız Ocak ayında Beyaz Ev'de uyumayı düşünüyorsa, Mc Kinley'nin koynunda uyumuş olacak, çünkü Beyaz Ev'i McKinley işgal edecektir."

William Jenning Bryan bir seçim nutkunda şunları söyledi: "Vatandaşlarım, bu hayatî meseleyi bütün Amerika'ya anlatabilmek, milletimize ışık tutabilmek için bir kuş olup köyden köye uçmayı çok isterdim."

Dinleyiciler arasından biri konuştu: "Daha bir mil dahi uçamadan ördek diye seni vururlardı."

Cumhurbaşkanı (1901-09) Theodore Roosevelt de bir seçim konuşması yaptığı sırada kendisini oldukça müşkül durumda buldu. İçkiyi biraz fazlaca kaçırmış bir vatandaşı, Cumhurbaşkanının sözlerini kesiyor, lâf yetiştirmeğe çalışıyordu:

"Bana yuttaramazsın, ben bir Demokratım. Beni aldatamazsın, ben bir Demokratım."

Cumhurbaşkanı Theodore Roosevelt nihayet dayanamadı: "Sana bir şey sormak isterim, arkadaş," dedi. "Niye Demokratsın?"

Sarhoş cevap verdi: Çünkü benim büyük babam bir Demokrattı, babam bir Demokrattı ve ben de bir Demokratım."

Cumhurbaşkanı "Pek âlâ arkadaş," dedi, "bir ân için farzedelim ki, senin büyük baban bir eşekti, baban da bir eşekti, sen o zaman ne olurdun?"

Sarhoş Amerikan vatandaşı Cumhurbaşkanı Roosevelt'e cevap verdi: "Bir cumhuriyetçi."*

Hatiplerin sözlerini kesmeye çalışanlara verilecek en iyi cevaplardan biri de onları platforma (kürsüye) davet etmektir. Dünyaca tanınmış politikacılar arasında bunun en son misâlini, Kanada Başvekili Pierre Elliott Trudeau verdi. Temmuz, 1974 te yapılan Kanada genel seçimlerinde Ontario eyaletinin Peterborough şehrinde bir seçim nutku verirken, sözlerini kesmeğe çalışan bir Kanadalıya Başvekil nihayet der ki:

"Ne bağırıp duruyorsun orada? Söyleyeceklerin varsa, gel burada söyle!"

(*International Heral Tribune* gazetesinin 8 Temmuz, 1974 tarihli sayısında hâdise fotoğrafla da tespit edilmiş. İri yarı bir Kanadalı platformdaki iki mikrofon önünde konuşuyor ve Başvekil Trudeau da, hatibin yanında, başı öne eğik, dinliyor.)

Ünlü Amerikan politikacısı ve devlet adamı müteveffa Adlai Stevenson'un sözünü kesen bir seçmene verdiği cevap da, nüktedan bir politikacının bu neviden cevapları dahi kendi lehinde bir silâh olarak kullanabileceğini gösterir.

*Türk seçmenlerinin politikacılardan çok daha fazla hümor hissine sahip olduklarını Erdoğan Arıpınar'ın *Oy Sandığı* adlı kitabından da öğreniyoruz. Meselâ, 1950 seçimlerinde Orhangazi ilçesinin Müslümsölöz köyünde bir vatandaş reyini kullandıktan sonra seçim kuruluna başvurarak zarfın üzerine "adres yazmayı" unuttuğunu söylemiş. Kuruldan bir üyenin, "Bir de adres mi yazacaktın, be adam?" sualine de köylü vatandaş şu cevabı vermiş: "Efendim, 1946'da yazmamıştık ve reylerimiz de başka yere gitmişti."

Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı 1965 seçimlerinde bir kapalı salonda konuşurken, arka sıralardan biri seslenmiş: "Duyamıyoruz, efendim, duyamıyoruz."

Vatandaşın bu çağırışına ön sıralarda oturan bir diğeri cevap vermiş: "İstersen gel, yer değiştirelim."

Bir diğer seçimde de (1957) Kars'ın Posof ilçesinin Badela köyünde partililer konuşmağa başladıkları sırada, dinleyiciler, şapkalarını çıkarıp yere koyduktan sonra, "Biz sizi çok dinledik, derdinizi bunlara anlatın," demiş ve meydanı terketmişler.

Dallas (Texas) şehrinde bir nutuk verirken ön sıralarda oturan biri, Stevenson'un sözünü keser. Stevenson, bu vatandaşının, sözlerini bitirmesini sabırla dinledikten sonra, gayet sakin bir tavırla nutkuna şöyle devam eder:

"Ben, cehaletin kökünden kazınması ve günahkârların affedilmesi gerektiğine hâlâ inanıyorum."

XI

Adlai Stevenson

Nükte, en büyük ve en eski millî kaynaklarımızdan biridir, ve, her ne pahasına olursa olsun, muhafaza edilmesi gerekir.

James Thurber

Nükte, bir insanın kendi olan güvenini arttırır; zaman zaman kendisini aptal yerine koymasına hizmet eder.

Thomas Fuller

Gerçek hümor, diğerlerine tepeden bakmak, onları hor görmek değildir; kafadan değil, kalpten çıkar. Hümorun özü sevgidir; gülme değil, çok daha derinlerde yatan gülümsemeyi doğurur.

Carlyle

Amerikan milli politika hayatında Roosevelt'ten Kennedy'e kadar uzanan devirde nükteleriyle şöhret kazanan tek politikacı Adlai Stevenson oldu. Fevkalâde bir eğitimden geçmiş, İngiliz dilini en iyi kullananlardan biri olan Stevenson, Amerika'nın en iyi hatiplerinden biriydi de. Gerçi bazılarına göre, cumhurbaşkanlığı seçiminde iki defa arka arkaya mağlûp olmasında (1952 ve 1956) parlak nüktelerinin menfi rolü oldu ise de, Eisenhower'in kazanmasının daha makul bir sebebi, millî bir kahraman oluşu, halk üzerinde itimat uyandıran "baba" rolünü iyi oynamasıydı. Tarihin hükmünü vermesi için vakit henüz erken, fakat Stevenson, cumhurbaşkanlığı seçimini kaybeden nam-

zetler arasında akla ilk gelen şahıs olarak Amerikan tarihine geçebilir. O takdirde, en büyük rolü, onun şaheser nükteleri oynamış olacak.

Adlai Stevenson'ın nükteleri, gayet yerinde vecizelerden sarkastik anekdot ve alaylı hücumlara kadar geniş bir sahayı kapsar. Stevenson, İngiliz ve Amerikan siyasî geleneklerinin en iyi taraflarını imtizaç ettirebilmiş bir politikacı idi.

Rusya'nın 1961 de Küba'ya yerleştirdiği füzeler Washington ve Moskova'yı nükleer bir harbin uçurumuna kadar yaklaştırmıştı. Birleşmiş Milletlerdeki heyecanlı ve kızgın münakaşalar sırasında Amerikan delegesi Stevenson, Rus delegesi Gromika'ya, Küba'ya füzeler yerleştirilip yerleştirilmediğini sordu ve "cevap bekliyorum," dedi.

Rus delegesi, "Amerikan delegesine söylemek isterim ki, burası bir Amerikan mahkeme salonu değil. Sırası gelince öğrenecekler" cevabını verdiği vakit, Stevenson dedi ki: "Ben burada bu sualimin cevabını beklemeğe hazırım—cehennemin bütün gazabı üzerimize düşene kadar."

Stevenson'un nükte ve sözleri bazan diğerlerinden iktibas edilmiş, bazan kendi buluşları idi. Bunlar arasında şunlar da var: "Bir editör [gazetenin yazı işleri müdürü] buğdayı samandan ayırdıktan sonra, halka, samanı sunan insandır." "Bağımsız bir insan, politikadan politikayı çıkarmak isteyendir." "Bayağı ve beylik sözlerle kılıç şakırdıları arasındaki sahayı birinin doldurması gerekir." "Akıntıya kürek çekmekten çekinmeyin. Beşeriyetin her ilerleyişi, gayri popüler durumların müdafaasını yapanların sayesinde gerçekleşti. Bütün değişiklikler çağdaş kafanın değişmesiyle vücut buldu."

Stevenson, tanınmış bir ailenin çocuğu idi. Büyük babası Cumhurbaşkanı Grover Cleveland'ın Muavini Adlai Ewing Stevenson'du. Princeton Üniversitesini 22 yaşında bitiren Stevenson, daha sonra Harvard Hukuk Fakültesine gitti ve 26 yaşında da baroya kabul edildi. Bir müddet büyük babasının gazetesinde çalışan Stevenson, ölünceye kadar (1965) devlet hizmetinde bulundu.

Stevenson siyasi hayata 1948 yılında (o zaman 48 yaşında idi) atıldı ve doğduğu Illinois eyaletinin Cumhuriyetçi valisi Dwight Green'e karşı namzetliğini koydu. O sene yapılan genel seçimde Cumhurbaşkanı Truman, rakibi New York Valisi Thomas E. Dewey'yi New York eyaletinde ancak 34.000 reyle mağlûp ederken. Stevenson, 572.000 rey farkı ile Illinois valisini devirmişti.

Stevenson kampanyasında her sınıf halkın desteğini kazanmağa çalıştı, ve bu uğurdaki gayretlerinde zaman zaman nüktenin desteğine başvurdu:

Illinois'in her köşesinde toplanmağa başlayan kuvvetlerimizin bize öğreteceği bir ders var. Bunu belki en iyi bir şekilde, sevdiği genç kızla evlenmek için muvafakatını almak üzere kızın babasına giden genç adamın hikâyesi ile anlatabilirim. Baba skeptik bir insandı: "Kızıma bakabileceğine çok şüpheliyim," dedi. "Ben bile onun isteklerini yerine getirmekte güçlük çekiyorum." Adamın bu sözü karşısında genç âşık şu parlak teklifte bulundu: "Her ikimiz kaynaklarımızı birleştireceğiz, başka çaremiz yok."

Kendisini destekleyenlerin gayretlerini gevşetmemeleri gerektiği üzerinde duran Stevenson, doğduğu kasaba Bloomington'da 100 yaşını kutlayan adamın hikâyesini anlattı. Yaşlı centilmeni kutladıktan sonra bir muhabir şu suali sordu: "Bu kadar uzun yaşamanızı neye bağlıyorsunuz?" Asırlık adam bir ân düşündükten sonra, her defasında sağ elinin parmaklarıyla da belirterek ağır ağır cevap verdi: "Hiç sigara içmedim, hiç içki içmedim, hiç bir zaman fazla yemek yemedim, ve her sabah altıda da yataktan kalkarım." Muhabir dedi ki: "Aynı şekilde yaşıyan bir amcam vardı, fakat sadece seksen yaşına kadar yaşıyabildi." Yaşlı centilmen, muhabirin bu sözüne şu cevabı verdi: "Amcan yaşayışını uzun müddet devam ettirememiş."

Bu seçimde Stevenson taraftarları para sıkıntısı çekiyordu. Stevenson bundan şöyle bahsetti: "Kampanya fonumuz öylesine küçük ki, kendi evimde bile şaka mevzuu oluyor. Eve geldiğim zaman çocuklar, 'Hoş geldin, Vali Bey,' dedik-

ten sonra, yanlarındaki bozuk paraları korumak için ellerini ceplerine sokuyorlar."

Giyinmesini iyi bilen bir insan olmasına rağmen, Stevenson, günlük veya eski elbiseleriyle kendini daha rahat hissediyordu. Illinois valiliği sırasında dairesine çok defa spor bir ceket veya eski bir elbise ile gelirdi. O yıllarda gözde ayakkabısı, tabanındaki çivili ızgaraları çıkarılmış bir çift golf ayakkabısı idi. Bununla beraber, eski elbiselerini zevkle giymesi sadece kendini rahat hissettiği için de değildi. Malî durumu iyi olmasına rağmen, boşuna para harcamamaya bilhassa dikkat etti. Dört senelik Illinois valiliğinde (1949-1952) sadece bir kat yeni elbise satın aldı.

İlk cumhurbaşkanlığı mücadelesi sırasında ayakkabısında büyük bir delik olduğunu gösteren meşhur fotoğraf, 1952 kampanyasının tanıtım işareti oldu. Stevenson hayranları tabanı delik ayakkabıyı gösteren rozeti zevkle yakalarında taşıdılar. Stevenson da bu konuda şunları söyledi: "Ayakkabıdaki delik, kafadaki delikten iyidir."

Bu cumhurbaşkanlığı seçimi Stevenson'un gerçekten büyük bir hatip ve nüktedan olduğunu gösterdi. En ciddî meselelerden bahsederken dahi nükteli konuşmasını bilen Stevenson, milyonlarca Amerikalının hayranlığını kazandı.

Cumhurbaşkanı Eisenhower golfu pek severdi, hattâ bazı muarızları, onun, Beyaz Ev'den çok golf sahasında vakit geçirdiğini de söylüyorlardı. Stevenson, Cumhurbaşkanını tenkit eden bir nutkunda Eisenhower'in golf merakına şöyle değindi:

"Golf, cumhurbaşkanlığı mevkiinin husule getirdiği sinirlilik ve gerginliklerden biraz olsun sıyrılmak için iyi bir meşgale, ama ne var ki, çantayı hep biz taşımaktan da bıktık artık." (Stevenson, golf sopalarının konulduğu çantadan bahsediyordu. Golfçunun bu çantasını, umumiyetle, başka biri taşır.)

Cumhuriyetçi partinin 1952 cumhurbaşkanlığı namzetliğini, şiddetli bir mücadeleden sonra Eisenhower'e kaptıran Senatör Taft, birincisi cdmhurbaşkanı seçildikten sonra onunla çok yakın bir işbirliği yaptı, Eisenhower'in programının Senatodan geçmesi için canla başla çalıştı. Steven-

son, bir nutkunda Taft-Eisenhower işbirliğinden şöyle bahsetti: "Eisenhower, Cumhuriyetçilerden sâdır olmadıkça hiç bir kötülüğü görmüyor, Demokratlardan sâdır olmadıkça hiç bir kötülüğü işitmiyor, ve Senatör Taft tasvib etmedikçe de hiç bir kötülükten bahsetmiyor."

Bir diğer konuşmasında da, Taft'ın, "Eisenhower'in düşünceleri üzerine ülkedeki en büyük otorite" olduğunu söyledi.

Stevenson'un gözde hedefi, maamafih, Nixon idi. (California eyaletinde "redwood" ormanları vardır. Bu ağaçlar 40-50 metreye kadar yükselir, California'dan başka dünyanın hiç bir yerinde "redwood" ağacı yoktur. Amerikalılar, gayet haklı olarak, bu ağaçları muhafaza etmek ve hiç birini kesmek istemiyorlar.) Stevenson bir nutkunda Nixon' dan şöyle bahsetti:

"Mr. Nixon, bir 'redwood' ağacını kestikten sonra, onun yere düşmüş gövdesi üzerine çıkıp tabii çevre ve 'redwood' ağaçlarını korumamız gerektiğine dair nutuk çekmekten çekinmez."

Cumhuriyetçi partinin 1960 genel kongresinden kısa bir zaman önce New York valisi Rockefeller'in prestijinin bir ara yükselmeğe başlaması, Stevenson'a göre, Nixon'u fena halde ürkütmüş, endişeye sevketmişti. Bundan şöyle bahsetti: "Bir kadının, sevgilisi bile olduğunu bilmediği bir diğer kadın ahpabının evlenmesi kadar hiç bir şey huzurunu kaçırmaz."

Cumhurbaşkanlığı için ilk mücadelesinde (1960) Eisenhower partisinin namzedi Nixon'u nedense lâyıkıyle desteklemedi, ve siyasî müşahitlerin fikrince, Nixon'un seçimi Kennedy'ye kaptırmasında bu faktör fazla rol oynadı. Stevenson, o zaman dedi ki: "Nixon, artık Eisenhower'in ceketinde asılacak kuyruk olmadığını biliyor."

Cumhurbaşkanı Roosevelt, kendilerini Cumhuriyetçi addeden seçmenlerin de reylerini kazanmayı arzu ettiğinden, sadece "Cumhuriyetçi liderler" e hücum eder, bu partiye karşı ağır söz sarfetmekten kaçınırdı. Stevenson Cumhuriyetçi partiye de hücum etti:

Ben Cumhuriyetçileri seviyorum. Onlarla beraber büyüdüm, onlarla birlikte çalıştım, onlara itimat edemiyeceğim bir tek şey bu dünyada yoktur—âmme işleri müstesna.

Söylediğimiz gibi, Cumhuriyetçi partinin sembolü fildir. Stevenson, bu partiye hücumunu partinin sembolü ile birleştirdi:

Filin kalın bir derisi ve kafa büyüklüğünde de dişleri var. Ve sirklerdeki geçit resimlerini gören herkesin de gayet iyi bildiği gibi, fil, en muntazam yürüşünü kendinden öndekinin kuyruğuna asılıp yürüdüğü zaman yapar.

Hem vergileri indirmek, hem de millî güvenlikten bahseden Cumhuriyetçiler bana, şoförüne, "intihar etmek istiyorum, arabayı uçurumdan aşağı sür," diyen zengin ihtiyarı hatırlatıyor.

Cumhuriyetçilerin şimdiki savunma bütçemizi karşılayacak malî imkânlarımızın bulunmadığını söylemeleri, su ücreti pahalı olduğu için yanmakta olan evine su sıkmak istemeyen adamı akla getiriyor.

Cumhurbaşkanı Eisenhower, Gettsburg kasabası civarında bir çiftlik satın almıştı. Emekliliğini orada geçirecekti. Stevenson da Eisenhower'in Ziraat Vekili Ezra Benson'un zirai politikasını şiddetle tenkit ediyordu. Eisenhower'in 1956 da ikinci defa cumhurbaşkanı olmak için mücadele edeceği resmen açıklanınca, Stevenson bunun sebebini şöyle izah etti: "Ezra Benson ziraat vekili olarak kaldıkça, çiftliğinde emekliye ayrılmasına imkân olmayacak."

Cumhuriyetçi partinin seçim platformu hakkında da şunları söyledi:

Onların platformu üzerinde düşmeden ayakta durabilmek, bir fıçı yılan balığı üzerinde ayakta durabilmeğe benziyor. O halde, General [Eisenhower] nerede duruyor? Seçim kampanyasında tartışılacak bazı konularda kendi platformu üzerinde yuvarlanmadan duramıyacağını anlayınca, selâmeti bizim tarafa kaymakta buldu. Ama bunu yaptığı için biz ondan kira da alamıyoruz....

Bilfiil avukatlık yaptığım zamanlarda kanunlarda, kaçamak noktaları bulunup bulunmadığını araştırırdım. Cumhuriyetçi

partinin ziraî politikası ise, mukavelede açık kapı bulunup bulunmadığı meselesi de değildir—açık kapılar arasından bir mukavele bulunup bulunamayacağı meselesi.

Amerika'daki seçim mücadelelerinde, "haylazların dışarı" atılmaları gerektiğinden de söz edilir. Cumhuriyetçi partinin en müfrit elemanlarından iki senatörü, McCarthy ile Jenner 1952 de Eisenhower'i desteklemeğe karar verince, Stevenson şunları söyledi: "Hayatımda ilk defa bir partinin 'haylazları içeri alalım' sloganı ile seçim kampanyasına başladığını görüyorum."

Cumhurbaşkanı Nixon aleyhindeki bir nutkunda da şunları söylüyordu: "Vali Rockefeller Amerika'nın çok yavaş gittiğini söylüyor; Senatör Goldwater bizim çok hızlı gittiğimizi söylüyor; Cumhurbaşkanı Nixon ise bundan bahsetmememiz gerektiğini söylüyor."

Stevenson, Cumhuriyetçi partinin namzedi Eisenhower'in halkın nabzına göre şerbet verdiğini, başka başka yerlerde kendi kendini tenakuza düşürecek şekilde konuştuğunu, halkın hoşuna gidecek şeylerden bahsettiğini söyledi:

> Ben fikirlerimi seçim kampanyası programına uydurmak için değiştirmiyorum. Texas'da unvanlardan, California'da yolsuzluklardan, ve Lousiana'da da sevgiden bahsetmiyorum. Ben, seçmenlerin mutlak itimat ve sevgisini kazanmak için yüzünü daima onlara çeviren bir "ay çiçeği" namzedi değilim.

Stevenson hür ve demokratik bir sistemin en iyi savunucularından biri idi. Bununla beraber, demokratik bir rejimin devamlılığı ve sağlamlığı halkın tutumuna bağlıdır. Halk demokrasiye inanmaz, halk bu sistemin gerektirdiklerini yerine getirme yolunda gayret sarfetmezse, işbaşındakilerin bütün gayretleri semeresiz kalmağa mahkûmdur. Stevenson, 1952 Eylülünde Los Angeles'teki bir konuşmasında demokrasiden şu kelimelerle bahsetti:

> Bu salona bundan önceki son gelişim 10 sene önce, 1942 de, aziz ve meşhur âmirim Bahriye Vekili Alb. Frank Knox ile beraber idi. O gün, sizlere, bugün benim vereceğim nutuktan çok

daha iyi bir nutuk vermişti. Ben böyle olduğunu biliyorum, çünkü her iki nutku da ben yazdım.

Bernard Shaw, demokrasinin, lâyık olduğumuzdan daha iyi olmayan insanlar tarafından idare edileceğimizi teminat altına alan bir âlet olduğunu söyler. Kusur kimin?... Kusur sizde, halkta. Sizin âmme hizmetkârlarınız sizlere iyi hizmet ediyorlar; gerçekte çok defa sizlerin kayıtsızlık ve umursamazlığınıza rağmen iyi hizmet ediyorlar....

Bütün, parçalarının mecmuudur ve bütün, kendisini teşkil eden parçalardan iyi olamaz. O halde, ben diyorum ki, demokratik bir sistemin nasıl işlediğini anlamak isterseniz parçalarına bakınız.

Cumhurbaşkanı Truman, Aralık 1952 de henüz bir ay önce seçimi kaybetmiş Stevenson şerefine Beyaz Evde bir ziyafet verdi. (Cumhurbaşkanlığına seçilenler ertesi yılın Ocak ayında vazifeyi devir alırlar.) Devlet ve hükümet erkânının ileri gelenleri, Truman kabinelerinde görev almış bütün vekiller davet edilmişti. Truman ve Stevenson misafirleri kapıda karşılıyor, ellerini sıkıyorlardı. Kuzeni Ernest Ives içeri girdiği vakit, Stevenson, "Beyaz Ev yarışında Eisenhower'i geçeceğimi ben sana söylememiş miydim?" dedi. Ives, "Evet, söylemiştin," dedi, "ama sadece bir gece için olduğunu söylemeyi unuttun."

Eisenhower'in ikinci defa mağlûp olduğu anlaşıldığı gece, kendisini destekleyenlere teşekkür ettiği sırada, salondakilerden biri, ileride tekrar namzetliğini koyup koymayacağını öğrenmek istedi. Stevenson gülümseyerek cevap verdi: "Bu adamın kafasını muayene ediniz."

Gerçekten, Stevenson'un seçimleri kaybetmesinde bu ince nüktelerinin de rol oynadığını iddia edenler var. Onlar, Stevenson'u halkın seviyesine inememekle, onlara tepeden hitap etmekle suçluyorlardı. Fakat o, kendi tutumunu daima müdafaa etti, taviz veremeyeceğini söyledi:

"Ben eğer halkın başları üzerinden konuşuyorsam, General Eisenhower de onların ayakları altından konuşuyor. Halkın sağduyusuna ve tabiî zekâsına hitap etmek suç ise, ben suçlu olduğumu kabul ediyorum.... Ben, müşterilerin

ödedikleri ücretin hakkını vermeğe çalışıyorum. Halbuki, bu, günümüzde bir yenilik ve kibir alâmeti sayılıyor."

Adlai Stevenson, kırk seneden fazla bir zaman yanında bir not defteri taşıdı. Bu defter sadece kendi fikirlerini değil, İncil'den, Abraham Lincoln'den, birinci asır Çin filozoflarından Karl Marx'a kadar yüzlerce vecize ve düşünceleri da ihtiva ediyordu. Stevenson, defterini, tetkik etmesi için, hakkında kitap yazan bir yazara ödünç vermişti. Defterden bazı fıkra ve vecizeler:

"Clemenceau, bir parti lideri tarafından garda uğurlanmak üzereyken, Başvekil üzerinde iyi bir intiba bırakmak istiyen partili, Fransa'nın politik durumunu bütün teferruatıyle anlatıyor, yapılan işlerden heyecanla bahsediyordu. Bu sırada Başvekilin gözleri peronun karşı tarafında esneyen bir Fransız vatandaşına takıldı, ve hemen partiliye dönerek, ikaz edercesine parmağını dudaklarına götürdü ve yavaş bir sesle dedi ki: 'Aman, dikkat edin! Konuştuklarımızı işitenler var.' "

Alcibiades, Perikles'e Atina'nın nasıl yönetilmesi gerektiğini anlatıyordu. Büyük kumandan Perikles, delikanlının "küstahça" tavrından rahatsız olmağa başlamıştı. Nihayet, daha fazla tahammül edemiyerek, "Alcibiades," dedi, "senin yaşındayken ben de tıpkı senin gibi konuşuyordum."

Alcibiades, gözlerini Perikles'in gözlerine dikti, tavrını değiştirmeden cevap verdi: "Perikles, seni en iyi zamanında tanımayı çok isterdim."

William Hazlitt: "İnsan gülen ve ağlıyan yegâne hayvandır. Zira, eşyanın mevcut durumu ile, olması gereken durumu arasındaki farkı tefrik edebilen yegâne hayvan da odur."

Don Marquis: "Yapılması gereken bir şeyi geciktirmek, 'dün'e ayak uydurma sanatıdır."

V. Charles, hayranlık duyulacak bir samimiyetle kendisi ile kuzeni arasındaki anlaşmazlıktan bahsetti: "Kuzenimle benim aramda mutlak bir anlaşma var—ikimiz de Milano'yu istiyoruz."

Will Rogers: "Cumhuriyetçi partinin sadece bir tek plâtformu var: "Bizi seçin, belki o zaman bir şeyler düşünebi-

liriz. Şuna ana kadar bir şey düşünemedik, ama bize imkân verin, belki bir şeyler yapabiliriz.' "

Hür bir insan: "Hiç bir korku ve endişeye kapılmadan gayri popüler olabilmek."

"Hürriyet, hükümetin yaptıkları değildir. Dünyanın büyük şehirlerinde veya harp sahalarında kazanılan veya kaybedilen tarihin enginliğinde bir veya iki dakikalık bir zaman için kanunlarla muhafaza edilebilen bir şey değildir. Bizim bahsettiğimiz hürriyet, milyonlarca insanın kafa ve kalplerinde aziz tuttukları şeydir."

Eğitimin gayesi: "Şunu iyice anlamalıyız ki, eğitimin gayesi insanın, sadece kendi neslini idame ettirmek için zafer kazanması değil, sadece kendini korumak için değil, fakat insanı ve dünyayı Allahın istediği bir biçimde şekillendirmesine gayret gösterecek insanları yetiştirmek olmalıdır."

Üniversite: "Üniversite medeniyetin arşividir, medeni kültürün muhafaza edildiği yerdir; mirasımızın bekçisi, hocalarımızın hocası... hür kafanın ikametgâhı."

"İnsanlar hür doğmalıdır; fakat onlar akıllı olarak dünyaya gelemezler; ve hür insanları akıllı yapmak da üniversitenin vazifesidir."

"Yeni silâhlar—biz bu sahada mutlak bir inhisar kurabilsek dahi—dünya çapındaki mücadelenin bütün muğlak safhalarına cevap olamazlar, zira silâhlı tecavüz, Komünist tehlikesinin bir çok safhalarından sadece bir tanesidir."

"Ahlâki bir temele dayanmıyan askeri kudrete asla tahammül edilemez.

"Biz, kendimizi, bugünün problemlerine öylesine bağlamışız ki, yarının imkânlarını unutuyoruz."

"Bir insanın boyutları onu kızdıran şeylerle ölçülür."

Güzel kadınla cazibeli kadın arasındaki fark: "Siz kadının farkına varırsanız, o güzel bir kadındır; sizin farkınıza varan bir kadın ise, cazibeli bir kadındır."

Bn. Karl Marks, uzun ve çıplak bir hayatın sonunda dedi ki: "Karl, sermaye üzerine bu kadar yazı yazacağına, biraz sermaye edinseydi ne iyi olurdu."

Princeton Üniversitesinden mezun olan Stevenson, Woodrow Wilson'ın hayranıydı. Wilson, cumhurbaşkanı olmadan önce bu meşhur üniversitenin rektörü idi. Stevenson, Wilson'un şu sözünü pek beğendiğini söyledi: "Bir zamanlar ben de bir avukattım, ama artık ıslah-ı nefs ettim."

Stevenson'ın bir nutkunda bahsettiğine göre, Wilson, New Jersey eyaleti valisi iken Washington'dan gönderilen bir telgrafta, New Jersey senatörünün öldüğü bildiriliyordu. Senatör, Wilson'un yakın arkadaşıydı. Son derece sarsılan Wilson, derhal bütün randevülerini iptal etti. Masasında, başı elleri arasında, hüzünle otururken New Jersey politikacılarından biri telefon eder. Telefondan gelen ses der ki: "Vali Bey, müteveffa Senatörün yerini ben almak istiyorum."

(Amerikan Anayasasına göre, iki seçim devresi arasında bir senatörlük boşaldığı zaman, ilk seçime kadar vazife görmek üzere, eyalet valilerinin senatör tayin etmeğe hakları vardır. O da, şayet isterse, ilk seçimlerde "aslî" senatör olmak için namzetliğini koyabilir.)

Wilson, bir kaç saniye sesini çıkarmaksızın durduktan sonra dedi ki:

"Pek âlâ, size şunları söylediğimi herkese nakledebilirsiniz: Müteveffa senatörün yerini almanızda bence bir mahzur yoktur—şayet mezarcı razı olursa."

Cumhurbaşkanı Wilson bir muarızı hakkında şunları söylemişti: "Münakaşaya ışıktan fazla hararet saçan insan."

Wilson'un bir diğer sözü: "Tanıdığım fevkalâde insanlardan bazıları ancak kendi kendilerinin tahminlerince fevkalâde idiler."

Bir başkası: "Dolu-dizgin giden enflasyonu durdurmanın yolu şoförü tevkif etmektir, otomobili durdurmak değil."

İş verdiği insanlar için de Cumhurbaşkanı Wilson şunları söylemişti: "Bir arkadaşım Wishington'da iş alan herkesin vazifesinde ya olgunlaştığını veya kabardığını söylüyor. Bunun için ben de, devlet memuriyeti verdiğim her hangi bir kimsenin işinde kabarmağa mı yoksa olgunlaşmağa mı başladığına dikkat ediyorum."

Adlai Stevenson bir diğer nutkunda Wilson'dan şu sözlerle bahsetti:

Woodrow Wilson, New Jersey valisi iken, bir politikacı müracaat ederek, kendisini desteklemesi için seçim bölgesinde bir nutuk vermesini rica eder. Wilson sorar: "Ne kadar konuşmamı istiyorsunuz?"

Politikacı, "Arzu ettiğiniz kadar," cevabını verince, Willson, "Bak, dinleyin," der. "Şayet on dakika konuşmamı istiyorsanız, isteğinizi ancak haftaya yerine getirebilirim. Bir saat konuşacaksam, bu akşam."

Stevenson'un Wilson'un şu sözünü de pek beğenirdi: "Dünya o kadar büyük ve ben de o kadar küçüğüm ki. Ve bu da benim hiç hoşuma gitmiyor."

Müteveffa Cumhurbaşkanı Roosevelt'in karısı Elanor Roosevelt entellektüel bir kadındı; Stevenson'ın da iyi bir arkadaşı. Bn. Roosevelt öldüğü zaman, Stevenson (ki o zaman Birleşmiş Milletler'de Amerika'yı temsil ediyordu) dedi ki:

"Dün, bir arkadaştan da fazla birini kaybettim. Dün, bir ilham kaynağını kaybettim. Bn. Roosevelt, karanlığa sövmek yerine ışık tutmayı tercih ederdi, ve onun ışığı da bütün dünyayı ısıttı."

Stevenson'ın hoşuna giden nüktelerden biri de şu idi: Küçük bir çocuk babasına sorar: "Baba bir 'dönek' ile 'hain' arasındaki fark nedir?" Babası cevap verir: "Gayet kolay oğlum: eğer bir Cumhuriyetçi Demokrat partiye geçerse, o bir 'dönek'tir; ama Cumhuriyetçilere katılan bir Demokrat ise 'hain'dir."

Zaman zaman başkalarının sözlerini kendisi için adapte etti. Daha önce bahsettiğimiz Cumhuriyetçi Senatör (New York) Chauncey Depew'in bir nüktesini şu şekle soktu: "Ben Cumhuriyetçilerle bir pazarlığa girişeceğim. Eğer onlar Demokratlar hakkında yalan söylemezlerse, biz de onlar hakkında doğruyu söylemekten vazgeçeceğiz."

Yine bir önceki bölümde, aynı toplantıya Mark Twain'den sonra hitap eden Depew'nin ne dediğini yazmıştık. Stevenson da bir defasında aynı yolu takip etti.

New York şehrinin doğu kesimindeki meşhur *Voisin* lokantasında Stevenson şerefine bir ziyafet veriliyordu. Resmen nutuk verilmemekle beraber, ziyafete katılanlara tanıtılan meşhur şahsiyetler ayağa kalkıyor, misafirleri selâmlıyor ve sessizce yerlerine oturuyorlardı. Maamafih, ünlü bir komedyan, takdim edildiği vakit, tam onbeş dakika konuştu, misafirleri güldürdü. Stevenson'ın bu komedyanın da üstüne çıkacağını kimse sanmıyordu, fakat bunu da yaptı. "Buraya gelirken yolda bu muhterem komedyana rastladım." diye sözlerine başladı ve şöyle devam etti: "Fakat üzüntüden ağzını bıçak açmıyordu. Bu akşam sizlere söyleyeceği fıkralarını yazdığı kâğıdı kaybetmişti. Onun hâli beni çok üzdü; çıkardım kendi notlarımı verdim. Fıkralarımın sizleri neşelendirdiğine memnunum." Bu sözlerinden sonra, Stevenson, şiddetli alkışlar arasında yerine oturdu.

"Bu bana... hatırlatıyor," hitabet şeklini en iyi kullananlardan biriydi. Stevenson, Illinois valisi iken bu eyaletin en büyük şehri Chicago'da toplanan Demokrat partinin genel kongresinde (ki bu kongre kendisini cumhurbaşkanı namzedi seçmişti) delegelere, eyaletin valisi sıfatıyle hoş geldiniz dediği sırada, Sheridan'ı anlatırken bahsettiğimiz "yel değirmeni" nüktesini de kullandı.

Illinois'in sekiz milyondan fazla vatandaşı namına sizleri en kalbî hislerimle selâmlarım. Bu eyaletin bir âmme hizmetkârı olarak, Cumhuriyetçilerin de genel kongreleri için Illinois'i seçmeleri (1952 kongrelerini onlar da Chicago'da, aynı salonda yapmışlardı) beni memnun etmişti. Fakat bir Demokrat olarak, salonumuzun şimdi yeni bir kiracıya aktarılmasından bilhassa memnunum.

Daha önceki kiracılar çok gürültücü, haşarı ve taşkın insanlardı. Kim bilir, belki de bu salonun çok defa boks maçları için kiralandığını da öğrenmişlerdi. Çünkü birbirleriyle hiç geçinemediler. Sabırları tükenmiş, sandalyelerinden itilmiş, huysuz insanlar gibi hareket ettiler.... Eğer onların kongrelerini televizyonda seyrettiyseniz, söz alan hatiplerin ne kadar fazla su içtiklerine de dikkat etmişsinizdir. Hayatımda yel değirmenlerinin su kuvvetiyle işlediğini ilk defa o zaman gördüm.... Bana öyle geliyor ki, önümüzdeki Kasımda seçmenler Cumhuri-

yetçilerin vaadleri karşısında bir genç hanımın kendisine evlenme teklifi yapan bir çiftçiye verdiği cevabı hatırlıyacaklar. Bu çiftçi, kız arkadaşına diyordu ki: "Benimle evlen, ahırın içini ve dışını pırıl pırıl boyayacağım. Elektrik getireceğim. Sana yepyeni bir soba ve buz dolabı alacağım. Şimdi benimle evlenir misin?"

Genç hanım cevap verdi: "Bak, cicim, gel bu işi şöyle yapalım: Sen önce bu dediklerinin hepsini *yerine getir,* ve bana ondan sonra evlenme teklifi yap, olmaz mı?"

Diploma törenlerinde ülkenin tanınmış şahsiyetleri davet edilir, yepyeni bir hayatın eşiğinde olan gençlere hitap etmeleri istenir. Bu tür nutuklarda, umumiyetle, gençlerin önlerine çıkabilecek meseleler, ülkenin ve vatandaşların kendilerinden bekledikleri anlatılır ve her hatip bir takım öğütler vermeğe çalışır. Illinois Üniversitesi Tıp Fakültesi diploma töreninde konuşması istenen Stevenson bu yolu takip etmedi:

Üniversitelerin diploma törenlerinde, müşküller ve sıkıntılarla dolu yepyeni bir hayatın eşiğinde bulunan gençlere endişeli nutuklar vermek, belki de yerinde bir düşünüşle, âdet haline geldi. Ve hatipler nutuklarına gençleri yüceltecek hissî cümlelerle, önlerindeki müşküllerin altından kalkacaklarına olan güvenlerini belirten ifadelerle son verir. Sizin olduğu kadar benim de hoşuma gitmezse de, muhtemelen ben de aynı yolu takip etmekle beraber, bu neviden vakur ve düzenli hallerde alışılmış nutuklardan daha fazla düşünce düzensizliği ve şaşkınlığı içinde konuşacağım.

Çünkü dünyada gerçekten eğitim görmüş, tamamlanmış, dengeli pek az insan bulunduğundan; çünkü Leonardo da Vinci veya Thomas Jefferson gibi çeşitli yeteneklerle teçhiz edilmiş pek az uzman bulunduğundan, bilhassa siz profesyonel insanların kendi sahanızda olup bitenleri bildiğinizden ötürü kendinizi rahatlık ve halinizden hoşnutluğa kaptırmamanızı söylemek cesaretini kendimde bulacağım. Tevazu ve daha fazla araştırma için sadece bir başlangıç olması gereken eğitim, bu şekilde ele alındığı takdirde, maalesef, çok defa gurur ve zihnî felce giden kapıyı açar.

Bundan böyle, korku ve peşin hükümlerden başka herşeye açık cevval ve kendinden hoşnut olmayan bir kafa ile kendini-

zi teçhiz etmeğe çalışmanızı isteyeceğim—ki şahsî müşahedelerime göre de, ilmî bir eğitimin hümanist kusurlarını telâfi edecek yegâne yol da budur.

Son günlerde [Aziz] Paul'un Korentiya'lılara, onların ahlâkî dejenereleşmeleri hakkında söylediklerini bir defa daha okudum. Gerçekte, günümüzdeki ahlâkî yozlaşma hastalığının örneklerini çok daha önceki devirlerde de görüyoruz. Hemen hemen 4700 sene önce bir Asurî kitabesinde şu satırlar yazılmıştı: "Bu son günlerde dünyamız dejenereleşmeye doğru kayıyor; her tarafta rüşvet ve yozlaşma, çocuklar artık ebeveynlerine itaat etmiyor; herkes kitap yazmak istiyor, ve öyle görülüyor ki, dünyanın sonu yaklaşıyor."

Şu halde, bugünün dünyası göründüğü kadar kötü olmayabilir.

Bu, bana, yakında normal bir dünyaya dönmemiz gerektiğini söyleyen adamın sözlerini hatırlatıyor. "Normal" ile ne kastettiğini sordum. Bana şu cevabı verdi: "Aynı ânda 1951 yılının gelirine sahip olduğumuz, 1932 nin eşya fiyatlarını ödediğimiz, ve 1911 in vergisini verdiğimiz zaman."

Pek çok tehlikelerle karşı karşıya bulunduğumuzdan hayatta olmak iyi. Siz de katılın ve bu hayattan zevk alın. Mesleğinizin sadece bir kısmında değil, dünyanızda faal bir rol oynayın, ve, kim bilir, bu kanlı asrın altın vaadi de belki gerçekleşir. Bu arada da, senelerce süren gayret ve çalışmalarınızın meyvasını en fazla tatmin edici bir şekilde yiyecek, geçiminizi sağlayacaksınız—beşer ıstırabını gidererek. Çok talihli insanlarsınız. Allah hepinizin yardımcısı olsun.

Amerikan politika hayatında, son zamanlara kadar, dinî ve ırkî gruplarla ilgili pek çok fıkralar anlatılırdı. Fakat, maalesef, halk artık etnik ve dinî fıkralardan alınmağa başladı. Bunun neticesinde, politikacılar da, Zenci, Yahudi, Irlandalı, Protestan, Katolik, ilh. fıkralarını anlatmaktan kaçınıyorlar. Bu elbette bir kayıp. Bir zamanlar politikacılar, nutuklarını, böylesine anekdot ve nüktelerle süslediler. Halk kendi etnik ve dinî görüşlerini konu alan bu fıkralara gücenmez, hattâ onları başkalarının ağzından dinlemekten zevk alırdı. Meselâ, Cumhurbaşkanı Lincoln pek çok dinî anekdot anlatmıştı. Günümüzde Amerikan politikacılarının bu neviden anektodlara dokunmak istemeyişi Stevenson'ı memnun etmiyordu.

Onun en fazla beğendiği dini fıkralardan biri şu idi: Tanınmış bir hanım resim yapmakla meşgul küçük kızına ne çizdiğini sorduğu vakit, kız "Allah" cevabını vermişti. Annesi, "Benim biricik kızım, dedi. "Ama O'nun nasıl olduğunu kimse bilmiyor ki." Küçük kız cevap verdi: "Ben çizip bitirdikten sonra herkes öğrenecek."

Stevenson, tıpkı Lincoln gibi, gayet ciddî konulardan bahsederken dahi nükte söylemekten kendini alamazdı. Bir gün, bir üniversitede eğitim üzerine konuşurken, hücre arkadaşıyle sohbet eden bir mahkûmdan bahsetti:

"Ben artık kitaplar okuyarak kendimi ıslah etmeğe, kendimi daha iyi yetiştirmeğe karar verdim. Sen hâlâ alelâde bir hırsız olarak mesleği yürütmeğe çalıştığın vakit, ben bir muhtelis olarak sanatı devam ettireceğim."

Hümorun, ifrat, gurur ve kibir, ve aptallığa karşı akıldan daha iyi bir silâh olup olmadığı sorulduğu vakit, Stevenson cevap verdi: "Kanaatımca, bilhassa Amerikalılar için, hümor son derece tesirli bir silâh olabilir, çünkü Amerikalılar hümor karşısında hissî insanlar. Fakat bu, hümorun akıldan daha tesrli bir silâh olduğu demek değildir. Hümorun, uzun vadeli olarak ele alındığı takdirde, akıldan daha tesirli olabileceğini düşünmek dahi istemem, fakat akıldan daha cazip olduğunu da kabul etmek gerek. Gayet tabiîdir ki, ben, aklın galip gelmesi gerektiğine inanıyorum. Eğer gelmezse, karanlıklar içinde şaşırıp kalırız. Hümor aklın yerini tutamaz. Diğer taraftan, hümorun aklı zenginleştirip, daha iyi anlaşılır bir hale getirdiği de bir gerçek."

Stevenson niye hitabelerinde nükteye yer verirdi? Kendisinden dinleyelim:

"Hümor, kanaatınca, Amerikalının kalbinde ve ruhunda yer almıştır. Biz hümordan hoşlanan insanlarız. Kendi durumum bunun iyi bir örneği. Fazla başarılı bir politikacı olmamakla beraber, Cumhuriyetçilerin şahsımı konu yapan hücumları, beni ülke çapında tanıttı, pek çok sadık arkadaşlar kazandırdı.... Halk, hümor hissine sahip bir insan olduğumu ve şahsımı bu memleket için vazgeçilemez telâkki etmediğimi de biliyordu. Bir nutkumda, politikacılardan, her meseleyi açık ağızla ele alan devlet adamları diye bah-

settim. Halk bu neviden sözlerden hoşlanıyor, çünkü onlara hitap eden diğer politikacılar her meseleyi açık kafa ile ele alacaklarını söylüyorlar. Her şeyin cevabını, her meselenin hal çaresini bilir gibi konuşan politikacılardan söz ederken, Macaulay'ın, zannedersem Brougham hakkında söylediklerini hatırlattım: 'Keşke onun her mesele hakkındaki şahsî fikirlerinin sıhhatinden emin konuştuğu kadar, ben sadece her hangi bir şey hakkında emin olabilseydim.' Halk kendisine böyle hitap eden insanlardan hoşlanır; kendilerini ciddiye alan, kibirli, gururlu, şahıslarını vazgeçilemez gören politikacılardan hoşlanmaz."

İki defa cumhurbaşkanı namzedi seçilmesine rağmen, kendisini hiç bir zaman vazgeçilemez kabul etmediğini Stevenson'un kendi şahsını konu alan şu fıkrasında da görebiliriz:

Yıllarca süren politik bir hayat yüzünden doğduğum kasaba, Bloomington'u uzun zaman ziyaret edememiştim. Bir gün nihayet kasabamda bir nutuk vermemi istediler. Gerçi bando-mızıka ile karşılanmayı pek beklemiyordum, ama istasyonda hoş geldin diyen bir heyetin dahi bulunmayışı, ne yalan söyliyeyim, hayretimi mucip oldu. Her neyse, bavulumu yüklenerek otele doğru yürümeğe başladım. Yol, beni çocukluğumdan beri tanıyan yaşlı Abe'nin dükkânı önünden geçiyordu. Beni görünce hafifçe başını kaldırdı ve "Merhaba, Ad," dedi. [Samimi arkadaşlar arasında Adlai "Ad" olur.] "Bir yere mi gitmiştin?"

(Adlai Stevenson'un bu fıkrası, bana, *New York Times* gazetesinin New York masasında çalışan bir gazeteciyi hatırlattı. Gazetenin New York masasında 60 dan fazla gazeteci çalışır; bu gazetecilerin masaları yan yana ve ardı ardınadır. Yani her gazeteci diğerini iyi tanır.

Gazetenin şehir masasında çalışan bir gazeteci, muhtelif sebepler dolayısıyle iki sene uzak kaldıktan sonra, ayrılığın verdiği ürkeklikle masasına döner. Oturur ve etrafına bakınır. Hepsi eski arkadaşları. Yeni kimse yok. Fakat, kimse kendisine hoş geldin demez. Nihayet yanındaki masada oturan deslekdaşı, daktilosundan başını kaldırır ve so-

rar: "İzinli olman gereken bir günde burada ne arıyorsun?")

Amerika'da pek çok Stevenson hayrankârı bulunduğunu yakından biliyorum. Onlar, onun bilhassa kendi şahsına yönelttiği fıkralara bayılırlardı. Bilindiği gibi, Stevenson cumhurbaşkanlığı seçimlerini bir millî kahramana, General Eisenhower'e kaptırmıştı. Bir gün, bir televizyon mülâkatı sırasında, kendisine genç politikacılara her hangi bir tavsiyede bulunup bulunamıyacağı sorulduğu vakit şu cevabı verdi:

"Bir millî kahramana karşı katiyyen seçim mücadelesine girişmesinler."

Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle Washington'u ziyaret ettiği gün, Washington'daki Amerikan Gazeteciler Derneğinin bir toplantısında konuşacaktı. Bindiği uçak, General de Gaulle'i Washington'a getiren uçağın konması sırasında hava alanına geldiğinden, meydana inmesi yarım saat kadar geciktirildi. Toplantıya ancak yemekten sonra yetişebilen Stevenson, derhal kürsüye çıkarak, "amma da kötü talihim varmış," dercesine başını salladı ve konuşmasına başladı: "Benim de kaderim bu. Karşıma her yerde millî kahramanlar çıkıyor."

Stevenson, Cumhurbaşkanı Kennedy'nin, kendisine Hariciye Vekilliğini teklif edeceğini umuyor ve bekliyordu. Fakat Kennedy, Birleşik Amerika'nın Birleşmiş Milletler temsilciliğini vermekle yetindi. Stevenson, kendisine ikinci derecede bir iş verilmesinden dahi nükte ile bahsetmesini bildi. Dedi ki:

"Sekiz yaşındaki Jimmy, arkadaşı Bill ile oynamağa gitti. 'Gel, hırsız-polis oynıyalım,' dedi. 'Ben polis olacağım, sen de hırsız.'

"Bill'in dört yaşındaki kardeşi Tommy, istekli bir sesle araya girdi: 'Ben de arada reklâm olabilir miyim?' "

Birleşmiş Milletler'deki vazifesi hakkında da bir gazeteciye şunları söyledi: "Bu iş insanı çileden çıkarıyor. Beni, burada kendi siyasetimi yürütmekle itham edenler oldu. Ama şunu söyliyeyim ki, diğerlerinin politikalarını izah ve

tatbik ederken zaman zaman rahatsızlık duymadım da değil.

"Birleşmiş Milletlere gelen her meselenin bir evveliyatı bulunduğunu unutamayız. Önce Hariciye Vekâleti müzakerelere girişir, ve durumu çözülemez şekle soktuktan sonra da bizim kucağımıza yuvarlarlar."

Adlai Stevenson, Amerika cumhurbaşkanlığını iki defa elinden kaçırmasını dahi nükte ile anlatabilecek kadar olgun ve hümor sahibi bir insandı.

Eisenhower'e ikinci defa mağlûp olması (1956) kendisine. Birleşik Amerika Senatosuna ezici bir çoğunlukla seçildikten sonra, altı yıl sonraki ikinci seçimde yine ezici bir ekseriyetle mağlûp olan Senatör Tom Watson'u hatırlattı. Bu yenilgisi üzerine, Senatör Watson, Senatodaki son konuşmasında şunları söylemişti:

"Ben bu ulvî topluluk arasına Indiana'yı temsil etmek üzere gönderildiğim vakit sadece küçük bir zümre aleyhimde rey kullanmıştı. Bugün ise, bir tek muhtelif rey dahi almaksızın politikayı terkediyorum."

İkinci defa cumhurbaşkanlığı için mücadele ederken, Stevenson'un bir torunu dünyaya geldi. Seçim neticeleri belli olunca, "Bir seçim daha kaybettim," dedi, "ama yeni bir torun daha kazandım."

İlk mağlûbiyeti gecesi söylediği söz, kitaplara geçecek kadar klasikleşti. Muhtelif anahtar eyaletlerden gelen haber ve neticeler Eisenhower'in mutlak bir zafer kazandığını gösteriyordu. Bu sırada bir gazeteci, Stevenson'a, kendisini nasıl hissettiğini sordu. Demokrat Partinin cumhurbaşkanı namzedi mağlûbiyet ânında dedi ki:

"Yine böyle bir seçim mağlûbiyeti gecesinde hemşehrim Lincoln'ün [Cumhurbaşkanı Lincoln], yine böyle bir suale verdiği cevabı hatırlıyorum: 'Kendimi, gecenin karanlığında yalın ayak sokakta giderken ayağını taşa vuran çocuk gibi hissediyorum. *Çocuk artık büyümüştü, bu yüzden gülemedi; ama çok da acıttığından, ağlayamadı.*'"

XII

John F. Kennedy

Bir konudaki cazibe kuvvetinin yegâne testi hümordur. Lâtifeye gelmiyen bir konu şüphelidir, ve ciddî bir şekilde imtihandan geçmeye tahammülü olmayan bir şaka da sahte bir nüktedir.

Aristo

Bir kimseye, kendi kendinin ahmaklığını gösterebilen keskin bir hümor hissi, onu, irtikâp etmeğe değer günah ve çapkınlıklar dışındaki bütün günah ve çapkınlıklardan korur.

Samuel Butler

Ben bu memlekette kral kaldıkça mükâfatlandırılmıyacak bir tek nükte kalmayacaktır.

Shakespeare

Adlai Stevenson'a, Lincoln'ün bugünün Amerika'sında cumhurbaşkanı seçilip seçilemiyeceği sorulduğu vakit, "Hayır," cevabını vermişti. "Zannetmem. Lincoln, şüphesiz bir dahi idi, ve halkın dahilere karşı tutumunun da ölçüsü yoktur. Fakat Lincoln'ün söylediği ırkî ve dinî nükteler günümüzde tabu addedildiğinden, böyle bir ortam içinde Lincoln'ün Cumhurbaşkanı seçilebileceğini zannetmiyorum."

Bununla beraber, son yıllarda, bilhassa Kennedy devrinde, Amerikan siyasî nüktesinde yeni bir rönesansın başladığını söylemek hiç de hatalı olamaz. Bu çağın başlıca nüktedanı Cumhurbaşkanı Kennedy idi. Onun yarattığı nükte rönesansının devam edip etmeyeceği pek bilinemezse de,

Cumhurbaşkanı John Fitzgerald Kennedy'nin çok kısa süren cumhurbaşkanlığı devrinde Amerikan siyasî nüktesi en iyi temsilcilerinden birini yetiştirdi. Maamafih, Amerikan politika sahnesinde nüktenin yeniden canlanmasında büyük rol oynıyan bir diğer politikacının da Cumhuriyetçi-Muhafazakâr Senatör Goldwater olduğunu söylemek gerek.

Nükte, cesaret gibi, Kennedy'in şahsiyetindeki bir parça idi. Kennedy'nin şahsiyeti ve üslubu, hem köklü Irlanda geleneğini hem de Harvard üniversitesinin verdiği "ürbanite" yi aksettiriyordu. Kennedy, en müşkül şartlar altında dahi nükteli söz söylemesini bilen ender politikacılardan biriydi. Evvelemirde, Kennedy ailesinin, felâket üstüne felâket geçirdiğini belirtmek gerek.

Taparcasına sevdiği ağabeyi İkinci Dünya Harbinde öldü. Pederşahî Kennedy ailesinde onun cumhurbaşkanı için çalışacağına daha yıllarca önce karar verilmişti. Hattâ ağabeyi hayatta olsaydı, John Kennedy'nin politikaya atılmıyacağını dahi söyliyenler var. Kennedy'nin bir kız kardeşi, bebek yaşlarından itibaren akıl hastahanesinde idi. Kendisi harpte bir bahriye subayı idi; hücum botu Japonlar tarafından torpillenmiş, mürettabatı ile birlikte günlerce ıssız bir Pasifik adasında kalmıştı. Sonraları, 1954 yılında bir ameliyat geçirdi, ölünceye kadar sırtında bir askı ile gezmek zorunda kaldı. Kendisinin ve ailesinin maruz kaldığı bu felâket ve talihsizlikler onun stoik hayatını ve hayata istihzalı bakan görüşlerini nüktelerinde aksettirmekle beraber, Kennedy'nin hümoru, hareket ve hayattan çekilmiş insanlarınki gibi acı değildi. Nükte, onun tükenmez canlılık ve cesaretinin bir parçası idi. Onun hayatı, Hemigway'in cesareti tarif edişine tıpatıp uyuyordu: "Baskı altında zarafet."

Hayatının son yıllarında fikrî ağrılar zaman zaman bütün vücudunu sarıyordu. Öte yandan, üç yıllık cumhurbaşkanlığı devrinde devamlı surette millî ve beynelmilel baskı altında yaşadı. Fakat bütün bu ağrı, baskı ve endişelere rağmen, Kennedy, kendisini olduğundan küçük gösteren nüktelerine, beraber çalıştığı arkadaşlarını ve muhaliflerini mevzu olan hümoruna hiç bir zaman ara vermedi; dünya

ahvalini en iyi gören ve sezen bir kimse olmasına rağmen, bu tehlikeli durumları dahi nükte ile ele almasını bildi.

Babaları Joseph P. Kennedy'nin başkanlığındaki Kennedy ailesi birbirlerine son derece yakın, geleneklere sımsıkı bağlı bir aile idi. Ele aldıkları her işi diğerlerinden daha iyi yapmaya çalışan, başarıya giden yolun çok çalışma ve azimden geçtiğini bilen bu ailenin fertleri daima birbirlerine yardım ettiler. Kennedy, cumhurbaşkanlığı için namzetliğini ilân ettiği vakit yetmişlik annelerinden kızkardeşlerine, enişte lerinden kuzenlerine kadar bütün Kennedy ailesi kampanyada fiili görev yüklenmişti.

Biraz önce de söylediğimiz gibi, Kennedy ailesi, ağabeyleri Joe Kennedy'nin cumhurbaşkanı olmasını istiyordu. Joe, kendine son derece güveni olan bir gençti. Fakat harpte öldükten sonra, "baton" John'a, ve John'un ardından Robert'e geçti. Ailenin reisi şu anda Massachusetts Senatörü Teddy Kennedy'dir.

Fakat birbirlerine böylesine yakın ve sadık insanlar olmalarına rağmen, John Kennedy'nin nüktelerinden, başta babaları olmak üzere, ailenin hiç bir ferdi masun değildi. Gerçekte, Kennedy "aşiret"inin beraberliği ve iyi niyeti, nükte ve şaka için iyi bir hedef teşkil ediyordu.

Babası Joseph Kennedy, Cumhurbaşkanı Roosevelt'in 1936 kampanyasına bir kaç yüz bin dolarlık teberruda bulunduğundan, seçimlerden sonra Londra elçiliği ile mükâfatlandırılmıştı (1937). Amerika'da partilerin seçim kampanyalarına fazla miktarda teberruda bulunanların elçiliklere atanmaları âdettir. Son yıllarda Londra, Paris, Moskova gibi anahtar elçiliklere meslekten yetişme kimseler gönderilmekte ise de, halen dünyanın muhtelif yerlerinde Amerika'yı temsil edenler arasında, sırf kazanan partilere malî yardım yaptıklarından ötürü elçilikle mükâfatlandırılanlar bir haylicedir. Cumhurbaşkanlığı kampanyası sırasında (1960) Kennedy'nin de, seçimi kazandığı takdirde, kampanyaya büyük malî yardımlarda bulunan kimseleri elçiliklere tayin edeceği söyleniyordu. Bir konuşmasında buna değindi:

"Yurt dışına elçi olarak göndereceğimiz kimselerin tecrübeli diplomatlar olmaları gerektiğine gelince, biz böyle düşünenlerle tamamen hemfikiriz. Filhakika, geçen yılın başında da söylediğim gibi, eğer bu seçim mücadelesini başarıya ulaştırabilirsek, kampanyamıza ne kadar malî yardımda bulunmuş olurlarsa olsunlar, hariciyeci olmadıkça kendilerini elçi tayin etmiyeceğimizi belirtmiştim. Bu bildiriyi yayınladıktan bu yana, babam, seçim kampanyamıza metelik teberru etmedi."

Kennedy'nin babası çok zengindi. Kennedy'nin politik düşmanları da, babasının serveti sayesinde seçimleri para ile satın alacağını söylüyorlardı. Kennedy bundan da bahsetti:

"Biraz önce babamdan şu telgrafı aldım [Kennedy, cebinden bir kâğıt çıkararak okumağa başladı.]: 'Oğlum, lüzumundan fazla bir tek rey dahi satın almağa kalkışma. Ezici bir zafer için gerekli bütün reyleri satın alacak kadar param yok.' "

Kennedy daha orta mektep sıralarında iken iyi bir nüktedan olacağını gösteriyordu. Bir gün eski bir dostları ziyaretlerine gelmişti. Yemek sırasında, konu, birdenbire ailenin mali durumuna çevrildi. Bu, babaları Joseph Kennedy'yi derinden ilgilendirdiğinden, ailenin genç üyelerinin gelişi güzel para sarfettiklerinden şikayet etmeğe başladı. Bilhassa genç kızlarından biri üzerinde duruyordu. Babası tarafından haşlanmaya fazla tahammül edemiyen kız, gözyaşlarını tutamıyarak masadan ayrıldı. Biraz sonra döndüğü vakit sofradaki hava hâlâ gerginliğini muhafaza ediyordu. Fakat genç Kennedy havayı derhal yumuşattı:

"Artık üzülmene mahal yok, kardeşim. Biz bu meseleyi de hallettik. Babamızın, bizi geçindirmesi için, daha fazla çalışması gerektiğine karar verdik."

Gerçi seçim kampanyası sırasında Kennedy'in nükteleri ülkenin her tarafına yayıldıysa da, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, basın, onun nüktelerine daha fazla yer vermeğe başladı. Cumhurbaşkanlığı vazifesini resmen üzerine aldığı günün gecesi Washington'un büyük otellerinde balolar verildi. Cumhurbaşkanının, karısıyle birlikte bu balola-

rı ziyaret etmesi ve bir müddet kalması gerekiyordu. Her baloda bütün gözler, tabiatıyle, cumhurbaşkanına ve eşine çevriliyor, onların her hareketi, giydikleri, inceden inceye tetkik ediliyordu. Cumhurbaşkanı Kennedy, bu balolardan birinde konuşurken şunları söyledi: "Geceyi bundan daha iyi nasıl geçireceğimizi bilemiyorum—siz bize bakıyorsunuz, biz de size."

Vazifeyi devir alırken, Kennedy, sözlerine şöyle başlamıştı: "Bugün burada bir partinin zaferini kutlamak için değil, bir hürriyet bayramını kutlamak, bir başlangıç olduğu kadar bir sonu sembolize eden bir hürriyetin bayramını kutlamak için toplandık."

Cumhurbaşkanlığı vazifesine bilfiil başladıktan kısa bir müddet sonra, Demokrat Partinin seçim kampanyası sırasında yüklendiği borçları ödemek üzere verilen büyük bir ziyafette (bu ziyafetlerde davetliler yemek ücretlerini ceplerinden öder, kâr da partiye kalır), borcun ödenmesinde partililere ve kendisi gibi zenginlere düşen rolü şöyle anlattı:

"Bu gece burada hürriyetin zaferini kutlamak için değil, partimizin bir zaferini kutlamak üzere toplandık. Çünkü ecdadımızın hemen hemen bir sene üç ay önce yüklendiği parti borcunu ödemeye yemin ettik."

"...Eğer partimizin pek çok fakir üyeleri Demokrat Partiye yardım etmezse, bir kaç zenginimiz de partimizi kurtaramaz."

(Kennedy, bu son cümlesinde, gerçekte, vazifeyi devir alırken verdiği nutkundaki bir sözünü hafifçe değiştirmişti. O zaman demişti ki: "Eğer hür bir cemiyet, fakir olan pek çoklarına yardım elini uzatamazsa, zengin olan azınlığı koruyamaz.)

Kennedy, cumhurbaşkanı olarak verdiği ilk nutkunda şunları da söyledi: "Vatandaşlarım, memleketim benim için ne yapacak diye sormayın, memleketim için ne yapabilirim diye sorun."

Amerika'nın kuzey-doğu Kanada sınırındaki Maine eyaleti nefis ıstakozları ile tanınır. Maine Tuzlusu Çiftlikleri adlı bir ıstakoz çiftliğinin sahibi Edward Myers, nutuktaki

bu kelimeleri hatırlatan şu telgrafı Cumhurbaşkanına gönderdi:

BEYAZ EV'DE ŞİDDETLİ BİR MAINE ISTAKOZU SIKINTISI ÇEKİLDİĞİNİ EYALETİMİZ SENATÖRÜ MUSKIE'NİN GAZETELERDE ÇIKAN BEYANATINDAN ÖĞRENMİŞ BULUNUYORUZ. BİZ, NEREDE VE KİM OLURLARSA OLSUNLAR, BU ÜLKEDE SIKINTI VE ISTIRAP İÇİNDE ÇIRPINAN HİÇ KİMSE VE HİÇ BİR YER GÖRMEK İSTEMİYORUZ. BUNDAN BÖYLE, BU SABAH DEMİRYOLU EKSPRESİ İLE, TEK ELLE YENECEK KADAR KÜÇÜK BOYDA, FAKAT BİRİKMİŞ BÜTÜN ARZU VE İŞTAHLARI TATMİN EDECEK BÜYÜKLÜKTE, ONALTI CANLI ISTAKOZ GÖNDERİLDİ. BEN, MAINE İÇİN NE YAPABİLİRİM DİYE SORMAYIN, MAINE BENİM İÇİN NE YAPABİLİR DİYE SORUN.

Cumhurbaşkanı Kennedy, kısa bir müddet sonra, Maine Tuzlusu Çiftlikleri sahibi Edward Myers'e şöyle teşekkür etti:

MAINE ISTAKOZLARI CIVIL CIVIL OYNAŞIR HALDE VASIL OLDU. MAHALLÎ SIKINTILARI GİDERMEK İÇİN DERHAL HAREKETE GEÇTİĞİNİZDEN ÖTÜRÜ MİNNETTARIM. BİR KAÇ TANESİNİ İSTİHLÂK ETTİKTEN SONRA, TUZLUSU ÇİFTLİKLERİNİN ELİNDEKİ ARTIK ISTAKOZLARIN DOĞURDUĞU MESELELERİN EN İYİ VE ÂDİL BİR TARZDA HALLEDİLECEĞİNE ŞİMDİ İNANIYORUM.

Kennedy, 1961 baharında *Thomas E. Edison* adlı nükleer denizaltı gemisini teftiş ederken hava soğuk ve rüzgârlı idi. Bir grup balık-adam da dalgıç kıyafetleriyle rıhtımda "hazır ol" vaziyette bekliyordu. Cumhurbaşkanı, resmî merasimin kısa sürmesini istedi, ve bu arada da, soğuktan dişleri birbirine vururcasına titreyen bir balık-adamına yaklaşarak dedi ki: "Amiral, bana, sizlerin soğuktan zerrece müteessir olmadığınızı söyledi." Denizci, güldü ve Kennedy şunları ilâve etti: "Biz hemen gidiyoruz, siz de içeri girip ısının." Cumhurbaşkanının bu sözüne balık-adam şu cevabı verdi: "Bay Cumhurbaşkanı, sizinle tanışmak için burada soğuk-

ta ebediyen durmağa hazırım." Kennedy o zaman dedi ki: "Teşekkürler, fakat hemen giyinmezseniz bu son görüşmemiz olur."

Cumhurbaşkanı bir gün Beyaz Evin bahçesini gezerken, yeniden düzenlenmiş bahçeyi, çiçekleri hayranlıkla seyrediyordu. "Bu bahçe, bu hükümetin gerçek bir başarısı olarak kitaplara geçebilir," dedi.

Kennedy, ekseriya ciddi bir reaksiyonunu da hümorla maskelemesini biliyordu. *Look* mecmuasının bir muhabiriyle mülâkatında, gazeteci, aleyhinde söylenen kötü bir dedikodudan bahsedince, şu cevabı verdi: "Sen o sözleri yazarsan, ben de *Look* dergisini satın alabilirim."

Kennedy'nin babası rekabeti seven haşin bir iş adamı olarak biliniyor idiyse de, yakından tanıyanlar onun gerçekte nazik ve müşfik bir adam olduğunu söylerlerdi. Bununla beraber, Joseph Kennedy kendisinden mübalâğalı ifadelerle bahsedilmesinden hoşlanıyordu. Bunun içindir ki, gerek kendisi ve gerekse oğlu John, yaratılmağa çalışılan bu mitosu yalanlamak için gayret sarfetmediler. Kennedy'nin kız kardeşlerinden biri evlendiği vakit, bir gazete Joseph Kennedy'nin bürosunda çalışanlardan birinin gülümseyerek düğün masrafının altı rakamlı olduğunu söylediğini yazdı. O vakit senatör olan Kennedy ise bu haberle ilgili olarak, "Hikâyenin palavra olduğunu herkes biliyor," dedi. "Çünkü babamın bürosunda kimse gülmeğe cesaret edemez."

John, kardeşi Robert'e 1944 te Pasifikteki Salomon adalarından şu mektubu gönderdi:

Evden senin yemin merasimini anlatan gazetenin küpürünü gönderdiler. Bir de fotoğrafın yayınlanmıştı. Gerçekten ilham verici bir fotoğraf—bilhassa yakından tetkik ettiğim vakit, sırtındaki ceketin benim damalı ceketim olduğu anlaşılınca.

Sen orada benim ceketimle dolaşırken benim burada ne yaptığımı bilmek isterim. Kim bilir, belki, kız ve erkek kardeşlerimin güvenlik içinde yaşamaları için benim buraya gönderilmem gerekiyordu. Ben böyle düşünmüyorum. Sen güvenlik içinde olmak istiyorsan benim buna hiç bir diyeceğim yok—ama benim ceketimle değil, kardeşim.

Kennedy'nin istihzalı nüktesi karşılaştığı bütün krizler boyunca kendisini terketmedi. Harpte PT-109 hücum botu Japonlar tarafından batırılmış, teğmen Kennedy ve müretteb at günlerce ıssız bir adada yaşamak zorunda kalmışlardı. Nihayet bir diğer hücum botu (PT-157) onları buldu ve günlerdir aç kalan Kennedy ve adamlarına doğru yaklaşırken, bu hücum botundaki subay bağırdı: "Hey, Jack!" (Samimi arkadaşlar arasında John ismi "Jack" olur.)

Kennedy cevap verdi: "Neredeydiniz yahu, kayboldunuz mu?"

Yaklaşmakta olan hücum botundaki subay yine seslendi: "Size yiyecek getiriyoruz."

Kennedy, günlerdir bekleşmelerine, yiyecek sıkıntısı içinde bulunmalarına rağmen, hümor hissini yine de kaybetmemişti. Sakin bir sesle cevap verdi: "Hayır, teşekkür ederiz. Biraz önce Hindistan cevizi yedik."

Yıllar sonra küçük bir Amerikan vatandaşı California'da kendisine şu suali sordu: "Bay Cumhurbaşkanı, bir harp kahramanı nasıl oldunuz?" "Katiyen elimde olmayan sebepler yüzünden," cevabını verdi. "Gemimi batırdılar."

Cumhurbaşkanı, her yaştaki insanın seviyesine inebileceğinin bir diğer örneğini, küçük Peter Galbraith'e gönderdiği mektubunda (1 Nisan, 1976) gösterdi. Peter, meşhur Amerikan iktisatçısı Prof. John Galbraith'in oğlu idi. Kennedy, Harvard Üniversitesinde kendisine hocalık etmiş Galbraith'i Hindistan'a elçi tayin etmişti. Fakat küçük Peter, evindeki hayvanlarından ayrılıp Hindistan'a gitmek istemiyordu. Cumhurbaşkanı, bunun üzerine, Peter'e şu mektubu gönderdi:

"Sevgili Peter:

"Babandan, mektebini ve arkadaşlarını bırakıp Hindistan'a gitmek istemediğini öğrendim.

"Ne hissettiğini bilmiyor değilim. Benim babam da 20 sene öncesi elçi olarak Londra'ya gönderildiği vakit, bizim ailemiz de kopmuştu.

"O yıllarda benim kardeşlerim de hemen hemen senin yaşında idiler. Onlar da, eski arkadaşlarını bırakıp yenilerini bulmak zorunda kalmışlardı.

"Baban, hayvanlarla senin çok ilgilendiğini söylüyor. O takdirde, Hindistan, senin için fevkalâde bir yer. Fillerden kobralara kadar aklına gelen her türlü hayvan orada pek bol. Bununla beraber, kobralara karşı çok dikkatli bulunmak gerektiğini de orasını iyi bilenler söylüyor."

Cumhurbaşkanı Kennedy, mektubuna, haşiye olarak şunları eklemişti: "Ben de seninle beraber gitmeyi arzu etmiyor değilim."

Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasında, halk, Kennedy'ye, zaman zaman çeşitli yiyecek ve giyeceğe kadar eğlendirici hediyeler de veriyordu. Bir kasabada kendisine 30 kilo ağırlığında bir karpuz takdim edildiği vakit, Kennedy, yapmacık bir dehşetle irkilerek sordu: "Hâlâ canlı mı?"

Cumhurbaşkanı Kennedy, 34 yaşındaki kardeşi Robert'i adliye vekili tayin etmek istediği vakit, Robert de dahil, Cumhurbaşkanının mesai arkadaşlarından çoğu aleyhte idiler. Maamafih, Cumhurbaşkanı karar vermiş, kardeşini tayin edecekti. (Amerika'da cumhurbaşkanı seçimi ile yeni cumhurbaşkanının resmen vazifeyi devir alması arasında üç ay kadar bir zaman geçer. Bu müddet zarfında da yeni cumhurbaşkanı kabinesini hazırlar ve ilân eder.) Cumhurbaşkanının (cumhurbaşkanı-seçilen demek daha doğru olacak) arkadaşlarından biri Robert'in adliye vekilliğine getirildiğini nasıl ilân edeceğini sorduğu vakit, John Kennedy şu cevabı verdi:

"Geceyarısı saat 2 sularında Washington'daki evimizin kapısını açıp sağa sola bir göz atacağım. Eğer sokakta kimse yoksa, fısıltılı bir sesle ilân edeceğim: Robert'i tayin ettim."

Tayinin, televizyon ve gazete vasıtasiyle resmen bildirildiği gün, Cumhurbaşkanı Kennedy, toplantı salonuna girerken yanındaki kardeşi Robert'e dönerek, "Tara şu saçlarını," dedi. "Ve çok da gülümseme. Herkes bu tayinin bizi çok memnun ettiğini sanacak."

Robert'in, adliye vekilliğinin başına getirilmesi gazetelerde acı tenkitlere yol açmıştı. Fakat Cumhurbaşkanı Kennedy tenkitçilere yine de nükte ile cevap verdi: "Robert'in avu-

katlık mesleğine başlamadan önce biraz tecrübe kazanmasının yanlış ve mahzurlu olacağını hiç zannetmiyorum."

Başka bir zaman da şunları söyledi: "Akrabalarımı hangi mevkilere getireceğimi düşünürken dört yaşındaki Master Robert Kennedy ziyaretime geldi ve iş istedi. Ben adalet vekilliği sandalyesinin doldurulduğunu söyledim." (Master, adliye vekili Robert'in oğluydu.)

Küba krizi sırasında, o zamanki Savunma Vekili Robert McNamara (halen dünya bankası başkanı) ile birlikte önemli bir konferansa gideceği sırada kızı Caroline'nin Beyaz Evin bahçesinde koşuştuğunu gördü.

Cumhurbaşkanı, "Caroline," diye bağırdı. "Yine mi şeker yiyorsun?"

Kızından cevap alamayınca, Cumhurbaşkanı sualini tekrarladı: "Caroline, şeker mi yiyorsun? Cevap ver: evet, hayır veya belki."

Ülkenin büyük ve popüler dergilerinden biri, 1961 Temmuz sayısında Kennedy kardeşlerin giyimlerinde titiz olduklarını yazmış, onların "giyim-şuurlu" olduklarını söylemişti. Cumhurbaşkanı Kennedy, yazının muharririne telefon ederek dedi ki:

"Giyim şuurlu Kennedy kardeşler demekle kimi kastediyorsun? Belki ben giyim şuurluyum, ama Robert, hayır. Siz onun iyi giyindiğini mi zannediyorsunuz? Yakalarının uçları düğmeli gömleklerden hâlâ vazgeçemeyen bir insan nasıl giyim şuurlu olabilir? Tanıdıklarım arasında o gömlekleri hâlâ kullanan diğer iki kişi, Chester [bir Amerikan diplomatı, Hindistan elçiliği yaptı] ile Adlai [Adlai Stevenson]."

Kennedy'nin 1960 seçim mücadelesi sırasında West Virginia eyaletindeki bir toplantıda küçük kardeşi Edward (halen senatör), halkı coşturmak için ağabeyini şöyle takdim ediyordu:

"Bu memlekete hakiki liderliğin ne olduğunu gösterecek birini seçmek istemez misiniz? Cumhurbaşkanlığı mevkiinde, cesaretli, azimli, uzak görüşlü bir kimseyi görmek istemez misiniz?"

Cumhurbaşkanı namzedi Kennedy, kardeşinden mikrofonu aldıktan sonra nutkuna şu sözlerle başladı:

"Kardeşime şunu söylemek isterim: otuz beş yaşına gelmeden cumhurbaşkanı seçilemezsin."

John Kennedy'nin nükteleri Irlandalı tabiatı kadar şahsının bir parçası idi. Onun nükteleri, çabuk, cevval, nüfuz edici bir kafanın ve hayatı olduğu gibi kabul etmekten mütevellit bir istihza hissinin de mahsulü idi. Kennedy, bir kaç defa ölümle karşı karşıya kaldığından, hayat ve servetin gelip geçici olduğunu yakından biliyordu. Bunun içindir ki, şahsını ve etrafındaki dünyayı objektif bir tarafsızlıkla ele aldı. Bundan böyle, yakın arkadaşı Dave Power'in doğum gününde hediye ettiği gümüş bira bardağına yazdırdığı şu satırlar, hayatı nasıl gördüğünü de anlatıyor:

"Gerçek olan üç şey vardır
Allah, beşerin aptallığı ve gülme.
İlk ikisi bizim idrakimiz dışındadır,
O halde verelim kendimizi üçüncüsüne."

Bir gazeteci, bu kıtanın kaynağını bulmak için epeyce araştırma yapıldığını yazdı. Aubrey Mennon adlı şairin "The Ramayana"sından alınan bu pasajı, maamafih, Kennedy ezbere biliyordu.

Cumhurbaşkanlığı seçiminde 60 milyon Amerikalı rey kullanmış ve Kennedy, rakibi Nixon'dan sadece 125,000 fazla rey alarak seçilmişti. Kennedy, vatandaşlarının hemen hemen yarısının kendisi aleyhinde rey kullandığını, Chicago'daki bir konuşmasında şöyle anlattı:

Bir müddet önce [Massachusetts'in] Fall River kasabasında belediye başkanı bir tek rey farkıyle kazanmıştı. Fakat adamcağız artık sokağa çıkamaz olmuştu. Daha evinden ilk adımı atar atmaz, yanına biri yaklaşıyor, "Merhaba, Başkan Bey," dedikten sonra ilâve ediyordu: "Sizi bu mevkie ben getirdim." Bu gece kendimi o belediye başkanı gibi hissetmiyor değilim. Eğer sizler—ki 5,500 kişisiniz—karşı tarafa rey vermiş olsaydınız, bugün Cumhurbaşkanı ben olmayacaktım.

John F. Kennedy, cumhurbaşkanlığı mevkiinin kendisine getirdiği kudret ve sağladığı prestije rağmen, hâlâ beşerî bir yaratık olduğunu unutmuyor ve bundan böyle, kendisinin, aynı zamanda, hemcinslerindeki kusur, aptallık ve beceriksizlikleri de yüklendiğini idrak ediyor, bu vasıfların cumhurbaşkanı olmakla kaybolmayacağını biliyordu. Bu bilgi, ona, en mütevazisinden en büyüğüne kadar herkesle bir beşerî yaratık olarak temas edebilme imkânını sağladı.

İnsanoğlunun aptallık ve kusurları, Cumhurbaşkanına, aynı zamanda, herkesle şaka yapabilmek veya hafif fakat nükteye ihtiyaç gösteren her konuyu hümorla ele alabilmek vasfını da vermişti. Kilise dahi onun nüktelerinden uzak kalmadı. Bir defasında platformu paylaştığı mümtaz zevat arasında tanınmış fakat cüsseli, şişman bir papaz da vardı. Papazın konuşmasından sonra kürsüye çıkan Cumhurbaşkanı, toplantıya hitap etmenin kendisine bir "ilham kaynağı" olduğunu söyledi. "Zira, devamlıca oruç tutmanın ve dua etmenin beşerî yaratıklar üzerinde ne gibi tesirler husule getirdiğini, kendini dine adamış geleneksel bir deri bir kemik, tarik-i dünya adamlarından birinin kendi vücuduyle de ispat etmiş olduğunu görmek gerçekten bir ilham kaynağı."

Acı ve ıstırap çekmiş olmasına rağmen, fevkalâde bir hümor hissi ile mükâfatlandırıldığından gülmesini biliyordu. Şahsını ve dünyayı küçümsediğinden değil, fakat her ikisinin de sınırlarını iyi bildiğinden kendi kendisine de gülebiliyordu.

Senatoya seçildiği yıl (1952) Massachusetts eyaletinde tanınmış bir tek gazete dahi Kennedy'yi desteklememişti. Fakat seçimden önce ünlü *Boston Post* gazetesi, Kennedy'in rakibi Lodge'a sırt çevirerek Kennedy'ye döndü.

Seneler sonra, bu gazetenin desteğini kazanmak için, Kennedy'nin babasının gazeteye 500,000 dolar borç verdiği ifşa edildi. Senatör Kennedy, bu konu ile ilgili bütün soruların babasından sorulmasını istiyor, hiç birini cevaplandırmıyordu. Maamafih, bir gün bu konu hakkında bir iki sual soran bir gazeteci ayrılırken, Senatör Kennedy gülümseyerek dedi ki: "Ne yapalım, yapılacak başka bir şey yoktu.

Massachusetts'de bir tek gazete dahi bizi desteklemiyordu. O gazeteyi satın almaktan başka çaremiz kalmamıştı."

Kennedy 1952 senesinde senatör olmağa karar verdiği vakit, karşısında, Boston şehrinin pek tanınmış ailesinin çocuğu Henry Cabot Lodge vardı. (Lodge, senatörlüğü Kennedy'ye kaptırdı. Cumhurbaşkanı Eisenhower de kendisini Amerika'nın Birleşmiş Milletlerdeki temsilciliğine getirdi. Lodge, 1960 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cumhuriyetçi parti listesinde Cumhurbaşkanı Muavini namzedi idi.) Kennedy ailesi efradı seçimde vazife aldı. Kadınlar eyaletin her tarafında çaylar tertipliyor, kadınların reylerini çekmeğe çalışıyordu. Bu çaylı toplantılarda zaman zaman senatör namzedi Kennedy de konuştu. Böyle bir toplantıda seçimin neticesinden endişe duymadığını şu sözlerle ifade etti:

"Bir defa, bazı garip sebeplerden ötürü, Massachusetts'deki kadın nüfusu erkekten fazla. Kadınlar daha uzun ömürlü oluyorlar. Sonra, benim büyük babam müteveffa John Fitzgerald Kennedy, otuz altı yıl önce, şimdiki muarızım Henry Cabot Lodge'ın büyük babasına karşı senatörlük mücadelesine girişti ve o yıllarda kadınlara rey hakkı tanınmadığı için, seçim sadece 30,000 reyle kaybetti. Bu seçimlerde eyaletimizin kadın seçmenleri üzerinde iyi bir izlenim bırakarak, otuz altı yıl önceki farkı kapatıp seçimi kazanacağımı umuyorum."

Kennedy'nin nükteleri, cesareti gibi, sadık bir arkadaş olarak tekrar tekrar ona hizmet etti. Senatör iken verdiği bir nutukta, bir gün Kongre binasındaki asansörün kalkmasını beklerken, bir diğer yolcunun kendisine, "dördüncü kat," dediğini söyledi. (Yolcu, Senatör Kennedy'yi asansörcü sanmıştı.)

Senatör seçildikten sonra, "Basın toplantısı" adlı bir radyo programına davet edildi. Bir kaç hafta sonra, programı dinleyenlerden gelen bir mektupta, sorulanlara gayet yerinde cevaplar verdiğinden kendisini tebrik ettikten sonra, şöyle yazılıyordu: "Ne var ki, akıllı ve zeki bilinen gazetecilerin böylesine manâsız ve aptalca sualler sormaları insanı üzüyor."

Bu "akıllı ve zeki bilinen gazeteci" Kennedy'nin yakın bir arkadaşı idi. Senatör Kennedy, mektubu, şu notla birlikte gazeteciye gönderdi: "İlişikteki mektubun seni ilgilendireceğini düşündüm."

Âmme adamı olarak, Kennedy, nâdiren kızgınlığına ifşa etti, sert ve haşin sözler yerine nükteli cevaplar vermeyi tercih etti. Senatörlük için mücadele ederken, küçük bir kasabada bir dinleyici bağırdı: "Kennedy, babanın, sana verilecek her rey için iki dolar vâdettiğini duydum. Senin gibi zengin bir adama böylesine tamahkârlık yaraşır mı?"

Kennedy şu cevabı verdi: "Bunun doğru olmadığını artık herkes biliyor. Ama şurası da gerçekten elem verici: senin reyinden başka verecek bir şeyin yok, ve onu da satmağa hazırsın."

Senatör iken bir hitabesinde söylediği nükte şoförler arasında epeyce gürültü koparmıştı. Kennedy demişti ki: "Toplantınıza az kalsın yetişemeyecektim. Fakat bereket versin, ehil bir şoför sıkışık trafik arasından ustaca sıyrılarak vaktinde yetiştirdi. Bunun üzerine, kendisine yüklü bir bahşiş verip, reyini de Demokrat partiye vermesini söylemeyi düşünürken, Senatör Green'in bana söylediklerini hatırladım: Şoföre hiç bahşiş vermedim, ve arabasından inerken de reyini Cumhuriyetçi partiye vermesini söyledim."

AP ajansı bu hikâyeyi olduğu gibi verdi, ve Amerika'nın her tarafındaki kızgın şoförlerden mektuplar yağmağa başladı. Senatör Kennedy, AP ajansı ileri gelenleriyle görüştükten sonra, ajans hikâyesinin bir şaka olduğunu söyliyerek fazla bir yara almadan sıyrıldı.

John F. Kennedy, 1960 seçimlerinden iki yıl önce, 1958 de cumhurbaşkanlığı için namzetliğini koyacağını ilân etmiş, ve hemen teşkilâtını kurmağa başlamıştı. Gazeteler, Demokrat partinin diğer cumhurbaşkanı namzetleri arasında Missouri Senatörü Stuart Symington ile Texas Senatörü Lyndon Johnson'ın isimleri üzerinde bilhassa duruyordu.

Amerikan Gazeteciler Derneği, bir toplantısında, bu üç senatörü davet etti ve kendilerinden birer konuşma istedi. İlk konuşma Kennedy'nindi. Massachusetts'in genç senatö-

rü (ki cumhurbaşkanlığına namzetliğini koyacağını resmen açıklamıştı) sözlerine şöyle başladı:

Geçen gece 1960 yılının rüyasını gördüm. Bu rüyamı dün Stuart Symington ve Lyndon Johnson'a da anlattım. Rüyamda, allahın yatak odama gelerek başımı sıvazladıktan sonra, "John Kennedy, seni Birleşik Amerika'nın Cumhurbaşkanı yapıyorum," dediğini söyledim.

Bunun üzerine, Stuart Symington, "John, ne tuhaf, geçen gece ben de seninkine benzer bir rüya gördüm," dedi. "Allah benim yatak odama geldi, ve senin anlattığın şekilde, başımı sıvazladı ve Stuart Symington, seni Birleşik Amerika ve Kâinatın Cumhurbaşkanı yapıyorum," dediğini söyledi.

Lyndon Johnson, benim ve Stuart Symington'un rüyalarını dinledikten sonra, "Beyler, gerçekten çok tuhaf şeyler söylüyorsunuz," dedi. "Geçen gece ben de sizlerinkine benzer bir rüya gördüm, ama hiç birinizi bahsettiğiniz o mevkilere tayin ettiğimi hatırlamıyorum."

Indiana eyaletinin tanınmış gazetesi *The Indianapolis Star*, 1960 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Kennedy'nin rakibi Richard Nixon'u destekliyordu. Kennedy, eyaletin Anderson kasabasındaki nutkuna şöyle başladı:

Buraya geldikten kısa bir müddet sonra, kasabanızın büyük bir talihsizliğe uğradığını, bankanın soyulduğunu söylediler. Ben, şimdi, yarın *Indianapolis Star*'ın birinci sayfasında şöyle bir haberin görüleceğine eminim: "Demokratlar geldi ve banka soyuldu."

Kennedy'yi dinleyenlerin çoğunu çok defa öğrenciler teşkil ediyordu. Ohio eyaletinin Girard şehrinde çocuk ve gençlerin bilhassa fazla sayıda olduğuna dikkat eden Kennedy gülümseyerek dedi ki: "Rey kullanabilme hakkını dokuz yaşına indirirsek, bu eyaleti ezici bir çoğunlukla kazanacağımıza eminim."

Miami'de (Florida) de genç kız ve kadınlar çoğunlukta idi. Kennedy şunları söyledi:

Senatodaki vazifeme başlamak üzere 1952 de Washington'a geldiğim zaman, büromda sekreter olarak çalışmaları için kendi eyaletim Massachusetts'den müteaddid genç kızı da beraberimde getirmiştim. Onların hepsi evlendi. Bunun üzerine, Massachusetts'den tekrar genç kız ithal etmek zorunda kaldık. Onlar da dünya evine girdiler. Eğer aranızda, Florida'da evlenme şansının az olduğunu düşünen genç kız ve hanımlar varsa, gelin, benimle beraber çalışınız. Kısa zamanda kısmetinizin çıkacağını garanti ederim.

Cumhurbaşkanı John Kennedy'nin kardeşi müteveffa Robert Kennedy de iyi bir nüktedandı. Adliye Vekili olarak bir üniversitenin diploma töreninde konuşurken şunları söyledi:

"Senelerce önce gece yarılarına kadar çalışan bir avukattım. Ama elime senede ancak 4,200 dolar geçiyordu. On sene sonra Birleşik Amerika Adliye Vekili oldum. O halde görüyorsunuz ki, hayatta başarılı olmak için, ağabeyinizin cumhurbaşkanı seçilmesi gerekiyor."

Bir basın konferansında (1964), Robert Kennedy'ye, Cumhurbaşkanı Johnson'un listesinde muavinliği kabul edip etmiyeceği soruldu. Verdiği cevap şu: "Sualiniz bana ağabeyimi hatırlattı. Ona böyle bir sual sorulduğu vakit, bunun, bir kıza, konuştuğu erkeğin evlenme teklifini kabul edip etmiyeceği sorulduğunu akla getirdiğini söylüyordu."

Robert Kennedy daha sonra New York eyaletinden senatör seçildi. Bir gün bir toplantıda kendinden evvel konuşan hatip, ünlü avukat Louis Nizer idi. Nizer, fevkalâde hitabet kudretine sahip bir insandır. Robert Kennedy, iyi bir nüktedan olmasına rağmen, Nizer çapında bir hatip değildi. Sözlerine şöyle başladı:

Muhterem Louis Nizer'den sonra konuşmak talihsizliğine uğramam, bana, her yerde ve her zaman bilmem hangi tarihteki Johnstown su baskınından bahsederek muhataplarının öldüresiye canını sıkan adamı hatırlattı. Bizim kahraman öldükten sonra öteki dünyada Cebrail'i bularak, "Derhal bir grup insan topla," dedi. "Onlara Johnstown su baskınındaki kahramanlığımdan, düzünelerle insanı nasıl kurtardığımdan bahsedeceğim."

Cebrail, "Pek âlâ, istediğini yapayım," dedi. "Yalnız unutma ki, hitap edeceğin kimseler arasında Nuh Peygamber de bulunacak."

Kennedy 1960 yılında Demokrat partinin cumhurbaşkanlığı namzetliğini ele geçirmeğe çalışırken karşısındaki en büyük rakip Senatör Humprey idi. Bir gün New York'taki bir toplantıya hitap etmeleri için her ikisini de davet ettiler. Dinleyiciler arasında Demokrat partinin bazı ileri gelenleri, bir iki vali de vardı. Senatör Kennedy sözlerine şöyle başladı:

Senatör Humprey, Bn. Roosevelt [müteveffa Cumhurbaşkanı Roosevelt'in karısı], Vali Harriman, Senatör Morse, Millet vekili Cellar, Vali Williams, Senatör Hart, unuttuğum kimse oldu mu? Gördüğünüz gibi bugünkü toplantıda, burada platformda ve dinleyiciler arasında pek çok paşa toplanmış ve pek az sayıda da er.

Kimin siyasî sandalye peşinde koştuğu oturuşundan belli. Şimdilik her hangi bir politik mevkide gözü olmıyanlar sandalyelerinde rahat bir şekilde otururlarken, ben ve Hubert [Senatör Hubert Humprey] heyecanımızdan yerimizde doğru dürüst oturamıyor, kıpır kıpır kıpırdanıyoruz.

Minnesota Senatörü Hubert Humprey de iyi bir nüktedan politikacı. İmrenilir bir hümor hissine sahip. Demokrat partinin genel kongresi nihayete erdikten sonra, Humprey, Senatör Kennedy aleyhinde söylediklerini unuttu, partisinin cumhurbaşkanı namzedine elini uzatarak, onun başarısı için çalıştı. Cumhurbaşkanı namzedi Kennedy, seçim kampanyası sırasında Minnesota'ya geldiği vakit, Humprey, Kennedy'yi eyaleti halkına şöyle takdim etti:

Senatör Kennedy için şunu söylemek isterim: o, eğer bir şeyi yapmak için söz verirse, yerine getireceğine emin olabilirsiniz. Geçen seneki mücadelemiz sırasında, bana, beni mağlûp edeceğini söyledi—ve etti.

Cumhurbaşkanı Kennedy'nin öldürülmesini müteakip, Cumhurbaşkanlığına geçen Lyndon Johnson, Muavin ola-

rak Senatör Humprey'i almıştı. Humprey vazifesini şevkle yaptı. Öyle ki, kendisinin Cumhurbaşkanı Johnson'un "evet efendimcisi" haline geldiğini söyliyenler vardı. Johnson'a olan sadakatına rağmen, Humprey, 1964 seçimleri yaklaşırken Cumhurbaşkanının kendisini listede muhafaza edip edemiyeceğine emin değildi. Cumhurbaşkanı Johnson bu konuda bir şey söylemiyor, gazetelerdeki yorum ve tahminleri—her halde zevkle—takip ediyordu. Gerçi muhtemel namzetler arasında Humprey başta geliyorsa da, Johnson, potansiyel cumhurbaşkanı muavini namzetleri hakkında yine de Humprey ile danışıyor, onun düşüncelerini öğrenmek istiyordu. Hubert Humprey, Washington'daki Amerikan Gazeteciler Derneğinde kendi rolünü şöyle anlattı:

Sanki şu anda beni şahsen daha az ilgilendirecek başka bir mesele varmış gibi, kendisine muavin seçmek isteyeceği kimseler hakkında benden bilgi istiyor. Bu, genç bir erkeğin, kendisine delicesine âşık olan kapı komşusu genç kıza zaman zaman telefon ederek, kasabaya yeni gelmiş diğer genç kızların telefon numaralarını sormasını andırıyor.

Cumhurbaşkanı Johnson 1964 yılı seçimlerinde Humprey'i mahafaza etti. Humprey, dört yıl sonra, 1968 de Demokrat Partinin cumhurbaşkanı namzedi idi. Seçimi Cumhuriyetçi Nixon kazandı.

Senatör Humprey 1960 yılında bir gün, Senatoda, işlerin kötü gidişinin mesuliyetini Cumhuriyetçilere yüklediği sırada, daha önce kendisinden bahsettiğimiz Cumhuriyetçi Senatör Norris Cotton derhal ayağa kalkarak Humprey'e cevap verdi, ve iki senatör arasında şu konuşma oldu:

COTTON: Demokratların iş yapacak bir ekseriyet için kaç senatöre ihtiyacı olduğunu merak ediyorum. Bugün Senatoda altmış altı üyeleri var. [Senatoda ceman yüz senatör vardır.] Ben muhterem ve ehil Minnesota Senatörü [Humphrey] ve arkadaşlarının şunu yapacaklarına eminim: Senatoda hiç olmazsa bir veya iki Cumhuriyetçinin bulunmasını teminat altına alsınlar.

HUMPHREY: Evet.

COTTON: Çünkü yüz Senatör arasında bir tane Cumhuriyetçi bulunduğu müddetçe, iyi gitmeyen işlerin sorumlusu olarak her zaman onu gösterecekler, kabahatı daima ona yükleyecek ve halk önünde kendilerini temize çıkaracaklar. Ben, Minnesota Senatörünün beni çok sevdiğini ve bundan böyle Senatodaki bir Cumhuriyetçinin benim olmama müsaade edeceğini ümit ediyorum.

HUMPHREY: New Hampshire'lı [Cotton] arkadaşıma şunu söyleyeyim: kendisine karşı sevgim öylesine derin ki, onun Senatodaki yegâne Cumhuriyetçi olması yolunda elimden geleni yapacağıma emin olabilirler. Gerçekte, zannedersem, bizim iki tane Cumhuriyetçiye ihtiyacımız olacak: bir tane Smithsonian'da [Washington'daki meşhur müze] ve bir tane de Senatoda.

Cumhuriyetçi Partinin 1964 cumhurbaşkanı namzedi Senatör (Arizona) Goldwater, günümüzün Amerikan politikacıları arasında en nüktedan olanıdır. Senatör Goldwater muhafazakâr bir Cumhuriyetçi. Muhalifleri ise, onu, koyu bir reaksiyoner olarak tanıttılar—ve başarılı da oldular. Goldwater, kendisine karşı girişilen haksız hücumları gülümseyerek karşılamış, aleyhinde söylenenleri dahi nutuklarında tekrarlamaktan çekinmemiştir.

Goldwater'ın, yirminci asır değil de "onsekizinci asır kafası" taşıdığını söyleyen Demokratlar vardı. *Yirminci Asır Fox Şirketi* diye de meşhur bir film şirketinin mevcudiyetini bilirsiniz. Senatör Hubert Humprey de mevhum bir Onsekizinci Asır Fox Şirketinden bahsederek Goldwater'le şakalaştı.

Hâdise, Washington Amerikan Gazeteciler Derneğinin bir toplantısında vuku buldu. Toplantı 1960 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra olmuş, gazeteciler bu iki politikacının kendilerine hitap etmesini istemişlerdi. Goldwater'ın nüktesini anlamak için Humprey'in namzetliği Kennedy'e kaptırdığını hatırlamanız ve Kennedy'nin, meşhur Harvard Üniversitesinden mezun olduğunu, Humprey'nin ise Denver şehri (Colorada eyaleti) Eczacılık Fakültesini bitirdiğini bilmeniz gerekecektir. Senatör Goldwater gerçekten yakışıklı bir insandır. Toplantıya ilk hitap eden Senatör Humprey oldu:

"Senatör Goldwater öylesine yakışıklı bir insan ki, işittiğime göre, Onsekizinci Asır Fox film şirketi ona iş teklif etti."

Söz sırası kendisine geldiği vakit Senatör Goldwater, Senatör Humprey'nin akademik hayatını Kennedy'ninki ile mukayese etti:

"Denver Eczacılık Fakültesinin Harvard ile ringe çıkabileceğini benim onsekizinci asır kafam almıyor."

Bir gün Senatör Goldwater ve bazı gazeteciler aynı asansörde iken asansör bozuldu ve iki kat arasında kaldı. Bir gazeteci, duvarda, asansörün en son ne zaman muayene edildiğini gösteren kâğıdı okuyormuş gibi mırıldandı: "Hmmm, en son 1889 da muayeneden geçmiş"

Senatör Goldwater gülümsiyerek şunları söyledi: "Benim rejimim sırasında."

B. William Buckley Amerika'nın en çok tanınan Muhafazakâr gazeteci ve televizyon yorumlayıcısıdır. *National Review* adlı haftalık Muhafazakâr mecmuanın başyazarı William Buckley'in ağabeyi James Buckley, Muhafazakâr-Cumhuriyetçi bir senatördür (New York). *National Review* dergisinin 50,000 kadar tirajı olduğu söylenir ki, bu rakam Amerika ölçklerine göre hiç de büyük sayılmaz.

William Buckley, 1965 te New York şehri belediye başkanlığı seçimlerine New York'un Muhafazakâr Partisinin namzedi olarak katıldı. (New York'ta bir Muhafazakâr parti vardır, umumiyetle, Cumhuriyetçi partiyi destekler.) Bir Muhafazakârın, bilhassa Buckley gibi bir Muhafazakârın, liberal New York şehrinde kazanmasına imkân yoktu. O yıllarda New York şehri Amerikan liberalizminin bir kalesi sayılıyordu. Siyahiler (1 milyondan fazla), Yahudiler (2 milyon), Puerto Riko'lular (500,000) reylerini daima Demokrat partiye veriyorlardı. Ve bir sene önceki cumhurbaşkanlığı seçiminde de Demokrat partinin namzedi Lyndon Johnson, Cumhuriyetçilerin namzedi Goldwater'i bu şehirde ezercesine yenmişti. Bütün bu gerçekler 1960'larda bir Muhafazakârın New York şehri belediye reisliğine seçilemeyeceğini gösteriyordu. Nitekim, Buckley, çok az rey toplayabildi. (Seçimi, Liberal John Lindsay kazandı.)

Buckley'in şakacıktan namzetliğini koyduğunu söyleyenler de vardı. Kim bilir, belki de, gerçekten şaka yapıyordu. Nitekim, bir televizyon mülâkatında, "B. Buckley, seçimlerin ertesi günü sabah kalktığınız vakit kendinizi New York belediye reisi olarak görürseniz, ele alacağınız ilk iş ne olur?" sualine şu cevabı verdi: "Reyleri yeniden saydırmak."

National Review dergisinin onuncu kuruluş yıldönümü münasebetiyle, Buckley'nin New York'ta verdiği ziyafette şeref misafiri Muhafazakâr Barry Goldwater idi. Goldwater New York'ta, Johnson'dan 1,387,021 daha az rey topladığını şöyle anlattı:

"Müsaadenizle kendimi tanıtayım. Ben, hakkımda bir sürü yazı okuduğunuz ve atom bombası kullanarak Vietnam'da milyonlarca insanı öldürmek için can atan insanım."

(Bir yıl önceki cumhurbaşkanlığı seçiminde Demokratlar, gerçekten, Goldwater aleyhinde "çirkin" denecek iftiralar yaymışlar, onun, Vietnam harbinde atom bombasını kullanmaktan çekinmeyeceğini ileri sürmüşlerdi. Bu yüzden, pek çok Amerikalı Goldwater'e bir "harp bezirgânı" gözüyle bakmağa başlamıştı.)

Goldwater, sözlerine şöyle devam etti:

"New York'ta sizlere ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Bu şehir için ne söylemeğe hakkım var—bahusus, muarızımdan 1,387,021 daha az rey aldığım göz önüne getirilirse. Her neyse, New York'taki arkadaşlarım arasında bulunmakla memnunum—onlar benim samimi arkadaşlarım olmasa dahi."

Samimi arkadaşlar arasında "William" ismi "Bill" olur. Goldwater, William Buckley'i Japonların *kamikaze* intihar pilotlarıyle mukayese ederek dedi ki: "Bill, ben sana demedim mi, kaybedeceksen büyük farkla kaybet diye!"

"Ben de seni hakikaten akıllı bir insan zannediyordum. New York şehrinde Muhafazakâr partinin namzedi olarak belediye başkanlığı seçimlerine katılman, gerçekten, hayatın boyunca unutamıyacağın bir tecrübe olmalı."

Goldwater, daha sonra Buckley'i kendisiyle mukayese etti ve 22 milyonun üstündeki satışıyla dünyanın en büyük

dergisi olan *Readers Digest*'i 50,000 tirajlı *National Review* ile karşılaştırdı:

"Bill, bu seçimi kazanmayı hakikaten aklının ucundan dahi geçirmiyordu. Eğer benden William Buckley'i tarif etmem istenirse, diyeceğim ki, Bill mağlûp olacağını bildiği halde namzetliğini koymaktan çekinmiyen Goldwater idi.

"Maşallah, *National Review* de memleket çapında muazzam bir müessese halini aldı. Bununla ne kadar iftihar etsen hakkındır, Bill. Baksanıza, Ekim 31, kayıtlarına göre, *National Review* ve *Readers Digest*'in birleşik tirajları 22 milyonu geçti!"

Goldwater'ın, kendinden, "onsekizinci asır kafalı" insan diye bahsedebilecek kadar hümor hissine sahip bir politikacı olduğunu söyledik. O yıllarda Amerika'daki popüler piyeslerden biri de, *Stop the World, I want to get off* (Dünyayı durdur, ineceğim) adlı oyundu. *Flintstone* da (bir çeşit kaya) popüler bir televizyon programı idi.

Seçim kampanyası sırasında karikatüristler Goldwater'ı muhtelif rollerde gösteriyordu. Bir tanesinde, onun, yirminci asrın değil, "taş devrinin adamı" olduğu ima edilmişti. Muhafazakâr politikacı Goldwater, üyelerinin büyük bir ekseriyetinin kendisine aleyhtar olduğu Amerikan Başyazı Karikatüristleri Yıllık Kongresine hitap etmesi istendiği vakit, memnunlukla kabul etti ve kongrede şunları da söyledi:

Aranızda bulunan ve her Allahın günü kalemlerine beni dolamaktan zevk alan bazılarınızın şerrinden kurtulmak için politikaya elveda demeyi dahi düşünmedim değil. Yalnız, böyle bir halin vukuunda aç kalacağımı sakın düşünmeyin. Pek çok işi gayet iyi başarabileceğime inanıyorum. Tiyatro bana oldukça cazip geliyor. Onsekizinci Asır Fox şirketiyle olan mukavelem sona erdiği vakit, "Dünyayı durdur, ineceğim" piyesinin başrolünü bana verecekler. "Flintstone" televizyon serisinde de rol teklif ettiler. Aranızdaki bazı karikatüristlere candan teşekkür ederim. Onların durmadan, dinlenmeden beni tanıtmak için sarfettikleri gayretler semereli oldu, ve şimdi rejisörler, beni, Amerika'nın bir numaralı Taş Devri uzmanı olarak kabul ediyorlar.

Protestan Goldwater "yarım kan" Yahudidir. Bunu inkâr etmiyordu. Goldwater günümüzün pek çok Amerikan politikacısının aksine, ırkî fıkralar anlatmaktan da çekimez. Böyle bir anektodu:

Bir Irlandalı, bir Zenci ve bir Yahudi öteki dünyaya göç ettikleri vakit Cebrail'in önünde yanyana gelirler. Cebrail her birine bir isteklerinin yerine getirileceğini söyler. Irlandalı ebediyete kadar tükenmeyecek viski ister. Zenci ise hayatı boyunca diğerlerinden tefrik edildiğinden ve kötü muamele gördüğünden büyük bir beyaz ev, altından bir Cadillac otomobil ve iki milyon dolar ister.

Cebrail Yahudinin isteğini sorduğu vakit, ikincisi şu cevabı verir: "Bana sadece otuz dolarlık ziynet eşyası ve bu zenci çocuğunun adresini ver."

Amerika'daki bazı lüks kır kulüplerine Yahudiler hâlâ alınmaz. Aşağıdaki anekdotun anlaşılması için golf oyununun 18 delikli bir sahada oynandığını hatırlamak gerekir. Goldwater'ın aleyhinde söylenen fıkralardan biri de, yarı Yahudi olduğu için, kendi eyaletinin en meşhur bir kır kulübüne kabul edilmediği idi. Fıkraya göre, Goldwater, klüp başkanına telefon ederek şunları söyler:

"Yarım-kan Yahudi olduğum için sadece 9-delik golf oynamama müsaade eder misiniz?"

Goldwater, anekdot kendisine iletildiği vakit, bir kahkaha koparark dedi ki: "Şahaser bir hikâye, ama maalesef, doğru değil."

Senatör Goldwater, nüktenin, hayatta, bilhassa siyasî hayatta büyük bir rol oynaması gerektiğine inanan politikacılardan biri, "İnsanlar bugün, biribirlerine taş fırlattıkları dünden daha az tehlike içinde değiller," diyor. "Ben, insanın, bir hümor hissi olmaksızın hayattan ve bilhassa politika hayatından zevk alacağını sanmıyorum. Harry Truman bunu bir gün ne iyi ifade etmişti: 'Sıcağa tahammülün yoksa, mutfakta durma.' Ben politikayı bundan daha iyi belirten bir söze rastlamadım. Bu ülkede ince derili pek çok insan var. Lyndon Johnson [önceki Cumhurbaşkanı] bunlardan biri. Onunla şakalaştığınız vakit cinleri başına üşüşüyor. Texas'ın Austin şehrindeki yegâne

televizyon şirketinin sahibi o. Bunun için, 1960 Cumhurbaşkanlığı seçiminde [Goldwater, bu seçimde Johnson'a mağlûp olmuştu], Austin'de konuştuğum vakit şunları söyledim [Goldwater, jet uçakları kullanacak kadar mahir bir pilottur]: Bu sabah Dallas'tan buraya uçmadan önce kontrol istasyonuna sordum: 'Austin'e hangi yoldan gideceğim?' Telefondaki ses cevap verdi: 'Güneye dön ve bir saat on beş dakika uç; o zaman sadece bir tane televizyon anteni olan büyük bir şehir göreceksin. İşte orası Austin. Dinleyiciler bu sözlere kahkahalarla güldüler, ve ben Texas'ta hep Johnson'la şaka ettim; o da her şakamda hemen yörüngeye fırladı."

Senatör Goldwater son derece usta bir fotoğrafçıdır da. Fotoğrafları sergilendi. Bir gün Kennedy'in iyi bir pozunu yakaladı, ve bir şeyler yazması için Cumhurbaşkanına gönderdi. Fotoğraf, üzerine aşağıdaki satırlar yazılı olarak geri geldi:

"Barry Goldwater'e, son derece kabiliyete sahip bulunduğunu ispat ettiği mesleğinde çalışmasını temenni ederim: fotoğrafçılık. Arkadaşın John Kennedy."

Cumhurbaşkanı Kennedy'deki hümor hissinin, kendi içindeki çatışmayı aksettirdiğini de söyleyenler vardı. Kendini harekete adamasına, mevcut durum ve şartların inanç ve gayretle değiştirilebileceğine derinden inanmasına rağmen, beşeri mahlûkların—ne kadar asilce de olsa—gayelerinin ancak bir kısmını yerine getirebileceklerini biliyordu. Onun hayata ve çevresine istihzalı bakışı kendinde başladı. Beşer büyüklüğü konusu onu yakından ilgilendiriyordu, fakat siyasî hayattaki başarısı, taşıdığı büyük mesuliyetler karşısında, kendisini pek tatmin etmedi. Bundan böyle, nükteli ve istihzalı iğnelerini çok defa kendisine batırmaktan da çekinmedi.

Halk arasındaki popüleritesine rağmen, programının uygulanmasında başarılı sayılmaz. Mamüllerinin fiyatlarını arttırmak isteyen çelik fabrikalarıyle şiddetli bir mücadeleye giriştiği sırada, tanınmış bir avukat Cumhurbaşkanına bir telgraf çekerek, ileriki seçimlerde Adliye Vekili kar-

deşi Robert lehine namzetlikten feragat etmesini istedi. Cumhurbaşkanı Kennedy, bir basın toplantısında, avukata şu cevabı gönderdiğini söyledi:

"Telgrafınızı dikkatle okudum ve kardeşim Robert'e gösterdim. Benden özür dilemek ve mevkiime göz dikmediğini belirtecek söz söylemesi bir yana, yüzünde derin bir memnuniyeti ifade eden gülümseme belirdi."

Kongre ile devamlı bir mücadele halinde olan Kennedy, 21 Haziran, 1962 de, hükümetin çalışmaları hakkında tecrübe kazanmaları için, yaz aylarında Washington'daki devlet dairelerinde çalışan üniversite talebelerine, yazın Kongrenin de faaliyet halinde olmadığını imâ ederek, dedi ki: "Bazan ben de burada sadece yaz aylarında çalışmayı arzu ediyorum."

Cumhurbaşkanlığı kampanyasında Michigan'lı seçmenlere hitap ederken, dinleyiciler arasında oldukça fazla sayıda üniversite talebesinin de bulunduğuna dikkat eden Kennedy şunları söyledi:

Hepinize, bilhassa rey hakkına sahip olamayan üniversite talebelerine derinden teşekkür etmek isterim. Büyük fedakârlık yapmadığınızı biliyorum. Ben çalışıyorum, ve siz de sınıfta değilsiniz. Politika hayatında aktif bir şekilde yer almanız beni memnun ediyor. Kendimi, Artemus Ward'ın elli sene önce söylediği bir sözle takdim edeyim: "Ben bir politikacı değilim ve diğer huylarım da iyidir."

Cumhurbaşkanlığı vazifesini resmen devir alışından kısa bir müddet önce, bir konuşmasında şunları söyledi:

"Büyük bir iş. Çok kötü yapacağımı zannetmiyorum. Düşünmek için zaman olacak. Senatodaki gibi sizi rahatsız edecek bütün o insanlardan uzak kalmak hiç de fena bir şey değil—hem, maaş da çok iyi."

Cumhurbaşkanı Kennedy en ciddî konular üzerinde dururken dahi nükte yapmasını bilen ender politikacılardan biri idi. Amerikan Harp Okulu'nun (*West Point*) bir diploma töreninde dedi ki:

Hepinize hayatta en büyük başarılar temenni ederim. Akademinizden mezun olan iki subayın [General Grant ve Eisenhower] başarı yolunda Beyaz Ev'e kadar ulaştıklarını da bilmiyor değilim. Her ikisinin de benim partimin mensupları olmadıklarını da biliyorum. Bu temayülün değişeceğine emin olana kadar, hepinizin generalliğe kadar yükselmesini candan temenni ederim—başkumandanlığa [yani cumhurbaşkanlığı] değil."

Tanınmış sosyete yazarı Leonard Llyons, Cumhurbaşkanına yazdığı özel bir mektupta, cumhurbaşkanlarından bazılarının imzalarının ne kadar para getirdiğini bildiriyordu: George Washington, 15 dolar; Franklin Roosevelt, 75; Grant, 55 ve John Kennedy, 65 dolar."

Kennedy'nin cevabı yazarın sütununda yayınlandı: "Azizim Leonard, Kennedy imzasının pazardaki fiyatı hakkındaki mektubuna teşekkür ederim. İmzamın şu anda böylesine yüksek para getirdiğine inanmak güç. Ve fiyatı hep böyle yüksek tutmak için de bu mektubumu imzalamıyorum."

Cumhurbaşkanı, 1962 sonbaharında West Virginia eyaletinin Wheeling şehrine gitti. Kortej şehrin sokaklarından geçerken, yol kenarında bir grup hastabakıcının durduğunu gördü. Kennedy, şoförüne arabayı durdurmasını söyledi, ve otomobilden inerek hastabakıcıların teker teker ellerini sıktı. Ertesi gün şu telgrafı aldı:

"Bizim için arabanızı durdurmanıza çok teşekkür ederiz. Allah yardımcınız olsun. Wheeling Şehir Hastahanesi Hastabakıcı Stajyerleri."

Cumhurbaşkanı derhal cevap gönderdi: "Eğer biz hasta olursak Wheeling Şehir Hastahanesine geleceğiz." Telgrafta şu imza okunuyordu: "Beyaz Ev Kurmay Heyeti."

Ülke çapında bir seçim kampanyasının başarısı, namzedin konuşacağı şehiri ziyaret ederek mitingler hazırlayan, onu destekleyenleri toplayan, bir araya getiren "öncü"lerin çalışmalarına bağlıdır. Kennedy, kendi öncülerinin gayretlerine hayranlık duymakla beraber, zaman zaman onları da iğnelemekten zevk alırdı. Meselâ, sıkı bir seçim kampanyası yapmasına rağmen, kaybettiği Alaska eyaleti-

ni, bir tek nutuk dahi vermediği Hawaii eyaleti ile mukayese eder ve derdi ki: "Evden dışarı çıkmasaydım, ne kadar büyük bir farkla kazanacağımı tahmin edebiliyor musunuz?"

Kabine üyeleri dahi onun nüktelerine hedef oluyorlardı. Çalışma Vekili Arthur Goldberg kabinenin Yahudi asıllı tek üyesi idi. Kennedy, Amerikan halkının fizikî yetersizliği üzerinde duran, onları daha fazla harekete teşvik eden bir nutkunda şunları söyledi:

Arthur Goldberg de fizikî yeterliğini göstermek için dağlara tırmanmak üzere İsviçre'ye gitti. Bir gün gruptakiler öğleden sonra dörtte otele döndükleri vakit, Arthur hâlâ görünürlerde yoktu. Arkadaşları endişeye kapılarak derhal bir arama partisi çıkardı. Dağın yakınlarına geldiklerinde hep bir ağızdan bağırdılar: "Goldberg, nerdesin? Biz Kızıl Haç mensuplarıyız. Cevap ver!" Çok geçmeden uzaklardan bir cevap geldi: "Ben yazıhanede teberru etmiştim."

Cumhurbaşkanı, eski ve yakın arkadaşlarıyle beraber bulunduğu zamanlarda işgal ettiği mevkiin prestiji hakkında da şaka yapmaktan zevk alırdı. Bir gece, Cumhurbaşkanı ve Bahriye Müsteşarı Paul Fay dama oynamak üzere oturdular. Dama tahtası dizleri üzerindeydi. Müsteşar Fay birinci oyunu kazanacağı sırada, Kennedy, şiddetli bir şekilde öksürmeğe başladı ve dama tahtasındaki taşlar yere düştü. Kennedy, bunun üzerine dedi ki: "Kızılsaçlı, bu, hayatın talihsiz vakıalarından biri. Müsteşarın, Başkumandandan daha iyi stratejik bir manevra yapıp yapamayacağını artık hiç bir zaman öğrenemeyeceğiz." Yeniden başlanan oyunu Cumhurbaşkanı kazandı.

Miami Senatörü George A. Smathers'ın seçim kampanyası için tertiplenen bir ziyafette Kennedy dedi ki:

Senatör George Smathers, en kritik ânlarda fikirlerini öğrenmeğe önem verdiğim arkadaşlardan biridir. Meselâ, 1952 de Senato seçimleri için namzetliğimi koymayı düşündüğüm vakit, Senatör Smathers'e sordum: "George, sen ne dersin?" Bana şu

cevabı verdi: "Sakın, ha! Kazanamazsın. Kötü bir sene. [Kennedy, senato seçimini kazandı.]

Yine 1956 da cumhurbaşkanlığı muavinliği için namzetliğimi koyup koymamak arasında bocalarken kendisini buldum ve sordum: "George, sen nasıl görüyorsun?" "Tamam," cevabı verdi, "hiç kaçırma, derhal namzetliğini ilân et." Bunun üzerine namzetliğimi ilân ettim—ve kaybettim.

Arkadan 1960 da cumhurbaşkanlığı kampanyasında West Virginia eyaleti ön seçimlerine katılıp katılmamak hususunda kesin bir karara varamıyordum. Politik tecrübelerinden ötürü düşünce ve fikirlerine çok önem verdiğim Senatör George Smathers'in yine fikrini almayı düşündüm. "Yok, yok, katiyen!" dedi. "O eyaleti kazanmana imkân yok." [Kennedy, Demokrat partinin ön seçimlerinde başlıca rakibi Humprey'i bu eyalette kesin bir yenilgiye uğratmış, partisinin namzetliği yolunda en büyük engeli temizlemişti.]

Haddizatında, Los Angeles'teki kongrede [bu kongre Kennedy'yi namzet ilân etmişti] sadece, George yanıma gelip şunları söylediği zaman endişelenmeğe başlamıştım: "Hiç merak etme—kazanacaksın."

Her sene Senatör ve Temsilciler Meclisi üyeleri hanımlarının Cumhurbaşkanının karısı şerefine bir kahvaltı vermeleri âdettir. Fakat 1962 yılında Cumhurbaşkanın karısı Jacqueline Kennedy doğum yapmak üzere olduğundan, Kennedy, şeref misafiri olarak karısının yerini almağa mecbur kaldı. Cumhurbaşkanı, kahvaltı sırasındaki konuşmasında hanımlara şunları söyledi:

"Şu anda kendi bildiği yol ile gayri safi millî hasılayı arttırmakla meşgul karımı tam mânasıyle elden düşme bir şekilde temsil etmekle çok memnunum. Geçen gece Büyük Düşes [düşes, dükün karısı demektir] için verdiğimiz ziyafetteki en önemli misafir ne Büyük Düşes ne büyük Dük ve ne de Baş Hakimdi. Ziyafetin en önemli misafiri, şu ânda aranızda bulunan Dr. Spock idi." (Dr. Spock, kitapları Türkçeye de çevrilmiş ünlü doğum ve çocuk doktorudur.)

Merriman Smith, *United Press* haber ajansının Beyaz Ev muhabiri ve Beyaz Evdeki muhabirlerin de en eskisiydi. Kennedy, Cumhurbaşkanlığı görevini yüklendikten sonra,

Ocak, 1961 de, Beyaz Ev muhabirleri için bir ziyafet verdi. Bu arada, Merriman Smith'i, karısı Jacqueline'ye şöyle takdim etti: "Gel, seni Merriman Smith'le tanıştırayım. Onu da Beyaz Evle birlikte tevarüs ettik."

Cumhurbaşkanı Kennedy'nin basın toplantıları gerçekten zevkli oluyordu. Bu toplantılar televizyonla da verildiğinden, bu yazar, bu basın toplantılarından çoğunu takip etmiş, nüktelerini onun ağzından işitmek bahtiyarlığına erişmişti. Cumhurbaşkanının en nüktedan ânları, gerçekten, bu basın toplantılarıydı. Gazetecilerin beklenmiyen şahsî suallerine veya beklenilen konulara beklenmiyen şekilde dokunuşları, çabuk düşünebilen Cumhurbaşkanının, nükteli, lâtifeli cevapları en gergin havayı dahi yumuşatıyordu. Kennedy'nin basın toplantılarından örneklerimize bizler için oldukça şahsî sayılacak bir suale verdiği cevapla başlıyalım.

SUAL: Bay Cumhurbaşkanı, Bn. Kennedy ile nasıl tanıştığınıza dair çelişkili sözler dolaşıyor. Bizi bu konuda acaba aydınlatabilir misiniz?

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: Aynı masada yemek yiyorduk. Önümdeki karnabaharın üzerinden eğilerek bir randevü istedim.

Son derece hümor sahibi bir insan olmasına rağmen, Cumhurbaşkanı Kennedy de beşerî zaafını zaman zaman teşhir etmişti. O da tenkit edilmekten pek hoşlanmıyordu —hiç olmazsa her zaman hoşlanmıyordu. Kendisini ve yönetimini şiddetle tenkit eden meşhur *Herald Tribune* gazetesinin bir ara Beyaz Ev'e girmesini dahi yasaklamıştı. Bir gazeteci (19 Mayıs, 1962) buna değindi:

SUAL: Amerikan basını hakkında söylemek istediğiniz bir şey var mı?

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: Eskisinden daha fazla okuyor ve daha az zevk alıyorum.

SUAL: Son günlerde sizin hakkınızda iki kitap yazıldı. Biri sizi göklere çıkarırken, diğeri, B. Lasky'nin kitabı ise, yerin di-

bine batırıyor. Bu kitapları okuduysanız, nasıl eleştiriyorsunuz?

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: B. Lasky'nin kitabını henüz bitirmedim. Sadece göz gezdirdim. B. Drummond [gazeteci], B. Krock [gazeteci] ve diğerlerinin kitabı göklere çıkardıklarının farkındayım. Kitabı zevkle okuyacağımı tahmin ediyorum, çünkü okuduğum parçalar, henüz okumadığım fakat bu gazetecilerin şaheser dedikleri parçalar kadar şaheser değildi.

Gazetecilerin suallerine cevap verdiği bir sırada (29 Kasım, 1961), Cumhurbaşkanlığı yardımcılarından biri platforma yaklaşarak bir kâğıt uzattı. Kâğıtta, Birleşik Amerika'nın başarılı bir şekilde fezaya bir maymun fırlattığı yazılıydı. Cumhurbaşkanı Kennedy, basın konferansına ara vererek haberi gazetecilere iletti:

"Halen fezada uçan maymun bu sabah saat 10:08 de hareket etti. Kendisi şu anda her şeyin normal işlediğini bildiriyor."

Bir diğer toplantıda, gazeteciler, tekrar Amerikan gazetelerinden bir kısmının Cumhurbaşkanını tenkit edişi üzerinde durdular.

SUAL: Bay Cumhurbaşkanı, bir müddet önce daha fazla okuduğunuzu fakat daha az zevk aldığınızı söylemiştiniz. Amerikan gazeteciliği veya şahsî okuma itiyadınız hakkında söylemek istediğiniz başka bir şey var mı?

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: Hayır, yalnız hepinizi bugün öğleden sonra altı ile yedi arasında Beyaz Evde görmek istiyorum. B. Arthur Krock*, Beyaz Evde, gazetelerini temsil eden arkadaşlarınızın bir takım iğvalarla aldatılmak istenildiğini yazdı. Bununla beraber, Beyaz Evdeki bu toplantıyı gazetecilik haysiyet ve şerefini lekelemeden terkedeceğinizi bu arada söylemek isteriz. Ev sahibine nazik davranacaksınız, ama bu, onun hakkında beslediğiniz fikirleri elbette değiştirmeniz gerekeceği mânasına gelmez.

*Bu gazeteci *New York Times* gazetesinin Washington baş muhabiriydi. Kennedy'yi sık sık acı bir dille tenkit ediyordu.

Kasım 1961 deki bir basın toplantısında, Cumhurbaşkanına, Robert F. Wagner'in New York şehri belediye başkanlığına ve Hughes'in de New Jersey eyaleti valiliğine seçilmeleri üzerine ne diyeceği soruldu. (New York şehri New Jersey eyaletinden Hudson nehri ile ayılır.) Gazeteciler, bu iki Demokrat politikacının seçilmesinin Demokrat Partinin istikbaline nasıl tesir edeceğini öğrenmek istediler. Kennedy şu cevabı verdi:

Kazandılar, çünkü iyi birer namzettiler. Fakat onlar birer Demokrat olarak seçime katıldılar. Ve bu, Amerikan halkının, onların kendi bölgelerinde olduğu kadar, bütün ülke çapında da, kendimizi tekâmüle adadığımızı bildiğini gösterir. Bundan böyle, sevinçliyim, ve tahmin ederim bir gün biz kaybedeceğiz ve ben de o zaman bu tükürdüklerimi yalamağa mecbur kalacağım.

Bir diğer basın toplantısında Cumhurbaşkanına şu sual soruldu: "Bay Cumhurbaşkanı, Khruschev'in şimdiki durumu ve Kremlin'de devam ettiği anlaşılan siyasi mücadelenin mahiyeti hakkında ne düşünüyorsunuz?"

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: Khruschev'in aynı tenkitlere hedef olduğunu söylemek mümkün, ama bu tenkitlerin mahiyetini kesinlikle bilmemize imkân yok. Bana öyle geliyor ki, onun da, bizim gibi, iyi ve kötü ayları var.

SUAL: Bay Cumhurbaşkanı, siz, şimdi olduğu gibi, Cumhurbaşkanlığı mevkiinin ardı ardına bir kimsenin üzerinde iki defadan fazla bulunmaması gerektiğini kabul ettiğini söylediniz. Önceki Cumhurbaşkanı Eisenhower'in, Kongre üyelerinin de ardı ardına seçilmelerini engellemekle ilgili sözleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: Bu öyle bir teklif ki, düşüncelerimi ancak Cumhurbaşkanlığı mevkiinden ayrıldığım zaman söyleyebilirim. Şimdi değil.

Halen Dünya Bankası Genel Başkanı olan McNamara, Kennedy kabinesinde savunma vekili ve kabinenin tek Cumhuriyetçi parti üyesi idi. Bir ara, 1964 seçimlerinde, Cumhuriyetçi partinin namzedi olabilecek kimseler ara-

sında McNamara'nın da ismi geçmeğe başlamıştı. Bir basın toplantısında, gazeteciler, "McNamara meselesi" hakkında Cumhurbaşkanının ne düşündüğünü öğrenmek istediler.

SUAL: Cumhuriyetçi partisindeki bazı nüfuzlu kimselerin 1964 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminde, Cumhuriyetçi partinin namzetliğini kabul etmesi için Savunma Vekilinize uvertür yaptıklarını gazeteler yazıyor. Eğer B. McNamara'nın bu uvertürlere ciddî olarak kulak verdiğine kaani olursanız, onu yine kabinenizde tutar mısınız?

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: Savunma Vekiline, onun cumhurbaşkanlığı kampanyasını ilân etmeyecek kadar derin hürmet besliyorum.

Cumhuriyetçi parti genel idare heyeti bir bildiri yayınlıyarak Kennedy idaresini acı ve istihzalı bir dille tenkit etmişti. Gazeteciler, bunu, basın toplantısına getirdiler.

SUAL: Bay Cumhurbaşkanı, Cumhuriyetçi partinin son günlerde yayınlanan bir bildirisi, tamamen başarısız bir Cumhurbaşkanı olduğunuzu belirtiyor. Söylemek istediğiniz bir şey var mı acaba?

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: Tahmin ederim, karar ittifakla verildi.

Bir diğer basın toplantısında, Cumhurbaşkanına, vazifesinden memnun olup olmadığını sordular.

SUAL: Efendim, Cumhurbaşkanı olarak mevkiinizin ne gibi büyük mesele ve mesuliyetlerle karşılaştığını yakından gördünüz. Cumhurbaşkanı olmadan önce bütün bu mesele ve mesuliyetleri şimdiki kadar müdrik bulunmuş olsaydınız, Cumhurbaşkanlığı için yine mücadele eder miydiniz, ve vazifenizin ağırlığını idrak ettiğinize göre, bu işi şimdi diğerlerine bırakmayı düşünüyor musunuz?

CUMHURBAŞKANI KENNEDY: Birinci sualinizin cevabı, evet; ikincisinin, hayır. Bu işi diğerlerine terketmeyi henüz düşünmüyorum.

Cumhurbaşkanı Kennedy nüktenin rolünü belki en iyi bilen politikacı ve devlet adamlarından biriydi. Amerika'nın en büyük âmme hizmetini ele geçirmek için giriştiği uzun ve yorucu mücadelede, nükte ve mizahtan çok istifade etti. Buna rağmen, Kennedy'nin en iyi nükteleri önceden hazırlanmış olanları değildi. Hümoru, hümor olduğu için, hümorun dokunduğu her şeye temiz ve taze bir ruh getirdiği için sevdi. Onun en keskin ve nüfuz edici nükteleri, ânında söylenmişleri veya her hangi bir durumu mânalı bir şekilde belirtmek için söyledikleri idi. Khrushchev ile görüşürken (1961), gözleri, Rus liderinin göğsündeki madalyaya takıldı, ve ne olduğunu sordu. Khrushchev, "Lenin Barış madalyası" deyince Kennedy şunu söyledi: "İnşallah geri almazlar [veya, ümit ederim, her zaman sizde kalır—*Let's hope you keep it.*]"

Yine aynı konferansta nükleer testlerin yasaklanması gibi bütün dünyayı ilgilendiren fevkalâde nazik bir mesele görüşülürken, Cumhurbaşkanı Kennedy, eski bir Çin ata sözünden bahsetti: "Bir millik bir seyahat bir adımla başlar."

Khrushchev, "Çinlileri iyi anlamışa benziyorsunuz," deyince Kennedy, adetâ bir kâhin gibi şu cevabı verdi: "Onları her ikimizin de daha iyi öğreneceğimiz zaman gelebilir."

Sovyet Başvekili 1961 yazında Amerika'yı ziyaret etmişti. Görüşmeler bir ara zirai konulara döndü. Khrushchev bu konu ile bıktırırcasına yakından ilgiliydi. Bundan böyle, Hariciye Vekili Rusk'ın sözlerini bölünmemiş bir dikkatle dinledi. Rusk, Amerika'nın "geliştirdiği" yeni bir mısır tipinden bahsediyor, çok çabuk büyüyen bu mısır sayesinde, bir tarladan senede iki ve hattâ üç defa mahsül alınacağını söylüyordu. Hariciye Vekili Rusk sözlerini bitirdiği vakit, Khrushchev, "Gerçekten hayret uyandırıcı bir mısır olmalı," dedi. "Ama siz bizim tabii gazdan votka imâl ettiğimizi de biliyor musunuz?"

Khrushchev bunları söyledikten sonra, bir diyeceğiniz var mı, demek istercesine Kennedy'nin yüzüne baktı. Ame-

rika Cumhurbaşkanı dedi ki: "Tıpkı Rusk'ın mısır hikâyesine benziyor."

Cumhurbaşkanı Kennedy'nin muhataplarını nükteleriyle rahatlaştırması, diğer devlet başkanları ve diplomatlarıyle olan münasebetlerinde kendisi için faydalı oldu; şahsı ve Amerika için pek fazla iyi niyet beslenmesine yardım etti.

Kennedy, Amerikayı ziyaret eden Pakistan Cumhurbaşkanı şerefine bir ziyafet vermişti. Yemek sırasında Amerika Dahiliye Vekili Udall da Eyüp Hanın kızı ile konuşuyor ve ona, bir defa Pakistan'da tırmandığı bir dağdan bahsediyordu. Fakat, Udall'ın bahsettiği dağ Pakistan'da değil Afganistan'da idi. Cumhurbaşkanı, Dahiliye Vekilinin kırdığı potu şöyle tamir etti:

"Hanımefendi, işte bunun içindir ki, B. Udall'ı Dahiliye Vekili tayin ettim."

(Kennedy'nin bu sözü bana yıllarca önce işittiğim bir anekdotu hatırlattı. Bir vakitler Pennyslvania eyaletinin Pittsburgh şehri belediye reisliğini yapan McNair, bir gün civar kasabalardan birinde konuşurken feci bir hataya düşmüş:

"Şirin kasabanız Johnstown'da sizlere hitap etmek fırsatını bulduğum için gerçekten memnunum."

Dinleyiciler arasından sesler yükselmeğe başlamış: 'Greensburg, Greensburg."

Hatasını derhal anlıyan Belediye reisi, "Biliyorum, biliyorum, demiş, "Maksadım, sizin uyanık olup olmadığınızı anlamaktı. Şimdi, sözlerimi bitirene kadar hiç birinizin uyumayacağınıza eminim.")

Kanada'yı ziyaret ettiği vakit (1961), bir ağaç dikme töreninde belini incitti. Washington'a döndüğünde, devrin Kanada Başvekili Diefenbaker, Cumhurbaşkanına gönderdiği mektubunda üzüntüsünü belirtiyordu. Kennedy, Başvekile şu cevabı iletti (9 Haziran, 1961): "Nazik mesajınız beni çok mütehassis bıraktı. Rahatsızlığım kaybolduktan sonra dahi, ağaç dikildiği yerinde olacak."

Hindistan Başvekili Jawaharlal Nehru'nun 1961 Amerika ziyareti pek başarılı geçmedi. Bunda, Nehru'nun içe dönük tavırları ve sükûtiliği bilhassa rol oynadı, ve Amerikan gazetecileri de tutumlarıyle tuz biber ektiler. Meşhur *Meet the Press* (Basın Toplantısı) adlı televizyon programının yöneticisi Lawrance Spivak, Nehru'yu müşkül duruma sokmuş; kendi meselelerini çözmekte âcizlik içinde bocalayan, Yeni Delhi, Kalküta, Bombay ve diğer şehirlerde on binlerce insanının geceleri sokaklarda, kaldırımlarda uyuyan bir ülkenin lideri Nehru, "Üçüncü Dünya"nın bir sözcüsü sıfatıyle Amerika aleyhindeki girişimlerine rağmen, nasıl oluyor da Amerika'dan yardım elini Hindistan'a uzatmasını istiyordu.

Kennedy, ertesi günü Başvekil Nehru şerefine verdiği ziyafette, misafirini şu kelimelerle karşıladı:

Amerika'ya hoş geldiniz, Bay Başvekil. Hepimiz bu fırsattan istifade ederek sizi burada en iyi dileklerimizle karşılıyoruz. Maamafih, size "hoş geldiniz" derken kullanacağım hiç bir kelimenin, B. Larry Spivak'ın, "hoş geldiniz" nutkundaki ifadelerini süsleyeceğini sanmıyorum.

Nehru'nun sık sık sessizliğe gömülmesi Kennedy'yi hayrette bıraktı. Fakat daha sonra, Hint Başvekilinin, Bn. Kennedy ile konuşurken hiç de sükûti olmadığı kendisine iletilince, Kennedy dedi ki: "Bizi ziyaret eden diğer yabancı devlet adamları da aynı müşkülle karşılaşıyor."

Kennedy, Nehru'yu kendi özel yatı ile gezdirdi. Amerika'nın sayılı zenginlerinin yaşadığı Newport şehri önünden geçerlerken, sahili süsleyen zarif ve güzel yalıları işaret ederek şunları söyledi: "Vasati bir Amerikan ailesinin nasıl yaşadığını göstermek için sizi buraya getirdim."

Kameron (Afrika) devleti Cumhurbaşkanı Abirjo şerefine verdiği ziyafette şöyle konuştu: (13 Mart, 1962)

Cumhurbaşkanı ve hükümet üyeleri gerçekten olağanüstü denecek işler başardılar. Temsil ettikleri ülkenin iki resmî dili var: İngilizce ve Fransızca. Bana, şu ânda aramızda bulunan

Adliye Vekili ile ancak tercüman vasıtasıyle görüşebildiklerini söylediler. Çok defa ben de aynı problemlerle karşılaşıyorum. [O yıllarda Amerika Adliye Vekili, Cumhurbaşkanının kardeşi Robert Kennedy idi.]

Devrin Hindistan Cumhurbaşkanı Radhakrishnan da Amerika'yı ziyaret etti. Hint Cumhurbaşkanı daha önce muallimdi, bir üniversitede profesörlük de yapmıştı. Ziyafette Amerika'nın Hindistan elçisi Prof. Galbraith de hazır bulunuyordu. Kennedy şunları söyledi (3 Haziran, 1963):

Bay Cumhurbaşkanı, Birleşik Amerika'da biz sizin kadar ilerleyemediğimiz gibi, bir profesörü Amerika cumhurbaşkanlığına getirmek için plânlarımız da yok. Fakat bunu yapanlara da hayranlık beslediğimizi ilâve edeyim.

Paris'i ziyaretlerinde Bn. Kennedy'nin pek fazla giyim eşyası satın aldığı gazetelerde belirtilmişti. İran Şahı ve karısı Washington'u ziyaret ettikleri vakit, Kennedy'nin nüktesi yine ziyafete parlaklık saçtı:

Hepinizin, benimle birlikte muhterem misafirlerimize hoş geldiniz dediğinizi biliyorum. Ekselânsları ve ben müşterek bir yükün altındayız. Her ikimiz de geçen yıl Paris'e resmî bir ziyarette bulunduk, ve her ikimiz de, faturaları kontrol ettikten sonra aynı kanaata vardık: bu ziyareti yapmamış olsaydık, çok daha kârlı çıkacaktık.

Norveç Başvekili Gerharsden'in ziyareti sırasında da, Cumhurbaşkanı Kennedy şu eğlenceli konuşmayı yaptı:

Başvekile hoş geldiniz derken, Norveç ve Birleşik Amerika arasında tartışmalı konuların parmakla sayılacak kadar az olduğunu hüzünle müşahade etmemek elde değil. Bu, benim hiç alışık olmadığım bir şey. Öyle ki, bu sabah mesai arkadaşlarımla saatlerce kafa kafaya vererek, her iki ülkenin hükümet merkezlerinde "alarm" yaratacak bir mesele bulabilmek için saatlerce çalıştık. Fakat, Başvekil, sizi aramızda görmekle iftihar ediyoruz.

Fildişi Sahili (Afrika) Cumhurbaşkanı Houphouet-Boigny'nin Beyaz Evi ziyareti (Mayıs, 1962), Cumhurbaşkanı Kennedy'ye, kendinin, 60 milyon Amerikalının sandık başına gittiği 1960 Cumhurbaşkanı seçiminde sadece 125,000 rey farkıyle kazanabildiğini imâ eden nükteli konuşmasına fırsat verdi:

Muhterem şeref misafirimiz kadar yapıcı bir kariyer adamının daha memleketimizi ziyaret ettiğini zannetmiyorum. Bunu söylerken, sadece, kendilerinin hür bir seçim neticesinde rey hakkını haiz vatandaşlarının yüzde 98 inin tasvibiyle şimdiki mevkiine geldiğini de söylemek istemiyorum. Maamafih, bu öylesine bir rekor ki, son yıllarda yapılan Amerikan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde egale edilmediği gibi, okuduklarıma göre, kimse bu rekorun yanına dahi yaklaşamayacak.

Kennedy'nin "memleketi" Boston, Cumhurbaşkanı Muavini Johnson'un ise Austin (Texas) idi. O zamanki Libya Prensi Hasan'ın Beyaz Evi ziyaret ettiği zaman, Cumhurbaşkanı şunları söyledi:

Amerika'yı ilk defa ziyaret etmekte olan muhterem misafirimize candan hoş geldiniz derim. Buradan San Francisco ve daha sonra da New York'a gidecekler. Bizi ziyaret eden muhterem misafirlerimizden hiç biri Boston ve Austin'i görmek arzusunu izhar etmiyorlar. Ne yapalım, Cumhurbaşkanı Muavini ve ben artık yavaş yavaş buna da alışıyoruz.

Cumhurbaşkanı Kennedy, kardeşi Robert'i Adliye Vekili yaptığı zaman epey tenkide uğradı. Daha sonra küçük kardeşi Edward da Massachusetts eyaletinde ağabeyinden boşalan senatörlük için namzetliğini koymuş ve kazanmıştı. Cumhurbaşkanı John Kennedy, gerçi kardeşi Edward nâmına nutuk vermediyse de, küçük Kennedy'nin ağabeyinin nüfuz ve popüleritesinden faydalanarak seçildiğini söyleyenler de pek çoktu. Diğer kardeşi Robert'in adliye vekili tayin edilmesi ve akrabalarından bir kısmının federal hükümette nüfuzlu mevkilere yerleştirilmesinden sonra, Edward'ın da senatör seçilmesi, ülkede bir "Kennedy hane-

danlığı" kurulmakta olduğu şikâyetlerine yol açmıştı. Bu sıralarda Şili Cumhurbaşkanı Jorge Alessandri Rodriguez de Beyaz Evi ziyaret etti (11 Aralık, 1962). Cumhurbaşkanı Kennedy, Şili Cumhurbaşkanını şu nükteli sözlerle karşıladı:

Siz muhterem Cumhurbaşkanı, ülkenizin tarihinde büyük bir rol oynamış bir ailenin çocuğusunuz. Cumhurbaşkanı, bu sabah bana, bir vakitler kendisiyle beraber iki kardeşinin de Şili senatosunda bulunduklarını söylediler. Bu, şahsî kanaatımca arzu edilir bir kesafet değildir. Ne var ki, muhterem misafirimiz o fırtınayı atlattılar. Kim bilir, zamanla belki diğerleri de atlatacak.

Resmen cumhurbaşkanlığına başlamasından kısa bir müddet sonra Beyaz Evi ziyaret eden Fransa'nın Amerika elçisinin hanımını şu kelimelerle karşıladı:

Comment allez-vous? [Fransızca: nasılsınız?] Karım iyi Fransızca konuşur. Ben ise, beş kelimeden sadece birini anlıyabiliyorum. Maamafih, her zaman anladığım bir kelime var: De Gaulle.

John Kennedy'nin Amerika Cumhurbaşkanı olarak büyük başarılarından biri, Amerika dışında, ülkesi nâmına pek fazla iyi niyet ve sevgi hislerinin yaratılmasına yol açmış olmasıydı. Dış seyahatlerinde bilhassa iki faktör kendisine yardımcı oldu: güzel ve cazibeli karısı Jacqueline ve her ân hazır nükteleri. En ciddî konuşmalarında dahi eksik etmediği nükteleri, gayri resmî ve sempatik tavırlarıyle kendisini milyonlarca yabancıya sevdirdi.

Paris gezisinde (Haziran, 1961) Amerikan elçiliğindeki bir ziyafette şunları söyledi:

Bir zamanlar ben de Paris elçiliğimizde vazife almak istemiştim. Vermediler. Bunun üzerine Cumhurbaşkanlığı için namzetliğimi koydum. Sizlere kendimi takdim etmek isterim. Ben Jacqueline Kennedy'nin Paris gezisine refakat eden insanım. Ve bu benim için çok zevkli oluyor.

Paris'te *Quai d'Orsay*'daki dairesinin banyo küveti altındandı. Bu "israf"a dikkat eden Kennedy, "Bizim için belki tuhaf," dedi. "Fakat altınları Fort Knox'ta kilit altında muhafaza etmekten her halde daha faydalı."

(Amerika'daki altınların büyük bir kısmı Fort Knox kasabasındaki mahzenlerde muhafaza edilir.)

Kennedy, Paris'te şerefine verilen bir diğer ziyafette de şöyle konuştu:

Bu şehir bana yabancı değil. Washington şehrinin mimarı bir Parisli idi. Washington'un ağaçlı geniş yollarını plânlarken sizin bu güzel şehrinizi örnek tuttu. Plânlarını tamamladıktan sonra Kongreye doksan bin dolarlık bir fatura takdim etti. Birleşik Amerika Kongresi de, kendini meşhur yapan iktisadî kızgınlık sarasına yakalanarak, mimara, sadece üç bin dolar verdi. Şimdi pek çok Amerikalı, çok haksız düşüncelere kapılarak, sizin terzilerinizin bu parayı o zamandan beri bizden tahsil etmekte olduklarını söylüyorlar.

Cumhurbaşkanı Kennedy, 1 Haziran, 1961 de Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'nin misafiri olarak Paris balesine gitti. Birinci perdeden sonra Kennedy ve ev sahibi bale binasının misafir odasında istirahat ederlerken, de Gaulle'in emriyle gazete fotoğrafçıları içeri alındı ve tarihî hâdise tesbit edilir edilmez, Fransa Cumhurbaşkanı bir parmak işaretiyle fotoğrafçıları dışarı gönderdi. Bu sırada bir Amerikan gazetecisi, Kennedy'ye, "Bay Cumhurbaşkanı, Amerikan fotoğrafçılarını siz de böyle kontrol etmek istemez misiniz?" diye sorunca, Kennedy şu cevabı verdi:

"Unutma ki, ben, şimdiki mevkiime, ülkemin kurtarıcısı olarak getirilmedim."

Kennedy Batı Almanya hükümet merkezi Bonn'daki bir konuşmasında (23 Haziran, 1963), Şansölye Adenauer'in, dünyanın en yaşlı devlet adamlarından biri olmasına rağmen, hâlâ zinde ve cevval olduğuna işaret etti:

Carl Schurtz ondokuzuncu asırda yayınladığı hâtıralarında, Bonn Üniversitiesi talebelerine verdiği ilk takriri irticalen söylediğini yazdı.

Hatıralarında, bir profesörün kendisinin yaşını sorduğunu ve ondokuz olduğunu öğrenince, profesörün, "Çok kötü, yeni Alman parlamentomuz için henüz çok genç," dediğini kaydeder. Aynı şeyi senelerdir sizin Şansölyeniz için de söylüyorlar.

Bonn'da Kennedy'yi muazzam bir kalabalık karşılamıştı. On binlerce öğrenci ellerinde Amerikan bayraklarıyle tezahürat yapıyordu. Yukarıda bahsettiğimiz nutkunda, Kennedy, Alman halkının bu tezahüratına da değindi:

Şansölye Adenauer, halkın, bu sevgi tezahüratının hiç bir dış ve iç baskının tesiri altında kalmaksızın spontane olduğunu söyledi. Ben bunun spontane bir iyi niyet tezahürü olduğuna eminim, fakat ellerinde salladıkları bütün o bayrakları da kendi ev ve sandıklarından getirdiklerine inanamam. Bay Şansölye, eski bir politikacı olarak, bu şehirdeki bazı insanların gerçekten iyi çalışmış olduklarını söylemek zorundayım.

Cumhurbaşkanı Kennedy, siyasî hayatının en iyi nutuklarından birini Avrupa seyahatinde verdi. Batı Berlin'deki nutku, şüphesiz, senelerce unutulmayacak ilham verici hitabelerinden biriydi:

Yeryüzünde hür dünya ile Komünist dünya arasındaki farkı anlamayan—veya anlamadığını söyleyen—pek çok insan var.... Bazıları ise Komünizmin istikbalin dalgası olduğunu söylüyorlar.... Diğerleri Avrupa'da veya başka yerlerde "Komünistlerle beraber çalışabiliriz," diyorlar.... Ve sayıları pek fazla olmayan bir kısım insan da, Komünizmin kötü bir sistem olduğunu kabul etmekle beraber, ülkelerin gelişmesine hizmet ettiğini söylüyor. Bu insanlar gelsinler de Berlin'i görsünler... Binlerce sene önce Roma vatandaşları için en büyük şeref "Ben bir Romalıyım," demekti. Günümüzde ise, hür insanlar için en büyük şeref, şu kelimeleri söyliyebilmek: "Ben bir Berlinliyim." [Kennedy, son cümlesini Almanca söylemiş ve Batı Berlinliler kendisini çılgınca alkışlamıştı.]

Cumhurbaşkanı Kennedy'nin Amerika dışındaki seyahatlerin en başarılısı, şüphesiz, Irlanda'ya yaptığı gezi oldu. Irlandalılar, Irlanda asıllı John Fitzgerald Kennedy'yi

kendilerinin millî bir kahramanı gibi bağırlarına bastılar. Hümor hissine sahip Kennedy'nin, nükteden en fazla zevk alan milletlerden biri, Irlandalılara, onların anlayacağı şekilde hitap etmesi bütün Irlanda'lıları coşturdu. Irlanda gezisi Kennedy için Cumhurbaşkanlığının en zevkli anları oldu. Gerçekte, bu seyahat, Irlandalılar için olduğu kadar, İrlanda asıllı Amerikalılar için de unutulamayacak zevkli anlar yaşattı. Kennedy, Irlanda parlamentosunda şunları söyledi:

Hür Irlanda'nın hür parlamentosunda misafiriniz olmak bana şeref bahşediyor. Eğer bu millet, şimdiki siyasî ve iktisadî durumuna bir asır kadar önce erişmiş olsaydı, büyük-büyük babam New Ross kasabasından göç etmiyebilir, ve o zaman da ben, eğer şansım yâver gitseydi, şimdi sizler arasında otururdum. Tabiî, sizin Cumhurbaşkanınız* Brooklyn'ı terketmeseydi, burada benim yerimde ayakta o durmuş olacaktı.

Bu zarif bina, bildiğiniz gibi, bir vakitler Fitzgerald ailesinin malı idi. Fakat ben buraya böyle bir hak iddia etmek için gelmedim. Gerçekte bu seyahatimde keşfettiğim yeni akrabalarımdan hiç biri, büyük Irlandalı vatanperver Lord Edward Fitzgerald ile benim aramda her hangi bir bağlantı maalesef bulamadı. Maamafih, Lord Edward, burada, aile evinde kalmak istemedi. Annesine yazdığı bir mektupta, "Bu bina en ulvî fikirler için bana ilham kaynağı olamıyor," demişti. Her neyse, bu uzun bir zaman önceydi.

Bazılarının dediklerine inanmak gerekirse, bu parlamento binanızın bazı kısımları Washington'daki Beyaz Evin plânlanmasında ilham kaynağı oldu. Bunun doğru olup olmadığını bilmemekle beraber, beyaz evin plânlarını Irlanda asıllı tanınmış Amerikan mimarı Hobin'in çizdiğini biliyorum. Ben onun, Irlanda asıllı bir Amerikan Cumhurbaşkanının, içinde, kendisini rahat hissetmesi için, Dublin stilinin bazı kısımlarını Beyaz Ev-

*Irlanda'nın o zamanki cumhurbaşkanı ve büyük Irlandalı mücahit Aemon de Valera. Valera, Irlanda'da doğmakla beraber, küçük yaşında Amerika'ya göç eden ailesiyle birlikte New York'un Brooklyn bölgesinde yerleşmişti. Valera, gençlik yıllarında tekrar Irlanda'ya dönmüş, Irlandalıların, İngilizlere karşı giriştikleri İstiklâl mücadelesinde yer almıştı.

de görmek istediğine eminim. Gerçi bu uzun bir bekleyiş oldu. Ama ben onun gayretlerini yine de takdirle yâdediyorum.

Cumhurbaşkanı Kennedy, akrabalarını Washington'da iyi yerlere getirmekle itham edilirdi. Aralarında bir çok uzak akrabasının da bulunduğu Irlanda'nın Wexford kasabasında şunları söyledi:

Ecdadımın doğduğu yeri ziyaret etmekle son derece bahtiyarım. Bir çokları Kennedy ailesinin bütün fertlerinin Washington'da toplandığını sanıyor, fakat bugün burada toplanan pek çoklarımızın vapuru kaçırmış olduğunu görmekle memnunum.

Cumhurbaşkanı, ecdadının doğduğu New Ross kasabasına gitti. Hemen hemen bütün kasaba halkının toplandığı meydanda onlara hitap etti. Meydanın biraz berisinde de bir gübre fabrikası vardı. Kennedy nutkunda dedi ki:

Büyük-büyük babam bir tersane işçisi olarak Doğu Boston'da yerleştiği vakit, beraberinde, sadece şu iki şeyi götürmüştü: derin bir dinî inanış ve hürriyete olan sarsılmaz aşk. Bütün torunlarının bu verasetin değerini muhafaza ettiklerini söylemekle memnunum. Eğer o Amerika'da yerleşmek üzere buradan ayrılmış olmasaydı, ben de [eliyle gübre fabrikasını işaret ederek] belki Albatros şirketinde çalışmış olacaktım.

Takriben 50 yıl kadar önce New Ross'ta doğan Irlanda asıllı bir Amerikalı Washington'u ziyaret ederek, yeni dünyada çok başarılı olduğunu söylemek istercesine, Beyaz Evin önünde bir resim çıkarttı ve fotoğrafın arkasına şunları yazarak buradaki dostlarına gönderdi: "Bu bizim yazlık evimiz. Sizi burada bekliyoruz."

Beyaz Evin şimdiki kiracısı benim. Hepinizi orada bekliyorum.

Cumhurbaşkanı Kennedy, tıpkı Lincoln gibi, hayatının son günlerine kadar nüktedanlığını muhafaza etti. Öldürüldüğü gün, Cumhurbaşkanı Muavini Johnson'un memleketi Texas'ta, hanımlarıyle birlikte, siyasî bir gezi yapıyorlardı. Şu satırlar, katledilmesinden bir kaç saat öncesi, her zamanki formunu muhafaza ettiğini gösteriyor:

...İki yıl önce Paris'te kendimi Bn. Kennedy'ye refakat eden insan olarak tanıtmıştım. Aynı duyguları bugün Texas'ta da hisseder gibiyim. Hiç kimse Lyndon'un [Cumhurbaşkanı Muavini Lyndon Johnson] ve benim giydiklerime dikkat etmiyor.

Bugün Jim Wright'ın [Texas eyaletinin Forh Worth şehrini temsil eden millet vekili] şehrine gelerek kendisinin bizi nasıl desteklediğini sizlere de anlatmakla memnunum. Otuz beş yıl önce California'dan seçilen bir mebusa, kızgın bir vatandaş bir kaç hafta sonra şu mektubu gönderdi: "Seçim mücadeleniz sırasında Sierra Madre dağlarının çıplak tepelerini ağaçlandıracağınızı söylemiştiniz. Seçilişinizden bu yana tam bir ay geçti, vaadlerinizi hâlâ yerine getirmediniz." Çok şükür, kasabanız Fort Worth'dan bize bu neviden mektup gönderen olmadı.

Cumhurbaşkanı Kennedy, Amerikan halkının bir yığın müşküllerle karşı karşıya kaldığını biliyordu. Fort Worth kasabasındaki nutkunda şunları da söyledi: "Biz bugün de, dün yaşadığımız gibi, rahat ve huzur içinde bir hayat sürmeyi elbette isteriz. Ama tarih buna müsaade etmiyor."

Bu nutkundan bir kaç saat sonra Dallas'ta öldürülen Kennedy, bu şehirde söyleyeceği nutkunu bir kâğıda yazmıştı. Kader müsaade etmedi. Söylenmeyen nutuktan bazı parçalar:

Bütün dünyayı kaplayan devamlı ve muğlak meseleler... dünyayı saran müşküller ve sıkıntılar... Bu ülkede, durumdan memnun olmayanların hal çarelerini göstermeden sadece muhalefet etmek için muhalefet edenler, hiç bir zaman iyi taraflarımızı görmeden hatalarımızı işaret etmeğe çalışanlar, her tarafta bir çöküş hissedenlerin mesuliyet duygusu taşımaksızın yükselttikleri tenkit sesleri her zaman işitilecektir. Bu seslerden kaçınmamıza imkân yok. Gerçeklere uymayan doktrinleri savunan bu insanlar, bin dokuz yüz altmışlara tatbik edilemiyecek düşüncelerin müdafaasını yapıyorlar. Onlar bizim kuvvetli olmamızı istemiyorlar. Kelimelerin, silâhların yerini tutacağını söylüyorlar. Onlara bakarsanız, kızgınlık zafer kadar iyidir ve barış da bir zayıflık alâmeti. Ama artık bu ülkede diğer sesler de işitilmeğe başlandı. Değişen dünyaya ancak kuvvetli ve müreffeh bir Amerika'nın ayak uydurabileceğini bilen, hisseden insanların sesleri.

Cumhurbaşkanı Kennedy'nin derin bir tarih anlayışı vardı. Bir kitabı, *Profiles in Courage* (Cesaret Portreleri) *Pulitzer* mükâfatını kazanmıştı. Nutuklarında, diğerlerinin sözlerini de zevkle kullandı. Bir nutkunda, kadîm Yunan tarihçisi Herodot'un 2500 kadar sene önce Afrika'nın Büyük Sahrası güneyinde "boynuzlu eşeklerin, köpek yüzlü bir takım mahlûkların, başsız yaratıkların" bulunduğunu, "Libyalı insanların gözlerinin göğüslerinde" olduğunu söylediğini belirttikten sonra şunları ilâve etti: "Şurası aşikâr ki, elinde yeterince gerçek bulunmadığı zamanlar, Herodot, muhayyile kudretini kullanmaktan çekinmedi. Bu da belki, onun, niçin ilk tarihçi olarak bilindiğini anlatır."

Fransız sosyalist-liberallerinden Ledru-Rollin'in bir sözünü çok beğenirdi. Sokaklara dökülen kara kalabalık 1848 İhtilâli sırasında Parisin altını üstüne getirirken, Ledru-Rollin şunları söylemişti: "İşte benim halkım gidiyor. Onlara yol göstermem gerek, ama önce nereye gittiklerini öğrenmeliyim."

Cumhurbaşkanı Kennedy tarih sezgisi ve hümor hissini en iyi bir şekilde Beyaz Evdeki bir ziyafette gösterdi. Ziyafet, Batı Yarım Küresinde Nobel Mükâfatı kazanmış bütün âlim, edebiyatçı, sanatkârlar şerefine verilmişti. Kennedy'nin zarif nüktesini daha iyi anlıyabilmek için, Amerika'nın üçüncü Cumhurbaşkanı (1801-1809) Thomas Jefferson'un "bilgin" bir cumhurbaşkanı olduğunu hatırlamak gerekecek. Amerikan İstiklâl Beyannamesinin (1776) büyük bir kısmını o zaman 33 yaşında olan Jefferson kaleme almıştı.

Cumhurbaşkanı, dünyaca meşhur, Nobel Mükâfatı kazanmış insanlardan oluşmuş bu seçkin gruba, ev sahibi sıfatıyle hoş geldiniz derken şunları söyledi:

> Kanaatımca, sizlerin bu gece burada bir araya gelmesi Beyaz Evde vuku bulan en büyük tarihî bir hâdisedir—belki, Cumhurbaşkanı Thomas Jefferson'un bu evde tek başına yemek yediği zamanlar müstesna.

Hedefe ulaşabilmek için sabırlı olmak gerektiğini Kennedy biliyordu. İnsanoğlu, zaman zaman varılması imkân-

sız hayaller ve gayeler peşinde koştuğundan, varılamıyan veya varılması çok güç hedeflerin doğurduğu sıkıntı ve müşküllerin yükünü hiç bir şey hümor kadar hafifletemez. Hümor, sadece bu yükü hafifletmekle kalmaz, cesareti takviye eder ve daha da önemlisi sabırı destekler. Kennedy, California Üniversitesindeki bir nutkunda (3 Mart, 1962) demişti ki:

"Akıl, önümüzdeki uzun yolun sonuna bakmak gerektiğini söylüyor... Günlük sıkıntı ve buhranları haber veren davul seslerinin berisinde... milletlerin kendi istikballerine güvenle bakacakları ve dünya barışını korumaya söz verdikleri gürbüz ve canlı bir dünya cemiyetinin şekli belirmeye başlıyor. Bu dünyanın yarın veya öbür gün gerçekleşeceğini söylemek aptallık olur. Tarihin akışı önceden kestirilemez. Tarihin akışı inişlere çıkışlarla, beklenmedik hâdiselerle doludur. Sıkıntı ve müşküllerle karşılaşacağız, zaman zaman gerileyeceğiz, yarınımıza endişeli ve hüzünlü gözlerle baktığımız günler olacaktır.

"Büyük Fransız Mareşali Lyautay'ın bir hikâyesini hatırlıyorum. Bir gün bahçıvanına, bahçeye muayyen bir ağaç dikmesini söyledi. Bahçıvan, Mareşalın istediği ağacın ancak yüz senede olgunlaşacağını söyleyerek, itiraz etmek istedi. Mareşal Lyautay, bunun üzerine, 'O halde, kaybedecek hiç vaktimiz yok,' dedi. 'Ağacı bugün dik.'

"Şu ânda, ilim ve anlayışa, karşılıklı hürmet ve işbirliğine dayanan âdil ve devamlı bir barışın hüküm sürdüğü dünyadan belki senelerce uzaktayız. Ama yine de kaybedecek vaktimiz yok. Ağaçlarımızı bugün öğleden sonra dikelim."

Osmanlı payitahtında matbaa yok. Tabiî ki gazetede de yok. Bizdeki, hayatı neşelendiren ve muayyen zamanlarda çıkan mecmualar bilinmiyor bile.... Türk musıkisi iki kısım: büyük konaklarda dinlediğim ağır ve hüzün verici melodiler, ve halkın beğendiği neşeli ve hareketli parçalar.... Aynı yaş ve seviye içindeki kimselerin konuşmalarına dikkat ettim: sık sık tebessüm ediyorlar, ve anlattıklarının karşılarındakinde alâka uyandıracak, merak ve zevkle dinlenecek olmasına itina gösteriyorlar. Günün birinde, hâdiselerin, gülünürken düşündürecek taraflarını gösteren kitap, gazete ve mecmualara sahip oldukları takdirde nasıl değişecekler.

Lady Mary Wortley Montagu (189-1762)
Şark Mektupları

Müslüman-Türkler... nezaket ve terbiye kaidelerine ne kadar riayet ederlerse etsinler, hepsinin müşterek hususiyeti olan azamet ve vekar edasını da muhafaza etmekten geri kalmamaktadırlar.... Saray mensuplarında kibirle karışık bir azamet edası; vükelâ ve vüzerada gayet asilâne bir vekar; ulemada durgun, kuru ve pek ciddî bir ağır başlılık; zabıta âmirlerinde ve onlardan ziyade memurlarında sert, haşin ve hattâ vahşiyâne denilebilecek tavırlar göze çarpar.

İşmail Hâmi Danişmend
Garb Menbalarına göre Eski Türk Seciyye ve Ahlâkı

Türkleri tanıyorum. Buradakiler (Paris'teki Mekteb-i Osmanî'ye devam edenler) memleketlerine muasır ilim ve irfan hayatı götürürlerken, hâdiseleri hâfızalarda yaşatmanın en sağlam yolu mizahı da, mecmua ve kitaplarıyle beraber götüreceklerdir. Çünkü Türkler, esas itibariyle, zeki, nükte ve espriye değer veren... insanlardır. Bizim yüz yaşını çoktan aşmış mizah edebiyatımız Osmanlı ülkesinde lâyık eller bulabilirse kısa zamanda itibar görür ve yerleşir.

Alphonse Lamartine (1790-1869)

Ahmet Vefik Paşaya Bursa valiliği sırasında, hangi vasıflara sahip mutasarrıf ve kaymakamların devleti tam mânasıyle temsil edebilecekleri soruldu. Aynı zamanda bir dil bilgini olan Ahmet Vefik Paşa *(Lehçe -i Osmanî* adlı bir eseri de vardır), şu cevabı verdi:

"'M' harfli bir çok meziyetleri olması şart. Bir kaçını sayalım: *Muteber* [itibarda olan, sözü geçen], *mutedil* [orta ölçüde, aşırı değil], *mutena* [özenilmiş], *mu'tezim* [azimli], *mutlif* [affedici, bağışlayan], *muvaffak* [başarılı], *muvahhit* [tek Allaha inanan], *muvakkit* [zamanı tayin edebilen], *muzaffer* [üstün gelebilen], *mübeccel* [yüceltilmiş, büyütülmüş], *mübeşşir* [iyi, sevindirici haber veren], *müceddid* [yenileyici], *mücerreb* [tecrübe edilmiş, denenmiş], *müdebbir* [tedbirli, işin sonunu düşünen], *müeyyit* [kuvvetlendiren], *müfarık* [ayırabilen] *müfekkir* [düşünen, düşündüren], *müferrih* [ferahlık veren, sıkıntı gideren], *müheyyâ* [hazır olan], *mühip* [heybetli], *mükrim* [ikram eden, müsafir sever], *mültefit* [iltifat eden, güler yüzlü], *mümeyyiz* [iyiyi kötüden ayıran], *münevver* [aydın, kültürlü], *mümtaz* [diğerlerinden ayrı ve üstün tutulan]."

"Bana 'deli' mi diyorlar, Desinler, desinler. Kendime 'deli' dedirtmek için ne kadar çalıştım, bir bilseniz," diyen Moliére mütercimi Ahmet Vefik Paşa, devleti temsil edenler için gerekli bu vasıfları saydıktan sonra, kendine hâs meşhur kahkahalarından birini savurarak dedi ki:

"Amma, bu evsafa sahip idare âmirini evvelâ devletin arzu etmesi ve ona imkân vermesi şart. Yoksa benim gibi, dört ayda bir aylığı gelir, benim kaymakamlarım gibi evlâd-ı iyâl derdinde olur, merkez de kendi şeref ve haysiyetinin mümessillerine bu kadar bigâne ve bivefa olursa, idare âmirinde yukarıdaki vasıflar mevcut olsa dahi, dışa dönük olmaz, içe kapanır; ne memlekete faydası olur ne de kendisine.

XIII

Keçecizâde Fuad Paşa

Sıhhatli bir hayatı devam ettirebilmek ve hayattan devamlıca zevk alabilmek için siz bana, derin ve her zaman hazır bir hümor hissi verin. İlâhî Kudrete inanmaktan sonra en iyi şey odur.

Derin bir anlayışla tavlanmış, sağlam bir iradenin rehberliğinde spontane kullanılabilen derin ve zengin bir hümor hissi, entellektüel kudretin nadir tezahürlerinden biridir.

G.P. Cheever

Hayvanlar arasında yalnız insanın gülebilmesinin sebebi var. Derin ıstırap çeken sadece insan olduğu için, gülmeyi icad etmek zorunda kaldı.

Nietzsche

Nükte, çok defa derin acıları saklamak uğrunda bir gayrettir.

George Sand

Tarihimizin büyük simâlarından ve Tanzimatı yaratan ruh ve kafalardan sonuncusu Keçecizâde Fuad Paşa, kendisini ve Tanzimatın diğer iki kurucusu ve yaşatıcısını şöyle tarif etmişti:

Bir ırmak kenarına vardığımızı düşünün. Tasavvur ediniz ki, bu ırmağın üzerinde mukavemetini bilmediğimiz bir de köprü var. Ben, hiç düşünmeden köprüyü geçmek isterim. Âli Paşa, sağlam olup olmadığını tetkike başlar, derenin daha emin bir

yerinde geçit verip vermediğini tahkike girişir. Reşit Paşa ise, üzerinden bir tabur asker geçirdikten sonra ayağını atar.

Resmi hayata nükte ve zarafeti sokan, her zaman hazır ve yerinde nükteleriyle muhataplarını başları önünde düşünmeğe veya susmağa sevkeden Fuad Paşa, hemen hemen istisnasız bütün Avrupa devlet adamlarının hürmet beslediği büyük bir Türk'tü. Fransa İmparatoru Üçüncü Napoleon Fuad Paşadan şu kelimelerle bahsetti: "Hiç bir mevzu yoktur ki, onu, Fuad Paşa kadar zarif ve vecîz anlatabilen bir diplomat dünyanın başka bir yerinde bulunsun."

Fuad Paşanın Fransızcası fevkalâde idi. Üçüncü Napoleon'un meşhur başvekili Compte de Montauban, Fuad Paşa hakkında şunları söyledi:

Corneille kadar haşmetli, Racinne kadar zarif, Molière kadar nüktedan.... Onun yanında Fransızca konuşmaktan âdeta sıkılıyorum. Bir hatâmı zarif bir nükte ile hatırlatacakmış gibi geliyor.

Sultan Abdülaziz, Fuad Paşadan hoşlanmazdı. Avrupa seyahati boyunca da Hariciye Nâzırına zaman zaman sinirlendi, kızdı. Daha Avrupa'ya ayak basmadan, Padişahın, "geriye dön" emrine, kafasını kaybetmek bahasına dahi olsa karşı koymuştu.

Sultan Aziz ve maiyetindekileri Fransa'ya götüren *Sultaniye* vapuru Toulen açıklarına geldiği vakit, Üçüncü Napoleon, azametli Osmanlı İmparatoruna kendi satvet ve şevketini göstermek üzere, limana eski ve yeni yüz parça harp gemisi toplattı. Bu donanmanın yeri göğü karıştıran selâm topları *Sultaniye*'yi sarstığından Padişah sinirlendi ve Fransız toprağına ayak basmadan İstanbul'a avdet için emir verdi. Fuad Paşa, niyazın fayda vermediğini görünce, vatan ve milletin selâmetini Padişahın irade ve arzusundan önde tuttuğunu göstererek, inanılmaz bir cesaretle şunları söyledi:

Efendimiz, ecdadı hümayununuzun ne kadar külfet ve meşakkatler içinde ve ne kadar mezahim ve mehaliki göze alarak Avrupa topraklarına girdiklerini bir kere daha tahattur buyurunuz. Zât-ı Şâhaneniz hiç bir zahmet ihtiyar etmeden bütün medeniyet cihanının tâzimleriyle selâmlanıyorsunuz. Avdet emrini, kulunuzu geminin seren direğine astırmak emrinden sonra verebilirsiniz, Efendimiz.

Hariciye Nâzırının bu kesin cevabı üzerine Padişah sesini çıkarmadı. Fakat Fuad Paşanın ardından Başmabeynci Namık Paşazâde Cemil Paşaya dedi ki: "Bunlar hep Fuad'ın münasebetsizliğidir. İstanbul'da ben ona gösteririm."

Fakat aynı Sultan Aziz, Londra'da Osmanlı Bankasının verdiği ziyafette, İngiltere hükümet ve kraliyet ailesinin Fuad Paşanın nutkunu nasıl hayranlıkla dinlediklerini ve kendisini nutkun sonunda ayakta alkışladıklarını gördükten sonra, Başyaver Halil Paşanın anlattığına göre, o gece oğlu şehzade Yusuf İzzettin Efendiyi yanına çağırarak şunları söyleyecekti:

Bak oğlum, gördün mü? Fuad Paşa kulumuz bu gece bizim tâc ve tahtımız üzerinde güneş gibi parladı. Frenkler dahi konuşmasını hayran dinliyorlardı. Dünya yüzünde ilm-ü irfan gibi haslet olamaz. Göreyim seni, cümlesini öğrenesin. Saraya avdette tahsilini yeniden tanzim edelim. Seyahat esnasında gördüklerini hatırda tut da, Valide Sultan Hazretlerine nakleyle.

Fuad Paşa, fikirlerini, kim olurlarsa olsunlar, çekinmeden söyleyen medeni ve zarif bir insandı. Avrupa dönüşü Sultan Aziz, kırk yedi gün süren seyahatinin tesirinde idi. Fuat Paşaya, "Frenklerin bizden ileri" olmalarının sebebini sorduğu vakit, günlerdir bu suali bekleyen Hariciye Nazırı büyük bir cesaretle dedi ki:

Haşmetmeâb, Memâlik-i Şahaneniz Avrupa'nın sahip olduğu tabii zenginliklerden kat kat üstündür. Türkiye halkı daha zeki, daha vefakâr, sabırlı, merttir, Avrupalıların sahip oldukları meziyetlere sahiptir. Yalnız bizim halkımız maariften mahrumdur, ümmîdir; çalışma imkânı bulamıyor, imar ve umran mah-

rumuyuz. Bunlardan kurtulabilmek için takip edilecek en doğru yol, ancak meşveretle, tebea-i şâhaneleri içinden en lâyık olanlarını bir meclis halinde toplayıp onlara selâhiyet ve mesuliyet vermekle olur. Avrupa'nın terakkisi, memleket içindeki idare tarzı ne olursa olsun, bu temelden ilham almasında ve ilim-irfana kıymet vermesindedir. İlk yapılacak şey, bütçe muvazenesi ve israfın men'idir. Devlet, imar ve ıslahata ancak bu suretle muktedir olabilir.

Fuad Paşa, Padişaha söylediklerini İstanbul'a dönünce Sadrazam Âli Paşaya da anlattı. Hariciye Nazırı, hazine açığının kapatılması için eldeki bütün altın ve gümüşlerin darphaneye gönderilerek para haline getirilmesini, borçların faizlerinin ödenmesini, başlatılan demiryollarının tamamlanmasını, yeni mektepler açılmasını istiyordu. Fakat bu hamiyet ve feragat yarışı, ancak Padişahın liderliğinde başarılı olabilirdi. Âli Paşa'nın devletin ilk resmî Fransızca gazetesi *La Turquie*'yi çıkarması için İstanbul'a getirdiği Charles Mismaire, *Soirées de Constantinople* (İstanbul Geceleri) adlı eserinde şunları anlatır:

Rüsûmat [Gümrük] Nazırı Kâni Paşadan dinlemiştim: Sultan Aziz'in israflarına karşı çıkılması Nazırlar Meclisinde kararlaştırılır, ama Padişaha gerekli tedbirleri kim söyleyecektir? O gün Âli ve Fuad Paşalar beraberce Saraya giderler. Sultan Aziz, Harem-i Hümâyunun para sıkıntısı içinde olduğundan söz edince, Fuad Paşa şöyle der:

"Şevketmeâb, büyük amcanız şehid Sultan Selim Han, Hazine boş, ve Ordu ve Donanmay-ı Hümâyunu için akçe şart olunca, Saraydaki altın ve mücevherleri darphaneye göndermişti. Bugünkü şartlar daha ağırdır. Fedakârlık nümûnesi mülk-ü milletin sahibinden gelecektir."

Azametli ve aşırı alıngan Sultan Aziz kaşlarını çatar:

"Yâni Paşa, Sultanların su içtikleri altın tasları darphaneye gönderip onlara bakır tas mı verelim dersin..."

Fuad Paşa hiç çekinmeden şu şahane cevabı verir:

"Padişahım, maazallah bir inhilâl olup da, ortamızda Zat-ı Melûkâneleri, çaresiz ve perişan, Konya ovalarına doğru çekilirken, hanım Sultanlar bu altın taslarla ayrılık çeşmesinden su mu içecekler?"

Fuad Paşa toksözlüğünü ve nüktelerini babasından tevarüs etmişti. Keçecizâde İzzet Molla (1785-1829), sadece ünlü bir Divan şairi değil, İkinci Mahmud devrinin mümtaz şahsiyetlerindendi. Doğru bildiği yoldan ayrılmaz, sözlerini sakınmazdı. Bu yüzden defalarla sürülmüş, ölüm tehlikeleri anlatmıştı. Charles Mismaire, Fuad Paşanın babası için de şunları söyler:

"Yaşlı Osmanlı vezirleri, Keçecizâde İzzet Molla'nın adı geçtiği zaman gözleri nemleniyor, rahmet okuyorlardı. Dinledim ki, bu cesur adam, 1826-1827 Osmanlı-Rus harbinin açılmasına karşı çıkabilen ve bunu Padişahın huzurunda söyleyebilen tek adam imiş. Bu yüzden sürülmüş, hattâ bir rivayete göre de zehirlenerek öldürülmüş. Çünkü o devirde Saraya hâkim olan meşhur Hâlet Efendi, kendi fikirlerinden gayrı düşünce sahiplerini istisnasız yokedermiş."

Keçezâde İzzet Molla, Avrupa'da kuvvetli bir devlet halini alan Prusya ile ittifak yapılmadan, Rusya'ya harp ilân edilmesinin kötü neticeler vereceğine inanıyordu. Bu hususta bir lâyiha da hazırlamış, Sultana takdim etmişti. Sultan Mahmud ise harp taraftarı idi. Meclis-i Hâs harp hazırlıklarını görüşürken huzurda Kızlar Ağası da vardı. Müzakerelerin hararetli bir safhasında Kızlar Ağası yerinden fırlayarak Padişaha dedi ki:

"Şevketmeâb, neden gam çekersiniz? O Rus çarının Boğazlardan geçmesinden mi endişe edersiniz? Vaktiyle ona o tâcı senin ceddin ihsan etmemişler miydi? Elçi gönderip tahtını neden geri almazsınız?"

Cahil Arabın bu sözleri üzerine İzzet Molla ellerini açtı, yavaş sesle bir şeyler mırıldanmağa başladı. Padişah, Ağanın kendi cehaletini ortaya koyan sözlerinin uyandırdığı havayı değiştirmek için, İzzet Mollaya hitap etti: "Efendi, dua mı ediyorsun?"

Keçecizâde İzzet Molla gülümseyerek, "Evet, Haşmetmeâb," cevabı verdi, "bir gece rahat uyku uyuyabilmek için Ağa hazretlerinin aklını bana ihsan etmesi için Cenab-ı Hak'ka yalvarıyorum."

Zeki Padişah bu cevaptaki nükteyi kavramış, o da gülümsemişti. Fakat söylenir ki, bu medeni cesaretin sonu,

İzzet Molla'nın Sıvas'a sürülmesi oldu. (İzzet Molla Sıvasta öldü.)

Fuad Paşa, İzzet Mollanın dört oğlundan en büyüğü idi. Diğerlerinin adları Reşat, Murat ve Sedat'ı. Sultan Mahmud bir gün Keçecizâdeye, bir oğlu daha olursa ne isim koyacağını sorunca, ikincisi şu cevabı verdi: "Allahtan imdat!"

Sultan Mahmud yine bir gün İzzet Molla'ya, "Molla, Yesarizâde ile hiç ayrılmıyorsunuz," dedi. "Bu ne kadar münasebet!"

İzzet Molla şu cevabı verdi: "Efendimiz, Yesarizâde dâiniz yazı yazar, kulunuz da biraz ders gördüm. İkimiz yan yana gelince okur-yazar bir adam oluruz da onun için biribirimizden ayrılamıyoruz."

İzzet Molla, davetleri, yanına çocuk çıkarılmamak, yemekte ısrar edilmemek, odada yer tayin olunmamak şartıyle kabul ederdi. Sebebi sorulduğunda verdiği cevap şu: "Bir çocuk getirip, 'Öp amcanın elini!' derler. Çocuk da, kim bilir nelere bulanmış eliyle elimi tutar, sümüklerini akıta akıta öper. Yemekte and verirler, sevmediğim veya hazmedemeyeceğim yemekleri yedirirler. Sonra, 'Siz şuraya buyurun,' diye münasebetsiz bir yere veya hoşlanmadığım birinin yanına oturturlar."

Fransızcadan Osmanlıcaya meşhur bir lûgat yazan, Arap ve Acem edebiyatına vukufuyle tanınmış Fenerli Hançerli Bey, bir gün İzzet Molla'nın huzurunda ulûmu Arabiyeden bahsetti. Mecliste hazır bulunan ve ilimden nasibedar olmadığı halde ilim kisvesi giyen biri, İzzet Molla'ya dönerek, "Canım, bu zatın bu kadar ilim ve fazlı var da niçin Müslüman olmuyor?" deyince, İzzet Molla hemen cevap verir: "Sen şu cehlinle niye tanassur etmiyorsun [Hıristiyan olmuyorsun]?"

Keçecizâde İzzet Molla iri yarı bir adamdı. Bir gün Fatih camiinde teravih namazı kılıyor, imam, acele kıldırdığı için de nefes nefese kalkıp oturuyordu. Namazın ortalarında elinde fener biri geldi. İmamın selâm verdiğini görünce, "Eyvah, yetişemedim-" diye hayıflandı. Bunu duyan

İzzet Molla, "Biz," dedi, "içindeyken yetişemiyoruz, a birader!"

Şair geçinenlerden biri "şiir" diye karaladığı saçma sapan şeyleri İzzet Mollaya göndererek fikrini almak istedi. Abuk sabuk mısralara şöyle bir göz atan İzzet Molla, adamın uşağına, "Beyefendiye benden selâm söyleyin," dedi. "Şöyle biraz perhiz etsin."

Mollanın tavsiyesindeki inceliği sezemeyerek kalem perhizini, mide perhizi sanan ve bir müddet sade suya çorba ile karın doyuran sözde şair, müsveddeleri yeniden yazıp uşağıyle tekrar gönderdi. İzzet Molla bir göz attıktan sonra, gülümseyerek, "Beyefendiye söyleyin, perhiz etsin!" dedi.

Uşak, "Aman efendim, beyefendinin perhiz ede ede kımıldayacak hâli kalmadı," deyince, İzzet Molla kendini tutamaz: "Perhiz ediyor da, bu herzeleri kim ortaya çıkarıyor öyleyse?"

Keçecizâde İzzet Molla'nın, bilhassa günümüzün Türkiye'sinde hayatiyetinden zerresini kaybetmeyen ünlü beyitlerinden bir tanesi şu:

Meşhurdur ki fisk ile olmaz cihân harâp,
Eyler onu müdâhene-i âliman harâp.

(Dünya, yasak edilmiş kötülüklerin işlenmesiyle yıkılmaz. Âlemi mahveden âlimlerin iki yüzlülükleri, kötülükler karşısında seslerini çıkarmamalarıdır.)

Fuad Paşa, babasının bı sözüne hayatı boyunca sadık kaldı. Defalarla azledildi, evinde hapsedildi, fakat inandığı yoldan şaşmadı. Gelmiş geçmiş hariciye vekilleri arasında en iyilerinden olan Fuad Paşa, devlet hizmetinde süratle yükseldi, kendisine tevdi edilen vazifeleri başarı ile yerine getirdi. Tıphane adı ile açılan hekimlik mektebine girdi, iyi bir eğitim gördü. Tıbbiyenin ilk talebelerindendir. O zamanlar hekimlik dili Latince olduğundan, bütün eski hekimlerimiz gibi, Fuad Efendi de Latince ve Fransızcayı iyi öğrendi. Mektebi bitirince Tophane hekimi tayin edildi ve hekim sıfatıyle Çengeloğlu Tahir Paşanın maiyetinde

Trablus seferine gitti. Üç yıl sonra döndüğü vakit hekimliği bıraktı ve siyasî mesleğe intisap ederek, 1837 de Bâbıâli tercüme kalemine girdi. Büyük Reşit Paşa, o zaman efendi olan Âli Paşa gibi, onu da takdir etti, 1838 de birinci mütercim ve başkâtip olarak Londra elçiliğine gönderdi. Fuad Paşa 1844 te Madrit muvakkat elçisi oldu ve ertesi sene İstanbul'a getirilerek Divanı Hümayun tercümanı ve 1845 te de *Ametçi* (saray ile hükümet arasındaki haberleşmeye bakan dairenin başı) yapıldı. Bu sırada Avrupa'da başgösteren milliyetçi ayaklanmaları Tuna bölgelerine de yayılmış ve Eflâk'a bir Rus ordusu girmişti. Fuad Paşa bir hal çaresi bulmak üzere Bükreş'e gönderildi (1848) Ertesi yıl fevkalâde elçilik pâyesiyle Petesburg'a Rus çarına gönderilen Fuat Efendi, Ruslarla münasebetlerin düzeltilmesini sağladı ve bu hizmetinden ötürü de Babıâli, "bâlâ" rütbesiyle sadaret müsteşarlığına tayin etti. Ertesi yıl (1850) İstanbul'a dönen Fuad Efendiye imtiyaz nişanı da verildi.

Bir müddet Bursa'da kalan Fuad Efendi, Cevdet Efendi (Paşa) ile birlikte *Kavaid-i Osmaniye* (Osmanlıca Kaideleri) adlı gramer kitabını yazdı; Şirketi Hayriye'nin tüzük tasarısını kaleme aldı. Bursadan dönüşünde, o sırada kurulan Encümeni Dâniş'e sadaret müsteşarı sıfatıyle üye tayin edildi. Fuat Paşayı daha sonra biribiri ardından Hariciye nazırlığında ve iki kere de sadrazamlıkta görüyoruz.

● Sadrazam Reşit Paşa, Mısır'la olan münasebetlerin düzeltilmesi için, Fuat Efendiyi Mısır'a gönderdi. Fuat Efendi de, orada kaldığı üç buçuk ay içinde Mısır'ın, 60,000 kese olan yıllık vergisini 80,000 keseye çıkarttı. Döndüğü vakit (Ağustos, 1852) Hariciye nazırlığına getirildi.

● Fuad Paşanın prensiplere olan sadakatini bu ilk hariciye nazırlığında görüyoruz. O yıllarda "Mukaddes Makamlar meselesi" hâd bir şekil almıştı. Ruslar, Fuad Paşanın bu konuda Fransızların tarafını tuttuğunu iddia ediyorlardı. Meseleyi görüşmek üzere İstanbul'a gelen Prens Menşikov doğruca sadrazamı ziyaret edince, Fuad Paşa da hariciye nazırlığından istifa etti. Babıâli, Menşikov'un isteklerini reddetti ve Rusya'ya harp ilân etti (1853)

● Bu harpten yararlanarak Yanya üzerine yürüyen Yunan çete kuvvetlerini bastırmak görevi Fuad Paşaya verildi (1854). "Mora Seraskerliği" ünvanı ile âsileri tenkil eden Fuad Paşanın bu vazifeyi de başarması Batılıları hayrette bırakmıştı. Charles Mismaire, İstanbul'daki Rus sefiri General İğnatyef'in bir resepsiyonda Fuad Paşayı işaret ederek, "Şu Osmanlıya dikkat ediniz: Bu zat, bir Ordu ve Devletin yapamadığını tek başına başarmaya muvaffak oldu," dediğini yazar. Mismaire, Fuad Paşanın Yunan harekâtı hakkında diyor ki:

Dört İslâm köyünü sebepsiz yere yakan onbir Yunan âsisi için mahkemenin verdiği idam kararını tasdik etmeden önce, uzun uzun düşünen Fuad Paşa elemli bir iç çekişten sonra bana dedi ki:

"Siz zannetmeyiniz ki, bu gafil adamlar şu cinayetleri kendi irade ve arzularıyle yapıyorlar. Hayır! Bunları aldatıyorlar ve kışkırtıyorlar. Asırlardan beri Osmanlı idaresinde yaşıyan öteki din ve ırklar, tam bir hürriyet ve emniyet havası içinde yaşayageldiler. Yeni yollarında muvaffak dahi olsalar rahat etmeyecekler. Ben, esas vazifesi hekimlik olan bir adamım. İnsanların hayatını kurtarmak esas vazifem iken, onların idamına, yâni hayatlarının normal bitiminden evvel ölüme sürükleme kararı vermem çok acı. Fakat devrimizde Osmanlı vezirleri iki ellerinden birinde kılıç taşımaya mecburlardır. Çünkü nankörlükle çevrildik."

Yunan ayaklanmasını bastıran Fuat Paşa, üzerindeki yâver-i ekrem ve serasker üniformalarını çıkararak kendisine çok yakışan sivil elbiseleriyle Viyana'ya koştu, harp sahasında kazandığını sulh masasında tesçil ettirdi.

● Yunan ayaklanmasını bastıran Fuat Paşa ertesi yıl (1855) Nisan ayında Meclis-i Âli Tanzimat reisliği ile birlikte Hariciye nazırlığına getirildi. Ancak, işlerinin çokluğundan ötürü Meclis-i Âli Tanzimat reisliğini bıraktı. İngiliz elçisi Lord Strafford, Paris Konferansına katılmasını önlemek amacıyle, Padişahtan Fuad Paşayı değiştirmesini istemesi üzerine o da görevinden ayrıldı (Kasım, 1856).

● Ertesi yılın Ağustosunda ikinci defa Meclis-i Âli Tanzimat reisliğine getirildi, çok geçmeden tekrar hariciye na-

zırı yapıldı. Eflâk ve Boğdan'ın yeni idaresini kararlaştırmak üzere toplanan Paris Kongresine, Hariciye nazırlığı da uhdesinde bırakılarak başmurahhas tayin edildi (Nisan, 1858).

● Hariciye Nazırı Fuad Paşayı iki sene sonra, fevkalâde komiser sıfatıyle Cebeli Lübnan'da Maruniler ve Dürziler arasındaki anlaşmazlığı çözerken görüyoruz. Şamda'ki karışıklıkları şiddet kullanarak bastırdı. Suçlu Dürzi reislerinin teslim olmaları, Fuad Paşa'nın Fransızlara karşı durumunu daha da kuvvetlendirdi.

● Fuad Paşa Suriye'de iken Abdülmecid öldü. Yeni Padişah, Abdülaziz, Meclis-i Vâlâ ile Meclis-i Âli Tanzimat'ı birleştirerek başına da Fuad Paşayı getirdi (Temmuz, 1861). Kısa bir müddet sonra dördüncü defa Hariciye nezeratine ve ardından da sadrazamlığa getirilen (Kasım, 1861) Fuat Paşa İstanbul'a döndükten sonra hazinenin genel nezaretini üzerine aldı ve gerekli gördüğü tedbirleri uzun bir yazı ile Padişaha bildirdi. Maamafih, bütün gayretlerine rağmen, malî durumu istediği gibi düzeltemedi.

● Milliyet fikirlerinin Rumeli'de yayılması ve siyasî durumun gittikçe ağırlaşması üzerine sadaretten istifa etti (Ocak, 1863). Fakat, bir müddet sonra, Padişahın ısrarı üzerine Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye reisliğini kabul etti, ve ardından Sultan Aziz'in Mısır seyahatinde refakatinde bulundu (3 Nisan 3 Mayıs, 1863). Mısır dönüşü ikinci defa sadrazamlığa getirildi.

Sultan Aziz'in Mısır seyahati bu ülke ile münasebetlere yeni bir veçhe verilmesi ile ilgiliydi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa hâdisesi kapanmış, âsi valinin ailesine *Hidiviyet* verilmişti. Üçüncü Hidiv İsmail Paşa, Sultan Aziz'in sevdiği ve itimat ettiği bir zattı. Süveyş Kanalı imtiyazını, Âli ve Fuad Paşaların karşı koymalarına rağmen, Sultan Aziz kabul etmişti.

Mısır seyahati sırasında Fuad Paşa, Padişaha, Mısır'ın kısa zamanda elde ettiği ilerleyişin sebeplerini anlattı. Mağrur Padişah yarı sitemli sordu: "Memâlik-i Şâhânemizde mümasil neticeler niçin elde edilmiyor?"

Fuad Paşa şu cevabı verdi: "Şevketmeâb, Hidiv İsmail Paşa kullarınızın sadece teveccühü değil, itimadının delili olarak tanıdığı haklar da vardır."

Sultan Aziz, Mısır Hidivi İsmail Paşanın güzel kızı Prenses Tevhide ile evlenmek istiyordu. Fuad Paşa, hercaî tabiatlı Sultan Aziz'in Prensesten kısa bir zaman sonra bıkacağını, Osmanlı saraylarındaki genç kızlar gibi büyütülmüş bu nazlı prenses yüzünden, iki saray arasında güçbelâ kapatılmış hâdiselerin yeniden çıban başı vereceğini, bu arada, harîs İsmail Paşanın, böylelikle, Babıâli'den beklediklerini bir bir elde edeceğinden endişe ediyordu. Bu sebeple, ölümü dahi göze alarak, evlenmeye mâni oldu. Padişah bu dayanışı aşamadı, fakat Fuad Paşayı yine azletti! Padişahın gazabına uğrayan Fuad Paşa, sekiz ay konağında âdeta yarı hapis bir hayat sürmeğe mecbur kaldı.

Fuad Paşanın yakın arkadaşı ve büyük devlet adamı Âli Paşa da Sultan Aziz'in keyfî isteklerine metanetle karşı koymasını biliyordu. Padişahın bir gün yüksek sesle, "Allah şu adamı başımdan kaldırsın!" diye dertlendiğini duyan Başmabeynci Hasan Bey dedi ki:

"Efendimiz, niçin üzülüyorsunuz? Azledersiniz, mühr-ü hümâyunu aldırır, bir vilâyete gönderir, kurtulursunuz."

Sultan Aziz hiddetle bağırdı: "Çık dışarı, cahil adam! Ben azletmeyi senin kadar bilmez miyim? Onu kovayım da, sizin gibi adamlara mı devleti teslim edeyim. Onlar bu devletin temelleridir."

Gerçekten de Osmanlı Devletinin temelleriydiler onlar. Ama kadirleri bilinmeyen, ancak yerlerine konacak başkaları olmadığı için devlet gemisinin kaptanlığı kendilerine terkedilen, ve ilk fırsatta azledilen iki büyük Türk.

Kesb-i hüner âlemde değildir hüner, ancak
Ehl-i hünerin kadrini bilmek de hünerdir,

sanki Âli ve Fuad Paşalar için söylenmiş. Charles Mismaire, "İstanbul'da ve bütün geniş Osmanlı ülkesinde, Âli ve Fuad Paşaları sevmiyen, istemiyen çoktur," diyor. "Zannediyorum, bunların arasında bizzat Padişah Sultan Abdül aziz de var. Fakat, kendilerini yetiştiren Reşit Paşadan son-

ra biribirine daha çok bağlanmış olan ikisi olmadan, o her ân batma tehlikesi ile karşı karşıya eskimiş Osmanlı devlet teknesini yürütebilmek çok zordu.

● Âli Paşanın sadarete getirilmesiyle, Fuad Paşayı beşinci defa olarak hariciye Nazırlığı vazifesini yüklenmiş görüyoruz. Aynı yıl Sultan Aziz'in Avrupa seyahatine (21 Haziran - 17 Ağustos) katıldı. Zaten kalp hastalığından mustarip Fuad Paşa bu seyahatten çok yorgun düştü ve hasta döndü. Doktorlarının tavsiyesi üzerine kışı geçirmek için gittiği Nice'de 53 yaşında iken öldü (12 Şubat, 1869). Naaşı İstanbul'a getirildi ve Adliye Sarayı civarındaki türbesine tevdi edildi.

Keçecizâde Fuad Paşa Batı medeniyetini bütün inceliklerivle kavramış, ve bu medeniyete ait özellikleri yerli hayatla birleştirmeyi başarmıştı. Büyük devletlerin siyaseti karşısında devletin menfaatini korumak için nasıl bir yol tutulması gerektiğini gösteren siyasî vasiyetnâmesi Sultan Aziz'e hitaben yazılmış ve bu vasiyetnâme daha sonraları Paris'te çıkarılan *Meşveret* gazetesinde yayınlanmıştır.

Tanzimat ve Batılaşma fikirleri ülkemizde gerçek mânasıyle yerleşip kök tutsaydı, Türkiye'nin yüzü bugün her halde çok daha farklı olur, batmakta olan İmparatorluğun bir kısmını hiç olmazsa kurtarabilirdik. Batının yönetim usulleri bu topraklarda yerleşemediği gibi, halk da "Avrupalaşmak" deyince sadece onlar gibi giyinmek, eğlenmek anladı, Avrupa'yı Avrupa yapan kafanın içine nüfuz edemedik, Avrupa'nın en kötü taraflarını maymunlayarak ("taklit" değil, "maymunlamak" diyorum) ilerleyeceğimizi zannettik.

Tanzimat ile çağdaşlaşma yolunda iyi bir adım atılmıştı. Fakat ileri fikirli Sultan Abdülmecid'in beklenmeyen ölümünden sonra "yenileşme" cereyanı başka bir mecraya sokulmuş, Avrupa müesseselerinin benimsenmesi yerine kılık-kıyafet ve yaşayışta onları taklit havası esmeğe başlamıştı. Birincisi zor, ikincisi ise—tıpkı günümüzde olduğu gibi—çok kolaydı. Meselâ, bazı Türkler başlarındaki fesi çıkarıp şapka giymekle Avrupalılaştıklarını zan-

nettiler. O yıllarda yayınlanan *Diyojen* adlı mizah dergisinde Teodor Kasap'ın "fes-şapka" üzerindeki görüşleri bugün dahi ibretle okunmağa değer:

Nelerden ne kerâmetler umuyoruz! Şimdi de açıktan açığa söylemiyorlar amma, bir fes-şapka mücadelesi çıktı. Hemen kaşlarınızı çatıp fes rengi olmayınız. Yok, efendim, yok. Ben, gözleriniz önünde olup bitenleri kastetmiyorum. Burada fesinin kalıbına, püskülünün kılına canına bakar gibi dikkat eder görünenler, şöylece hudud-u Osmanî'yi geçtiler mi, hemencecik avdetlerine değin valizlerine yerleştirip başlarına şapkayı geçiriyorlar!

Ne mi oldular küçük beyler? Cevap vereyim: Akılları sıra "Avrupalı" oldular!

Vah bizim şubban-ı vah! Hani kışın odundan, yazın buzundan, her mevsim sofranın tadından tuzundan kesip de adam olsun diye Frenkistan'a gönderdiğimiz gözümüzün nuru, gönlümüzün sürûru, milletimizin gururu gençlerimiz vah! A benim cânım efendim, sen medeniyeti, ilmi, irfanı, kılık-kıyafette mi zannedersin? Hattâ öğreneceğin yarım-yamalak ecnebi lisanı mı zannedersin?

Kafanı içine soktuğun fes olsun, şapka olsun, kukuleta olsun, hattâ başın açık olsun, amma içi ilimle, san'atla, memleketi ve cihanı mesut edecek malûmatla dolu olsun. Vah biçâre evlâd, vah! Memleketten giderken eksik-gedik bir şeye benziyorsun amma, dönüşünde hiç bir şeye benzemiyorsun. Avrupa'da başına giydiğin şapka eğreti ki hudutta atıveriyorsun; tekrar giydiğin fes de seni reddediyor, ve sen hiç bir tarafta dikiş tuttura mamış gemici yamasına dönüyorsun.

Sen mi bu memleketi kurtaracaksın? Vay, köse sakalım, vay!

Türkiye'nin en büyük talihsizliklerinden biri, ya *Diyojen*'in bahsettiği tiplerin—ki ondan 60-65 sene sonra Ahmet Hikmet Müftüoğlu, "Yeğenim" başlıklı monoloğunda Batıyı maymunlamakla kendisinin "asrî"leştiğini sanan tipi mükemmel bir şekilde canlandıracaktı—veya Mehmet Sait Haled Efendi gibi yobazların bu memleketin kaderinde söz sahibi olmalarıdır.

Mehmet Said Haled Efendi, Paris'te dört yıl Osmanlı Devletini temsil etmişti (1802-1806). Bu zat, memlekete yaz-

dığı mektuplarında, kâfirlerin ülkesinden yurda sağ sâlim dönebilmesi için kendisi nâmına dua edilmesini istiyordu. Çünkü, Paris'e kadar gelmesine rağmen, İstanbul'da dillerden düşmeyen Frengistan'ı, Avrupa'da bulunacağı söylenen o fevkalâde şeyleri, o çok akıllı Frenkleri hâlâ bulamadığını yazar, bu insanların kafa ve akıllarından kendisini koruması için Allaha niyaz eder. İstanbul'da iken Frengistan'ın övgüsüyle doldurulduğunu, halbuki gerçeklerin tamamen aksi istikamette olduğunu yazan Paris Elçisi Mehmed Said Efendi der ki: "Biri eğer sizi korkutmak veya yanlış yola sürüklemek için Frengistan'ı methederse ona sorun: 'Siz Avrupa'da bulundunuz mu, yoksa bulunmadınız mı?' Ve eğer, 'Elbette ben orasını gördüm ve çok iyi vakit geçirdim,' derse, hiç şüphe edilemez ki, o kimse bir partizan ve Frenklerin bir casusudur. O şayet, 'Hayır, ben Avrupa'da bulunmadım, tarih kitaplarından biliyorum;' derse, o, şu iki şeyden biridir: Ya Frenklerin yazdıklarına inanan bir eşek; veya Frenklere dinî bir inançla bağlı biri."

Türkiye, bu iki tip insanın tesirlerini hâlâ ortadan tamamen kaldırmış değil. Fuad Paşa ve diğer Tanzimat liderlerinin önderliklerini yaptıkları düşünce, cemiyetimizde köklüce yerleşmedikçe, ben, ileri dünyaya ayak uydurabileceğimizi sanmıyorum.

Sultan Aziz ve beraberindekileri İstanbul'a getiren gemi 7 Ağustos, 1867 (Çarşamba) günü Karadeniz'den içeri girdiği vakit, Fuad Paşa herkesin resmî üniformalarını giymelerini ister. Seyahate katılan ve *Ruznâme* adı altında hâtıralarını toplıyan İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) Ömer Faiz Efendi şunları yazmış:

"Bunun böyle olmasını Fuad Paşa telkin etmişti. Geceliklerimizi giyerek, şu sıcak yaz gününde, Boğaziçinin serin rüzgârına sinemizi vererek, görüp geçirdiklerimizin hayâli ile demgüzar olmayı tahayyül ederken, bu merasime ne lüzum var der gibi yüzüne sitemle baktığımda gülmüş, 'Yok, Efendi Hazretleri, henüz daha yirmi dört saat ev rahatı yok,' demişti. 'Şimdi göreceksiniz, bütün sefirler, ken-

di hususî gemileriyle, ajanlar buldukları vasıtalarla bizi, donanmay-ı hümâyundan evvel çevirirler, çehrelerimizden mâna çıkarırlar. Hele hepsini bir hasedden çatlatalım.'

"Melûl ve mahzun cevap verdim: 'Paşa hazretleri, üniforma giymek bir şey değil, güler yüz göstermek bir şey değil. Amma merasim bitip de yalılara çekildikten kısa bir zaman sonra asıl çatlama bize gelecek.'

"Hariciye Nazırı merakla yüzüme bakınca izah ettim: 'Zât-ı Devletleri kudretlû, devletlû Hariciye Nazır-ı âlişânı olarak o münevver, mamûr beldeleri her zaman ziyaret imkânına sahipsiniz. Bu fakir Ömer Faiz kulunuz ise, geçmiş zaman olur ki, hayâli cihan değer, fehvasınca yâd-ı mâzi ile demgüzar olup iç çekeceğim. Asıl o zaman zât-ı fahîmâneleri bizleri hasedden çatlatacaksınız.'

"Fuad Paşanın çehresinde derin bir kederin izleri dolaştı. Yavaş sesle hasta kalbini dağdar eden acıyı ifşa etti, eliyle kalp nâhiyesini gösterdi:

Ah, Efendi, ben her Avrupa seyahatimin sonunda buradaki acının derinleştiğini hissederim. Zannediyorum ki, hekim olduğum halde bu derde hiç bir ilâcın kâr etmemesinin asıl sebebi de, orada gördüklerimin kendi yurdumda hasretini çekmem. Haricî görünüşü başkalarına gıpta, iç yüzü de bizlere elem oluyor.

Reşit Paşanın siyasî görüş itibariyle Âli ve Fuad Paşadan daha yüksek olduğunu söylerler. Âli Paşanın Fuad Paşaya nisbetle daha temkinli olduğundan bahsedilir. Fuad Paşa, Osmanlı devrinin "idarei maslahat" denen politikasına hiç riayet etmeyen bir devlet adamı idi. Fikirlerini apaçık ve pervasızca söyler ve her meselede derhal neticeye varmak isterdi. Sözlerini esirgememesi ve tez canlı olmasının zaman zaman zararını görmüşse de, açık ve dürüst mizacı bir devlet adamı için elbette çok değerli bir vasıftı. Sadece bilgisi ve cesareti ile değil, zarif ve zekî nükteleriyle ve hazır-cevaplılığı ile de devleti dış ülkelerde temsil etti. Fakat bu büyük adamın kadri bilinmedi. Fuad Paşa, belki Avrupa'da daha fazla takdir edilmiş, hürmet gör-

müş büyük bir Türk, büyük bir devlet adamı idi. Charles Mismaire, *İstanbul Geceleri*'nde şöyle anlatır:

"Sultan Aziz'in Avrupa seyahati dolayısıyle, Hariciye Nazırı Keçecizâde Fuad Paşadan o kadar çok söz edilmişti ki, bu zarif, hazır-cevap çok zeki, hangi Garp memleketinde olsa aynı yeri dolduracak Osmanlı vezirinin dostu olmakla övünmüştüm. Fransanın en ciddî gazeteleri nükte dolu bu insanın, bizim mağrur İmparatorumuzla görüşürken, onu kahkahalara boğduran fıkralarıyle dolu idi. Bu cevaplar, aynı zamanda, birer siyasî dersti. En sert hakikatleri tebessümlere sarmak herkesin nasibi değildir.

"Şu fıkrayı Başvekilimiz Compte de Montauban'ın hususî sekreteri Felix de Palitan'dan dinledim: Fransa, Süveyş Kanalını açtırmak, Girit'i Yunanistan'a vermek, Kudüs'teki mukaddes yerlerin Katoliklere ait olanlarının idâresini eline almak gibi Bab-ı Âli'nin kolaylıkla kabul edemeyeceği arzularını, Sultan Aziz'in Paris seyahati münasebetiyle tazelemek istemişti. İmparator, Fuad Paşa ile konuşurken, bu meselelerin Osmanlı Devleti için zaten birer dert olduğunu söyleyerek der ki: 'Yorgun omuzlarınızdan bu illetleri atınız. Devletinizin ne kadar zayıfladığı bütün dünyaca biliniyor.'

"Fuad Paşa gülümseyerek şunları söyler:

Haşmetmeâb, siz bendenize Türkiye'den gayrı başka bir devlet gösterebilir misiniz ki, üç yüz senedir dışarıdan sizlerin, içeriden bizlerin devamlı tahribine mukavemet edebilmiş olsun. Evet, üç yüz senedir, Siz dışarıdan, Bizler içeriden bu devleti yıkamadık, hattâ sarsamadık.

"İmparator, Paşanın bu zarif fakat tarihî hakikatleri kucaklayan cevabı üzerine kahkahalarla güler ve hemen arkasından sorar: 'Girit'i kaça satarsınız?'

"Fuad Paşa, Türklerin yirmi beş yıl savaşarak ve oluk oluk kan dökerek fethettikleri ada için şu değeri biçer: 'Aldığımız fiyata!'

"O sırada içeri giren Mabeynci, İmparatora, Sultan Aziz'in, beraberce yapacakları gezinti için hazır olduklarını söyleyince, Napolean, 'Ee, beklesin!' deyiverir ve ardından he-

men kendini toparlıyarak Fuad Paşaya döner, 'Aman, Paşa,' der. 'sakın Padişaha bir şey söyleme.'

"Fuad Paşa tebessüm ederek, 'Aman, Haşmetmeâb,' der, 'bugüne kadar Padişahımızın Sizin için düşündüklerini Majestelerine hiç arzettim mi?'

"Mabeynciler, o ciddî ve mağrur İmparatorumuzun hiç bir yabancı yanında bu kadar çok ve sık kahkaha attığına şahit olmadıklarını söylüyorlardı. Fakat bu nüktelerde en sert hakikatlerin de ibret dersleri vardı."

Sultan Aziz, Londra'da İngiltere Kraliçesi Victoria ile görüşürken, Kraliçe, kulaklarındaki küpeleri göstererek der ki:

"Bunu bana ağabeyiniz Sultan Abdülmecid'in hediye ettiği broşdan saray kuyumcusuna yaptırdım. Broşu göğsüme takıyordum, şimdi kulağımda. Acaba Zât-ı Şâhâne buna gücenirler mi?"

Fuad Paşa, Kraliçe Victoria'ya şu cevabı verir: "Bilâkis Hasmetmeâb. Türkiye'den gelen şeylere daima kulak verdiğinizi ispat ettiği için memnun olurlar."

Fuad Paşa ile Fransa İmparatoru Üçüncü Napoleon'un karısı Eugine arasında geçmiş bir muhavereden de bahsedilir. Fuad Paşa, Sultan Aziz'le birlikte İmparatorun yanında iken, "Dünyada elde edilemeyecek kadın yoktur," diye ortaya bir lâf atar. Fuad Paşanın bu sözü derhal İmparatoriçe Eugenie'ye yetiştirilir. Kraliçe de Fuad Paşaya, "Pek âlâ," der, "beni elde edebilir misiniz? Beni ne ile kandıracaksınız? Saltanat, para, mücevherat—her şeyim var."

"Her şeyin daha fazlası teklif edilebilir," der Fuad Paşa.

"Meselâ?"

"Daha fazla saltanat, daha fazla para."

"Kaç para?"

"Yüz milyar frank."

Eugenie, "Paşa komiklik etmeyin. Bu kadar parayı nereden bulacaksınız?" deyince, Fuad Paşa gülmüş: "Kadını bulduk, şimdi iş paraya kaldı."

Fuad Paşa Petersburg'da iken Çar I. Nikola, "Askerlerinizi iyice tanzim ve kıyafetlerini tebdil ettirdiniz," dedi. "Şimdi de Fransız ve diğer ecnebi lisanlarını öğrenmeğe

çalıştığınızı haber alıyorum. Bu, sizin için lüzumsuz bir yoldur. Siz, kendi lisanınızı öğrenin kâfidir."

Fuad Paşa şu cevabı verdi: "Ecnebi lisanı tahsil etmek bizim için nasıl lüzumsuz addolunur ki, bugün Haşmetmeâbınızla o sayede teşerrüf ediyorum.

Çar, başka bir zaman, Fuad Paşaya takılmak kasdıyle, Hz. Muhammed'in mirâcından bahisle sorar: "Peygamberiniz gökyüzüne acaba hangi merdivenle çıkmıştı?"

Fuad Paşanın cevabı hazır: "Hangi merdivenle olacak— İsa'nın çıkarken geride bıraktığı merdivenle."

Fuad Paşayı bir gün harikûlâde güzel fakat alabildiğine cahil bir Rus prensesi ile tanıştırdılar. Rus hariciyecilerinden biri öğrenmek istedi: "Prensesimizi nasıl buldunuz?"

Fuad Paşa derhal cevap verdi: "Sirke dolu bir altın kap."

Fuad Paşa siyasi görevleri, mali ve askeri ıslahat hareketleri dışında bir takım idarî icraatta da bulundu; eyalet teşkilâtı yerine yetkili valiler eliyle yönetilen vilâyet teşkilâtının kurulması, şehirlerde kârgir inşaat usulünün uygulanması fikirlerini ortaya attı ve bunları gerçekleştirmek için çalıştı.

O yıllarda demiryolu inşaatını çok arzulayan Sultan Aziz'e, aşırı muhafazakâr çevreler, Sirkeci istasyonunun yerinin başka ve daha uzak mahalde olması için baskı yapıyorlardı. Bugünkü Hocapaşa çevresinde bir çok mescid ve türbe vardı ve istasyon inşaatı bunlardan bir kısmının kaldırılmasını lüzumlu kılacaktı.

Fuad Paşa itirazları dinlemedi. İstasyonun hem kıyıda, hem de şehrin kesif meskûn çevresinin yanıbaşında olması gerekiyordu. Bugün istasyonun sağ girişinde bulunan yerde İhyâ Dede Türbesi vardı. Fuad Paşa bir gün türbeye girdi, bir müddet içeride kaldı. Daha sonra da İhyâ Dede makberesini, ilerideki Kudret Babanın türbesine nakletti. Soranlara da şunları söyledi: "İhyâ Dedemiz. Kudret Baba ile ülfette hiç şüphesiz şevkiyâb olacaktır. Malûmdur ki, tarikatte en yüksek merci 'dede-babalık'tır. Biz de âcizâne bir 'baba' ile bir 'dede'yi birleştirdik."

Fuad Paşa böylesine bir sürü derdi yendikten sonra, dört köşe taş döşenmiş caddeyi açtırmış, Sirkeci İstasyonunun çevresine çeki-düzen vermişti. Aynı yerde, Bizans devrinden kalıp da, sonradan nasıl olduğu bilinmeyen bir türbelik vasfı kazanan eski ayazmanın da yerinden kaldırılması gerekiyordu. İtiraz edenler arasında Uzun Etek Nuh Efendi de vardı. Fuad Paşa itirazları yine dinlememiş, yolu ve caddeyi tamamlamıştı. Her şey tamamlandıktan sonra, Sadrazam Fuad Paşayı tebrike gelenler arasında Uzun Etek Nuh Efendi de vardı. Önceki direnişine bir mazeret bulmak için, "Bendeniz bu kadar taş bulacağınızı hiç tahmin etmiyordum," deyince, Fuad Paşa derhal taşı gediğine koydu: "Aman efendim, bize atılan sitem taşlarından daha böyle kaç cadde inşa edilir."

Fuad Paşa sevmediği insanlara nükteyle karışık hakaret etmekten de çekinmezdi. Kendi yalısının dağ tarafından Sultan Abdülaziz'e mahsus olmak üzere "Şale Köşkü" nâmıyle bir köşk yaptırdı. Mahmud Nedim Paşanın kardeşinin oğlu Ali Haydar Bey köşk için bir manzume yazdı ve götürüp kendini Fuad Paşaya takdim etti. Fuad Paşa, manzumeyi takdir ettiğini gösteren bir tavırla, "Bunu peder beyefendi işitseler, amca paşa hazretleri görseler, ne kadar beğenirlerdi," dedi.

(Ali Haydar Beyin babası Ahmed Bey, aynı zamanda "sağır Ahmed Bey" diye biliniyor, Mahmud Nedim Paşa da, gözü şaşı olduğu için, "Kör Mahmud Paşa" diye anılıyordu.)

"Çingene Hüssam" nâmiyle tanınan ve İstanbul şehreminliğinde de bulunmuş olan Hüssam Efendi, bir Avrupa seyahatinden dönüşünde Âli Paşaya, o zaman dolaplı ve maşalı olmak üzere makbul olan bir saatin dolaplı nevinden bir tane hediye getirdi.

Fuad Paşa Âli Paşayı ziyaret ettiği vakit ikincisi, önündeki saati göstererek, Hüssam Efendinin getirdiğini söyledi. Fuad Paşa. "Güle güle kullanın," demekle yetindi.

Âli Paşa, "Bir kere baksanız a!" deyince Fuad Paşa, "Bakmağa hacet yok," cevabını verdi. "Hüssam Efendinin getirdiği saat şüphesiz maşalıdır."

Âli Paşanın konağına, Fuad Paşa, Çingene Hüssam ve diğer bazı zevatın bulunduğu bir gün, o zamanın ricalinden olan ve ufak tefek olduğu için de "maymun" lâkabiyle şöhret bulan Defterdar Emin Efendi geldi. Odada oturacak yer olmadığından ayakta duran Emin Efendinin oturması için Âli Paşa uşağına sandalye getirmesini söyleyince, Fuad Paşa şunları söyledi: "Efendim, müsaade buyurursanız, Emin Efendi Hüssam Efendinin omuzuna çıkıp otursun."

Çingene Hüssam Efendinin Şehremini, Kürt Ahmet Efendinin de muhasebeci olduğu günlerden birinde, Fuad Paşanın da hazır bulunduğu bir mecliste, "Şehremanetinde ne var, ne yok" diye sorulunca, Fuad Paşa, "Ne olacak," der. "Çingene çalar, Kürt oynar."

Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa, bir gün Sultan Aziz'in yanında, Fuad Paşanın icraatı aleyhinde bulunur. Hünkâr da bunu Fuat Paşaya yetiştirir. Hazır-cevap Fuad Paşa hemen yapıştırır: "Cenabı Hak herkese iki göz ihsan etmiştir. Birisi iyiliği, diğeri fenalığı görmek içindir. Paşa kulunuzun iyiliği görmeğe mahsus gözü kapalı olduğundan tek gözüyle daima fena şeyleri görür." (Prensin bir gözü takma idi.)

Mahşer Midillisi Kâmil Bey avda vurduğu bir kaç "bekasa"yı (büyük çulluk, "becasse") Fuad Paşaya getirdi. Paşa memnun oldu. Avları pişirmesi için aşçıya göndermekle beraber Kâmil Beyden de, birlikte yemek üzere kalmasını rica etti.

Bekasanın en makbul yemeği salça ile hazırlanan barsaklardaki muhteviyatın kızartılmış ekmeğe sürülerek, her yarım bekasanın da o ekmek diliminin üzerine konulması suretiyle hazırlanır idi. Akşam yemeğinde sofraya getirilen avları aşçı başının böyle pişirmediğini gören Kâmil Bey suratını ekşitti. Farkına varan Fuad Paşa sebebini sor-

du. Kâmil Bey de, "Aşçıbaşı bekasalara yazık etmiş, pişirmesini bilememiş," dedi.

Fuad Paşa aşçıbaşını çağırttı. Kâmil Bey de bekasanın nasıl pişirilmesi gerektiğini ona izah etti. Mahşer Midillisi sözünü bitirince, kafası kızmış olan aşçıbaşı şu mukabelede bulundu: "Ne bileyim ben senin b... yiyeceğini!"

Fuad Paşa, bir taraftan "Terbiyesiz, çık dışarı!" derken gülmekten de katılıyordu.

Fuad Paşa sadrazamlığı sırasında, Deli Hasan Ağa nâmıyle tanınan zatı yalısına çağırdı. Görüşme sırasında Fransa'dan aldığı nişanı sordu. Hasan Ağa, para kesesinde taşıdığı nişanı çıkarıp gösterdi. Fuad Paşa, "Fransa'da bu nişan pek büyüktür. Niçin göğsünüze takmıyorsunuz?" diye sorunca, Hasan Ağa, "Ben devlet ve millet sayesinde vücudümün dokuz yerine nişan taktım," cevabını verdi. "Böyle dışarıdan taşınacak nişanla iftihar etmem."

Bu babayiğidin aynı zamanda şen ve oldukça teklifsiz olduğunu gören Sadrazam, "Hasan Ağa, gel seni kaymakam edelim," dedi. Hasan Ağa şu cevabı verdi:

"Hasan'ın göğsü çingene körüğü gibi fosladıktan sonra mı teklif edersiniz? O bundan yirmi beş sene evvel lâzımdı. Şimdi ben askerlik sayesinde iki şey kazandım ki, buna askerlik etmiyen muvaffak olamaz. Birisi evime hırsız girmez, diğeri de ayağımı köpek kapmaz."

Fuad Paşa sebeplerini sorunca, Hasan Ağa izah etti: "Evime hırsız girmediğinin sebebi öksürükten sabaha kadar uyuyamam. Ayağımı köpek kapmadığının sebebi ise değneksiz gezmem ki kapsın."

Fuad Paşanın sadrazamlığı sırasında ölen zengin bir Ermeninin, katolikler katolik, protestanlar protestan olduğunu iddia etti. Bu ihtilâf kavgaya kadar vardı. Her iki taraf Sadrazama müracaatla, mezhep noktasından hasıl olan bu ihtilâfın hallini istediler. Fuad Paşa, Katoliklere sordu: "Ölenin Katolik olduğuna tamamen emin misiniz?" "Tamamiyle eminiz," cevabını alınca, "Demek, ruhuna siz malik bulunuyorsunuz, değil mi?" diye sordu. Katolikler, "Evet, efendim," cevabını verdiler. Bunun üzerine, Fuad

Paşa, "O halde insaf edin, cesedi de Gregoryen'lerin olsun," dedi. Katolikler seslerini çıkaramadı ve ölü Protestanlar tarafından gömüldü.

Sultan Aziz'in Paris seyahatine mukabele olmak üzere İstanbul'a gelen Fransız İmparatoriçesi Eugenie'yi gezdiren Fuad Paşa, misafirinin arzusu üzerine, onu, Osmanlı Devletinin savaş halinde bulunduğu elçilerinin hapsedildiği Yedikule surlarına götürdü. Alt kattaki basık, rutubetli odalar ve kalın duvarlı kale Kraliçenin dikkatini çekti. "Nasıl olur da elçileri buraya hapsediyorsunuz?" diye sordu.

O günlerde İspanya tahtı üzerinde de hak iddia eden Fransa, Madrit'ten gönderilen hediyeler azaltıldığından, İspanya'nın Paris elçisini tevkif ederek *Vensan* hapishanesine koymuş, çoluk çocuğunu memleketine iade etmiş ve İspanyol mallarına da el koymuştu. Fuad Paşa bunları düşünerek gülümsedi:

"Biz buraya sadece sebepsiz yere devletimize harp ilân eden veya aradaki muahedeleri sebepsiz yere ihlâl eden devletlerin elçilerini, sulhü beklemeleri için istirahat etmeleri üzere yerleştiriyoruz. Giderlerken de, gönüllerini almak için hediyeler vermek âdetimizdir."

Kraliçe Eugenie bu mânidar nükteyi hemen kavramıştı. "Doğru," dedi, "daha kötü bir yer olmayınca böyle devletlerin elçileri de buraya konur."

Ömer Faiz Efendi, *Ruznâme*'sinde Viyana intibalarını anlatırken şunları da yazmış:

"O gece [Viyana'daki] bu muazzam tarihî şatoda çok müdebdeb bir ziyafette bulunduk. Benim yanımda çok güzel Türkçe konuşan Macar Şark İlimleri Akademisi âzasından Profesör Lazlo Aponyi vardı. O kadar Türk dostu ve bizim tarihimizi öylesine iyi biliyordu ki, ziyafet sonunda hiç çekinmeden şunları söyledi:

" 'Şimdi Efendi Hazretleri ben sizlerden ve bilhassa Zât-ı Şâhaneden şikâyetçiyim. Ne için diyeceksiniz. Eğer biraz daha akıllı hareket etse idiniz, bu sarayda ev sahibi ile misafir yer değiştirirdi.'

"Macarlar Osmanlıları severler, Avusturyalıları hiç sevmezlerdi. Zamanlardan beri Macarlar, ayrı bir devlet kur-

ma mücadelesi yapıyorlardı. Bir müddet önce de, meşhur vatanperver kralları Rakoçi Frenç memâlik-i Osmaniye'ye iltica etmişti. Bu sözleriyle, iki defa Viyana'yı kuşatmamıza rağmen askerî ve idarî hatâlardan şehri zaptedememiş olmamızı hatırlatıyordu. Elini samimiyetle sıkarak şu cevabı verdim:

" 'Viyana bizde değil, amma kalbiniz bizimle. Bu daha büyük ve ebedî bir fetihtir.'

"Daha sonra hâdiseyi Fuad Paşa'ya anlattığım zaman Hariciye Nazırımız içini çekti:

" 'Lâf efendi, sizinki boş lâf. Acı teselli. Asıl doğru olan Macar Profesörünün söylediği. Bizim kusurlarımızı sıralamaya kalkarsak, Viyana'ya sığmaz, İstanbul'a kadar uzanır.' "

Avrupa seyahatinin yoruculuğu, kaprisli Padişahı idare etmenin güçlüğü zaten kalbinden rahatsız olan Fuad Paşa'yı daha da sarsmıştı. İstanbul'a döndükleri vakit, aziz dostu Sadrazam Âli Paşa'ya şunları söyledi: "İşte efendimizi lalasına sağ sâlim teslim ediyorum. Fakat ben bittim. Hasta ve harabım."

Fuad Paşa'nın rahatsızlığı artıyordu. Âli Paşa'nın ısrarı üzerine tedavi için Nice'e gitti. Fakat Âli Paşa bu en yakın arkadaşının geri dönmeyeceğini biliyordu. Fatma Aliyye Hanım, *Cevdet Paşa ve Zamanında* adlı eserinde, Fuad Paşa'yı uğurladıktan sonra arkasından, "Dönmeyecek... diye ağladığını yazar.

Fuad Paşa gerçekten yurda dönmedi. Henüz 53 yaşındayken, 15 Aralık, 1868 de öldü. Fransa yolculuğundan sağ dönemeyeceğini Fuad Paşa da seziyordu. Nitekim, gidişinden önce yakın dostu Abdurrahman Sami Paşa'ya ısrarla rica etmiş, "kitâbe"sini hazırlamıştı. Bu çok içli mersiye şöyle başlar:

Ey zâir-i sahip nefes,
Hubb-u sevdâdan meyli kes,
Dünyada kalmaz hiç kes,
Allah-ü bes, bâki heves.

Her ten biter bir derd ile,
Geh germ ile geh serd ile,
Uğraşmaya bir ferd ile,
Değmez bu dünyay-ı ahes.

Ben de Fuad-ı asr idim,
Mesned-i ruh-u devlet idim,
Nakş-ı Hümayun sadr idim,
Gösterdi carh ruyu âbes.

Dil hasta oldu bir zaman,
Tedrîç ile bitti tüvan,
Uçtu nihâyet mürg-ü cân,
Çünkü harâb oldu kafes.

Nice'de hastalığı iyiden iyiye ağırlaştığı sırada şunu da söylediği rivayet edilir: "Ehl-i imân ruhuna geçme oku bir Fâtiha."

Keçecizâde Fuad Paşa işte böyle bir adamdı. Fakat ne yazık ki, bir "Fuad Paşa Enstitüsü" kurmak bir yana, bütün hayatını millet ve devletinin refah ve saadetine adamış bu büyük adam, bugün, bir kaç fıkrası dışında, unutulup gitti. Cemal Kutay, bu yüz kızartıcı kadir bilmezliğimizi şöyle anlatır:

"Bir de utanmadan kaht-ı rical'den [devlet adamı yokluğu] yakınırız. Gelmiş geçmiş olanların kadir ve kıymetini bilmişiz gibi!"

Fuad Paşayı rahmetle anarken, kimin söylediğini bilmediğim şu beyti de hatırlamamak elde değil:

Öyle bir nehr-i muazzam gibi cûş etmişsin,
Fakat eyvah, çorak yerde akıp gitmişsin.

XIV

Ömer Faiz Efendi

Gülmede hem fertler hem de milletler için ferahlatıcı ve temizleyici bir kudret vardır. Hümor hissine sahip insanlar dünya meselelerine sağduyu, sakin kafa, salim düşünce ve kültürlü bir gözle bakabilmelerine imkân veren sihirli anahtarı ellerine geçirmiş olurlar.

Lim Yutang

Beşer ırkının elinde gerçekten şaşaalı bir tek silâh var: gülmek.

Mark Twain

Kaybedilmiş günlerin en kötüsü, bir defacık dahi olsun, gülmeden geçilenidir.

Chamfort

Ali Paşa 1852 de 37 yaşında iken ilk defa sadrazamlığa getirildikten üç ay sonra azledilmişti. Sultan Abdülaziz'in mabeyncisi Neşet Bey, Padişahın mühürünü geri almağa gelmeğe vakit, Âli Paşa, Fuad Paşa ve diğer yakın dostlarıyle yalısında sohbet ediyordu. Azil haberi hepsini hüzün ve kedere boğmuştu. Herkes başını önüne eğmiş, ne diyeceğini bilemiyordu. İşte bu sırada, Ömer Faiz Efendi yerinden davranarak, "Eh, Paşa Hazretleri, bana müsaade, eve gideyim, der. "Bu haberi bizim emektar kaynanaya yetiştireyim. Zira her ne vakit fena bir haber versem, 'aman öldüm,' diyor. Belki bu sefer sahiden ölür de kurtuluruz."

Sadrazamlıktan biraz önce azledilen Âli Paşa kahkahalarla gülmüştü. Ömer Faiz Efendinin kaynanası ile geçinemediği dostlarınca biliniyordu. İhtiyar hanıma göre, damadının neşe dağıtan nükteleri haramdı. Ömer Faiz Efendi de kaynanasından bahsederken, "Mübarek kadın," diyordu, "sanki Yahudilerin Kudüs'teki ağlama duvarı."

İlim adamlarımızdan Ebezâde Salih Efendinin oğlu Ömer Faiz Efendi İstanbul'da doğdu (1805). Babası Nizam-ı Cedîd'e fetva verenlerden olduğu için Kabakçı ayaklanmasından sonra ailesi İstanbul'dan sürülmüştü. Ömer Faiz Efendi tanınmış hocalardan ders aldı, kendi kendine Fransızca öğrendi. Maliyeye intisap etti; zekâsı ve çalışkanlığı ile Defterdarlığa ve daha sonraları İstanbul Şehreminliğine (belediye başkanlığı) yükseldi. Meşhur Şekip Paşanın Maliye Nazırlığı sırasında takdim ettiği ıslahat lâyihası Sultan Abdülmecid'in dikkatini çekmiş, kendisine Maliye Nazırlığı teklif edilmişti. Fakat karşısındaki padişah da olsa kimseden sözünü sakınmayan Ömer Faiz Efendi, Sultan Abdülmecid'e şu cevabı verdi:

"Şevketmeâb, tavsiye ettiğim tasarrufu evvelâ Saray-ı Hümayununuzda tatbike söz verirseniz o mutenâ makama oturabilirim. Musa Saffeti Paşa kulunuza benzersem, Zât-ı Şâhaneleri mükedder olursunuz."

(Ömer Faiz Efendinin bu cevabını daha iyi anlamak için, Cihan Seraskeri Rıza Paşanın, devlet bütçesinde tasarruf yapmak isteyen Musa Saffeti Paşayı patakladığını hatırlamak gerekir.)

Londra belediyesi, Sultan Abdülaziz şerefine verdiği ziyafet için dört gün içinde muhteşem bir salon yaptırmıştı. Padişah, bu koskoca salonun bu kadar kısa bir zamanda nasıl yapıldığını öğrenmek istedi vakit, Ömer Faiz Efendi de Padişahın huzurunda idi. Sultan Abdülaziz, İstanbul Şehreminine şu iradeyi tebliğ etti:

"İstanbul'da sık sık yangın olur, yüzlerce ev yanar. Yerlerine yenilerinin yapılması için seneler geçiyor. Adamlar elli evlik yere bir o kadarlık inşaatı dört günde yapmışlar. Sebep ve hikmeti nedir? Tahkik ediniz de istifade edelim.

İstanbul'a dönüldüğünde Padişah aynı iradeyi tekrar ettikleri vakit Ömer Faiz Efendi şu cevabı vermiş:

"Şevketmeâb, bu memleketlerde insanlar sadece Cenab-ı Hak tarafından anne karnında yetiştiriliyor. Geri kalanları fabrikalarda imâl ediliyor, anne karnından çıkanlara da onları icab eden yerlere koymak düşüyor. Memâlik-i Şâhanenizde inşallah bu fabrikalar zaman-ı sultanatlarında tesis edilir de, Ömer Faiz kulunuz İstanbul'u baştan aşağı yakar, o harâp evler yerine hazır mâmurelerin mimarlığını bizzat ifa eder!"

Ömer Faiz Efendi daha sonra kendinden şöyle bahsediyor:

Ben kulları, Zât-ı Şâhane nezdinde aklına geleni söyleyen "bir garip âdem" idim. Şu hikmet dolu beyti kendime rehber yapmıştım:

Derûh-u aşina ol, taşradan bigâne sansınlar,
Bu bir özge reviştir: Âkil ol, divâne sansınlar.

Âl-i Osman Padişahı benim bu derviş hâlimi takdir etmiş olmalı ki, meselâ, bir veziri böyle cevap vermiş olsa, başına gelmedik kalmayacağı halde, yüzüme tebessümle baktı ve bu tebessümü zehr-i hane [ağlamamak için gülmeye] çevirmemek için başını döndürdü.

Fuad ve Âli Paşaların ölümlerinden sonra, Ömer Faiz Efendi saraydan ayağını kesti. Kendisine "Nedimof" dedirtecek kadar Rus taraftarı Sadrazam Mahmud Nedim Paşadan uzak durdu. Sultan Aziz bir gün kendisini aratmış, huzurda sustuğunu görünce, "Efendi, siz önce bülbül idiniz," demişti. "Şimdi ne için şakımazsınız?"

Ömer Faiz Efendi, Padişahın bu sualini Keçecizâde İzzet Mollanın bir beytindeki "geldik ki" kelimesini "kaldık ki" şekline değiştirerek büyük bir cesaretle şöyle cevaplandırır:

Bir mevsim-i baharına kaldık ki âlemin,
Bülbül hamûş. havuz tehiy, gülüstan harâp.

(Güya bahardayız: bülbül susmuş, havuz susuz, güller açmamış.)

Özüne ve sözüne böylesine doğru Ömer Faiz Efendi için Mehmet Galip ve Ali Rıza Beyler, *Onüçüncü Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali* adlı eserlerinde şunları söylüyorlar:

"Ömer Faiz Efendi, gayet hoş ve zarif bir İstanbul efendisi idi. Âli Paşa, Fuad Paşa, Yusuf Kâmil Paşa, Mustafa Fazıl Paşa gibi devrin ricâlinin konak ve yalılarında hususi dairesi vardı. Bu zevat Ömer Faiz Efendi ile sohbetten zevkiyâp olurlardı. Edip, ahlâkı temiz, medenî cesaret sahibi, hakikatlerin safında, açıksözlü, vekar ve haysiyet sahibi idi. Devlet büyüklerinin hâlis muhibbi ve hayırkâr dostu idi. İbret fıkraları o kadar çoktur ki, bir araya toplansa yüzlerce sahifelik kitap meydana gelir. Bazen en elemli bir hâdiseyi, zarif nükteye sararak kederi dağıtır, bazen gülünecek bir vakanın içine ibretle düşünülmesi şart cepheyi sokardı. Âlim ve fazıl idi."

Milletler arası Paris Sergisi (1867) münasebetiyle Fransa Cumhurbaşkanı Üçüncü Napoleon, Sultan Abdülaziz'i şeref misafiri olarak davet etmişti. Padişahla beraber gidecek zevat tesbit edilirken, Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa, kendinin ve Fuad Paşanın şahsî dostu İstanbul Şehremini Ömer Faiz Efendinin de heyete dahil edilmesini istemişti. Âli Paşa, Ömer Faiz Efendinin Batıyı herkesten daha iyi anlatacağına inanıyordu. Ömer Faiz Efendi ise, Fransızcasının yeterli olmadığını, yaşlılığını, resmî törenlerden hoşlanmadığını, herşeyi gördüğü ve duyduğu gibi söylemesinin hâdiselere sebep olabileceğini ileri sürmüş, bir çokları için gaye ve hayal olan bu müstesna yolculuktan mazur görülmesini istirham etmişti. Bunun üzerine Âli Paşa demişti ki:

"İşte bizler sizin bu seyahate bunun için iştirak etmenizi istiyoruz. Bize resmî rapor yazanlar çok olur. Onların neler anlatmak istedikleri de bizim için çok zaman meçhul değildir. Şimdi ben, şahsım ve Fuad Paşa biraderim nâmına zat-ı fâzılânelerinden bir ricada bulunacağım: Seyahat sırasındaki müşahedelerinizi mümkünse günü gününe yazınız. Müsvedde halinde... Ve inşallah sağ salim avdetten sonra elinizdeki bu ruznâmeyi hiç tashih etmeden olduğu gibi bize veriniz."

Ömer Faiz Efendinin günü gününe kaydettiği "Avrupa hatıraları" Cemal Kutay'ın himmet ve araştırmalarıyle çok şükür gömülü kalmaktan kurtuldu, gün ışığına çıktı. Kendileri, *Avrupa'da Sultan Aziz* adlı eserinde bu değerli kitabı şu kelimelerle takdim ediyor:

Bu *Ruznâme*'yi gördükten sonra kanaat getirdim ki, Batı ile aramızdaki mesafe, bir çoklarının zannettiği ve en büyük hatalara sebep olan yanlış teşhis ile, son yüz sene içinde açılmamış. Hayır! Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında başlamış... Rönesans... Fatih Sultan Mehmed'in Bizans'ı yıkışı ile beşeriyetin üzerine yeni ümit olarak Türk'ün himmeti ile doğmuş, fakat Fatih'in oğlu İkinci Bayazit'in yetersiz şahsiyetinde bu doğuş büyümemiş... Medresenin kendisine "veli" dediği bu zat yerine, şair, medeniyetçi, devri anlamış, babasının sayısız meziyetlerine vâris talihsiz Cem Sultan Osmanlı tahtına geçebilmiş olsa idi, Boğaz köprüsü bile bugün beş yüzüncü yaşına yaklaşmış olacaktı.... Unutmayınız ki, ferdin de, toplumun da yaşantısını çağdaş eserler temsil eder ve uygarlıkların sadece "kafası" değil, bu "kafa"nın tarif ettiği "maddî eserler"i de vardır.

Ömer Faiz Efendinin kıyaslamaları bu bakımdan 1970 Türkiye'si için "ibret"lidir zannediyorum. Öylesine ki, tebessümlerde bile acı duraksamaların izleri var.

Ben. Ömer Faiz Efendinin *Ruznâme*'sinin tam metninin her Türk, bilhassa her mektepli tarafından tekrar tekrar okunması gerektiğine inanıyorum. Geçmişteki hataların tekrarını önleyecek tek yol, bu hataların neler olduklarının bilinmesidir ki, yüz yıllar boyunca tekrarlayageldiğimiz, zaman zaman feci hataların oldukça tam bir kataloğu da bu büyük Türkün *Ruznâme*'si.

Padişah ve etrafındakiler Llyon garından Paris'e girdikleri vakit garı süsleyen Osmanlı bayrakları Ömer Faiz Efendinin dikkatini çeker. "Ben bu büyüklükte bir bayrağımızı kendi memleketimde görmedim," diyor. Paris geceleri ise üzerinde derin bir izlenim bırakmış. *Ruznâme*'sinde şunları yazıyor:

Paris yerinden oynadı. Bilhassa geceyi görmek şart. Paris'in gecesi, hattâ bütün Garp diyarlarının geceleri bizim geceleri-

mize benzemiyor: Bizde hayat, güneşle başlıyor, güneşin batmasıyle son buluyor. Buralarda öyle değil. Sokakları ve evleri, taş kömürünü yakarak elde ettikleri ve "hava gazı" dedikleri nur huzmeleriyle aydınlatıyorlar. Tiyatrolar, konserler, opera dedikleri sesli ve muayyen mevzuu musıki ile beraber icra eden sahne oyunları gecelerin başlıca meşgaleleri.

Ben, İstanbul şehrinin şehremini, yâni beldenin meseleleriyle, haddim olmayarak meşgul şahsiyeti olarak bu ışıklandırma ile diğer zevattan daha çok alâkalı idim. Hoş, böyle bir şehrâyini seyretmek için sadece insan olmak kâfi idi. Üçüncü defadır ki, fırsat bularak yine Belediye Sarayı civarına gelmek imkânını buldum. Bu seferkine Veliahd Murad Efendi Hazretleriyle Şehzade Abdülhamid Efendi hazretlerinin lütuflarıyle nail oldum. Âdeta tebdil-i kıyafet etmişcesine kalabalık içine karıştık ve manzarayı seyre başladık. Bir ânda bütün ışıklar birden yanıyor, bir ânda sönüyor, sonra kısım kısım yanmaya devam ediyordu. Güneş sanki yere inmiş, sadece burasını aydınlatır olmuştu. Garip bir müşterek hisle Veliahd Murad Efendi Hazretleri buyurdu ki:

"Ne garip ve ibretli manzara... Adamlar azmetmişler, uğraşmışlar, âdeta güneşin ışıklarını almışlar, saklamışlar, gecelerin karanlığını gündüze çevirmek için kullanıyorlar."

Dayanamadım. Müsamahasını bildiğim için cevap verdim:

"Efendim, biz de güneşle meşgul olanlar vardır."

"Ya... Kimler acaba?"

"Şairlerimiz, efendi hazretleri... Şairlerimiz güneşle meşgul olurlar. Mahbubelerini gecelerini gündüze çeviren güneşe benzetirler. Cild cild şiir yazarlar, şarkı bestelerler. Bunlar da güneşle meşgul oluyorlar, ama onların ki kimyagerler, ilim adamları... Aramızda bu kadar küçük bir fark var!"

Cennetmekân Abdülmecid Hanın, bütün zerafet ve zekâsına vâris olan Veliahd Hazretleri, arifâne bir nazarla bu fakiri taltif etti, ve sonra müşterek elemimiz namına iç çekti.

Paris belediye başkanının ziyafetinde, başkan, Ömer Faiz Efendiye İstanbul sokaklarının nasıl sulandığını, belediye her yıl kaça mal olduğunu sorar. Buradan ötesini Ömer Faiz Efendiye bırakalım:

"Samimiyetle itiraf edeyim ki, Paris'i görünceye kadar belediyelerin şehir sokaklarını muayyen zamanlarda sulamalarının aslî vazifeleri arasında olduğunu bilmiyordum.

Hattâ geldiğimiz ilk günün sabahında çok erken saatlerde tekerlekleri patırdı yapmasın diye tedbir alınmış tek atlı arabalarla büyük caddelerin sulandığını gördüğüm zaman hayret etmiş idim. Bu arabalara konulmuş büyük fıçıların iki tarafındaki hortumlardan fışkıran sularla caddeleri bir temiz yıkıyorlardı. Bu manzarayı görmemiş olsa idim, ziyafetin geç saatlerinde Belediye Reisinin, 'İstanbul'un sokaklarını nasıl sularsınız?' sualine muhatap olsa idim, kim bilir nasıl cevap verirdim. Fakat onların bu işi nasıl yaptıklarını görmüş olduğumdan hatırıma derhal bizimkisi ile mukayese geldi. Sükûnetle cevap verdim:

" 'Bizim İstanbul sokaklarını belediye olarak sulamamıza ihtiyaç yoktur. Çünkü sokaklarımız kendiliğinden sulanır.'

"Paris Belediye Reisi hayret etmişti. Merakla sordu: 'Çok enteresan... Bu vazifeyi kim ifa ediyor?'

"Artık olan olmuştu. Hakikatı söylemek, fakat bu acı gerçeği pek anlamayacakları şekilde izah etmek icab ediyordu. Karşımda oturan Fuad Paşanın dahi vereceğim cevabı merakla beklediğini hissettim. Fütursuz ve tabiî bir eda ile dedim ki:

Efendim, bizim bütün caddelerimiz ve sokaklarımız iki keçeli kahve, berber bakkal, aşçı dükkânlarıyle doludur. Bakkal, meselâ, peynir tenekesinin, zeytini içine bastığı fıçının, aşçı temizlediği sebzelerin, kahveci yıkadığı fincanlarının ve nargilelerinin, berber tıraş öncesi ve sonrası kalan sularını sokağa döker. Bu sular içinde berberinki çok defa sabunludur. Bu sebeple ayrıca bizim koku giderici ve temizleyici madde kullanmamıza da lüzum kalmaz.

"Fuad Paşanın zeki bakışlarında tahsin ve tebrik pırıltılarının dolaştığını gördüm. Ben de *sokaklarının belediyesi eliyle bir damla su nasibi olmayan bir beldenin şehremini* olarak yüzümüzün kızarmasını, karşımdakinin anlayamadığına kaani olduğum bir garip mizahî içinde geçiştirmenin hem rahatı hem rahatsızlığı içinde idim. Avdet esnasında Fuad Paşa ile bir ân yalnız kalmıştık. Lütufkâr hâli ile, 'Efendi Hazretleri, cevabınız fevkalâde idi,' dedi.

'Evet Paşa Hazretleri, çok zaman zât-ı devletlerinin de en acı ve elem verici hâdiseleri mizâhın örtüsüne sararak gözlerden saklamak yolundaki derslerinizden istifadeye çalıştım. Fakat onları avutmuş olsak bile acılarımız içimizde...

Padişahın şeref misafiri olduğu Paris Milletler arası Sergisinde memleketimiz maalesef lâyıkıyle tanıtılamamıştı. Sergiyi gezen Sultan Abdülaziz bedbin bakış ve sükûti çehre ile sergiden ayrılmış, heyetin diğer üyeleri sergide kalmıştı. Bu sırada Ömer Faiz Efendi, Veliahd Murat ve Şehzade Abdülhamid Efendilerin yanında idi. Şehzade Abdülhamid Efendi sorar: "Acaba memleketimizde imâl edilen eşya sadece bu kadar mıdır? Başka şeyler yok mudur?"

Veliahd, cevap vermesi için Ömer Faiz Efendinin yüzüne bakar. Ömer Faiz Efendi de şu cevabı verir:

Çok vardır, efendim. Hattâ sergimizin içinde bulunduğu şu bina dahi Türk mimarî tarzında değildir. Anadolunun tenha ve göçebe aşiretlerinin yaşadığı metrûk sahada çadırlar içinde "cicim" denen öyle kilimler dokunur ki, dünyanın başka yerinde yapılamaz, efendimiz. Kasabalarda demire iptidaî ocaklarda su vererek öyle çelikler yapan ve bunlardan öyle sanatkârane silâhlar imâl eden ustalar vardır ki, bunların el işi olduğuna inanılmaz, efendimiz. Tek kelime okuma-yazma bilmeyen genç kızlarımız ev odalarında kök boyalarla öyle halılar, ipekli kumaşlar, gemhâlar, bürümcekler dokurlar ki, hayran olmamak elden gelmez, efendimiz. Fakat Bab-ı Âli ricali bilmezler, efendimiz, çünkü ekserisi için buralar meçhuldür."

"Peki amma, siz de Bab-ı Âli ricalinden değil misiniz?"

Dalleri bir mütevazı ilmiyye mensubuyum. Bendelerinin bilmeye çalışması bir şey ifade etmez. Bilmesi icab eden vükelâ ve küberâdır. Onlar da münhasıran İstanbul ahvâli ile meşgul olmaktan vakit bulamadıkları için mazûrdurlar, efendimiz. Memâliki şâhaneyi Bab-ı Âli tanımayınca dünya nasıl tanır, efendimiz?

Ömer Faiz Efendinin bu cevabı zeki ve zarif veliahdın dudaklarında bir tebessümün dolaşmasına vesile olmuş.

Sergideki heykeller bilhassa çıplak kadın heykelleri bizimkilerin çok fazla dikkatini çekmiş. Ömer Faiz Efendi bu heykeller için diyor ki:

Sergide bilhassa kadınlara ait çıplak heykeller ayrı bir galeride olmakla beraber, güzelliğin bulunması arzu edilen her yerde mevcut idi. Bizler bunlara kaçamak gözlerle, ama Frenklerden daha büyük alâka ile bakıyorduk. Biz sadece örtülü olanlarını tesadüfen görüyorduk. Onlar kadınlarla her ân hayatın içinde beraber idiler ve sergiyi gezen genç kızlar ve kadınlar da kendilerini çıplak gösteren bu heykellere bizim kadar alâka ve tabiî olarak bakıyor idiler. Alışkanlık, itiyad meselesi idi ortada olan...

Beraber bulunduğumuz İmâm-ı Sâni ve Zât-ı Hazret-i Şehriyanın hocası Hasan Nâmi Efendi Hazretlerine yavaşça sordum: "Efendi Hazretleri, bunlara bakmak haram mıdır, günah mıdır, mekruh mudur, mubah mıdır, sevap mıdır?"

Hoca Efendi kadîm dostum idi. Benim mizâç ve mişvârımı da yakînen biliyordu. Yüzüme öyle bir baktı ki, cevaba lüzum kalmadı: Fetvâyı almış idim! Hoş, benim için fetvâya lüzum yoktu. Ben, "innâllah-e cemi'ül-yu-hubb-ül cemâl"e [güzele bakmak sevaptır] inanmış ve Allahımızın bütün güzelliklerini ondan anlayan insanlar için yarattığına îman etmiş hakikî bir Müslüman idim. Bin bir şükür ki, suhte değildim.

["Suhte," *softa* demektir. Gerçek mânası susamış olan bu kelime, önceleri "ilme susamışlar" için kullanılırdı, zamanla "softa" haline gelmiş.]

Kadın heykellerinin teşhir edildiği heykel galerisinden, canlılarının seyredildiği "moda pavyonu"na geçelim. Ömer Faiz Efendi bu "rüyâ âlemi"ni renkli ve nükteli üslûbu ile şöyle anlatıyor:

En geniş salonlardan ikinci katta olana çıktık ki, Halimi Efendi biraderim kolumu çekti: "Azizim, dikkat buyurunuz, mankenler zat-ül hareke. Yâniya ki zî-ruhturlar, canlıdırlar, hareket halindedirler!"

Cidden hayretle olduğum yere çakıldım, efendim... Öyle ya, en süslü libâslarını giymiş biribirinden hasnâ, yekdiğerinden müstesna körpecik hanımlar, üzerlerinde gecelikten gelinliğe

kadar elbiseler sıra ile salına salına gezinirler; öte tarafta çocuklar, erkekler, yine de üzerlerindeki son moda elbiselerini teşhir ederler. Birbirlerinin önlerinden geçerken, şûhâne edâ ile genç kızlar tebessüm ederler, delikanlılar mest ve handân eğilerek selâm verirler... Bir manzara ki, seyrine doyum olmaz. Öğrendik ki, bu teşhir bir saat sürer, sonra ipek kalın perdeler çekilir, yeni tuvaletler içinde yeni güzeller salonu doldurur imiş. O ciddî ve bir nükte için Ebû Nevvâs letafeti lâzım gelen Halimi Efendi biraderim tekrar ve tekrar kolumdan çekerek, "Azizim, lütfeyle de şöyle bir yere mihmân olalım. Ömrü billâh bir daha göremeyiz. Hafızamıza menkûş olsun," diyordu. Dilnüvâz nâzenînlerin, ellerinde yelpâzeler serv-ü hırâman zâirlerin önünden geçişleri, sürdükleri ruhnevâz güzel kokuların etrafa yayılan râyihaları arasında adetâ rüyâya dalmış idik.

Sultan Aziz'in Avrupa seyahati yılında Batıda mizah gazeteleri yüz yaşını aşmıştı. Bizde ise bu neviden mecmua ve gazeteler bilinmiyordu. Daha sonraki yıllarda Namık Kemal yurda dönecek ve Teodor Kasap'la el ele vererek *Diyojen*'i çıkaracaklardı. Ömer Faiz Efendi, Paris'te bir yığın mizah mecmuası satın aldı. *Ruznâme*'sine şunları yazmış:

Gazeteler, mecmualar, kitaplar ufak-büyük her semtte ve her yerde satılıyor. Herkes okuyor. Bizde olmayanları almak istedim. Mizâh mecmualarını tercih ettim. Bunları tasnif ve Fransızca olanlarını mütalâa ederken, İmam-ı Sâni Hasan Nâmi Efendi bunların ne olduğunu sordu. Kendisine şu cevabı verdim:

"Frenk şathiyyatı, heziliyatı, mizâhı, tebessümü, kahkahası, Karagöz'ü, Hacivat'ı, Beberuhî'si, Nigâr'ı ve Hürmüz'ü... Amma, efendim, lütfen tetkik buyurun, çizgilerin çoğu kadınlara ait. Çünkü bu adamlar, zevklerinin her tecellisinde kadınlara fazla yer ve değer veriyorlar. Bakınız, Efendi Hazretleri... Teberrüken şu resimlere bakınız: mizâhî mevzularda hemen hemen hepsinde taraflardan birisi kadın. İster ay parçası gibi güzel, ister asabî kaynana kadar asık suratlı olsun, taraflardan birisi muhakkak kadın. Zannediyorum ki, adamların yüzü bu sebeple bizlerden çok gülüyor."

İmam-ı Sanî Hasan Nâmi Efendi bu mecmuaları tetkik etti, bazısı hakkında izahat aldı ve kanaatını açıkça söyledi:

"Mirîm, bu Frenkler cidden hayatın zevkini her sahada bulmuşlar. Her halde bunları devlethâneye götürecek değilsiniz."

Bu safhayı Fuad Paşa Hazretlerine anlattığım zaman Hariciye Nâzırı güldü:

"Efendi Hazretleri, İmam-ı Sanî Hoca sizden bir kısmını rica etmiş, amma anlatamamış. Bilmez misiniz, dinî örfümüze göre, Müslümanlar, biribirlerinin günahlarını taksim ederek sevap kazanırlar. Vah vah, İmam Efendinin sevâbına mâni olmuşsunuz."

Ben, günahın hepsini omuzladım ve bu "Frenk şathıyyatı"nı Kanlıca'daki yalıma taşıdım.

Sultan Abdülaziz'in Paris'i ziyareti Fransız basınında büyük bir ilgi ile karşılandı, gazeteler her gün Padişah ve beraberindekiler hakkında tafsilâtlı haberler, yorumlar yayınladılar. Paris elçimiz Cemil Paşa, Ömer Faiz Efendiye bunlardan bahsetti: "Hiç bir ziyaret, Fransa'da bu kadar alâka uyandırmamıştır. İnşallah, devletimiz bundan istifade eder."

Ömer Faiz Efendi şu cevabı verir: "Ben de temenni ederim, amma biraz sizden farklı olarak: Bu istifade sadece siyasî sahada kalmamalı... Aklımızı başımıza alıp, biraz da onların bizden istifade etmelerini temin edecek hale gelmeliyiz. Ben şahsen vatana, gördüklerimin elemi ve ibreti içinde döneceğim. Zamanı büsbütün kaybetmeden aradaki mesafeyi kapatmaya bakmalı."

Sultan Abdülaziz'in İngiltere seyahati de—Fransa seyahati gibi—son derece başarılı geçti. Ömer Faiz Efendi, vatanını ve milletini sınırsızca seven bu büyük Türk, Batı dünyasını bilen her Türk gibi, gördüklerini, kendi memleketindekilerle mukayese etmekten kendini alamıyor, onlarla bizim aramızda aşılması güç ve belki de imkânsız mesâfe karşısında elem duyuyordu. İstanbul Belediye Reisi Londra'da bir yangına şahit olmuş. Dinleyelim:

Londra'da dün ateşle suyun kavgasına şahit olduk. Bu cümle ile yangını, ahşap İstanbul'umuzun büyük âfetini kastetmek istedim. Burada da büyük bir yangın oldu ve muazzam kârgir bir binanın içi olduğu gibi yandı. Fakat bizim tulumbacılara

hiç benzemeyen, buharla hareket halindeki su vagonları ile yangın yerine hemen yetiştiler. Üzerlerindeki çelik ince göğüslüklere ateşin tesir etmeyeceği, kafalarında miğverler olan itfaiyeciler, ateşi su ile bastırarak yangını söndürdüler. Bu buhar ile hareket eden su vagonları, suları bitmeden büyük caddelerin altından kalın borularla gelen sularla takviye ediliyorlardı. Hepsini hayranlıkla seyrettik. Bilhassa ben hicâp duydum...

Bizim İstanbul'umuz bir yanmaya başladı mı, biliriz, mahalleleri yakar, yüzlerce hânüman söner, yüz binlerce liralık zarar ziyan olur, yüzlerce aile açıkta kalır, yangın etrafı yıkılarak tecrit edilir, eğer lodos veya poyraz yoksa o zaman söner. Tulumbacılarımız, taşıdıkları su kadar ses çıkarıp patırdı yaparlar. Fedakârane gayret de ederler, amma sırtta taşınan tulumba sandıklarının aldıkları su ile, yüz yılların çıralaştırdığı o ahşap yangınlar söndürülür mü? Onun için hepsinin üzerinde bir "ya hafız," yani hıfzeden, koruyan duası yazılı... Fakat hiç birimiz çıkıp da, bu su da Allahın lütfu, bu akıl da.... Dinimiz tedbir almayı emreder, aklını kullan, suyu hazırla, yangını karşıla, asıl "hafız" bu, ey tevekkülden miskinliğe geçen umursamaz mahlûk, demeyiz.

Bu gidişle fakirin *Ruznâme*'si *Kedernâme* olacak.

Türk heyeti İngiltere Parlamentosunu da ziyaret etti. Ömer Faiz Efendi de modern demokrasilerin beşiği bu parlamentoyu ilk defa görüyordu. İntibalarını şöyle anlatıyor:

Tarihlerden okuduklarımızı gözlerimizle gördük. O gün bir vergi kanunu müzakere olunuyor idi. Çok hararetli müzakereler oldu. İngiliz lisanına vakıf olanlarımız pek mahdut olmakla beraber, milleti temsil eden zevatın hükümet icraatını nasıl murakabe ettiklerine şahit olduk. Buradan ayrılırken, cümlemiz, kalben de olsa, aynı hassasiyetin memleketimizde de olmasını temenni eyledik. Fakat ne faide ki, çok azımız bu niyâzı izhar edebildik.

Aşağıdaki satırlar da, Londra belediyesinin Padişah ve beraberindekiler şerefine verdiği ziyafet-balodan sonra yazılmış:

Osmanlı Heyeti âzasının sağ tarafına libâsları, çehreleri ve endamları kadar fevkalâde asil birer İngiliz kızı, sol taraflarına

kibarlık ve asâleti her hallerinde âyân olan birer delikanlı mevki almışlardı. Kızlar, bizlerin kollarına girmişlerdi. Delikanlılar ellerindeki üzeri kuğu kuşu tüyleriyle müzeyyen âsaları ile yol açıyorlardı. Fuad Paşa, içimizde lisan bilenlere, birer münasip surette sohbet etmemizi tavsiye etmişti. Bu fırsat zuhur ettiğinde, kolumdaki harikulâde güzel, sarışın, her hali ile câzibedâr genç kız bana maiyet-i şâhanedeki vazifemi sordu. İstanbul'un belediye reisi, onların tâbiri ile "Lord Mayor" olduğumu söylersem inanmıyacaktı. İnanmazdı da! Bir bana, bir de kendi "Lord Mayor"una bakacaktı. Kendime en lâyık ve en sahih vazifeyi o ânda buldum:

"Ben Zât-ı Şâhaneye ve vezirlerine hikâye anlatırım," dedim. Güzel mavi gözlerinde meraklı bakışlar dolaştı, fakat "Ne anlatırsınız?" diye sormadı. Sorsa idi, diyecektim ki:

"Zaman öldüren hikâyeler... Bizler anlata anlata, onlar dinleye dinleye bu hâle geldik."

Padişah ve heyettekiler Avrupa'da Batı musikisine de hayran kalmışlar, o musikinin Türkiye'ye giremediğine hayıflanmışlardı. Ömer Faiz Efendi Sultan Abdülaziz'in bu musikiden zevk aldığını şöyle anlatıyor:

"Zât-ı Şâhanenin Crystal Palace'daki [Londra] konserden memnun olmaları üzerine, 16 Temmuz Salı günü İtalyan operasında 40,000 ağaç dalı ile yeşil orman hâline getirilen muazzam salonunda *Asaniello* opereti temsil edildi. Padişahımız, kendilerine cidden yakışan 'müşir' üniforması içinde idi. Ben, cennetmekân Abdülmecid Hanın Saray-ı Hümâyunda inşa ettirdiği opera salonunu görmüş, vefatından sonra orasının atıl ve başıboş vaziyette bırakılmış olduğunu düşünerek eza duymuştum. Mademki hayran kalıyor ve zevk alıyorduk, o halde neden kendi memleketimizde başlamış olanları yarıda bırakıyorduk?"

Geçen asırda Viyana Avrupa'nın büyük sanat ve kültür merkezlerinden biriydi. Hele musikide Viyana ile başa çıkalabilecek bir Avrupa şehri yoktu. Türk heyeti bu sanat ve musiki beldesinde unutamıyacakları saatler geçirdiler.

Viyana'da meşhur kadın tiyatro yazarı Mm. Juliet Ounova'nın "La Biche au Bois" adlı balesini seyrettiler. Ömer Faiz Efendi, bu balenin "tam Zât-ı Şâhanenin hoşuna gide-

cek bir bale" olduğunu yazıyor. "Sahneler, onu seyreden kadar şâhâne idi. Mevzu da, hayatı saraylada geçmiş bir tacidarın hazzını kazanacak hülyavî safhaları takib ediyor, sonu iyiye bağlanıyordu."

Ömer Faiz Efendi *Ruznâme*'sinde şunları da yazıyor:

"Viyana'nın Avrupa'nın sanat, musıki, edebiyat ve sahne hayatında ne büyük merkez olduğunu o gece, Ander Wien tiyatrosunda... anladık. Çıktığımız zaman adetâ bir rüya âlemi içinde idik. Halîmi Efendi biraderim bana sordu: 'Efendi Hazretleri bu ne hâlettir?' Adetâ rüya üzerinde devam edercesine cevap verdim: 'Birâder-i azizim, bizler Binbir Gece Masallarını kitaplarında okuruz. Bunlar kitaptan almışlar, sahneye koymuşlar. Bizimkisi hayâl, onlarınki hayat!'

...Evet, bizim Karagözümüz de bazı hususiyetlere sahip, amma ufku o kadar dar ki, zavallı Hacivad tekerleme tekrarından başka icrây-ı hüner için saha bulamaz.

"Tiyatronun medhali, vistibül, merdivenler çiçekler ve bayraklarla donatılmıştı. Burada büfelerin önündeki çeşmeler, durmadan aranılan ve beğenilen içkileri bol ve cömert bir şekilde akıtıyordu. Doğrusu, her türlü mahzuru şöylece rafa koyarak, bunlardan bol bol denedik. Fuad Paşa Hazretleri, İmam Hasan Nami Efendinin de bu ikrama iştirak edip etmediğini sorduğu zaman Hoca Efendiyi halâs etmek için, 'Meşrûbun mâhiyetini tesbit için Efendi Hazretleri tadmadan nasıl fetva verirler? Zât-ı âlileri mevzuu mahallinde tetkik etmeden icrây-ı karar buyuruyorlar mı?' dedim.'

İngiltere'de Sultan Abdülaziz şerefine büyük bir deniz manevrası tertiplenmişti. Manevradan sonra Padişah Cromwell zırhlısını makine dairelerine kadar gezdi. Sözü Ömer Faiz Efendiye bırakalım:

Bizler de orada idik. Bir bu seyyar fabrikaları düşündüm, bir de bizim eski devirleri hatırladım. Her şey temelinden değişmiş idi. Yanımda duran ve cümlemiz gibi hayran hayran bu dev buhar makinelerine bakan Halimî Efendi biraderime dedim ki:

"Aziz biraderim, şunlara bakarken ne düşünüyorum, biliyor musunuz? Bizim Barbaros Hayrettin Paşa merhumun devri bitmiş,"

Halimî Efendi melûl melûl yüzüme baktı ve ah-ı vâh edermişcesine başını salladı.

Londra'da yerleşen Osmanlı tebaası da sık sık heyet mensuplarını ziyaret ediyor, onlara İngiltere'yi göstermek istiyorlardı. Bunlardan biri de eski İstanbullu Karabet Efendi idi. Londra civarında büyük bir salam fabrikasının sahibi imiş. Ömer Faiz Efendiye ineklerini göstermek istiyordu. Yine Ömer Faiz Efendi'nin, büyük küçük her Türk'ün tekrar tekrar okuması gereken *Ruznâme*'sine dönelim:

Karabet Efendinin bu davetine pek mâna verememiştim. Kendisine, "Siz mesleğiniz dolayısıyle hayvan sergisi ile alâkadar olabilirsiniz, ama biz kasap değiliz, ziraatçı değiliz, hayvan yetiştiricisi değiliz, bizim ne işimiz var orada?" dedim. Karabet Efendi filozofâne başını salladı:

"Hayır Beyefendilerim, hayır Efendilerim, hayır buraların taşı, toprağı, insanı, hayvanı, bizlerden farklıdır. Hepsini görmeden giderseniz fikriniz tam olmaz. Gelmiş iken bunların bilhassa öküzlerini görünüz de bundan sonra bizdekilere sadece dana deyiniz, hatta buzağı deyiniz."

Gittik gördük, elhak Karabet Efendinin hakkı var idi. Her birinin ayrı cins adı olan bu belki ikişer yüzer okkadan fazla kale gibi öküzler önünde bizimkiler buzağı, nihayet dana olabilirlerdi. Bu ülkelerin taşı, toprağı, insanları, hayvanları başka idi.

Sultan Aziz'le beraber Avrupa'da seyahat eden Türk heyeti sadece Paris ve Londra'ya değil, geçtikleri, gördükleri her Avrupa şehrine hayran kalmışlardı. Ömer Faiz Efendi Nurnberg intibalarını kaydederken şunları da yazmış:

Gördüğümüz âsâr-ı umran bizleri hayran bıraktı. Başyaver Halil Paşa askerlere yakışan iri sesiyle, "Bizim sefirlerimiz, paşalarımız buralarını görmüyorlar mı?" dedi. "Neden memleketimizde aynı eserler yok? Ben, İstanbul'a hastalanmış döneceğim."

Padişahın da gördüklerinin tesiri altında kaldığına şüphe edilemezdi. Ömer Faiz Efendinin *Ruznâme*'sinde şu satırları da okuyoruz:

Sokaklarda halk bize tecessüsten çok sevgi ile bakıyordu. Halil Paşa Almancasıyle hepsine lâf yetiştiriyordu. Bir genç hanım niçin çoğumuzun sakallı olduğunu sordu. Meşhur cevap olarak, "Sözümüzün dinlenmesi için," dedim. O zaman, masmavi, güzel gözlerini hayretle açarak ikinci bir sual sordu:

"Peki, hepiniz sakallı olduğuna göre kim kimin sözünü dinliyecek? '

Biraz tereddüt ettim, ama hemen cevap verdim: "Hangimizin sakalı daha büyükse onun sözü dinlenir."

Allahın bildiğini şurada saklamak hata olur: Bu cevabımla beraber gözlerimin önüne sakalı iki tarafına inmiş bir keçi hayalî geldi. Hayır. Bu ibretlerin geçit resmi yaptığı seyahatte anlamıştım ki, sakal, kavuk, şalvar, tesbih, İstanbulin, galoş ve dışa ait ne varsa hepsinin devri bitmişti. Kafanın içinde *bir şeyler* olması gerekti.

Gelgelelim, kafaya bir şeyler sokmak için okumak şart. Bizler ise, büyük bir çoğunlukla okumayan insanlardık. Bugün de, en fazla okuması, durmak bilmeksizin okuması gereken sözüm ona "münevver"lerimizin en az okuyan insanlar oldukları göz önünde tutulursa, o günlerden bu yana pek fazla bir şey değişmediği derhal anlaşılır. Ömer Faiz Efendinin yüz seneden fazla bir zaman önce "okumak" konusunda yazdıklarının artık geçerli olmadığını söyleyebilir misiniz?

Londra'da, daha sonra Viyana ve Peşte'de de... gördüm... ibretle uyandım ki, Avrupa demek ilim ve okuma demektir. Herkes okuyacaktır. Okumasını ve yazmasını bilecek ve kendi seviyesine göre okumak istediğini bol ve ucuz bulacak, her okuduğundan yeni bir şeyler öğrenecek, böylelikle milletçe yaşanılan zamanın insanları haline gelinecektir.

Bu adamların halklarına öğretecekleri şeyler olan kalem ve fikir erbabı ne kadar da velûd, çalışkan, malûmat sahibi oluyorlar... Bunu umumî kütüphanelerde tanınmış fikir erbabına ayrılmış hususî galerilerde müşahade ettim. Bizde adam, haya-

tını hasreder, bir-iki yazma kitabın sahibi olur, bunu ya bastırır, ya bastıramaz, ya Zât-ı Şâhaneye, veya vükelâdan servet sahibi bir zata ithaf eder, câizesini alır, sonra öteki mahdut nüshalarını alır koltuğuna, konak konak dolaşır, itibar ve iltifat arar. Burada ise, matbaalar fabrikalar kadar geniş, büyük, içlerinde binlerce kişi çalışıyor, basılan kitaplar on bin, yüz binlerce... Bütün dünyaya yayılıyor, çok da ucuz... Yazanın itibarı da, halkın eserine gösterdiği değerle ölçülüyor. Öyle kalem sahipleri var ki, dünyada İngiliz başvekilinin ismini bilmiyen, onları kalbinde saygıya değer kişilerin başında muhafaza ediyormuş. Bu galerilerin şeref mahallinde ise, çoğu hayata gözlerini kapamış meşhur fikir ve edebiyat üstadlarının büstleri var: halka gülümsüyorlar gibi... Halk da her gün, onların eserlerini alıp okurken, bu heykellere bakıyor, hürmet ve minnetlerini gözleriyle arzediyor. Hiç bir kudret sahibine alkış tutanlarda olmıyan samimî, riyâsız, şükran bu.

Memleketimde olmayanın ne olduğunu, asıl boşluğu, bu velûd ilim ve irfan nehrinin içinde daha derinden duydum ve emin olunuz ki ağladım. Yalnız kaldığım zaman gözyaşlarımı kederime sardım.

Avrupa seyahatinin Sultan Abdülaziz üzerinde de derin bir tesir bıraktığına şüphe edilemezdi. Ömer Faiz Efendi *Ruznâme*'sinde diyor ki:

"Garpteki her adımı, Osmanlı tâcidarına, devrin öylesine değiştiğini, bu değişmeye ya ayak uydurmak ya da büyük devlet olabilmenin her ân hayalleştiği acı ve sert hakikatını da anlatmıyor değildi." Padişah, nitekim, İstanbul'a dönünce bir gün, Başmabeyncisi Hafız Mehmet Paşaya yolculuğundan bahsederken, "Keşke bizden evvelkiler de gidip görse idi," demiş. "Biz dahi geç kalmışız."

Sultan Abdülmecid Avrupa'yı bilhassa görmek, oradaki iyi şeyleri getirmek istiyordu. İmparatorluğun Batıya yönelişinin öncüsü, hassas, satansever, medeniyetçi ve mükemmel Fransızca bilen bu Hakan, Saliha Sultanın kocası Kaptan-ı Deryâ damad Halil Paşaya şunları söylemişti:

"Siz Avrupa'nın hemen hemen her tarafını gezdiniz, Garbı yakından tanıdınız. Vazifeniz icabı olarak da memâlik-i şâhanemizi dolaştınız; valilik, seraskerlik yaptınız. Kısacası, vatanı ve dünyayı tanıyorsunuz. Ya ben? Ben daha Mar-

mara'dan ötesine çıkamadım. Garabete bakınız ki, sizleri ben idare ediyorum! En sık rüyâma giren nedir, bilir misiniz? Asla tanınmadan, halktan birisi kıyafet ve hüviyetinde evvelâ geniş ülkemi dolaşmak, iklimleri, tabiatı, insanları tanımak, sonra, bizim için 'ayrı bir dünya' olduğunu Frenkçe gazete ve mecmualarda okuduğum, oralarını gören sizlerden dinlediğim Garb'a geçmek, merasimsiz, külfetsiz, halktan biri gibi dolaşmak, görmek, anlamak, öğrenmek... Yalnız korkuyorum ki, bu safhadan sonra saraya girip, kendi irâdemle bir nevi muhteşem esarete katlanmaya mecâl bulamam... Şu kadarını söyleyeyim ki, bu hasretimi yerine getiremeyeceğime göre, gözüm açık gidecek!"

Kim bilir, Sultan Abdülmecid, belki bu elemle vereme yakalandı ve henüz otuz dokuz yaşında iken "gözleri açık" hayata veda etti.

Heyet İstanbul'a döndükten sonra Sadrazam Âli Paşa, münhasıran, Padişahla beraber, Avrupa seyahatine katılanları Bebek'teki yalısında yemeğe davet eder. Ömer Faiz Efendi *Ruznâme*'de bu toplantıdan da bahsediyor:

"Dün akşam yemeğinde, Sadrazam Âli Paşa Hazretlerinin Bebek'te kâin yalılarında misafir idik. Dâvette münhasıran Zât-ı Şâhane ile Avrupa seyahatine iştirak etmiş zevat var idi. Çubuk safhası dahil samimiyet-i mutlaka içinde intibalarımızı ortaya döktük, düşüncelerimizi söyledik. Bir çoklarımız Garb memleketlerini ilk defa görüyor idik. Âli Paşa bilhassa bunlarla sohbette bulundu. Söze başlamadan dedi ki:

" 'Şimdi burada Sadrazam yok. Menafi-i vatan için en musîp tedbirleri düşünen bir muhibb-i hâlisiniz var. Herşeyden evvel şu meseleyi öğrenmek isterim: içinizde, gördüğünüz Avrupa memleketlerinin hayatından ve şartlarından hangilerine muhtaç olduğumuzu, yoksa başka bir yol mu takip etmek icab ettiğini mülâhaza edeniniz var mı? Evvelâ Hoca Efendi Hazretlerinden fikrini rica edelim.' "

" 'Hoca Efendi Hazretleri,' İkinci İmam Nâmi Efendi idi. İlmiyyeden rütbesi 'Kazaskerlik' idi. Hoca, sakalını sıvazladı ve fetvâ veren bir edâ ile dedi ki:

" 'Paşa Hazretleri, aslımıza hâlel getirmemek üzere ne alabilirsek, almıya mecburuz: İlimlerini, vasıtalarını, mesaî şekillerini... Umran ve refahlarını memâlik-i şâhânede görebilmek için başka çâre yok.'

"Sadrazam bu cevapla iktifa etti. Zannediyorum ki, Hoca'ya girizgâh yaptırmak istemişti. Sözü sıra ile diğer zevata verdi, beni en sona bıraktı. Bunun bir sebebi olduğunu idrak etmiş idim. Yaş ve mevki olarak davetillerin önünde olduğum, Sadrazamın bizzat ısrar ile âcizlerini sağ tarafına, Fuad Paşayı sol tarafına alması ile ayân ve beyân idi amma, 'son sözü' bana bırakmasının manâsını da idrak etmeye lehülhamd aklım müsaid idi. Davetliler içinde Başmabeynci, Başkâtip, Başyâver gibi Saray-ı Hümâyunun 'baş'ları vardı. Bunlar Zât-ı Şâhâne ile daima temas hâlinde idiler; fikirleri sık sık alınırdı ve Padişaha telkin yapabilecek mevkide bulunuyorlardı. Söz sırası geldiği vakit dedim ki: *'Paşa Hazretleri, bu memleketlerden herşeyi alalım—hattâ Müslümanlığı bile.'*

"Tahmin ettiğim gibi Sadrazam dahil, herkeste bir irkilme olmuştu. Sadece Fuad Paşanın zekî çehresinde bir tebessüm dolaştığını görür gibi oldum. Meclisteki bir ânlık derin sükûtu yine ben, sözlerime devam ederek ihlâl ettim:

Evet, Paşa Hazretleri, evet efendimiz, Müslümanlığı dahi bu memleketlerden alalım; çünkü onlar, ilim, irfan, medeniyet, çalışkanlık, adalet, müsavatları ile Müslümanlığın asıl emirlerini, Hıristiyan oldukları halde tatbik ediyorlar, yâni bilmeden hidâyete mazhar olmuşlar. Böylelikle "diyâr-ı küfür" olarak onlardan en çok tehâşî ettiğimiz, çekindiğimiz ve sakındığımız sebep aslında mevcut değil... Bunu idrak edersek gerisi kolay, çünkü biz Osmanlılar, medeniyet, refah ve umranın bizler için nasıl mânevî ve dinî vazife-i asliye olduğunu idrâk edersek, evet efendimiz gerisi kolay, çünkü şahsî ve cem'î olarak cümle vasfımız onlardan üstün... Cehaleti bırakıp ilmi, iptidâiliği bırakıp medeniyeti, tembelliği bırakıp çalışkanlığı, el emeği biçâreliğini bırakıp makineyi, şehirlerde ve köylerde pisliği bırakıp temizliği, üfürüğü bırakıp ilâcı, deveyi bırakıp treni, yelkeni bırakıp uskurlu gemiyi alır, kadın-erkeğimizle birlikte ve beraber bir "tam millet" olursak hem dinimizin, hem devletimizin

bekasını ve izz-ü şân ile devamını temin ederiz. Evvelâ buna karar verelim, bunun aslî ve ulvî vazifemiz olduğunu idrak ve kabul edelim, gerisi kolay devletlû...

"Davette hazır olanlar sözlerimi sükûnla dinlediler, fakat hiç kimse bir şey ilâve etmedi. Cümlesinin, bilhassa Sadrazam ve Hariciye Nazırının aynen benim gibi düşündüklerine kaniim. Diğerlerinin de teferruata ait farklarla aynı fikri paylaştıklarına inanıyorum."

Ömer Faiz Efendi daha sonra şunları yazmış: "Mütevazi evime döndükten sonra bu son satırları da ilâve ederek *Ruznâme*'mi tamamlıyorum.

"Âli Paşa Hazretleri beni ömrümde unutamıyacağım bu müstesnâ seyahate iştirâke imkân veren resmî vazifem olan *Ruznâme*'mi sordu. Bir şeyler karaladığımı, bunları tebyiz etmem şart olduğunu, fakat muhtevâda asla değişiklik yapmıyacağımı, eğer beni bu fikirlerimden dolayı cezalandırması icap ediyorsa, Tanzimat'tan evvel tatbik edilen sürgün cezasının verilmesini, fakat, meselâ, Berlin, Paris, Londra, Peşte, Viyana, Brüksel, eğer buralarda münhal yoksa, Avrupa, hattâ Amerika'da en küçük bir sefaretimizde 'imamlık' vazifesi vererek oraya sürgün etmesini niyaz ettim. Dedim ki:

" 'Çünkü böyle bir sürgün cezasına lâyık görülürsem, gittiğim yerdeki müşahedelerimi açıkça ve samimiyetle arzetmiş olmamdan dolayı cezaya mâruz kalacağım. Böyle bir ceza için de en adaletli mahal, o cezaya mevzu olan fikir ve düşüncelerin mahallidir. *Ruznâme* olarak vasıflandırılan müşahedelerimi zât-ı devletlerine, yazıldığı gibi, fakat cümlelerin sadece sebk-ü raptı yerine getirilmeye çalışmakla iktifa ederek arz ve takdim edeceğime itimat buyurunuz. İnşallah, beni bir cezâya lâyık görürsünüz de o diyarda vazifeten ikamete memur edersiniz!'

"Çok nâdir tebessüm eden Âli Paşa Hazretleri, bu son cümlelerime gülmüştü.

"Beni de, arzuma nail ederek güldürmesini dua ederek *Ruznâme*'ye son veriyorum.

"Cuma, 8 Rebî'ül-âhir, 1284" (9 Ağustos, 1867).

Âli Paşa, yakın dostu İstanbul Şehremini Ömer Faiz Efendinin istediği bu "ceza"yı verdi. Hayatının büyük bir kısmı Paris'te geçen Mustafa Fazıl Paşanın delâletiyle onu Paris'e gönderdi. Ömer Faiz Efendi, bu ikinci seyahatinden unutulmaz hâtıralarla döndü, çünkü zamanını meşhur âlim Hoca Tahsin Efendi ile geçirmişti.

Çok sevdiği dostları Fuad ve Âli Paşaların vakitsiz ölümleri Ömer Faiz Efendiyi çok sarstı. Mithat Paşa ile birlikte Bağdat'a gitti, onun kapı kethüdası oldu. Mithat Paşanın azlinden sonra büsbütün yalnız kaldı, inzivaya çekildi, Sadrazam Mahmut Nedim Paşanın kötü idaresiyle ülkenin sarsıldığı yılda (1875) öldü, İstanbul'da Yenikapı Mevlihânesine gömüldü.

BİBLİYOĞRAFYA

Adams, Henry, *John Randolph* (Boston : Houghton Mifflin, 1908).

Adler, Bill, *The Complete Kennedy Wits* (New York: The Citadel Press, 1967).

————, The Washington Wits (New York: The Macmillan Co., 1967).

Allen, George E., *Presidents Who Have Known Me* (New York: Simon and Schuster, 1950).

An *Observer* Appreciation, *Churchill by His Contemporaries* (Londra: Hodder and Stoughton, 1965).

Arıpınar, Erdoğan, *Oy Sandığı* (İstanbul, 1968).

Barkley, Alben, *That Reminds Me* (New York: Doubleday and Co., 1954).

Bevan, Aneurin, *Why Not Trust the Tories?* (Londra: Victor Gollancz, 1944).

Boykin, Edward C., *The Wit and Wisdom of Congress* (New York: Funk and Wagnalls, 1961).

Braude, Jacob B., *Handbook of Anecdotes by and about Famous Personalities* (Engellwood Cliffs, N.J., Amerika : Prentice-Hall, Inc., 1971).

Bruce, William Cabell, *John Randolph of Roanoke,* 2 cilt (New York: G.P. Putnam's Sons, 1922).

Busch, Noel F., *Adlai Stevenson of Illinois* (New York: Farrar, Strauss and Young, 1952).

Butterfield, Roger, *The American Past* (New York: Simon and Schuster, 1947).

Churchill, Winston Spencer, *Lord Randolph Churchill* (New York: The Macmillan Co., 1906).

———, *Great Contemporaries* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1937).

———, *The Second World War,* 6 cilt (Boston: Houghton Mifflin, 1948-53).

———, *While England Slept* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1938).

Cobbett, William, *The Political Proteus, a View of the Public Character and Conduct of R. B. Sheridan esq.* (New York: Sarjeant, 1904).

Foot, Michael, *Aneurin Bevan* (New York: Athenneum, 1963-1974).

Friedman, Philip R, *Washington Humor* (New York: The Citadel Press, 1964).

Gardner, Gerald C., *The Quotable Mr. Kennedy,* (New York: Abelard-Schuman, 1962).

Garland, Hugh A., *The Life of John Randolph of Roanoke, 2* cilt (New York: Appleton, 1851).

Grossman, Richard L., *Bold Voices* (Garden City, New York: Doubleday and Co., 1960).

Hall, Max, *Benjamin Franklin and Polly Baker,* (Chapel Hill, N. C. : University of North Carolina Press, 1960).

Harris, Leon A., *The Fine Art of Political Wit* (New York: E. P. Dutton and Co., Inc., 1964).

Hertz, Emmanuel, *Lincoln Talks* (New York: Viking Press, 1939).

Herzberg, *Max John, Insults, a Practical Anthology of Scathing Remarks and Acid Portraits* (New York: Greystone Press, 1941).

James, Bessie R., and Mary Waterstreet, *Adlai's Almanac: the Wit and Wisdom of Stevenson Illinois* (New York: Henry Schuman, 1952).

Jerrold, Walter, *Bon Mots of Sidney Smith and R. Brinsley* Sheridan (Londra: J. M. Dent, 1893).

Johhnson, Gerald W., *Randolph of Roanoke, a Political Fantastic* (New York: Minton, Balch, 1929).

Kennedy, John F., *Profiles in Courge* (New York: Harper and Row, 1964).

———, *The Speeches of John F. Kennedy, Presidential Campaign of 1960* (Washington, D.C.; U.S. Government Printing Office 1961).

Kingsmill, Hugh, *An Anthology of Invective and Abuse* (Londra: Eyre and Spottiswood, 1929).

Kutay, Cemal, *Avrupa'da Sultan Aziz* (Kadıköy, İstanbul: P.K. 34, 1970).

————, *Bilinmeyen Tarihimiz,* 2 cilt (Kadıköy, İstanbul: P.K. 34, 1974).

————, *Nelere Gülerlerdi?* (Kadıköy, İstanbul: P.K. 34, 1970).

Leighton, Frances Spatz, *The Johnson Wit* (New York: The Citadel Press, 1965).

Leiberman Gerald F., *The Greatest Laughs of All Times* (New York: Modern Library Edition Publishing Co., 1961).

Liebling, A. J., *The Earl of Louisiana* (New York: Simon and Schuster 1961).

Lincoln Stories (Rhodes and McClure, 1879).

Lloyd George, David, *The People's Budget* (Londra: Hodder and Stoughton, 1909).

Lorant, Stefan, *Lincoln, a Picture Story of His Life* (New York: Harper and Bros., 1952).

MacNeil, Neil, *Forge of Democracy* (New York: David McKay. 1963).

Maurois, Adré, *Disraeli* (New York: Appleton, 1928).

Monypenny, W.F., and G.E. Buckle, *The Life of Benjamin Disraeli,* 4 cilt (New York: The Macmillan Co., 1914-17).

Muallimoğlu, Nejat, Güzel ve Tesirli Konuşmak (İstanbul, 1957).

————, *Bir Türk Vatana Döndü* (İstanbul: Muallimoğlu Yayınları, 1973).

Owen Frank, *Tempestuous Journey, Lloyd George, His Life and Times* (Londra: Hutchiston, 1954).

Pakâlın, Mehmet Zeki, *Tarihe Malolmuş Fıkralar, Nükteler* (İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1946).

Parker, John F., *If Elected I Promise....* (Garden City, New York: Doubleday and Co., 1960).

Pearson, Hesketh, *Dizzy, the Life and Personality of Benjamin Disraeli* (New York: Harper and Bros., 1951).

"Mr. Punch," *Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield* (Londra: Punch Office, 1878).

————, *Lloyd George* (Londra: Cassell, 1922).

Muzaffer Reşit, *En Güzel Dünya Fıkraları* (İstanbul: Varlık Yayınları 1976).

Rosenman, Samuel I., *Working with Roosevelt* (New York: Harper and Bros., 1952).

Russell, Philips, *Benjamin Franklin, the First Civilized American* (New York: Brentano's, 1926).

Sandburg, Carl, *Abraham Lincoln: the Praire Years,* 2 cilt (New York: Harcourt, Brace, 1926).

————, *Abraham Lincoln: the War Years,* 4 cilt (New York: Harcourt, Brace, 1939).

Schelesinger, Arthur M. Jr., *The Coming of the New Deal* (Boston: Houghton Mifflin, 1960).

Sheridaniana: or, Anecdotes of the Life of the Life of Richard Brinsley Cheridan: His Table-talk, and Bon Mots (Londra: H. Colburn, 1826).

Sherwood, Robert E., *Roosevelt and Hopkins, an Intimate History* (New York: Harper and Bros., 1948).

Steiner, Paul, *The Stevenson Wit and Wisdom* (New York: Pyramid Books, 1965).

Stevenson, Adlai E., *Putting First Things First, a Democratic View* (New York: Random House, 1960).

————, *Major Campaign Speeches of Adlai E. Stevenson* (New York: Random House, 1952).

Van Doren, Carl, *Benjamin Franklin* (New York: Viking Press, 1938).

————, *Benjamin Franklin's Autobigraphical Writings* (New York: Viking Press, 1954).

Wiley, Alexander, *Laughing with Congress* (New York: Crown, 1947).

Williams, Geoffrey, and Charles Roetter, *The Wit of Winston Churchill* (Londra: Max Parrish, 1954).

Wilson, Rufus Rockwell, *Lincoln in Caricature* (New York: Horizon, 1953).

The Wit of Lincoln, the Wisdom of Franklin, and other bits of Wit, (Indianapolis, U.S.A.: Scott-Miller, 1907).

İndeks

Adams, John Quincy, Webster kokmuş kalpli, 69; 30 yaşındaki eşek, 73 dn

Adenauer, Konrad, kalın deri - allahın nimeti, 261

Albert, Carl, sen Temsilciler Meclisi başkanı olursan, ben de Cumhurbaşkanı olurum, 9

Allen, John, reyini "Er" John Allen'e ver, 383

Aristo, 84, 113, 336

Ashurst, Henry F., sükûnet - akıllılığın yeri, 297

Atlee, Clement, Harrow'un oyun sahaları, 210; Lordlar Kamarası-ekşimiş şampanya, 265; atom bombası-vizon kürk, 265; Billy Hughes hakkında-horozun ötmesini bekliyor, 266; Yugoslavya'daki huzursuzluğu, 267

Babanzâde, İsmail Hakkı, yaban-baban, 300 dn

Bacon, Sir Francis, 67

Baki, 14

Barkley, Alben, Cumhuriyetçi kuzenler, 288-289; nankör seçmen, 289

Benjamin Judeh P., onun ecdadı-benimkiler, 302

Benton, Thomas Hart, 77; elini çeker, 77; cenaze takip eder, 77; öldürüyor diye bağırırdın, 78; tavşan-fil-Benton, 79; aile sayısı kadar, 80; köpüklü popülerite, 80

Bevan, Aneurin, 25, 221-252; vurdum duymaz Anglo-Saksonlar, 224; "Hayır" diyebilmek, 224; öğretmenlere dayak attı, 224; iki kişi için yer yok, 225; Churchill-umacı-komedyan bukalemun, 226; Neville Chamberlain hakkında, 226-227; *Woolsworth* gibi kafa, 227; Aristokrat Bolşevik, 227; zengin adama çok yaklaşma, 227; kendi sınıf şuuru hakkında, 227; yaşlı doğdu-genç öldü, 228; idare edici sınıfın kendini beğenmişliği-haydutlar, 228; Muhafazakârların nostaljisi, 228; geriye gidiyor-yüzü istikbale çevrili, 228; Muhafazakârlar-mâbeddeki tefeciler, 228; kısır mantık, 228; Anthony Eden hakkında, 228-229; sağır ve dilsiz rolü hariç, her rol, 229; Nezaketsizlik Taciri-Hastalık Vekili, 229; psikiatrik tedaviye ihtiyacı var, 229; tiksinti veren huysuzluklar, 230; son beş dakikada havalanıyor, 230;

Bevan, *devam ediyor*

kendi kendini silecek kadar sadık, 230; Atlee'ye bir şeyler oldu, 230; kurutulmuş hesap makinesi, 230; politika-menfaatlerin çarpıştığı saha-ahlâkın değil, 230; siyasi jigolo, 230; gastronomik jigolo, 231; VIII. Edward hakkında, 231; Churchill'in kralını terkedişi, 231; taht krizi hakkında, 231; Marx-tarih tekerrür eder-trajedi, 232; Münih mimarları, 232; Hitler Chamberlain'e güveniyor, 232; dizleri titreyen atlar, 233; putperestlik-birinci günah, 234; her tartışmayı kazandı-her savaşı kaybetti, 234; Muhafazakâr çarkta bir dişli, 234; yozlaşmış sayfalar-basının kontrolu, 235; koyuna gem vurmağa lüzum yok, 235; cadoloz büyücüler peşindeki şeytani ruh, 235; içerden karıştırıcı-dışarıdan karıştırıcı, 236; sivil hükümetin sivil başı, 236; Kamara-Churchill'in efendisi, 236; Alman demokrasisi-şefin baltası-İngiliz demokrasisi-animi, 237; Parlamentonun demagogu, 237; hükümetin p... leri, 238; kurt-ayı, 238; Politik Katletme Sanatı, 239; kulakları tarihin borazan seslerinde, 239; taş kesilmiş çocukluk hastalığı, 239; mağlubiyet Allahtan-zafer Churchill'den, 239-240; fikirdeki harcıâlemlik-dilindeki haşmet, 240; Hitler'e kart mı gönderelim? 241; Yüzbaşı Margesson ve Churchill hakkında, 241-242; münakaşayı kazanıyoruz-harbi kaybediyoruz, 242; tartışmayı harp gibi yürütüyor-harbi tartışma gibi, 243; Hindistan politikası hakkında, 244; faşizm-doğmamağa inat eden istikbal, 244; fareler, fareler için kuracak, 244; de Gaulle'in göze batan tarafları, 245; Churchill'in İtalya siyaseti, 245; siyasi haysiyet ve fazilet yoksunu, 245-246; Muhafazakârların faşizmden şikâyetleri yok, 246; Avrupa'nın reaksiyoner kuvvetleri, 246; yaşlı adam-genç gelin, 246; Harp sonrası dünyası hakkında, 247; en belâlı ağız, 251; tanımak sevmeyi gerektirmez, 251; bin bursu geri alan surat, 251; maymun-piyanoyu öğüten adam, 252

Birch, Nigel, tilkimi vurdular, 275

Bocca, Geoffrey, 221

Bonham Carter, Lady Violet, ne yapılması gerektiğine karar verene kadar şaheser kafa, 216

Bölükbaşı, Osman, erkekliğimin zekâtını verseydim, 301 dn

Brill, Abraham, 221

Buckley, William, reyleri yeniden saydırırım, 356

Buncombe, 268

Burton, Lawrence, çocuk-maymun-muz, 287

Butler, Samuel, 336

Calhoun, John, 67, 68; Clay hakkında, 68

Cannon, Joseph G., skunk'larla düello, 304
Capehart, Homer, senatörler olmasaydı, 287
Carlyle, Thomas, 48, 317
Caraway, Thaddus, çıplak kalmış-yozlaşmış, 158
Chamberlain, Joseph, belediye reisinin söyledikleri, 308
Chamfort, 407
Chase, Margaret, Bn. Truman'dan özür dilerim, 285
Cheever, G.P. 383
Choate, Joseph, Chauncey Depew'in nutukları, 308
Churchill, Lord Randolph, Gladstone'a hücum, 182-183; muhalefetin vazifesi-muhalefet, 201
Churchill, Winston, 25, 181-220; akıntıya kürek çekti, 182; Kruger'i diliyle öldürüyor, 185; asılsaydım, iki misli insan gelirdi, 185; kızgın nutuk-mutedil teklifler, 186; Çarçur Manyasının Baıtiyar Cengâveri, 186; Köpek bisküviti ile köpek aramak, 186; politika-harp, 186; prensip uğruna parti-parti uğruna prensip, 186-187; beriberiye yakalanmış, 187; işçileri çalışır görmek istiyor, 187; ne söylemek isteyeceğini bilmiyor-ne söylemiş olduğunu bilmiyor, 188; kafataslarından oluşmuş tepeden inen gulyabani, 188; Rusya-esrarengiz kisve-sır-muamma, 188; komunistler-timsah, 189; Demir Perde, 189; ressamlar yalnız değil, 190; yaşlılar yiyeceklerinde-gençler okuduklarında, 190; mağlûbiyet-zafer, 190; söz hürriyeti-aptalca sözler, 190; otomobil-kasvetli kilometre taşı, 190; kaynakları mahdut, 190-191; itfaiye-ateş-tarafsızlık, 191; karşınıza *British Gazette* ile çıkacağız, 191; Maliye Vekilleri arasında en kötüsü, 192; Kemiksiz Âcibe, 192; Sosyalistler-ise yaramaz, 192; İstiridye tezgâhı, 193; silâhları azalt-masuliyeti arttır, 193; tahnit ettir-gömdür-yaktır, 193; havlar-ısırabilir, 193; Wedgewood Benn-Napoleon Waterloo balosunda, 194; Hitler'e tâviz verilince, 194; başvekillikte, 194-195; program, 195-196; John F. Kennedy Churchill'in İngilizcesi üzerine, 196; Karanlık günler değil-Allaha şükredelim, 197; âlet-iş, 197; kahraman pilotlar, 197; kükreme vazifesi verildi, 197; balıklar istilâyı bekliyor, 197; istilâ gizli tutulamaz, 197-198; Bevan-İtalya'nın istilâsı-yaşlı adam-genç gelin, 198; kırbaçlanmış çakal, 199; kana susamış haylaz, 199; Napoleon'un Hitler'le mukayesesi, 199; On başı Schicklegruber'in harp dehası, 199; Hitler cehennemi istilâ etseydi, 199; Allahın bile yedi güne ihtiyacı vardı, 199; felâketten başka bir şey veremem, 200; sanatkâr-sahtekâr, 201-202; prejödilerinin bile hükmü geçti, 202; kurt postuna bürünmüş kuzu, 202; mütevazi fikirler-mütevazi adam,

Churchill, *devam ediyor*

202; asırların çöplüğü, 203-204; ikametgâh üniteleri, 204; sosyalizm-kudretin merkezleşmesi, 205-206; sosyalist hedefleri, 206; muhafazakârlar-hürriyet, 206-208; işe yaramaz insanlar - işe yaramaz hükümet, 208; başarısızlık-cehalet kıskançlık, 208; ütopya-kuyruktopya, 208; efendisinden bisküvit dilenen köpek, 209; yarım lira değerindeki yegâne eşya, 210; *batmakta olan* gemiye doğru yüzen fare, 210; Gaitskell'in seyrek banyoları, 211; çok heceli kelimelerle cümbüş yapanlar, 211; benim zamanımdan da önce idi, 212; işitme cihazı, 212; dikkat, Fransızca konuşacağım, 212; tarihi ben yazacağım, 212; her oyuna girdi kaybetti, 213; fazla kızgınlık neşretme, 213; hoplamak için acele etme, 213; politikacının tarifi, 213-214; yüzüncü yıl-niye olmasın, 214; banyo-Avam Kamarası, 214; altın istemiyorum, 214; İngiliz Restaurantları, 214; bu hayvan, 214; bana da şamil mi? 214; sen hâlâ çirkin kalacaksın, 215; Trotski-habis deri parçası, 215; Leninen kötü talihsizlik, 215; Lenin-mühürlü vagon-veba bakterisi, 216; Cripps-devlete zararlı, 216; Allah geçiyor, 216; sevmediğim faziletler-hayran kaldığım kötülükler, 216; George Bernard Shaw'ın piyesi, 217; tiyatro eleştirisi, 217; evlilik hayatı-kahvaltı, 218; kahvaltıdan önce katiyen içmem, 218; kabahat Siz'de, 219; hür ruhların ilham kaynağı, 220; Yaratan bu zahmet ve mesakkate hazır olmalı, 220; George Bernard Shaw'ın harp nükteleri, 222; Beaverbrook Churchill hakkında-müstebitleri yaratan karakteristikler, 223; hükümeti tenkit-kadim Çin, 223; piyasa yükseldi-başvekilliğe talip olanlar arttı, 223; Bevan'ı tebrik etti, 226; Chamberlain'in tozlanmış ruhu-zelilâne teslim olmak, 232; hayret uyandıran başarısızlık, 238; Kongredeki yabaniler-Parlamentodaki çılgınlar, 240; herkes erkekliğini ispat etsin, 240; Avam Kamarası-Avrupa'nın en iyi kulübü, 254-256; hakikatin zıddı, 257; kazan altında çatırdayan boynuz sesleri, 257

Clay, Henry, 67, 68; Calhoun vatan haini, 68; hanımın adını unuttu, 80; gelecek neslin görünmesine kadar bekliyor, 81; Webster-katırlar, 81; cumhurbaşkanı olmak-haklı olmak, 81; Buchanen-Baltimore savunması, 81-82

Clark, Champ, eşek-veteriner-Johnson, 301

Clemenceau, Georges, hangi diğeri? 154; ihtiyarlıyayım, o zaman, 154-155; deli-adalet, 155; aman, uyandırma, 155; maliyeden anlamıyan Yahudi, 155; iki cephede çarpışan general,

Clemenceau, *devam ediyor.*

155; hükûmet merkezi-kazlar, 155-156; Poincaré-Brian, 156; İmparatorluktaki Fransız Cumhuriyeti, 156; harp çok önemli-generaller, 156; Amerika - barbarlık-dejenereleşme, 157; delegelerin uyuma saatleri, 157; On Emir-Ondört Teklif, 157; İsa-Napoleon, 157; konuştuklarımızı işitiyorlar, 325

Conkling, James G. Blain hakkında, 295-296

Connally, Tom, Styles Bridge-açık gözle değil, açık kafa ile, 298; Senatör Taft'ın kanlı kâkülleri, 298; Senatörü eğitmeğe vakti yok, 299; köşeye sıkıştırılmış hayvan-pastırma, 299-301; sadece barsaklarını çıkaracağım, 303

Coolidge, Calvin cumhurbaşkanlığından öteye çıkılamaz, 296

Cooper, John, demokrat seçmen-cumhuriyetçiler, 292

Cotton, John, belki biri kaçtı, 284; önce tükürmeli, 289; ben yerimi değiştirmedim, 284-285

Çağlar, Behçet Kemal, sözün değeri, 9

Çiçero, 181

Danişmend, İsmail Hâmi, 381

de Gaulle, Charles, Ruslarla müzakere, 189 dn; Darlan'la yapılan anlaşma hakkında, 245

Dirkson, Everett, Kennedy ve Johnson'u Senatoda bırakalım, 280-281; yirminci kattan düşen adam, 281; hâkimin nereye gittiği belli değil, 281; ukalâ avukat, 282; seçmenlerin düşünceleri-namzedin düşünceleri, 282; âmme hizmeti görürken ölen adam, 282; hapishanedeki adam, 283; iyiki fenerin yanıp yanmadığını sormadı, 283; ben kur yaparken ışığa lüzum hissetmedim, 283; Paul Douglas'a selam, 284

Demostes, Phocian'a-gazaba gelince seni öldürecekler-akılları başlarına gelince de seni, 19

Disraeli, Benjamin, 84-112; çarmıha gerilen Yahudi, 85; ölü bir mitoloji, 86; evet, ben bir Yahudiyim, 86; cesarete ihtiyaç hissettirmeyen suç, 86; avukat olamazdım, 87; kitaplar-beşer ırkının lânetleri, 87; kötü şarap, 87; kibirli-başarılı, 87-88; kıyafet değiştirmiş Muhafazakâr, 88; dinin ticarete zararı olmaz, 89; Muhafazakâr hükûmet-Whig ölçüsü, 89; siyasî şöhret, 89; İngiliz eşitliği-Fransız eşitliği, 90-91; millet - halk, 91-92; beni dinleyeceksiniz, 92; Peel'in yumuşatılmış ticarî prensipleri, 93; Whig'liler banyoda-elbiselerini çaldı, 95; Peel'in Cannings'ten iktibası, 95; Muhafazakâr hükûmet-teşkilâtlanmış riyakârlık, 97; Peel'in bebeği, 98; diğerlerinin zekâlarını çalıyor, 98; hanımefendi, biz yazarlar, 100; bizim mesleğin de liderisiniz, 100; hanedanlığa mala ile, 100; asla reddetmem-yalanlamam-

Disraeli, *devam ediyor*

bazen unuturum, 100; Kraliçeye Kadın muamelesi yap, 100; avantajı bırakabilmek, 100; en iyi nükte-çoğunluk, 100; Palmerstone sıfırı tüketti, 100; Palmerstone'ın iktidarı, 101; gençlik hisleri-ihtiyarlık çerçevesi, 101; hayat çok kısa, 101; ihtilâller-gül suyu, 101; gazeteler-yalan, 102; yanlış olan tek fikir, 102; erkekler her zaman evlenmeli-kadınlar hiç bir zaman, 102; püro-metres, 102; karısı Yunanlılarla Romalıları karıştırıyor, 102; seni destekleyenlere kendini savunma, 103; gerçekler yavaş gider, 103; ben senin kalın kafanı açacağım, 103; sen çirkefe düşmeyegör, 104; baron yapamam, 104; mezarlıkta konuş, 104; aptal-akıllı, 105; ümitsizlik-aptallık, 105; kanunlar-insanlar, 105; cahil-bilgili, 105; politika-kumar, 105; derin düşünceli-sathî düşünceli, 105; kendinden bahset, 105; tahayyül kudreti-gayri muntazam mantık, 105; yalan-sefil yalan-istatistikler, 105; gençlik-erişerişkinlik-ihtiyarlık, 105; hoş - sohbet insan, 105; müellif-anne, 105; münekkitler-başarısız edipler, 105; Hıristiyanlar-Yahudiler, 105; sefil-sünnet olmuş-Yahudi, 106; İbrani hokkabazı, 106; avukat kâtibi kadar becerikli-Rum kadar göz boyayıcı, 106; Mısırlılar böceğe taptı, 106; vicdanını suç ortağı yaptı, 107; sara nöbetine yakalananlar, 108; Gladstone İrlandalıların pabuçlarını boyuyor, 108; Avrupa'nın en tehlikeli adamı, 108; talihsizlik-felâket, 109; Yahudiler-domuzlar, 109; sofistik bir retorikçi, 109; mücerret iktisat aleyhinde, 109-110; memleket-muhasebe dairesi, 111; ilim tahayyülî olacak, 111; ilim-hallî imkânsız meseleler, 111; meleklerden yana, 111

Donnally, Ignatus-demokratlar-katır-ecdat, 298

Douglas, Paul, "aio" fiili-kanun teklifi, 289; göl setleri, 290; faiz nisbetleri, 290-291

Eisenhower, namuslu inek, 294; entellektüel kimdir? 294

Erwin, Samuel, deliller-kanunbas küfürü, 305; John-Mary-ahtapot, 305-306

Faiz, Ömer Efendi, 16, 396-397; 404-405; 407-427; kaynana-belki sahiden ölür, 407; Yahudilerin ağlama duvarı, 408; tasarruf Saraydan başlamalı, 408; onların insanları-bizde, 409; âkıl ol, divâne sansınlar, 409; bahar-susmuş bülbül-susuz havuz-harap gülistan; 409; Paris' in geceleri-bizim şairlerimiz, 412; İstanbul'un sokakları, 413; Babıâli-memleket, 414; çıplak heykeller, 415; moda pavyonu, 415-416; Avrupa mizahı-Avru-

Ömer Faiz Efendi, *devam ediyor*

panın gülümseyişi, 416; Hoca efendinin sevabına mâni olmuşsunuz, 417; arayı kapatmağa bakmalı, 417; yangın-Londra'da-İstanbul'da, 417-418; tevekkülden miskinliğe geçen mahlûk, 418; İngiltere parlamentosu, 418; bizler anlata anlata-onlar dinleye dinleye, 418-419; Bin Bir Gece Masalları-hayal-hakikat, 420; Hoca efendinin yerinde tetkiki, 420; Barbaros'un devri bitti, 420-421; İngiltere'nin öküzleri, 421; niye aynı eserler bizde yok? 421; kimin sakalı daha uzunsa, 422; kafa boşluğu, 422; Avrupa-ilim ve okuma, 422-423; Abdülaziz-biz dahi geç kalmışız, 423; Abdülmecid'in rüyası, 423-424; Müslümanlığı bile onlardan alalım, 425-426; beni bu cezaya lâyık görün, 426

Fisher, O.C., keçiyi kutlayalım, 288

Foot, Michael, Bevan hakkında, 248-251; komünistler yatak altında-yatakta, 262

Foote, Henry, Benton hakkında, 79

Franklin, Benjamin, 48-66; Polly Baker'in savunması, 48-53; uzun ömür-ihtiyarlık, 55; iki avukat arasındaki adam-iki kedi arasındaki balık, 55; üç dost, 55; vakit-nakit, 55; ticaret-millet, 55; insan-âlet yapan hayvan, 55; zenginliğe giden yol, 55-56; düşman-intikam-affetmek, 56; arabanın en çok ses çıkaran tekerleği, 56; hatip-kelime seylâbı-bir damla hikmet, 56; komşu-bahçe duvarı, 56; arzular-sıkıntılar, 56; bekâr adam-makasın bir parçası, 56; açlık-oburluk, 56; akıllının zırvaları-cahilin zırvaları, 56; okumuş insan-"at" ın dokuz dildeki karşılığı-inek, 56; insanlar-din, 56; halinden memnun olan kim? 56; hep beraber asacaklar, 58; saadeti yakala, 58; ebedilik-vergi-ölüm, 59; Cezayir Divanının kararı, 60-65; mezar kitabesi, 66

Fuad Paşa, Keçecizâde, 16, 383-406; Fuad Paşa-Âli Paşa-Reşid Paşa, 383-384; Fuad Paşa-Compte de Montauban'ın ağzından, 384; önce geminin seren direğine asınız, 385; Fuad Paşa kulumuz, 385; Avrupalılar-Türkler, 385-386; altın taslarla ayrılık çeşmesinden su mu içecekler? 386; nankörlükle çevrildik, 391; Mısır niye ilerliyor? 393; bu devletin temelleri, 393; harici görünüş-içyüzü, 397; siz dışarıdan biz içeriden, 398; Girit'in değeri-aldığımız fiyat, 398; ya onun sizin hakkında söyledikleri, 399; Türkiye'den gelen şeylere kulak verdiğinizi gösterir, 399; sizi de ele geçirdik demektir, 399; Hz. Muhammed'in mirâcı-İsa'nın merdiveni, 400; "baba" ve "dede" birleştiler, 400; sitem taşları, 401; peder beye-

Fuad Paşa, *devam ediyor*

fendi işitseler-amcapaşa hazretleri görseler, 401; Çingene Hüssam'ın saatı, 401-402; Emin efendi Hüssam efendinin omuzuna çıksın, 402; Çingene çalar-Kürt oynar, 402; iyiliği görmeğe mahsus gözü kapalı olunca, 402; ne bileyim ben senin b... yiyeceğini, 402-403; eve hırsız girmez-ayağımı köpek kapmaz, 403; ruhu Katoliklerin-cesedi Gregoryenlerin, 403-404; Yedikule surları-daha kötüsü olmayınca, 404; bizim kusurlarımız İstanbul'a kadar uzanır; 405; kendi mersiyesini hazırlattı, 405-406

Fuller, Thomas, 317

Garfield, James, Kolejli genç-kabak, 295

Glass, Carter, pire tozu-dinamit, 213; yarış atına benzeyen dil, 292

Goethe, 253

Goldwater, Barry, bozulan asansör-Goldwater rejimi, 355; William Buckley-kamikaze pilotları, 356; kaybedeceksen büyükfarkla kaybet, 356; *Reader's* Digest-National review, 356-357; taş devri uzmanı, 357; öteki dünya - İrlandalı-Zenci-Yahudi, 358; yarım kan Yahudi, 358; Austin-Johnson'ın televizyonu, 358-359; fotoğrafçılığa devam et, 359

Grant, Ulysses, hâlâ bir eşek, 133; Yarbay Blank, 133

Yarbay Blank, 133

Green, sonra uyuyamam, 292

Greeville, 253

Guernsay, Kendrick, politikacı enayi, 309

Hale, Edward, Senatoya bak memleket için dua et, 285

Halifax, 113

Hartwell, Harry T, seçimi yine de kaybetti, 306

Hastings, Warren, 32-35

Hazlitt, William, 26

Humprey, Hubert, Kennedy-beni mağlûp edeceğini söyledi, 352; genç aşık-sevgilisi-diğer kızlar, 353; Cotton-Smithsonian-Senato, 353-354; Denver Eczacılık Fakültesi-Harvard, 354-355

Hitabet: nedir? 271-280

Houston, Sam, onun vasıfları-köpeğinki-sadakatı hariç, 76

Hümor hissi, anlatılır: 10-14, 15, 17, 18, 19, 20, 24; Baki, 14; Ziya Paşa, 14; Cahit Sıtkı Tarancı, 14; Kâtibi, 14; Hz. Ömer, 14; Cenap Şahabettin, 14; mizah, 14-15, 16, 17; Macit Bey-lüzumsuzdur, 21-22; Mustafa Efendi-şeriata aykırıdır, 22; Nubel Efendi-bizde olamaz, 22; Şeyh Rıza Efendi-şeriatı karıştırmayın, 23; Süleyman Bey-gülü koklarken dikenine katlanacaksın, 23; Hazlitt, 26; LaRochefoucould, 26, 253; de Stael, 48; Thackeray, 48; Carlyle, 48, 317; Bacon, 67; Ben Johnson, 67; Lagerlof, 67; Pope, 84; Swift, 84; Aristo, 84, 113, 336; Disraeli, 100, 105; Nec-

Hümor hissi, *devam ediyor*

ker, 113; Halifax, 113; Lincoln, 128-129; Sheridan, 139; Maugham, 139; Shakespeare, 139; 166, 336, Shaw, 166, Mark Twain, 166, 407; Çiçero, 181; Parker, 181; Overlung, 181; Brill, 221; Whipple, 221; Bocca, 221; Atlee, 266-267; Goethe, 253; Greeville, 253, Fuller, 317; Stevenson, 332-333; Kennedy, 333-338, 346, 347, 368; Butler, 336; Goldwater, 358-359; Cheever, 383; Nietzsche, 383; Sand, 383; Keçecizâde Fuad Paşa, 398; Lim Yutang, 407; Chamfort, 407; Ömer Faiz Efendi, 410

Ickes, Harold, Wilkie-yalın ayak-*Wall Street*, 174; Dewey' nin çocuk bezi, 174; düğün pastasındaki adam, 174

İzzet Molla, Keçecizâde, ağa hazretlerinin aklı, 387; İzzet Molla-Yesarizâde-okur yazar, 388; ziyafetlere gitmem, 388; sen niye tanassur etmiyorsun? 388; biz içeriden yetişemiyoruz, 388-389; perhiz ediyor-hâlâ herze yumurtlıyor, 389; âlimlerin iki yüzlülüğü, 389

Jackson, Andrew, 68; Sam Houston hakkında, 76; Virginia valisinin kulağı, 83
Jefferson, Thomas, Franklin'in yerini alırken, 59
Johnson, Lyndon, Gerald Ford-düz yol-jiklet, 279; Dirkson - kelime cambazı, 261; süpürge sopası ile savaşmadılar, 293; çocuk-Noel Baba-bürokratlar, 293-294
Jones, Jack, benim karnım-Lady Astor'ın karnı, 267
Johnson, Ben, 67
Jovitt, Lord, yemek sonrası nutukları-aşk mektubu, 307

Kasap, Teodor, fes-şapka, 395
Keller, Helen, takma dişleri, 9, 10
Keating, Kenneth, Roosevelt - Truman-Eisenhower, 307
Kennedy, John Fitzgerald, 19; banyo-ördekler-halk, 20-21, 336-380; kampanyaya teberru yapanlar - elçilik-babası metelik vermedi, 339; babasının ezici çoğunluk için parası yok, 339; çocukların masrafı - babaları daha çok çalışacak, 339; baloda-siz bize bakıyorsunuz-biz de size, 340; fakirler-zenginler-parti, 340; Maine istakozları, 341; üşüyen denizci-ebediyen bekleyecek-son görüşme, 342; Beyaz evin bahçesi-hükümetin gerçek başarısı, 342; yazarsan mecmuayı satın alırım, 342; babasının bürosunda gülen yok, 342; sen orada benim ceketimle gez-ben burada sizler için çarpışayım, 342; yiyecek istemeyiz-biraz önce Hindistan cevizi yedik, 343; gemimi batırdılar - kahraman oldum, 343; Galbraith'in oğluna mektup, 343-344; Karpuz canlı mı? 344; Robert'in tayini-geceyarısı

Kennedy, *devam ediyor*

fısıltılı ses, 344; bizi seviniyor sanacaklar, 344; Robert'in vekilliği-avukatlık stajı, 344-345; Master Robert Kennedy'ye yer kalmadı, 345; otuz beş yaşına gelmeden cumhurbaşkanı olamazsın, 346; Fall River seçimleri-Kennedy, 346; gazeteyi satın almağa mecbur kaldık, 347-348; kadın seçmenlerin reyleri, 348; asansörcü sandılar, 348; basın toplantısı-akıllı gazeteci, 348-349; reyini satmağa hazır, 349; şoförlerin kızgınlığı, 349; Kennedy-Symington Johnson-rüya, 350; demokratlar- banka soyuldu, 350; dokuz yaşındakiler-seçim, 350; genç kızlar evlenme şansları-bizimle gelin, 351; Kennedy ve Humprey yerlerinde duramıyor, 352; Robert'in sevinci, 360; ben de sadece yazın çalışmak istiyorum, 360; politikacı değil-diğer huyları da iyi, 360; cumhurbaşkanlığı-iyi maaş, 360; general olun-başkumandan değil, 361; imzamın değerini yüksek tutacağım, 361; Kennedy-hemşireler-Beyaz Ev kurmay heyeti, 361; öncüler - Alaska - Hawaii-ezici çoğunluk, 361-362; Goldberg yazıhanede verdi, 362; Cumhurbaşkanı-müsteşar - dama, 362; George Smathers'ın önem verdiği düşünceleri, 362-363; karısını elden düşme temsil ediyor, 363; Merriman Smith-Beyaz Evle tevarüs edilenler, 364; karnabahar-randövü-evlilik, 364; maymun-fezadan gelen haber, 365; Beyaz Eve gelin-fikrinizi değiştirmeyin, 365; kaybedecekler-tükürdüklerimi yalayacağım, 366; Khruschev'in müşkülleri-Kennedy'nin müşkülleri, 366; şimdi söylenmeyecek fikir, 366; McNamara'ya derin hürmetim var, 367; Cumhuriyetçiler-ittifakla verilen karar, 367; yerinden memnun, 367; Khruschev-madalya, 368; Kennedy-Khruschev-Çinliler, 368; Rusk'ın mısırı-Khruschev'in votkası, 368-369: işte bunun için onu Dahiliye Vekili yaptım, 370; Nehru'nun Amerika ziyareti, 370; Abirjo-adliye vekili-aynı problem, 370-371; Galbraith'i cumhurbaşkanı yapmayı düşünmüyor, 371; Kennedy-karısı-İran Şahı-karısı-Paris ziyareti, 371; Norveç-Amerika ilişkileri, 371; Fildişi Sahilinin yenilenemeyecek rekoru, 372; bizi ziyaret etmek isteyen yok, 372; Şili Cumhurbaşkanı-Kennedy hânedanlığı, 373; her zaman anladığı Fransızca kelime, 373; Paris'te iş vermediler-cumhurbaşkanı oldum, 373; Quai d'Orsay-Fort Knox-altınlar, 374; Washington şehrinin mimarı-Paris'in terzileri, 374; de Gaulle'ın fotografçıları-kurtarıcı, 374; Adenauer çok genç, 374-375; ya bu bayraklar? 375; ben Berlinliyim, 375;

Kennedy, *devam ediyor*

İrlanda parlamentosunda, 376; Kennedy'nin akrabaları-vapuru kaçıranlar, 377; bize de buyurun, 377; Fort Worth'lu seçmen-Sieerra Madre tepeleri, 378; söylenmeyen nutuk, 378; Herodot-tarih, 379; Ledre Rollin'in halkı-önce nereye gittiklerini bileyim, 379; Nobel Mükâfatı kazananlar-Jefferson'un tek başına yemek yediği anlar, 379; ağaçları bugün dikelim, 380

Kennedy, Robert, hayatta başarı-ağabeyiniz cumhurbaşkanı olsun, 351; cumhurbaşkanı uavinliği-evlenme teklifi, 351; Louis Nizer-su baskını-Johnsontown'lı kahraman Nuh Peygamber, 351-352

Khruschev, Nikita, kendisi hakkındaki anekdot, 19

King, David S., herkes şimdiki adamdan iyidir, 287

Kutadgu Bilik, bak: Behçet Kemal Çağlar

Kutay, Cemal, 14-15, 16, hacca giden karınca, 17; niye geriyiz? 411

Labouchère, Henry, Gladstone'nın kolundaki as koz-Allah, 107

Lagerloff, Selma, 67

Lamar, Lucius Quintus Cincinnatus, George F. Hoar hakkında, 297

Lamartine, Alphonse, 382

Lever, Leslie, sahtekârlık değil-basit aptallık, 265

Lincoln, Abraham, 113-138; perakendeci, 114; eğitimin gayesi, 114; jüri karşı tarafın avukatını tanımıyorsa, 115; en fazla kelime-en az fikir, 115; öküzün kuyruğu ayak olursa, 115-116; ben Kongreye gidiyorum, 116; ölüm yıldönümündeki başyazı, 116-117; Lincoln-Jefferson, 117; yıldırım savargücendirilmiş Allah, 118; General Cass'ın ödenek cetveli, 118-119; kabul etti-çıkaramadı, 119; Douglas-viski, 120; Douglas'ın babası-fıçıcı, 120; güvercin gölgesi çorbası, 121; ölüp de dirilmiş bir şaka, 121; tuhaf bir hikâye-viski gibi, 121; Gettsburg nutku, 122-123; Allahın yardımı şart, 124; Cambaz Blondin, 124-125; kimseye kötülük düşünmeyerek, 125-126; bu da geçer, 126; kahveçay, 126; ihtiyar kadın-sigortacı, 127-128; kalbi parça parça olacak, 128-129; at sineği, 129; kartallar leşin başına üşüşür, 130; deli-Sezar-Napoleon, 130; iki çocuk-üç ceviz, 130; Allah Lincoln'ün şaka yaptığını sanacak, 130; herkesi her zaman aldatamazsın, 130; daha çirkin olanı öldürecek, 131; iki-yüzlü olsaydım, 131; yaşlı kadının dansı, 131; orduyu ödünç verin, 132; bir delikli helâ, 132; Güneylilerin ordusu daha büyük, 132; değirmencinin buğdayı öğütüşü, 132; cehenneme giden yol, 133; Grant'ın generallerine viski-Kral

Lincoln, *devam ediyor*

George, 133-134; daldı-kupkuru çıktı, 134; Güneylileri şefkatle yıkıyor, 135; ümitsiz azınlık, 135; büyük baba-torun, 135; her eşek iş peşinde, 136; patatese benziyorsun, 136; onu boğulurken göreni tayni ettim, 136-137; bırakalım, biraz da başkaları ölsün, 137; kimsesiz askerin dostu, 137; korkuyorsan-defol-git, 137; şehit cumhurbaşkanı, 138; ayağını vurdu-ağlayamadı-gülemedi, 335

Lincoln, Robert, 137 dn

Lloyd, George David, 139-165; mülk sahipleri-Lordlar Kamarası-fakirler, 141; siyasi akrobotlar, 142; Birmingham'lı kuyumcular, 144; üç dük-iki markiz, 145; fakirlere nutku, 146; Joynson-Hicks'in hak edilmemiş kazancı, 146-147; dükler - zırhlılar, 147; Curzon ve Milner'e hücum, 148; Allah soygunculuğu, 149-150; ele geçen büyük fırsat, 151; komisyonun sonu, 152; Lord North-çekirge, 152; Asquith-diğerlerinin karıları, 152; cüce-dev cüppesi, 158; at gözlüğü takmış bankacı, 159; demir ruhuna işledi, 159; kuyruğu elimde kaldı, 159; Katil köpek, 160; belden aşağı vurdu, 160; doğru-yanlış-zahiren doğru, 160; sözünde hiç durmuyor, 161; Musa'nın cebi-altın inek, 162; kanalizasyon borusundan dış siyaset, 163; yeterli belediye başkanı-Birmingham, 163; Amery, Chamberlain'e Cromwell'in kelimeleriyle hücum ediyor, 163; elindeki mühürü bırak artık, 164; Churchill'in kabinesine muamelesi, 240

Long, Huey, zenci hastabakıcılar, 269-270; zengin ihtiyar - cehenneme kadar yolu var, 270-271; Henry Luce hakkında, 271

Macmillan, Harold, Bevan hakkında-her rol-dilsiz ve sağırınki müstesna, 229; hiciv ve hakaretli tartışmalar azalıyor, 260; Khruschev'in ayakkabılarını sıraya vuruşu, 261; hem Amerikalılarla hem de İngilizlerle beraber içeceğiz, 261; cehalet-tenkit, 261; oğul-baba, 261; Harold Wilson'ın çizmeleri, 261

Mancroft, Lord, kıt zekâ-işletilen zekâ telleri, 312

Marshall, John, kanunlar beni çiğnedi, 9; 10

Maugham, William Somerset, 139

McAdoo, William, Harding'in fikir peşinde giden ibareleri, 307

McCarthy, Joseph, 304

Mc Coarty, Steven, cehenneme kadar yolun var, 310-311

McLaurin, Anselm, Cumhuriyetçi Parti-âmmenin yağma edilmesi, 298

Montagu, Lady, 381

Muskie, Edmund, sessizliğe yardım etmedikçe, 286

Nabarro, Sir Gerald, kapı tokmağı olarak fındık kırıcıları, 258-259
Necker, Madame, 113
Nietzsche, 383

Orbay, Rauf, Celal Nuri hakkında, 300 dn
Overlung, 181

Ömer, Hz., 14

Parker, Dorothy, 181
Pope, Alexander, 84
Profume seks skandalı, 261

Randolph, John, 67-83; parlıyor ve kokuyor, 69; Caligula'nın atı, 69; köle-eşit-eşek-üstün, 70; toprak skandalı, 71-72; Jefferson-Becket, 72; hâkimlerden korkuluyor, 73; eyalet hakları-kadının iffeti, 74; Wright-Rea, 74; ona hiç iyilik etmedim, 74; yeri boş kaldı, 74; kırık tuğlada bilenmiş bıçak, 74; önceki sual, 75; Harp Şahinleri, 75; Allah Calhoun'u Cumhurbaşkanlığından korusun, 76; Washington Allahın lânetine uğrasın, 76; Pocahontas'ın torunları, 76; Fransız İhtilâlinden bir gün uzun, 78; Clay'in gözleri,-benim gözlerim, 80; çapkınlara yol veririm, 82; bana bir ceket borcunuz var, B. Clay, 82

Reed, James A., ekseriyetin zulmü, 280
Reed, Thomas Brackett, ağızları açılıyor-bilgi hazinesi eksiliyor, 301; J. Hamilton hakkında, 301; doğrultma müsaadesine lüzum yok, 301; William M. Springer hakkında, 302; benden de kötüsünü bulacaklar, 302
Rochefoucould, La, 26, 253
Roosevelt, Franklin Delano, 166-180; Roosevelt'in canı cehenneme, 168; Roosevelt-ölenler sütunu, 168; Roosevelt fıkrası-Komünist Rusya, 169; muarızımın delilleri, 170; yaşlı centilmen-ipek fötr şapka, 171-172; liberal-muhafazakâr, 172; koltuk değneklerini doktora fırlatıyor, 172; Martin-Burton-Fish, 173; meşum ittifak, 173; Cumhuriyetçiler bukalemun, 173-174; Ickes'in dili, 174; Kavgacı Smith-Gemici Morgenthau, 175; kesinlikle reddet, 175; daktilo stratejistleri, 176; Jed Amca, 176; Fala hikâyesi, 179; Roosevelt'in köpeği-Dewey nin keçisi, 180; muhafazakâr kimdir? 279

Said, Mehmet Haled, Avrupa intibaları, 396
Sand, George, 383
Seçmenler: hatiplere lâf atanlar-Disraeli-gerçekler yavaş gider, 103; ben senin kalın kafanı açacağım, 103; sen çirkefe düşmeyegör, 104; Llyod George - ben de o yemeği yerdim, ha-

Seçmenler, *devam ediyor*

nımefendi, 161; Mancroft-kıt zekâ-işletilen ses telleri, 312; Earl Warren-o kadar bahtiyar olmayın, 313; Bryan'ın karısı-McKinley'nin yatağı, 314; Bryan-ördek, 314; Roosevelt-baba eşek olsaydı-Cumhuriyetçi, 314-315; Trudeau-Kanadalı seçmen, 315; adres yazmayı nutmuştuk, 315 dn; Osman Bölükbaşı-duyamıyorsan yer değiştirelim, 315 dn; şapkalarımıza anlatın, 315 dn; Stevenson-cehalet kazınacak-günahkârlar affedilecek, 316; Kennedy-reyini satmağa hazırsın, 349

Seçmenler, mektuplar: McCoarty-cehenneme kadar yolun var, 310-311; Proxmire-parazit değilsen-ver parayı-al, 311; Eisenhower'in gübre ihtiyacı, 311-312

Seyfettin, Ömer, politikacı-kümes, 17

Sheridan, Richard Brinsley, 26-47; senin baban öldürüyor-benimki güldürüyor, 27; su ile işleyen yeldeğirmeni, 29; vergi kanunları fâsit dairesi, 29-30; Dahiliye Vekilinin yorgunluğu, 30; hafıza-şaka-tahayyülgerçek, 30; nükte plânı, 30-31; Kafaları vurmak için özel duvar, 31; karşı konulmazsa ırza tecavüz sayılmaz, 32; hür basın, 32; Warren Hastings hakkında, 32-35; Pitt-Theuses, 36; Napoleon-Pitt, 36-37; İngiltere bankasının iğfali, 37; barıştan memnun-gurur duymuyor, 37-38; İngiltere Bourbonları yerine oturttu, 38; Pitt Fox'tan aşırıyor, 38; Pitt-Patterson-kâr, 38; Parlamentodaki sarhoşlar, 39; aptal-sahtekâr arasında, 40; gülünecek nükte değil, 40; arabadaki Westminister'li seçmenler, 40-41; terzi kendi elbisesini dikebilir, 42; Cumberland'ın trajedesine güldüm, 42; editörün edebî şöhreti, 42; uyuyan hâkim, 42; Başpiskoposa aşk mı ilân edeyim? 42; avukat-centilmen, 43; şahane çöl, 43; siyasî bağımsızlık, 43-44; ateş karşısında şarap, 45; İngiltere'nin hürriyeti, 46; Fransa yaşanacak yer-İngiltere ölünecek, 207; 139. *Yine bakınız,* Sheridan Tom.

Shaw, George Bernard, 166

Shakespeare, William, 139, 166, 336

326; Komünist tehlikesi-silâhlı

Sheridan, Tom, kimin karısını? 44; lirayı şimdi verin, 44; adam da soydum, 44

Shinwell, Emanuel, Musa'nın soyundan, 238

Snyder, Franklin, takdim nutku, 277-278

Stael, de, 48

Stevenson, Adlai, 23, 316; 317-335; Stevenson, Adlai, 316; 317-335; cehennemin gazabı üzerimize düşene kadar, 318; editör-samanı basar, 318; bağımsız insan-politikadan politika-

Stevenson, *devam ediyor*

yı çıkaran, 318; saha-beylik sözler-kılıç şakırdıları, 318; beşeriyet-akıntıya kürek çekenler, 318; kaynaklarımızı birleştireceğiz, 319; o hayatını devam ettirememiş, 319; çocuklar paralarını saklıyor, 319 - 320; ayakkabıdaki delik, kafadaki delik, 320; Eisenhower'in golf çantası, 320; Eisenhower-kötülükler - Cumhuriyetçiler - Demokratlar-Taft, 321; Taft - Eisenhower üzerine otorite, 321; Nixon-*redwood* ağacı-tabii çevre nutku, 321; Rockefeller'in sevgilisi dahi olduğunu bilmiyordu, 321; Eisenhower'in ceketinde asılacak kuyruk yok, 321; Cumhuriyetçiler-âmme işleri, 322; filler-kuyruklar, 322; şöfor-intihar, 322; yanan ev-su parası, 322; Ezra Benson-Eisenhower'in emekliliği, 322; Cumhuriyetçilerin platformu, 322; açık kapılardaki mukavele, 322-323; haylazları alalım, 323; Rockefeller-Goldwater-Nixon, 323; ay çiçeği namzedi, 324; demokratik sistem-parça-bütün, 324; Beyaz Evde bir gece, 324; halkın başları üzerinden konuşuyor-Eisenhower ayakları altından, 324; Clemenceau-dikkat et-işitiyorlar, 324; Alcibiades-en iyi zamanında tanımak isterdim, 325; Hazlitt-hayvan güler-ağlar, 325; Don Marquis-geciktirmek-düne ayak uydurmak, 325; V Charles-kuzeni-Milano, 325; Will Rogers-bizi seçin-sonra düşünürüz, 325-326; hür insan, 326; hürriyet, 326; eğitimin gayesi, 326; üniversite, tecavüz, 326; dünün problemleri-yarının imkânları, 326; güzel kadın-cazibeli kadın, 326; Bn. Karl Marx-sermaye yapsaydı, 326; Bn. Roosevelt-Karanlığa sövmedi-ışık tuttu, 327; dönek-hain, 327; yalan söylemeyin-doğruyu söylemeyeceğiz, 327; onun nutkunu kaybettim, 328; su ile işleyen yeldeğirmeni, 328; çiftçinin evlenme teklifi-kızın cevabı, 330; diploma töreninde, 330-331; küçük kız-resim-Allah, 332; eğitim-alelâde hırsız muhtelis, 332; doğum yerinde, 333; genç politikacı-millî kahraman, 334; Jimmy-Bill-Tommy, 334; Watson-Indiana halkından hiç muhalefet yok, 335; seçimi kaybettim-torun kazandım, 335; Lincoln-ayağını vurdu-gülemedi-ağlayamadı, 335

Swift, Jonathan, 84

Şahabettin, Cenap, 14

Tarancı, Cahit Sıtkı, 14

Thackeray, 48

Thorpe, Jeremy, büyük sevgi, 265

Thurber, James, 317

Truman, Harry, mutfak-politika, 358

Mark Twain, *devam ediyor*

Twain Mark, 166; fazla konuşan hatip, 275; Chauncey Depew'-nin unuttuğu nutku, 308, 407
Ülgen, Murat Âli, "Brütüs"ü iade ediyor, 300-301 dn

Vefik, Ahmet Paşa, devlet adamının vasıfları, 382
Vincent, Norman, ikimiz de haklıyız, 309-310

Walker, James, liberal kimdir? 279
Webster, Daniel, 67, 68, 69
Whipple, Edwin Percy, 221
Wilkes, John, arkadasınız millet vekili olmak istemezse, 312; küçük çapkınlıklar ilgilendirmez, 313; ya prensipleriniz-ya metresiniz, 313
Wilson, Harold, Bevan'ın küçük köpeği, 262; sevdiği hakaret - Burns'in Chamberlain için söylediği, 263; Bıçak Mac, 263; ilk girdi-ilk çıktı, 263; Disraeli'nin sahtekârlığı-Gladstone'nın kendik-doğruluğu, 263; şahaser alelâdelik, 263; yirmi yıl, 264; Macmillan hakkındaruhen genç, 264; Truvalı Helen'in yüzü, 265
Wilson, Woodrow, bir defa öğrensinler, 158; avukat ıslah-ı nefs etti, 326; eğer mezarcı razı olursa, 327; ışık değil-hararet saçıyor, 327; şoförü tevkif et, 327; kabaranlar-olgunlaşanlar, 327; ne kadar konuşacağım, 328; dünya çok büyük-ben çok küçük, 327
Wirtz, William, açık ağızlı-derin düşünen, 287

Yağız, Avni, mebus ağzı, 17
Yakes, Sidney, fare-feza-kanser araştırması, 285-286
Yutang, Lim, 407

Ziya Paşa, 14

Sonsöz

Amerikan ordusunda en yüksek rütbe "beş yıldız"lı generalliktir. Gerçekte, beş yıldızlı generallerin sayısı hiç bir zaman bir kaç taneden fazla değildi. Son yılların beş yıldızlı generalleri arasında Eisenhower, MacArthur ve Omar Bradley vardı.

Geçenlerde gazetelerde gördüm: Amerikan Temsilciler Meclisinin—her ülkede ve her zaman benzerlerinin bulunduğu—gayretkeş üyelerinden biri, Amerika'nın ilk cumhurbaşkanı George Washington'u (ki 1799 da öldü) "altı yıldızlı" general yapmak için bir kanun teklifi getirmiş. Reddedilen bu teklifin müzakeresi sırasında, bir diğer mebus, teklifi "saçma" bulduğunu şöyle ifade etmiş:

"George Washington'u altı yıldızlı generalliğe terfi ettirmek, bir sarhoşun Mikel Angelo'nun eserlerini düzeltmeğe kalkışmasına benzer"

Politik hümör işte bu. Sadece bu söz dahi, kanaatımca, siyasi hümör sahasında onlarla aramızdaki büyük mesafeyi apaçık göstermeğe yeterli. Nitekim, "tarihe malolmuş" en iyi nüktelerin de politikacılarımızdan ziyade edebiyat ve ilimle iştigal edenler tarafından söylenmiş olması da bunu göstermez mi?

Bir müddet önce Yeni Mecmua *ciltlerini karıştırıyordum. Selâhattin Güngör'ün, büyük Türk âlimi İbnilemin Mahmud Kemal ile yaptığı bir röportaj dikkatimi çekti. İbnilemin Mahmud Kemal, bir gün "ülema ve übedadan*

mürekkep bir mecliste tesadüfen" bulunmuş. Günün önemli meselelerinden biri üzerinde konuşulurken, meclisi teşkil eden bir zatın, üzerinde durulan bu meseleye ilmî bir cevap verilemediğini söylemesi üzerine, ülemadan olduğu kendi ifadesinden anlaşılan biri, eğer benim falanca eserime bakılsaydı, istenilen cevap orada vardı, kabilinden bir söz sarfetmiş. Kimsenin ses çıkarmadığını gören İbnilemin Mahmud Kemal, bunun üzerine demiş ki:

"Sorulan bu meseleye sizin eserinizle cevap vermeğe kalkışmak, mızraklı ilmühalle fetva vermeğe benzer."

Belki yanılıyorum, fakat ben, bilhassa günümüzün Türk politikacıları arasında bu neviden bir söz söylemesini becerebilecek birini pek düşünemiyorum. Bununla beraber, bu kitaba girebilecek seviyede daha bir çok Türk siyasî nüktesinin söylenmiş olduğunu savunacak okuyucularımla hemfikir olmamak da elde değil. Yalnız takdir edersiniz ki, bunları Meclis Zabıtlarından, gazete ve mecmualardan bir bir çıkarmak da bir kişinin harcı değil. Bundan böyle, okuyucularımdan rica ediyorum:

"Bibliyoğrafya" bölümünde gösterilen kitaptakiler dışında, bildiğiniz, işittiğiniz veya okuduğunuz Türk siyasî nüktelerini lütfen bana gönderiniz. Ben onları, kitabın ikinci baskısında —tabii sizin isimlerinizi de vererek—ayrı bir bölüm altında toplıyacağım. Nüktesi yayınlanan her okuyucuya kitabın ikinci baskısından bir tane hediye edilecektir.

Şimdiden teşekkür eder, siyasî nüktelerinizi beklediğimi bir kere daha belirtirim.

Nejat Muallimoğlu

Nejat Muallimoğlu'nun

Cumhurbaşkanından Şemdinli'deki vatandaşa kadar,
binlerce vatandaşın takdirini kazanan,
Türkiye'de bir eşi ve benzeri yayınlanmamış kitabı

BÜTÜN YÖNLERİ İLE KOMÜNİZM

"Bugün size bir kitaptan bahsedeceğiz.... Genç, yaşlı, bütün düşünen kafa sahiplerinin, okumakta büyük yarar sağlayacakları bir eserin, nihayet Türk kitaplığına da katıldığını müjdelemek zevki, bizim için şu anda herşeyden ağır basıyor."

Halûk Cansın *(Yeni Asır* İzmir), "Komünizmi tanımak" başlıklı yazısına (11 Mayıs, 1976) böyle başladı.

Vecdi Bürün de şunları söylüyordu *(Orta Doğu,* 12 Mart, 1976)

"Muallimoğlu, bütün aydınlarımızın takdir edecekleri ve örnek almak hevesini duyacakları bir eser meydana getirmiştir."

Cavid Ersen, *Hergün* gazetesinde şöyle diyordu (22 Mart, 1976)

"Şimdiye kadar yerli ve yabancı yazarlar tarafından takdirle karşılanıp, ilgi duyulan cinstendir Nejat Muallimoğlu'nun vücude getirdikleri.... Komünizm teori ve pratiğini.... zengin ve sürekli bir Türkçe, berrak ve akıcı bir uslûpla anlatan bir kitaptır bu."

Afyon'da yayınlanan günlük *Türkeli* gazetesi ise diyordu ki (6 Nisan, 1976)

...Türk fikir hayatında yer alan bütün yazarlarımız Muallimoğlu'nun kitabını okumuşlar ve yazdıkları yazılarda onun uyandırmaması imkânsız akislerini tesbit etmişlerdir.... *Bütün Yönleri ile Komünizm* gerçekten dikkate değer ve her Türk aydınının mutlaka okuması gerekli bir kitaptır.... Muallimoğlu, bu eseriyle de verimli bir çalışma yapmış, ele aldığı konularda meselelerin dışında kalanlara düşünce ışıkları tumayı başarmıştır."

Yahya Akengin de *Hisar* dergisinde (Mayıs, 1976), "dopdolu bir kitap" diyor.

İçinde bulunduğumuz yılın Martında yayınlanan bu kitap, gerçekten, büyük ilgi çekmiş ve birinci baskısı şu ânda tükenmez üzeredir. Büyük boyda (elinizdeki bu kitap orta boydur) ve 630 sayfalık hacimli bir kitabın, hem de komünizmi oldukça ilmî bir görüş noktasından inceleyen bir kitabın, bu kadar kısa zamanda tükenmesi, takdir ederseniz ki, gerçekten değerli olduğunu gösterir.

Başta muhteren Cumhurbaşkanımız olmak üzere bir çok devlet ve hükümet erkânı da Nejat Muallimoğlu'nu tebrik etmişler. Komünizmi böylesine ilmî ve objektif bir açıdan anlatan kitabın nihayet Türkiye'de de yayınlanmasından duydukları memnunluğu belirtmişlerdir. Bu cümleden olarak, Milli Savunma Bakanı *Ferit Melen* şunları da yazıyordu: *"Kitabınızı... istifade ile inceliyorum. Komünizmle fikir alanında yapılması gereken mücadelede yararlanılabilecek büyük bir eser vücude getirmiş bulunuyoruz. Sizi candan kutlar, teşekkür ve saygılarımı sunarım."*

Türkiye'de komünizmin ne o duğunu böylesine etraflı ve derin anlatan başka hiç bir kitabın yayınlanmadığını söylersem bana inanmanızı isteyeceğim. Halûk Cansın da aynı fikirde: "...tereddütsüz söylemeli, bu mevzuda şimdiye kadar çıkmış Türkçe eserlerin ilim açısından en esaslısını teşkil ediyor." Vecdi Bürün de şunları söylüyor: "Sosyalizm ve komünizm meseleleri, bu eserde benzerine rastlamadığımız bir derinlikte inceleniyor."

Gerçi 630 sayfalık bu kitabın 100 küsur sayfası tamamen bu satırların yazarının kaleminden çıktıysa da, benim rolüm daha ziyade bir "editör" lük oldu. Ben, komünizmin teori ve pratiği üzerinde otoriteleri dünyaca tanınmış filozof, bilgin ve yazarların eserlerinden derlediğim parçaları

bir kitap halinde birleştirdim. Bununla beraber, kitap hakkında yazı yazanların, bu satırların yazarının "rol"ü üzerindeki düşüncelerini de nakletmeme müsaade ediniz. Halûk Cansın, *Yeni Asır*'da şunları söylüyor:

...kitabın hazırlanmasında kendi rolüne 'Editör' vasfını daha uygun bulmuş. Dünyaca kabul edilen filozoflardan, ilim adamlarından ve yazarlardan tercüme ettiği etüdleri, bilgili bir sıra ile tasnif ettiği nazara alınınca, bu sıfat belki yanlış değil. Ama eksik. Zira, iki haftadır içimize sindire sindire, ağır ağır çevirdiğimiz sahifelerin sonuncusunu da tamamlayıp kapağı kapadığımız şu sırada, nihaî kararımız öyle ki kitab, gücünün en fazlasını, Muallimoğlu'nun kendi kaleminden çıkan incelemelerden alıyor.

...neden gizleyelim ki, biz, *Bütün Yönleri ile Komünizm*'i okurken Muallimoğlu'nun araya büyük bir vukufla serpiştirdiği notlardan, en az bu otoritelerin incelemelerinden olduğu kadar, faydalanmış bulunuyoruz. Hele, 'Ne Yapılması Gerek?' başlığını taşıyan ve kitabın son faslını teşkil eden bölümdeki tahlil ve tesbitler, bizce, editör'ün hizmetini, diğer yazarların katkısından, belki daha üstün bir seviyeye ulaştırıyor."

Diğer sütun sahipleri de Nejat Muallimoğlu'nun "editör" lük rolü üzerinde durdular. Yahya Akengin: "...Muallimoğlu bu kitapta kendisini 'editör' olarak takdim ediyor. Ancak bu editörlük, yeni bir eser meydana getirmekten daha az ustalık isteyen bir iş değil.... Belgeler ve tanıkların konuşturulduğu eserin harcı, Muallimoğlu'nun güçlü metodu ve ilmin gereklerini hareket noktası olarak benimsemesi oluyor."

Aynı konuda Vecdi Bürün da şunları yazıyor: ...belirli görüşlerin etrafında, dünyanın bu meseleleri en iyi düşünen zekâlarını toplamış, onlara bir büyük kompozisyonun vücud bulmasında orkestra şefliği etmiştir."

Bütün Yönleri ile Komüniz'de yazılarını zevk ve heyecanla okuyacağınız dünya çapında otoriteler arasında şunlar da var: *Prof. George H. Hampsch,* John Carroll Üniversitesi (amerika) felsefe profesörü, ve, Sovyet ve Doğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü üyesi; *William J. Miller, Time Life* dergileri yazarı; *Prof. Marshall D. Shulman,* Harvard Üniversitesi Rusya Araştırma Merkezi üyesi; *Prof. Henry J.*

Roberts, Columbia Üniversitesi Rus Enstitütüsü; *Prof. Thomas P. Neill,* St. Louis Üniversitesi Tarih Profesörü; *Prof. James Collins,* St. Louis Üniversitesi sosyoloji prafesörü; *Bertrand Russell,* Nobel Mükâfatı (1950) kazanan yirminci asrın en büyük filozofu (ve samimi bir sosyalistti); Rosa *Lüxemburg,* Lenin'i şahsen tanıyan meşhur anarşist kadın; *Prof. Dimitri von Mohrenschildt,* Darmouth Üniversitesi (Amerika) Rus tarihi ve Rusça profesörü; *Prof. Richard Pipes,* Harvard Üniversitesi Modern Tarih profesörü; *Prof Herman Achminov* (Rus, Leningrad'da Almanlara esir düştü); *Prof. V Vishniak* (Rus, Moskova Üniversitesinde okudu), Lahey Enternasyonel Hukuk Fakültesinde profesör; *Milovan Cilas,* meşhur Yugoslav yazarı, bir vakitler Tito' dan sonra isminden en çok bahsedilen Yugoslav yazarı idi; *George Orwell, Hayvan Panayırı* ve *1948* adlı eserleri bütün dünya dillerine çevrilen meşhur İngiliz (sosyalist) yazarı; *Andrei Sakharov,* Nobel mükâfatı (1976) kazanan meşhur Rus fizik âlimi; *Praf. Abdurrahman Avtürkanov* (Türk, Kafkasya'da doğdu); *Prof. Timurbeg Devletsin* (Türk, Kazan'da doğdu).

Bu isimler dışında daha bir çok meşhur kimselerin (meselâ, *Albert Einstein*) komünizm hakkındaki fikirlerini de okuyacaksınız.

Bu hacimli kitabı rahatça okuyacağınıza eminim. Halûk Cansın da aynı şeyi söylüyor: "Muallimoğlu'nun temiz ve açık bir dili var. Kendi kaleme aldığı parçalarda olduğu kadar tercüme ettiği fasıllarda da, akıcı üslûbu, kitabın baştan sona yorulunmadan okunmasına imkân sağlıyor. Kaldı ki mevzu, ne derece ilmî olursa olsun, eldeki çok zengin dokümantasyon, yer yer sözün nazariyetten tatbikata intikal edebilmesini ve komünizmde 'hayal olunan'la 'elde edilen' arasındaki farkların siyah-beyaz keskinliği ile sergilenmesini de mümkün kılıyor.

Bütün Yönleri ile Komünizm, gerçekte, dört ayrı "kitap" halinde sunulmuştur:

- Komünizm Teorisi
- Bolşevik İhtilâli
- Ne Vâdettiler, Ne Getirdiler
- Komünizm Üzerine Yorumlar

Ayrıca, günümüzün Rusya'sını anlatan ve İngilizce gazetelerden tercüme edilen yazılara da yer verilmiştir. Bunlardan başka, bu satırların yazarının bilhassa bu kitap için kaleme aldığı makaleler de yer alıyor. Daha önce bahsedilen ve tam 70 sayfa tutan "Ne Yapılması Gerek?" bunlardan biridir. Bu uzun makalede, komünizmle mücadele etmenin gerçekte daha iyi bir Türkiye kurmak olması gerektiği üzerinde durarak şahsî fikir ve kanaatlerimi belirtmeğe çalıştım.

Elimizdeki bu kitabın kâğıdı gibi ikinci hamur kağıda basılan ve yine cildi iplik dikişli olan bu kitabın, "Muhtevada zenginlik, kalitede üstünlük" prensibimizden zerrece tâviz verilmeksizin her bakımdan "mükemmel" bir eser halinde ortaya çıkması için gereken her fedakârlığın göze alındığına emin olabilirsiniz. Kitaptan anlıyanların "fevkalâde" diye sıfatlandırdıkları nefis bir kapak içinde sunulan *Bütün Yönleri ile Komünizm*'in dizgi, tertip ve mizanpaj bakımından bir eşi ve benzeri Türkiye'de yoktur. Biz, kitabın vücude getirilmesinde emeği geçenlere (ikinci sayfada teşekkür ederken) şunları da yazdık:

Hepimiz, mesleğimiz ne olursa olsun, üzerimize aldığımız bir işi mümkün olan en iyi bir şekilde yerine getirmeğe çalışmadıkça, özlediğimiz daha iyi bir Türkiye hiç bir zaman gerçekleşemez. Bundan böyle, inanılmaz bir lâubaliliğin Türk kitapçılığına hâkim olduğu bir devirde, "indeks" mefhumunun kafalara henüz yerleşmediği, çok defa "içindekiler" kısmının dahi kitapların sonuna eklendiği bir zamanda, biz—bu kadarcık gururumuzu hoş görün—Cumhuriyet devrinin en iyi tertiplenmiş kitabını vücude getirmekle Türk kitapçılığına, Türk kültürüne, karınca kararınca da olsa, hizmet etmeğe çalıştık."

Kusura bakmayın, fakat komünizmin ne olduğunu bilmek isterseniz, bu kitabı okumaktan başka çareniz yok. Halûk Cansın şunları yazıyor:

Her yaştaki okuyucular ve özellikle gençler için, artık "Ne yapalım? Piyasadaki bütün kitaplar komünizmi sevimli göstermekte yarış halinde. Madalyonun öbür tarafını bize gösteren olmadı!" mâzereti, eskisi kadar geçerli değil. Binbir emekle yetiştirdikleri evlâtlarının, göz göre göre Marksizmin cezbesine

kapıldıklarını sezip perişan olan ana-babalar, "Ah, bir tek kitap bulamıyoruz ki, 'Al çocuğum, bir de şunu oku,' diye iç rahatlığı ile verebilelim!" çaresizliğinden... kurtulmuş bulunuyorlar.

Şu satırlar da Yahya Akengin'den

Bu kitapta sergilenenlerin özünü cesaretle ve kendimizden emin bir tavır içinde eğitimin programlarımıza nakletmiş olsaydık, her halde Türkiye'nin görüntüsü şimdikinden farklı olurdu. Kafasındaki ve kalbindeki boyluktan faydalanarak beyinlerine şırınga edilen ideoloji uğruna, kendi devletine karşı çıkan güçlerle uğraşmak yerine, millî ülkülerin peşinde kenetlenmiş ve güçlenmiş bir toplum olabilirdik... *Bütün Yönleri ile Komüniz*'in, lise ve yüksek öğrenimdeki gençlere ödev olarak okutulması denenmeğe değer. Böyle bir şeyi samimiyetle yapabilsek, çok şeyin değişeceğine inananlardanım.

Bütün Yönleri ile Komünizm, Millî Eğitim Bakanlığının kararı ile (tarih: 13 Nisan, 1976; sayı: 660-03926) "ilgililere tavsiyesi uygun görülmüştür."

Türkiye'nin her tarafında Millî Eğitim Bakanlığı yayınevlerinde ve diğer kitapçılarda satılan *Bütün Yönleri ile Komüniz'in (büyük boyda* 630 sayfa, ikinci hamur kâğıt, iplik dikiş, indeks, emsalsiz bir tertip) fiyatı 75 liradır.

Bir Türk Vatana Döndü

hakkında demişlerdi ki :

CİHAD BABAN
"Önsöz"

Hem gezen hem okuyan bir insan kanaat sahibi olduğu gibi, onu diğerlerinde ayıran niteliklerden biri de, onun bir çok kimselerin önem verdikleri hususlara aldırış etmeden yaşamasıdır. Hele mizacında inandığı fikirlere sıkı sıkıya bağlı olmak gibi bir özellik de varsa.

Daha yola çıkmadan Nejat Muallimoğlu, kanaatlerinden hiç bir fedakârlık yapmasını bilmeyen bir gençti. Bugün bu kitabında okuyacağınız gibi, benim şahsen tasvib etmeyeceğim hırçın bir kalem ile, Türk dilinin gelişmesi üzerinde duruyor, bir çok politik ve sosyal meseleleri eleştiriyor; bu arada başta Türk Dil Kurumu olmak üzere bir çok yazarları da yeriyor. Bence bu polemiğe bir kitap konusu içinde girmeseydi çok daha iyi ederdi. Fakat o zaman böyle bir kitap gereken ilgiyi toplar mıydı, bilemiyeceğim.

Hücuma uğrayanlar onda da eleştirilecek, hattâ sertlikle eleştirilecek bir çok konular bulacaklardır. Fakat muhakkak olan şudur: Bu kitap büyük bir emek mahsulüdür, ufuk açıcıdır, genel kültür ve özellikle dil kültürü bakımından sınırları alabildiğine genişletecek bir niteliktedir. Hayatta iddiası olmayan, ısrar etmesini bilmeyen, bir fikrin takipçiliğini ısrarla yapmayan bir insanın başaracağı bir iş değildir bu....

Bu eseri okurken, bildiğinizi zannettiğiniz, fakat okuduktan sonra bilmediğinizi anlayacağınız bir çok kavramların nereden ve nasıl geldiklerini öğrenerek sevinç duyacaksınız. Sizi temin ederim: merakınız öylesine şahlanacak ki, iyi bir romanda bile bulamayacağınız zevki bu kitapta bulacaksınız, çünkü her satır

size bir şey öğretecek, her pasaj ufkunuzu genişletecek, sonunda müellifin hırçınlığını belki de bu sebeple mazur göreceksiniz.

Bu kitabın müellifi yıllarca önce *Güzel ve Tesirli Konuşmak* adlı bir hitabet kitabı yazmış, hitabet sanat ve tekniğini bütün incelikleriyle anlatan bu kitabında tarihte ün yapmış insanların büyük nutuklarından da örnekler vermişti. Onun ismini ilk defa kitapta görenler, eserin büyük bir emekle hazırladığını kabul etmişlerdi. Ben o kitabın önsözünde şunları da yazmıştım:

...Nejat Muallimoğlu Türkiye'de konuşmayı öğretmek vazifesini üzerine alanlardan biri oldu. Bu ağır vazifeyi başarabilmek için severek çalşıtı, yazdı, didindi.... İradesinin gösterdiği yoldan dönmeyerek azmettiği neticeye vardı.
Bu kitabın genç müellifini siyasî bir toplantıda, kendisi henüz genç bir lise talebesi iken bana tevcih ettiği sualleri dolayısıyle tanımıştım. Seneler geçinse, onun o tarihte genç bünyesine hâkim olan hizmet ve yükselme arzusunun zaman içinde erimemiş olmasını görerek iftihar duydum. Bir gün Amerika'dan, başka bir gün Japonya'dan sesi duyuldu, ve her defasında da, o, memleketine yeni bir şey kazandırmanın ihtirasıyle yandı.
...bu eserin müellifinde Türkiye'nin iftihar edilecek bir vatandaşını bulmuş olmanın zevkiyle bu satırları yazdığım için bahtiyarlık duydum.

Nejat Muallimoğlu'nun *Bir Türk Vatana Döndü*'sündeki hırçın kalemine, inatçılığına, ve kendisinden farklı görüşlere sahip olduğum hususlara rağmen, onbeş sene önce yazdığım yukarıdaki satırlara bugün de imzamı koymakla iftihar ederim. Elinizdeki bu eserin kolay yazılamayacağını göreceksiniz. Böyle bir eseri vücude getirmek kolay değildir, çünkü Nejat Muallimoğlu gibi araştırmaktan zevk duyan, kendini dağıtmadan bir iddiayı kovalıyan insanları bulmak kolay olmadığı gibi, onun gibi, hiç de kolay değildir.

Nejat Muallimoğlu'nun hırçınlıkları, belki bir takım tepkilere yol açacaktır. Ben onu bu muhtemel tepkilerle başbaşa bırakıyorum, fakat ona gücenecek ve kızacak ve belki çatacak olanlar da kitabı okuduktan sonra, onun herkesin göze alamayacağı bir emek sarfetmiş olduğunu inkâr edemeyeceklerdir. Dil bakımından olduğu kadar, sosyal ve politik bakımlardan da yeni ufukları gösteren bu kitap ,ele aldığı ve konular üzerinde ciddî tartışmalara yol açarsa, memleket ve millî kültürümüz için her halde bir kazanç olacaktır.

PROF. NECATİ AKDER
Orta Doğu

Dört yüz yirmi sayfalık birinci bölüm başlıbaşına bir cilt teşkil etmek durumundadır. Bu bölüm "dil faciâsı" tâbiriyle vasıflandırılmış buhranın tasvir ve tahliline vakfedilmiştir. İkinci kitapta, kültür buhranının çağdaş medeniyet açısından ele alınmasına tevessül olunmuştur. Böylece Freudism, Ekoloji meselelerine de temas edilmekte, batılaşmak cehdinin sürmesini âdeta mukadder kılan faktörler işaret edilmektedir. Kitabın "Önsöz" ünde Cihad Baban, tenkidi polemik sınırı ötesine taşırmanın ihtiyatsızlık sayılabileceğini söylemekle beraber, medenî cesaret timsali olduğunu kabul etmekten çekinmemiştir. Nejat Muallimoğlu'nun tenkitlerindeki titizliğe hak veriyoruz.

YAHYA AKENGİN
Hisar

...eseriyle iddia sahibi, inandığı yolda yürüyen, iddia ve inançlarını kuruluktan çıkarıp kültürüyle besleyen bir yazar... Politikadan ahlâka kadar çeşitli konular ele alınıyor, edebî bir üslûpla inceleniyor. Psikoloji derslerinde öğrencilerin ağzı açık dinledikleri... Freud nazariyeleri yerle bir ediliyor.

NİHAD SÂMİ BANARLI
Meydan

...kısa, açık dikkat ve alâka çekici, hâfızalarda bilhassa iz bırakıcı cümlelerle yazılmış... zengin ve düşündürücü bir eser.... Bu büyük... ve şuurla yazılmış kitap; bu bilgi ve tefekkür hazinesi değerindeki gayretli eser... Muallimoğlu... bütün milleti uyandırabilecek güçte bir kültür ve mantık seviyesinde konuşmuştur.

VECDİ BÜRÜN
Orta Doğu

Nejat Muallimoğlu'nun arkada bıraktığı Türkiye ile 14 yıl sonra bulduğu Türkiye arasında memleketimizin mâna ve madde haritasını aştığı ve onu hemen hemen dünyanın dört bir yanına saldığı için araştırmalarına, hükümlerine özlenen bir genişlik kazandırıyor. Böylesine önemli bir teşebbüsü ele alan Nejat Muallimoğlu... kitabını öfkeli bir fışkırış ve köpürüşünü gizle-

mek lüzumunu duymayan Dalkılıç, dobra dobra bir üslûpla yazmış. Fakat... biz bu sert polemik üslûbunu üstad Cihad Baban gibi, keşke kitaba girmeseydi temennisiyle karşılamıyoruz. İki Türkiye'nin kıyaslanmasında olumsuz sonuçlarla karşılaştığı anlaşılan yazarın, memleketin kaderi bahis konusu olduğundan, bir kokteyl partisi nezaketi içinde görünmesine imkân yoktu.... Üstelik Nejat Muallimoğlu, sadece öfkelenmekle kalmıyor, hükümlere vardığı zaman "niçin" lerini, "neden" lerini hemen yetiştiriyor... Bunlar... Muallimoğlu'nu bir "Orlando Fruoza" haline getirmişse, suç kendisinin değil, onu bu sonuçlarla karşılaştırmak için beterin beteri işler etmiş olanlarda. Biz gayretini de, öfkesini de memleket meselelerine fazlasıyle yararlı görüyoruz.

İLHAN DARENDELİOĞLU
Bizim Anadolu

Bütün duygu ve düşünceleriyle hemfikir olduğumu söyleyemem. Ancak Türkiye'mizin bir takım içtimaî gerçeklerini dile getirirken sadece benim değil, her uyanık kafanın Muallimoğlu gibi düşündüğünü rahatlıkla söyleyebilirim.... Güzel hazırlanmış, titiz hazırlanmış.... Tebrik ederim.

BURHAN ESİN
Demokrat İzmir

Dış ülkelerde yaşarken fikirlere saygılı olmayı öğrenmiş... O kadar tolerans sahibidir ki, Cihad Baban'ın eseri yeren yazısını "Önsöz" olarak kitabın en başına koymuştur.... İlginç bulmasaydık sonuna dek okuyamazdık.

PROF. FAHRETTİN KERİM GÖKAY

Tebrik ederim.

TURGUT GÜLER
Türk Edebiyatı Dergisi

Vatan sevgisinin aynı zamanda dertlerimizi de sevmek, onlara deva bulmak olduğunu yorulmadan ve bıkmadan anlatan... kitap.

HEKİMOĞLU İSMAİL
Yeni Asya

740 sayfalık eserin yaprakları arasına daldıkça âdeta çıkamaz oldum. O zaman anladım ki, ben bu kitapla meşgul olmak istemesem dahi, kitap benimle meşgul olmak istiyor.... Tebrik ederim. Böyle akıllı ve insaflı kimselerin çıkması millî bir tarihtir.

AHMET KABAKLI
Tercüman

437 büyük sayfasını Türkçemizin hıyanetler, cehaletler eliyle düşürüldüğü durumun tahliline hasreden bu eser dilimizin en güzel müdafaasıdır.... Türkçeyi yoksullaştıranlara belgeli lânetler yağdırmakta ve Türkçeyi zenginleştirecek tılsımları göstermektedir.... Bu emek, kırgınlık, kültür dolu eseri alın okuyun.

İSMAİL OĞUZ
Sabah

Muallimoğlu ile teşhiste büyük ihtilâflarımız olmamakla beraber, sebep ve tedavi hususunda birleşmemiz kolay gözkmemektedir.... Eserin işlediği ana temaya zıd düşünce sahiplerinin de, aynı düşünce içinde olanların da kütüphanelerinde bulundurmak zorunda oldukları bir eser.... Fikir hayatımıza böylesine muhtevalı bir eser kazandırdığı için Muallimoğlu'nu tekrar tekrar tebrik ederim.

MUHSİN İLYAS SUBAŞI
Emel (Kayseri)

Güzel bir kapak içinde, şahane bir tertiple neşredilen eser... Bir yıl boyu eften püften eserlere göz nuru dökmek yerine Muallimoğlu'nun bu... eserini bir defa anlayarak okumak kâfi.... Tek kelimeyle "kaynak" eser niteliğini taşıyan bu kitabı bütün okuyucularıma tavsiye ederim.

VEDAT NEDİM TÖR

Kıymetli eserinizi okudum. Çok yararlandım. Elinize sağlık....

Değerli çalışmalarınızın Türk milletine ışık tutmasını ve vatandaşlarımızın eserinizden gerekli dersi almalarını temenni ederim.

İkinci hamur kâğıda basılan ve hemen hemen bu kitap kadar göz alıcı tertibiyle Bir *Türk Vatana Döndü*'nün her sayfasıyle elbette hemfikir olamayacaksınız. Ama kitabın her sayfasının sizi düşündüreceğini garanti ederim. Bunu yapabilen bir kitap da başarılı sayılmaz mı?

Bir Türk Vatana Döndü bazı MEB yayınevlerinde satılıyor (60 lira). *P.K. 16 Şehremini, İstanbul* adresinden ödemeli temin edilebilir.

Bu arada yirminci asrın büyük filozoflarından Ortega y Gasset'in (İspanyol) *Kütlelerin İsyanı* adlı âbidevî eserini de Türk okuyucularına tanıtmış olmakla haz ve gurur duyduğumuzu belirtelim. Yalnız kitabı Bedir Yayınevi (P.K. 1060, İstanbul) dağıtıyor. Lûtfen bizden istemeyiniz. Fiyatı sadece 15 lira olan bu kitap (180 sayfa) yepyeni ufukları işaret ederek, cemiyetleri dejenereleştiren "kütle adamı"nı bütün çıplaklığı ile anlatacaktır. Ortega'nın bahsettiği "kütle adamı," Türk cemiyetine de hâkim olmak üzere olduğundan, bu kitabı okumaksızın—af buyurun—önümüzdeki en büyük meselemizin ne olduğunu bilmenize imkân yoktur.

Muallimoğlu Yayınları

Verimli ve tatminkâr bir hayat için gerekli kültür temelinin yaratılmasında faydalı olabilmek gayesi ile, hiç bir fedakârlıktan kaçınılmadan, titizlikle hazırlanan, beraberinizde ve evinizde bulundurmakla zevk ve gurur duyacağınız, yaşadıkça okunacak, zengin muhtevalı ve üstün kaliteli kitaplardır.

P. K. 16
ŞEHREMİNİ, İSTANBUL

Yurt dışında 5 dolar